

Toimittaneet
Heidi Henriikka Mäkelä ja Outi Valo

Aineeton kulttuuri- perintö

Käsite, käytäntö, politiikka

Tietolipas 296

Aineeton kulttuuriperintö

Käsite, käytäntö, politiikka

Toimittaneet

Heidi Henriikka Mäkelä ja Outi Valo

Tietolipas 296

Teos on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimeämien asiantuntijoiden tarkastama lukuun ottamatta * :llä merkittjä lukuja.

SKS:n julkaisujen kokoelma kuuluu Unescon Maailman muisti -rekisteriin.

© 2025 Heidi Henriikka Mäkelä, Outi Valo ja SKS

Kannen suunnittelu: Emmi Kyytsönen

Taittomalli: Markus Itkonen

Kannen toteutus: Eija Hukka

Kannen kuva: Yhteisötaideteos *Savon rata*, Ulla Remes. Arkkitehtuuri- ja ympäristökulttuurikoulu Lastu.

Taitto: Jaana Tarsa

ISBN 978-951-858-955-9 (nid.)

ISBN 978-951-858-956-6 (EPUB)

ISBN 978-951-858-957-3 (PDF)

ISSN 0562-6129 (nid.)

ISSN 2670-2584 (verkkojulkaisut)

DOI <https://doi.org/10.21435/tl.296>

Teos on lisensoitu Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International -lisensillä, ellei toisin mainita. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>)

Teos on avoimesti saatavissa osoitteessa

<https://doi.org/10.21435/tl.296>

tai lukemalla tämä QR-koodi mobiililaitteella.

PunaMusta Oy, Turenki 2025

Sisällys

Aluksi 8

I JOHDANTO

Aineettoman kulttuuriperinnön käsite, käytäntö, politiikka ja tutkimus Suomessa 15

Heidi Henriikka Mäkelä ja Outi Valo

Aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen ja käsitteen historia Unescossa 57

Pauno Soirila

Kymmenen vuotta Unescon aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen työtä* 83

Leena Marsio

II NÄKÖKULMIA AINEETTOMAAN JA AINEELLISEEN KULTTUURIPERINTÖÖN

Traktorilla Unescoon 95

Maaseudun representaatiot kaustislaiseen viulunsoittoon liittyvissä audiovisuaalisissa materiaaleissa

Outi Valo ja Heidi Henriikka Mäkelä

Sauna – hyvinvoinnin ja kehollisen kulttuuriperinnön kokemuk-
sellinen tulevaisuus 134

Dalva Lamminmäki ja Laura Seesmeri

Kuiva ja ikävä kulttuuriperintö 161

Keskustelu *Kalevalan* kouluopetuksesta 1910–1930-luvuilla

Niina Hämäläinen

Arkeologia ja aineettoman kulttuuriperintötyön jännitteiset
yhteisöt 189

Visa Immonen ja Anna Sivula

Tornionjoen lippokalastusperinne* 216

Yhteinen kulttuuriperintö, kaksi maata

Markku Vaaraniemi

III TULEVAISUUSPERINTÖ, KULTTUURINEN KESTÄVYYS JA KULTTUURIPOLITIIKKA

Elävä luontosuhde 225

Soiden luonnon- ja kulttuuriperintö 2020-luvulla

Pauliina Latvala-Harvilahti, Kirsi Laurén, Virpi Kaukio ja

Marjukka Piirainen

Esittävät taiteet aineettomana kulttuuriperintönä Suomessa 246

Tiedeyliopistojen vastuu, kulttuurisesti kestävä korkeakoulu-
politiikka ja taiteiden tutkimus

Hanna Korsberg ja Susanna Välimäki

Museo aineettomassa käänteessä* 276

Metsäsuhteet muuttivat museon

Reetta Karhunkorva ja Leena Paaskoski

IV UNESCON SOPIMUS JA AINEETTOMAN KULTTUURI- PERINNÖN SUOJELUN KÄSITTEET JA KEHYKSET KANSAINVÄLISESSÄ KONTEKSTISSA

Aineettoman musiikkiperinnön ekologiset ulottuvuudet ja
seuraamukset 289
Musiikkikasvatuksen transformatiiviset mahdollisuudet Nepalissa
Vilma Timonen ja Heidi Westerlund

Käsityöstä kotiteollisuuteen ja takaisin 316
Käsitteet käsityön elävän perinnön suojelun raameina
Pohjoismaissa ja kansainvälisesti
Elisa Kraatari

Oikeus musiikkiperintöön 341
Aineettomat oikeudet Unescon luetteloissa aineettomasta
kulttuuriperinnöstä
Janne Mäkelä ja AV Villén

Unescon sopimus, kansalaisjärjestöjen rooli ja globaali epä-
tasapaino* 375
Matti Hakamäki

V JÄLKISANAT

Aineettoman kulttuuriperinnön käsitteen, politiikan ja hallin-
noinnin mahdollisuuksia ja haasteita* 384
Tuuli Lähdesmäki

Kirjoittajat 398
Abstract 404
Hakemisto 405

*:llä merkityt luvut eivät ole Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimeämien asian-
tuntijoiden tarkastamia.

Aluksi

Tämän kirjan kannessa on kuva kirjavasta itse kudotusta räsymatosta. Kuvassa on Sukevan päätien varteen kierrätys- ja ylijäämä-materiaaleista kudottu Savon rata -teos, joka on osa laajempaa Raiteillaan-yhteisötaideteosta. Se toteutettiin yhteistyössä Arkkitehtuuri- ja ympäristökulttuurikoulu Lastun sekä Kuopion Taidemuseon Kyläraittien taidemuseon kanssa. Teos valmistui vuonna 2023 yhteisötaiteilija Ulla Remeksen ohjaamana ja kyläläisten yhteistyönä. Kuva osallistui Museoviraston, Wikimedia Suomen ja European Network of Focal Points for the 2003 Convention -verkoston (ENFP) järjestämään Wiki Loves Living Heritage -valokuvakilpailuun vuonna 2023. Sekä itse matto, kuva että kuvan päätyminen osaksi valokuvakilpailua ovat mainioita esimerkkejä siitä, millaiseksi aineeton kulttuuriperintö juuri nyt Suomessa mielletään: sen säikeissä on jotakin ylisukupolviseksi ajateltua ja vanhaa – räsymatossa voisi olla esimerkiksi lakanoita tai pitkiä alushousuja – ja siinä on jonkinlainen kotikutoinen ja ruohonjuuritasolta tuotettu leima. Sen ajatellaan myös heijastelevan taitoja ja tietoja, jotka on kenties opittu aiemmilta sukupolvilta, mutta niin matto kuin aineeton kulttuuriperintökin on tarkoitettu käyttöön nykyhetkessä.

Matto ja sen kuva ovat myös *esityksiä* aineettomasta kulttuuriperinnöstä, sillä kuva on osa ylirajaista Unescon aineettoman kulttuuriperintöön liittyvää yleissopimusta institutionaalisesti organisoituneen kuvakilpailun kautta. Kuva välittyy ja leviää digitaalisesti verkkoympäristössä, joka on luonteva nykyajan ympäristö toiminnalle aineettoman kulttuuriperinnön parissa. Meitä innosti

räsymattokuvassa myös sen asettelu, jossa raidat vievät tikapuiden tapaan kohti kuvan ylälaitaa. Asettelusta tulee tunne kohti tuntematonta tulevaisuutta vievästä polusta, mikä onkin aineettoman kulttuuriperinnön eräs merkityksellisistä ideaaleista: siihen liittyvän suojelutyön ajatellaan suuntaavan ihmisten katseet kohti kestäväää tulevaisuutta ja yhteiskuntaa.

Tämä kirja sai alkunsa vuonna 2023 siitä huomiosta, että aineeton kulttuuriperintö oli käsitteenä alkanut vallata alaa hyvin moninaisissa yhteyksissä niin tutkimuksen saralla kuin ylipäänsä suomalaisessa yhteiskunnassa. Me molemmat toimittajat olimme työskennelleet aineettoman kulttuuriperinnön käsitteen, käytäntöjen ja jossain määrin myös politiikkojen kanssa tahoillamme jo pidempään, ja halusimme ymmärtää lisää. Päätimme, että nyt on aika tuoda eri kirjoittajia ja osajia yhteen myös kokoomateoksen muodossa. Kirjamme nimeksi valikoitui ytimekäs *Aineeton kulttuuriperintö: käsite, käytäntö, politiikka* kumarruksena kansainvälisen kulttuuriperintötutkimuksen suuntaan: se viittaa Laurajane Smithin ja Natsuko Akagawan (2019) toimittamaan kokoelmaan *Safeguarding Intangible Heritage: Practices and Politics*, joka on toiminut yhtenä innoittajana tälle teokselle.

Haluamme kiittää kaikkia kirjan kirjoittajia sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tiedekustantamon väkeä juohevasta yhteistyöstä. Suuret kiitokset tuesta, käytännön työstä ja intellektuaalisesta keskustelusta ansaitsevat myös Kansanmusiikki-instituutti, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tutkimusosasto, Helsingin yliopiston folkloristit, Taideyliopiston kansanmusiikin koulutusohjelman henkilökunta ja opiskelijat, Museovirasto, Centrian elävän perinnön tutkimusryhmä, kriittisen (musiikki)perintötutkimuksen lukupiiri, Suomen etnomusikologinen seura, Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura sekä Unesco-oppituolit Franz Liszt University of Music Weimarissa ja Tarton yliopistossa. Kunnioittavat hatunnostot osoitamme myös muille aineettoman kulttuuriperinnön järjestökentän toimijoille kuten Taitoliitolle, Suomen Metsämuseo Lustolle ja Pro Siika ry:lle. Kiitämme rahoituksesta ja inspiraatiosta Koneen säätiön tutkimusprojekteja ”Aineellisuus,

suullinen runous, myyttinen tieto ja eletty ympäristö”, jota johti dosentti Frog, ja ”Musiikkiperinnön moninaisuus Suomessa”, jota johti professori Antti-Ville (AV) Villén. Lisäksi haluamme kiittää henkilökohtaisesti ajatuksista ja yhteistyöstä Pertti Anttosta, Matti Hakamäkeä, Lauri Harvilahtea, Antti Huntusta, Maunu Häyrystä, Juhani Kostetia, Liisa Kunnasta, Hannu Linkolaa, Karina Lukinia, Maria-Elisa Marjusaarta, Leena Marsiota, Samppa Mäkelää, Lauri Oinoa, Hannu Sahaa, Anna Sivulaa, Lotte Tarkkaa, Vilma Timosta ja Samuli Valoa.

Omistamme tämän teoksen kaikille kulttuuri-, taide- ja tiedealojen ihmisille, jotka työskentelevät sen puolesta, että kulttuuriperintö säilyy voimavarana myös tulevaisuudessa. Haluamme kunnioittaa kirjalla myös kulttuuriperinnöntutkija Kristin Kuutman (1959–2025) muistoa.

Kesäkuussa 2025 Helsingissä ja Kaustisella
Heidi Henriikka Mäkelä ja Outi Valo

I

Johdanto

Aineettoman kulttuuriperinnön käsite, käytäntö, politiikka ja tutkimus Suomessa

Heidi Henriikka Mäkelä

 <https://orcid.org/0000-0001-5372-9290>

Outi Valo

 <https://orcid.org/0009-0007-8650-3053>

Aineeton kulttuuriperintö (AKP) on eittämättä eräs merkittävästä 2000-luvun kulttuuripolitiikan, perinteen-, kulttuurin- ja taiteentutkimuksen, museo- ja arkistoalan sekä kulttuurisektorin järjestökentän iskusanoista. Käsite pohjaa kansainväliseen lainsäädäntöön ja kulttuuripoliittiseen toimintaan: sen taustalla on YK:n kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestö Unescon laatima yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta (2003), jonka Suomen valtio ratifioi vuonna 2013 (ks. Yleissopimus 47/2013; Unesco 2022). Ratifioinnin jälkeen aineettoman kulttuuriperinnön käsite on Suomessa sisällytetty esimerkiksi museolainsäädäntöön, kuntien kulttuuritoimintalakiin ja valtioneuvoston periaatepäätökseen kulttuuriperintöstrategiasta. Aineettomassa kulttuuriperinnössä on kyse ”aineettomiksi” ymmärretyistä, usein erilaisiin kulttuurisiin käytäntöihin, ilmauksiin, tietoihin ja taitoihin liittyvistä ilmiöistä, joissa tuotetaan niin menneisyyttä, nykyisyyttä kuin tulevaisuuttakin aina jostakin ajallisesta, kulttuurisesta ja yhteiskunnallisesta kontekstista käsin. Tämä johdanto ja artikkelikokoelma kiinnittyy laajaan monitieteiseen ja tieteidenväliseen *kriittisen kulttuuriperinnön tutkimuksen* kenttään, jossa lähtökohtana on tarkastella, *miten* ja *miksi* jotkin ilmiöt ymmärretään aineettomaksi kulttuuriperinnöksi ja mitä nämä prosessit saavat aikaan yhteiskunnassa (esim.

Akagawa ja Smith 2019; Smith 2021; Hafstein 2018; Kirshenblatt-Gimblett 2004).

Toistaiseksi Unescon sopimuksen yhteiskunnallinen vaikutus on ollut valtava: kuten islantilainen folkloristi Valdimar Hafstein toteaa, aineetonta kulttuuriperintöä on käsitteenä ja käytäntöinä kohdannut samanlainen räjähtävä suosio kuin sen emokäsitettä *kulttuuriperintöä*, joka nousi suosituksi maailmanlaajuisesti Unescon vuoden 1972 maailmanperintösopimuksen (*World Heritage Convention*) myötä. Suosio kohdistuu käsitteen lisäksi niin siihen liittyviin arvosteemeihin, käytäntöjen joukkoihin, tiedontuotantoihin, tunnerakenteisiin kuin moraalisiin koodeihin. Niinpä monissa maailman kolkissa tälläkin hetkellä ihmiset kutsuvat erilaisia käytäntöjä (joita ennen olisi ehkä sanallistettu perinteiksi, folkloreksi tai joksikin aivan muuksi) aineettomaksi kulttuuriperinnöksi, ja täten tulevat kytkeneeksi kulttuurisen käytäntönsä kansainväliseen asiantuntijalähtöiseen järjestelmään. (Hafstein 2018, 12.)

Aineettoman kulttuuriperinnön kaikkein voimallisim ja leimallisim ympäristö sekä Suomessa että muualla tällä hetkellä on kulttuuriperintöhallinto ja institutionaalisten toimijoiden taso. Tästä hyvänä esimerkkinä on Suomen Museovirasto, joka toimii sopimuksen toimeenpanevana elimenä opetus- ja kulttuuriministeriön alaisuudessa. Museovirasto onkin tällä hetkellä Suomessa eräänlainen solmukohta, jonka materiaalien, tapahtumien ja toimijuuden kautta AKP-käsitteistö ja -käytännöt leviävät ja ovat levinneet Suomessa sekä laajemman yleisön että aivan viime vuosina myös tutkimuksen keskuuteen. Useissa tätä johdantoa varten tehdyissä asiantuntijahaastatteluissa tuotiin esille, että varsinkin 2000-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä aineeton kulttuuriperintö on ollut nimenomaan hallinnollinen työkalu ja väline, ja yliopistoissa tehtävä tutkimus oli tästä hieman erillinen saareke (Harvilahti 10.11.2023; Häyrynen 17.10.2023; Kostet 21.11.2023;

Sivula 10.10.2023).¹ Tilanne on alkanut kääntyä uuteen suuntaan 2020-luvulla, sillä aineettoman kulttuuriperinnön tutkimus on lisääntynyt Suomessa.

Aineeton kulttuuriperintö aineellistuu tällä hetkellä maailmassa erityisesti erilaisina listoina ja luettelointeina. Näistä ensimmäiset ovat Unescon ylläpitämiä (ihmiskunnan aineettoman kulttuuriperinnön luettelo, kiireellistä suojelua vaativan aineettoman kulttuuriperinnön luettelo ja hyvien suojelukäytäntöjen rekisteri), ja jälkimmäiset toteutetaan ensisijaisesti kansallisella tasolla sopimuksen ratifioineissa maissa. Luettelointi on pakollinen osa sopimuksen toteuttamista. Suomessa luettelointi aloitettiin vuonna 2016, ja sen koordinoinnista huolehtii Museovirasto. Luettelointi toteutetaan Suomessa osallistavalla wiki-alustalla: Elävän perinnön wikiluetteloon saavat kaikki paitsi kaupalliset ja poliittiset tahot ilmoittaa kulttuuriperinnöksi katsomiaan asioita, ja luettelon artikkeleita moderoi Museovirasto. Elävän perinnön wikiluettelon (Museovirasto 2024a) esimerkkien taustalla olevat tahot voivat ehdottaa AKP-esimerkkejään lisättäväksi myös Elävän perinnön kansalliseen luetteloon (Museovirasto 2024b). Asiantuntijaraati valitsee kansalliseen luetteloon päätyvät esimerkit kansallisen kriteeristön mukaisesti. Kansallisesta luettelosta puolestaan on mahdollisuus päästä opetus- ja kulttuuriministeriön ehdotuksesta Unescon kansainvälisille listoille.

Elävän perinnön wikiluettelo on jatkuvasti muuntuva dokumentti: loppuvuodesta 2024 sinne on ilmoitettu yli 250 erilaista

1 Asiantuntijahaastattelut toteutettiin puhelimitse syksyllä 2023. Asiantuntijoiksi valikoitui henkilöitä, jotka ovat olleet Suomessa aktiivisessa roolissa sekä yleisopin ratifioinnissa ja täytäntöönpanossa että kulttuuriperinnön (korkea) koulutuksen kentällä: dosentti Lauri Harvilahti toimi työurallaan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistonjohtajana, professorit Maunu Häyrynen ja Anna Sivula työskentelevät kulttuuriperinnön tutkimuksen ja koulutuksen saralla ja Juhani Kostet toimi Museoviraston pääjohtajana Yleissopimuksen ratifioinnin aikaan. Kaikkien haastateltavien kanssa sovittiin, että he esiintyvät tässä johdannossa omilla nimillään, sillä haastateltavat puhuivat työ- ja asiantuntijapositionaan käsin. Puheluita ei äänitetty; tekstissä olevat viitteet pohjautuvat kirjallisiin muistiinpanoihin.

ilmiötä. Kansallisessa luettelossa on 86 kohdetta, ja Suomesta Unescon ihmiskunnan aineettoman kulttuuriperinnön luettelossa ilmiöitä on tällä hetkellä neljä, saunaperinne (lisätty 2020), kaustislainen viulunsoitto (lisätty 2021) ja monikansallisina kohteina pohjoismainen limisaumaveneperinne (lisätty 2021) sekä lasin puhaltaminen (lisätty 2023). (Wikiluetteloinnista, ks. Kivilaakso ja Marsio 2017; Mäkelä 2021; Severo 2018.) Seuraavaksi Unescon ihmiskunnan aineettoman kulttuuriperinnön luetteloon valmistelaan lippokalastuskulttuuria Suomen ja Ruotsin yhteisenä kohteena (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2024).

Tässä kokoomateoksessamme aineetonta kulttuuriperintöä ei ymmärretä mihinkään ilmiöön sisäsyntyisesti liittyvänä ominaisuutena, vaan nimeämisen prosessina, jossa aineeton ja aineellinen limittyvät toisiinsa ja toimivat vuorovaikutuksessa (esim. Harrison 2010, 9–13). Otettakoon tästä esimerkiksi karjalanpiirakka, joka on Suomen kontekstissa monille tuttu perinteiseksi ymmärretty leivonnainen: aineellisena objektina karjalanpiirakka on tietynmuotoinen ruisjauhoja, vettä ja riisipuuroa sisältävä, maatuva ja nopeasti pois kuluva tuote, joka ei tiedä olevansa aineetonta kulttuuriperintöä. Siihen kuitenkin yhdistetään valtavasti ristiriitaisiakin merkityksiä, jotka liittyvät esimerkiksi ihmisten omakohtaisiin kokemuksiin, sukujuuriin, sotaan, evakkouteen, alueellisuuksiin, aitouksiin, kaupallisuuteen ja aluebrändäykseen. Nämä merkitykset ovat jossain määrin kytköksissä karjalanpiirakan materiaaliin ominaisuuksiin; esimerkiksi siihen, miltä se tuntuu käsissä, miltä se tuoksuu ja miltä se maistuu. Viime aikoina karjalanpiirakka on tullut osaksi Unescon sopimukseen liittyviä aineettoman kulttuuriperinnön käytäntöjä: 2010-luvulla karjalanpiirakan leipomiseen liittyvä tietotaito on lisätty osaksi Museoviraston ylläpitämää aineettoman kulttuuriperinnön luettelointia. (Ks. myös Mäkelä 2021.) Luetteloinnin kaltaiset toimenpiteet muuttavat karjalanpiirakan roolia yhteiskunnassa: Martat ovat nostaneet karjalanpiirakan leipomisen internetsivuillaan esimerkiksi aineettomasta kulttuuriperinnöstä, ja samalla karjalanpiirakan alleviivaamista suomalaisena kulttuuriperintönä on pidetty yhtenä esimerkkinä kulttuurisesta

omimisesta ja siitä, miten karjalaisuus ja karjalainen kulttuuri helposti peittyi suomalaisuuden hegemonian alle.

Kuten karjalanpiirakkaesimerkki valottaa, aineettomaksi kulttuuriperinnöksi ymmärretyt prosessit liittyvät nykyään käytännössä aina tavalla tai toisella Unescon kansainväliseen politiikkaan ja kielenkäyttöön. Vaikka käsitellyillä ilmiöillä ei olisi suoraa kytköstä Unescon toimintaan yllirajaisella, kansallisella ja/tai paikallisella tasolla, pelkästään jonkin asian nimeäminen *aineettomaksi kulttuuriperinnöksi* kytkee ilmiön näihin käytäntöihin tiedostaen tai tiedostamatta. Unescon yleissopimuksella on ollut ja on oleva yhteiskunnassa niin vahva tenho lainsäädännön, kulttuuripolitiikan kuin tutkimuksen sarjoilla, että aiemmat samantyyppisiä ilmiöitä kuvanneet termit kuten *perinne* ja *kansanperinne* mahdollisesti alkavat pikkuhiljaa jäädä uusien puhetapojen ja käytäntöjen jalkoihin erityisesti institutionaalisella tasolla. Jo pelkästään nopea hakukoneen avulla tehty selailu syksyllä 2024 osoittaa, että aineettoman kulttuuriperinnön käsitettä ovat alkaneet käyttää niin museot, arkistot, maakuntatason ja alueelliset toimijat, kulttuuriyhdistykset, tieteentekijät kuin Suomen evankelisluterilainen kirkkokin.

Koska kaikki aineettoman kulttuuriperinnön prosessit kytkeytyvät ainakin jollain säikeellä Unescoon, aineeton kulttuuriperintö kantaa käsitteenä mukanaan varsin valtavaa mittakaavaa: Unescon materiaaleissa toistuvat ihmisten ja kulttuurien yhteyttä ja jaettua kulttuurista toimintaa alleviivaavat sanat *yleismaailmallinen*, *yhteinen* ja *ihmiskunta*. Tämän voi huomata esimerkiksi yleissopimuksen tekstistä:

Yhdistyneiden Kansakuntien kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestön, jäljempänä Unesco, yleiskokous kokoontuneena 32. istuntoonsa Pariisissa 29 päivästä syyskuuta 17 päivään lokakuuta 2003, [–] on tietoinen yleismaailmallisesta tahdosta ja yhteisestä huolesta, mitä tulee ihmiskunnan aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseen, [–] (Yleissopimus 47/2013.)

Ihmiskunnan yhteisyyden ideaali kumpuaa Unescon toisen maailmansodan jälkeisistä maailmanrauhaa edistävästä tavoitteista

(Unesco 2024), jotka näyttävät nykyhetken polarisoituvasta ja konfliktien värittämästä maailmasta käsin kauniilta, vaikkakin ehkä utooppisilta (ks. utopiasta YK:n kestävästä kehityksen tavoitteissa Eskelinen 2021). Tutkimuksessa on viime vuosikymmeninä todettu, että vaikka yleismaailmallinen tahto ehkä kietoutuu aineettoman kulttuuriperinnön suojeluprosesseihin, käytännössä niissä on usein mukana hyvin monia risteäviä ja kompleksisia mitataa-voja, voimia ja ääniä (esim. Akagawa ja Smith 2019; Aykan 2013; Beardslee 2016). Aineettoman kulttuuriperinnön käsitettä ja siihen liittyviä käytäntöjä on hyödynnetty esimerkiksi keskusteltaessa ihmisoikeuksista alkuperäiskansayhteisöissä (esim. Eichler 2021), mutta toisaalta Unescon yleissopimuksen eräs merkityksellisimmistä vaikutuksista liittyy kansallisvaltioiden maabrändäyksen mahdollistumiseen ja vahvistumiseen (Akagawa ja Smith 2019, 3).

Unescon tarjoaman valtavan mittakaavan myötä koko kulttuuriperintökoneisto globaalistuu ja standardoituu. Kuten antropologi Barbara Kirshenblatt-Gimblett (2004) osoittaa, kulttuuriperinnön ajatus on ylipäänsä osa modernisaatioprojektia, jossa omaa kulttuuria tarkastellaan metakulttuurisesti etäisyyden päästä, ikään kuin museon vitriinissä olevaa esinettä lasin takaa (ks. myös Hafstein 2012). Kulttuuriperintöinterventiot pyrkivät hidastamaan aikaa ja kulttuuriin sisäsyntyisesti liittyvää vääjäämätöntä muutosta. Tätä seuraa paradoksi: samalla, kun interventio tehdään, se muuttaa intervention kohteena olevaa ilmiötä. Unesco on pyrkinyt 2000-luvulla erilaisin interventio-toimenpitein (esimerkiksi lueteloinnein ja listauksin) luomaan universaaleja metakulttuurisia standardeja ja operaatioita, jotka samalla hämärtävät kulttuurisesti ja ajallisesti spesifejä kulttuuriperintökäytäntöjä. (Kirshenblatt-Gimblett 2004, 59, 61.) Kulttuuripolitiikan tutkimuksessa on huomioitu, että tämä globaalistuminen ei koske vain kulttuuriperinnön käsitettä, vaan ajatusta kulttuurista ja kulttuuripolitiikasta itsessään. Unesco on ollut toisen maailmansodan jälkeen merkittävä toimija, jonka sopimukset ja esitykset ovat tuottaneet maailmaan esimerkiksi kulttuuriministeriöitä ja muita kulttuuripolitiikan toimijoita,

yhtenäisiä sanastoja, valtiotasolle kotoistettuja kulttuuripoliittisia ohjelmia ja valtioiden välisiä kulttuuripoliittikan vertailumekanismeja. (Alasuutari ja Kangas 2020.) Aineeton kulttuuriperintö on eräs uusimmista työkaluista näissä kehityskuluissa.

Aineettoman kulttuuriperinnön lyhyt historia Unescossa ja Suomessa

Unesco toteaa aineettoman kulttuuriperinnön tarkoittavan

käytäntöjä, kuvauksia, ilmauksia, tietoa, taitoja – sekä niihin liittyviä välineitä, esineitä, artefakteja ja kulttuurisia tiloja – jotka yhteisöt, ryhmät ja joissain tapauksissa yksityishenkilöt tunnustavat osaksi kulttuuriperintöään. Tätä aineetonta kulttuuriperintöä, joka siirtyy sukupolvelta toiselle, yhteisöt ja ryhmät luovat jatkuvasti uudelleen suhteessa ympäristöönsä, vuorovaikutuksessa luonnon ja oman historiansa kanssa, ja se tuo heille tunteen identiteetistä ja jatkuvuudesta, edistäen siten kulttuurisen moninaisuuden ja inhimillisen luovuuden kunnioitusta. Tässä yleissopimuksessa keskitytään ainoastaan sellaiseen aineettomaan kulttuuriperintöön, joka vastaa nykyisiä ihmisoikeuksia koskevia asiakirjoja sekä täyttää vaatimukset yhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden välisestä kunnioituksesta ja kestävästä kehityksestä. (Yleissopimus 47/2013.)

Aineettoman kulttuuriperinnön käsitteeseen päädyttiin Unescossa monen vuosikymmenen työn tuloksena, ja siihen liittyvät keskustelut kumpusivat alun pitäen käsitteellisistä ongelmista, jotka liittyivät liian aineelliseksi miellettyyn, paikkaan ja monumentteihin keskittyvään maailmanperintösopimukseen (1972) (esim. Ahmad 2006). Vielä 1980-luvun lopussa Unescossa puhuttiin ensisijaisesti *folkloresta* aineellisen kulttuuriperinnön vastinparina (esim. Unescon suositus perinnekulttuurin ja folkloren suojelusta, *Recommendation for the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore*, 1989). (Suojelusopimuksen vaiheista Unescossa ks. myös Soirila tässä teoksessa.) Kristin Kuutman mukaan 2000-luvun alkuun tultaessa kulttuuriperinnön käsite oli kuitenkin alkanut

dominoida keskusteluja, sillä Unescossa pyrittiin päästämään irti nationalistisista, kolonialistisista ja halventavistakin merkityksistä, joita folkloreen koettiin liittyvän. Termi *folklore*, joka suomeksi kääntyy usein *kansanperinteeksi*, ymmärrettiin eri maissa hieman eri tavoilla ja esimerkiksi osassa läntisen Etelä-Euroopan maita se viittasi historiallisista syistä lähinnä vain harrastajakentän toimintaan. (Kuutma 2015, 46, 51.) Hafsteinin mukaan *folkloren* käytöstä luovuttiin Unescossa 1990-luvulla, ja *aineeton kulttuuriperintö* oli käsitteenä organisaation oma luomus. Vaikka se sisältää samanlaisia konnotaatioita kuin *folklore*, se koettiin nopeasti selkeämmäksi ja käytettävämmäksi tekijänoikeuskysymyksissä sekä ylipäänsä hallinnollisessa järjestelmässä, joka oli luotu englanninkielisen termin *heritage* ympärille. (Hafstein 2018, 14.)

Suomesta Unescon AKP-sopimusta edeltävissä keskusteluissa oli mukana 1980-luvulta alkaen folkloristiikan professori Lauri Honko (1932–2002), joka osallistui aktiivisesti Unescon toimintaan kuolemaansa asti. Hänen roolinsa oli merkittävä vuoden 1989 suosituksen laatimisessa. Honko toimi Unescossa johtamansa Nordic Institute of Folkloren edustajana, ja hän oli mukana myös Suomen Unesco-toimikunnassa 1990–1992 (Siikala 2004). Honkoa kiinnostivat erityisesti ”perinneaineistoihin” liittyvät tekijänoikeuskysymykset, tekijyyden ajatus, modernisaation ja folkloren (kansanperinteen) suhde ja folkloristien kansainvälinen yhteistyö (Honko 1982; 1983; 1984a; 1984b; 1989; 2002). Lisäksi Honko kehitteli Unesco-yhteyksiä peilaten omaa teoriaansa ”folkloreprosessista”, eli ajatusta siitä, että folklorella olisi ”ensimmäinen ja toinen elämä” ja että juuri toinen näistä tarvitsisi suojelua (Honko 1984b; 2002). Honko ei missään yhteydessä käyttänyt AKP:n käsitettä. Hän puhui ensisijaisesti *folkloresta*, *perinteestä*, *perinnekulttuurista*, *perinneaineistoista*, *perinneytöstä*, *perinnearkistoista* ja *perinnetuotteista* (Honko 2002). Tämä heijastaa silloista suomenkielisen folkloristiikan tutkimuksen linjaa: perinteen käsite oli tiukasti ankkuroitu 1800-luvulla luotuihin kategorioihin ja toisaalta englanninkielisen maailman keskusteluihin folkloresta (ks. Anttonen 2005), että kulttuuriperinnön käsite häilyi enemmän vain tutkimuksen reunamilla.

Vuosituhanneen taitteessa Unesco-toimikunnassa olivat mukana myös folkloristiikan professori, akateemikko Anna-Leena Siikala (1943–2016) sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistonjohtajana työurallaan toiminut Lauri Harvilahti. Harvilahti todentaa haastattelussamme huomion siitä, että AKP ei juurikaan kiinnostanut suomalaisia tutkijoita tutkimuksen käsitteenä, sillä se koettiin ensisijaisesti hallinnon ja lainsäädännön välineeksi (Harvilahti 10.11.2023).

Alun pitäen Unescon vuoden 2003 sopimus ja sitä aiemmat suositukset eivät ylipäänsä saaneet järin positiivista vastaanottoa Suomessa. Harvilahden mukaan erityisesti folkloristit kritisoiivat 1980-luvulla ajatusta siitä, että lainsäädännössä puututtaisiin folklorin suojeluun ja tutkimukseen. Lisäksi monet kokivat, että Suomen arkisto- ja kulttuuriperintösektorit jo toimivat yleissopimuksen mukaisesti joka tapauksessa. (Harvilahti 10.11.2023.) Samantapainen asenne säilyi tutkijoiden keskuudessa aina 2000-luvun alkupuolelle asti, ja aiempien vuosikymmenten kritiikki sopimusta kohtaan mainitaan esimerkiksi vuoden 2012 hallituksen esityksessä eduskunnalle aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta tehdyn yleissopimuksen hyväksymisestä:

Suomen neuvottelukannan muodostamiseksi vuonna 2002 opetusministeriö oli vuonna 2002 pyytänyt kirjalliset kommentit kulttuurialan asiantuntijoilta ja järjestänyt asiasta keskustelutilaisuuden. Tilaisuudessa edustettuina olivat ulkoasiainministeriö, Helsingin yliopiston folkloristiikan ja yksityisoikeuden laitokset, Museovirasto, Taiteen keskustoimikunta, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Suomen Unesco-toimikunta. Kommenttien ja keskustelun pohjalta neuvottelukanta koostui neljästä pääkysymyksestä. Sitovaa kansainvälistä sopimusta ei pidetty hyvänä lähtökohtana aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiselle eikä maailmanperintösopimusta pidetty sopivana mallina. Aineettoman kulttuuriperinnön kohteiden luettelointia ei katsottu riittäväksi suojelutoimenpiteeksi, ja sitä varten perustettavaa hallintomekanismia arvosteltiin raskaaksi. Lisäksi sopimusluonnoksesta puuttui merkittäviä suojelutoiminnan ulottuvuuksia, kuten aineettoman perinnön talentamisen, tutkimuksen ja arkistointityön sekä dynaamisen ja luovan

kulttuuritoiminnan tukemista koskevat toimet. [–] Suomi vastusti myös jäsenmaiden pakollisia maksuosuuksia ja tuki ehdotusta sopimuksen toteuttamisen rahoittamisesta Unescon yleisbudjetista ja jäsenmaiden vapaaehtoisilla maksuilla. (HE 101/2012.)

Ilmapiiri muuttui kuitenkin suotuisammaksi 2000-luvun ensimmäisenä vuosikymmenenä, kun nähtiin, miten sopimuksen toteuttaminen oli lähtenyt käyntiin muilla alueilla (HE 101/2012, 4–5). Vuonna 2010 kahdeksan suomalaista professoria² laati esityksen Suomen liittymisestä sopimusmaiden joukkoon, ja jo tuolloin esiin nousi ilmiöitä, joiden arveltiin sopivan Unescon tavoitteisiin: ”Suomessa ensimmäiseksi aineettoman kulttuuriperinnön suojelukohteeksi tulisi ehdottaa musiikillisella perinnekuulttuurillaan maailmanmaineeseen noussut Kaustinen, erityisesti sen viulunsoiton perinne, Kaustisen viulunsoittotyö.” (OKM Kirjaamo 21.11.2024, ks. myös Järvelä 2014, 8).³

Esityksessä lueteltiin myös muita kohteita, kuten pohjoissaamelainen joiku ja eri soittimista kantele, mutta ne tuntuivat suojelukohteina vaikeilta, koska nämä ilmiöt eivät rajoittuneet vain yhden valtion alueelle (emt.). Suomen ensimmäiseksi suojelukohteeksi toivottiin Suomen alueelle sijoittuvaa kohdetta. Sopimuksen lopulliseen voimaansaattamiseen liittyvissä puheenvuoroissa painotettiin kuitenkin myöhemmin ”uhanalaista aineetonta kulttuuriperintöä [olevan] muun muassa saamelaisessa kulttuurissa” (HE 101/2012).

2 He olivat Hannu Saha, Heikki Laitinen, Jari Ojala, Eero Uusitalo, Outi Tuomi-Nikula, Markku Wilenius, Kari Ilmonen ja Seppo Knuutila (OKM Kirjaamo 21.11.2024, ks. myös Järvelä 2014).

3 Myös Museovirastossa pohdittiin samoihin aikoihin listauksiin mahdollisesti päätyviä kohteita. Museoviraston silloinen pääjohtaja Juhani Kostet pohti opetus- ja kulttuuriministeriön järjestämässä, ratifiointia edeltäneessä seminaarissa puheenvuorossa mahdollisia listauskohteita: ”Jos aineettoman kulttuuriperinnön luetteloon on viimeisimmässä täydennyksessä tullut Espanjasta flamenco, katalonialaiset ihmistornit ja joulukirkkoperinteen Sybil-laulut, voisiko meiltä ehdottaa säilytettäväksi vaikkapa lavatanssit ja Hoosianna-laulut. Kun Kiinasta listalle pääsivät Peking-ooppera ja akupunktio, meillä olisi tarjota rinnalle saamelaisten joikut ja suonen iskentä tai kuppaus.” (Kostet 15.2.2011. Kostetin henkilökohtainen arkisto.)

ILO:n alkuperäiskansojen oikeuksia koskevan sopimuksen nro 169 ratifiointi aloitettiin vuotta myöhemmin, mutta asian käsittely lopetettiin vuonna 2019 ilman uutta lakiehdotusta (Modig 2013, HE 264/2014). Pohdittavaksi jää, ovatko kulttuuriperintöön, erityisesti ”positiiviseksi” miellettyyn aineettomaan kulttuuriperintöön, liittyvät lakiehdotukset olleet helpompia hyväksyä kuin ILO:n kaltaiset alkuperäiskansojen aineellisia oikeuksia ja esimerkiksi maankäyttöä koskevat sopimukset (saamelaisuudesta ja aineettomasta kulttuuriperinnöstä ks. myös Immonen ja Sivula tässä teoksessa).⁴

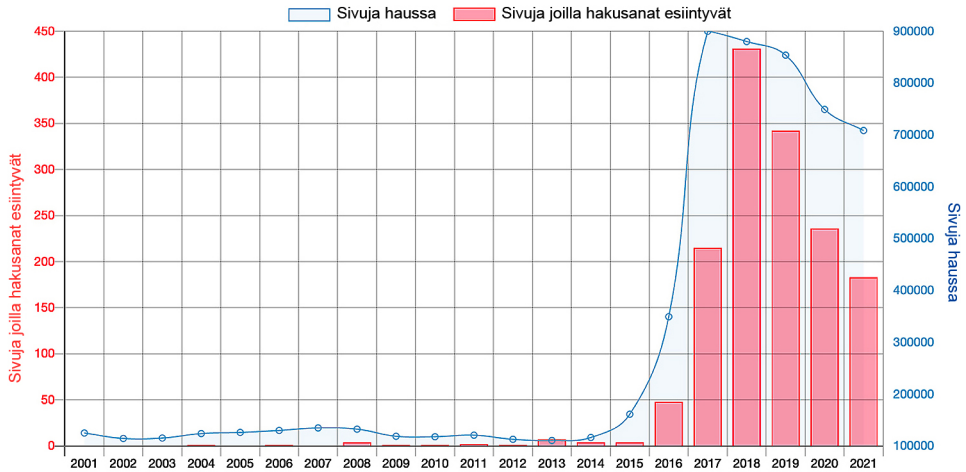
Aineettoman kulttuuriperinnön yleissopimuksen ratifioi lopullisesti Suomessa opetus- ja kulttuuriministeriön Unesco-toimikunta, joka teki vuonna 2011 aloitteen sopimuksen hyväksymisestä. Kulttuuri- ja urheiluministereinä toimivat tuolloin Stefan Wallin (RKP) (22.6.2011 asti) ja Paavo Arhinmäki (Vas.) (22.6.2011 alkaen). Unesco-toimikuntaan kuului eri yhteiskunnallisten sektorien toimijoita, kuten esimerkiksi Yleisradion, Tieteellisten seurain valtuuskunnan ja Opetushallituksen edustajia. Yliopistotutkijat olivat tuolloin toimikunnassa vähemmistössä. Toimikunnan vuoden 2011 toimintakertomuksessa on alaotsikko ”Suomi aloittamassa Unescon aineettoman kulttuurin suojelusopimuksen ratifiointia”, ja sen alla on lyhykäinen maininta sopimuksen ratifioinnin valmistelun aloittamisesta ja sen ”voimakkaasta kannattamisesta”:

- 4 Tutkija Janet Blaken mukaan YK:n julistusta alkuperäiskansojen oikeuksista alettiin valmistella jo 1990-luvun alkupuolella, mutta sen hyväksyminen kesti aina vuoteen 2007. Useat valtiot vastustivat julistusta, jossa alkuperäiskansoille taattiin oikeuksia paitsi perintöönsä ja elämäntapaansa, myös erillisoikeuksia esi-isien maahan ja luonnonvaroihin. (Blake 2017, 16.) Suomi on allekirjoittanut julistuksen ja sitoutunut sen toimeenpanoon, mutta on saanut ihmisoikeuksia valvovilta toimielimiltä useita huomautuksia saamelaiden alkuperäiskanso-oikeuksien toteuttamista koskevien toimien tekemättä jättämisestä. Erityisestä huomiota on kiinnitetty ILO:n yleissopimuksen nro 169 ratifioimatta jättämiseen ja keskeisiin puutteisiin saamelaiden maa- ja luonnonvaraoikeuksissa (Aikio 2012, 7–14; Heinämäki, Markkula ja Saijets 2023, 31.)

Toimikunta on vahvasti puoltanut Unescon aineettoman kulttuurin suojelusopimuksen (2003) ratifiointiprosessin käynnistämistä. Opetus- ja kulttuuriministeriö järjesti sidosryhmille 15.2. sopimukseen liittyvän kuulemistilaisuuden *Kulttuuri ja kehitys*, jossa muutkin tahot kannattivat voimakkaasti ratifiointia. Kuulemistilaisuuden jälkeen opetus- ja kulttuuriministeriö käynnisti virkamiestyönä ratifioinnin valmistelun. (Suomen Unesco-toimikunta 2011.)

Toimintakertomuksessa puhutaan *aineettomasta kulttuurista*, mikä osoittaa, että aineettoman kulttuuriperinnön käsite ei ollut kovin vakiintunut vielä 2010-luvun alussa edes Unescon liittyvissä suomenkielissä yhteyksissä. Käsitteen vakiintumattomuus näkyy myös laajemmissa yhteiskunnallisissa yhteyksissä: Kansalliskirjaston digitaalisten aineistojen haussa termiä *aineeton kulttuuriperintö* ei esiinny ennen vuotta 2004. Ensimmäinen maininta on *Etelä-Suomen Sanomissa* 2.7.2004, jolloin lehti julkaisi jutun Tallinnan laulujuhlista ja siitä, että laulujuhlat ovat päässeet Unescon ”aineettoman kulttuuriperinnön suojelulistalle” (*Etelä-Suomen Sanomat* 2.7.2004). Tämä kertoo hyvin siitä, miten tiiviisti suomenkielinen käsite on kytköksissä Unescon prosesseihin: vaikka *kulttuuriperintö* itsessään on vanha sana, *aineettomuutta* ei ole ollut tapana liittää sen eteen aiemmin. AKP-käsitteen suosion kehityksen voi nähdä myös digitaalisissa aineistoissa: 2000-luvun alussa käsitettä on käytetty vain muutamia kertoja, mutta Elävän perinnön wikiluettelon avaamisen (2016) jälkeen huomattavasti enemmän. Huippuvuosi on tähän mennessä ollut 2018, jolloin käsite mainittiin Kansalliskirjaston digitaalisissa aineistoissa 431 kertaa, kuten voi todeta myös kuvasta 1. Lukemat osoittavat hyvin konkreettisella tavalla, että institutionaalisella tasolla, Suomen tapauksessa Museovirastolla, on kulttuuriperinnön määrittelyihin liittyvää diskursiivista valtaa, joka manifestoituu yhteiskunnallisissa keskusteluissa esimerkiksi uusien käsitteiden tuomisella julkiseen käyttöön.

Kuvaaja 1. Hakusanalla ”aineeton kulttuuriperintö” joulukuussa 2024 tehty haku Kansalliskirjaston digitaalisiin aineistoihin (sanomalehdet, aikakauslehdet, pienpainatteet, kirjat, käsikirjoitukset, kartat, nuotit, kuvat, kortistot). Nimekkeiden lukumäärä vuositasolla. Kuvakaappaus digi.kansalliskirjasto.fi.

Aineettoman kulttuuriperinnön käsite: aineettoman, aineellisen, perinnön ja perinteen limittyviä

Kulttuuriperintö on suomen kielessä sanana vanha, mutta kansainväliseen *heritage*-alaan liittyvä tutkimus on Suomessa alkanut laajemmassa mittakaavassa vasta 2000-luvulla. Ensimmäisessä suomenkielisessä kulttuuriperintöä koskevassa artikkelikokoelmassa *Mitä on kulttuuriperintö?* todetaan, että käsite viittaa nykyisessä tutkimuksessa usein englannin *heritageen*, ja se on käsitteenä laaja, monipolvinen ja jossain määrin jopa tutkimuksenkin puitteissa epämääräistynyt (Tuomi-Nikula ja muut 2013, 14–20). Kulttuuriperintö-termin etymologiaa ja käyttöä suomenkielisissä yhteyksissä on tutkittu jonkin verran. Esimerkiksi Petja Kauppi (Aarnipuu 2008, 17–21) on seikkaperäisesti selvittänyt käsitteen

historiaa ja etymologiaa, ja toteaa, että *kulttuuriperintö*-sanaa on käytetty harvakseltaan 1800–1900-luvun taitteessa: samaan tapaan kuin ruotsin *kulturarv*, *kulttuuriperintö* on esiintynyt siellä täällä yleisessä kielenkäytössä, ja yleistynyt etnologiassa ja museologias- sa vasta 1900-luvun lopussa. Kauppi sijoittaa käsitteen nykyisen käytön nimenomaan hallinnollisiin ja turismin yhteyksiin, ja huomioi, että ”käsite on saanut vankan jalansijan sekä muistiorga- nisaatioiden (museo- ja arkistolaitoksen) piirissä että matkailu- teollisuudessa” (Aarnipuu 2008, 17–18). Myös arkeologit Johanna Enqvist (2016) ja Visa Immonen (2021) ovat lähestyneet kulttuuri- perintöä käsitehistoriallisesta näkökulmasta: Enqvist on tutkinut arkeologisen kulttuuriperintöhallinnon monisatavuotisia diskurs- seja, ja Immonen osoittanut, miten kulttuuriperintöön (ja sen sukulaiskäsitteisiin kuten *kansallisperintöön*) liukui 1800-luvul- la ja 1900-luvun alkupuolella snellmanilaisia *bildung*-käsitteitä. Nämä väistyivät 1960- ja 1970-luvuilla uudemman, kansainväli- sen *heritage*-ajattelun myötä, saman, jonka Kauppi tunnistaa hal- linnolliseksi työkaluksi. (Immonen 2021.)

Jako aineettomaan ja aineelliseen ei ole sinänsä uusi ilmiö, eikä liity vain uusiin Unesco-prosesseihin: kuten tiedettyä, kartesiolaiset dikotomisat asetelmat (kuten henki/ruumis, mies/nainen, luonto/ kulttuuri jne.) ovat olleet läsnä länsimaisessa filosofisessa ajattelus- sa jo 1600-luvulta lähtien. Myös suomenkielisissä humanistisessa tutkimuksessa tällainen jako on ollut jo pitkään läsnä: esimerkik- si nykyinen etnologia, aiempi kansatiede määriteltiin erityisesti 1900-luvun alkupuolella talonpoikauskulttuuria ja erityisesti sen materiaalisuutta ja esineellisyttä tutkivaksi alaksi (esim. Hautala 1954, 9; Hämäläinen 1969, 36–37), ja materiaalisuuteen keskittyviksi kulttuuriperintöaloiksi on ymmärretty myös esimerkiksi arkeolo- gia, museologia ja jossain määrin myös taiteen tutkimus ja esimer- kiksi taidehistoria (ks. myös Immonen ja Sivula tässä teoksessa). Folkloristiikka, aiempi suomalainen ja vertaileva kansanrunou- dentutkimus taas on toiminut näiden vastinparina eli ”henkisen” kansankulttuurin tutkimusalana (esim. Hautala 1954, 9–10; KTK

1965, 56–77).⁵ Toisaalta jo 1930-luvulla esimerkiksi kansatieteen puitteissa käytiin keskustelua aineellisen ja henkisen limittymisestä toisiinsa (esim. Anttonen 2024, 200; Hämäläinen 1969; Vilkuna, K. 1969). Tästä näkökulmasta on kiinnostavaa, että vaikka alat ovat viime vuosikymmeninä lähentyneet toisiaan ja löytäneet yhteistä tarttumapintaa esimerkiksi muistin, muistitiedon ja kulttuuriperinnön alueilta, esimerkiksi Elävän perinnön wikiluettelossa on monta artikkelia, jotka kumpuavat esimerkiksi folkloristiikan ja etnomusikologian aiemmista stereotyyppisistä ”henkisistä” keskeistutkimuskohteista. Tällaisia ovat esimerkiksi kalevalamittainen runolaulu ja useat *Kalevalaan* liittyvät artikkelit, kanteleensoitto, kansanmusiikki- ja tanssiartikkelit, aavetarinat ja niin edelleen.

Virolainen kulttuurintutkija Kristin Kuutma (2015) onkin huomoinut, että folkloren ja aineettoman kulttuuriperinnön tunnistamisen, keräämisen, manipuloimisen ja kartoituksen prosesseissa on huomattavia yhteneväisyyksiä. Folklore eli kansanperinne, joka englanninkielisenä käsitteenä kumpuaa 1800-luvulta, alkoi tuolloin merkitä menneiden perinteisten tapojen ja käytäntöjen muistiinpantuja kokoelmia ja muita ilmentymiä. 1800-luvulla ajankohtaiseksi tuli folkloren identifikaatio ja kartoitus, joka synnytti tarpeen suojella, tallentaa ja kerätä folkloreksi ymmärrettyjä ilmiöitä. Keräyksen mahdollistamiseksi taas tuli kartoittaa ja ”löytää” uusia maantieteellisiä ja kulttuurisia alueita. Folkloren tutkimus alkoi institutionalisoitua ja verkostoitua 1800-luvun ja 1900-luvun alkupuolella, jolloin perustettiin kansanperinnearkistoja, kansanrunoudentutkimuksen oppituleja ja erilaisia näihin liittyviä kansainvälisiä ja yllirajaisia verkostoja. Folklore oli jatkuvasti myös altis erilaisille manipulaatioille: sitä käytettiin muun muassa kansakuntien rakentamisten työkaluna, ja esimerkiksi Neuvostoliitossa folkloresta muodostui 1930-luvulta alkaen merkittävä poliittinen pelinappula. Folkloren käsitettä muuttivat 1960-luvulta

5 Folkloristiikassa puhuttiin 1960-luvulla myös esimerkiksi *kansan sanataiteesta*, ja etnomusikologiassa toisaalta *kansan säveltaiteesta* (Kansantaide ja perinnepolitiikka 1969).

alkaen esimerkiksi marxilaiset, feministiset, postkoloniaaliset ja muut kriittiset näkökulmat, joissa keskeistä oli representaatioiden ja agendojen kyseenalaistaminen. Folklore alettiin ymmärtää nykyisyydestä käsin tuotettuna valikoituneena konstruktiona, ja sille ehdotettiin korvaajia kuten *suullista perinnettä, ilmaisukulttuuria* – ja, kuten jo tiedossa on, *aineetonta kulttuuriperintöä*. (Kuutma 2015, 51.)

Suomen kielessä sanat *perinne* ja (*kulttuuri*)*perintö* sekaantuvat helposti keskenään niiden saman kannan takia (ks. myös Tuomi-Nikula ja muut 2013, 14). Lisäksi Museoviraston AKP-käytännöissä perinne on mukana laajasti myös käsitteenä, sillä se esiintyy esimerkiksi wikiluettelon kaikkien artikkelien alaotsikoissa (”Perinteen harjoittajat ja tuntijat”, ”Perinteen harjoittaminen”, ”Perinteen taustaa ja historiaa” jne.) *Perinne* merkitsee yleensä yleiskielessä vanhoiksi miellettyjä, perittyjä tapoja ja uskomuksia, mutta nykyisessä tutkimuksessa *perinteellä* viitataan usein kulttuuriseen arvon ja merkityksenantoon ja toiston nimeämiseen (esim. Anttonen 2009) ja myös tulkintoihin erilaisten ilmiöiden yhteisöllisyydestä, omaehtoisuudesta, kulttuurisista katkoksista ja jatkuvuuksista sekä hybridisyydestä (esim. Koski 2023, 7–14).⁶ *Kulttuuriperintö* taas on suomen kielessä vakiintunut tarkoittamaan niin virallista kulttuuriperintöhallinnon aluetta, erilaisia aineellisia objekteja kuten arkeologisia löydöksiä tai museoesineitä kuin laajasti menneisyyttä merkityksellistäviä, usein institutionaaliseen viittaavia prosesseja ja käytäntöjäkin (ks. esim. Kortti ja muut 2024, 18–19; Lähdesmäki ja muut 2024, 12–13; Tuomi-Nikula ja muut 2013, 14–21). Varsinkin viimeisimpänä mainittu merkitys korostuu erityisesti tutkimuksessa. (Ks. myös Timonen ja Westerlund tässä teoksessa.)

6 Perinne ei aina esiinny yksin: välillä kuulee puhuttavan esimerkiksi ”kulttuuriperinteestä”. Sanalla haetaan samantapaisia institutionaalisia ja kansallisestikin orientoituneita konnotaatioita kuin kulttuuriperinnöllä: kulttuuriperinne ymmärrettäneen usein joksikin yhteisesti jaetuksi ja suojelun arvoiseksi. Samantapainen hybridikäsite on myös ”kulttuuriperimä”, jossa kulttuurin ja perinteen keitokseen lisätään vielä ajatus geneettisistä yhteyksistä ja biologisesta perimisestä.

Aineettomasta kulttuuriperinnöstä puhuttaessa perinne ja kulttuuriperintö limittyvät jopa sekaannukseen asti, mutta niissä on silti vivahde-eroja. Esimerkiksi yllä mainituissa Elävän perinnön wikiluettelon alaotsikoissa perinne näyttäytyy kulttuuriperintöä edeltävänä toimintana, siis ikään kuin ”autenttisenä”, usein menneisyydessä jo olemassa olleena omaehtoisena tapahtumisen tilana, joka muuttuu kulttuuriperinnöksi tullessaan osaksi kulttuuriperintökäytäntöjä, kuten vaikkapa luettelointeja. Samoin asian muotoilee myös Katriina Siivonen: ”kaikki kulttuuriperinnöksi kohotettu on kulttuurisena luovuutena ja arkisen perinteen tuottamana joskus syntynyt” (Siivonen 2015, 12). Muotoilu voi tarkastella analyytisesti toteamalla, että ajatus ei välttämättä pidä paikkaansa esimerkiksi autoritaarisissa valtioissa, joissa kulttuuriperinnöksi tuskin tulee nostetuksi arkisia perinteitä, vaan pikemminkin diktatuuria pönkittäviä, systemaattisesti valikoituja käytäntöjä (ks. myös Mäkelä ja Villén tässä teoksessa). Lisäksi AKP-prosessit saattavat usein herättää uusia perinteitä, joita ei ilman kulttuuriperinnöksi kohottamista olisi: esimerkiksi Kaustisen kansanmusiikkifestivaaleilla on jo usean vuoden ajan ollut Elävän perinnön pisteen telta, jossa festivaalivieraat käyvät jutustelemassa ja vaikkapa neulomassa luoden näin uusia festivaaliperinteitä. Lisäksi nykyisen perintetutkimuksen näkökulmasta voidaan sanoa, että myös perinnettä valikoidaan, nimetään ja tuotetaan (esim. Anttonen 2005) – ja näin ollen perinne ja kulttuuriperintö ovat hyvinkin samankaltaisia ilmiöitä. Siivosen muotoilu luotaa kuitenkin prosessia, jossa omaehtoinen, hybridinen perinteeksi tai luovuudeksi nimetty toiminta saa erityisaseman (institutionaalisenä) kulttuuriperintönä.

Suomen kielen termit saavat tällä hetkellä voimakkaasti vai kutteita englannista: kiintoisaa esimerkiksi on, että uusissa AKP-prosesseissa sanaa *perintö* on alettu käyttää yksinään ilman *kulttuuri*-määriteosaa samaan tapaan kuin englannin *heritagea*, siis viittaamaan laajasti kaikenlaisiin menneisyydestä periytyviin (usein institutionaalisen kulttuuriperintöhallinnan ulkopuolisiksi miellettyihin) tapoihin, muistoihin ja uskomuksiin (ks. myös Kortti ja muut 2024, 18). Tästä hyvänä esimerkkinä voidaan pitää Museo-

Kuva 1. Elävän perinnön logo. © Museovirasto.

viraston kääntämää termiä *elävä perintö* (ks. kuva 1), joka merkityskentältään tulee hyvin lähelle ajatusta *elävästä perinteestä*. Tällöin tavoitellaan ideaaliajatusta ihmisten ylläpitämästä omaehtoisesta, institutionaalisen ulkopuolisesta toiminnasta. Perinteen omaehtoisuuden tutkimuksessa on kuitenkin tuotu esille, institutionaalisuus ja ei-institutionaalisuus väistämättä kietoutuvat nykyajassa toisiinsa (esim. Howard 2008). Sama koskee myös kulttuuriperintöä ja perintöä: nykyisin lienee mahdotonta erottaa ihmiselämästä alueita, jotka merkityksellistyisivät (aineettomaksi kulttuuri)perinnöksi täysin vailla viittauksia länsimaiseen kulttuuriperintöhallinnon systeemiin.

Aiemmin *perintö* viittasi vahvemmin suomen kielessä paitsi aineellisen jaettavan omaisuuden perimiseen myös englannin *legacy*-sanan merkitykseen, siis kuvainnolliseen ajatukseen periytyneistä ominaisuuksista ja henkisistä arvoista (Kielitoimiston sanakirja 2024). Tällaisessa merkityksessä käsite esiintyy esimerkiksi sanaparissa *Neuvostoliiton perintö*. Jotta käsitekeitos olisi vieläkin sekavampi, *perintöä* käytetään nykyään varsinkin tutkimuksen piirissä myös ikään kuin lyhennelmänä *kulttuuriperinnöstä*, jolloin se merkitsee prosesseja, joissa tapahtuu kulttuuriperinnöksi kohottamista, valikointia ja institutionalisointia. Tästä esimerkkinä voidaan mainita esimerkiksi tässä teoksessa Mäkelän ja Villénin luku, jossa puhutaan *musiikkiperinnöstä*. Luvussa huomio kohdistuu musiikin perinnöllistämisen prosesseihin: *musiikkiperinne* veisi ajatukset toisaalle, kenties vaikkapa publiin irlantilaisen kansanomaisen viulunsoiton äärelle – vaikka sinänsä myös Irlannin viulumusiikki

on osa monenlaisia ristiriitaisia perinnöllistymisen prosesseja jo 1700-luvulta alkaen (esim. Slominski 2020).

Aineeton kulttuuriperintö on monitieteinen ja -alainen kenttä, jossa yhdistyvät eri alojen tavat käsittää menneisyyden ja nykyisyyden ilmiöitä. Folkloristi Valdimar Hafstein huomioikin, että AKP:n käsitteellä on valtavaa performatiivista voimaa, joka tuo yhteen moninaisia käytäntöjä ja yhteisöjä: se kutsuu ihmisiä ”kuvittelemaan, mitä yhteistä on laululla ja neulomisella, rakennuksella ja tanssilla, ruoanlaitolla ja veistämisellä tai akupunktiolla ja haitarisoitolla” (Hafstein 2024, 18–19). Tässä kokoelmassa tuomme yhteen erilaisia käytäntöjä, ilmauksia ja yhteisöjä, ja lukujen taustoissa näkyvät monen eri tieteenalan ja ammatinharjoittamisen keskustelut. Tämän kirjan luvut heijastavat sitä käsitteiden, näkökulmien ja aihevalintojen variaation kirjoa, joka aineettoman kulttuuriperintöön liittyy.

Käytännöt: suojeleminen ja yhteisöt

AKP:n käytäntöjen kannalta yleissopimuksessa on kaksi merkityksellistä aspektia, jotka sanelevat ja kehystävät koko sopimuksen implementaatiota kaikilla sen kattamilla alueilla. Näistä ensimmäinen on ajatus AKP:n ”suojeleminen” ja toinen sen manifestaatioita erilaisten ”yhteisöjen” kautta. Kuten Natsuko Akagawa ja Laura Jane Smith huomioivat, suojeleminen (engl. *safeguarding*) ajatus liittyy maailmanperintösopimuksen (1972) tavoitteisiin ja liikehdintöihin, joiden tarkoituksena oli ”pelastaa” monumentteja ja esimerkiksi rakennettuja ympäristöjä nimeämällä näitä kulttuuriperinnöksi. Pelastamisen ja tästä seuranneen konservoinnin etiikan kuitenkin huomattiin ikään kuin jäädyttävän kohteensa ja jättävän huomiotta, miten kohde muuttuu sosio-kulttuurisesti. Tästä syystä pelastamisen ajatuksesta siirryttiin suojeleminen ideaan, jonka ajatellaan välttävän nämä sudenkuopat. Suojeleminen on kuitenkin luonteeltaan epämääräistä ja väistämättä kontekstista riippuvaista: toisin kuin konservoinnin kaltaisille materiaalisille toimenpiteille, suojeleminen on vaikeaa luoda yhtenäistä ohjekirjaa tai ohjeistusta.

(Akagawa ja Smith 2019, 10–11.) Suomessa suojelun toimenpiteiksi ymmärretään esimerkiksi erilaisten yhteisöjen tukeminen, ja tämän lisäksi esimerkiksi jo aiemmin luodun kulttuuri-infrastruktuurin ajatteluaan toimivan suojelutyön asialla:

Aineetonta kulttuuriperintöä suojellaan monin tavoin. Elävän perinnön suojelemisen ja ylläpitämisen ytimessä ovat perinteen harjoittajat. Yhteiskunta tukee yhteisöjä, yhdistyksiä ja perinteen taitajia eri keinoin. Suomessa on lisäksi laaja ja vakiintunut infrastruktuuri esimerkiksi koulutuksen, tutkimuksen, muistiorganisaatioiden ja kulttuuri-instituutioiden osalta, mikä omalta osaltaan tukee aineettoman kulttuuriperinnön säilymistä ja siirtämistä. (Museovirasto 2023.)

AKP:n yleissopimus haluttiin erottaa maailmanperintösopimuksesta erityisesti painottamalla yhteisöjen roolia. Maailmanperintösopimuksen määritelmät kohteiden merkittävästä universaalista arvosta, autenttisuudesta ja kulttuuriperintökohteista korostivat asiantuntijoiden määrittelyvaltaa, eikä sopimuksessa mainita kansalaisyhteiskunnan roolia (Cameron 2015, 323–327). Suomessa AKP-prosessit taas lähtivät käyntiin Museoviraston ja Cuporen yhdessä laatimissa raporteissa yhteisöjen roolin määrittämisestä ja kansalaisyhteiskunnan osallistamisesta. Aineettoman kulttuuriperinnön suojelusopimuksen toimeenpanossa ja eri maiden kansallisten listausten toteutustavoissa raportit tarkastelivat yhteisöjen ja perinteenkantajien todellisia osallistumismahdollisuuksia. Nämä nähtiin sopimuksen ytimeksi ylhäältä-alas toteutettujen asiantuntijamäärittelyjen sijaan. (Marsio, toim. 2014, 97, 14–23, 89; Kanerva ja Mitchell, toim. 2015, 33–48, 108, 147.)

Suojelemiseen liittyy sisäsyntyisesti ajatus jonkin uhattuna olemisesta. Uhattuna oleminen taas on jossain määrin ristiriidassa aiemmin mainitun elävän perinnön (*living heritage*) käsitteen kanssa. Esimerkiksi Suomessa luettelointimateriaaleissa korostetaan ilmiöiden elävyyttä: Elävän perinnön wikiluettelo tuo jo nimessään esille tämän näkökulman. Museoviraston erikoisasiantuntija Leena Marsion mukaan elävyyden ajatus sisällytettiin mukaan suomen-

kielisiin institutionaalisiiin yhteyksiin vuonna 2016 wikiluettelon suunnitteluvaiheessa. Tärkeänä esikuvana toimi Ruotsin luettelo *Levande traditioner*. (Marsio 23.11.2023.) Kuvaavaa on, että myös Unescon aineettoman kulttuuriperinnön yksikkö *The Section for Intangible Cultural Heritage* muutti nimensä muotoon *Living Heritage Entity*. Etnomusikologi Jeff Todd Titon huomioi, että elävyyden suojelun korostaminen AKP-yhteyksissä viittaa ajattelumalliin, jossa AKP:n kestävyys (*sustainability*) nähdään kykynä ajatella tulevaisuuspainotteisesti. AKP:n ymmärtäminen monumenttina maailmanperintösopimuksen tapaan taas korostaisi aitouden näkemistä ilmiön kunniakkaissa menneisyyden päivissä, jolloin käytännön toimenpiteet kohdistuisivat menneisyyden säilyttämiseen. (Titon 2009, 127.) Samaan tapaan argumentoi myös antropologi Chiara Bortolotto, joka toteaa AKP-kehityksen olevan äärimmäisen tulevaisuusorientoitunut. Bortolotton mukaan AKP:n suojeluprosessit eivät tähtää juuri ollenkaan maailmanperintösopimuksen tapaiseen reliikkien säilyttämiseen, vaan ne tapahtuvat uudenaikaisessa ajallisuudessa, jossa ajatus kulttuuriperintöön kiinteästi liittyvä ajatus menetyksestä ei koske vain mennyttä vaan myös tulevaa, jota uhkaavat esimerkiksi luontokato ja ilmastonmuutos. Tällöin AKP:n suojelu nähdään väylänä ajatella vaihtoehtoisia tapoja käyttää luonnonvaroja, vahvistaa sosiaalisia suhteita ja tuottaa kestävää taloutta. Täten suojelun ajatus kääntyy uuteen asentoon: ”enä ei ole kyse siitä, että ihmiset suojelisivat kulttuuriperintöä vaan siitä, että kulttuuriperintö suojelee meitä”. (Bortolotto 2025, 1–5.)

Suomessa erityisesti Museoviraston käytännöt painottavat suojelun tulevaisuuslähtöisyyttä, ja kuten Leena Marsio kuvaa ajankohtaisartikkelissaan tässä teoksessa, suojeluprosesseihin liittyy runsaasti ruohonjuuritason työtä esimerkiksi erilaisten kansalaisjärjestöjen kanssa. Suojelutoiminnan ytimessä on yleissopimukselta kumpuava ajatus ”alhaalta ylös” -tavoitteesta, jossa yhteisöt osallistuvat ja osallistetaan mahdollisimman laajasti AKP-käytäntöihin. Tällainen tavoite ei kuitenkaan ole yksioikoisen helppo ja suoraviivainen: kysymykset siitä, mitä suojellaan, kuka suojelee ja kenen ehdoilla ovat prosesseissa väistämättä läsnä. AKP-tutkimuksessa

on osoitettu, että kuten maailmanperintösopimuksen toteutusta, myös AKP:n suojelukäytäntöjä näyttäisi ympäröivän *auktorisoiava kulttuuriperintödiskurssi* (*Authorized Heritage Discourse*) eli Eurooppa-keskeinen ja asiantuntijalähtöinen tapa määrittää ja käyttää kulttuuriperintöä (esim. Akagawa ja Smith 2019; suomennos ks. Sivula 2022, 351; myös Enqvist 2016, 21).⁷ Varsinkin Euroopan ulkopuolella tämä on aiheuttanut monenlaisia ristiriitatilanteita, joissa paikallisyhteisöjen osallistuminen suojelun käytäntöihin on hankalaa tai jopa mahdotonta esimerkiksi puuttuvien raha-, asiantuntija-, kieli- ja koulutusresurssien takia, ja samalla koko auktorisoiava kulttuuriperintödiskurssi on vieras (esim. Beardslee 2016).

Suojeluun liittyy myös se näkökulma, että suojeluinterventio aina väistämättä muuttaa kohteena olevaa ilmiötä ja yhteisön suhdetta siihen. Osa muutoksista voidaan nähdä positiivisena: ihmiset ympäri maailman ovat kuvanneet esimerkiksi Unescon listalle päätyneiden omien ilmiöidensä tuottavan heille entistä enemmän voimaannuttavaa ylpeyttä, luottamusta, itsekunnioitusta ja uskoa itseensä (Hafstein 2018, 156–157). Toisaalta esimerkiksi erilaiset suojelutoimenpiteet ja erityisesti Unesco-listaukset saattavat lisätä vaikkapa ihmisille tärkeiden uskonnollisten käytäntöjen ympärille kaupallisia ja turismiin liittyviä pyrkimyksiä, jotka koetaan vieraina (Kurin 2004, 73). Suomessa Unesco-listaus on alkanut muuttaa esimerkiksi Kaustisen yhteisön omaa ymmärrystä viulunsoiton merkityksestä: hakemusprosessin käynnistymisen (2018) jälkeen kansanmusiikkilähtöistä musiikkikasvatusfilosofiaa eli näppäri-

7 Anna Sivula huomauttaa, että englannin sanalle *authorized* paras käänös on *auktorisoidun* asemesta *auktorisoiava*. ”Auktorisoitu viittaa Suomessa viranomaisen antamaan lupaan tai sertifikaattiin. Auktorisoiava kuvaa paremmin diskurssille ominaista pyrkimystä merkityksen määrittelyyn. Virallinen kulttuuriperintöpuhetapa taas rajaisi diskurssin lähteen julkisen sektorin toimijoihin, vaikka auktorisoiavaa kulttuuriperintöpuhetta tuottavat Museoviraston kaltaisten tahojen lisäksi monet toisen ja kolmannen sektorin toimijat.” (Sivula 2022, 351 alaviite.) Kulttuuriperintödiskurssin auktorisovasta luonteesta ks. tässä teoksessa Valon ja Mäkelän luku, jossa käsitellään kaustislaisen viulunsoittoyhteisön ruohonjuuritason tendenssiä tuottaa ja viitata aiempiin kansanmusiikki- ja maaseutudiskursseihin.

pedagogiikkaa noudattavien lapsiryhmien osallistujamäärä on yli kaksinkertaistunut nykyisen lähes sataan ja aikuisten alkeisryhmien määrä on kasvanut samana aikana yhdestä kolmeen. (Oino ja Järvelä 23.–24.11.2023.)

Yleissopimuksen mukaan yhteisöt määrittävät itse kulttuuriperintönsä, ja myös suojelun ajatus on voimakkaasti yhteydessä yhteisön tukemiseen, kuten yllä esitettiin. Taustalla on siis Unescosa yleissopimukseen liittyvistä konstruktionistisista keskusteluista ponnistava näkemys, että kulttuuriperintö ei ole pelkästään instituutioiden kuten vaikkapa museoiden ja arkistojen määrittelyn vallassa oleva ilmiö, vaan elimellinen osa erilaisten yhteisöjen arkipäivää ja itsereflektiota. Yhteisö ei tietenkään ole selvärajainen entiteetti, vaan se pyritään ymmärtämään AKP-käytännöissä kulloisenkin yhteisön omista lähtökohdista käsin. Olennaisia elementtejä yhteisön ymmärtämisessä ovat paikallisuus, symboliset yksiköt, uskonto, tilat, tunnelmat ja vaikkapa sosiaalisen median verkostot. Etnomusikologi Tiago de Oliveira Pinton mukaan tällainen yhteisön määritelmä muistuttaa Benedict Andersonin kansakuntien rakentamiseen liittyvää ”kuviteltujen yhteisöjen” käsitettä. (de Oliveira Pinto 2018, 28–29.)

Useista yrityksistä huolimatta yhteisöä ei ole kyetty määrittelemään suojelusopimuksen teksteissä. Sopimusmaiden yhteinen konsensus onkin kiteytynyt muotoon ”yhteisöt, ryhmät ja joissain tapauksissa yksilöt”, vaikkei näiden sisältöä avata tarkemmin. (Jacobs 2020, 273–76.) Suojelusopimus ei ole myöskään kovin yhtenäinen: toisessa artiklassa yhteisöt mainitaan sopimuksen sydämeksi, kun taas artiklassa 15 valtiot on asetettu vastuullisiksi tahoiksi (Labadi 2013, 133, 151; ks. Myös Jacobs 2020, 276).⁸ Laurajane Smithin ja Emma Watertonin mukaan poliittisten päättäjien ja kulttuuriperinnön ammattilaisten tulisikin hyväksyä ajatus siitä, että yhteisöjen

8 Artikla 15: Aineettoman kulttuuriperinnön suojelusopimuksen toimien puitteissa jokainen sopimusmaa sitoutuu varmistamaan laajimman mahdollisen osallistumisen yhteisöille, ryhmille ja joissain tapauksissa yksilöille, jotka luovat, ylläpitävät ja siirtävät kyseistä perintöä, ja ottamaan heidän aktiivisesti mukaan sen hallintoon.

vuorovaikutus on usein kiistanalaista ja täynnä erimielisyyksiä, ja tässä yhteydessä ammattilaiset ovat vain yhteisö yhteisöjen joukossa (Smith ja Waterton 2009, 138). Jorijn Neyrinckin mukaan yhteisö voidaan ymmärtää myös perinteen harjoittamisen verkostoina, sillä nykypäivänä yhteisöt harvoin ovat tarkasti määriteltyjä ja homogeenisia ryhmiä. Tämä tavoittaa paremmin kulttuuriperinnön dynaamisen luonteen ja sopii paremmin yhteen nykyiseen todellisuuteen superdiversiteetistä ja ylijärjestelmien verkostojen yhteiskunnasta (Neyrinck 2017, 163). Yhteiskunnan väestön monimuotoistumista kuvataan superdiversiteetin käsitteellä, ja onkin pohdittu, miten superdiversiteetti vaikuttaa aineettoman kulttuuriperinnön suojeluun jatkossa (käsitteestä Pöyhönen ja Martikainen 2023, 7; aineettomaan kulttuuriperintöön liittyen Zeijden 2017).

Jos yleissopimusta aineettoman kulttuuriperinnön suojelusta verrataan Faron sopimukseen (2005), jonka Suomi ratifioi vuonna 2018, on jälkimmäisessä yhteisöjen merkitys määritelty selkeämmin: ”Kulttuuriperintöyhteisö tarkoittaa niitä ihmisiä, jotka arvostavat tiettyjä kulttuuriperinnön piirteitä, joita he haluavat julkisen toiminnan puitteissa ylläpitää ja välittää tuleville sukupolville” (EN 50/2018; ks. myös Timonen ja Westerlund tässä teoksessa). Sitä lähentyy myös edellä mainittu määritelmä aineettoman kulttuuriperinnön käytänteiden harjoittamisen yhteisöstä (Neyrinck 2017, 163). Faron sopimus ei myöskään ole samaan tapaan valtiokeskeinen kuin aineettoman kulttuuriperinnön suojelusopimus (ks. myös Immonen ja Sivula tässä teoksessa). Faron sopimus on Euroopan neuvoston määrittelemä, eli mittakaavaltaan pienempi kuin maailmanlaajuiseksi tarkoitettu aineettoman kulttuuriperinnön suojelusopimus. Myös kiinnostus näihin kahteen eri kulttuuriperintöä koskevaan sopimukseen on ollut hyvin erilaista, sillä Euroopan neuvoston 46 jäsenmaasta vain 65 % on allekirjoittanut sopimuksen ja 54 % ratifioinut sen (Council of Europe 2024). Vastaavasti Euroopan neuvoston maista vain puolueettomuuspolitiikkaa noudattava Liechtenstein ei ole hyväksynyt aineettoman kulttuuriperinnön suojelusopimusta. Niinpä Unescon yleissopimus listauksineen on koettu Faron sopimusta kiinnostavammaksi.

Suomessa aineettoman kulttuuriperinnön luettelointiin liittyvät prosessit ovat yleissopimuksen hengessä hyvinkin yhteisölähtöisiä, sillä Elävän perinnön wikiluettelo mahdollistaa monenlaisten toimijoiden osallistumisen luettelointiprosesseihin. Wikiluettelosta tehdystä tutkimuksesta on kuitenkin esitetty, että yhteisölähtöisyyden ja kansakuntaa pienempien yksiköiden esilletuonnin tavoitteista huolimatta luettelossa jossain määrin silti korostuu kansallinen taso. Tämä on monimutkaisen kehämäisen prosessin tulosta. Ensinnäkin luettelon tendenssinä näyttäisi olevan jo aiemmin ”kansalliseksi kulttuuriperinnöksi” koettujen elementtien korostuminen: ihmiset, yhteisöt ja instituutiot ilmoittavat luetteloon niitä ilmiöitä, joita ajattelevat Museoviraston haluavan kuulla (esimerkkeinä kanteleensoitto, karjalanpiirakan leipominen, suomalainen metsäsuhde), vaikka Museoviraston luettelointiohjeissa erikseen pyydetään esimerkkejä myös kansallisten stereotyyppien ulkopuolelta. Näissä kehämäisissä prosesseissa korostuvat herkästi banaalin eli arkipäiväisen nationalismin aspektit, joissa usein jo lapsuudessa omaksutut kansallisuuteen liittyvät mielikuvat heräävät henkiin ”suomalaisen kulttuuriperinnön” ja Museoviraston kaltaisten yleväksikin ymmärrettyjen auktoriteettien edessä. (Haapoja-Mäkelä 2020; Mäkelä 2021.)⁹

- 9 Tämä liittyy vahvasti myös oppihistoriaan ja Museovirastonkin toimintaa määritelleiden perinnetieteiden alojen paradigmoihin, sillä erityisesti museoiden ja arkistojen keruutyössä kansakuntaisuus korostui aina 1960-luvun lopulle saakka ja siitäkin eteenpäin. Kati Mikkolan (2021) mukaan esimerkiksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran perinnekokoelmissa on melko paljon vähemmistöjä koskevaa perinnettä, mutta silti kyse oli aina 1960-luvulle saakka pääasiassa pääväestön perinteestä, jossa esimerkiksi kertomukset romaneista mukailivat hyvin stereotyyppisiä ennakkoluuloja. Lisäksi useat kansanrunouden tutkijat olivat kiinnostuneita tietyn vähemmistön perinteestä siksi, että sen katsottiin kertovan jotain kiinnostavaa myös pääväestön perinteestä tai kulttuurivaikutteiden leviämisestä ryhmältä toiselle. Kyse olikin laajemmasta perinnetieteiden alaa käsittäneestä ajattelumallista ja kansanmusiikin keruuta määrittivät monet samanlaiset kansallista yhtenäisyyttä korostaneet ihanteet, jotka alkoivat muuttua hiljalleen 1960-luvun puolivälistä alkaen (Valo 2022).

Politiikat: tasapainoilua valtasuhteiden välillä

Aineeton kulttuuriperintö on mittakaavaltaan valtava neuvotte-
lujen ja kulttuuristen valikointien näyttämö, joka muovaa ja vai-
kuttaa ihmisten ja yhteisöjen identiteetteihin, itseymmärryksiin
ja kuulumisen kokemuksiin, jotka puolestaan vastavuoroisesti
vaikuttavat siihen, miten aineeton kulttuuriperintö määritellään.
Kansainvälisessä kriittisessä kulttuuriperinnön tutkimuksessa
kulttuuriperintö tunnistetaan sisäsyntyisesti poliittiseksi eli eri-
laisten ryhmien vallankäyttöön liittyväksi: jonkin asian nimeämi-
nen aineettomaksi kulttuuriperinnöksi on väistämättä kytköksissä
kansalliseen, globaaliin, yllirajaiseen tai paikalliseen päätöksen-
tekoon ja ryhmien välisiin valtasuhteisiin (esim. Smith 2021). Jos
palaamme alun karjalanpiirakkaesimerkkiin, on selvää, että karja-
lanpiirakka kytkeytyy monin tavoin esimerkiksi EU:n nimisuoja-
ja ”aito perinteinen tuote”-käytäntöihin (ks. esim. YLE 24.1.2020)
kuin myös karjalaisen ja suomalaisen kulttuurin välisiin neuvotte-
luihin. Aineeton kulttuuriperintö ei siis voi olla ”vain” kulttuuripe-
rintöä – aineettomaksi kulttuuriperinnöksi nimeämisellä on aina
poliittiset ulottuvuutensa.

Eräs aineettoman kulttuuriperinnön poliittisuuden kiintoisista
aspekteista on se, että tällä hetkellä Suomessa ja muuallakin AKP-
prosessit kehystyvät usein epäpoliittisena tekemisenä. Ne halutaan
esittää kaikille avoimina ja yhteisöllisinä, ja varsinkin päivänpoli-
tiikka halutaan tietoisestikin pitää niistä poissa: esimerkiksi po-
liittiset puolueet tai toimijat eivät voi osallistua Elävän perinnön
wikiluettelon koostamiseen. Suomessa aineettoman kulttuuriperin-
nön listauksissa korostuvat usein erilaiset positiivisiksi ja mukaviksi
koetut asiat, eikä esimerkiksi talvi- tai sisällissodan muistamikult-
tuuri tai niin sanottu synkkä perintö (Enqvist 2018) ole juurikaan
luetteloinneissa läsnä (Mäkelä 2022). Sen sijaan luetteloinneissa
korostuvat esimerkiksi käsityöt, musisointi, ruoka ja luontoon liit-
tyvä tekeminen. Toki yleissopimus on myös hengeltään ”juhлива”
ja sitoutunut voimakkaasti esimerkiksi ihmisoikeuksien kunnioit-
tamiseen – näin ollen Suomen kansallisen luetteloon ei voisi lisätä

vaikkapa koulukiusaamista tai perheväkivaltaa, vaikka nämä tilastojen valossa ovatkin Suomen alueella varsin usein harjoitettuja ”perinteitä” (ks. myös Soirila tässä teoksessa).

Kulttuuriperinnön tutkija Laurajane Smith tuo esille, että kaikki kulttuuriperintö on kuitenkin jossain määrin synkkää ja riitasoin-tuista: ristiriidat ovat sisäsyntyisesti läsnä kulttuuriperinnöksi tekemisen prosesseissa (Smith 2021, 59). Smith ja kumppanit myös esittävät, että kulttuuriperinnön ja poliittisuuden erillään pitämisen vaatimukset ja ideaalit kuvastavat usein tiedostaen tai tiedostamatta halua ylläpitää vallitsevaa sosiaalista ja poliittista järjestystä ja niiden tuomaa kotoisaa ja lohdullista sosiaalista turvaa (Smith ja muut 2024, 8). Tässä teoksessa osoitamme monin tavoin, että aineettoman kulttuuriperinnön prosessit ovat luonteeltaan poliittisia – siis laajasti ymmärrettynä ilmiöitä, joissa erilaiset kilpailevat ja välillä vaikeasti yhteen soviteltavat intressit kohtaavat, vaikka tämä ei kenties olisi tarkoitus tai edes toivottua (myös Smith ja muut 2024, 5). Puoluepolitiikkaan liittyvä poliittisuus on tässä vain pienempi siivu, vaikka AKP-prosessit toki sivuavat sitäkin esimerkiksi kulttuuripoliittisen päätöksenteon muodossa (ks. Korsberg ja Välimäki tässä teoksessa).

Suurimmillaan aineettoman kulttuuriperinnön poliittiset ja täten ryhmien väliset valtasuhteet ovat mittakaavaltaan globaaleja: kuten aiemmin on todettu, AKP on voimakkaasti kytköksissä Unescon kulttuuripoliittisiin tavoitteisiin. Näistä eräs tärkeimmistä on kytkeytyminen Agenda 2030:n tavoitteisiin ja kestävä kehityksen kehukseen, jolla tarkoitetaan sellaisia ekologisia, sosiaalisia ja taloudellisia toimenpiteitä yhteiskunnassa, jotka eivät vaaranna tulevien sukupolvien mahdollisuuksia hyvään elämään. Kestävä kehityksen tavoitteet lisättiin vuonna 2016 AKP-yleissopimuksen kansallisen tason toimintaohjeisiin. (ks. Bortolotto 2024). Näissä sopimusmaita ohjeistetaan kiinnittämään huomiota esimerkiksi AKP-prosessien ja inklusiivisen taloudellisen kehityksen, luontoympäristön ja tasa-arvon suhteisiin (Unesco 2022).

Aineettoman kulttuuriperinnön ja kestävä kehityksen kietoutuessa yhteen korostuu usein kulttuurisen kestävyuden aspekti,

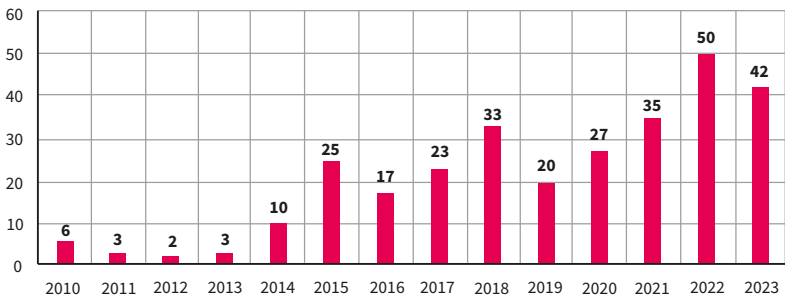
joka tarkoittaa ”kulttuurisen prosessin suojelua, jossa ihmiset kuljettavat aineellista ja aineetonta perinnettä ajassa sitä omaksuen, luoden, muuttaen ja muunnellen” (Siivonen 2015, 15). Tämä tulee hyvin lähelle AKP-sopimuksen ajatuksia yhteisöjen osallisuudesta ja kulttuuriperinnön elävyydestä. Olennaista on myös huomioida näiden näkökulmien vahva tulevaisuuspainotus: aineettoman kulttuuriperinnön suojeleminen ja saattaminen osaksi tulevaisuutta ei ole niinkään sen jähmettämistä muuttumattomaan tilaan, vaan kulttuuriperinnön muuttumisen aktiivista tukemista (Siivonen 2015, 17–19). Tästä tavoitteesta esimerkkinä voidaan mainita esimerkiksi arkeologian alan ammattilaisten ja arkeologisia artefakteja maastosta etsivien metallinilmaisinharrastajien välinen vuoropuhelu: ammattilaisten viestinnän on huomattu olevan varsin asiantuntijakeskeistä ja harrastajat on nähty rasittavana, jopa kulttuuriperintöä pilaavana tekijänä. Vaikka tilanteen korjaaminen ei ole ollut aivan mutkatonta, kulttuurista kestävyttä ja täten harrastajien osallisuutta on pyritty lisäämään esimerkiksi yleisökaivauksilla ja tutkimuksen keinoin. (Immonen ja Kinnunen 2020.)

Tämä esimerkki valottaa, että kulttuurisen kestävyden tai ylipäänsä kestävä kehityksen tavoitteet eivät tapahdu tyhjiössä, vaan niissä neuvotellaan eri ryhmien välisistä intresseistä ja valtasuhteista, siis politiikoista. Yhteisölähtöisyys ei tarkoita myöskään silkkaa anarkiaa, vaan kestävä kehityksen tavoitteet osana kulttuuripolitiikkaa ovat tasapainoilua institutionaalisen johdattelun ja yhteisölähtöisyyden välillä kuten vaikkapa metallinilmaisinharrastajien ja arkeologien vuoropuhelussa. Aineettoman kulttuuriperinnön politiikka vaatiikin jatkuvaa tutkimusta ja refleksiivistä tarkastelua, mikä itsessään on Unescon tukema kulttuuripoliittinen toive: tutkimuksen vahvistaminen on yleissopimuksen ja kestävä kehityksen tavoitteiden yksi osa (Unesco 2022).

AKP-tutkimus Suomessa ja lähialueilla

Aineettoman kulttuuriperinnön käsite on alkanut laajemmin vakiintua suomenkielisessä tutkimuksessa vasta 2020-luvulla. Google Scholar -hakukoneella tehtyjen hakujen perusteella käsite on mainittu tutkimuksessa vuosien 1900–2010 välillä vain kuusi kertaa, ja nämäkin kaikki vuonna 2010. Näistä mainittakoon Anna Sivulan (2010) artikkeli ”Menetetyn järven jäljillä. Historia osana paikallista”, jossa ensimmäistä kertaa tuodaan esille Unescon AKP-yleissopimus. Vuodet 2011–2015 antavat jo 43 tulosta, joiden joukossa on muun muassa useita Museoviraston tuottamia vertaisarvioimattomia raportteja. Vuosina 2016–2020 AKP mainitaan 120 eri akateemisessa tekstissä, ja 2021–2023 tuloksia on jo 127 vain kolmen vuoden aikana. Käsitteen suosion kasvu on siis suorastaan eksponentiaalista (kuvaaja 2), mikä heijastaa Unescon sopimuksen yhteiskunnallisia vaikutuksia. Sama on nähtävissä myös kansainvälisessä tutkimuksessa: myös alan johtavissa englanninkielisissä lehdissä AKP:n suosio asiansanana ja tutkimuksen kohteena on ollut huomattavaa (Akagawa ja Smith 2019, 3). AKP-buumi on siis muuttanut suhteellisen nopeasti humanistis-yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tapaa käsittää menneisyyden ilmiöitä ja puhua niistä.

Kuvaaja 2. Hakusanalla ”aineeton kulttuuriperintö” tehty haku Google Scholar -hakupalvelun aineistoihin (tieteelliset julkaisut). Nimekkeiden lukumäärä vuositasona. Haku on tehty 20.11.2024, mutta osa julkaisuista luetteloidaan viiveellä.

Avainasemassa ”pelkän” (tai pääosin ”aineellisen”) kulttuuriperinnön nykyisessä tutkimuksessa ovatkin olleet ensisijaisesti arkeologian, museologian, etnologian, taidehistorian ja historian alat (esim. Enqvist 2016; Siivonen 2015; Sivula 2010; Tuomi-Nikula ja muut 2013; Vahtikari 2013).¹⁰ Sen sijaan aineettoman kulttuuriperinnön kohdalla – jossa kulttuuriset yhteisöt ovat keskiössä – on kiintoisaa, että esimerkiksi suomenkielisessä folkloristiikassa tai vaikkapa etnomusikologiassa käsitteeseen ei ole laajamittaisesti tartuttu ennen 2020-lukua (esim. Haapoja-Mäkelä 2019; 2020; Mäkelä 2022; Kärjä 2022; Villén 2023). Ruotsiksi aiheesta on kirjoittanut Suomessa ensimmäisten joukossa Åbo Akademiassa väitellyt folkloristi Johanna Björkholm, joka viittaa ruotsalaiseen ja pohjoismaiseen vuosituhannen vaihteessa heränneeseen folkloristiseen kulttuuriperintötutkimukseen (Björkholm 2011, 23–24). Ruotsiin ja muihin Pohjoismaihin AKP-tutkimus onkin levinnyt Suomea aikaisemmin (ks. esim. Björkholm 2011, 23–28), samoin Viroon, jossa esimerkiksi professori Kristin Kuutman AKP:n käsitettä ja Unescoa kulttuuripoliittisena toimijana koskevat tutkimukset ovat olleet kansainvälisesti merkittäviä (esim. Kuutma 2015). Tartton yliopistoon perustettiin myös vuonna 2019 Unesco-oppituoli, jonka johtajana Kuutma toimi. Oppituolin fokuksessa on AKP:n soveltava tutkimus (Tartu Ülikool 2021).

Koska AKP on myös kansainvälisen lainsäädännön käsite, sitä on käsitelty jonkin verran Suomessa myös oikeustieteen saralla. Tämä kokoomateos kumpuaa laajasti ymmärretyyn kulttuurintutkimuksen piiristä, mutta olemme halunneet huomioida myös oikeustieteellisen keskustelun näkökulman (ks. Soirila tässä teoksessa). Kansainvälisesti oikeustieteilijät ovat käsitelleet muun muassa yhteisön käsitettä yleissopimuksessa ja sen suhdetta ihmisoikeuksia ja ympäristöä koskevaan lainsäädäntöön (Blake 2009), alkuperäis-

10 Muistitiedon mukaan Suomen ensimmäisiä kulttuuriperintöä käsitteleviä tutkimuksellisia keskusteluja olivat Helsingin yliopiston taidehistorian oppiaineessa 2000-luvun alussa järjestetyt käydyt ”heritologia-piirin” tapaamiset, joissa luettiin alan kansainvälisiä tutkimuksia, keskusteltiin ja pidettiin esitelmiä (Häyrynen 17.10.2023; Sivula 10.10.2023).

kansojen aineettoman kulttuuriperinnön suojelua (Vaivade 2024) ja AKP:n tuotteistumista ja taloutta (Lixinski 2019). Suomessa oikeustieteilijät ovat huomioineet yleissopimuksen esimerkiksi saamelaisen *duodji*-käsityön ja tekijänoikeussuojan (Mattila 2018) ja kulttuurisen kansanmurhan käsitteen analyysin (Välitalo 2021) yhteydessä.

AKP:n käsite näkyy tällä hetkellä suomenkielisessä, Suomessa tehdyssä tai Suomea koskevassa tutkimuksessa usealla eri tavalla. Lähestymistavat risteävät toisiaan, mutta niillä on hieman erilaiset agendat ja lähtökohdat. Ensimmäinen näistä on linja, jossa käsitellään Unescoon liittyviä prosesseja Suomessa ja tarkastellaan, miten AKP:n käsite ja käytännöt näissä ilmenevät (ks. esim. Kärjä 2022; Mäkelä 2021; Severo 2018; opinnäytetöistä ks. Talasniemi 2022). Tämä linja kiinnittyy erityisesti AKP:tä käsittelevään kriittisen kulttuuriperinnön kansainväliseen tutkimukseen. Toinen tutkimuslinja tarjoaa laajemman näkökannan: useat tutkijat tuovat esille, että aineeton aspekti sisältyy väistämättä kulttuuriperintöön, ja aineetonta ja aineellista ei näin voi erottaa toisistaan (esim. Immonen 2012; Lähdesmäki 2016; Vilkkuna, J. 2007; 2023). Tämä tutkimuslinja viittaa kansainväliseen konstruktionistisesti tai kriittisen tieteellisen realismin kautta painottuneeseen *heritage*-tutkimukseen, jossa on jo pitkään tuotu esille, että kaikki kulttuuriperinnöksi ymmärretty – myös materiaallinen maailma – on väistämättä kytkeytynyt arvoihin, asenteisiin ja erilaisiin ideologisiin näkökulmiin (esim. Smith 2006 ja 2021). Kolmas linja on tiiviimmin kytköksissä yleissopimuksen henkeen ja esimerkiksi aiemmin mainittuihin kestäväen kehityksen ja kulttuurisen kestävyuden näkökulmiin: osa tutkijoista käyttää Unescon tarjoamaa AKP-kehystä tutkimuksen tukena ja tarkastelee sen avulla esimerkiksi kestäväen kehityksen ja ”tulevaisuusperinnön” mahdollisuuksia (Heikkilä 2021; Laurén ja muut 2022; Siivonen 2022; Timonen ja Tuladhar 2024).

Kokoelman luvut

Tämä kirja on suunnattu tutkimuskentälle perusteokseksi ja esimerkiksi oppikirjaksi yliopistoihin. Kokoelman luvut käsittelevät aineetonta kulttuuriperintöä laajasti mahdollisimman monesta näkökulmasta, jotta lukijalle muodostuisi yleiskuva siitä, millaista aineettoman kulttuuriperinnön tutkimus on juuri nyt suomenkielisissä yhteyksissä. Luvut osallistuvat yhteiskunnassa käynnissä olevien laajojen kulttuuristen muutosten tarkasteluun monesta eri näkökulmasta. Kirjan ensimmäinen johdanto-osa avaa lukijoille perustavanlaatuisesti aineettoman kulttuuriperinnön käsitettä, kontekstia, historiaa ja käytäntöjä niin Suomessa kuin Unescossa-kin. Kirjan toinen osa ”Näkökulmia aineettomaan ja aineelliseen kulttuuriperintöön” paneutuu yksityiskohtaisemmin yksittäisiin tapauksiin ja tarkastelee Unesco-listauksiin ja -luettelointeihin liittyviä prosesseja paikallisella ja kansallisella tasolla. Kaustislaista viulunsoittoa ja saunomista käsittelevät luvut tuovat esille, miten aiemmat perinteeksi nimeämisen ja tuottamisen prosessit vaikuttavat Suomen Unesco-elementtien taustalla, ja miten nämä prosessit mukautuvat joustavasti uusiin yllirajaisiin AKP-malleihin. Toisen osan luvuissa pureudutaan näiden lisäksi myös kansallisen kulttuurin muodostumisen kivijalkoihin kuten *Kalevalaan* ja arkeologian alan tuottamiin materiaalsen kulttuurin merkityksiin. Näiden kautta pohditaan, miten aineettoman kulttuuriperinnön prosessit limittyvät aineelliseen ja yhteisölliseen sekä miten perinteeksi ymmärretyt ilmiöt ovat jo kauan olleet väistämättä osa valikoituvaa ja muokkautuvaa perinnöllistämistä. Tässä osassa aineeton ja aineellinen nähdään toisiinsa yhteenkietoutuneina prosesseina.

Kokoelman kolmas osa ”Tulevaisuusperintö, kulttuurinen kestävyys ja kulttuuripolitiikka” tuo esille, millä tavalla aineettoman kulttuuriperinnön politiikkaa voidaan hyödyntää lisäämään ihmisten ja instituutioiden tulevaisuusorientoitunutta, kulttuurisesti kestäväää ajattelua. Kokoelman kolmannen osan luvut koettelevat AKP:n käsitettä juuri tämänkaltaisissa perspektiiveissä. Tekstit

käsittelevät ihmisten suhdetta suo ympäristöihin ja AKP:n mahdollisuuksia vastuullisessa tiedepolitiikassa. Laajalla tasolla toisen osion luvut tarkastelevat prosesseja, joissa menneisyysorientoitunut perinnekeskustelu saa rinnalleen tulevaisuussuuntautuneen ja kestävyystietoisen AKP-ajattelun.

Kirjan neljäs osa ”Unescon sopimus ja aineettoman kulttuuriperinnön suojelun käsitteet ja kehykset kansainvälisessä kontekstissa” laajentaa näkökulman kohti globaaleja ja yllirajaisia AKP-käytäntöjä. Osan luvut paneutuvat muun muassa kulttuurisesti kestävästä musiikkikasvatuksesta transformatiivisiin mahdollisuuksiin Nepalissa, käsityöhön liittyviin institutionaalsiin käsitteisiin Pohjoismaissa ja niiden suhteeseen AKP:n suojeluprosesseihin sekä siihen, miten tekijänoikeudet ja musiikkiin liittyvät Unescon listoille ilmoitetut elementit suhteutuvat toisiinsa. Neljäs osa valottaa, miten laajoja ja monisyisiä AKP-käytännöt ovat ja osoittaa niiden kietoutuneisuuden kansainväliseen lainsäädäntöön ja kulttuuripolitiikkaan. Kokoomateoksemme päättävät Tuuli Lähdesmäen kirjoittamat jälkisanat, jotka peilaavat AKP-prosesseja esimerkiksi EU-tason kulttuuriperintöpolitiikkaan ja tämänhetkiseen poliittiseen dynamiikkaan. AKP:hen liittyvien laajojen yllirajisten kytkösten osoittaminen on erityisen tärkeää, ja tästä syystä kokoelmamme päättyy tähän laajempaan perspektiiviin.

Vertaisarvioitujen, tieteellisten lukujen lisäksi kokoomateoksemme sisältää myös lyhyempiä ajankohtaiskatsauksia. Nämä AKP-alan järjestö- ja instituutiotoimijoiden tuottamat tekstit valaisevat aineettoman kulttuuriperinnön prosesseja käytännön näkökulmasta ja kertovat lukijalle, mitä käytännössä tapahtuu Suomessa juuri tällä hetkellä. Tekstit pohtivat, millaisia haasteita ja mahdollisuuksia AKP-prosessit tuovat mukanaan ja miten alan toimijat vastaavat näihin. Ajankohtaiskatsausten sisällyttämisellä kirjan osaksi on pyritty myös Unescon suojelusopimuksen mukaiseen yhteisölähtöiseen toimintaan. Katsausluvut on merkitty asteriskilla vertaisarvioimattomiksi.

Aineeton kulttuuriperintö -kokoomateos kokoa ensi kertaa yhteen suomenkielistä AKP-tutkimusta. Teoksen tavoitteena

on toimia monitieteisenä keskustelunavauksena suomenkielisis-
sä ympäristöissä ja samalla osoittaa näiden yhteys kansainvälisiin
konteksteihin. Se kiinnittyy kansainväliseen tutkimuskontekstiin,
mutta tarkastelee tätä juuri pohjoismaisesta perspektiivistä. Juuri
nyt tapahtuvilla aineettoman kulttuuriperinnön prosesseilla on to-
dennäköisesti hyvin kauaskantoiset vaikutukset sekä suomalaisessa
että kansainvälisessä kehityksessä. Käsitteellä on edessään pitkä ja
monipolvinen matka, kunnes se mahdollisesti siirtyy syrjään jon-
kin toisen kulttuurisen prosessin myötä. Tämä teos on eräs suo-
menkielisen tutkimuksen alkumetrieni dokumenteista, joka tarjoaa
lyhyen pysäytyskuvan 2020-luvun aineettoman kulttuuriperinnön
käsitteellistyksistä, käytännöistä ja politiikoista.

Lähteet

Aineisto

- Council of Europe. 2024. ”Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society (CETS No. 199).” Luettu 5.6.2025. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatynum=199>.
- Etelä-Suomen Sanomat*. 7.2.2004. ”Maailman suurin kuoro Tallinnassa.” 7. helmi-
kuuta 2004, nro 178, 18.
- Harvilahti, Lauri. 10.11.2023. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran entisen arkis-
tonjohtajan Lauri Harvilahden haastattelu, haastattelija Heidi Henriikka
Mäkelä. Puhelinhaastattelu.
- Häyrynen, Maunu. 17.10.2023. Turun yliopiston maisemantutkimuksen pro-
fessori Maunu Häyrysen haastattelu, haastattelija Heidi Henriikka Mäkelä.
Puhelinhaastattelu.
- Kostet, Juhani. 15.2.2011. Seminaariesitelmä opetus- ja kulttuuriministeriön
seminaarissa helmikuussa 2011. Kostetin henkilökohtainen arkisto.
- Kostet, Juhani. 21.11.2023. Museoviraston entinen pääjohtaja Juhani Kostetin
haastattelu, haastattelija Heidi Henriikka Mäkelä. Puhelinhaastattelu.
- Marsio, Leena. 23.11.2023. Museoviraston erikoisasiatuntija Leena Marsion
tiedonanto Outi Valolle. Sähköpostitiedustelu.
- OKM Kirjaamo 21.11.2024. OKM Kirjaamon tiedonanto ja kirjekopio Outi Valolle.
Sähköpostitiedustelu.

- Oino, Lauri ja Pilvi Järvelä. 23.–24.11.2023. Näppärit ry:n puheenjohtajan Lauri Oinon ja Näppärikoulun rehtori Pilvi Järvelän tiedonanto Outi Valolle. Sähköpostitiedustelu.
- Sivula, Anna. 10.10.2023. Turun yliopiston kulttuuriperinnön tutkimuksen professori Anna Sivulan haastattelu, haastattelija Heidi Henriikka Mäkelä. Puhelinhaastattelu.
- Suomen Unesco-toimikunta. 2009. ”Pöytäkirja, kokous 7/2009 (16.12.2009)”. Unesco-toimikunnan III arkisto: I:2 Toimikunnan kokousmuistiot, kirjeenvaihto, työskentelyaineisto ja toimintakertomukset (2007–2010). Kansallisarkisto.
- YLE 24.1.2020. ”Vuosien karjalanpiirakkasota päättyi – EU hyväksyi, että aidon karjalanpiirakan saa nyt tehdä myös laktoosittomasta maidosta.” Luettu 13.2.2024. <https://yle.fi/a/3-11173865>.

Kirjallisuus

- Aarnipuu, Petja. 2008. *Turun linna kerrottuna ja kertovana tilana*. Helsinki: SKS.
- Ahmad, Yahaya. 2006. ”The Scope and Definitions of Heritage: From Tangible to Intangible.” *International Journal of Heritage Studies* 12 (3): 292–300. <https://doi.org/10.1080/13527250600604639>.
- Aikio, Pekka. 2012. ”Johdanto ja historia.” Teoksessa *YK:n julistus alkuperäiskansojen oikeuksista ja ILO:n yleissopimus nro 169*. Helsinki: Suomen YK-liitto. http://www.ykliitto.fi/sites/ykliitto.fi/files/apk-oikeuksien_julistus.pdf.
- Akagawa, Natsuko ja Laurajane Smith. 2019. ”The Practices and Policies of Safeguarding.” Teoksessa *Safeguarding Intangible Heritage*, toimittaneet Natsuko Akagawa ja Laurajane Smith, 1–13. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429507137>.
- Alasutari, Pertti ja Anita Kangas. 2020. ”The Global Spread of the Concept of Cultural Policy”. *Poetics* 82: 101445. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2020.101445>.
- Anttonen, Pertti. 2005. *Tradition through Modernity: Postmodernism and the Nation-State in Folklore Scholarship*. Helsinki: SKS. <https://doi.org/10.21435/sff.15>.
- Anttonen, Pertti. 2009. ”Kulttuurin, perinteen ja perinnön kysymyksiä.” *Elore* 16 (1). <https://doi.org/10.30666/elore.78777>.
- Anttonen, Pertti. 2024. ”The Elusive Concept of ‘Tradition Science’ in the Nordic Institute of Folklore under Lauri Honko’s Directorship.” *Journal of Ethnology and Folkloristics* 18 (1): 186–231.
- Aykan, Bahar. 2013. ”How Participatory is Participatory Heritage Management? The Politics of Safeguarding the Alevi Semah Ritual as Intangible Heritage.” *International Journal of Cultural Property* 20 (4): 381–405. <https://doi.org/10.1017/S0940739113000180>.
- Beardslee, Thomas. 2016. ”Whom Does Heritage Empower, and Whom Does It Silence? Intangible Cultural Heritage at the Jemaa El Fnaa, Marrakech.” *International Journal of Heritage Studies* 22 (2): 89–101. <https://doi.org/10.1080/13527258.2015.1037333>.

- Björkholm, Johanna. 2011. *Immateriellt kulturarv som begrepp och process: Folkloristiska perspektiv på kulturarv i Finlands svensksbygder med folkmusik som exempel*. Åbo: Åbo akademis förlag.
- Blake, Janet. 2009. "UNESCO's 2003 Convention on Intangible Cultural Heritage: the implications of community involvement in 'safeguarding'". Teoksessa *Intangible heritage*, toimittaneet Laurajane Smith ja Natsuko Akawaga, 59–87. London: Routledge.
- Blake, Janet. 2017. "Development of UNESCO's 2003 Convention: Creating a New Heritage Protection Paradigm?" Teoksessa *The Routledge Companion to Intangible Cultural Heritage*, toimittaneet Michelle Stefano ja Peter Davis, 11–21. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315716404>.
- Bortolotto, Chiara. 2024. "The Rise of Sustainable Development in the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage." Teoksessa *Intangible Cultural Heritage and Sustainable Development*, toimittaneet Chiara Bortolotto ja Ahmed Skounti, 1–16. London: Routledge.
- Bortolotto, Chiara. 2025. *Will Heritage Save Us?* Cambridge: Cambridge University Press.
- Cameron, Christina. 2015. "UNESCO and Cultural Heritage: Unexpected Consequences." Teoksessa *A Companion to Heritage Studies*, toimittaneet William Logan, Máiréad Nic Craith ja Ullrich Kockel. Chichester: Wiley-Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781118486634.ch23>.
- Eichler, Jessika. 2021. "Intangible cultural heritage, inequalities and participation: who decides on heritage?" *The International Journal of Human Rights* 25 (5): 793–814. <https://doi.org/10.1080/13642987.2020.1822821>.
- EN 50/2018. Euroopan Neuvoston puiteyleissopimus kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä. Luettu 16.12.2024. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2018/20180050/20180050_2.
- Enqvist, Johanna. 2016. *Suojellut muistot. Arkeologisen perinnön hallinnan kieli, käsitteet ja ideologia*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/277f71b5-063a-48f4-91e5-e1cd39e6bfa7/content>.
- Enqvist, Johanna. 2018. "Hetken kestää elo tää, sekin synkkää ja ikävää – traumaattisten perintöjen terminologiaa." *Suomen Museo–Finskt Museum* 125: 7–22.
- Eskelinen, Teppo. 2021. "Interpreting the Sustainable Development Goals through the Perspectives of Utopia and Governance." *Forum for Development Studies* 48 (2): 179–197. <https://doi.org/10.1080/08039410.2020.1867889>.
- Hafstein, Valdimar. 2012. "Cultural Heritage." Teoksessa *A Companion to Folklore*, toimittaneet Regina F. Bendix ja Galit Hasan-Rokem, 500–519. West Sussex: Wiley-Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781118379936.ch26>.
- Hafstein, Valdimar. 2018. *Making Intangible Heritage. El Condor Pasa and Other Stories from UNESCO*. Bloomington: Indiana University Press.
- Hafstein, Valdimar. 2024. "Folklore and Cultural Heritage: Reflecting on Change." *Journal of American Folklore* 137 (543): 16–22.

- Harrison, Rodney. 2010. "What is Heritage?" Teoksessa *Understanding the Politics of Heritage*, toimittanut Rodney Harrison, 5–42. Manchester: Manchester University Press.
- Hautala, Jouko. 1954. *Suomalainen kansanrunouden tutkimus*. Helsinki: SKS.
- HE 101/2012. *Hallituksen esitys eduskunnalle aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta tehdyn yleissopimuksen hyväksymisestä*. Luettu 12.2.2024. <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2012/20120101.pdf>.
- HE 264/2014. *Hallituksen esitys eduskunnalle itsenäisten maiden alkuperäis- ja heimokansoja koskevan yleissopimuksen hyväksymisestä sekä laeiksi yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja Metsähallituksesta annetun lain muuttamisesta*. Luettu 13.2.2024. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_264+2014.pdf.
- Heikkilä, Silja. 2021. *Unien elävä perintö: Etnologinen tutkimus unikäsityksistä ja unien kertomistilanteista*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Heinämäki, Leena, Inkeri Markkula ja Jan Saijets. 2023. *Saamelaiden alkuperäiskansaoikeudet ja saamelaiskulttuuria koskevien vaikutusten arviointi YVA-lain mukaisessa menettelyssä*. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Honko, Lauri. 1982. "UNESCO Work on the Safeguarding of Folklore." *NIF Newsletter* 10 (1–2): 1–5.
- Honko, Lauri. 1983. "Protecting Folklore as Intellectual Property." *NIF Newsletter* 11 (1): 1–7.
- Honko, Lauri. 1984a. "Do We Need an International Treaty for the Protection of Folklore?" *NIF Newsletter* 12 (3): 1–4.
- Honko, Lauri. 1984b. "The UNESCO Process of Folklore Protection." *NIF Newsletter* 12 (3): 5–31.
- Honko, Lauri. 1989. "The Final Text of the Recommendation for the Safeguarding of Folklore." *NIF Newsletter* 17 (2–3): 3–12.
- Honko, Lauri. 2002. "Perinneaineistojen tekijänoikeuksista ja käytösäännöistä." *Elore* 9 (2).
- Howard, Robert Glenn 2008. "Electronic Hybridity: The Persistent Processes of the Vernacular Web." *The Journal of American Folklore* 121 (480): 192–218.
- Immonen, Visa. 2012. "Heritageisation as a material process: the bishop's crosier of Turku Cathedral, Finland." *International Journal of Heritage Studies* 18 (2): 144–159.
- Immonen, Visa. 2021. "Bildung as the process of cultural heritage: two traditions under a single name." *International Journal of Heritage Studies* 27 (4): 344–55.
- Immonen, Visa ja Joonas Kinnunen. 2020. "Kulttuurinen kestävyys 2010-luvun metallinilmamaisinharrastuksessa". *Muinaistutkija* 2/2020, 2–25.
- Haapoja-Mäkelä, Heidi Henriikka. 2019. "Näkymiä suomalaisen muinaisuuden: Aineeton kulttuuriperintö, kalevalaisuus, paikka ja maisema." *Terra* 131 (2): 97–112.
- Haapoja-Mäkelä, Heidi Henriikka. 2020. "Elävät perintömme: Kansallinen me aineettoman kulttuuriperinnön luetteloinnissa." *Suomen Museo* 127: 49–66.

- Hämäläinen, Albert. 1969. ”Suomalais-ugrilaisen kansatieteen alasta ja tehtävästä.” Teoksessa *Kansatieteen periaateoppia*, toimittanut Toivo Vuorela, 24–38. Helsinki: SKS.
- Jacobs, Marc. 2020. ”Article 15. Participation of Communities, Groups, and Individuals.” Teoksessa *The 2003 UNESCO Intangible Heritage Convention: A Commentary*, toimittaneet Janet Blake ja Lucas Lixinski, 273–89. New York: Oxford University Press.
- Järvelä, Mauno. 2014. *Näppäripedagogiikka*, toimittanut Antti Huntus. Kaustinen: Kansanmusiikki-instituutti.
- Kansantaide ja perinnepolitiikka. 1969. Kansantaiteen seminaari Seinäjoella 10.6.–15.6.1968. Suomen kulttuurirahasto.
- Kanerva, Anna ja Ritva Mitchell, toim. 2015. *Elävä aineeton kulttuuriperintö: Hankkeen loppuraportti*. Cuporen verkkojulkaisuja 28. Helsinki: Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissektori Cupore. Luettu 29.5.2025. https://www.cupore.fi/images/tiedostot/elavaaineetonkulttuuriperinto_loppuraportti.pdf.
- Kielitoimiston sanakirja. 2024. ”Perintö”. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Luettu 16.12.2024. <https://www.kielitoimistonanakirja.fi/#/perint%C3%B6>.
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara. 2004. ”Intangible Heritage as Metacultural Production.” *Museum International* 56 (1–2): 52–65. <https://doi.org/10.1111/j.1350-0775.2004.00458.x>.
- Kivilaakso, Aura ja Leena Marsio. 2017. ”Safeguarding living heritage with participatory Wiki-inventorying in Finland.” *Memoriamedia Review* 1.
- Kortti, Jukka, Mari Viita-Aho, Alekski Marti ja Rami Mähkä. 2024. ”Johdanto. Kansakuntaa kertomassa.” Teoksessa *Kertomuksia kansakunnasta. Suomi ja suomalaisuus muuttuvassa historiakulttuurissa*, toimittaneet Jukka Kortti, Mari Viita-aho, Rami Mähkä ja Alekski Marti, 9–30. Helsinki: Gaudeamus.
- Koski, Kaarina. 2023. ”Johdatus 2000-luvun omaehtoisen kulttuurin tarkasteluun.” Teoksessa *Kansanperinne 2.0. Sukelluksia 2000-luvun vernakulaariin kulttuuriin*, toimittaneet Kaarina Koski ja Tuomas Hovi, 7–57. Tietolipas 279. Helsinki: SKS. <https://doi.org/10.21435/tl.279>.
- GTK 1965. *Kansallisten tieteiden kehittämissuunnitelma 1966–80*. Suomi 112:1. Helsinki: SKS.
- Kurin, Richard. 2004. ”Safeguarding Intangible Cultural Heritage in the 2003 UNESCO Convention: a critical appraisal.” *Museum international* 56 (1–2): 66–77.
- Kuutma, Kristin. 2015. ”From Folklore to Intangible Heritage.” Teoksessa *A Companion to Heritage Studies*, toimittaneet William Logan, Máiréad Nic Craith ja Ullrich Kockel, 41–54. West Sussex: John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9781118486634.ch3>.
- Kärjä, Antti-Ville. 2022. ”Musiikkiperintö Suomessa.” Teoksessa *Kaanon ja marginaali: Kulttuuriperinnön vaiennetut äänet*, toimittaneet Niina Hämäläinen ja Lotte Tarkka, 309–329. Kalevalaseuran vuosikirja 101. Helsinki: SKS. <https://doi.org/10.21435/ksvk.101>.

- Labadi, Sophia. 2013. *UNESCO, Cultural Heritage, and Outstanding Universal Value: Value-Based Analyses of the World Heritage and Intangible Cultural Heritage Conventions*. Archaeology in Society Series. Lanham: AltaMira Press.
- Laurén, Kirsi, Pauliina Latvala-Harvilahti, Virpi Kaukio ja Noora Vikman. 2022. ”Suosuutteen muutospäätökset – suotrendi kulttuuriperinnön muokkaajana.” *Vuosilusto* 14: 88–101. Luettu 29.5.2025. <https://lusto.fi/wp-content/uploads/2022/12/Lusto-Vuosilusto14.pdf>.
- Lixinski, Lucas. 2019. ”Intangible Heritage Economics and the Law: Listing, Commodification and Market Alienation. Teoksessa *Safeguarding Intangible Heritage. Practices and Politics*, toimittaneet Natsuko Akagawa ja Laurajane Smith, 54–67. London: Routledge.
- Lähdesmäki, Tuuli. 2016. ”Politics of tangibility, intangibility, and place in the making of a European cultural heritage in EU heritage policy.” *International Journal of Heritage Studies* 22 (10): 766–80. <https://doi.org/10.1080/13527258.2016.1212386>.
- Lähdesmäki, Tuuli, Satu Kähkönen, Rita Paqvalén ja Johanna Turunen. 2024. ”Kulttuuriperinnön merkitykset ja omistajuus liikkeessä.” Teoksessa *Kenen kulttuuriperintö? Tunteet, tilat ja teot*, toimittaneet Tuuli Lähdesmäki, Satu Kähkönen, Rita Paqvalén ja Johanna Turunen, 11–28. Tampere: Vastapaino.
- Marsio, Leena, toim. 2014. *Aineeton kulttuuriperintö: Esimerkkejä Unescon 2003 yleissopimuksen toteuttamisesta verrokkimaissa*. Cuporen verkkojulkaisu ja 24. Helsinki: Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämisyhteisö Cupore. Luettu 29.5.2025. https://www.cupore.fi/images/tiedostot/aineetonkulttuuriperinto_korjattu2015.pdf.
- Mattila, Tuomas. 2018. *Saamelaiden tarpeet henkisen omaisuuden suojaan tekijänoikeussuojan ja tavaramerkkisuojan näkökulmasta – erityisesti duodjikkäsytön ja saamenpuvun osalta*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Mikkola, Kati. 2021. ”Vähemmistöjen roolit muuttuvassa arkistopolitiikassa Perinnekokoelmien etnisiä ja kielellisiä rajanvetoja Suomessa ja Virossa.” Teoksessa *Arkistot ja kulttuuriperintö*, toimittaneet Outi Hupaniitti ja Ulla-Maija Peltonen, 166–210. Tietolipas 268. Helsinki: SKS. <https://doi.org/10.21435/tl.268>.
- Modig, Silvia. 2013. ”Kirjallinen kysymys 95/2013 vp. ILO:n alkuperäiskansojen oikeuksia koskevan sopimuksen nro 169 ratifioiminen.” Luettu 12.2.2024. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kk_95+2013.pdf.
- Museovirasto 2023. ”Suojeleminen”. Museoviraston verkkosivu ”Aineeton kulttuuriperintö”. Luettu 15.11.2023. <https://www.aineetonkulttuuriperinto.fi/fi/suojeleminen>.
- Museovirasto. 2024a. ”Elävän perinnön wikiluettelo.” Luettu 12.2.2024. <https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/>.
- Museovirasto. 2024b. ”Elävän perinnön kansallinen luettelo.” Luettu 12.2.2024. https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/El%C3%A4v%C3%A4n_perinn%C3%B6n_kansallinen_luettelo/valitut.

- Mäkelä, Heidi Henriikka. 2021. "Digesting the Finnish Nature and Past: Food, Pastness, and the Naturalness of the National in the Wiki-Inventory for Living Heritage." *Journal of Ethnology and Folkloristics* 15 (2): 89–111. <https://doi.org/10.2478/jef-2021-0019>.
- Mäkelä, Heidi Henriikka. 2022. "Visualizing Heritage, Ethnicity and Gender: Bodily Representations of Finnishness in the Photographs of the National Inventory of Living Heritage." Teoksessa *Finnishness, Whiteness and Coloniality*, toimittaneet Josephine Hoegaerts, Tuire Liimatainen, Laura Hekanaaho ja Elizabeth Peterson, 41–71. Helsinki: Helsinki University Press. <https://doi.org/10.33134/HUP-17-3>.
- Neyrinck Jorijn. 2017. "Intangible Cultural Heritage in Times of 'Superdiversity': Exploring Ways of Transformation." *International Journal of Intangible Heritage* 12/2017: 158–174.
- Oliveira Pinto, Tiago de. 2018. *Music as Living Heritage: An Essay on Intangible Culture*. Berlin: Edition EMVAS Berlin. Luettu 29.5.2025. <https://core.ac.uk/download/pdf/286573032.pdf>.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. 2024. "Tornionjoen lippokalastuskulttuuria valmistellaan Suomen ja Ruotsin yhteisenä Unesco-kohteena." Luettu 13.2.2024. <https://okm.fi/-/tornionjoen-lippokalastuskulttuuria-valmistellaan-suomen-ja-ruotsin-yhteisena-unesco-kohteena>.
- Pöyhönen, Sari ja Tuomas Martikainen. 2023. "Johdantoa superdiversiteettiin." Teoksessa *Superdiversiteetti: Näkökulmia maahanmuuton monimuotoisuuteen*, toimittaneet Tuomas Martikainen ja Sari Pöyhönen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1489. Helsinki: SKS. <https://doi.org/10.21435/skst.1489>.
- Severo, Marta. 2018. "Safeguarding Without a Record? The Digital Inventories of Intangible Cultural Heritage." Teoksessa *Towards a Philosophy of Digital Media*, toimittaneet Alberto Romele ja Enrico Terrone, 165–182. Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-75759-9_9.
- Siiikala, Anna-Leena. 2004. "Honko, Lauri." Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: SKS. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sk-s-kbg-001046>.
- Siivonen, Katriina. 2015. "Maailma perintönä – kestävä kehitys." Teoksessa *Kulttuuriperintöpolitiikan kansainvälinen ulottuvuus*, toimittaneet Maria Hirvi-Ijäs ja Anna Kanerva, 10–21. Cuporen verkkojulkaisuja 34. Helsinki: Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämässätiö.
- Siivonen, Katriina. 2022. "Tulevaisuusperintö kulttuurisen kestävyysmurroksen välineenä." Teoksessa *Tulevaisuudentutkimus tutuksi – Perusteita ja menetelmiä*, toimittaneet Hanna-Kaisa Aalto, Katriina Heikkilä, Pasi Keski-Pukkila, Mai Mäki ja Markus Pöllänen, 444–458. Turun yliopisto: Tulevaisuuden tutkimuskeskus.
- Sivula, Anna. 2010. "Menetetyt järven jäljillä. Historia osana paikallista." Teoksessa *Medeiasta pronssisoturiin: kuka tekee menneestä historiaa?*, toimittaneet Pertti Grönholm ja Anna Sivula, 21–39. Turku: Turun historiallinen yhdistys.

- Sivula, Anna. 2022. ”Turun tuomiokirkko historiografisen operaatioanalyysin kohteena.” Teoksessa *Kulttuurihistorian tutkimus. Lähteistä menetelmiin ja tulkintaan*, toimittaneet Rami Mähkä, Marika Ahonen, Niko Heikkilä, Sakari Ollitervo ja Marika Räsänen, 341–356. Turku: Kulttuurihistorian seura.
- Slominski, Tes. 2020. *Trad Nation: Gender, Sexuality, and Race in Irish Traditional Music*. Middleton: Wesleyan University Press.
- Smith, Laurajane. 2006. *Uses of Heritage*. Abingdon: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203602263>.
- Smith, Laurajane. 2021. *Emotional Heritage: Visitor Engagement at Museums and Heritage Sites*. New York: Routledge.
- Smith, Laurajane ja Emma Waterton. 2009. *Heritage, Communities and Archaeology*. Debates in Archaeology. London: Bloomsbury.
- Smith, Laurajane, Christopher Whitehead, Gary Campbell ja Gönül Bozoğlu. 2024. ”The Politics of Heritage.” Teoksessa *The Routledge International Handbook of Heritage and Politics*, toimittaneet Gönül Bozoğlu, Gary Campbell, Laurajane Smith ja Christopher Whitehead, 3–18. London: Routledge.
- Suomen Unesco-toimikunta. 2011. *Suomen Unesco-toimikunnan toimintakertomus 2011*. Luettu 13.2.2024. <https://okm.fi/documents/1410845/4065986/Toimintakertomus+2011.pdf>.
- Talasnemi, Anna. 2022. *Tittelit naulaan ja saunaan: sauna-alastomuuden monet merkitykset ja kriittinen kulttuuriperintötutkimus*. Taidekasvatuksen maisterintutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-202302011553>.
- Timonen, Vilma ja Rizu Tuladhar. 2024. ”Heritage on Stage: Music Education Lessons from Folk Musicians in Finland and Nepal.” Teoksessa *Decolonising and Indigenising Music Education. First Peoples Leading Research and Practice*, toimittaneet Te Oti Rakena, Clare Hall, Anita Prest, David Johnson, 55–73. London: Routledge.
- Tartu Ülikool. 2021. *UNESCO Chair on Applied Studies of Intangible Cultural Heritage*. Tartu Ülikool. Luettu 13.2.2024. <https://kultuuriteadused.ut.ee/en/content/unesco-chair-applied-studies-intangible-cultural-heritage>.
- Titon, Jeff Todd. 2009. ”Music and sustainability: An ecological viewpoint.” *The world of music* 51 (1): 119–37.
- Tuomi-Nikula, Outi, Riina Haanpää ja Aura Kivilaakso. 2013. ”Kulttuuriperintökysymysten jäljillä.” Teoksessa *Mitä on kulttuuriperintö?*, toimittaneet Outi Tuomi-Nikula, Riina Haanpää ja Aura Kivilaakso, 12–27. Tietolipas 243. Helsinki: SKS.
- Unesco. 2022. *Basic Texts of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. 2022 Edition. Pariisi: UNESCO. Luettu 12.12.2024. https://ich.unesco.org/doc/src/2003_Convention_Basic_Texts-_2022_version-EN_.pdf.
- Unesco. 2024. *History of UNESCO*. Luettu 30.1.2024. <https://www.unesco.org/en/history>.

- Vahtikari, Tanja. 2013. *World Heritage Cities between Permanence and Change: International Construction of 'Outstanding Universal Value' and Local Perceptions at Old Rauma from the 1970s to the 2000s*. Tampere: Tampereen yliopisto. <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/67973>.
- Vaivade, Anita. 2024. "Northern Lights on Indigenous Intangible Heritage: A Changing Legal Landscape in Sápmi". *International Journal of Intangible Heritage* 1 (19): 41–54.
- Valo, Outi. 2022. *Kansanmusiikin keruu ja kansallinen katse: Erkki Ala-Könnin tallennustyö toisen tasavallan Suomessa vuosina 1941–1974*. Tampereen yliopiston väitöskirjat 564. Tampere: Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-2318-9>.
- Vilkuna, Janne. 2007. "Yhteinen kulttuuriperintömme." Teoksessa *Museologia tänään*, toimittanut Pauliina Kinanen, 12–41. Helsinki: Suomen museoliitto.
- Vilkuna, Janne. 2023. *Museologin työpöydältä. 12 esinetutkimusta ja vähän muutakin*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Avoimen tiedon keskus.
- Vilkuna, Kustaa. 1969. "Kansatieteellisen tutkimuksen keskeisalue." Teoksessa *Kansatieteen periaateoppia*, toimittanut Toivo Vuorela, 7–11. Helsinki: SKS.
- Villén, Antti-Ville. 2023. "Populaarimusiikki perintönä, perintömusiikki populaarina." *WiderScreen* 26 (1): 1–30.
- Välitalo, Veera. 2021. "Kulttuurisen kansanmurhan käsite". *Oikeustiede-Jurisprudentia* 51: 371–428.
- Yleissopimus 47/2013. *Yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta*. Luettu 12.2.2024. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2013/20130047/20130047_2.
- Zeijden, Albert van der. 2017. "'Super-diversity' and the Changing Face of Intangible Cultural Heritage: the Case of West-Kruiskade, Rotterdam." *International Journal of Intangible Heritage* 12/2017: 29–38.

Aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen ja käsitteen historia Unescossa

Pauno Soirila

 <https://orcid.org/0000-0001-7275-4176>

Vuonna 2003 valmistunut Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta oli virstanpylväs kulttuuriperintö-oikeudessa. Poikkeuksellisen suosionsa lisäksi sopimus vakiinnutti aineettoman kulttuuriperinnön keskeiseksi osaksi kulttuuriperinnön oikeudellista käsitettä ja oli ensimmäinen Unescon merkittävä kulttuurialan oikeusinstrumentti (niin kutsuttu standardeja asettava instrumentti, *standard-setting instrument*) 30 vuoteen. Unescon kolme aikaisempaa kulttuuriperintösopimusta olivat kaikki käsitelleet aineellista kulttuuriperintöä – käyttäen pääasiassa termiä *kulttuuriomaisuus* – ja esineisiin, historiaan ja monumentteihin keskittyvinä olivat varsin länsikeskeisiä kulttuuriperintönäkemyksessään (kulttuuriperinnön länsi- ja omaisuuskeskeisyydestä esimerkiksi Winter 2014; Akagawa 2016; Akagawa 2014; Brumann 2018; Mezey 2007). Viimeistään maailmanperintösopimuksen kohdalla oli kuitenkin nostettu esiin, että kulttuuriperinnön suojelussa tulisi ottaa huomioon myös ne kulttuuriperinnön ominaisuudet, jotka eivät ole puhtaan materiaalisia. Erityisesti maailmanperintösopimuksessa esiin nousseet hybridikohteet, joissa korostettiin sekä niiden merkitystä luonto- että kulttuurisina kohteina – kuitenkin niin, ettei niissä tarvitse olla fyysisiä todisteita kulttuurillisesta toiminnasta – nostivat esille kulttuuriperinnön aineettomien ominaisuuksien merkityksen (Blake 2017a, 17–18).

Kulttuuriperintösääntely, kuten oikeus yleensäkin, ei kuitenkaan kehittynyt tyhjiössä. Unesco ei alkuperäisistä ihanteistaan

huolimatta ole kansainvälisenä, YK:n alaisena järjestönä koskaan pystynyt välttämään poliittisia vaikutteita, eikä kulttuuriperintösääntely ole ollut tästä poikkeus. Tässä tekstissä esitän, että aineettoman kulttuuriperinnön sopimukseen vaikuttivat keskeisesti kaksi merkittävintä 1900-luvun kansainvälisepoliittista trendiä: dekolonisaatiopyrkimykset ja ihmisoikeusajattelun levittäminen. Aineettoman kulttuuriperinnön sopimus oli alusta asti suunniteltu eräänlaiseksi tasapainottajaksi perinteisesti hyvin länsikeskeiselle kulttuuriperintösääntelylle ja -ajattelulle kansainvälisessä oikeudessa, ja sitä ajoivat erityisesti monet globaalit etelän maat.

Aineettoman kulttuuriperinnön sopimus lienee merkittävin paradigman muutos kulttuuriperinnön sääntelyssä. Aineettoman kulttuuriperinnön nostaminen ja varmistaminen osaksi kulttuuriperinnön käsitettä muutti ratkaisevalla tavalla kulttuuriperintökenttää ja yhdessä muiden samanaikaisten kansainvälisten kehityskulkujen kanssa siirsi kulttuuriperinnön painopistettä merkittävästi pois länsikeskeisestä näkökulmasta. Se on myös pyrkinyt tuomaan eloa ja ruohonjuuritason näkökulmaa aiemmin varsin staattiseen ja valtiojohtoiseen kenttään – korostaen samalla ihmis-oikeuksien merkitystä kulttuuriperinnön käytännöissä. Kuitenkin sopimus on lopulta valtioiden hallinnoima ja neuvottelema, eikä ole lainkaan selvää, kuinka hyvin julkilausutut tavoitteet tosiasiaassa toteutuvat.

Tässä tekstissä tarkastelen aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen historiaa keskittyen varsinkin aineettoman kulttuuriperinnön käsitteen määritelmään. Selvitän, miten ja minkälaisessa kontekstissa sopimus muodostettiin, mitä tavoitteita eri toimijoilla oli sopimuksen ja määritelmän suhteen ja minkälaiset poliittiset vaikutteet muokkasivat niiden lopullista muotoa. Lisäksi tarkastelen oikeudellisesta näkökulmasta aineettoman kulttuuriperinnön määritelmää sopimuksessa pohtien sen rajoja ja soveltumisaloja.

Aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen tausta

Yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelusta allekirjoitettiin 17. lokakuuta 2003, ja se tuli voimaan vuonna 2006 saavutettuaan ratifoinnin 30 valtiolta. Virallisesti prosessi aineetonta kulttuuriperintöä käsittelevän yleissopimuksen luomiseksi aloitettiin vuonna 2001 Unescon yleiskokouksessa, mutta sopimuksen taustalla oli usean vuosikymmenen kehitys, jossa kulttuuriperintöä käsittelevää sääntelyä oli yritetty saada toteutetuksi eri muodoissa. Aineeton kulttuuriperintö kuitenkin osoittautui vaikeaksi aiheeksi, ja prosessi sen sääntelemiseksi oli kaikissa vaiheissa hankala.

Aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen historia on varsin pitkä. Unescossa sen epävirallinen alkuperä on löydettävissä ainakin jo 1970-luvun alusta, kun Bolivia pyysi Unescoa selvittämään mahdollisuutta kansanperinteen ja alkuperäiskansojen kulttuuriperinnön suojelemiseksi (Bortolotto 2007, 22–23; Sherkin 2001, 44–45; Lixinski 2013, 30). Bolivia oli erityisesti huolissaan kansanperintensä kaupallisesta hyväksikäytöstä länsimaissa. Unesco tarttuikin asiaan, ja vaikka se ensin pohti esimerkiksi mahdollisuutta lisätä yleismaailmalliseen tekijänoikeussopimukseen aihetta käsittelevä lisäpöytäkirja, pian nähtiin tarpeelliseksi suunnitella erillistä oikeusinstrumenttia (Aikawa 2004, 138; Blake 2001, 18–19). Prosesissa kesti kuitenkin poikkeuksellisen pitkään, ja vasta vuonna 1989 saatiin valmiiksi ensimmäinen aihetta käsittelevä oikeusinstrumentti, suositus perinnekuulttuurin ja folkloren suojelusta (*Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore*).

Varhainen kehitys kansanperinteen suojelussa tapahtui lähinnä yhteistyössä Unescon ja Maailman henkisen omaisuuden järjestön (WIPO) kanssa. Ajatus suojelusta perustui tässä vaiheessa vahvasti kansanperinnemuotojen suojelemiseen tekijänoikeusjärjestelmässä, sillä ongelma miellettiin ensisijassa immateriaalioikeudelliseksi (Sherkin 2001, 42–43; Lixinski 2013, 30). 1980-luvun puoliväliin asti Unesco ja WIPO toimivat yhdessä luodakseen rakenteet kansanperinteen tekijänoikeussuojeluun, mutta yhteistyön tulokset jäivät vähäisiksi. Kenties tärkeimpänä niistä vuonna 1982 järjestöt

julkaisivat mallisäädökset kansanperinteen tekijänoikeussuojelua varten ja luonnostelivat myös kansainvälisen sopimuksen, mutta kumpikaan järjestö ei koskaan virallisesti hyväksynyt sopimusta (Blake 2006, 10; Sherkin 2001, 46–48).¹

Vuonna 1982 Unesco järjesti valtiollisten asiantuntijoiden tapaamisen, johon myös WIPO osallistui. Tapaamisessa muun muassa luotiin Unescon ensimmäinen selkeä määritelmä *folklorelle* (Sherkin, 2001, 47). Kokouksen lopputuloksena kuitenkin korostettiin, että folkloren tai kansanperinteen suojelua olisi hyvä tarkastella tekijänoikeuksia laajemmasta näkökulmasta (jossa keskeistä tulisi olla nimenomaan Unescon panos kansallisen infrastruktuurin ja organisoinnin järjestämisessä; Sherkin 2001, 47; Aikawa 2004, 138). Näiden johtopäätösten seurauksena 1985 Unesco järjesti ilman WIPOa toisen tapaamisen, jossa kansanperinnettä käsiteltiin nimenomaan universaalilta, tekijänoikeuksista irralliselta, kannalta. Viimeistään tämä aloitti oikeudellisen kehityksen, joka suoraan johti vuoden 1989 suositukseen ja sen jälkeen suuntaukseen, jossa aineeton kulttuuriperintö nähdään tekijänoikeusnäkökulmaa laajemmasta itsenäisen suojelun näkökulmasta. (Aikawa 2004, 138; Sherkin 2001, 49.)

Viimeistään 1980-luvulla aineeton kulttuuriperintö alkoi saamaan enemmän huomiota Unescon kulttuuriosastolla, minkä osoittavat lukuisat aiheita käsitelleet Unescon tapahtumat ja konferenssit – keskeisenä esimerkkinä ensimmäinen Maailman kulttuuripoliittinen Mondiacult-konferenssi Meksikossa vuonna 1982. Aineeton kulttuuriperintö esimerkiksi lisättiin osaksi kulttuuriperinnön käsitettä konferenssin myötä toteutetussa kulttuuripoliittisessa julistuksessa (Blake 2001, 3; Lázaro Ortiz ja Jiménez

1 Unescon selvityksissä ilmeni, että monet valtiot pitivät sopimusta edelleen ennenaikaisena, mitä perusteltiin erityisesti kansanperinteen tunnistukseen vaadittavien resurssien puuttumisella ja sillä, että ilmiön kattavaan määrittelyyn vaadittavia mekanismeja ei edelleenkaan ollut (Ficsor 1998, 223). Blake (2001, 19) myös nosti esiin teollisuusmaiden periaatteellisen vastustuksen yhteisöllisen perinnön suojelua kohtaan, folkloren vähäisen merkityksen teollisuusmaille ja lainsäädännölliset ongelmat usealle valtiolle yhteisen perinnön suojelussa.

de Madariaga 2022, 328). Aineettoman kulttuuriperinnön instrumenttia toivottiin kansainvälisesti ja valmisteltiin Unescossa, mutta aihetta valmistelevissa tutkimuksissa ei uskottu, että aiheeseen liittyvää yleissopimusta pystyttäisiin realistisesti toteuttamaan niin, että se saisi laajaa hyväksyntää. Sen sijaan alettiin valmistella suositusta, jonka uskottiin samalla pohjustavan tietä myöhemmälle yleissopimukselle.²

Vuoden 1989 suositus perinnekulttuurin ja folkloren suojelemisesta syntyi lopulta pitkien ja vaikeiden neuvottelujen lopputuloksena. Suosituksen neuvotteluja vaikeuttivat pitkälti samat ongelmat kuin myöhemmän yleissopimuksen: käsitteen määrittely sekä suojelun laajuus ja luonne. Kuten suosituksen nimi osoittaa, tässä vaiheessa sääntely keskittyi vielä nimenomaan kansanperinteeseen ja folkloreen, eikä aineettoman kulttuuriperinnön käsitettä käytetty. Suositus oli laajemman kehityskulun kannalta tärkeä askel, mutta sen tosiasiallinen vaikutus jäi hyvin vähäiseksi. Kymmenen vuotta myöhemmin vuonna 1999 järjestettiin Unescon ja Smithsonian-instituutin yhteistyönä Washingtonissa konferenssi, jossa tarkasteltiin ja arvioitiin suositusta ja sen vaikutuksia sen ensimmäisen vuosikymmenen aikana. Konferenssin lopputulemana todettiin, että suosituksen yleisen velvoittamattomuuden lisäksi sen suurimpia ongelmia olivat folkloren käsitteen liian kapea-alainen määrittely ja liiallinen keskittyminen akateemiseen tiedonkeruuseen ja -säilyttämiseen toimijoiden intressien sijasta. (Blake 2020, 7–8; Aikawa 2004, 140; ks. myös Blake 2001, 32–44.) Suuri osa suositusta kohtaan esitetystä kritiikistä voidaankin tiivistää Smithin (2006) kehittämään auktorisoivan kulttuuriperintödiskurssin (*authorized*

- 2 Tällainen suositusten ja muun niin sanotun pehmeän oikeuden, soft law'n käyttö potentiaalisen myöhemmän sopimuksen pohjustamisessa on melko tavallista. Kansainvälisessä oikeudessa soft law'lla tarkoitetaan sellaisia instrumentteja, jotka eivät luo suoraan velvoittavia oikeudellisia sääntöjä, vaan joiden tavoitteena on ohjata valtioiden toimintaa vapaaehtoisemmin. Soft law'n etuna velvoittaviin oikeusinstrumentteihin nähden on erityisesti, että esimerkiksi suositusten valmistelu ja hyväksyminen on siten sekä nopeampaa että joustavampaa. Samalla voidaan luoda perustaa ja ilmapiiriä myöhemmälle velvoittavalle sääntelylle.

heritage discourse, AHD) käsitteeseen. Auktorisoivassa kulttuuriperintödiskurssissa on kyse siitä, että kulttuuriperinnössä priorisoidaan asiantuntijoiden ja virallisten toimijoiden arvoja, tietoja ja tarpeita yli itse kulttuuriperintötoimijoiden. Diskurssi johtaa siten usein kokonaisuuteen, jossa kulttuuriperintö esiintyy monumentaalisenä, esteettisenä ja ristiriidattomana kokonaisuutena, joka yleensä tulee säilyttää mahdollisimman ennallaan tuleville sukupolville (Smith 2006, 29).

Suosituksen sisältyneessä folkloren määritelmässä oli kuitenkin jonkin verran kunnianhimoa, ja se vei kulttuuriperinnön määritelmää eteenpäin toimien tärkeänä perustana aineettoman kulttuuriperinnön sopimukselle (Blake 2020, 8). Ehkä tärkeimpänä ominaisuutena määritelmässä voidaan pitää sitä, että se alkoi korostaa folkloren yhteisöllisyyttä ja sen merkitystä identiteettien rakentumiselle. Bortolotton (2007) mukaan Washingtonin konferenssi oli käännekohta Unescon kulttuuriperintöajattelussa, jossa vanha akateeminen, arkivistinen ja osin elitistisen länsikeskeinen näkökulma vaihtui prosessikeskeiseksi näkökulmaksi, jossa tärkeintä on perinteiden dokumentoinnin sijaan turvata niiden elämä ja jatkuvuus. Bortolotton mukaan tässä näkökulmassa innoittajana toimi erityisesti Japanissa käytetty malli (Bortolotto 2007, 22).

Panostus aineettomaan kulttuuriperintöön jatkui 1990-luvulla jo ennen Washingtonin konferenssia, ja Unescossa alettiin 1990-luvun aikana siirtyä ilmiön käsittelyssä pelkästä folkloresta laajempaan aineettoman kulttuuriperinnön käsitteeseen. Unesco perusti 1992 alkaen aineettoman kulttuuriperinnön ohjelman, jonka tavoitteena oli vahvistaa aineettoman kulttuuriperinnön tunnettavuutta ja arvostusta sekä tukea siihen liittyvien ilmiöiden, perinteiden ja yhteisöjen jatkuvuutta ja elvyttämistä. 1990-luvun aikana perustettiin myös kaksi keskeistä aineettoman kulttuuriperinnön sopimusta pohjustavaa projektia: vuoden 1993 Living Human Treasures -ohjelma ja vuoden 1997 ohjelmajulistus ihmiskunnan suullisen ja aineettoman perinnön mestariteoksista, joka myöhemmin sulautettiin osaksi aineettoman kulttuuriperinnön sopimusta. (Aikawa 2004, 139–142.) Myös Japanin Narassa järjestetty autenttisuutta

käsitellyt konferenssi (Nara Conference on Authenticity) ja siitä seurannut vuoden 1994 Naran asiakirja (Nara Document on Authenticity) vahvistivat aineettoman kulttuuriperinnön asemaa aineellisen kulttuuriperinnön rinnalla (ja osana) sekä lännen ja idän kulttuuriperintönäkemyksen eroja (Akagawa 2014, 115). Samaan aikaan laajemmassakin kansainvälisessä kontekstissa kulttuurin aseman ja kulttuurillisen moninaisuuden turvaamiseen käytettiin yhä enemmän resursseja (Blake 2017a, 12–16).

Lopulta vuonna 2001 Unescon yleiskokous teki päätöksen aineettoman kulttuuriperinnön yleissopimuksen valmistelun aloittamisesta. Sopimus muotoiltiin pian samankaltaiseksi kuin maailmanperintösopimus, jossa keskeisessä roolissa oli virallisen komitean ylläpitämä lista esimerkkikohteista. Maailmanperintösopimusta muistuttavan rakenteen noudattaminen ei kuitenkaan ollut automaattinen valinta. Sopimukseen pohdittiin myös kahta muuta vaihtoehtoa: toisaalta yleistason sääntelyä varsinkin tekijänoikeuspohjalta tarkasteltuna, toisaalta aineettoman kulttuuriperinnön säilyttämiseen tähtäävien yleisten ja täsmällisten keinojen välimuotoa. Molemmissa oli kuitenkin ongelmansa: ensin mainittu, tekijänoikeustaustainen sääntely, olisi jatkanut samaa ongelmallista omaisuus- ja länsikeskeistä näkökulmaa kuin aiemmassa lainsäädännössä, jälkimmäinen taas olisi perustunut täysin uudennlaisille toteutustavoille, mistä olisi aiheutunut monenlaisia riskejä käytännön toteutukselle. Maailmanperintösopimuksen järjestelmästä sen sijaan oli jo vuosikymmenten kokemus, ja sen tiedettiin voivan auttaa myös ilmiön tunnettuuden ja suosion kasvattamisessa. Toisaalta listan ylläpitämisen pelättiin aiheuttavan omia ongelmiaan – esimerkiksi hierarkioiden syntyminen eri kohteiden (varsinkin listattujen ja listaamattomien) välille. (Blake 2006, 13; Blake 2001; O’Keefe ja Prott 2011, 149–150.) Lisäksi itse listan luonne aiheutti huomattavaa väitteilyä. Hafstein (2009) kuvaa, miten sopimuksen lopullinen ”edustava lista” luotiin lopulta kompromissina kolmen vallitsevan näkemyksen välille: osa valtioista halusi listan ”mestarieteoksista”, toiset taas halusivat yleisrekisterin ilman minkäänlaista rajoitusta siitä, mitä listalle valitaan, ja lopulta osa valtioista ei halunnut minkäänlaista listaa.

Erityisesti Afrikassa oli kritisoitu sitä, että maailmanperintösopimus oli liian painottunut Eurooppaan ja Pohjois-Amerikkaan, minkä seurauksena sen taloudelliset hyödyt olivat myös ohjautuneet näihin maanosiin. Afrikassa koettiin, että maailmanperinnön käsite ei soveltunut afrikkalaiseen kulttuuriperintöön, jonka saavutukset olivat enimmäkseen aineettomia. Kun aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen valmistelua aloitettiin, juuri Afrikan maat vaativat uutta sopimusta ja korostivat, että vaikka aineetonta kulttuuriperintöä oli tuotu 1990-luvun ohjelmilla osaksi Unescon toimintaa, olivat alaan liittyvät velvoitteet jääneet epämääräisiksi ja taka-alalle. (O’Keefe ja Prott 2011, 149.) Myös Oseaniassa ja Aasiassa aineettoman kulttuuriperinnön sopimusta toivottiin. Japanista, joka oli ulkopolitiikassaan korostanut kulttuuridiplomatiaa ja josta senhetkinen Unescon pääjohtaja Koïchiro Matsuura oli kotoisin, tuli sopimuksen keskeisin tukija ja sen kehityksen moottori (Akagawa 2014).

Monet maat olivat skeptisiä sopimusta kohtaan. Esimerkiksi Suomen alkuperäinen kanta sopimukseen oli, että ”sitovaa kansainvälistä sopimusta ei pidetty hyvänä lähtökohtana aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiselle eikä maailmanperintösopimusta pidetty sopivana mallina” (HE 101/2012). Lisäksi Suomi kritisoi sopimuksen hallintomekanismeja, siihen kuuluvia maksuja sekä suunniteltujen suojelutoimenpiteiden riittämättömyyttä. Samalla kannalla olivat monet muutkin länsimaat. Sopimuksen kannatuksessa onkin nähtävissä selkeä jako globaalien etelän ja pohjoisen (tai länsimaiden ja muiden) välille. Esimerkiksi O’Keefe ja Prott huomauttavat, että monille länsimailla suulliseksi mielletyn kulttuuriperinnön säilyttäminen ei näyttäytyntynyt niin merkittävänä, sillä niiden perinnetieto oli pitkälti tallennettu kirjalliseen muotoon, kun taas monissa globaalien etelän maissa perinne eli yhä yksinomaan suullisena ja oli siten vaarassa hävitä. Samoin monilla länsimailla oli taloudellinen intressi esimerkiksi antaa erilaisten yhtiöiden, kuten lääkevalmistajien, vapaasti käyttää hyödykseen perinnetietoja, -osaamista ja kulttuurillisia tuotoksia, mihin aineettoman kulttuuriperinnön velvoittava sääntely uhkasi puuttua. (O’Keefe ja Prott 2011, 148–149.)

Keskeistä koko aineettoman kulttuuriperinnön oikeudellisen sääntelyn historian ajan on ollut käsitteen määrittäminen. Suurella osalla tapaamisista, joissa aihetta käsiteltiin, kansanperinteen tai aineettoman kulttuuriperinnön määrittely oli yksi keskeisistä teemoista – hyvän ja oikean määritelmän löytymistä pidettiin ehkä tärkeimpänä kriteerinä ja haasteena sääntelyn mahdollistamiseksi. Määritelmää muotoiltaessa oli vallalla kaksi eri näkemystä: toiset edustajat halusivat mahdollisimman laajan määritelmän, jotta sopimus ei jättäisi mitään kulttuuriperinnön ilmentymiä ulos sovel-lusalaan (Lázaro Ortiz ja Jiménez de Madariaga 2022, 328), toiset taas toivoivat rajattua ja täsmällistä määritelmää, jotta sopimuksen toteutuksessa ei olisi epäselvyyksiä (Unesco 2003, 3; Blake 2006, 34; Lixinski 2013, 35).

Aineettoman kulttuuriperinnön sopimus on ollut pelkästään ratifiointia tarkastellen poikkeuksellinen menestys, ja se on kerännyt uusia jäsenmaita jopa nopeammin kuin maailmanperintösopimus, joka on yksi maailman laajimmin ratifioituista kansainvälisistä so-pimuksista. Myös monet sopimusta alun perin vastustaneet valtiot – ensi sijassa länsimaita – alkoivat jo muutaman vuoden sisällä ratifioida sopimusta.³ Myös Suomi, joka oli ollut epäileväinen so-pimuksen suhteen – ja oli yksi kahdeksasta tyhjää äänestäneistä maista – alkoi jo kymmenen vuoden sisällä valmistella sopimuksen hyväksymistä. Sopimus tuli Suomessa voimaan vuonna 2013. Hal-lituksen esityksen (HE 101/2012) mukaan Suomi oli halunnut tark-kailla sopimuksen soveltamista ja toimivuutta käytännössä ja tuli siihen lopputulokseen, että sopimukseen liittyvät epävarmuudet olivat hälventyneet ja sopimuksen soveltaminen monipuolistunut

3 Kuitenkin esimerkiksi Yhdysvallat, Australia ja Kanada ovat edelleen sopimuksen ulkopuolella. Näillä mailla on toki moninaisia syitä jättäytyä sopimuksen ulko-puolelle, mutta yksi keskeinen yhdistävä tekijä niillä on alkuperäiskansoihin kuu-luvan väestön suuri määrä tai rooli yhteiskunnassa. Alkuperäiskansapolitiikalla on ollut ainakin osassa tapauksista vaikutusta valtion haluun olla ratifioimatta sopimusta (sopimuksen vastustusperusteista ks. Nic Craith ja muut 2019). Tästä herää kysymys, oliko saamelaiden asemalla vaikutusta sopimuksen alkuperäi-seen vastustukseen Suomessa.

ja sen tavoitteet selkiytyneet. Tänä aikana myös suomalaisten asian-
tuntijoiden näkemykset sopimuksesta ja sen tarpeellisuudesta oli-
vat muuttuneet myönteisimmiksi. Tärkeää oli myös se, että monet
muut valtiot ja varsinkin muut Pohjoismaat olivat jo ratifioineet
sopimuksen ja soveltaneet sitä onnistuneesti.

Dekolonisaatio ja ihmisoikeudet kulttuuriperinnön kehityksessä

YK:n ja Unescon kaltaisten kansainvälisten organisaatioiden luon-
ne ja toiminnan sisältö muuttui merkittävästi 1900-luvun aikana.
Erityisen merkittävästi tähän vaikuttivat dekolonisaatiopyrkimyk-
set ja niiden seuraukset. Unescon perustamissopimus tuli voi-
maan vuonna 1946, kun 20 valtiota oli ratifioinut sopimuksen (so-
pimuksen allekirjoitti 37 maata). Näistä valtioista noin puolet oli
länsimaita. Vuoteen 1970 mennessä jäsenvaltioita oli jo 125, joista
suuri osa oli entisiä siirtomaita. Jo vuonna 1978 Unescon entinen
varapääjohtaja Richard Hoggart arvioi, että Unescon merkittävin
kehityskulku oli vastikään itsenäistyneiden valtioiden liittyminen
järjestöön, minkä johdosta järjestö keskittyi entistä enemmän
kehitystyöhön, mutta samalla myös politisoitui yhä enemmän
(Hoggart, 1978, 66–67). Entisten siirtomaiden esiintulo korosti toi-
saalta nationalistisia ajatuksia ja kansallisen itsemääräämisoikeu-
den merkitystä, mutta myös kiihdytti antikoloniaalisen ajattelun
kasvua kansainvälisessä politiikassa (Moyn 2010).

Unescon kulttuuriperintösääntelyssä entisten siirtomaiden liit-
tyminen järjestöön näkyi keskittymisenä valtioiden oikeuksiin, sel-
keimpänä esimerkkinä vuoden 1970 yleissopimus kulttuuriomai-
suuden luvattoman tuonnin, viennin ja omistusoikeuden siirron
kieltämiseksi ja ehkäisemiseksi. Aikaisempi sääntely oli korostanut
kulttuuriperinnön roolia koko ihmiskunnan yhteisenä ja yhdistä-
vänä tekijänä, kun taas vuoden 1970 sopimuksessa keskeisemmäksi
teemaksi nousi kulttuuriperinnön rooli valtioiden kulttuurillisen
identiteetin luomisessa. Vuoden 1970 sopimuksen tehtävänä oli

estää kulttuuriesineiden laitonta kauppaa ja sitä kautta auttaa valtioita säilyttämään alueeltaan löytynyttä kulttuuriperintöesineistöä itsellään. Sopimuksen luomisessa keskeisessä roolissa olivat juuri entiset siirtomaavaltiot, joista monet olivat siirtomaavallan aikana menettäneet suuren osan kulttuuriomaisuudestaan länsimaihin. Maiden resurssit eivät usein myöskään riittäneet arkeologisten kohteiden vartiointiin ja rajavalvontaan, jotta yhä kasvava kulttuuriesineiden salakuljetus ja laitton kauppa olisi saatu tyrehdytettyä. Siten näiden valtioiden jo köyhdytetystä kulttuuriperinnöstä merkittävä osa uhkasi valua rikkaisiin länsimaihin, joissa kysyntä kulttuuriperintöesineille on ollut jatkuva.

Myös aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksessa on nähtävissä samankaltaista globaalin etelän poliittista vaikutusta. Kuten jo todettua, aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen alkusäys tuli Bolivian ehdotuksesta luoda perinnekulttuurien suojelua käsittelevää säännöstelyä jo vuonna 1973, ja aineettoman kulttuuriperinnön suojelua vaatimassa kaikkein vahvimpia ääniä ovat olleet monet Afrikan ja Aasian maat. Suuressa määrin aineettoman kulttuuriperinnön lainsäädännöllinen kehitys Unescossa on ollut nimenomaan näiden maiden reaktiota kulttuuriperintösääntelyn ja maailmanperintösopimuksen länsikeskeisyyteen.

Toinen 1900-luvun merkittävimmistä kehityskuluista on ihmisoikeusajattelun esiinmarssi. Vuoden 1948 ihmisoikeuksien julistus on nykyään yksi perustavanlaatuisimpia kansainvälisiä asiakirjoja, jonka vaikutus nykypäivän politiikassa ja kulttuurissa on valtava. Vaikka ihmisoikeuksien kehitys 1900-luvulla usein esitetäänkin eräänlaisena paradigman muutoksena ja lopulta ihmisoikeuksien riemuvoittona kansainvälisellä näyttämöllä, tosiasiaa ihmisoikeuksien historia oli pitkään varsin vaikea ja ihmisoikeudet elivät vuosikymmeniä eräänlaista hiljaiseloa kansainvälisessä politiikassa. Oikeuden ja historian professori Samuel Moynin (2010) mukaan ajatus ihmisoikeuksista syntyi lähes kuolleena, ja vasta 1970-luvulta alkaen räjähdysmäisesti nousi yleiseen tietoisuuteen ja kansainvälistä poliittiseksi johtotähdiksi. Moynin esittämää historiaa on kritisoitu liian yksinkertaistavaksi (Jensen 2016, 11), mutta vähintäänkin

siinä Moyn osuu oikeaan, että nykyisenkaltaiseen yleismaailmalliseen tietoisuuteen ilmiö levisi vasta vuosisadan lopulla. Ihmisoi-keustutkija Steven L. B. Jensen (2016) nostaa kuitenkin esiin sen, että 1960-luvulta 1970-luvulle ihmisoikeuksien edistäminen kansainvälisellä tasolla oli pitkälti globaalin etelän maiden vastuulla. Hänen mukaansa ihmisoikeuksien läpimurto tapahtui 1960-luvulla, jolloin kolonisaation järjestelmän purkamisen myötä ihmisoikeuk-sista saatettiin neuvotella tasapuolisemmista lähtökohdista ja ai-nakin muodollisesti ilman imperiumien hierarkioiden painolastia. Entiset siirtomaat korostivat varsinkin rotuun ja uskontoon liit-tyviä kysymyksiä. Jensen myös nostaa esille, että kumpikaan ajan supervallioista ja suurin osa länsimaista ei varsinaisesti halunnut ihmisoikeuksien leviävän kansainväliseen oikeuteen, mutta ne eivät myöskään pystyneet tätä prosessia estämään, kun se 1960-luvun alussa alkoi (Jensen 2016, 137.)

Ihmisoikeuksien historiaa 1900-luvulla on mielenkiintoista verrata kulttuuriperinnön kansainvälisen sääntelyn historiaan. Sekä ihmisoikeus- että kulttuuriperintösääntely syntyivät toisen maailmansodan jälkeen reaktiona sotien tapahtumiin, kehittyivät vähitellen, kansainvälisesti mutta suuren yleisön niitä tuntematta, kunnes ne 1900-luvun lopulla räjähtivät yleisön tietoisuuteen ja tärkeiksi käsitteiksi niin kansainvälisesti kuin valtioiden sisälläkin. Lisäksi molempien kohdalla globaali etelä nousi tärkeäksi kehitys-tä ajavaksi voimaksi. Vaikka ihmisoikeuksien ja kulttuuriperinnön sääntelyn kehityksen välillä ei välttämättä ole löydettävissä suoraa kausaliteettia, olisi vaikeaa kuitenkin kyseenalaistaa sitä, että ilmiöt ovat linkittyneet toisiinsa, ja että kulttuuriperinnön kehityksessä ihmisoikeuksilla on ollut vahva rooli. Kulttuuriperintöpolitiikas-sa on yritetty erityisesti 1990-luvulta alkaen keskittää resursseja vähemmän ilmiön ulkopuolisille tutkijoille ja enemmän itse kult-tuuriperinnön toimijoille, jotka pyrkivät säilyttämään ja jatkamaan kulttuuriaan. Tämä on erityisen tärkeää, kun perinteenharjoittajat kuuluvat potentiaalisesti elintavoiltaan uhattuihin ryhmiin, kun-ten alkuperäiskansoihin. Kulttuuriperintösääntelyn länsikeskeis-tä näkökulmaa on kritisoitu ja tavoiteltu laajempia näkökulmia

kulttuuriperinnön käsitteeseen ja suojeluun. Tässä kehityksessä keskeisessä roolissa on ollut länsimaiden vallan vähentyminen ja uusien valtioiden nousu yhä suurempaan rooliin kansainvälisessä politiikassa. Siten dekolonisaatiolla on ollut tärkeä rooli niin ihmisoikeuksien kuin kulttuuriperinnön kehityksessä, ja dekolonisaation ja ihmisoikeusajattelun vaikutukset ovat oleellisesti muuttaneet kulttuuriperintösääntelyn suuntaa kansainvälisesti.

Aineettoman kulttuuriperinnön määritelmä

Aineettoman kulttuuriperinnön sopimus määrittelee aineettoman kulttuuriperinnön käsitteen toisen artiklan kahdessa ensimmäisessä kohdassa, joista ensimmäisessä käsitellään aineettoman kulttuuriperinnön käsitettä, merkitystä ja vaikutusta yleisesti ja toisessa annetaan esimerkkejä sen ilmenemismuodoista. Laajemmassa mittakaavassa määritelmässä keskeisintä on luonnollisesti aineettoman kulttuuriperinnön nostaminen aineellisen rinnalle. Maailmanlaajuisesti kansallista lainsäädäntöä tarkasteltaessa tämä ei kuitenkaan ollut innovaatio: Japanissa aineeton kulttuuriperintö oli eroteltu lainsäädännössä omaksi kulttuuriperintökategoriakseen jo 1950-luvulla (Lowthorp 2010, 5). Kansainvälisesti askel oli silti merkittävä – varsinkin kun otetaan huomioon Unescon sopimusten lainsäädäntöä ohjaava vaikutus ympäri maailman ja käsitteen siihenastinen länsi- ja omaisuuskeskeisyys. Suojelun puutteessa moni perinne ehti kuihtua tai jopa kadota valtavirtakulttuurien vähentäessä kiinnostusta perinteitä kohtaan (Kurin 2004, 68). Toisaalta aineettoman kulttuuriperinnön erottamista aineellisesta on myös kritisoitu keinotekoisena kahtiajakona, jolla tosiasiaassa yhteenkuuluvat käsitteet erotetaan toisistaan entistä vahvemmin, kun niitä pitäisi käsitellä ja säädellä yhdessä (Logan 2018, 27–29; Lixinski 2013, 18–22; Kurin 2004).

Aineettoman kulttuuriperinnön määritelmä poikkeaa sisällöltään radikaalisti aikaisemmista kulttuuriperintösopimuksista, jotka keskittyivät aineelliseen kulttuuriperintöön. Lisäksi määritelmä

eroaa niistä myös tyyliltään. Siinä missä aiemmat sopimukset keskittyvät lähinnä määritelmällisiin kategorioihin, aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksessa käsitellään huomattavan paljon aineettoman kulttuuriperinnön merkitystä ja roolia ihmisille. Määritelmä jääkin huomattavan avoimeksi, mikä on toki tarkoituskin. Esimerkiksi Japani ja Hollanti korostivat, että määritelmän tulisi olla niin joustava ja laava, että jokainen jäsenvaltio voisi määritellä käsitteet itselleen sopivalla tavalla (Lázaro Ortiz ja Jiménez de Madariaga 2022, 328; Blake 2006, 34). Oikeudellisesti määritelmää onkin helpompi käsitellä sitä rajoittavien tekijöiden kautta. Ehkä tärkeimmäksi tekijäksi määritelmässä muodostuu toisen artiklan ensimmäisen kohdan toinen virke:

Tätä aineetonta kulttuuriperintöä, joka siirtyy sukupolvelta toiselle, yhteisöt ja ryhmät luovat jatkuvasti uudelleen suhteessa ympäristöön, vuorovaikutuksessa luonnon ja oman historiansa kanssa, ja se tuo heille tunteen identiteetistä ja jatkuvuudesta, edistäen siten kulttuurisen moninaisuuden ja inhimillisen luovuuden kunnioitusta. (Yleissopimus 47/2013, artikla 2, kohta 1.)

Tässä virkkeessä ilmenevät kaksi aineettoman kulttuuriperinnön määritelmän ehkä tärkeintä elementtiä: ajalliset ulottuvuudet ja toiminnan merkitys yhteisön identiteetille. Määritelmään kuuluvan toiminnan tulee siis olla edelleen harjoitettua eli elävää, mutta yhtä tärkeää on, että toimintaa myös siirretään tuleville sukupolville. Toiminta ei siis voi olla sellaista, jota ei ole tarkoitus tulevaisuudessa jatkaa. Toiminnalla täytyy myös olla merkitystä yhteisön identiteetin rakentamisessa ja ylläpitämisessä. (Blake 2006, 35.)

Keskeisiä käsitteitä määritelmän ensimmäisessä osassa ovat yhteisö ja ryhmät. Ne ovat aineettoman kulttuuriperinnön ensisijaisia toimijoita, ja kulttuuriperinnöksi voidaan sopimuksessa hyväksyä ainoastaan sellaiset kohteet, jotka toimijat itse tunnustavat kulttuuriperinnökseen. Valtio ei siis voi ohittaa perinneyhteisön mielipidettä listausta hakiessaan. Myös tietyt muut sopimuksen artiklat (varsinkin 11 ja 15) tukevat yhteisöjen ja ryhmien roolia

kulttuuriperinnössä ja sen hallinnassa (Francioni 2020, 53). Sanavalinnasta yhteisöjen ja ryhmien kohdalla käytiin laajat neuvottelut, joissa erityisesti väiteltiin siitä, pitäisikö *yhteisöä* täsmentää esimerkiksi puhumalla *kulttuurisesta* tai *paikallisesta* yhteisöstä (samoin *ryhmän* kohdalla pohdittiin täsmentämistä *sosiaaliseen ryhmään*) (Unesco 2003, 3). Nämä muutokset olisivat merkinneet huomattavaa rajoitusta sopimuksen soveltamisalassa. Lopulta termit kuitenkin jätettiin nykyiseen lyhyeen, mutta merkitykseltään laajaan muotoon. Tämä myös merkitsee, että yhteisöjen ei tarvitse sijoittua yhden ainoan valtion sisälle, vaan kuten monista jo toteutuneista esimerkeistä voidaan havaita, kulttuuriperinnöksi hyväksytään myös valtioiden rajat ylittäviä kohteita. Yhteisöjen koostumusta tai olemusta ei ole tarkemmin rajattu, mutta huomattavaa sanavalinnoissa kuitenkin on, että määritelmässä ei millään tavalla erikseen viitata alkuperäiskansoihin, vaikka niiden suojelu oli yksi sopimuksen keskeisiä lähtökohtia (Francioni 2020, 53–54). Blake (2006, 12) toteaa, että enemmistö edustajista halusi sopimusta valmisteltaessa jättää alkuperäiskansojen kulttuuriperinnön omana kategorianaan pois sopimuksesta, jotta voitaisiin välttää aikaisempien vastaavia oikeuksia käsitelleiden sopimusten neuvotteluvaikeudet.

Yhteisöjen ja ryhmien lisäksi myös yksilöt voivat ”joissain tapauksissa” olla artiklassa tarkoitettuja kulttuuriperintötoimijoita. Näitä tapauksia ei kuitenkaan artiklassa käsitellä, eikä yksilöiden roolia ole juuri käsitelty myöskään sopimuksen tulkintaa koskevassa kommentaarikirjallisuudessa. Yksilöiden roolista voitaneen tehdä kaksi huomiota: yksilöitä ei ole poikkeustapauksia varten haluttu jättää pois sopimuksesta, mutta muotoilulla halutaan korostaa, että yhteisöt ovat aineettoman kulttuuriperinnön ensisijaisia toimijoita (Blake 2006, 35), ja yksilöiden rooli lienee ensi sijassa rajattu tilanteisiin, joissa aikaisemmin laajemmin harrastetusta toiminnasta on enää jäljellä yksittäisiä harjoittajia.

Artiklan 2 toinen kohta luettelee esimerkkejä aloista, joihin aineeton kulttuuriperintö voi kuulua. Lista ei siis ole suljettu, vaan myös esimerkkeihin kuulumattomat alat voivat soveltaa sopimukseen, eikä kohteiden tarvitse sopia selkeästi yhteen kategoriaan.

Toisaalta kulttuuriperinnöksi ei voida tunnustaa sellaista asiaa, joka ei ilmene ulospäin (alkuperäisessä englanninkielisessä versiossa käytetään verbiä *manifest*) – kulttuuriperinnöksi ei siis sovellu sopimuksessa puhtaasti ajattelun tasolla pysyvä asia tai henkilön yksityisesti kotonaan harjoittama tapa. Tavan ei tarvitse olla kaikille avoin, mutta sillä täytyy kuitenkin olla jonkinlainen ulospäin ilmaistava elementti. (Scovazzi 2012, 180–181.) Aineettoman kulttuuriperinnön eri kategorioita on käsitelty kattavasti kommentaarikirjallisuudessa, joten niitä ei ole syytä käsitellä pidemmälle tässä (esimerkiksi Ubertazzi 2020; Scovazzi 2012; Blake 2006). Lyhyesti voidaan kuitenkin todeta, että käytännössä aineettomasta kulttuuriperinnöstä ei voi antaa konkreettista määritelmää: kyse on kollektiivisen kulttuurisen muistin ja identiteetin toteuttamisesta, joka ilmenee mitä erilaisimmin keinoin (Arizpe 2007, 362; Forrest 2010, 362–363).

Jotain kuitenkin määritelmästä myös rajataan pois. Kuten Francioni (2020, 52) huomauttaa, määritelmä ei suoraan kata uskontoa eikä kieltä sinällään. Kuitenkin molemmat näistä voivat kuulua olennaisena osana muuhun kategoriaan: esimerkiksi uskonto on usein tärkeässä osassa rituaaleja ja luontoon ja maailmankaikkeuteen liittyvää tietoa, ja kieli mainitaan nimenomaisesti osana määritelmää silloin, kun se toimii aineettoman kulttuuriperinnön välineenä. Blaken (2017b, 75) mukaan määritelmän suora soveltuvuus kieliin jätettiin kompromissina pois, jotta valtioille ei voisi syntyä velvollisuutta suojella vähemmistökieliä sopimuksen perusteella. Kuitenkin kielten poislukeminen sopimuksesta on herättänyt myös vahvaa vastustusta, ja monet valtiot ovat nimenomaisesti ottaneet myös kielet osaksi kansallisia suojelujärjestelmiään (Nic Craith ja muut 2019, 121–122; Blake 2017b, 75). Vaikka listalle kuuluu useita urheiluun liittyviä kohteita, ammattiuurheilun sinällään on katsottu lukeutuvan listan ulkopuolelle. Ubertazzi (2020, 71–73) kuitenkin nostaa esiin useita esimerkkejä, joissa listalle kuuluvaa perinteistä urheilulajia harjoitetaan myös ammatillisesti. Ammattimaisuuskaan ei siis suoraan rajaa kohdetta listan ulkopuolelle – ja ammattiuurheilunkin ympärille voisi kuvitella muita kulttuuriperinnöksi

luokiteltavia perinteitä. Ammatillisuus ei myöskään muissa kohteissa toimi poissulkevana tekijänä: esimerkiksi napolilainen pizzanvalmistus on tietenkin väistämättä kytkeytynyt ammatilliseen ravintolatoimintaan.

Huomionarvoinen on myös määritelmän täsmennys siitä, että sopimuksessa aineettomana kulttuuriperintönä voidaan huomioida ainoastaan sellainen toiminta, joka vastaa ihmisoikeussäädäntöä ja toimii kulttuurillisen monimuotoisuuden ja kestävän kehityksen vaatimusten mukaisesti. Nämä vaatimukset, joita kulttuuriperintötutkija Helga Janse (2023) kutsuu nimellä *hyvyyskriteerit* (*goodness criteria*), tarkoituksena on varmistaa, että luetteloon hyväksytyt kohteet vastaavat Unescon arvoja ja toimivat niiden mukaisesti. Kriteereillä sopimuksen ulkopuolelle suljettavista perinteistä mainitaan usein esimerkkeinä rituaaliarpeuttaminen sekä naisten sukuelinten silpominen (Blake 2006, 36). Kriteerit ovat tarpeen juuri siksi, että aineettoman kulttuuriperinnön luettelo ei ole tarkoitettu kokoelmaksi kaikesta aineettomasta kulttuuriperinnöstä, vaan listan on tarkoitus olla nimenomaan *edustava* luettelo (englantiksi käytetty termi on *Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity*). Sen tarkoitus on siis olla luettelo perinteistä, jotka nostetaan esille korostamaan parhaita puolia ihmiskunnan aineettomasta kulttuuriperinnöstä.

Hyvyyskriteerien roolia käytännössä voidaan havainnollistaa Jansenkin esiin nostamalla esimerkillä Aalstin karnevaalista Belgiassa. Aineettoman kulttuuriperinnön listalle vuonna 2010 nostettu perinne poistettiin listalta yhdeksän vuotta myöhemmin. Päätös liittyi erityisesti syytöksiin siitä, että karnevaaliin kuului karikatyyrimaisten hahmojen paraati, josta oli valitettu erityisesti antisemitististen juutalaiskuvausten sekä natsisymbolien ja -univormujen vuoksi. Aineettoman kulttuuriperinnön hallitustenvälinen suojelukomitea tuomitsi rasismia, antisemitismia, islamofobian ja ksenofobian, joista karnevaalia oli syytetty. Koska Aalst ei vastannut riittävällä (tai millään) tavalla valituksiin, komitea valmisteli päätöksen karnevaalin poistosta listalta. Ennen kuin virallista päätöstä ehdittiin tehdä, myös Belgia haki listauksen poistoa Aalstin

kaupungin pyynnöstä. Karnevaali poistettiin lopulta aineettoman kulttuuriperinnön listalta (Unesco 2020). Päätöstä perusteltiin ensi sijassa nimenomaan hyvyyskriteerien kautta: komitea katsoi, että Aalstin karnevaali ei ole täyttänyt vaatimusta yhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden välisestä kunnioituksesta vaan päinvastoin on jopa heikentänyt luottamusta eri yhteisöjen välillä. Asian kannalta ei ollut merkitystä sillä, oliko tämä ollut tahallista tai karnevaalin tarkoitus. Asian käsittelyssä korostettiin kuitenkin sitä, että komitean näkemyksellä ei mitenkään yritetty vaikuttaa siihen, miten aalstilaisten tulisi ajatella kulttuuriperinnöstään tai miten paikallisten tulisi harjoittaa perinteitään; kysymys oli puhtaasti siitä, min-kälaisia arvoja Unescon virallisella listalla tulisi edistää. (Unesco 2019, 157; Janse 2023, 23–24.)

Kuten myös Janse ottaa esille, hyvyyskriteerit eivät ole aivan yksinkertainen vaatimus, ja kriteereihin liittyy monta määritelmien tulkitsemiseen ja soveltamiseen kytkeytyvää käytännön ongelmaa. Keskeisimmiksi kysymyksiksi nousevat erityisesti, miten ja kenen päätöksellä kriteerien katsotaan täyttyneen. Sopimuksen artiklassa 2 määritellyt kriteerit on jätetty hyvin epämääräisiksi: sopimus soveltuu ”ainoastaan sellaiseen aineettomaan kulttuuriperintöön, joka vastaa nykyisiä ihmisoikeuksia koskevia asiakirjoja sekä täyttää vaatimukset yhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden välisestä kunnioituksesta ja kestävästä kehityksestä” (Yleissopimus 47/2013, artikla 2, kohta 1). Ilmeinen kysymys on, mitä tarkoittaa yhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden välinen kunnioitus. Myös ihmisoikeudet voivat olla globaalilla tasolla ongelmallinen käsite: jo vuosikymmeniä on väitelty siitä, ovatko ihmisoikeudet todella universaaleja (Brown 1997). Lisäksi ihmisoikeuksia on kritisoitu länsimaisena käsitteenä (Mende 2021). Tämä korostuu aineettoman kulttuuriperinnön kohdalla: aineettoman kulttuuriperinnön sääntelyllä on haluttu siirtää painopistettä pois länsimaisuudesta ja suojata muunlaisia ja perinteisiä ajattelu- ja toimintatapoja – kuitenkin ihmisoikeuksilla saatetaan ajaa niitä nykyajan länsimaisiin malleihin.

Lopulta laajemmaltikin sopimuksen ehkä keskeisimmäksi kysymykseksi muodostuu, kenellä on oikeus tehdä päätökset kulttuuri-

perinnöstä, mukaan lukien sen soveltuvuudesta hyvyysskriteereihin. Yhdeksi aineettoman kulttuuriperinnön keskeisimmistä periaatteista haluttiin yhteisöjen itsensä osallisuus läpi koko prosessin. Sovellettaessa tätä ihmisoikeusvaatimukseen voidaan esimerkiksi kysyä, että jos kulttuuriperinnön osalliset haluavat pitää miesten ja naisten roolit erillään, onko tätä syytä pitää sukupuolten välisenä epätasa-arvona ja siten ihmisoikeuksien vastaisena toimintana. Ihmisoikeuksien kohdalla perinteisesti nousee kysymys siitä, tulisiko niitä tulkita universaaliksi, joka tilanteeseen poikkeuksetta soveltuvaiksi, vai onko niissä varaa kulttuurisidonnaisuudelle, yhteisön ja yksilön erillistilanteiden tarkastelulle ja poikkeuksille. Universaalisuuden riskinä aineettoman kulttuuriperinnön kohdalla on se, että itse perinteen osalliset eivät saa ääntään kuuluviin ulkopuolisten ihmisoikeusnäkemysten takia; kulttuurisidonnaisuus taas saattaa johtaa kaltevalle pinnalle, jossa ihmisoikeuksista voidaan aina poiketa paikallisten tapojen perusteella. Aalstin karnevaalin tapauksessa kaupungin ja tapahtumasta vastaavien näkökulma oli, että ongelmakohtina nähdyissä tapauksissa ja koko paraatissa yleensä on kyse huumorista ja ironiasta, jolla parodioidaan ajankohtaisia tapahtumia ja toimijoita. Esimerkiksi ainakin osassa natsisymbolien käytöstä oli kyse oikeistopuolueen parodioinnista. Karnevaalin ytimessä oli siten heidän näkökulmastaan toinen ihmisoikeus: sananvapaus.

Kun verrataan aineettoman kulttuuriperinnön sopimusta maailmanperintösopimukseen, mielenkiintoiseksi omaksi alueekseen nousee aineettoman kulttuuriperinnön suhde synkkään kulttuuriperintöön. Maailmanperintösopimuksessa synkkä kulttuuriperintö on noussut yhdeksi tärkeäksi osaksi maailmanperinnön kokonaisuutta – tästä tunnetuin esimerkki on Auschwitz-Birkenau keskitysleiri maailmanperintökohteena. Onko aineettoman kulttuuriperinnön sopimukseen mahdollista sovittaa synkkä kulttuuriperintö? Sinänsä yleissopimus ei suoraan estä synkän kulttuuriperinnön mukaan lukemista (tosin Janse (2023, 18) vaikuttaa esittävän päinvastaisen näkemyksen). Toisaalta synkän kulttuuriperinnön käsite sopii paremmin maailmanperintöön, jossa kohteet ovat fyysisiä,

laajalti historiallisia ja siten osin staattisia muistutuksia menneisyydestä; aineeton kulttuuriperintö taas jatkuvana ja elävänä toimintana toimii huomommin muistuttamaan menneistä tragedioista. Toisaalta esimerkiksi holokaustin muistopäivään liittyvät perinteet varsinkin Israelissa (jossa päivä tunnetaan nimellä *jom hašoa*) voisivat ehkä toimia esimerkkinä eräänlaisesta aineettomasta synkästä kulttuuriperinnöstä. Huomattavimpana rituaalina *jom hašoan* päivän aamuna kello kymmenen ilmahälytys sireenit soivat kahden minuutin ajan, jolloin kaikkien tulee lopettaa tekemisensä ja pysähtyä hiljaisena paikoilleen. Jean (2018) nostaa esiin myös rituaaliin liittyviä ongelmia esimerkiksi eri uskonnollisten ryhmien välillä. Vaatimus kunnioituksesta yhteisöjen välillä voisikin nousta suurimmaksi esteeksi synkän aineettoman kulttuuriperinnön ajatukselle.

Vaikka aineettoman kulttuuriperinnön määritelmä rajaakin joi-takin asioita ulos, jää se kaiken kaikkiaan äärimmäisen laveaksi. Koska määrittelevän artiklan kaksi toiseen kohtaan kuuluva esimerkkiluettelo on jätetty avoimeksi, ainoat todelliset rajaukset tulevat artiklan ensimmäisestä kohdasta, johon sisältyy periaatteessa suljettu lista aineettoman kulttuuriperinnön ilmenemismuodoista. Sekin on kuitenkin hyvin laveasti ja jokseenkin epämääräisesti muotoiltu. Aineettoman kulttuuriperinnön määritelmän avoimuus on tietenkin tarkoituksellista, jotta kaikilla valtioilla olisi mahdollisuus nimetä juuri itselleen erityislaatuiset kohteet. Samalla kuitenkin avautuu mahdollisuus lähes loputtomille variaatioille ja uusille listauksille, joita valtiot entisestään tavoittelevat nimitysten taloudellisen ja poliittisen hyödyn vuoksi. Ongelmaksi tämä epämääräisyys kuitenkin muodostuu lähinnä silloin, jos yritetään säilyttää aineettoman kulttuuriperinnön lista rajatun edustavana tai jos halutaan määritellä aineeton kulttuuriperintö jollakin yksiselitteisellä tavalla. Tällainen yksiselitteisyys saattaisi kuitenkin kääntyä aineettoman kulttuuriperinnön ajatusta vastaan, jossa keskeistä on sen monimuotoisuus, organisuus ja mukautuvaisuus.

Lopuksi

Aineettoman kulttuuriperinnön sopimus on osoittautunut yhdeksi nopeimmin ja laajimmin ratifioiduista kansainvälisistä sopimuksista, joka nosti aineettoman kulttuuriperinnön hämmästyttävän nopeasti osaksi kulttuuriperinnön kansainvälistä sääntelykokonaisuutta. Sopimuksen suosiota auttaa myös se, että siihen ei käytännössä juuri kuulu negatiivisia seurauksia: vaikka kulttuuriperintöä tulee periaatteessa ylläpitää, mihin kuluu resursseja, ovat maailmanperintökohteet jo viitoittaneet tietä käytännölle, jossa kulttuuriperinnön aikaansaamat taloudelliset ja poliittiset hyödyt voivat melko helposti korvata siitä aiheutuneet kustannukset. Kysymys kuuluukin, asettaako sopimus riittävästi velvoitteita kulttuuriperinnön suojeluun. Esimerkiksi alkuperäiskansoille ei lopulta sopimuksessa anneta minkäänlaista erityissuojelua, eikä yhteisöjen ja ryhmien osallistumisen turvaamiselle aseteta mitään selkeitä raameja tai erityisvelvoitteita. Muun muassa kielten poistaminen aineettoman kulttuuriperinnön määritelmästä toimii esimerkkinä niistä poliittisista kompromisseista, joilla hiottiin pois vaatimukset, jotka voisivat velvoittaa valtioita esimerkiksi selkeästi suojelemaan vähemmistöjen asemaa. Toisaalta samalla varmistettiin, että lähes kaikki maailman valtiot voivat olla osallisia sopimuksessa.

Sopimuksen avulla saavutettavat hyödyt ja sopimukseen liittyvät hallintojärjestelmät ovat edesauttaneet sitä, että listan ylläpitämisestä on muodostunut valtioiden kesken äärimmäisen politisoitunut prosessi. Sopimukseen on myös jäänyt epäselvyyksiä, jotka ovat edelleen muokanneet sopimuksen toteutusta valtioille edulliseen suuntaan. Esimerkiksi koko sopimuksen keskeisenä mekanismina toimivan aineettoman kulttuuriperinnön listan tarkoitus ei ole käytännössä toteutunut kuten sen ajatus oli. Blake (2020, 10–11) toteaa, että edustavuutta tavoittelevassa ja kulttuuriperinnön moninaisuutta juhlistavassa listassa tarkoitus olisi, että samankaltaisia esimerkkejä ei olisi listalla kuin yksi tai kaksi – eikä listausten tasaisella jakaumalla valtioiden välillä olisi niin suurta merkitystä. Tosiasiassa kuitenkin monet valtiot yrittävät varmistaa itselleen

mahdollisimman paljon kohteita listalle ja sitä kautta nostaa statussaan, mikä myös johtaa listausten politisoitumiseen, kun lopullisia päätöksiä ovat tekemässä näiden valtioiden edustajat. Listan valinnoissa keskitytään huomattavasti myös alueellisen (ja valtiollisen) edustuksen tasaiseen jakautumiseen.

Kaikesta huolimatta aineettoman kulttuuriperinnön sopimus on merkinnyt kulttuuriperinnön käsitteelle huomattavaa paradigma-muutosta. Se on laajentunut merkittäviin uusiin kategorioihin ja ottaa siinä huomioon myös kulttuuriperinnön elävät prosessit. Sopimus siirsi kulttuuriperinnön käsitettä ja prosesseja kohti monipuolisempaa ja osallistavampaa suuntaa. Sopimus myös osoittaa, miten kulttuuriperintöpolitiikan painopisteet ovat alkaneet muuttua. Kulttuuriperintösääntelyn historia oli hyvin länsikeskeistä aina 1900-luvun lopulle saakka niin kulttuuriperinnön kohteiden kuin määritelmänkin osalta: huomio oli kiinnittynyt monumentteihin, esineisiin ja niiden säilyttämiseen virallistahojen toimesta. Aineettoman kulttuuriperinnön sopimus taas oli varsinkin monien Aasian ja Afrikan maiden ajama prosessi, jolla painotettiin eläviä kulttuuriperintöprosesseja. Samalla sopimuksen historia osoittaa globaalin etelän merkityksen nousua kansainvälisessä politiikassa. Monilla länsimailla ei ollut suurta motivaatiota aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen edistämiseen: suullisten perinteiden säilymisen suojaamisesta alkunsa saanut sopimus ei vaikuttanut materiaaliseen kulttuuriin painottuvissa länsimaissa kovin tärkeältä, ja monet niistä hyötyivät taloudellisesti esimerkiksi alkuperäiskansojen kulttuuristen tuotosten ja tietojen immateriaalioikeudellisen suojan puuttumisesta. Lopputuloksena moni suurimmista läntisistä talousmaista äänesti sopimuksesta tyhjää, eikä osa ole edelleenkaan ratifioinut sopimusta. 2000-luvulla ihmisoikeusvaatimukset ovat kuitenkin kasvaneet huomattavasti, ja todennäköisesti monissa länsimaissakin on koettu painetta aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseen. Lisäksi aineettoman kulttuuriperinnön lista tarjoaa maailmanperintökohteiden vanavedessä erinomaisen brändäysmahdollisuuden, jolla voidaan edelleen kasvattaa myös turismia.

Kansainvälisen politiikan kehityskulut 1900-luvulla ovat muokanneet kulttuuriperintösopimuksia. Aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen kehityksessä näkyy pyrkimys dekolonisaatioon, ja ihmisoikeudet ovat nousseet näkyvään osaan tekstissä: pienempien yhteisöjen ja alkuperäiskansojen suojeleminen on osa sopimuksen tavoitteita. Eri asia kuitenkin on, toteutuvatko nämä tavoitteet. Vaikka sopimus velvoittaa kuulemaan yhteisöjä, lopullinen päätäntävalta on kuitenkin edelleen valtioiden käsissä – ja kun kulttuuriperintöön kytkeytyy merkittäviä intressejä, on suuri houkutus valjastaa kulttuuriperintö yhä vahvemmin valtiollisten etujen ajamiseen.

Lähteet ja kirjallisuus

- Aikawa, Noriko. 2004. "An Historical Overview of the Preparation of the UNESCO International Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage." *Museum International* 56 (1–2): 137–149.
- Akagawa, Natsuko. 2014. *Heritage Conservation and Japan's Cultural Diplomacy: Heritage, National Identity and National Interest*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315886664>.
- Akagawa, Natsuko. 2016. "Rethinking the global heritage discourse – overcoming 'East' and 'West'?" *International Journal of Heritage Studies* 22 (1): 14–25.
- Arizpe, Lourdes. 2007. "The Cultural Politics of Intangible Cultural Heritage." *Art, Antiquity and Law* XII (4): 361–388.
- Blake, Janet. 2001. *Developing a New Standard-setting Instrument for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage: Elements for Consideration*. Pariisi: Unesco. Luettu 6.11.2023. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000123744.locale=en>.
- Blake, Janet. 2006. *Commentary on the UNESCO 2003 Convention on the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Leicester: Institute of Art & Law.
- Blake, Janet. 2017a. "Development of UNESCO's 2003 Convention: Creating a new heritage protection paradigm?" Teoksessa *The Routledge Companion to Intangible Cultural Heritage*, toimittaneet Michelle L. Stefano ja Peter Davis, 11–21. London: Routledge.
- Blake, Janet 2017b. "The Impact of UNESCO's 2003 Convention on National Policy-Making: Developing a new heritage protection paradigm?" Teoksessa *The Routledge Companion to Intangible Cultural Heritage*, toimittaneet Michelle L. Stefano ja Peter Davis, 69–78. London: Routledge.

- Blake, Janet. 2020. "Introduction: The Convention, from Inception to Young Adulthood." Teoksessa *The 2003 UNESCO Intangible Heritage Convention: A Commentary*, toimittaneet Janet Blake ja Lucas Lixinski, 3–15. Oxford: Oxford University Press.
- Bortolotto, Chiara. 2007. "From Objects to Processes: UNESCO's 'Intangible Cultural Heritage'" *Journal of Museum Ethnology* 19: 21–33.
- Brown, Chris. 1997. "Universal human rights: A critique." *International Journal of Human Rights* 1 (2): 41–65.
- Brumann, Christoph. 2018. "Anthropological Utopia, Closet Eurocentrism, and Culture Chaos in the UNESCO World Heritage Arena." *Anthropological Quarterly* 91 (4): 1203–1233.
- Ficsor, Mihály. 1998. "Attempts to Provide International Protection for Folklore by International Property Rights." Teoksessa *UNESCO-WIPO World Forum on the Protection of Folklore, Phuket, Thailand, April 8 to 10, 1997*, 212–226. Geneve: UNESCO. <https://doi.org/10.34667/tind.35173>.
- Forrest, Craig. 2010. *International Law and the Protection of Cultural Heritage*. London: Routledge.
- Francioni, Francesco. 2020. "Article 2(1): Defining Intangible Cultural Heritage." Teoksessa *The 2003 UNESCO Intangible Heritage Convention: A Commentary*, toimittaneet Janet Blake ja Lucas Lixinski, 48–57. Oxford: Oxford University Press.
- Hafstein, Valdimar Tr. 2009. "Intangible heritage as a list: From masterpieces to representation." Teoksessa *Intangible Heritage*, toimittaneet Laurajane Smith ja Natsuko Akagawa, 93–111. London: Routledge.
- HE 101/2012. *Hallituksen esitys eduskunnalle aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta tehdyn yleissopimuksen hyväksymisestä*. Luettu 6.11.2023. <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2012/20120101.pdf>.
- Hoggart, Richard. 1978. *An Idea and its Servants: UNESCO from Within*. London: Chatto & Windus.
- Janse, Helga. 2023. "UNESCO's Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage and the 'Goodness Criteria.'" *International Journal of Intangible Heritage* 18: 16–30.
- Jan, Yaron. 2018. "Disruptive Silence: Air-Raid Sirens and Holocaust Remembrance in Israel." *Liminalities: A Journal of Performative Studies* 14 (3): 139–156.
- Jensen, Steven L. B. 2016. *The Making of International Human Rights: The 1960s, Decolonization, and the Reconstruction of Global Values*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kurin, Richard. 2004. "Safeguarding Intangible Cultural Heritage in the 2003 UNESCO Convention: a critical appraisal." *Museum International* 56 (1-2): 66–67.
- Lázaro Ortiz, Saúl ja Celeste Jiménez de Madariaga. 2022. "The UNESCO convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage: a critical analysis." *International Journal of Cultural Policy* 28 (3): 327–341.

- Lixinski, Lucas. 2013. *Intangible Cultural Heritage in International Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Logan, William. 2018. "UNESCO heritage-speak: Words, syntax, and rhetoric." Teoksessa *Intellectual Property, Cultural Property and Intangible Cultural Heritage*, toimittaneet Christoph Antons ja William Logan, 21–49. London: Routledge.
- Lowthorp, Leah. 2010. *National intangible cultural heritage (ICH) legislation & initiatives: a case study of fourteen countries*. UNESCO-New Delhi Field Office. Luettu 6.11.2023. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000368351.locale=en>.
- Mende, Janne. 2021. "Are human rights western—And why does it matter? A perspective from international political theory." *Journal of International Political Theory* 17 (1): 38–57.
- Mezey, Naomi. 2007. "The Paradoxes of Cultural Property." *Columbia Law Review* 107 (8): 2004–2046.
- Moyn, Samuel. 2010. *The Last Utopia: Human Rights in History*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.
- Nic Craith, Máiréad, Ullrich Kockel ja Katherine Lloyd. 2019. "The Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage: Absentees, objections and assertions." Teoksessa *Safeguarding Intangible Heritage: Practices and Politics*, toimittaneet Natsuko Akagawa ja Laurajane Smith, 118–132. London: Routledge.
- O'Keefe, Patrick J. ja Lyndel V. Prott. 2011. *Cultural Heritage Conventions and Other Instruments: A Compendium with Commentaries*. Builth Wells: Institute of Art and Law.
- Scovazzi, Tullio. 2012. "The Definition of Intangible Cultural Heritage." Teoksessa *Cultural Heritage, Cultural Rights, Cultural Diversity: New Developments in International Law*, toimittaneet Silvia Borelli ja Federico Lenzerini, 179–200. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.
- Sherkin, Samantha. 2001. "A Historical Study on the Preparation of the 1989 Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore." Teoksessa *Safeguarding Traditional Cultures: A Global Assessment*, toimittanut Peter Seitel, 42–56. Washington, D.C.: Center for Folklife and Cultural Heritage, Smithsonian Institution. Luettu 6.11.2023. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000132327.locale=en>.
- Smith, Laurajane. 2006. *Uses of Heritage*. London: Routledge.
- Ubertazzi, Benedetta. 2020. "Article 2(2): Manifesting Intangible Cultural Heritage." Teoksessa *The 2003 UNESCO Intangible Heritage Convention: A Commentary*, toimittaneet Janet Blake ja Lucas Lixinski, 58–80. Oxford: Oxford University Press.
- Unesco. 2003. *Secretariat Report*. Intergovernmental Meeting of Experts on the Preliminary Draft Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. (CLT-2003/Conf.205/6). Luettu 6.11.2023. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000130016.locale=en>.

- Unesco. 2019. *Adoption of the summary records of the fourteenth session of the Committee*. Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. (LHE/20/15.COM/5). Luettu 6.11.2023. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pfo000378379.locale=en>.
- Unesco. 2020. *Decisions*. Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. (LHE/19/14.COM/Decisions). Luettu 6.11.2023. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pfo000378859.locale=en>.
- Winter, Tim. 2014. "Beyond Eurocentrism? Heritage conservation and the politics of difference." *International Journal of Heritage Studies* 20 (2): 123–137.
- Yleissopimus 47/2013. *Yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta*. Luettu 7.6.2025. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2013/20130047/20130047_2.

Kymmenen vuotta Unescon aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen työtä*

Leena Marsio

Aineeton kulttuuriperintö on tullut uutena terminä alan kotimaiseen keskusteluun viime vuosikymmenen aikana. Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta solmittiin vuonna 2003 ja Suomessa sitä on toteutettu vuodesta 2013 alkaen Museoviraston koordinoimana opetus- ja kulttuuriministeriön alaisuudessa (Yleissopimus 47/2013; ks. Sopimuksen sisällöstä Unesco 2022 ja toimeenpanosta Suomessa esim. Museovirasto 2015 ja 2020). Toimeenpanon tueksi opetus- ja kulttuuriministeriö nimeää myös aineettoman kulttuuriperinnön asiantuntijaryhmän, jonka toimikausi kestää neljä vuotta.

Suomen mallia alettiin pohjustaa vuonna 2014 laajalla selvitystyöllä ja kuulemalla erilaisia yhteisöjä. Tärkeänä yhteistyökumppanina oli Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore, jonka tuottamat selvitykset auttoivat hahmottamaan suuntaviivoja tulevalle työlle (Marsio 2014; Kanerva ja Mitchell 2015). Aloitin oman työni Museovirastossa juuri vuonna 2014 aineettoman kulttuuriperinnön koordinaattorina, ja vuonna 2018 työ vakinaistettiin erikoisasiantuntijan viraksi. Museovirasto myöntää myös avustuksia aineettoman kulttuuriperinnön kehittämis- ja yhteistyöhankkeisiin.

* Luku ei ole Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimeämien asiantuntijoiden tarkastama.

Aineeton eri puolilla yhteiskuntaa

Aineetonta kulttuuriperintöä on ollut olemassa niin kauan kuin on ollut ihmisyyhteisöjäkin. Itse käsite ja Unescon sopimus ovat uusia, mutta ne voidaan nähdä käyttökelpoisina työkaluina aineettoman kulttuuriperinnön arvostuksen kasvattamiseksi ja suojelutoimien edistämiseksi. Sopimuksen allekirjoittaneet valtiot ovat sitoutuneet varmistamaan, että elävää aineetonta kulttuuriperintöä suojellaan. Suomi luovutti ensimmäisen laajan kausiraporttinsa Unescolle alkuvuonna 2023 (Museovirasto 2023e). Tämä 250-sivuinen raportti tekee ensi kertaa näkyväksi, kuinka laajasti aineeton kulttuuriperintö on läsnä suomalaisessa yhteiskunnassa ja samalla, kuinka monin tavoin ja monilla rintamilla sitä suojellaan.

Yhteisöillä ja yhdistyksillä on keskeinen rooli aineettoman kulttuuriperinnön ylläpitäjänä ja välittäjänä. Tuhannet eri puolilla Suomea toimivat kulttuuri- ja harrastusyhdistykset, kylä- ja kaupunginosayhdistykset ja neuvontajärjestöt ovat tärkeitä toimijoita elävän kulttuuriperinnön vaalimisessa. Yhteisöt ja yhdistykset siirtävät ja välittävät aineetonta kulttuuriperintöä esimerkiksi koulutuksen, kurssien ja harrastustoiminnan keinoin. Ne viestivät omasta aihealueestaan ja toiminnastaan lukuisissa lehdissä ja verkkosivustoilla. Perinteitä jaetaan ja tehdään tunnetuksi suurelle yleisölle erilaisissa tapahtumissa ja festivaaleilla. Monet yhdistykset toimivat myös kansainvälisellä kentällä erilaisten hankkeiden, tapahtumien ja verkostojen kautta.

Vaikka elävä perintö siirtyy pääosin perheissä ja erilaisissa yhteisöissä, valtiotasoinen sopimus koskettaa niin koulutusta varhaiskasvatuksesta kansalaisopistojen kurseihin, tallentamista museoiden työstä arkistojen kokoelmiin, tutkimusta eri aloilla kuin myös valtion tai kuntien avustuksia lukemattomille toimijoille elävien perinteiden parissa. Tavoitteena on tehdä aineeton kulttuuriperintö näkyväksi ja saada se näkyväksi lakien, strategioiden ja esimerkiksi opetussuunnitelmien tasolla.

Työ tuottaa vähitellen tulosta: vuonna 2019 aineeton kulttuuriperintö tuli Suomessa kirjatuksi niin museolain ja kuntien kulttuuri-

toimintaa säätelevän lain perusteluihin kuin hallitusohjelmaankin (HE 195/2018; HE 194/2018; Laki 166/2019 ja Museolaki 314/2019). Myös Valtioneuvoston periaatepäätös kulttuuriperintöstrategiaksi vuosille 2023–2030 tarkastelee kulttuuriperintöä ensi kertaa kokonaisvaltaisesti: sitä on kaikkialla ja se on osa jokaisen elämää. Kulttuuriperintö voi olla aineellista, aineetonta tai digitaalista tai se voi liittyä kulttuuri- tai luonnonympäristöön. (VN 2023.)

Yhdessä yhteisöjen kanssa

Sopimuksen henki edellyttää, että yhteisöillä on keskeinen rooli aineetonta kulttuuriperintöä tunnistettaessa ja määriteltäessä. Suomessa alan yhteisöjä, yhdistyksiä ja muita toimijoita elävän perinnön työssä yhdistämään on kehitetty elävän perinnön ringit. Ruotsissa ja Belgian Flandersissa oli vastaava toimintamalli kehitetty jo aiemmin. Rinki toimii risteyskohtana, jossa kunkin alan perinteen harjoittamisesta, siirtämisestä, koulutuksesta, tutkimuksesta, dokumentoinnista ja tallentamisesta vastaavat toimijat kohtaavat, kokoustavat, verkostoituvat ja jakavat kokemuksiaan. Toiminnassa on neljä suoraan toimeenpanoon liittyvää rinkiä: käsityörinki (perustettu 2015), luontoringi (2016), kansanmusiikin ja kansantanssin rinki (2016) sekä suullisen perinteen rinki (2018). Lisäksi Unescon luetteloon liittyen on perustettu saunarinki (2019) sekä limisaumaveneperinnerinki (2021). Työn tuloksena on syntynyt tapahtumia, hankkeita sekä julkaisuja (ks. esim. Museovirasto 2023c; 2023d; 2023f).

Kansalaisjärjestöillä, joilla on tunnustettua osaamista aineettoman kulttuuriperinnön alalla, on mahdollisuus hakea akkreditoitua eli neuvoa antavaa roolia Unescon sopimuksen toimielimiltä. Suomessa Kansanmusiikki-instituutti ry sekä Käsi- ja taideteollisuusliitto Taito ry ovat yleissopimuksen akkreditoituja järjestöjä, joita oli vuoden 2024 loppuun mennessä kansainvälisellä tasolla yhteensä 264 kappaletta. Nämä järjestöt tuovat oman panoksensa sopimuksen toteuttamiseen kansalaisyhteiskunnan näkökulmasta

ja toimivat sen toimeenpanon tukena kansallisesti ja Unescon tasolla maailmanlaajuisesti.

Viestintä ja tietoisuuden nostaminen aineettomasta kulttuuriperinnöstä ovat keskeinen osa Unescon sopimuksen toteuttamista. Museovirasto päivittää jatkuvasti ylläpitämäänsä Aineeton kulttuuriperintö -verkkosivustoa, joka esittelee sopimuksen toimeenpanoa Suomessa. Facebookissa Elävä perintö -sivun päivitykset esittelevät sekä Museoviraston että lukuisten muiden toimijoiden työtä alalla ja ne tavoittavat useita satoja, osin jopa tuhansia ihmisiä päivittäin. Museoviraston yhteistyökumppanien kanssa järjestämien tapahtumien puheenvuorot taltioidaan ja ne ovat katsottavissa YouTube-kanavalla ”Elävä perintö”. Vuoden 2024 loppuun mennessä oli järjestetty yli 60 elävän perinnön tapahtumaa (Museovirasto 2023f) ja kaikkia elävän perinnön videoita oli katseltu yli 190 000 kertaa.

Kouluja ja kasvattajia kutsutaan elävän perinnön työn piiriin Opi aineeton kulttuuriperintö -sivuston kautta. Suomen kulttuuriperintökasvatuksen seuran kanssa luodun sivuston ja erilaisten työkalujen, kuten tehtäväpakkettien ja opetusmateriaalien kautta pyritään saamaan elävää perintöä koulujen työhön ja opetusohjelmiin.

Luetteloinnilla näkyvyyttä

Unescon sopimukseen kuuluu myös aineettoman kulttuuriperinnön yhteisölähtöinen luettelointi kansainvälisellä sekä kansallisella tasolla. Luettelointi on työkalu, jonka avulla voidaan tunnistaa, kuvata ja välittää tietoa elävästä perinteestä. Suomessa aineetonta kulttuuriperintöä tehdään näkyväksi Elävän perinnön wikiluettelon avulla (Museovirasto 2023b). Osana Cuporen toteuttamaa tutkimusta selvitettiin toimeenpanon malleja ja luettelointia 15 eri maassa. Wikipohjainen luetteloititapa valikoitui sen matalan kynnyksen ja yhteisöjä osallistavan luonteensa vuoksi. Samalla esimerkiksi Ruotsin, Skotlannin ja Etelä-Korean luettelot toimivat inspiraationa. Sittenkin Suomen luettelointimalli on kerännyt kansainvälisesti paljon kiitosta.

Wikiluettelo tarjoaa erilaisille yhteisöille mahdollisuuden esitellä omaa aineetonta kulttuuriperintöään sekä saada uutta tietoa elävistä perinteistä Suomessa. Luettelo on moniääninen kokoelma erilaisia perinteitä. Vaikka Museovirasto ylläpitää ja moderoi luetteloa, ovat yhteisöt itse vastuussa sisällöistä ja myös niiden päivittämisestä. Luetteloon kootaan esittelyjä elävästä perinteestä. Se voi käsittää niin laajalle levinneitä perinteitä ja tietotaitoa kuin pienten ryhmien tapakulttuuria. Samalla luettelo on yksi tilaisuus osallistua elävän perinnön monimuotoisuuden vaalimiseen. Luettelo on elävä asiakirja, jota täydennetään ja päivitetään jatkuvasti. Vuonna 2016 avattu luettelo on jo kerännyt 256 esimerkkiä yli 400 eri taholta. Artikkeleita löytyy jo seitsemällä eri kielellä. Vierailijoita sivustolla käy vuosittain noin 100 000, 150 eri maasta.

Wikiluettelosta on mahdollista tehdä ehdotuksia Elävän perinnön kansalliseen luetteloon, josta tällä hetkellä löytyy 86 kohdetta (Museovirasto 2023a). Päätökset kansalliseen luetteloon otettavista sekä Unescon luetteloihin tehtävistä ehdotuksista tekee opetus- ja kulttuuriministeriö Museoviraston esityksestä aineettoman kulttuuriperinnön asiantuntijaryhmän tuella. Haku järjestetään kolmen vuoden välein. Kansallisesta luettelosta puolestaan on mahdollista tehdä ehdotuksia Unescon kansainvälisiin luetteloihin.

Elävän perinnön wikiluettelosta löytyvät niin jokaisenoikeudet, lumileikit, räsymaton kutominen, lavatanssit kuin runolaulukin. Ne ovat kaikki osa elävää aineetonta kulttuuriperintöä, joka on läsnä suomalaisten elämässä tänä päivänä. Kohteita wikiluetteloon voivat ilmoittaa erilaiset yhteisöt eli esimerkiksi yhdistykset, organisaatiot tai ryhmä yksityishenkilöitä. Wiki sisältää myös lasten ja nuorten tekemiä artikkeleita ”Meidän perintö” -tunnuksen alla. Äänien monimuotoisuus on yksi wikin piirteistä.

Kulttuurinen moninaisuus on tärkeä arvo luetteloinnissa. Esimerkiksi romanien hevostaidot ja lauluperinne, saamelaisten käsityötaidot sekä ruotsinkielisten alueiden menuetti tulivat mukaan jo ensivaiheessa. Vuonna 2022 toteutettiin Elävän perinnön lähettiläät -hanke, joka toi useita maahanmuuttajien perinteisiin liittyviä artikkeleita Iranista, Meksikosta, Chilestä, Latviasta sekä

juutalaisesta kulttuurista Suomessa neljällä eri kielellä. Meksikolaisen kuolleiden päivän sekä Chilen itsenäisyyspäivän juhliminen Suomessa nimettiin myös Elävän perinnön kansalliseen luetteloon.

Artikkelien määrä Elävän perinnön wikiluettelossa on kansainvälisestäikin vertaillen merkittävä. Luetteloon on jatkuva haku ja eri yhteisöjä, yhdistyksiä ja alan aktiiveja innostetaan mukaan eri puolilla Suomea erilaisissa tapahtumissa ja kohtaamisissa. Vuositaitin wikiluetteloon ilmoitetaan muutama uusi kohde, ja aina kun kansallisen luettelon haku avautuu, siihen lisättäväksi ehdotetaan joitakin kymmeniä kohteita. Luetteloinnin ideana on, että perinnettä harjoittavat ja tuntevat ihmiset yhdessä pohtivat perinteen olemusta ja suojelua – samalla syntyy usein uudenlaisia oivalluksia siitä, miten perinteen elinvoimaisuutta voisi edistää. Yksi leipoo piirakoita, toinen loruu lapsenlapselle, kolmas kirjoo perinteisiä malleja uudella twistillä.

Unescon sopimuksen näkyvin osa ovat kansainväliset aineettoman kulttuuriperinnön luettelot (Unesco 2023). Ensimmäinen Suomesta luetteloitu kohde on saunaperinne, mikä sai loppuvuonna 2020 päätöksen tultua suurta mediahuomiota niin Suomessa kuin kansainväliselläkin tasolla. Sitten vuonna 2021 Suomesta kansainväliseen luetteloon on nimetty kaustislainen viulunsoitto sekä pohjoismainen limisaumaveneperinne, jota Suomi haki yhdessä muiden Pohjoismaiden kanssa. Loppuvuonna 2023 luetteloon lisättiin monikansallinen käsin valmistettuun lasiin liittyvää tietoa, taito ja tekniikat.

Mediahuomion valokeila keskittyy kansainvälisen tunnustuksen saaneisiin kohteisiin, mutta samalla on syytä muistaa, miten laaja-alaista työtä tehdään osana Unescon yleissopimusta aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta. Sopimukseen on liittynyt jo 184 valtiota, joista jokaisessa tehdään työtä elävän perinnön puolesta. Luetteloinnin ohella huomio keskittyy siihen, mitä ja miten elävän perinnön aloja tuetaan ja rahoitetaan, kuinka alan ammatteihin voi kouluttautua tai miten ja missä elävää perinnettä tallennetaan. Unescon sopimus tuo mahdollisuuden nostaa aineettoman

kulttuuriperinnön profilia keskeisenä, suojelemisen arvoisena kulttuuriperinnön muotona.

Lopuksi

Suomalaisille Unescon aineettoman kulttuuriperinnön sopimus tai vaikkapa saunaperinteen nimeäminen Unescon kansainväliseen luetteloon voi tuoda ripauksen ylpeyttä siitä, että myös me olemme osa tätä suurta perinneyhteisöä. Samalla sopimusta kannattaa käyttää juuri siinä tarkoituksessa mihin se on tehty: perusteluna elävän perinnön paremmalle suojelulle. Vaikka jokainen meistä on vastuussa perinteiden siirtämisestä, on valtion ja julkisten tahojen toimilla silti vaikutusta siihen, miten ja mitä rahoitetaan, paljonko koulutuspaikkoja on tai miten perinteitä tallennetaan. Lopulta tavoitteena on elävien perinteiden elinvoimaisuuden säilyttäminen. Vuosikymmenen aikana aineettoman kulttuuriperinnön puolesta on tehty paljon. Työkenttä on valtava niin elävän perinnön alojen kuin eri yhteiskunnan sektorienkin osalta. Työn edistämiseksi verkostoituminen ja synergioiden löytäminen erilaisten toimijoiden kesken on ensiarvoisen tärkeää.

Samalla on tärkeää tehdä näkyväksi aineettoman kulttuuriperinnön yhteyksiä kestäväen tulevaisuuden rakentamiseen. Elävä kulttuuriperintö ei ole erillään yhteiskunnallisesta kehityksestä vaan pikemminkin sen ytimessä osana arvoja, identiteettiä, kulutusvalintoja tai esimerkiksi vapaa-ajan käyttötapoja. Näihin teemoihin pureutui myös Museoviraston kansainvälinen hanke ”Livind – Luova ja elävä kulttuuriperintö Pohjoisen ulottuvuuden alueiden voimavarana” vuosina 2021–2024.

Aineettomaan kulttuuriperintöön liittyvä tutkimus on tärkeää elävien perinteiden tunnistamisen ja vahvistamisen kannalta. Tutkimuksen tuottama tieto hyödyntää perinteiden tallentamista ja lisää ymmärrystä monimuotoisuuden elävän perinnön merkityksistä ihmisten ja yhteisöjen elämässä. Lisäksi tarvitaan tutkittua tietoa siitä, kuinka aineettomaan kulttuuriperinnön vaalimiseen

liittyvät mekanismit toimivat ja kuinka ne vaikuttavat aineettomaan kulttuuriperintöön ja sen vaikutuspiirissä eläviin ihmisiin ja luontoon. Samalla tutkimus lisää elävän perinnön näkyvyyttä, tunnettuutta ja arvostusta. Aineettoman kulttuuriperinnön suojelua, tuottamista ja nimeämistä tulee tarkastella myös kriittisesti.

Lähteet ja kirjallisuus

- HE 195/2018. *Hallituksen esitys kuntien kulttuuritoimintalaiksi*. Luettu 30.11.2023. <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2018/20180195>.
- HE 194/2018. *Hallituksen esitys museolaiksi ja laiksi opetus- ja kulttuuritoimen annetun lain muuttamisesta*. Luettu 30.11.2023. <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2018/20180194>.
- Kanerva, Anna ja Ritva Mitchell, toim. 2015. *Elävä aineeton kulttuuriperintö. Hankkeen loppuraportti*. Cuporen verkkojulkaisuja 28. Helsinki: Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätö. Luettu 30.11.2023. <https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/anna-kanerva-ja-ritva-mitchell-toimelava-aineeton-kulttuuriperinto>.
- Laki 166/2019. *Laki kuntien kulttuuritoiminnasta*. Luettu 30.11.2023. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2019/20190166>.
- Marsio, Leena. 2014. *Aineeton kulttuuriperintö. Esimerkkejä Unescon 2003 yleissopimuksen toteuttamisesta verrokkimaissa*. Cuporen verkkojulkaisuja 24. Helsinki: Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätö. Luettu 30.11.2023. <http://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/leena-marsio-aineeton-kulttuuriperinto>.
- Museolaki 314/2019. Luettu 30.11.2023. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2019/20190314>.
- Museovirasto. 2015. *Elävä perintö! Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta. Suunnitelma kansallisesta toimeenpanosta*. Luettu 11.12.2024. https://stpiensivustotprod.blob.core.windows.net/aineeton/aineeton_toimeenpanosuunnitelma_2015.pdf.
- Museovirasto. 2020. *Elävä perintö. Aineettoman kulttuuriperinnön toimenpideohjelma 2019-2022*. Luettu 11.12.2024 https://stpiensivustotprod.blob.core.windows.net/aineeton/Toimenpideohjelma_2022.pdf.
- Museovirasto. 2023a. *Elävän perinnön kansallinen luettelo/valitut*. Luettu 30.11.2023. https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/El%C3%A4v%C3%A4n_perinn%C3%B6n_kansallinen_luettelo/valitut.
- Museovirasto. 2023b. *Elävän perinnön wikiluettelo*. Luettu 30.11.2023. <https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/>.

- Museovirasto. 2023c. ”Julkaisut”. Luettu 11.12.2024. <https://www.aineetonkulttuuriperinto.fi/fi/julkaisut>.
- Museovirasto. 2023d. ”LIVIND-hanke”. Luettu 11.12.2024. <https://www.aineetonkulttuuriperinto.fi/fi/livind>.
- Museovirasto. 2023e. ”Periodic Report to UNESCO on the implementation of the Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage in Finland.” Luettu 11.12.2024. https://stpiensivustotprod.blob.core.windows.net/aineeton/ICH_Periodic-Report-2022_final.htm.
- Museovirasto. 2023f. ”Tapahtumat”. Luettu 11.12.2024. <https://www.aineetonkulttuuriperinto.fi/fi/tapahtumat>.
- Unesco. 2022. *Basic Texts of the 2003 of the Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage*. Pariisi: UNESCO. Luettu 30.11.2023. https://ich.unesco.org/doc/src/2003_Convention_Basic_Texts-_2022_version-EN_.pdf.
- Unesco. 2023. ”Browse the Lists of Intangible Cultural Heritage and the Register of Good Safeguarding Practices.” Luettu 30.11.2023. <https://ich.unesco.org/en/lists>.
- VN 2023. *Valtioneuvoston periaatepäätös kulttuuriperintöstrategiasta 2023–2030*, toimittanut Mirva Mattila. Valtioneuvoston julkaisuja 2023:7. Helsinki: Valtioneuvosto. 11.12.2024. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-895-6>.
- Yleissopimus 47/2013. *Yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta*. Luettu 30.11.2023. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2013/20130047/20130047_2.

II

Näkökulmia aineettomaan ja aineelliseen kulttuuriperintöön

Traktorilla Unescoon

Maaseudun representaatiot kaustislaiseen viulunsoittoon liittyvissä audiovisuaalisissa materiaaleissa

Outi Valo

 <https://orcid.org/0009-0007-8650-3053>

Heidi Henriikka Mäkelä

 <https://orcid.org/0000-0001-5372-9290>

Keski-Pohjanmaalla sijaitseva Kaustinen svengaavine pelimanniryhmineen, sykkivine festivaaleineen ja pohjalaisine perinnemaisemineen on jo pitkään mielletty Suomen musiikillisen kulttuuriperinnön keskeiseksi paikaksi. Tämä luku keskittyy kaustislaiseen viulunsoittoon, joka nimettiin Suomen Elävän perinnön kansalliseen luetteloon vuonna 2017 ja valittiin Suomen Unesco-ehdokkaaksi vuonna 2018. Kansainväliselle Unescon ihmiskunnan aineettoman kulttuuriperinnön listalle kohde pääsi vuonna 2021. Hakuprosessissa keskeinen avaintoimija oli kaustislaisen viulunsoiton yhdistysten aineettoman kulttuuriperinnön työryhmä¹ ja Museovirasto. Hakemuksen virallisesta toimittamisesta vastasi opetus- ja kulttuuriministeriö. Kaustisella toimii kymmeniä erilaisia soitto- ja tanssiryhmiä, ja joukkoon mahtuu niin kyläyhtyeitä, perheyhtyeitä, lasten ja nuorten sekä aikuisten ryhmiä kuin kuorojakin (Kaustislainen viulunsoitto 2024). Reilun 4 000 asukkaan kylässä tämä kertoo aktiivisesta kansanmusiikin harrastamisesta.

1 Työryhmään kuuluvat Kaustisen Nuorisoseura, Kaustisen Pelimanniyhdistys, Kaustisen Näppärit, Pro Kaustinen, Kansanmusiikki-instituutti sekä tarkkailijajäsenenä Kaustisen kunnan edustaja.

Unesco-listaus on tuonut alueelle lisää sekä harrastajia että matkailuhankkeita (Valo ja Mäkelä, tulossa).

Hakemusvaiheessa kaustislainen viulunsoitto täytti listauksen tärkeimmät kriteerit:

- 1) se on yleissopimuksen määritelmän mukainen, elinvoimainen ja nykyisessä muodossaan aiempaa tasa-arvoisempi perinteen harrastusmuoto, johon osallistuu soittajia ja osallistujia kaikista sukupuolista
- 2) listauksella nähtiin tietoisuutta ja näkyvyyttä edistäviä mahdollisuuksia
- 3) oli suunniteltu, miten sitä suojellaan ja sen elinvoimaisuutta edistetään
- 4) asianomainen yhteisö oli suostunut ja osallistunut listaukseen
- 5) se oli listattu jo aiemmin Suomen kansalliseen luetteloon. (Unesco 2021.)

Kuten listauksen kriteereistä huomaa, listauksilla pyritään ennemmin nostamaan esiin ”hyviä esimerkkejä” aineettoman kulttuuriperinnön suojelusta ja kehittämisestä; itse perinteen sisältöä ei juuri kommentoida. Samalla nykyisiä listauksia edeltäneen ”mestarillisten esimerkkien” listan leima on edelleen vahva, sillä listatut kohteet ovat usein esteettisesti esimerkillisiä ja uniikkeja (Baron ja Walker 2019, 13).

Kaustislaisessa viulunsoitossa tämä esteettinen esimerkillisyys näkyy siinä, miten maaseutua esitetään Kaustista käsittelevissä audiovisuaalisissa materiaaleissa. Viulunsoitolla on poliittiset, maaseutuun vahvasti kytkeytyvät juuret. Tässä luvussa haluamme avata maaseutukuvastojen ja viulunsoiton taustaa ja suhdetta erityisesti Kaustista käsittelevissä audiovisuaalisissa materiaaleissa. Tutkimme sitä, miten maaseutumaisemaa ja suomalaisen maaseudun tunnusomaisia piirteitä kuten perinteisiä maalaistaloja, hevosia, traktoreita, heinäpeltoja ja maataloustyötä on käytetty ja käytetään vahvistamaan ja ”autentisoimaan” musiikillisen ilmiön perinnöllistämistä 1960-luvulta eteenpäin. *Autenttisuudella* viittaamme musiikin alku-

perän sekä musiikin ja paikan suhteen aitouteen. Taustaoletuksemmamme on, että tällaista aitoa alkuperää ei ole mahdollista tavoittaa, sillä aitous on ilmiöille sosiaalisessa vuorovaikutuksessa annettu, usein ristiriitainenkin kulttuurinen arvo ja ideaalikategoria (esim. Fenigsen ja Wilce 2012). Lähestymmekin autenttisuutta kriittisen kulttuuriperinnön tutkimuksen näkökulmasta: Miten, miksi ja mihin tarpeisiin maaseutuun ja viulunsoittoon liittyvää autenttisuutta on eri aikoina rakennettu? Millaista kuvaa maaseudusta ja kansanmusiikista audiovisuaalisilla aineistoilla on haluttu rakentaa? Miten niillä on osaltaan rakennettu kuvaa sukupolvelta toiselle jatkuneesta aineettomasta kulttuuriperinnöstä?

Kaustislainen viulunsoitto ei ole Suomen edustajana Unescon listalla vain viimeaikaisten kulttuuripoliittisten päätösten takia, vaan alueen musiikkityyliä on jo pitkään pidetty erityislaatuisena suomalaisessa kulttuuripoliittisessa kentässä. Esimerkiksi kansanmusiikin kerääjä ja tutkija Erkki Ala-Könni (1911–1996) painotti jo 1960-luvulla juuri kaustislaisen viulunsoiton erityisyyttä. Kaustisen kansanmusiikkifestivaalien käynnistymisvaiheessa dosentti Ala-Könnin arvovaltaa hyödynnettiin viestinnässä, ja hänen sanansa painettiin vuoden 1967 lehtiartikkeliin: ”Kaustisella kansanmusiikki on niin vahvalla pohjalla ja korkeatasoista, että sellaista tuskin lienee monella paikkakunnalla Suomessa” (Keskipohjanmaa 14.9.1967). Tämä viesti haluttiin tuoda laajemman yleisön tietoisuuteen, vaikka suomenruotsalaiselle tutkijalle Ann-Mari Häggmanille Ala-Könni totesikin, ettei kaustislainen tyyli ole oikeasti Kaustiselta, vaan ”se tuli ruotsinkieliseltä alueelta [– –], Mats Pensar (Pensar-Matt 1814–1876) kävi usein siellä [Kaustisen Salonkylässä] sukulaistensa luona” (Ala-Könni 1981). Tällä hän todennäköisesti viittasi siihen, että alun perin suomenruotsalaiselle kielialueelle vakiintunut soittotyyli levisi Kaustisen suuntaan mahdollisesti Pensarin mukana.

Kansanmusiikin ja kansanperinteen kerääjillä onkin ollut merkittävä rooli siinä, miten perinnöstä on puhuttu ja miten kulttuuriperintöä on määritelty. Nämä tarpeet noudattelivat usein myös oman aikansa poliittista tilannetta ja noudattelivat yhteiskunnassa

vallitsevia valtasuhteita. Tätä on käsitteellistännyt tarkemmin Laurajane Smith, joka puhuu auktorisoivasta kulttuuriperintödiskurssista: tässä keskeisessä asemassa ovat esimerkiksi kansalliset kertomukset, luokkarakenne ja monien eri alojen ammattilaisten yhteisesti jakamat esteettiset ihanteet (Smith 2006, 11). Niinpä on selvää, etteivät kerääjät olleet mielipiteidensä kanssa yksin, vaan niihin yhtyivät monet muutkin keskeiset toimijat tieteen kentältä aina poliittikkoihin saakka. Samat puhetavat toistuivat myös perinteenharjoittajien itsensä suussa. Niinpä ihanteista tuli usein itseään toteuttavia ennuksia, jotka ohjasivat myös harrastamisen suuntaa (ks. esim. Valo 2022a, 269–70; Haapoja 2017, 192–194).

Tarkastelemme tässä luvussa vuosina 1967–2024 julkaistua kaustislaista viulunsoittoa käsittelevää audiovisuaalista aineistoa. Aineistot ovat pääosin YLEn ja muiden suomalaisten tahojen kokoelmiin kuuluvia julkaistuja materiaaleja, joissa käsitellään ja samalla myös tuotetaan ymmärrystä siitä, mitä kaustislainen viulunsoitto on – musiikillisesti, kulttuurisesti ja sosiaalisesti. Musiikilliselta kannalta videoilla alueen viulunsoiton erityistyylipiirteeksi kuvataan ”puntitusta”, eli jousen käyttöön liittyvää omaleimaista tapaa: ”Se takapotku, jousikädellä tehään niin, se on kyllä semmonen tosi harvinainen piirre, mitä ei varmaan Suomessa kyllä pahasti muuhalla esiinny” (*JPP ja pelimannisvengin lumo*; ks. myös *Kaustislainen viulunsoitto – Unesco-hakemusvideo*). Lähtöajatuksenamme on, että kaustislainen viulunsoitto määrittyy omanlaisekseen aineettomaksi kulttuuriperinnöksi tämänkaltaisissa nimeämisen prosesseissa, joissa neuvotellaan samalla myös ilmiön omaleimaisuudesta ja paikkasidonnaisuudesta. Seuraavissa alaluvuissa tarkastelemme, miten viulunsoitto näyttäytyy osana kaustislaista maaseutua ja miten nämä kietoutuvat perinnöllistämisen prosesseissa toisiinsa.

Kansanmusiikin, maaseudun ja maaseutukuvastojen toisiinsa kytkeytyvät kulttuuriperintödiskurssit

Eräs keskeisistä suomalaisiksi ymmärrettyyn kansanmusiikkiin liittyvistä kulttuuriperintödiskursseista kietoutuu vahvasti kansanmusiikin ja maaseudun välisiin yhteyksiin sekä poliittisella että paikallisella tasolla. Auktorisoivan kulttuuriperintödiskurssin tavoin kyseessä oli erilaisten viranomaistahojen, asiantuntijatahojen ja kulttuurilaitosten ylläpitämä sekä yhteisesti jakama näkemys siitä, miten suomalaista kansakuntaa tulisi rakentaa ja millainen ihanne kansasta heille tarjotaan (ks. Smith 2006, 11). Tätä voidaan nimittää myös kansalliseksi katseeksi, oli kyse sitten historian tutkimuksesta tai kansanmusiikin keruusta (Kettunen 2008, 17; Valo 2022a, 19–23).

Kulttuuriperintödiskurssiin liittyvät ihanteet kansasta olivat vahvasti kytköksissä Suomen 1900-luvun poliittisiin tilanteisiin. Kyse ei ollut vain kansanmusiikin kerääjien toimista, vaan myös perinteenharjoittajilla, poliittisilla päätöksentekijöillä ja hallituksella oli hyvin samanlaiset tavat ajatella, puhua, kirjoittaa ja toimia käytännön tasolla kulttuuriperintöön liittyvissä asioissa (myös Smith 2008, 162). Konkreettinen esimerkki tästä on se, miten valtion sisä- ja ulkopolitiikan kannalta keskeiset päämäärät näkyivät myös kansanmusiikin keruutyön painopistealueissa (Valo 2022a, 264–65). Keruukarttoja tarkasteltaessa on nähtävissä, miten vielä 1920-luvulla kansa kuvattiin Suomen itärajalta, kun taas 1940-luvulla kansallinen katse siirtyi nopeasti uudessa poliittisessä tilanteessa läntiseen Suomeen, erityisesti Etelä- ja Keski-Pohjanmaalle (Valo 2022b, 87–89). Todennäköisesti samat painopistealueet olisivat löytyneet auktorisoivan kulttuuriperintödiskurssin ohjaamina monista muidenkin perinteenkerääjien tuottamista kokoelmista. Laajempi perinteen tutkijoiden joukko korosti tietoisesti talonpoikaista Suomi-kuvaa ja kannatteli Etelä-Pohjanmaalle ja laajemminkin Pohjanmaalle sitoutuvaa myyttiä sankarillisista valkoisen Suomen talonpoikaisista suojeluskuntajoukoista (Einonen, Räihä ja Tikka 2014, 306, 327–28). Samoin sotien jälkeisessä historian tutkimuksessa korostui ihanne

talonpojasta, joka kiinnittyy isänmaahan omistamansa maan kautta (Kettunen 2008, 33).

Kaustisen brändi sopi sodanjälkeisiin ihanteisiin, sillä alueen musiikissa korostuivat pikemminkin läntiset kuin itäiset vaikutteet. Poliittisten ulottuvuuksien lisäksi perintödiskurssiin kietoutui myös paikallisuus, tai ainakin ihanne kansanmusiikin paikallistumisesta juuri maaseudulle. Outi Valo avaa väitöskirjassaan (2022a) tarkemmin sitä, miten yksi keskeinen juonne suomalaista hyvinvointivaltion kulttuuripolitiikkaa koskevissa keskusteluissa oli 1960-luvulta lähtien vastakkainasettelu maaseudun ja kaupunkien välillä. Keskustelut politisoituivat ja kansanmusiikin asemaan liittyvä puhe kytkeytyi osaksi yleisempää keskustelua maaseudun asemasta ja maaseudun kulttuurielämää uhkaavasta muuttoliikkeestä kaupunkeihin. Vuonna 1968 käynnistyneiden Kaustisen kansanmusiikkijuhlien myötä Kaustisella solmittiin aktiivisia yhteyksiä poliittisiin puolueisiin, missä erityisesti keskustalla oli merkittävä rooli. Toiminta laajeni useisiin eri yhdistyksiin ja Kaustisen aktiivitoimijat kytkeytyivät osaksi laajempaa kansanmusiikkiliikettä, joka pyrki määrittelemään kansanmusiikin asemaa suhteessa taidemusiikkiin. Kansanmusiikkikentän saamalle valtion tuelle pyrittiin saavuttamaan vastaava taloudellinen asema, mikä taidemusiikin tuella nähtiin olevan kaupungeissa. (Valo 2022a, 183–188. Ks. Myös Järviluoma 1997, 101–104.)

Maaseutu kytkeytyykin mielenkiintoisella tavalla erilaisiin kansanmusiikkiin liittyviin poliittisiin pyrkimyksiin eri maissa ja maanosissa. Esimerkiksi etnomusikologi Barley Norton on tutkinut Unescon aineettoman kulttuuriperinnön listalle lisätyn vietnamilaisen kansanlaulun (*Ví and Giặm folk songs of Nghệ Tĩnh*) audiovisuaalisia kuvastoja, jotka ovat saaneet vaikutteita kulttuurisista arvoista, esteettisistä ihanteista ja poliittisista ideologioista. Nortonin tutkimissa kuvastoissa kohdetta esittelevä Unesco-filmi korosti kansanlauluja kiinteänä osana maaseutuelämää ja perinteisten käsitöiden tekemistä. Kuvastojen taustalla vaikutti myös lauluun kohdistunut kansanperinteentutkimus, joka sai vaikutteita muun muassa sosialismista ja erityisesti marxilaisuudesta sekä huolesta perinteisen kulttuurin katoamisesta globalisaation myötä. Oma osansa maaseudun kuvas-

tojen tuottamisessa oli myös teknisemmällä, elokuvan toteutukseen liittyvillä seikoilla. (Norton 2019, 149, 161–173, 176.)

Maaseutukuvastoilla on myös nostalginen merkitys. Tutkijat Laurajane Smith ja Gary Campbell taustoittavat kulttuuriperinnön olevan aina keskeneräinen ja valikoiva prosessi, jossa tietyt piirteet menneisyydestä saavat erityisen arvon ja näistä arvoista pyritään ”pitämään kiinni” ja ”säilyttämään” tulevaisuutta varten. Juuri tähän nostalgia tarttuu: se valikoi tiettyjä arvostettuja piirteitä menneisyydestä jopa niitä fetisoiden. Kun tällaista valikointia kuvataan nostalgiaiksi, se on luonnostaan poliittista ja siinä on väistämättä myös jossain määrin konservatiivisia piirteitä. Nostalgisoivan, ”mahtavaan kansakuntaan” (*”great nation”*) liittyvän puheentavan he kytkivät esimerkiksi oikeistopuolueiden päämääriin. Nostalgiaan voi kuitenkin liittyä yhtä lailla erilaisia eteenpäin vieviä elementtejä, jolloin se ei välttämättä korosta menneisyyden olleen parempaa. Pikemminkin katset menneisyyteen pyrkivät yhteyden etsimiseen, kuulumisen tunteen tavoitteluun ja sosiaalisen tai maantieteellisen paikan arvostamiseen, mikä vahvistaa myös nykyhetken sosiaalisia ja poliittisia pyrkimyksiä. (Smith ja Campbell 2017, 615, 620, 623.) Niinpä maaseutua korostavaa ja usein nostalgiaan liittyvää valikointia on ajoittain sijoitettu poliittiseen vasemmistoon, oikeistoon ja Suomen tapauksessa myös keskusta. Suomessa poliittinen valtapeli ja sitoutuminen maakuntien asemaa ja elinvoimaisuutta korostaneeseen keskusta loivatkin kaustislaiselle kansanmusiikille hyvät olosuhteet (ks. Valo 2022a, 183–88; Ramnarine 2003, 51–53; Hill 2014, 400–410).

Maaseudun visuaaliset kuvastot liittyvät saumattomasti sekä maaseutupoliittikkaan että -nostalgiaan. Tarkoitamme tässä luvussa maaseutukuvastoilla visuaalisia representaatioiden joukkoja, joista muodostuu laajempi visuaalinen diskurssi. Työssämme hyödynnämme Suomea käsittelevää visuaalisten kuvastojen tutkimusta taidehistorian ja maisemantutkimuksen aloilta. Näissä tutkimuksissa on todettu, että niin sanotuissa kansallisissa, kanonisissa suomalaisuutta visualisoivissa maisemakuvastoissa maaseutu on ollut tärkeässä asemassa. Sen kautta kansakunta on asettunut kiinteään

ja pysyvään maaperään, osaksi maaseutuyhteisöä ja -maisemaa. Samalla kansalliset kuvastot ovat korostaneet tiettyjä maaseudun piirteitä ja jättäneet toisia ulkopuolelle. Maaseutukuvaus rakentaa kuvastoissa ”autenttista” vastakohtaa kaupungille: se näyttäytyy piilaantumattomana ja perinteitä ylläpitävän väestön asuttamana ja muovaamana. Maaseudulla on myös kulttuurista jatkuvuutta, ja siten se on asuttuna, viljeltynä ja sivilisoituna alueena muodostanut vastakohtan erämaalle. (Häyrynen 2005, 162; Vallius 2013.)

Kanonisissa maaseutukuvastoissa, joita luotiin esimerkiksi erilaisissa valokuvateoksissa ja koulukirjojen kuvituksissa, maaseutua esitettiin 1920- ja 1930-luvuilla kansalaissodan jälkeisissä tunnelmissa erityisesti valkoisen talonpoikaisuuden kautta. Toisen maailmansodan jälkeen keskiöön alkoi nousta jälleenrakentaminen, jossa maaseutu oli merkityksellisessä roolissa. 1970-luvulla maaseutukuvastoissa alkoi näkyä luonnonsuojeluaate ja toisaalta maaseudun autioituminen, ja 1990-luvun EU:hun liittyminen puolestaan lisäsi maaseutumaiseman esittämistä ja kansallismaisemakeskustelua. (Vallius 2014.) Maaseutukuvaus vakiintui varsinkin 1940-luvun jälkeen esittämään niin sanottua ”keskivertomaisemaa”, joka oli kytköksissä ihmisten arkeen ja työhön, ja jollaisena se tarjoiitiin esimerkiksi koulujen oppikirjoissa (Linkola 2013, 178). 1960-luvulta eteenpäin modernisaation ja koneistumisen kuvaaminen tuli aiempaa tärkeämmäksi, ja maaseutukuvastoissa alkoivat korostua esimerkiksi teollisuustuotanto, uudet kulkuvälineet ja metsätalous. Samalla rakennettiin myös ajatusta uudesta hyvinvointiyhteiskunnasta. Toisaalta samaan aikaan maaseudun nostalgisuus ja asema kaupungistuneiden ihmisten ”sielunmaisemana” alkoi korostua kuvastoissa yhä enemmän. (Linkola 2013, 203–210.) Tämä tausta on olennainen myös kaustislaisia videoita ja kansamusiikkiin liittyviä kuvastoja tulkittaessa. Näemme, että kaustislaiseen viulunsoittoon liittyvässä audiovisuaalisissa aineistoissa vaikuttavat sekä talonpoikaisen maaseudun kuvaus että modernisaation ja jälleenrakennusajan ihanteet. Samalla kuvastot ovat myös osa sitä, miten menneisyys, paikka ja yhteisö käsitetään, ymmärretään ja tuotetaan.

Tutkimusaineisto ja metodit

Aineistoksi lukuun on valittu kaustislaisesta viulunsoitosta tuotettua audiovisuaalista materiaalia (ks. taulukko 1). Julkaistut dokumentit liittyvät pääosin kaustislaisiin pelimanneihin, pelimanniryhmiin ja Kaustisen kansanmusiikkifestivaaleihin. Mukana on myös yksi musiikkivideo ja hakemusvideo Unescon aineettoman kulttuuriperinnön listalle. Video on ollut pakollinen osa Unescon ylläpitämän ihmiskunnan aineettoman kulttuuriperinnön luetteloon tehtävää hakemusta vuodesta 2015 lähtien ja audiovisuaalisia aineistoja on hyödynnetty siitä lähtien myös kohteiden arvioinnissa (Norton 2019, 151). Aineisto on meille monella tapaa tuttua ja sen analyysia värittää laaja esiyymmärryksemme suomalaisen kansanmusiikin alasta: tämän luvun kirjoittajista Outi Valo asuu Kaustisella ja työskentelee Kansanmusiikki-instituutissa sekä toimii luottamustehtävissä Kaustisen kansanmusiikkijuhlien paikallisperinteen toimikunnassa. Hän on ollut mukana myös kaustislaiseen viulunsoittoon liittyvässä Unesco-hakemusprosessissa. Heidi Henriikka Mäkelä on toiminut sekä tutkijana että muusikkona kansanmusiikin kentällä yli 15 vuoden ajan, ja hän on tutkinut aiemmin muun muassa AKP-luettelointiprosesseja Suomessa.

Valtaosan aineistostamme on julkaissut YLE, mutta mukana on myös pienempiä julkaisijoita, kuten Kaustisen kunta, Kansanmusiikki-instituutti ja Kaustisen kotiseutuyhdistys. Videot ovat edustaneet kaustislaista viulunsoittoa niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin. Esimerkiksi JPP-yhtyeestä kertovalla Mirja Metsolan ohjaamalla dokumentilla YLE osallistui Euroopan Yleisradioliitto EBU:n kanssa yhteistyössä toteutettuun kahdenkymmenen eri maan kansanmusiikista kertovaan sarjaan, ja dokumenttia on esitetty myös erilaisilla kansainvälisillä dokumenttifilmi- ja TV-festivaaleilla (Metsola 29.10.2024). Aineistoon ei ole otettu mukaan julkaisematonta arkistoaineistoa ja julkaisujen osalta tarkastelun ulkopuolelle on jätetty myös konsertti- tai studiotaltiointit, jotka eivät samalla tapaa sisällä kuvauksia ympäröivästä yhteiskunnasta. Videot on julkaistu vuosina 1967–2024, ja lähes jokaiselta vuosikymmeneltä on mukana yhdestä

neljään videota. Ainoa poikkeus on 2010-luku, jolta aineistoa ei löytynyt. Kaustisen kansanmusiikkijuhlien aiempi ylläpitäjä, Kansanmusiikkisäätiö, ajautui konkurssiin vuonna 2010 ja audiovisuaalisen aineiston julkaisu oli tauolla pidemmän aikaa.

Analysoimme aineiston sisältöä laadullisesti. Jaamme videoiden sisällölliset elementit kolmeen maaseutuun kytkeytyvään teemaan: 1) pohjalaistaloihin paikkoina, 2) hevosiin ja traktoreihin sekä 3) heinäpeltoihin ja maataloustyöhön (ks. taulukko 1). Nämä kaikki ovat keskeisiä maaseudun kuvastoissa, sillä ne erottavat maaseudun kaupungeista: kerrostaloista, autoista ja tehtaista. Samalla ne erottavat maaseudun myös asumattomista seuduista ja koskemattomasta erämaasta.

Taulukko 1. Teemoja videoilla.

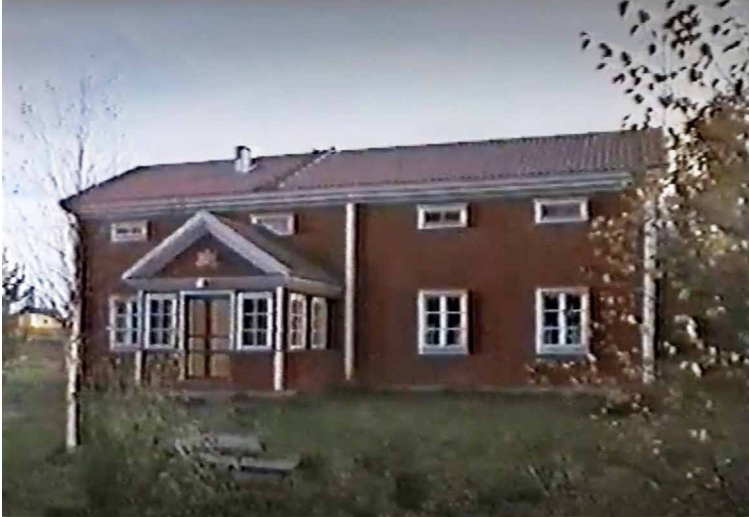
Elokuvan nimi	Julkaisu- vuosi	Tuottaja/ julkaisija	Pohjalais- talot	Hevoset ja traktorit	Heinäpellot ja maataloustyö
<i>Konstan parempi valssi</i>	1967	YLE	x	x	x
<i>Lasten päivä maalla</i>	1970	YLE	x	x	x
<i>Raportti Kaustiselta</i>	1972	YLE	x		x
<i>Kaustinen mielessään</i>	1982	YLE	x		
<i>Pelimannin muotokuva – Mauno Järvelä</i>	1983	YLE	x		x
<i>Wiljami Niittykoski – kansansäveltäjä</i>	1983	YLE	x		x
<i>Lasten laululipas 3</i>	1984	YLE	x	x	
<i>Pekka ja Pätkä Kaustisella</i>	1990	Kaustisen kunta	x	x	x
<i>Kylältä kylälle – kotiseutuvideo</i>	1991	Kaustisen koti- seutuyhdistys	x	x	x
<i>Puikkoristikko</i>	1992	Oy EiNo Ab	x	x	x
<i>Musiikki on yhden sortin rikkaus! Mestaripelimanni Hannu Rauma</i>	1996	Kansan- musiikki- instituutti	x	x	x
<i>JPP ja pelimannisvengin lumo</i>	2002	YLE	x	x	x
<i>Kuuma kesä – Kaustisen henkeä etsimässä</i>	2003	YLE	x		
<i>Kaustislainen viulunsoitto – Unesco-hakemusvideo</i>	2020	Kansanmusiikki- instituutti	x	x	
<i>Kaustinen – musiikin koto</i>	2024	Pohjantähti Elokuva Oy	x		x

Aineistoon kuuluu yhteensä 15 videota, joista seitsemässä esiintyvät kaikki kolme teemaa ja kuudessa muussa videossa kaksi teemaa kolmesta. Kahdessa videossa kuvataan eri teemoista selkeimmin vain pohjalaistaloja. Kuitenkin myös näillä videoilla on mukana kuvauksia luonnosta, laskevasta tai nousevasta auringosta, metsistä ja virtaavasta joesta. Vuonna 1982 ja 2003 kuvatuissa videoissa haastattelupaikkakin on hyvin samantyyppinen korkea tasanne, jonka takana näkyy laajasti kylän maisemaa ja festivaali-alueita. Lisäksi talviaikaan kuvatut videot asettavat omat haasteensa. Vuonna 1984 julkaistussa videossa heinäpellot näkyvät vain lumen peittäminä, joten siihenkin olisi voinut laskea mukaan kaikki kuvastot kolmesta eri teemasta.

Pohjalaistalot kansanmusiikin paikkoina

Pohjalaistaloja on kuvattu kaikissa aineiston videoissa joko sisältä tai ulkoa. Pohjalaistaloiksi kutsutaan usein maataloja ja niiden pihapiirejä, jotka joko sijaitsevat tai ovat sijainneet Pohjanmaan alueella, jotka on rakennettu noin vuosien 1700–1920 aikana ja joita yhdistävät tietyt tyyppilliset piirteet (Mäkelä ja Riukulehto 2016). Aineistojen videoilla pohjalaistalot ovat usein puolitoista- tai kaksikerroksisia punaisia tai vaaleita pitkänmallisia hirsitaloja, joissa on valkoreunuksiset ruutuikkunat ja koristeelliset ulkokuisitit (kuvat 2a–d). Pohjalaistalot eivät olleet 1800-luvulla suosittuja kuvaamisen kohteita, sillä Pohjanmaata ylipäätään pidettiin ”yksitoikkoisena lakeutena” ja täten sitä ei nähty kuvaamisen arvoisena. Myöhemmin 1900-luvulla tilanne muuttui, ja pohjalaistalosta tuli suosittu aihe erityisesti suomalaisissa kansatieteellisissä maaseutukuvastoissa, sillä ne symboloivat talonpoikaisuutta, läntistä kulttuuria ja vaurautta. (Vallius 2013, 252–259.)

Kuvat 2a–d. Pohjalaistaloja 1980- , 2000- ja 2020-luvuilla julkaistuissa videoissa (kuvissa 2a–c yksityishenkilöiden omistamia pohjalaistaloja, kuvassa 2d Pelimannitalo). Pysäytyskuvia aineistosta.

Kuva 2a. Pelimannin muotokuva – Mauno Järvelä.

Kuva 2b. Wiljami Niittykoski – kansansäveltäjä.

Kuva 2c. JPP ja pelimannisvengin lomo.

Kuva 2d. Kaustinen – musiikin koto.

Lukumme aineistoissa pohjalaistaloilla on vankka sija, ja ne symboloivat erityisesti kansanmusiikin suhdetta maaseutuun ja talonpoikaisuuteen. Videomateriaalista vanhin, vuoden 1967 *Konstan parempi valssi*, sisältää vahvoja, oman aikansa sisäpolitiikkaan kytkeytyneitä, vastakkainasetteluja maaseudun ja kaupungin välillä. Nämä vastakkainasettelut heijastuvat myös siihen, miten eri musiikinlajit kuvataan hyvin erilaisissa ympäristöissä. Videolla jazz asetuu Helsinkiin kadulle ja taidemusiikki hienostuneisiin konserttisaleihin. Tätä eroa korostetaan vahvasti myös pukeutumisella. Kamariorkesteri-kokoonpanon soittaessa taidemusiikkiversiota *Konstan paremmasta valssista* soittajat ovat pukeutuneet barokkiajan peruukkeihin ja asuihin. Vastaavasti Ossi Runteen johtaman orkesterin ympärille on sijoitettu kreikkalaistyyllisiä pylväitä ikään kuin korostamaan taidemusiikkia eurooppalaisena kulttuuriperintönä. Jälkimmäisessä kuvauksessa pelimanni Konsta Jylhää ei näy lainkaan, mutta kansanmusiikkiesityksissä Jylhä esiintyy yhdessä Kaustisen purppuripelimannien kanssa kotoisessa ympäristössä, perinteisen pohjalaistalon edustalla.

Tämä erilaisia musiikinlajeja karikatyyrisesti eri paikkoihin sovitteleva kuvasto vastakkainasetteluineen alkaa murtua 1980-luvulla kuvatuissa videoissa kaupungistumisen yleistyessä. Kevyt musiikki soi Kaustisen Kansanmusiikkijuhlien aikaan siltatansseissa (*Kaustinen mielessään*) ja Mauno Järvelästä kertovassa dokumentissa pohjalaistalossa soittavat niin jazz- kuin kamarimusiikkikokoonpanot (*Pelimannin muotokuva – Mauno Järvelä*). Samoin pelimanni Wiljami Niittykoskesta kertovassa dokumentissa painotetaan, kuinka samassa kylässä on soitettu varsin monenlaisissa kokoonpanoissa erityisesti vuosisadan vaihteen jälkeen (*Wiljami Niittykoski – kansansäveltäjä*). Eri musiikkityylien tuominen pohjalaistaloihin kertoo samalla myös musiikin ammattilaistumisesta. Kouluttautumista pidettiin pitkään osana taidemusiikin ja kaupunkien konservatorioperinnettä, mutta 1980-luvulta lähtien myös kaustislaiset muusikot ovat toimineet sekä taide- että pelimannimusiikin ammattilaisina.

Pohjalaistalojen kohdalla on kiinnostavaa, että aineistossa on niihin liittyviä, läpi vuosikymmenten samana pysytteleviä teemoja.

Kuva 3a. Jazzia Helsingin kadulla. Pysäytyskuva, *Konstan parempi valssi*.

Kuva 3b. Taidemusiikkia konserttitalissa. Pysäytyskuva, *Konstan parempi valssi*.

Kuva 3c. Ossi Runteen johtama orkesteri kreikkalaisten pylväiden ympäröimänä. Pysäytyskuva, *Konstan parempi valssi*.

Kuva 3d. Kaustisen purppuripelimannit perinteisen pohjalaistalon edustalla. Pysäytyskuva, *Konstan parempi valssi*.

Kylää, taloja ja pihateitä kuvatessa korostuvat usein sukupolvien mittaiset ketjut ja perinnön siirtyminen eteenpäin:

Juontaja: Kaustinen on kansansoittajien ja pelimannien pitäjä. Täällä on syntynyt ja kasvanut monta maineikasta kansansoittajaa, Konsta Jylhä on yksi heistä, jo kolmannen polven pelimanni. (*Konstan parempi valssi.*)

Pelimanni: Kaikki tämä, mitä tässä on tehtyä tässä kankaassa, se on minun isäni tehnyt metsästä, ihan kasvavasta syvästä metsästä. Hän on myös nuo pellot raivannut tähän ja myöhemmin siihen on siten saatu vuokraamalla, ostamalla lisää. Hän on myöskin rakentanut tuon vanhan tuparakennuksen tuohon vuonna 1893. (*Wiljami Niittykoski – kansansäveltäjä.*)

Juontaja: Kaustisen läpi virtaa Perhonjoki ja tämän joen varrella on Järvelän kylä. Me olemme matkalla soittoharjoituksiin Järvelän Maunon taloon. Sinne onkin tulossa paljon soittajia. Ensimmäinen ajamme Myllykankaan Arvon talon kautta, ja otamme kyytiin Arvon ja Arvon lapsenlapset sekä pari muuta soittajaa. (*Lasten laululipas 3.*)

Pelimanni: Ei oikein taho osata tässä kiikkutuolissa istua, kun on tottunut tekemään oikein ruumiillista työtäkin. Se tahtoo olla että jos tässä rupiaa istuskelehan, niin sitä jää siihen sitten. Että minä oon kuitenkin ollut vielä joka päivä hommissa följyssä. Pitää sitä aina omia penskojaan vähän niinkun jelpata. Ainahan sitä pitää joskus vähän jotakin huomauttaa [– –]. (*Musiikki on yhden sortin rikkaus!.*)

Pelimanni: Siinä talossa missä minä lapsuuteni viestin, niin isä soitti lähes joka päivä. Se musiikki mitä hän soitti oli nimenomaan Kaustisen vanhaa häämusiikkia ja vois melkein sanoa ettei voinut välttyä siltä, etteikö se olis tullut tutuksi.

Toinen pelimanni: Itsekin asuin tässä [talossa] silloin kun olin Musiikkilukiossa 80–83, sillä välillä. Ja faari oli jo eläkkeellä ja paljo

soitteli tuossa kammarissa ja mä asustin tässä naapurihuoneessa. Paljon kuuli hyvää viulunsoittoa. (*JPP ja pelimannisvengin lumo.*)

Vuoden 1983 videolla *Pelimannin muotokuva – Mauno Järvelä* maaseudulla sijaitseva koti yhdistyy maaseudun rauhaan ja turvalliseen kasvuympäristöön lapsille. Vuoden 1982 *Kaustinen mielessäin* -videossa jako tulee erittäin selvästi esiin: video alkaa kaupungin ruuhkaista ja autojen tuuttauksista, kunnes tullaan Kaustiselle, liplattavan joen rannalle. Festivaalikuvauksissa on ihmisruuhkia, mutta nekin asettuvat luontevasti ympäristöönsä: ”Musiikki on heille [kaustislaisille] jokapäiväistä elämää, kaupungissa kasvanen on tätä vaikea käsittää” (*Kaustinen mielessäin*).

Kuvauksen lopussa kaupunkiin paluu on vieläkin repäisevämpi, sillä sen ääniin lukeutuvat jopa ammuskelu ja kiljaisut. Ne tuskin kuuluivat 1980-luvun tavalliseen kaupunkielämän äänimaailmaan Suomessa, mutta video korostaa jakoa maaseudun rauhan ja turvallisuuden sekä kaupunkien kiireen ja turvattomuuden tunteiden välille. Myös Kaustisen kunnan omassa esittelyvideossa legendaariset hahmot, Pekka ja Pätkä, lähtevät liikkeelle kaupungista maaseudulle, vaikka heidän osuutensa kunnan esittelyvideoon onkin leikattu aiemmista elokuvakohtauksista (*Pekka ja Pätkä Kaustisella*).

Perinnön siirtyminen sukupolvelta toiselle kuvataan hyvin konkreettisesti talojen kautta: omaisuus siirtyy sukupolvelta toiselle samoin kuin kulttuuriperintökin. Yksityishenkilöiden omistamia pohjalaistaloja ei kuvata 2000-luvulle tuleessa aineistossa enää yhtä paljon, mutta sen sijaan festivaalialueella sijaitseva Pelimannitalo toimii ikään kuin kaikkien pohjalaistalojen representaationa. Sen sisällä tai edustalla kuvataan useita haastatteluja, konsertteja ja yhteissoittotilaisuuksia. Pelimannitalo materialisoi esimerkiksi Unesco-videossa kaustislaiseen viulunsoittoon liitettyjä jatkuvuuksia ja sukupolvien ketjuja: pohjalais-talon erityispiirteet kytkevät soiton pohjalaiseen maaseutuun ja siihen liittyviin konnotaatioihin kuten nostalgiseen idylliin, rauhaan ja luontoon. Pelimannitalo symboloi myös kansanmusii-

kin kytköksiä vauraaseen länsisuomalaiseen talonpoikaisuuteen, joka näyttäytyy aineistossamme pelimannien ideaaliympäristönä. Pelimannitalon kaltaisilla paikoilla rakennetaan videoilla myös Unesco-listauksen vaatimaa ”esteettistä esimerkillisyyttä”: vai-kuttava punamultainen talo alleviivaa kaustislaisen viulunsoiton paikkojen erityisyyttä ja poikkeuksellisuutta.

Samalla Pelimannitalo on esimerkki auktorisoivaan kulttuuri-perintödiskurssiin liittyvistä monimutkaisesti materialisoituvista prosesseista: 1800-luvulta peräisin oleva talo on alun perin sijainnut Vetelissä, Kaustisen naapurikunnassa, ja se on vasta 1970-luvulla siirretty nykyiselle paikalleen nimenomaan kansanmusiikkijuhlien tarpeisiin. Vuonna 1974 presidentti Kekkonen kävi vihkimässä talon käyttöön. (Määttä 2005, 186–216; Arviiti. Kaustisen historiallinen tietokanta 2023.) Pelimannitalon pohjalainen tyyli kuitenkin herättää tunteen paikkaan sitoutuneesta aitoudesta ja samalla musiikin kuulumisesta aitoon ympäristöönsä. Pelimannitalo on – samaan tapaan kuin esimerkiksi arkeologiset turistikohteet – avoin ja affektiivinen kuvittelun paikka, jossa talon patina ja ”menneisyyden tuntu” antavat mahdollisuuden kansallisten ja paikallisten musiikkiin liittyvien menneisyyksien kuvitteluun (esim. Holtorf 2013; Ireland 2016; Light ja Watson 2016).

Koska kaustislaisesta viulunsoitosta on tullut Unesco-listauksen myötä suomalaisen kansanmusiikin paraatiesimerkki, näyttää siltä, että aivan uusimmissa videoissa paikan ja pohjalaistalojen representaatioiden merkitys on hieman vähentynyt – kaustislainen viulunsoitto on alkanut viitata itse itseensä ja koko maaseutuiseen mielikuvavyytisiin. Pelimannitalon tilojen lisäksi perinteen jatkuvuutta kuvataan aineistomme uusimmassa, vuonna 2024 julkaisussa videossa myös haastattelujen taustalla näkyvien vanhojen valokuvien kautta. Haastateltaviin kuuluu monta kansanmusiikkikentän ammattilaista, jotka eivät itse ole Kaustiselta kotoisin, vaan he puhuvat yleisemmin kaustislaisen viulunsoiton merkityksestä suomalaiselle kansanmusiikkikentälle. Valtaosa haastatteluista on tehty haastateltavien kotona pääkaupunkiseudulla tai Taideyliopiston Sibelius-Akatemian tiloissa Musiikkitalossa Helsingissä.

Taustalla on usein mustavalkoisia valokuvia haastateltavan omasta suvusta tai vedoksia kuuluisista kansansoittajista tai -laulajista. Valokuvat materialisoivat riittävällä tavalla menneisyyttä, perinnön siirtymistä sukupolvelta toiselle ja ylipäänsä agraari-Suomea, eikä kaustislaisen perinnön siirtymistä tarvitse esittää niin voimakkaasti paikkoihin sitoen.

Hevoset ja traktorit: soittaen ja liikkuen läpi maiseman

Vanhojen Suomi-filmien tapaan hevoset saavat varhaisimmissa videoissa erityisen sijan. *Konstan paremmassa valssissa* (1976) nähdään perinteinen hääkulkue, jossa soittajat istuvat ensimmäisen hevosvaunun kyydissä hääparin edellä viuluja soittaen. Myöhemmillä videoilla hevosia kuvataan kuitenkin enemmän maatilantoissa kaustislaisen viulunsoiton soidessa taustalla (*Lasten päivä maalla; Kylältä kylälle – kotiseutuvideo*). Kaustisen kunnan vuoden 1990 esittelyvideossa erityiseksi ylpeydenaiheeksi nousee uusi Nikulan ravirata (*Pekka ja Pätkä Kaustisella*). Musiikillisten viitosten osalta Konsta Jylhän Hurmuri-hevoselle säveltämä kappale kuullaan kahdella videolla (*Musiikki on yhden sortin rikkaus!; JPP ja pelimannisvengin lumo*). Paluu soittokulkueisiin tapahtuu vuoden 2020 Unesco-hakemusvideossa *Kaustislainen viulunsoitto*, jossa pelimannit soittavat jälleen hevoson vetämissä kärryissä festivaalikulkueen kärjessä.

Hevoset, erityisesti suomenhevoset, ovat olleet suhteellisen merkittävässä rooleissa suomalaisuuden ekonationalistisissa eli esimerkiksi luontoa ja muunlaisia toimijoita ja kansakuntaa käsittelevissä diskursseissa ja suomalaisuuden kuvastoissa (Schuurman ja Nyman 2014). Kuten Nora Schuurman ja Jopi Nyman esittävät, suomenhevosen rooli maaseudun työssä muuttui radikaalisti 1900-luvun modernisaation aikana. Vielä 1950-luvun alussa suomenhevosia oli maassa yli 400 000, mutta nykyään enää noin 20 000. Tästä huolimatta suomenhevonen on edelleen merkittävä tekijä kansallisen identiteetin ja maaseutuisen menneisyyden kertomisessa

Kuva 4a. Hevosvaunut vuoden 1967 videolla *Konstan parempi valssi*. Pysäytyskuva.

The music of Kaustinen is so important to the Finnish public!

Kuva 4b. Hevosvaunut vuoden 2020 Unesco-hakemusvideolla *Kaustislainen viulunsoitto*. Pysäytyskuva.

Kuvat 5a–d. Traktoreita eri vuosikymmenillä kuvatuilla videoilla. Pysäytyskuvia aineistosta.

Kuva 5a. *Lasten päivä maalla* (1970).

Kuva 5b. *Puikkoristikko* (1992).

Kuva 5c. JPP ja pelimannisvengin lumo (2002).

Kuva 5d. Kaustislainen viulunsoitto – Unesco-hakemusvideo (2020).

ja visualisoinnissa (Schuurman ja Nyman 2014, 287.) Suomenhevosen kautta kerrotaan tarinaa kansakunnan selviytymisestä ja kehityksestä kohti hyvinvointia ja vaurautta. Suomenhevonen linkitetään monissa suomalaisuuden kuvastoissa luontoon ja luontoympäristöön, millä samalla korostetaan ympäristöystävällistä elämäntapaa. Samalla hevoset usein edustavat nostalgisesti myös maaseudun maskuliiniseksi ymmärrettyä maataloustyötä. (Schuurman ja Nyman 2014.) Esimerkiksi Kaustisen Unesco-videolla näkyvä suomenhevonen (ks. kuva 4b) ei ole täten mikä tahansa toislajinen eläin, vaan aineettoman kulttuuriperinnön käytännöille ja mielikuville merkityksellinen, suomalaisen maaseudun diskurssit ja kuvastot välittömästi herättävä symboli. Hevonen, yhdessä maaseutumaiseman kanssa, yhdistää viulunsoiton luontoon ja elettyyn ympäristöön.

Hevosen lisäksi videoissa näkyy myös maaseudun modernisaation merkityksellisiä elementtejä, traktoreita. Traktoreita kuvataan varsin samaan tapaan kuin hevosia: ne ovat usein taustalla, mutta välillä myös varsin keskeisissä rooleissa kantamassa soittajia. Traktorit näkyvät ensimmäisen kerran vuoden 1970 videossa *Lasten päivä maalla*, jossa traktori kuvataan ajamassa kahteen kertaan ikonisen Penttilän sillan yli, vaikka kuvauspaikasta Kaustisen Meijerille mentäessä sitä ei ole tarvetta ylittää lainkaan. Vuoden 1992 JPP-yhtyeen *Puikkoristikko*-musiikkivideossa traktorikuvauksilla suorastaan mehustellaan: siinä missä vuoden 1967 videolla kuvataan kulkuessa juoksevien hevosten hikisiä ja puuskuttavia kylkiä, musiikkivideolla kuvataan lähietäisyydellä traktorin käynnistämistä, ajoa ja lopulta pitkäksi letkaksi muodostuvaa traktorien kulkuetta. *Puikkoristikko*-videossa traktorit ja maalaismaisema toimivat myös humoristisina elementteinä: JPP-yhtyeen muusikot ajavat traktoreita kuin toimintaelokuvan agentit ikään läpi lumisen maalaismaiseman (ks. kuva 5b). Vuoden 1996 ja 2002 kuvaukset ovat jälleen arkisempia, kun pelimanneja kuvataan oman arkityönsä parissa ja traktorin kyydissä maatilan töiden parissa (*Musiikki on yhden sortin rikkaus!; JPP ja pelimannisvengin lumo*). Lisäksi videoihin sisältyy myös ainakin yksi

musiikillinen viittaus traktoreihin, joille on Kaustisella sävelletty useampiakin kappaleita.²

Myös Unesco-hakemusvideo *Kaustislainen viulunsoitto* lähtee käyntiin suoraan traktoriotoksesta, jossa traktori ajaa Kaustisen kunnan kyltin ohi (ks. kuva 5d). Haastattelusta videon toisena tuottajana toimineen Kansanmusiikki-instituutin kehittämisspäälikkö Lauri Oinon kanssa ilmenee, että tämä tosin oli osittain sattumaa, sillä alun perin kuvauskohteena oli videolla näkyvä kyltti ja traktorin ohiajaminen oli lähinnä onnekas sattuma. Se kuitenkin valittiin ”ilman muuta” eri vaihtoehtoista, joihin sisältyi myös kyltin ohittavia autoja ja valinta tuntui toimivan parhaiten myös kuvauksellisesti: hitaasti ajava traktori kiinnittää katseen ja kyltin tekstinkin ehtii sopivasti lukemaan. (Oino 20.12.2023.)

Traktori on suomenhevosen tapaan merkityksellinen, maaseutukuvaan elimellisesti kuuluva elementti. Maantieteilijä ja kuvastotutkija Hannu Linkola huomioi, että 1960-luvulta lähtien maaseutua alettiin esittää esimerkiksi koulukirjoissa paitsi rauhan ja luonnon tyysijana myös hyvinvointivaltiota tuottavana ”modernina ja koneellistuvana vilja-aittana” (Linkola 2013, 200). Viulunsoittovideoissa traktori on koneistuneen vilja-aitan aineellistuma, hyvinvoivan ja modernisoituneen pohjalaisen maaseudun kuva. Samalla 2020-luvulle tultaessa traktoriin kohdistuu samankaltaisia nostalgiannälkäisiä katseita kuin hevoseenkin: traktori symboloi maataloustyötä, jolla viulunsoitto halutaan – musiikin ammattimaistumisesta huolimatta – kehystää.

Saamelaisia poronhoitoyhteisöjä ja moottorikelkalle niissä annettuja merkityksiä tutkineet sosiologit Jarno Valkonen ja Petri Ruuska (2018) huomioivat, että poronhoitoyhteyksissä modernisaatiota ja koneistumista edustava moottorikelkka ei ole vain työtä helpottava kulkupeli, vaan kone edustaa myös käyttäjän ja maaston

2 Unesco-videolla soi Kimmo Anttilan säveltämä kappale Hanomag-sottiisi (*Kaustislainen viulunsoitto*), muina esimerkkeinä Timo Valon säveltämät kappaleet Maatalouskoneiden vapaapäivä (Hosioja ja muut 1989) ja Hessun Super Major (Jälkisytytys 2023). Aiemmin mainitun Hurmuri-kappaleen lisäksi hevosillekin on sävelletty Kaustisella useampia kappaleita, joita ei kuitenkaan kuulla videoilla, muun muassa Mauno Järvelän säveltämä Isla (Holmi ja Ruunaamattomat 1997).

välisiä suhteita ja liikettä. Samaan tapaan aineistomme videoissa traktorit – kuin myös hevoset – materialisoivat musiikin, soittajien ja maaston välisiä suhteita. Traktorin liike maisemassa ei ole vain kuvastorepresentaatiota, vaan ilmentää maiseman ja ihmisen välistä liikettä, jolla kansanmusiikin paikkaan ja jossain määrin myös maataloustyöhön sitoutumista alleviivataan.

Heinäpellot ja fyysinen työ: maaseudun (maskuliininen) työ soittamisen taustalla

Konstan paremmassa valssissa heinätoïssä olevat kyläläiset tanssivat heinäseipäiden keskellä soittajien kulkueen saapuessa pellonreunan takaa kohti kylän keskustaa. Paikalle saapuvien viulistien jono tuntuu aina vain jatkuvan. Kohtauksen tunnelma oli vaikeuttava jo vuonna 1967: Kansanmusiikki-instituutin edesmennyt varajohtaja Simo Westerholm kertoi tullessaan Kaustiselle tämän kohtauksen innostamana, sillä hän päätti lähteä tarkastamaan yhdessä opiskelukavereidensa kanssa, voisiko yhdestä pienestä kunnasta todella löytyä niin monta soittajaa. Tällaista mielikuvaa oli rakennettu varsin tietoisesti, sillä kuvauksiin oli pyritty haalimaan kaikki kylän soittajat.³ (Westerholm 2008.)

Perinteisten sadonkorjuujuhlien lisäksi heinäsatona juhlittiin myös Kaustisen kansanmusiikkijuhlilla, joiden ajankohta määriteltiin ainakin juhlien alkuvaiheessa heinätoïden mukaan: ”Juhlat järjestettiin aina kun heinätyöt oli ohi!” (*Kaustinen mielessäin*); ”[Festivaalien] ajankohta oli tietysti heinätoïden jälkeinen viikko” (*JPP ja pelimannisvengin lumo*). Heinäpellot liittyivät usein keskusteluihin musiikin harrastamisesta ja asteittaisesta ammattilaistumisesta. Vielä 1970- ja 1980-luvuilla maanviljelys näyttäytyi ensisijaisena toimeentulona, mutta soitoista sai hyvää lisätienestiä:

3 Esimerkiksi eräs kuvauspaikan lähellä asunut pelimanni oli murtautunut jalkansa ennen kuvauksia ja ei voinut osallistua kulkueeseen, mutta hänkin istuu aitan rappusilla soittamassa kulkueen saapuessa talon pihaan.

Pelimanni: Heinäaika, kun sitte otti päivämieheks heinätöihin, se makso 2 markkaa 50 penniä päivältä. [– –] Kun me lähimmä sieltä häistä pois, niin meille pantiin kuules, [– –] 125 markkaa miehen päivälle, yhestä soitosta! Sillä sai kuule pitää kauan päivämiestä. (*Konstan parempi valssi.*)

Juontaja: Kaustislainenkin tekee oikeanaan työnään muuta [kuvaus siirtyy soittotilanteesta heinäpellolle]. [– –] Nämä heinätyöt ja lapiohommat, ne ei yleensä viulunsoittajalle sovi?

Isäntä: Ei ne sovi, käy liian kankeaks nuo sormet” (*Raportti Kaustiselta.*)

Pelimanni: Isäni sanoi, että musiikki on humpuukia, ennekin sitä on maasta eletty poika ja niin minä jäin kotio asumaan sitä pientä taloa (*Kaustinen mielessään.*)

Juontaja: Juhlat kehittävät omat idolinsa: maanviljelijä, emäntä, linja-autonkuljettaja, karjakko on hetken ajan juhlistu sankari (*Kaustinen mielessään.*)

Vuoden 1982 videolla *Kaustinen mielessään* ”idoleilla, joilla on tavallinen ammatti” viitattiin mestaripelimanni-arvonimen saamiseen. Arvonimeä oli yleensä mahdotonta saada, jos soittaja osasi nuotit, sillä nuottien lukutaidottomuudesta oli tullut uusi senaikaiseen yhteiskuntaan sopiva ihanne lukutaidottomana tai jopa sokeana kuvatun ”aidon kansanlaulajan” tilalle (Valo 2022a, 190–91). Videoissa heinätöitä tekevät ensisijaisesti miehet, vaikka kuten yllä kuvataan, mestaripelimannit saattoivat olla myös esimerkiksi emäntiä ja naispuolisiksi usein ymmärrettyjä karjakkoja. Heinätöitä tekevä mies on tuttu hahmo kansallisista maaseutua esittävistä kuvastoista: erityisesti sisällissodan jälkeisenä aikana alettiin kuvata ahkeraa, työtä tekevää talonpoikaa, joka samalla edusti talonpoikaisen Suomen arvoja. Työtelästä talonpoikaa esittävä kuvasto vahvistui jälleenrakentamisen aikakaudella. (Vallius 2014, 30.) Yllä olevissa lainauksissa kuvastuukin maaseudun talonpoikainen työideaali, jossa tehdään ahkerasti fyysistä työtä, kun taas viulunsoitto on ”humpuukia”. Videoissa nämä fyysisen työn ja

Kuvat 6a–f. Heinäseipäistä heinäpaaleihin: heinätoitää eri vuosikymmenten videoilla. Pysäytyskuvia aineistosta.

Kuva 6a. *Konstan parempi valssi* (1967).

Kuva 6b. *Raportti Kaustiselta* (1972).

varsinkin aiemmin vapaa-ajaksi mielletyn viulunsoiton ympäristöt limittyvät kiinnostavalla tavalla: videot sisältävät ahkeruuden, kunnollisuuden ja maskuliinisen työn merkkeinä heinäpeltoja (ks. kuva 6b), mutta seuraavassa otoksessa soittaja saattaakin olla konserttilavalla.

Ensimmäisissä videoissa soittaminen kuvataankin lähinnä harrastuksena (*”kaustislainenkin tekee oikeanaan työnään muuta”*). Myöhemmillä videoilla, joissa musiikin ammattilaisuus luo jännitteen suhteessa fyysiseen talonpoikaiseen maataloustyöhön, ammattimuusikot esitetään maaseutu ympäristöön liittyvien harrastustensa, esimerkiksi perinnerakentamisen kautta. Tätä kautta heinäpellot ja näkemykset ”oikeasta työstä” kytkeytyvät osaksi pohjalaistaloja koskevia keskusteluja:

Ammattimuusikko-pelimanni: Me on tietosesti niinku haettukin semmosta asuinpaikkaa, että se ois, vanhat hirsiseinät ja vanha miljöö. Ja kaikki tämä muutos mitä maailmassa tapahtuu, niin se ei välttämättä tuu sinne meidän pihapiiriin, että siinä ainakin säilyy sit yks semmonen, osanen semmosta vanhaa tunnelmaa mihin jollain lailla on lapsuudessaan kasvanut kiinni ja mitä kaipaa. (*JPP ja pelimannisvengin lumo.*)

Harrastamisen ja ammattilaisuuden välinen rajapinta saa jatkoa myös kaustislaista viulunsoittoa esittelevässä Unesco-hakemusvideossa, jossa perinnerakentaminen näyttäytyy vuorollaan ammattina. Talot ja pihapiirit esitetäänkin aineistoissa aineettomana kulttuuriperintönä usein samaan tapaan kuin kaustislainen viulunsoitto: pohjalaistalot, niiden ylläpito ja rakentaminen mahdollistavat yhteisöllisen toiminnan, perinteen harjoittamisen tai ammattilaisuuden.

Videot heijastavat maaseudun ja fyysisen maataloustyön po liittisia muutoksia. Kuten muuallakin Suomessa, maanviljelys oli Kaustisella merkittävä toimeentulon lähde vielä 1960- ja 1970-luvuilla. Pertti Alasuutarin analysoimien sanomalehtien kirjoituksissa asutuspolitiikan nähtiin lieventävän eriarvoisuutta jakamalla

Kuva 6c. *Wiljami Niittykoski – kansansäveltäjä* (1983).

Kuva 6d. *Kylältä kylälle – kotiseutuvideo* (1991).

suurtilallisten tai valtion maita maattomille. Samalla ututteralla työllä Suomen uskottiin pääsevän taas omavaraiseksi elintarvikkeiden suhteen. Yksi syy 1960-luvun nopean rakennemuutoksen taustalla oli kuitenkin jo liian pieneksi muodostunut tilakoko. Kun vielä 1950-luvun maatalouspolitiikassa pientilat oli nähty työvoimavarastona aikana, jolloin suuret ikäluokat olivat astumassa työmarkkinoille, 1960-luvulla alkoi voimakas muuttoliike maalta kaupunkeihin. (Alasuutari 1996, 52–62.)

Vielä 1991 julkaistussa videossa viitataan maanviljelykseen keskeisenä elinkeinona, mutta video itsessään oli kuvattu jo 1960-luvun aikana, joten selostus olikin pikemminkin kuvausaikaan sopiva:

Kun esi-isämme näille maisemille aikoinaan muuttivat, tulivat he tietenkin ennen kaikkea raivaamaan jokiemme rantoja pelloiksi. Ja näin meistäkin heidän jälkeläisistään oli tuleva ennen kaikkea maanviljelijöitä. Aivan viime vuosina olemme tosin saaneet siihen rinnalle muitakin elinkeinoja, teollisuutta, kauppaa ja liikennettä niin kuin ajankuvaan kuuluu, mutta suurin osa meistä saa edelleenkin toimeentulonsa siitä työstä ja sen tuloksista, joita maa ja karjatalous tarjoaa. (Kylältä kylälle – kotiseutuvideo 1991.)

Maanviljelys näyttäytyy edelleen pelimannien työnä kahdella 1990-luvun videolla. Niissä molemmissa kerrotaan myös käytännön haasteista työn ja harrastusten osalta: soittokeikoille piti joskus lähteä jopa suoraan heinäpellolta. Sen sijaan 2000-luvulle tulella maanviljelijän todellisuus oli jo kaukana siitä, mitä se oli vielä 1960- ja 1970-lukujen pientiloilla.

Pelimanni: Yks kesäkiä minä muistan, kun oli oikein hyvät heinävuodet tuossa ja minä tuossa ajelin heinää kumhon traktorilla ja ni, meillähän ei ollut puhelintakaan siihen aikaan, ei tässä ollut kun, kaks taloa tässä oli meidän kankhalla missä oli puhelin, ni tuosta naapurista tuli sanohan, että nyt Konsta soitti, että pitäis puolen tunnin sisällä olla kirkolla pyhävaatheet päällä ja siinä ei ollut mitään muuta mahrollisuutta kuin minä jätin vain traktorin siihen ja juoksin kotia ja kävin pesulla ja pyhävaatheet päälle ja kirkolle mahdollisimman äkkiä sitten.” (*Musiikki on yhden sortin rikkaus!*)

Kuva 6e. *Musiikki on yhden sortin rikkaus! Mestaripelimanni Hannu Rauma (1996).*

Kuva 6f. *JPP ja pelimannisvengin lumo (2002).*

Pelimanni: Se oli silloin [19]60-luvun, 70-luvun kulta-aikaa se, että oli niinku puhtaasti maanviljelijä, pelimanni. Tilat on vähentynyt, loppunu ja siitä tuli tämä aikapulakin sitten. Nykymaataloudessa, ne on meny siihen, että se on niinkun yhden miehen järjestelmä. (*JPP ja pelimannisvengin lumo.*)

Kaustislaisen viulunsoiton ja maaseudun aineeton kulttuuriperintö – totuutta parempi tarina?

Olemme yllä analysoineet Kaustisen viulunsoitto -ilmiön audiovisuaalisissa materiaaleissa näkyviä maaseudun kuvastoja historiallisena jatkumona. Olemme tuoneet esille, miten pohjalaistalosten, hevosten, traktorien, heinäpeltojen ja maataloustyön kautta esitetään musiikin ja paikan välisiä suhteita ja pyritään limittämään nämä saumattomasti toisiinsa. Tämä on osa aineettoman kulttuuriperinnön autentisoinnin prosessia: maaseudun kuvastojen kautta kansanmusiikki saa ympärilleen aitouden auran, joka syntyy maiseman, ihmisruumiiden, koneiden, toislajisten eläinten ja äänimaiseman välille rakennetuista suhteista. Samalla nämä prosessit pohjustavat sitä, miten nykyisissä Unesco-materiaaleissa Kaustinen ja sen viulunsoitto pyritään kuvaamaan esteettisesti mahdollisimman esimerkillisenä ja erityisenä nimenomaan maaseudun elementtien kautta. Tämä erityisyys ja erityisyydelle rakennettu autenttisuus ovat hyviä esimerkkejä siitä, että AKP-listauksissa perinnöllistytävät ilmiöt eivät vain yhtäkkiä ilmaannu estradille tyhjästä vaan kumpuavat konteksteista, joissa ilmiötä on rakennettu esimerkiksi visuaalisiin, materiaalsiin, diskursiivisiin ja taloudellisiin keinoin pitkän ajan kuluessa.

Olemme luvussa myös tuoneet esille, että maaseutukuvastot ja kansanmusiikkidiskurssit eivät ole muusta yhteiskunnasta erillisiä, vaan kytköksissä moniin yhteiskunnallisiin prosesseihin, kuten esimerkiksi poliittiseen päätöksentekoon. Varsinkin alkuvaiheen videoissa kansanmusiikin ”kanssa” yhdistyy yleisiin mielikuviin talonpoikaisuudesta. Tämä muuttuu nykypäivää kohti tultaessa

yleisemmäksi nostalgiseksi kuvastoksi, joita käsitellään myös huumorin kautta. Esitämmekin, että talonpoikainen kuvasto on audiovisuaalisissa aineistoissa niin toistettua, että se ikään kuin hämärtyy taustalle.

Aineettoman kulttuuriperintöön liittyvien prosessien kulttuuriset valikoinnit ja kansanmusiikkiin liitetyt menneisyydet luovat usein kuviteltuja ideaalimaailmoja, ja näin on kaustislaisen viulunsoitonkin kohdalla. Vaikka Unesco-videossa näkyy hevosia ja heinäpeltoja, maanviljelys ei nykypäivän Kaustisella ole toimeentulon antaja samaan tapaan kuin mitä se oli vielä 1960- ja 1970-luvuilla. Vuonna 2019 alkutuotanto kattoi reilun kymmenyksen alueen elinkeinorakenteesta (Kaustisen seutukunta 2019).⁴ Kaustisen alueella eniten henkilöstöä työllisti teknologia-alan yritys (59 henkilöä; Fonecta 2022). Myös kulttuuriala on merkittävä työllistäjä, sillä laskelmien mukaan vuonna 2022 kulttuuri ja luovat alat työllistivät Kaustisella 54 henkeä, joista tosin kaikki eivät olleet täystyöllistettyjä (Huntus 2023). Tämä huomioidaan lyhyesti myös uusimmilla videoilla: ”Kaustisella asuu 4500 ihmistä. Yhä harvemmat ovat maanviljelijöitä, yhä useampia työllistää musiikki. Kaustislaisen marketin ja bensa-aseman avajaisissa soittaa aina joku seudun kymmenistä pelimanniyyhteistä tai lapsiryhmistä.” (*JPP ja pelimannisvengin lumo.*)

Nykypäivän Kaustisella on kuitenkin myös muita merkittäviä elinkeinoja, jotka näkyvät videoilla korkeintaan lyhyesti. Näistä yksi on turkistarhaus, joka sai vuonna 2023 suomalaisessa mediasa suhteellisen paljon osin negatiivissävytteistäkin huomiota lintuinfluenssa-uhan ja eläinoikeusjärjestöjen nostamien eläinoikeusksymysten kautta. Esimerkiksi syksyllä 2023 Kaustisella oli vielä 29 toimivaa turkistarhaa, joista lintuinfluenssan vuoksi lopetettavaksi määrättiin 17 tarhaa ja paikallisen turkistarhaajan arvion mukaan kolme tarhaa oli päättymässä eläköitymiseen (Perhönjokilaakso 10.4.2023). Kyse on kuitenkin Kaustisen mittapuulla merkittävästä

4 Kaustisen seutukunta 2019: Alkutuotanto 13%, jalostus 26%, palvelut 59% ja tuntematon 2%.

elinkeinosta, joka näkyy vain yhdellä aineistoon kuuluvalla videolla. Vastaavasti esimerkiksi Kaustisen meijeriä kuvataan peräti kolmella videolla (*Konstan parempi valssi; Lasten päivä maalla; Pekka ja Pätkä Kaustisella*). Nykyisissä aineettoman kulttuuriperinnön käytännöissä korostuvat mahdollisimman ristiriidattomat kuvastot, joihin ei kuulu esimerkiksi turkistarhaus tai uusin muovi- tai metalliteollisuus, ja kunnan esittelyvideolla teknologia-alan yritystointa nousee esiin vain välähdyksen omaisesti verrattuna vaikkapa Kansanmusiikki-instituutin, Pelimannitalon ja Suomen kansansoitinmuseon tiloihin. Kohtaukseen onkin valittu Pekka Puupään kommentti ”Historiaa, joka henkäyksellä historiaa” (*Pekka ja Pätkä Kaustisella*), joka kuvaa hyvin videolle valittuja kuvastoja.

Onkin mielenkiintoista pohtia, millaiset kuvastot lisäävät perinnöllistämisen käytäntöjen arvoa. Onko maanviljely tarinana parempi kuin mikä sen totuudenmukainen osuus toimeentulosta on todellisuudessa? Esimerkiksi Unesco ei kannusta käyttämään hakemusvideoilla arkistoaineistoja (Norton 2019, 164). Kuten olemme edellä tuoneet esille, käytännöt usein toistavat aiempia perintödiskursseja, vaikka ne tuodaankin osaksi tämän päivän aineettoman kulttuuriperinnön ilmiöitä. Kansanmusiikki myös tarvitsee ympärilleen erityisesti perinteen jatkuvuutta korostavia kuvastoja. Maaseutukuvasto pyrkii kuvaamaan aitoa ja turmeltumatonta maaseutua, ja lisää siten nykyisten AKP-prosessien auktoriteettia ja täten myös aitoutta. Maaseutu itsessään representoi kansanmusiikille asetettuja arvoja ja mielikuvia: autenttisia, eläviä yhteisöjä, katkeamatonta perinnettä, perinnön jatkuvuutta, sekä ihmisten sitoutuneisuutta maahan, taloon ja paikkaan. Aineiston perusteella kansanmusiikissa ja aineettomassa kulttuuriperinnössä käsitteissä on paljon yhtäläisyyksiä: kummassakin keskeisiä ovat erityisesti yhteisöt ja perinteen siirtyminen sukupolvelta toiselle.

Kaustislaisen viulunsoiton Unesco-projekti on myös oiva osoitus siitä, että perintödiskursseissa kyse ei ole vain ylhäältä päin ohjattusta ilmiöstä, vaan myös kansanmusiikkiyhteisö käyttää maaseutuisuuden kuvastoja hyödykseen. Kaustislaisen viulunsoiton hakemusvideoon sisällytetyt osuudet hyväksyttiin perinteenharjoittajien

ja hakemuksen tekijöiden yhteisessä Unesco-työryhmässä, ja erityisesti videon ensimmäiset leikkausversiot katsottiin ja kommentoitiin tarkasti (Oino 20.12.2023). Tällä tavoin toiminnassa pyrittiin huomioimaan sopimuksessa painottuvaa yhteisöjen roolia.

Kansanmusiikin imago rakennettiin pitkälti maaseudun varaan jo 1960-luvun aikana ja samoja kuvastoja hyödynnetään edelleen. Ne erottelevat kaustislaisen viulunsoiton muusta suomalaisesta kansanmusiikkikentästä paikalliseksi kulttuuriperinnöksi ja konkretisoivat suojelusopimuksen painottamaa perinteen siirtymisen tematiikkaa yhdistämällä omaisuuden periytymisen, kuten talojen ja heinäpeltojen periytymisen siihen, miten soittotaito periytyy sukupolvelta toiselle jatkuvana perintönä.

Lähteet

Aineistot

- Ala-Könni, Erkki. 1981. Erkki Ala-Könnin haastattelu vuonna 1981. Haastattelija Ann-Mari Häggman. FMI 7 ljud 1081: 15, SLS arkiv.
- Holmi ja Ruunaamattomat. 1997. ”Isla”. Levyllä *Musiikin maakunta: uutta ja vanhaa musiikkia Keski-Pohjanmaalta 1936–1997*. KICD 55. Kaustinen: Kansanmusiikki-instituutti.
- Hosioja, Antti, Risto Hotakainen, Arto Järvelä, Hannu Lehtoranta, Ritva Talvite ja Timo Valo. 1989. ”Maatalouskoneiden vapaapäivä”. Levyllä *Maatalouskoneiden vapaapäivä / Lemmen marttyyri*. Kansanmusiikki-instituutin äänilevyjä: KIS 1. Kaustinen: Kansanmusiikki-instituutti.
- Huntus, Antti. 2023. ”Kulttuuri ja luovien alojen työlliset, Kaustinen 2022”. Julkaisematon laskelma. Antti Huntuksen hallussa.
- JPP ja pelimannisvengin lumo*. Ohjaus Mirja Metsola. Helsinki: Yleisradio Oy.
- Jälkisytytys. 2023. ”Hessun Super Major”. Konsertissa *Keskisuomalaiset ilmatat*. Kaustinen. KIÄ 4908. Kansanmusiikki-instituutin arkisto.
- Kaustinen mielessäin*. 1982. Ohjaus Mirja Metsola. Yleisradio Oy.
- Kaustinen – musiikin koto*. 2024. Ohjaus Pasi Pelkonen ja Pepe Teirikari. Helsinki: Pohjantähti Elokuva Oy.
- Kaustisen Seutukunta. 2019. ”Kaustisen elinkeinorakenne 2019”. Luettu 19.11.2023. <https://kaustisenseutu.fi/palvelut/keski-pohjanmaan-tilastoja/elinkeinorakenne/>.

- Kaustislainen viulunsoitto – UNESCO-hakemusvideo*. 2020. Ohjaus Mika Hotakainen. <https://www.youtube.com/watch?v=Jpg2MBKZjqs>. Kaustinen: Kansanmusiikki-instituutti.
- Keskiphohjanmaa 14.9.1967. ”Kaustinen festivaalipaikkana erinomainen – museo välttämätön”. Kokkolan kirjasto, mikrofilmit.
- Kuuma kesä: Kaustisen henkeä etsimässä*. 2003. Ohjaus Lari Seppälä. Yleisradio Oy.
- Kylältä kylälle – kotiseutuvideo*. 1991. Kaustisen kotiseutuyhdistys.
- Lasten laululipas 3*. 1984. Toimittaja Ulpu Tolonen. Yleisradio Oy.
- Lasten päivä maalla*. 1970. Ohjaus Timo Panula. Yleisradio Oy.
- Metsola, Mirja. 29.10.2024. Ohjaaja Mirja Metsolan tiedonanto Outi Valolle. Sähköpostitiedustelu.
- Musiikki on yhden sortin rikkaus! Mestaripelemani Hannu Rauma*. 1996. Ohjaus Ilkka Kolehmainen, Seppo Pulkkinen ja Simo Westerholm. Kaustinen: Kansanmusiikki-instituutti.
- Oino, Lauri. 20.12.2023. Kansanmusiikki-instituutin kehittämisspäällikkö Lauri Oinon tiedonanto Outi Valolle. Henkilökohtainen tiedonanto ja sähköpostitiedustelu.
- Pekka & Pätkä Kaustisella*. 1970. Ohjaus Timo Panula. Kaustisen kunta.
- Pelimannin muotokuva: Mauno Järvelä Kaustiselta*. 1983. Ohjaus Anja-Maija Leppänen. Yleisradio Oy.
- Perhonjokilaakso. 10.4.2023. ”Miltä tuntuu, kun itse jalostetut siitosketut tapetaan? Marko Rahkonen ei halunnut olla paikalla, mutta ymmärtää myös viranomaisia.” Luettu 29.5.2025. <https://www.perhonjokilaakso.fi/artikkeli/milta-tuntuu-kun-itse-jalostetut-siitosketut-tapetaan-marko-rahkonen-ei-halunnut-olla-paikalla-mu>.
- Puikkoristikko*. 1992. Ohjaus Jouni Salo ja Risto Iissalo. Oy EiNo Ab.
- Raportti Kaustiselta*. 1972. Ohjaus Timo Panula. Helsinki: Yleisradio Oy.
- Wiljami Niittykoski: Kansansäveltäjä*. 1983. Ohjaus Timo Veijola. Yleisradio Oy.
- Westerholm, Simo. 2008. Simo Westerholmin haastattelu vuonna 2008. Haastattelija Tuuli Talvitie-Kella. KIÄ 3857. Kansanmusiikki-instituutin arkisto.

Kirjallisuus

- Alasuutari, Pertti. 1996. *Toinen tasavalta: Suomi 1946–1994*. Tampere: Vastapaino.
- Arviiti. Kaustisen historiallinen tietokanta. 2023. ”Tarinaa Pelimannitalosta”. Luettu 19.11.2023. <http://www.arviiti.fi/tarinaa-pelimannitalosta/>.
- Baron, Robert ja Thomas Walker. 2019. ”Sustainability Clashes and Concordances”. Teoksessa *Cultural Sustainability: Music, Media, Language, Advocacy*, toimittanut Timothy J. Cooley. Urbana: University of Illinois Press.
- Einonen, Piia, Antti Rähkä ja Marko Tikka. 2014. ”Kapinointi, separatismi ja vastarinnan legimiteetti”. Teoksessa *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen: suomalainen historiakuva Oma maa -kirjasarjassa 1900–1960*, toimittaneet Petri Karonen ja Antti Rähkä, 305–333. Helsinki: SKS.
- Fenigsen, Janina ja James Wilce. 2012. ”Authenticities: A Semiotic Exploration”.

- Recherches Sémiotiques / Semiotic Inquiry* 32 (1–2–3): 103–122. <https://doi.org/10.7202/1027774ar>.
- Haapoja, Heidi. 2017. *Ennen saatuja sanoja. Menneisyys, nykyisyys ja kalevalamittainen runolaulu nykykansanmusiikin kentällä*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Hill, Juniper. 2014. "Innovation and Cultural Activism through the Reimagined Past of Finnish Music Revivals". Teoksessa *The Oxford Handbook of Music Revival*, toimittaneet Caroline Bithell ja Juniper Hill, 393–417. New York, NY: Oxford University Press.
- Holtorf, Cornelius. 2013. "On Pastness: A Reconsideration of Materiality in Archaeological Object Authenticity". *Anthropological Quarterly* 86 (2): 427–43. <https://doi.org/10.1353/anq.2013.0026>.
- Häyrynen, Maunu. 2005. *Kuvitettu maa: Suomen kansallisten maisemakuvastojen rakentuminen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. Helsinki: SKS.
- Ireland, Tracy. 2016. "Up Close and Personal: Feeling the Past at Urban Archaeological Sites". *Public History Review* 23: 43–55. <https://doi.org/10.5130/phrj.v23i0.5332>.
- Järviluoma, Helmi. 1997. *Musiikki, identiteetti ja ruohonjuuritaso: amatöörimuusikkoryhmän kategoriatyöskentelyn analyysi*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kaustislainen viulunsoitto. 2024. Luettu 15.1.2024. <https://kaustislainenviulunsoitto.fi/>.
- Kettunen, Pauli. 2008. *Globalisaatio ja kansallinen me: kansallisen katseen historiallinen kritiikki*. Tampere: Vastapaino.
- Light, Duncan ja Steve Watson. 2016. "The castle imagined: Emotion and affect in the experience of ruins". Teoksessa *Heritage, affect and emotion: Politics, practices and infrastructures*, toimittaneet Divya Tolia-Kelly, Emma Waterton ja Steve Watson, 154–78. London: Routledge.
- Linkola, Hannu. 2013. *Niin todenmukainen kuin mahdollista". Maisemavalokuva suomalaisessa maantieteessä 1920-luvulta 1960-luvulle*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Mäkelä, Matti ja Sulevi Riukulehto. 2016. *Great Ostrobothnian Peasant Houses*. Helsinki: Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti. <https://doi.org/10.31885/9789515182692>.
- Määttä, Viljo S. 2005. *Kaustisella kivetkin soi: toimintaa ja tapahtumia festivaalivuosien varrelta 1968–2002*. Kansanmusiikki-instituutin julkaisuja. Kaustinen: Kansanmusiikki-instituutti.
- Norton, Barley. 2019. "Filming Music as Heritage: The Cultural Politics of Audiovisual Representation". Teoksessa *Music as Heritage: Historical and Ethnographic Perspectives*, toimittaneet Naomi Matsumoto ja Barley Norton, 148–180. SOAS Musicology Series. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Ramnarine, Tina K. 2003. *Ilmatar's Inspirations: Nationalism, Globalization, and the Changing Soundscapes of Finnish Folk Music*. Chicago Studies in Ethnomusicology. Chicago: The University of Chicago Press.
- Schuurman, Nora ja Jopi Nyman. 2014. "Eco-National Discourse and the Case

- of the Finnhorse”. *Sociologia Ruralis* 54 (3): 285–302. <https://doi.org/10.1111/soru.12040>.
- Smith, Laurajane. 2006. *Uses of Heritage*. Abingdon, Oxon: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203602263>.
- Smith, Laurajane. 2008. Heritage, Gender and Identity. Teoksessa *The Ashgate research companion to heritage and identity*, toimittaneet Brian J. Graham ja Peter Howard, 159–78. Burlington, VT: Ashgate.
- Smith, Laurajane ja Gary Campbell. 2017. ”Nostalgia for the Future’: Memory, Nostalgia and the Politics of Class”. *International Journal of Heritage Studies: IJHS* 23 (7): 612–627. <https://doi.org/10.1080/13527258.2017.1321034>.
- UNESCO. 2021. ”Decision of the Intergovernmental Committee: 16.COM 8.B.13”. Luettu 8.11.2024. <https://ich.unesco.org/en/decisions/16.COM/8.B.13>.
- Valkonen, Jarno ja Petri Ruuska. 2018. ”Reindeer herding, snowmobile and social change – and a word on identity”. Teoksessa *Knowing from the Indigenous North: Sámi Approaches to History, Politics and Belonging*, toimittaneet Thomas Hylland Eriksen, Sanna Valkonen ja Jarno Valkonen, 91–106. London: Routledge.
- Vallius, Antti. 2013. *Kuvien maaseutu. Maaseutumaisemakuvaston luomat mielikuvat suomalaisesta maaseutukulttuurista*. Väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Vallius, Antti. 2014. ”Sukupuoli ja työ suomalaisessa maaseutumaisemakuvas-tossa”. *Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja*, nro 115. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/64465/1/valliussukupuoli.jatyo.pdf>.
- Valo, Outi. 2022a. *Kansanmusiikin keruu ja kansallinen katse: Erkki Ala-Könnin tallennustyö toisen tasavallan Suomessa vuosina 1941–1974*. Väitöskirja. Tam-pere: Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-2318-9>.
- Valo, Outi. 2022b. *Lectio praecursoria: Kansanmusiikin keruu ja kansallinen katse: Erkki Ala-Könnin tallennustyö toisen tasavallan Suomessa vuosina 1941–1974*. *Musiikki* 52 (2). <https://doi.org/10.51816/musiikki.119949>.
- Valo, Outi ja Heidi Henriikka Mäkelä. Tulossa. *A Fiddle for Everyone? Municipal Level Decision Making and the UNESCO Process in Kaustinen, Finland*. Julkaisematon käsikirjoitus.

Sauna – hyvinvoinnin ja kehollisen kulttuuriperinnön kokemuksellinen tulevaisuus

Dalva Lamminmäki

 <https://orcid.org/0009-0008-5330-2244>

Laura Seesmeri

 <https://orcid.org/0000-0001-8488-8390>

Voidaan sanoa, että Suomessa on yli viisi miljoonaa saunomisen asiantuntijaa. Sen lisäksi, että saunominen on monelle suomalaiselle viikoittainen arkinen tapahtuma, on se myös tärkeä osa perinnettä, jota välitetään suvun sisällä sukupolvelta toiselle. Sen avulla luodaan myös muita sosiaalisia suhteita ja kokemuksellista aineetonta kulttuuriperintöä.

Suomen ensimmäinen kohde Unescon aineettoman kulttuuriperinnön listalla on saunaperinne, joka hyväksyttiin sinne joulukuussa 2020. Tätä ennen saunominen oli listattu Suomen Elävän perinnön kansalliseen luetteloon, jota ylläpitää Museovirasto. Tälle listalle saunan on tuonut useampi saunaan liittyvä yhteisö. Unescon hakemuksen jättämisen jälkeen elävän perinnön saunarinki on jatkanut saunaperinteen ja perinteen tulevaisuuden ylläpitämistä sekä raportointia Unescolle yhdessä Museoviraston kanssa.

Tarkastelemme tässä luvussa, mitä on saunaperinne ja saunan aineettoman kulttuuriperinnön suhde perinteeseen ja elävän perinnön tulevaisuuteen. Kohdistamme katseemme erityisesti hyvinvointiin ja keholliseen kulttuuriperintöön. Lähdemme liikkeelle tutkimusasetelmasta, jossa saunominen nähdään menneisyyden kokemuksellisen tuottamisen tapana. Esittelemme saunan osana suomalaista kansanperinnettä ja kiinnitämme huomiota saunomisen yhteydessä käytettyjen erilaisten hoitavien ja hyvinvointia

ylläpitävien kansanparannustekniikoiden jatkumoon elävässä saunaperinteessä. Pohdimme myös saunaperinteen aineettomuutta, menneisyysuhdetta, hyvinvointitekijöitä ja perinteen yhteisöllistymistä sekä tulevaisuusnäkymiä. Kohdistamme katsemme siihen, mitä hyvinvoinnilla tarkoitetaan suomalaisessa saunakulttuurissa ja millä tavoin hyvinvointia tuotetaan osaksi kulttuuriperintöä ja miten hyvinvointitekijöitä kuvataan saunan kontekstissa.

Savusaunan hämärästä kohti virallistettua aineetonta kulttuuriperintöä

Unescon aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisen yleissopimus luo uuden ulottuvuuden saunakulttuurista neuvottelemiseen virallisten tahojen ja saunovan yhteisön välille. Sopimuksen aukikirjoitettu tavoite on ”edistää aineettoman kulttuuriperinnön suojelua, taata eri yhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden aineettoman kulttuuriperinnön kunnioittaminen sekä lisätä tietoisuutta aineettoman kulttuuriperinnön merkityksestä. Sopimus painottaa perinteen välittämistä ja kulttuurista moninaisuutta sekä ihmisten osallisuutta kulttuuriperintöön.” (UNESCO 2022; Yleissopimus 47/2013.)

Ennen Suomen saunaperinnettä Unescon listalle hyväksyttiin etelävirolainen savusaunakulttuuri vuonna 2014. Listatuilla saunakulttuureilla on se ero, että suomalaista saunaperinnettä korostetaan nimenomaan yleisenä ja arkisena kulttuurin muotona, johon kaikki suomalaiset ottavat osaa tiedostamatta edes harjoittavansa aineetonta kulttuuriperintöä. Viron edustaja listalla puolestaan on rajattu tiettyyn saunomisen muotoon eli vörolaiseen savusaunaan.

Saunakulttuuri Suomessa on tunnistettu ja määritelty aineettoman kulttuuriperinnön yleissopimuksen kriteerien mukaisesti. Se liittyy sopimuksen kohtiin ”sosiaaliset käytännöt”, ”rituaalit ja juhlatilaisuudet”, ”luontoon ja maailmankaikkeuteen liittyvä tieto ja käytännöt” sekä ”perinteiset käsityöläisaidot”. Näitä teemoja

nostamme esille niin saunan kansanperinteen kuin sen tulevaisuusperinnönkin suhteen.

Saunaperinne kulttuuriperintönä voidaan määritellä hyvinvointitekijäksi, sillä se mahdollistaa ja vahvistaa yhteishenkeä ja osallisuutta sekä tuottaa myönteisiä sosiaalisia kokemuksia (Karhunen 2014, 221). Tarkastelemmekin saunaperinnettä kehollisena kulttuuriperintönä ja liitämme sen yhteydessä esiintyviin hyvinvointikysymyksiin niin kansanparannuksen kuin sosiaalisen kestävyuden ja tasa-arvon kuin myös ihmisen kokemuksellisen suhteen olemassaolostaan osana luontoa ja kulttuuria.

Saunaperinteestä on tullut kulttuuriperintöä, kun on tunnistettu, millaisia jaettuina kokemuksia, arvoja ja tapoja siihen liittyy. Kulttuuriperinnöksi voidaan määritellä tietyn ryhmän vaalimia menneisyyden aineellisia ja aineettomia ilmiöitä (Vahtikari 2022, 43–44). Kulttuuriperintöön liittyy siis aina yhteisö sekä menneisyyden ja nykyisyyden ajalliset tasot. Nykytutkimus korostaa kulttuuriperinnön dialogista luonnetta: kulttuuriperintö on suhteita monien ilmiöiden ja ilmentymien välillä ja se on alati muovautuvassa tilassa narratiivien, materiaalien objektien, tilojen, käytäntöjen, tunteiden ja affektien vuorovaikutuksessa. Näin ollen kulttuuriperintöä pohdittaessa huomio kohdistuu ihmisen dynaamiseen toimintaan. On hedelmällistä kiinnittää huomiota ei vain representaatioihin vaan kokonaisvaltaiseen muistamiseen, kielen, paikan, materiaalin, performatiivisuuden ja tunteiden tai affektien vuorovaikutukselliseen kulttuuriperinnön rakentumiseen. (Vahtikari 2022, 54–55, 59–60.) Saunan kohdalla tulkitsemme kulttuuriperinnöksi moninaiset saunaan liittyvät perinteen osa-alueet ja niiden kokemuksellisen affektiivisuuden. Aineettoman kulttuuriperinnön käsite yhdessä affektiivisuuden käsitteen kanssa laajentaa perinteen käsitettä merkityksistä kohti toiveita ja tarpeita. (Wetherell ja muut 2018, 2, 6–7, 9–10.) Affektiivinen näkökulma nostaa huomion kohteeksi muistamisen kollektiivisuuden ja sosiaalisuuden ja aineettomaan kulttuuriperintöön liittyvän samanaikaisen poissulkemisen ja sisällyttämisen. Saunan yhteydessä aineeton ja affektiivinen kietoutuvat etenkin hyvinvoinnin käsitteen ympärille.

Missä saunoimme kerran – katsaus näkökulmiin, metodeihin ja aineistoihin

Sauna koetaan ajattomana ja syklistenä kehyksenä kokea menneisyyttä, hyvinvointia ja voimakasta luontosuhdetta. Sauna on paikkana monihaarainen välitila, jossa mennyt ja nykyinen, sairaus ja terveys, puhdas ja lika kohtaavat. Saunan välitilamaisuuteen liittyy myös sen luonne dikotomioita rikkovana paikkana. Tällainen kokemus rikkoo myös subjektiivisen aistimellisen ja ennakoidun kulttuurillisen rajaa. Saunoessa omat muistot ja tässä hetkessä olemisen kokemus sekoittuvat kollektiiviin kulttuurillisiin merkityksiin. Saunomiseen liittyy aistimellisen nykyhetken ja muisteltavan menneisyyden yhteensulautuminen. Koska sauna on aistittavilta ominaisuuksiltaan säilynyt suhteellisen muuttumattomana, on sen kokemuksellisuus helppoa kokea viitteenä menneisyyteen tai osana menneisyyden mielikuvaa. Tätä korostaa se, että kehollisena kokemuksena saunominen eroaa muusta arjesta. (Seesmeri 2018, 262–265.)

Valotamme saunaan liittyvää kehollisen kulttuuriperinnön, hyvinvoinnin ja tulevaisuusperinnön ilmentymiä analysoimalla kahta aineistoa; perinneaineistoja sekä kyselyä saunan tulevaisuudesta. Nämä yhdessä rakentavat kuvan saunan asemasta osana arkista hyvinvointia. Tuomme esille näkökulman, joka yhdistää historiallista kirjallisuus- ja arkistotietoa ja 2000-luvun saunojien ja saunatoimijoiden ymmärrystä saunakulttuurista ja siihen liittyvästä hyvinvoinnista ja elävästä perinnöstä. Aineistoon kohdistetut metodimme pohjautuvat affektiiviseen luentaan, teemoitteluun, sisällönanalyysiin ja lähilukuun. Saunakulttuuria koskevia menneisyyden kuvauksia luimme Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuonna 1992 järjestämästä Suomalainen sauna terveyden lähteenä -keruukilpailun vastauksista. Laaja aineisto sisältää muun muassa omaelämäkerrallisia tekstejä, pienfolkloreja ja perinnetekstejä. Raajaamme tässä käsittelemämme aineiston vuosina 1909–1945 syntyneiden saunamuistoihin, koska tuon jälkeen sekä saunominen että käsitykset sairaudesta ja terveydestä ovat muuttuneet.

Saunakulttuurista tallennetusta arkistoaineistosta voidaan tarkastella hyvinvoinnin käsitteen kautta, minkälaisia merkityksiä hyvinvoinnille on annettu menneisyydessä ja millaisia merkityksiä valitaan säilytettäväksi osana aineetonta kulttuuriperintöä tulevaisuudessa. Hyvinvointitutkimus on moniulotteista ja sitä käytetään eri tieteenaloilla muun muassa taloustieteissä, sosiologiassa ja terveystieteissä (Saari 2015, 33). Tässä luvussa käytämme hyvinvointia sateenvarjokäsitteenä, jonka avulla tarkastelemme, miten ihmiset näkevät hyvinvoinnin saunomisen yhteydessä puhuessaan hyvästä olost, tyytyväisyydestä, terveydestä ja puhtaudesta sekä mielenrauhasta. Käsitteet saunomisen terveysvaikutuksista sekä hyvää elämää ylläpitävistä voimista ovat lähtöisin yhteisön terveyskulttuurista, joka sisältää kokemusperäistä taitoa sekä suulliseen perinteeseen pohjautuvaa tietoa parantamisesta (Piela 2017, 83).

Moderni saunakulttuuri on muodostunut osaksi hyvinvointi-, terveys ja vapaa-ajan palveluita eli siis osaksi *wellness*-käsitystä. *Wellness* eli kokonaisvaltainen hyvinvointikäsitte korostaa yksilön vastuuta ja valvetuneisuutta hyvinvoinnin edistämiseksi ja elämänlaadun kohentamisessa. *Wellness* ja siihen kytkeytyvä hyvinvointikulutus kattaa ulkoisen olemuksen kohentamisen ja hemmottelupalvelut, mutta se on myös osa elämäntapaan liittyvää itsestä huolehtimista. Kehosta huolehtimisen ja hyvinvointipalveluiden kuluttamisen kautta halutaan viestiä kehollisesta hyvinvoinnista, mutta myös muista arvotetuista ominaisuuksista, kuten hyvästä elämäntilasta ja korkeasta sosiaalisesta statuksesta. Nämä ilmiöt saattavat osaltaan syventää hyvinvointieroja yhteiskunnassa. (Koskinen 2020, 95–98.)

Hyvinvointi on olennainen osa kehollisuutta. Saunomisen kehollinen kulttuuriperintö on erityistä kokemista ja kehollista suhdetta nykyhetken ja menneisyyden kanssa, aistimellisuuden ja kulttuurillisen vuoropuhelua, jossa ilmiöt koetaan sekä säilyttäen että niitä uudistaen. Saunakokemus edustaa kaksinaisuus, jossa mennyt ja subjektiivinen tässä hetkessä tapahtuva kokemus yhdistyvät. Siinä menneisyys on läsnä tietoisella tasolla perinteiden kunnioittamisena sekä kehollisempana kokemuksellisuutena liittyen menneen

voimaan, tavoiteltavuuteen ja aistimellisuuteen. Saunan mahdollistama paikka on ehto tällaiselle kokonaisvaltaiselle keholliselle kulttuuriperinnön kokemukselle. Saunoessa pysähtytään tietynlaiseen paikkaan ja ollaan useamman aistin kautta kosketuksessa samankaltaisiin asioihin. Saunomisen paikka sauna suhteellisen muuttumattomana aistimellisena tilana mahdollistaa tällaisen monitasoisen kokemuksen. Saunan kokeminen on siis paikkasidonnaista ja sauna paikkana tekee tästä kokemuksesta erityisen. (Seesmeri 2018, 262.) Kokemukset ja odotukset kehollistavat menneisyyttä ja tulevaisuutta ja kokemukset ovat nykyhetkessä läsnä olevaa menneisyyttä. Metaforisesti kokemukset luovat tilan, jota odotusten horisontti rajaa ja avaa mahdollisuuden uudelle kokemuksen tilalle. (Koselleck 2004, 258–260.) Menneisyyden läsnäolo nykyhetkessä ja kokemuksellisuudessa on dialogia menneen ja tulevan välillä. (Seesmeri 2018, 24.)

Saunan tulevaisuusperintöä ja aineettoman kulttuuriperinnön suojelua ja elävän säilymistä valotamme Saunan tulevaisuus -kyselyaineiston kautta. Se on saunaringin toteuttama kysely, jossa vastaajat pohtivat saunaan liittyviä perinteitä, arvoja ja kokemuksia sekä tulevaisuusnäkyviä näihin teemoihin liittyen. Tulevaisuusperintö on keino, jonka avulla ihmiset voivat itse luoda omassa yhteisössään merkityksellisiä taitoja ja se edellyttää menneeseen linkittyvän perinteen elinvoimaisuutta niin, että se mukautuu nykykokijan maailmankuvaan. Sen tarkoitus ei ole säilyttää kulttuuria, vaan muuttaa sitä. Tulevaisuusperinnön perusta on aineettomassa kulttuuriperinnössä ja se on ymmärrystä ihmisen asemasta osana luontoa. (Siivonen 2022, 444, 452–453.) Tarkastelemme elävän ja aineettoman saunaperinnön suhdetta saunaperinteeseen: mitä siitä halutaan säilyttää ja miten perinne voidaan pitää elossa?

Linkitämme hyvinvoinnin ja kehollisen kulttuuriperinnön kokemukselliseen tietoon, joka on myös tulevaisuusperinnön perusta. Kokemus on kulttuurinen tapahtuma, johon liittyvät aistimukset, tunteet, muistot, ajatukset ja kuvitelmat. Niitä siis ohjaavat kulttuuri, aiemmilta sukupolvilta välittyvä tietotaito ja oma koettu menneisyys. (Dewey 1981, 13–14; Dewey 2010, 59–62.) Kokemukset

rakentuvat niistä kerrottaessa yhdistäen eri aikojen kokemuksia ja tarinoita niistä osaksi omaa kokemusta. Kun kulttuuriperintö muuttuu listauksissa globaaliksi perinnöksi, on kritisoitu sen muuttumista liian yleiseksi niin kielen kuin sisällönkin tasolla (Vahtikari 2022, 54). Tähän haemme vastausta saunan suhteen: millaista on kehollinen kulttuuriperintö ja hyvinvointi saunaperinteessä ja miten nämä ovat mukana elävässä aineettomassa saunaperinteessä ja sen tulevaisuusnäkymissä? Hyvinvointia ja aineetonta kulttuuriperintöä koskevat nykydiskursseissaan samankaltaiset käsitteelliset haasteet. Molemmissa huomio kiinnittyy korostetusti positiiviseen. Puhumalla hyvinvoinnista pahoinvointi suljetaan ulkopuolelle. (Tanskanen 2023, 20, 26.) Samaten kulttuuriperinnön kontekstissa huomio keskittyy helposti hyvään, ja vaikeiden asioiden käsittely vaatii oman *synkän kulttuuriperinnön* terminsä. Saunaperinteestä puhuttaessa huomio keskittyy paljolti positiivisiin arvoihin ja merkityksiin, mutta haasteena ovat yhdenvertaisuuden kokemukset ja muistot, jotka eivät sijoitu mielihyvän muistelun kautta hyvinvointiin.

Yhteisön, kehon ja sielun puhtautta

Saunominen on selkeästi hyvinvointiin monilta osin yhdistetty tapa ja kulttuurinen ilmiö. Suomen kielessä hyvinvoipa tarkoittaa hyvin toimeentulevaa, mutta myös tervettä. Muistitieto- ja perinneaineiston Suomalainen sauna terveyden lähteenä (SKS KRA. 1992) aineisto-otantaa käsittelemme hyvinvointikäsitteen kautta. Keruukilpailuun vastanneet henkilöt eivät vielä käytä käsitettä hyvinvointi, vaan kuvaavat käsityksiään hyvästä olost, puhtaudesta ja terveydestä, mutta nykyään laajasti ymmärtämämme hyvinvoinnin käsite on kuitenkin luonnollinen kontekstuaalinen kehys lukemiselle ja aineiston analysoinnille. Esittelemme valikoitujen aineistolainauksen kautta kuvauksia ja käsityksiä puhtaudesta, terveydestä ja hyvinvoinnista saunakulttuurin puitteissa.

Seuraavaksi suuntaamme katseemme sairaus- ja terveyskäsitteisiin, puhtauden ja kylpemistapojen merkityksiin ja saunaan

kylpemisen paikkana. Pohdimme, kuinka saunassa kylpeminen terveyttä ylläpitävänä toimena on muodostunut osaksi modernia hyvinvointikäsitystä saunakulttuurissa.

Lähestymme saunaa aineettoman ja aineellisen vuorovaikutuksen paikkana, rakennuksena, joka kehityskaarensa myötä on vaikuttanut hyvinvoinnin muuttuviin merkityksiin. Suomalainen sauna terveyden lähteenä -kyselyaineiston retrospektiivinen kerronta tuo esille saunan, joka on sekä yleinen että salattu huone. Sota-aikaa kuvaavat muistelut, valaisukiellon vuoksi pimennetyt ikkunat ja täisaunat ovat myös osa suomalaisen saunan kulttuuriperintöä. Sauna toimi salaisuuksien huoneena, missä sota-ajan jälkeen voimaan tulleen uhkapelikiellon aikana luvattomasti järjestettiin peli-iltoja ja ryyppiskeltiin. Saunan hämy mahdollisti myös sukupuolisuhteet muiden katseilta piilossa. Savusaunan vanhakantainen muoto oli sidoksissa aikansa taloustöihin (Vuolle-Apiala 2009, 6). Sauna rakennuksena kuvastaa arjen turvaamista ja hyvinvointia, kun saunatilojen käyttöä kuvataan osana taloustöitä kuten kuumaa vettä vaativaa pyykinpesua ja saippuan keittämistä sekä savun ja lämmön avulla kypsytettyjen maitaiden sekä lihojen käsittelyä. Saunan käyttötapojen kuvauksista muodostuu kulttuuriperintöpuhetta, jonka kautta saunan erityinen asema suomalaisten arjen ytimessä tiivistyy: ”Niissä ne on suurimmaksi osaksi suomalaiset naiset, synnyttäneet ja joulusaunansa saunoneet, tuon tyyppisissä rötisköissä, jota nykyaikana ei uskoisi olleen olemassakaan.” (SKS KRA. Sauna 105. 1992.)

Arjen hyvinvointiin eniten vaikuttanut saunakulttuurin muutos on rakennustekninen: sisäänpäin lämpiävä savusaunan kiuas muuttui ulospäin lämpiäväksi piipulliseksi kiukaaksi. Kehityksen jatkuessa 1900-luvun alussa käyttöön tuli kertalämmitteinen niin sanottu pönttökiuas ja vuonna 1935 markkinoille tuli tehdasvalmisteen jatkuvalämmitteinen kiuas, jonka myötä saunominen yleistyti yksityisissä tiloissa. (Helamaa 2000, 120.) Kaupunkien yleiset saunat muuttuivat vähitellen taloyhtiön saunoiksi ja siitä edelleen huoneistokohtaisiksi saunoiksi. Saunan savun mustaamat tummat seinät korvattiin vaaleilla pinnoilla. Samalla myös valkoinen,

valoisia ja raikas koti kertoi puhtauden ideaalista (Kuusi 2003, 48). Modernien asuntojen varustetaso – viemäri, vesijohto, WC, lämmin vesi, kylpyhuone – kuvastaa aineellisen hyvinvoinnin nousua ja täten myös saunatilojen käyttö muuttui varustetason parantumisen myötä (Uusitalo ja Laihiala 2022, 120). Saunatiloissa peseytymiselle annetaan erityisiä merkityksiä:

Kyllä pesuhuone on hyvä olla olemassa, sauna pysyy puhtaanpana. Mutta sitä nautintoa ei mikään korvaa, jos on mahdollista peseytyä saunan lauteilla? Suihkussa voi silti käydä kylpyhuoneessa. Pesuvälineitä lienee nykyään tarjolla valinnan vaikeuteen asti. Harja ja karkea nailon pyyhe on aika mukava iholle ja helppo huuhdella. (SKS KRA. Sauna 112. 1992.)

Sauna muuttui työtilasta osaksi rentouttavaa, työajan jälkeistä vapaa-ajan viettoa. Saunakulttuuri on sopeutunut uuteen teknologiaan sekä hyvinvointikäsitteen myötä uusiin saunomistapoihin. Saunominen kulttuuriperintönä on osa suomalaista ympäristöä, niin maalla kuin kaupungissa. Kulttuuriperinnön käsite ei vain pyri kuvaamaan jotakin, vaan se tuottaa myös muutosta. Kun kulttuuriperinnön käsite liitetään paikkaan, rakennukseen, toimintatapaan tai materiaaliseen kulttuurituotteeseen, sen luonne muuttuu. (Hafstein 2012, 503.)

Agraariajan pienyhteisöissä fyysisen ja psyykkisen terveyden ylläpito on koskettanut koko perhettä. Sosiaalinen hyvinvointi on saunomisen yhteydessä erityisessä asemassa. Saunominen on ollut myös osa vieraanvaraisuuden ilmaisua sekä yhteisöllistä vastuuta.

Ennen vanhaan maalaistaloissa oli monenlaista väkeä, jonka vuoksi saunomisella oli oma järjestyksensä. Yleensä ensin saunoi talon miesväki. Sen jälkeen saunoitettiin lapset, joista oli huolehtimassa joku aikuinen ja lopuksi saunoi talon naisväki. Myös naapureita kutsuttiin joskus saunomaan, tai yksinäisiä, joilla ei ollut omaa saunaa. (SKS KRA. Sauna 749. 1992.)

Hyvinvointia ovat myös erilaiset saunomiseen liittyvät säännöt, jotka usein ohjaavat sosiaalista käyttäytymistä sekä perhekohtaisia

tapoja: ”Lapsuudenkodissani ei 30-luvulla ollut vielä saunaa. Sitä tutummaksi tulikin naapurin sauna. Mummu kantoi meidät jälki-löylyihin, kun talonväki oli kylpenyt.” (SKS KRA. Sauna 635. 1992.) Erityisesti saunassa kylpemisen jälkeen ihon puhtaus ja kylpemisen jälkeen puhtaiden vaatteiden pukeminen mainittiin usein mielihyvän ja rentouden tuottajana.

Vanhukset pestiin siten, että sen hoiti toinen henkilö, ei muuten olisi tullut mitään. Sauna on ollut lasten paratiisi, sinne pääsyä odotettiin koko lauvantaipäivä. Äiti siellä oli se, joka hoiti pesemiset. Muistan vallan hyvin vielä saunassa olot. Mutta kaikkein parasta siellä oli kun sai polskutella suuressa punkassa, johon oli etukäteen laitettu haleva vesi. Saunan jälkeen saatiin aina päälle puhtaat alusvaatteet. (SKS KRA. Sauna 444. 1992.)

Sana *hygienia* pohjautuu ’hyvää’, ’oikeaa’ ja ’elämistä’ tarkoittaviin sanoihin. Hygienia on siis pohjimmiltaan elämistä hyvin ja oikein. Sana *hygienia* mainitaan suomenkielisessä tekstissä ensimmäisen kerran vuonna 1885. (Koukkunen 1990.) Ihmisten arjessa käsitteet saattavat kuitenkin tuntua vierailta: ”Puhtaus tunnettiin jo ennen vanhaan, mutta hygienia on niitä nykyajan keksintöjä.” (SKS KRA. Sauna 1722. 1992.)

Suomessa virallinen lääketiede ja perinteinen kansanparannus elivät rinnakkain 1900-luvun alussa, mikä näkyi esimerkiksi apteekista ostettavien lääkeaineiden ja kotoa löytyvien lääkkeiden yhteiskäyttönä (Piela 2017, 121). Siinä missä lääketiede tarjosi hygieniaa ja elämäntapojen muutosta 1800-luvun lopun Suomessa, maaseutuyhteisöjen arjessa sairauksia hoidettiin kotikonstein (Piela 2017, 116). ”Saunassa parannettiin sairauksia; hierontaa, kuppausta, tervakylpyjä vilustumisiin, yskään ja esim. syyhyyn ja ihottumiin. Isäni halvaantui niin lääkäri määräsi kevyttä hierontaa ja kuppausta, hartioihin ja niskaan. Hänellä parani puhekyky ja ajatuksen juoksu vilkastui, ei kylläkään liikunta...” (SKS KRA. Sauna 490. 1992.)

Aineistossa kuvataan talon miesten käyvän saunassa useita kertoja viikossa, koska metsätoissa hikeentyi ja lihasrasituksesta aiheutuvaa kipua pyrittiin vähentämään saunomalla. Saunominen

oli osaltaan sairauksien ehkäisyä, loisten häätämistä ja akuuttien terveysongelmien hoitamista. Nykyään terveydenhuollon piirissä käytettävä fysikaalinen kylmähoito sekä avantouimareiden harjoittama vapaaehtoinen kylmäaltistus (Mikkelsen ja Leppälüto 2005) tunnettiin jo historiallisina aikoina, sillä kehoa vahvistaviksi eli karaiseviksi toimiksi suositeltiin esimerkiksi lumihangessa ja avannossa uintia, kylmällä vedellä vaelua ja liian vaatetuksen välttämistä. ”Sanottiin, että lumikylvyt karaisevat ihmisen kestäväksi tauteja vastaan ja muutenkin tekee olon virkeäksi.” (SKS KRA. Sauna 166. 1992.) Esimerkiksi 1930-luvun tuberkuloosia koskevilla vaalistusteksteissä korostettiin oikeiden elämäntapojen, raittiin ilman ja kehon karaisun merkitystä elimistön vastustuskyvyn lisääjänä (Kuusi 2003, 45).

Kylpemiseen käytetyistä hyvinvointia edistävästä välineistä eniten muistellaan saippuaa, etenkin erotellen kotitekoisen ja kaupan saippua sekä ostetut peseytymisvälineet: ”Hikoiluhan oli välttämätöntä lian irrotuksen ja hyvän olon saamiseksi. Peseytyessä oli kotona keitetty saippua, jota maasaippuaksi sanottiin ja kaupasta ostettu pesusieni jota sanottiin vampuksi.” (SKS KRA. Sauna 133. 1992.) Tuontisaippuat olivat kalliita, mutta kotimainen mäntysuopaa, jonka teollinen valmistus alkoi Kotkassa 1920, tarjosi edullisen ja miellyttävämmän vaihtoehdon niin sanotulle maasaippuulle, eli teurasjätteistä ja lipeästä keitetylle saippuulle: ”Saippuana yleensä käytettiin mäntysuopaa, joka jätti ihoon raikkaan tuoksun.” (SKS KRA. Sauna 110. 1992.)

Vihtominen eli koko kehon läpikäyminen yleensä koivun oksista tehdyllä lehtikimpulla eli vihdalla ilmentää kulttuurisia terveyskäsitteitä sekä luontosuhdetta. Vihtominen on saunomisen toiminnallista ja aineellista ilmausta, jossa myös aineeton kulttuuriperintö välittyy ja palauttaa tunnemuistoja:

Mieleeni on lähtemättömästi painunut se lämmin koivunlehdeltä tuoksuva löyhäys, joka tulvahti vastaan kun saunan oven avasi. Ne kuussa vedessä hautuneet vihdat innoittivat kylpemään. Kiukaalle paiskattiin vettä ja niitä käännettiin ja pyöriteltiin kiukaalla, sitten vietiin

nenän alle, nuuskittiin ja vedettiin syvään henkeä ihan keuhkoihin asti. Se tuntui hyvältä lapsestakin. Se oli rentouttavaa. (SKS KRA. Sauna 750. 1992.)

Saunomisessa on nähtävissä kehollinen rituaali, jolla ylläpidettiin koko perheen puhtautta ja myös oman ympäristön puhtautta. Aineistosta on luettavissa kulttuurista pysyvyyttä; saunomista tarjotaan edelleenkin vieraanvaraisuuden osoituksena, se on myös hoivan sekä yhteisen olemisen paikka.

Loitsittu ja listattu saunaperinne – *Kalevalasta Unescoon*

Menneisyyden kuvausten kautta voi löytää lähtökohtia niille käsitteille ja ilmaisuille, joiden kautta suomalainen saunaperinne tunnustetaan aineettomaksi kulttuuriperinnöksi. Kulttuurin käsite eri tieteenaloilla vaihtelee, ja tällä hetkellä keskustellaan paljon esimerkiksi aineellisesta ja aineettomasta kulttuuriperinnöstä. Vaikka jako on keinotekoinen, se tuo esille aineellisen ja aineettoman kulttuurin yhteyden, ja sen, että kaikkien aineellisten kulttuurituotteiden taustalla on henkinen prosessi. (Vilkuna 2009, 13.) Aineiston kertomuksissa saunominen mielletään osaksi jo lapsena tapahtuvaa kulttuuriin sosiaalistumista ja sen ympärille rakentuvaa kulttuuri-identiteettiä. Suomalaisen saunaperinteen sisällyttäminen Unescon aineettoman kulttuuriperinnön listalle perustellaan hakemuksessa sillä, että se on luonnollinen osa suomalaisen elämää, osa elämäntapaa ja kulttuurisen identiteetin osatekijä. Saunaperinnettä siirretään eteenpäin aktiivisesti perhepiirissä, harrastusseuroissa, virkistys- ja liikuntapalveluissa sekä osana matkailu- ja hyvinvointipalveluita.

Suullisesti tietoa on siirtynyt esimerkiksi sananlaskujen kautta: ”Ja varjele minua aenakii saanan löylystä, sanoi täi jumalalle” (SKS KRA. Sauna 422. 1992.) Saunomistavoista on myös laulettu ja laskettu leikkiä sekä tehty arvoituksia. Vanhassa suomalaisessa kansanlaulussa on työt jaettu sukupuolen mukaan: ”Kukapa sen

saunan lämmittääpi, jos en tyttö minä? Ja kukapa se sitten löylyn lyöpi, jos et poika sinä?” (Hannikainen 1942.) Rauhallisuus saunassa käytöksen lähtökohtana ilmenee jo *Kalevalassa*: ”Tule nyt löylyhyn Jumala, Iso ilman lämpimähän, Tekemähän terveyttä, Rauhoa rakentamahan!” (Hämäläinen ja muut 2019: runo 45, säeviite 210). Saunarakennusten siunaaminen sekä rukoukset ja erilaiset tervehdykset saunomisen yhteydessä ovat kristillistä traditiota, kansanuskon perinnettä, jossa myös korostui sielun ja ruumiin terveyden yhteys. ”Äidinäitini, Hilta-mummuni, aina kun tuli puhtaana pestynä saunasta pois (haikusauna) hän ulos tullessaan sylkäisi ja sanoi: ’Herra Jeesus kiitetty.’ Näin hän halusi varmaan sielunsakkin puhtaaksi. Näin olen myös minäkin nykyisin tavannut tehdä tullessani omasta ulos lämpiävästä ulkosaunasta.” (SKS KRA. Sauna 367. 1992.)

Voisi sanoa, että saunomisen vaikutukset terveyteen osana hyvinvointia alkavat löylystä. Suomalaisen animistisen muinaisuskon sielukäsityksen mukaan ihmisessä oli sielu ja henki eli löyly. Hengityksen on nähty olevan yhteydessä ilmaan sekä ilmaa hallitsevaan Ukko jumalaan ja täten jumalallista alkuperää. Saunomisessa löylyä eli ilmavirtaa liikutellaan vihdan avulla ja heittämällä vettä kiukaalle muodostetaan lisää löylyä eli lämmintä ilmaa. (esim. Kempainen 1960, 29–31.) Saunaloitsuissa eli löylyn sanoissa esiintyy luonto myyttisenä Metsolana, avuksi pyydetään kivet, sammalet, höyry ja hunaja.

Vihdalla tai vastalla on erityisasema käsityötuotteena, josta on muodostunut tunnistettava symboliesine. Se kytkeytyy historiaan ja toimii osana alueellista saunan kulttuuriperintöä. Vihdan teko on osaamista, tekijän tiedon ja perinteen eteenpäin siirtämistä (Luutonen 2017, 8). Vihta arkipäiväisenä esineenä kertoo myös suomalaisesta vuodenkierrosta ja sitä seuraavista töistä. ”Vastat tehtiin rauduskoivusta. Talvivastat oli tehtävä kesäkuun viimeisellä tai viimeistään heinäkuun ensimmäisellä viikolla. Työn suorittivat naiset ja työhön osallistui ja sitä valvoi aina talon tai mökin vanhin nainen, mikäli hän suinkin vielä pystyi metsään tulemaan.” (SKS KRA. Sauna 419.1992.)

Vihtominen esiintyy niin kansanparannuksesta kertovassa suullisessa perinteessä kuin kansanrunoudessa. Vihtomisella on historiallinen tausta puhdistusriittinä, jolla palautettiin naimaonni nuorelle naiselle, jolta pahansuovat tai kateelliset ihmiset olivat sen pilanneet. Saunominen on ollut osa puolison etsimisen magiaa, lemmen nostoa ja rituaaleja. Naisten lemmennostoloitsujen tarkoituksena on ollut miesten huomion saaminen tai oman seksuaalisuuden ja viehätysvoiman lisääminen (Piela 1990, 214). ”Nuoret ennustivat tulevaisuuttaan, kun kylvyn jälkeen vasta heitettiin saunan katolle, niin sen tyvi osoitti mistä se mielietty tulee.” (SKS KRA. Sauna 791.1992.) Ensisijainen syy lemменloitsujen käytölle ei ollut saavuttaa rakkautta vaan kumppani ja avioliitto (Stark-Arola 1998, 138). Nykyään morsiuissaunat ovat saaneet uutta nostetta, ja vanhoja perinteitä halutaan elävöittää. Morsiuissauna voidaan tarjota osana saunapalveluita, joihin kuuluu niin hemmotteluhoitoja kuin sovellettuja toisintoja perinteisistä lemменkylvetyssaunoista loitsuineen.

Saunassa harjoitettiin myös kansanparannusta eli kansanlääkintää, joka tarkoittaa yhteisön tarpeista ja kokemusperustasta lähtöisin olevaa ihmisen terveyden ja sairauden hoitoa, joka toimii kokonaan tai osittain virallisen lääketieteen ulkopuolella (Vaskilampi 1983, 61). Sauna on tarjonnut tilan synnyttämiseksi ja sairaan hoitamiseksi: ”[– –] olosuhteiden pakosta hänetkin (ukki) jouduttiin siirtämään saunan lavitsalle sairastamaan. Äitini hoiti hänet sinne ja siellä hän myöskin kuoli.” (SKS KRA. 677. 1992.) Saunalla on tärkeä paikka osana suomalaista kuolemankulttuuria. Vainaja pestiin lämpimällä vedellä, saippualla ja vastalla, jotka säilytettiin myöhempää käyttöä varten: ”Ruumiinpesusaippualla pestiin lasten rupisia päitä sekä muitakin risatautisia ja syyhelmä.” (Häyhä 1983, 26.)

Saunatilat tarjoavat yksityisen tilan myös suomalaisen verikuppauksen harjoittamiselle. Tätä omaleimaista suullisen perimätiedon varassa sukupolvelta toiselle siirtynyttä kansanparannustaitoa opetetaan edelleen aktiivisesti. Saunan lämpöä käytetään ihon pehmentämiseen, ja saunassa on tarjolla runsas määrä lämmintä vettä, jota kuppauksen aikana tarvitaan. (Hänninen 1983, 298–302.) ”Silloin

vielä oli kupparin kirves ihmeitäkin tekevä ja ’taivaallisen’ olon. Kerrottiin, että seppä oli tehnyt sen ’yhdeksän lajisesta teräksestä’, hyvin teräväksi, ja karkaissut sen nuoren naisen maidossa joka on taas parhainta naimattomilla ensisynnyttäjillä.” (SKS KRA. Sauna 1709. 1992.). Verikuppaus on lisätty Elävän perinnön wikiluetteloon vuonna 2023.

Suomalainen saunakulttuuri, jota edellä olemme esitelleet, kattaa useita erilaisia henkisiä ja aineellisia perinneilmiöitä, kuten tapakulttuuria, kansanuskoa, sanallista ja kuvallista perinnettä ja lääkintäkulttuuria. Suomalaisen saunomisen perinteisyys on esiin nostettu arvo ja neuvottelun kohde, osa kulttuuriperintöprosessia, jota tietoisesti ja aktiivisesti ylläpidetään. Esimerkiksi nykykansanparantajien ammattikunta kasvaa jatkuvasti: heidän joukostaan löytyy jäsenkorjaajia, perinnesaunottajia, kuppareita ja saunaterapeutteja, jotka soveltavat työssään perinteitä ja yhdistävät ne moderneihin hyvinvointipalveluihin.

Saunan tulevaisuus osana luontosuhdetta, tasa-arvoa ja yhteisöllisyyttä

Kun saunaa haettiin Unescon aineettoman kulttuuriperinnön listalle, Suomessa perustettiin saunarinki, jossa saunatoimijat yhdessä Museoviraston Elävän perinnön yksikön avulla koordinoivat saunaperinteen elävyyttä ja suojelua. Saunarinki toteutti saunan tulevaisuutta koskevan kyselyn vuonna 2021. Sen teemoina olivat kestävä kehitys, tasa-arvo, kaupallistaminen ja saunan tulevaisuusperintö, joita voi tarkastella osana saunan laajaa hyvinvoinnin käsitettä. Kyselyyn saatiin hieman yli 300 vastausta ja avoimissa vastauksissa pohdittiin yllä mainittuja teemoja laajasti.

Vastausten teemoittelun ja lähiluvun avulla saunasta piirretty tulevaisuusperinnön kohde, johon asetetaan sekä muutoksen että pysyvyyden toiveita, jotka ovat myös osa laajaa hyvinvoinnin käsitettä. Saunasta nousee esille kehollista kulttuuriperintöä, joka liittyy luontosuhteeseen, sosiaaliseen tasa-arvoon ja kulttuuriperinnön

elävään säilyttämiseen. Seuraavaksi käymme näitä teemoja läpi analysoiden Saunan tulevaisuus -kyselyn sitaatteja. Ensin kohdistamme huomion saunan ja luonnon väliseen yhteyteen ja sen jälkeen saunan yhteisöllisyyteen ja tasa-arvoon. Kolmantena teemana käsittelemme kyselystä esille nousseita saunaperinteen elävöittämiseen ja säilyttämiseen liittyviä teemoja.

Kyselyssä saunan katsotaan edistävän ihmisen ja luonnon suhdetta. Sauna asettaa tälle jo rakennuksena luonnolliset kehykset, joissa aineeton saunominen kehollistuu: ”ympäristötietoisuus alkaa jo saunan rakentamisesta osaksi ympäristöään eikä siitä huolimatta” (ST2021). Saunomiskokemus rinnastetaan luonnossa olemisen kokemukseen: ”Minulle saunomisessa on tärkeintä hiljentyminen, rauhoittuminen ja rentoutuminen, samat asiat, jotka myös luonnossa ovat tärkeitä.” (ST2021.)

Unescon aineettoman kulttuuriperinnön listalla olevilta kohteilta ja niiden suojelulta edellytetään myös kestävän kehityksen huomioimista. Aineettoman kulttuuriperinnön suojelu ei saa olla ristiriidassa luonnon hyvinvoinnin kanssa. Saunan kohdalla voidaan kiinnittää huomiota esimerkiksi lämmitykseen ja vesistönsuojeluun. Laajemmin saunominen liittyy kokonaisvaltaiseen luontosuhteeseen, jossa luonnon suojeleminen on osa saunaperinteen välittävää luontosuhdetta. Kyselyn vastauksissa kärjistyy kaksi näkökulmaa tähän teemaan ja perinteen säilyttämiseen liittyen. Toiset vastaajista pitävät kysymystä turhana, koska saunominen jo itsessään on luontosuhdetta, joten saunomista ei pitäisi edes ajatella osana luonnonsuojelua: ”Saunominen on perinnettä, kulttuuria, ei viherpesua.” (ST2021.) Toiset taas etsivät ratkaisuja saunan ekologisuuteen esimerkiksi kiukaiden ja lämmitystapojen kehittämällä, yhteissaunomisen lisäämisellä ja vedenkulutuksen säännöstelyllä. Nämäkin teot nähdään osittain jo sisältyvän saunaperinteeseen, joka lähtökohdiltaan on luontosuhdetta ja niukkuuden estetiikkaa korostavaa. ”Niukkuuden kulttuuri sopii saunaan, koska sauna on itsessään se elämys.” (ST2021.)

Saunaan ei liitetä velvoitteita luonnonsuojeluun liittyen vaan saunan korostetaan olevan osa luontosuhdetta ja rakentavan

arvostavaa asennetta luontoa kohtaan. Tämä asenne voi syntyä konkreettisesta kokemuksellisuudesta:

Minusta saunominen ei ole erityisesti ympäristöä kuormittavaa. Se on perinteinen tapa rauhoittumiseen, joten koen tietoisien ekologisuusidealismin saunomisen yhteydessä jotenkin vääräksi, sillä saunominen ei noin ensisijaisesti ole ympäristöä kuormittava asia. Sauna liittyy luontoa arvostavaan kulttuuriin jo itsessään, kesän uimiseen ja talven lumihan- gessa käylähtämiseen. (ST2021.)

Luonnonmukainen asenne voi myös syntyä aineettomammasta aitouden ja luonnollisuuden tilasta: ”Saunakokemus (ajatellen erityisesti puukiukaisia mökkisaunoja ja niihin verrattavia saunoja) on itsessään hyvin aito, ja koen sen olevan paikka, jossa ihminen pääsee henkisesti luonnolliseen tilaan. Uskonkin, että kunnioitus muuta luontoa kohtaan voi myös vahvistua tällaisten kokemusten kautta.” (ST2021.)

Luontoa säästävään saunomiseen liittyy myös hyvinvointi ta- sa-arvokysymyksenä. Jos perinteinen ja luonnonläheinen, puilla lämmitetty sauna nähdään ympäristöä säästävänä ja perinteistä luontosuhdetta rakentavana saunomismuotona, ei nimenomaan vähävaraisemmilla kaupunkilaisilla nyky-yhteiskunnassa ole tähän mahdollisuutta, vaan he saavat tyytyä kaupunkien sähkösaunoihin. Toisaalta vastauksista nousee myös esille näkemys, että saunomi- nen on lähtökohtaisesti niin olennainen luontosuhteen vahvistaja, että se urbaanissakin ympäristössä mahdollistaa luonnosta haa- veilun:

Luonnossa esim. metsässä/järven rannalla oleva sauna on keskellä luontoa. Ikkunasta voin tihrustaa ulos tai kesällä löylyjen välissä mennä tuulettumaan ja vain katsella ympärilleen kaikessa hiljaisuudessa. Siinä luontoa näkee ja osaa arvostaa sitä. Jos taas sauna on kaupungissa, voi aikaansa kuluttaa tuijottamalla betoniseiniä tai varpaitaan, ja vain haa- veilla luonnosta. (ST2021.)

Saunan luonnonmukaisuuteen ja sen säilymiseen luonnonmukaisena liitetään saunan synnyttämä syvä luontosuhde, jonka voidaan tulkita kehittävän kestävästä kehitystä tukevia arvoja. ”Näen perinteisen saunakulttuurin niukkana ja luonnonläheisenä [– –] se on väistämättä osa luontosuhdetta, luonnon kuulemistä ja kuuntelemista. Saunominen on siis luontosuhde itsessään.” (ST2021.)

Voimakkaan luontosuhteen lisäksi saunaan liitetään koko ihmisen tunnekirjo ja se nähdään jopa kulttuurisen affektiivisuuden rakentajana: ”Sauna voisi olla ihmisen ja luonnon hoitamisen kulttuuria, ilon, levon, kunnioituksen ja pidättyvyyden.” (ST2021.)

Luontosuhteen lisäksi toinen olennainen saunaan kuuluva tunteikkaaseen hyvinvointiin liittyvä teema on tasa-arvo. Saunaa pidetään yleisesti tasa-arvoisena paikkana. Vanhastaan on korostettu sitä, että yhdessä vaatteittensa kanssa saunojat riisuvat myös tittelit. Saunan tulevaisuus -kysely nostaa kuitenkin esille saunomismahdollisuuksien epätasa-arvon. Erityistä huomiota kiinnitettiin sukupuolittuneeseen saunaan ja sen tuomaan epätasa-arvoon.

Binäärinen sukupuoli ja nykyinen saunakulttuuri, jossa yhteissaunominen ei varsinkaan julkisissa saunoissa ole yleistä, aiheuttaa monelle rajoitteita saunomiseen. Yleiset saunat ja saunavuorot on jaettu sukupuolen mukaan. Tämä estää esimerkiksi yksinhuoltajaäitiä saunomasta poikiensa kanssa tai aiheuttaa muunsukupuolisille ja transsukupuolisille saunojille huolta tilan turvallisuudesta. Saunomiseen liittyvä jaottelu kahteen sukupuoleen nostaa esille myös suhtautumisen saunaperinteen kykyyn ja haluun joko joustaa tai jähmettää siihen liittyviä arvoja. Saunaperinteen katsotaan yhä siirtyvän sukupolvelta toiselle nimenomaan perhepiirissä, minkä vuoksi perheen mahdollisuus saunoa yhdessä on keskeistä saunakulttuurin elävyydelle: ”Jotta suomalainen sauna ja suomalainen saunakulttuuri olisi oikeasti avointa kaikille ja jotta kaikissa perheissä voisi siirtää saunakulttuuria eteenpäin, olisi tärkeää muuttaa tätä sukupuolidualismia saunaseurojen ja julkisten saunojen toiminnassa.” (ST2021.)

Saunaperinteet voidaan kokea jopa niin jähmeinä, että ne estävät turvallisen saunaelämyksen: ”Minusta saunominen voisi olla

sallivampaa. Saunomisessa on paljon vanhakantaisuutta, jossa tietyt ihmiset ilmoittavat, että olisi vain yksi oikea tapa saunoa. Yhdenvertainen saunominen huomioi tasapuolisesti erilaiset tarpeet ja ei loukkaa ketään. Saunomisen täytyy olla kaikille fyysisesti ja henkisesti turvallista.” (ST2021.) Ajatuksen vapaasta ja demokraattisesta saunomiskulttuurista koetaan olevan myytti ja este oikeasti toteutuvalle yhteisöllisyydelle:

Suomessa on vallalla myytti, että kaikki saunovat yhdessä alasti ja nauttivat siitä. Jokaisella pitäisi olla mahdollisuus saunoa itselleen mukavimmalla tavalla, oli se sitten alasti naapurin Penan kanssa tai uimapuku päällä. Useimmilla ihmisillä on mahdollisuus saunoa valitsemassaan seurassa tai yksin taloyhtiön saunassa, mutta tällöin yhteisölliset kokemukset ja osallisuus jäävät vajaiksi. (ST2021.)

Toinen näkemys on pitää tasa-arvoa itsestäänselvyytenä ja näin ollen tarpeettomana pohdinnan aiheena: ”Oikeassa saunakulttuurissa harmonia ja tasa-arvo ovat itsestään selviä ja äärimmäisen luonnollisella tavalla aidosti läsnä, juuri siksi niitä ei tarvitse pohdita. Jos niitä tarvitsee pohdita.” (ST2021.) Tasa-arvoisuutta ja hyviä tapoja korostavissa vastauksissa kysymyksenasettelu kyseenalaiseksi tetaan tai kysymykseen vastataan ylimielisesti tai ironisesti: ”Harvemmin sitä munasillaan ketään diskriminoi.” (ST2021.) Vanha käsitys saunan demokratiasta puetaan myös uuteen muotoon. Tässä esitetään vain arvio ei henkilökohtainen kokemus intersektionaalista turvallisesta saunakokemuksesta: ”saunominen voi parhaimmillaan lisätä kehollista, tai pitäisikö käyttää muotisanaa intersektionaalista, tasa-arvoisuutta, siellä kaikki lihavat ja laihat, tummat ja vaaleat, hompsuiset ja laitetut, mies- ja naisoletetut istuvat ja hikoilevat kylki kyljessä.” (ST2021.)

Yksi saunaan liitetty yhteisöllisyyttä luova ja tasa-arvoa edistävä asia on saunan lempeä vaikutus mieleen ja keskustelukulttuuriin: ”Saunan heimouttava ja hyväntahtoistava vaikutus on erinomainen formaatti vaikuttamiselle, jonka jalostuneimpia muotoja on saunadiplomatia.” (ST2021.) Soraäänät ja riitely eivät kuulu saunaan ja

toiveena on, että saunassa luotu hyväntahtoinen tunnelma jatkuisi myös löylyhuoneen seinien ulkopuolella. ”Saunan lauteilla ei lähtökohtaisesti haasteta riitaa tai kohoteta ääntä. Sauna on erinomainen konsepti kehittää keskustelukulttuuria. Tämä hyväntahtoinen kohtaaminen on suunnaton arvo nykymaailmassa.” (ST2021.)

Saunomisen yhteisöllisistä puolista saunan tulevaisuutta ajatellen ajankohtaiseksi nousee yhteissaunominen. Sitä pidetään ratkaisuna ilmastokysymykseen ja sen nähdään myös edistävän saunan antamaa sosiaalista hyvinvointia. Saunominen luo positiivista yhteisöllisyyttä ja yhteissaunat mahdollistavat saunaperinteen välittämisen myös muuten kuin perheen sisällä: ”Yleinen sauna on siis sosiaalinen olohuone ja luonnonmukainen mielialälääke stressaantuneelle ja kiireiselle ihmiselle. Saunakulttuuri ja perinteet jatkuvat automaattisesti nuoremmille sukupolville yleisessä saunassa.” (ST2021.)

Perinteen elävöittäminen ja säilyttäminen

Saunaperinteen säilyttämisessä ja siihen liittyvässä tulevaisuusnäkymässä tiivistyy myös edellä esiteltyjä teemoja: tasa-arvo, sallivuus, yhteisöllisyys, turvallisuus ja luonnonläheisyys. Saunan autenttisuuteen liitetystä niukkuudesta ja luonnonmukaisuudesta halutaan pitää kiinni, mutta näiden perusarvojen puitteissa saunaperinteelle suodaan myös uusiutumista. Tässä yhteydessä saunan kaupallistamiseen suhtaudutaan positiivisesti. Saunayrittäjät ja matkailu voi tuoda saunakulttuuria näkyvämmäksi ja luoda siihen myös uusia innovaatioita: ”Saunayrittäjyys on mielestäni todella kannatettavaa, se omalta osaltaan pitää saunakulttuuria elävänä ja luo aktiivisesti uusia innovaatioita ja ratkaisuja saunomiseen ja saunomisen ’museoituminen’ vältetään.” (ST2021.) Kaupallistamisen ohella jokaisella on kuitenkin mahdollisuus saunoa omalla tavallaan: ”Mikään ei oikeastaan voi pilata saunomista, joka on aina kaupallisuudesta vapaa kokemus ja perustuu puhtaasti kehotunteuksiin.” (ST2021.)

Saunan ja saunakulttuurin positiivinen kehittäminen nähdään osana erilaisuuden hyväksymistä. ”Tärkeänä pidän saunomisen puhtautta, turvallisuutta ja elämyksellisyyttä. Minusta pitäisi sallia saunomisen ympärille kulttuuri, joka sallii myös uudistamisen kulttuurin. Saunomistapoja voi olla myös erilaisia. Innovaatioita pitää sallia eikä tukahduttaa.” (ST2021.) Tällaiseen positiiviseen muutoksetukseen liittyy myös uusvanhojen tapojen hyväksyminen. Kun perinne on tarpeeksi vahvaa, voidaan sitä uusintaa. Tästä hyvänä esimerkkinä on saunan parantava vaikutus ja saunaan liitettyjen hyvinvointia edistävien perinteiden käyttö uusissakin muodoissa: ”Kannustakaa saunojia kokeilemaan uusia ja uusvanhoja juttuja, esimerkiksi saunahoidot!” (ST2021.)

Kaupallistamisen, tuotteistamisen ja kehittämisen soraäänissä liitetään muutokseen pelko aitouden katoamisesta: ”Suomessa saunomisesta otetaan jo nyt melkein kaikki irti, mitä voi. Vaikea nähdä, miten sitä voi kehittää vielä, jotta se olisi edelleen ’aito’ kokemus.” (ST2021.) Muutosvastaisuudessa nostetaan alkuperäisenä esille hirsinen rantasauna, joka todellisuudessa on vain saunakehityksen yksi vaihe: ”Sauna on tasan sellainen nyt ja tulevaisuudessa kuin iso-isämme on sen suunnitellut... veden äärellä hirsistä tehty, puukiuas ja kantovesi. Saunomista ei pidä kehittää mihinkään.” (ST2021.)

Suurimmaksi osaksi kyselyn vastauksissa muutoksiin suhtaudutaan positiivisesti, koska itse saunomista pidetään henkilökohtaisena ja kehollisena kokemuksena, johon ulkopuolisilla muutoksilla on hankala vaikuttaa: ”Saunakulttuuri, kuten moni muukin ikivanha kulttuuri, on pohjimmiltaan harjoittajansa sisimmässä, koko maailman pienoiskuvana, jopa koko elämän ajan.” (ST2021.)

Saunaperinne kehollisena kulttuuriperintönä on vahva ja vankkumaton. Sitä arvostetaan myös sen takia, että se kerää muistoja: ”Arvokkainta saunakulttuurissa on elämän aikana saunomiseen kertyneet muistot.” (ST2021.) Saunaperinteen nähdään siis syntyvän saunoessa ja liittyvän osaksi saunojan mieleen kertyneitä muistoja.

Sauna paikkana tuo menneisyyden osaksi aistimellista kehollista kokemista. Saunomalla luodaan kokemuksia menneen, nykyisen

ja tulevan välille. Näin myös konkreettinen limittyy mielikuviin (Seesmeri 2018, 262–265). Saunaperinteen tulevaisuutta ja jatkuvuutta positiivisesti korostavissa kommentteissa saunaperinteeseen liitetään elämyksen ohella vastuu: ”Myös luonto ja edesmenneiden arvokas perintö ovat luontevasti paikalla, ja oma lenkki sukupolvien ketjussa vastuineen ja vapauksineen on helppo ymmärtää.” (ST2021.) Saunominen auttaa näkemään oman roolin sukupolvien ketjussa, ja sen perinne auttaa asettumaan suurempaan maailmankaikkeudelliseen kokonaisuuteen: ”Ylipäättään hitaus ja perinteen jatkaminen rakentaa kestäväää maailmaa. Kun jotain asiaa arvostaa, alkaa arvostaa myös maailmaa sen ympärillä.” (ST2021.)

Sauna on olennainen osa hyvinvointia, jossa pelkästään ihminen ei ole keskiössä. Sauna korostaa maailmankuvaa, jossa huomioidaan koko luonnon ja kulttuurin kokonaisuus sekä inhimilliset affektit osana sitä: ”Sauna on kaikkien elementtien paikka: ilman, tulen, veden ja maan – synnyttämisen, rakkauden ja kuoleman tila. Ja tätä se on hyvin arkisesti ja tyrkyttämättä.” (ST2021.) Saunan ydin on yhteisöllisyydessä, ei materiassa: ”Saunomisen pitäisi painottua tunnetiloihin ja yhdessäoloon/yhdessä tekemiseen.” (ST2021.) Ja mikä tärkeintä, perinne säilyy elävänä vain tekemällä. Perinteen tallentaminen ja tutkiminen on eri asia kuin sen elävänä säilyttäminen: ”Saunomisen tulevaisuusperintöä ei tarvitse luoda, se täytyy pitää elävänä. Sitä voi tallentaa ja arkistoida, mutta ennen kaikkea sitä pitää elää: Saunoa.” (ST2021.)

Löylyä lisää? Johtopäätöksiä saunaperinteen virallisesta elävyydestä

Saunalla paikkana on erityinen roolinsa aineettomaan kulttuuriperintöön ja hyvinvointiin liittyvän kehollisen kokemuksen mahdollistajana. Mielikuvat saunasta parantavana hyvinvoinnin paikkana ovat syvällä suomalaisessa saunaperinteessä, jossa korostetaan hyvinvointia. Saunassa kylpeminen huolista vapaana rentoutuen liittyy rauhan ja nautinnon tavoitteluun sekä hyvin-

voipaisuutta korostavaan aikaan. Saunassa ylläpidetyt tavat ja toimet pohjaavat usein hygieniaan ja käytöstapoihin liittyviin ohjeistuksiin, jolloin saunomisen kulttuuriperintöä voidaan tarkastella myös suomalaisten puhtauskäsitysten näyttämönä. Laajasti ajatellen puhtauskäsitys linkittyy myös henkiseen hyvinvointiin ja moraaliin, joka nykyisen elävän saunaperinteen yhteydessä on myös luontosuhteen kunnioittamista.

Saunakulttuurista hahmottuu aineistojemme kautta kaksi sisäistä sairaus- ja terveyskäsitysten aikakautta. Ensiksi on agraariyhteiskunnan kausi, jolloin saunassa ylläpidettiin puhtautta ja tarvittaessa kansanparannuksen keinoin hoidettiin yksilön järkkynyttä tasapainotilaa. Toisena on modernin hyvinvoinnin kausi, jolloin erilaiset fyysistä terveyttä ylläpitävät ja kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin tähtäävät, osaksi lääketieteellistä tutkimustietoa soveltavat toimintatavat, on tuotu osaksi saunakulttuuria. Nämä eivät ole tarkkarajaisia historiallisia ajanjaksoja vaan mentaalisia tiloja, jotka limittyvät keskenään.

Saunan tulevaisuusperinnön ja tämänhetkisen aineettoman kulttuuriperinnön näkökulmasta tuo vanhakantaisempi agraarisaunan muoto on juuri se saunomistapa, jolle saunan kulttuuriperintö rakentuu. Se koetaan nykynäkökulmasta aidoksi ja tavoiteltavaksi, siitä puhutaan saunaperinteenä ja sen kautta luodaan henkistä hyvinvointia ja luontoyhteyksiä. Etenkin affektiivinen suhtautuminen saunomiseen eli aineettomuuden tunteikkaus liittyy tähän saunamuotoon. Konkreettisen tekemisen suhteen saunominen on ajattomampaa ja siihen on takertunut aikojen saatossa myös modernin hyvinvoinnin puolia.

Saunaan liittyy aineistojemme valossa sekä positiivisia että negatiivisia kokemuksia. Kulttuuriperintö voi tuoda esille myös huonovointisuuden ja epätasa-arvon teemoja. Suomalainen sauna terveyden lähteenä -keruukyselyn vastaajista määrällisesti suurin joukko on syntynyt tai ollut nuori talvi- ja jatkosodan aikana, ja heidän muisteluissaan kuuluu pula-aika, minkä vuoksi teksteissä arvostetaan selviämistä, puhtautta ja terveyttä. Naapuriapu kuvataan aikansa terveys- ja sosiaalihuoltona, saunattomat naapurit

kutsuttiin kylpemään ja etenkin iäkkäistä yksinäisistä henkilöistä pidettiin huolta. Saunattomuus tuotti myös epätasa-arvon kokemuksia ja häpeää, saunattomilla perheillä puhtauden ylläpitäminen oli naapurien hyväntahtoisuuden varassa ja tupa ilman saunaa merkitsi vähävaraisuutta.

Suomalainen sauna terveyden lähteenä -keruuaineiston retrospektiivinen kerronta tuo esille saunan, joka on sekä yleinen että salattu huone. Saunan tulevaisuus -kysely puolestaan nostaa esille epätasa-arvon ja turvattomuuden tunteen, jota saunaan liittyvä binaarinen sukupuolijako voi luoda. Saunomisen sosiaalisessa ulottuvuudessa on myös tapahtunut muutoksia, kun perhekeskeinen ja välttämätön peseytymispaikka on muuttunut yksilöllisyyttä korostavaksi nautintopaikaksi. Valinnanvapaus on myös hyvinvointitekijä: siinä missä agraariyhdistyksen perhekeskeinen ja koko yhteisön yhteinen saunominen esimerkiksi kaupunkien yleisissä saunoissa ei mahdollistanut yksityisyyttä eikä saunaseuraansa voinut valita, nyt saunotaan itse valitussa seurassa.

Kyselyssä tuotiin esiin, että eriarvoisuutta tuo myös se, että aidoksi koetun saunaperinteen toteuttaminen vaatii nykypäivänä taloudellisia resursseja. Luonnonläheinen saunakokemus ei ole mahdollista lähiön asukkaalle, jolla ei ole kesämökkiä tai muuta suhdetta maaseutuun. Tässä suhteessa perinteestä on tullut tavoiteltava itseisarvo. Toisaalta saunaperinne antaa myös ratkaisun tähän ongelmaan. Saunomiskokemus on niin kehoon kirjoitettua ja muistoihin merkittyä, että useat saunojat kertovat nimenomaan muistojen olevan saunomiskokemuksen raaka-ainetta ja tästä syystä myös betoniparvekkeella voi saunan jälkeen asettua osaksi luontoa. Saunan voima onkin juuri siinä, että se tuo paikkana menneisyyden osaksi aistimellista. Sauna on paikka, joka asettaa kokijansa osaksi prosessia, jossa kulttuuri ja kehollinen kokemus rakentuu, tulee koetuksi ja on jatkuvassa muutoksen virrassa luoden uusia kudoksia menneen, nykyisen ja tulevan välille. Sauna on osa ajatonta paikkaa ja näyttämö keholliselle kulttuuriperinnölle. (Seesmeri 2018, 262–265.)

Hakemalla suomalaista saunaa Unescon aineettomaksi kulttuuriperinnöksi yhteisö on halunnut jakaa ja nostaa esille saunomisen

elävänä aineettomana kulttuuriperintönä laajentaen sen yksityisestä kokemuksesta yhteisölliseksi kulttuuriperinnöksi. Saunaperinteen nimeäminen virallisesti Unescon taholta aineettomaksi kulttuuriperinnöksi velvoittaa niin valtion kuin saunatoimijat perinteen suojeluun. Tällöin uusia merkityksiä muodostetaan saunaperinteen sekä saunomiseen yhdistetyn kehollisen kulttuuriperinnön ja hyvinvointikäsitteiden yhteyteen. Tavoitteiden tulee huomioida kasvava globaali saunayhteisö, jolloin esimerkiksi siirtolaisten jälkeläisten on mahdollista tunnistaa ja vaalia kulttuuriperintöä omaan ilman kielellistä estettä.

Virallistettu saunaperinne ei tunnu vaikuttavan saunan elävyyteen eikä globaali listaus ole poissulkenut paikallista ja subjektiivista kulttuuriperinnön merkitystä. Saunaan sisällytetään tulevaisuusperintöä, joka limittyy eri aikojen saunaperinteeseen ja pitää sen aineettomuutta elävänä. Saunojan kehoon arkistoidut muistot joko etäännyttävät tai sisentävät kollektiivista kokemusta, mutta ennen kaikkea ovat omia kokemuksia osana yhteistä saunaperinnettä.

Lähteet

Aineistot

- SKS KRA. Sauna. 1992. Suomalainen sauna terveyden lähteenä -perinteenkeuruukilpailu 1992. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto, perinteen ja nykykulttuurin kokoelma.
- ST2021. Saunan tulevaisuus -kysely. Saunaringin järjestämä verkkokysely.

Kirjallisuus

- Dewey, John. 1981. *The Later Works, 1925–1953. Vol. 9, 1933–1934*. Carbondale, IL: Southern Illinois U.P.
- Dewey, John. 2010 [1934]. *Taide kokemuksena*. Kääntäneet Antti Immonen ja Jarkko S. Tuusvuori. Alkuteos *Art as Experience*, 1934. Tampere: Niin & näin.

- Hafstein, Valdimar T. 2012. "Cultural Heritage." Teoksessa *A Companion to Folklore*, toimittaneet Regina F. Bendix ja Hasan-Rokem Galit, 500–519. Malden, MA: Blackwell Publishing. <https://doi.org/10.1002/9781118379936.ch26>.
- Hannikainen, Väinö. 1942. "Kukapa sen saunan lämmittääpi, Op, 79, N:ot 19/10; Wer wird doch heute die Sauna heizen." Teoksessa *Karjalaisia kansanlauluja Kiihtelysvaarasta*. Tampere: Kansanperinteen arkisto, Tampereen yliopisto.
- Helamaa, Erkki. 2000. *Löylyn henki: Kolmen mantereen kylvyt: inipi, furo, sauna*, toimittaneet Juha Pentikäinen, Jari Jetsonen ja Kai Nieminen, 114–122. Helsinki: Rakennustieto.
- Hämäläinen, Niina, Reeta Holopainen, Marika Luhtala, Juhana Saarelainen, ja Venla Sykäri. 2019. "Avoim Kalevala. Kansalliseepoksen digitaalinen, kriittinen editio. Osa I." Helsinki: SKS. Luettu 1.11.2023. <http://kalevala.finlit.fi>.
- Hänninen, Osmo. 1983. "Kuppaus, elävää kansanparannustaitoa." Teoksessa *Kansa parantaa*, toimittaneet Pekka Laaksonen ja Ulla Piela. Kalevalaseuran vuosikirja 63. Helsinki: SKS.
- Häyhä, Johannes. 1983. *Perhe ja kylä: Kuvaelmia itäsuomalaisten vanhoista tavoista: maahanpaniaiset, kylänluvut, naimistavat*. Kansanelämän kuvauksia, 21. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki: SKS.
- Karhunen, Eeva. 2014. *Porin Kuudennen osan tarinoista rakennettu kulttuuriperintö*. Turun yliopiston julkaisuja Sarja C osa 379. Turku: Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-5698-2>.
- Kemppinen, Iivar. 1960. *Suomalainen mytologia*. Helsinki: Kirja-Mono.
- Koskinen, Veera. 2020. *Building Skills for Lifelong Wellness. An Empirical Study on the Wellness-Oriented Lifestyle*. Väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/70994>.
- Koukkunen, Kalevi. 1990. *Nykysuomen sanakirja*. [8]. Vierassanojen etymologinen sanakirja. 2. painos. Helsinki: WSOY.
- Kuusi, Hanna. 2003. "Tuberkuloosin torjunta ja moderni kansalainen." Teoksessa *Kansalaisuus ja kansanterveys*, toimittaneet Ilpo Helén ja Mikko Jauho, 33–57. Helsinki: Gaudeamus.
- Luutonen, Marketta. 2017. "Johdanto." Teoksessa *Itsetekemisen perinne: Käsiyöt elävänä kulttuuriperintönä*, toimittaneet Aura Kivilaakso, Marketta Luutonen ja Leena Marsio, 7–10. Helsinki: Museovirasto.
- Mikkelsen, Marja, ja Juhani Leppäluoto. 2005. "Tekeekö kylmä hyvää?" *Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim* 121 (4): 462–464. Luettu 12.11.2024. <https://www.duodecimlehti.fi/duo94813>.
- Piela, Ulla. 1990. "Lemmennostoloitsujen nainen." Teoksessa *Louhen sanat: Kirjoituksia kansanperinteen naisista*, toimittaneet Aili Nenola ja Senni Timonen, 214–223. Helsinki: SKS.
- Piela, Ulla. 2017. "Konsti elää kauwwan. Parantaminen Suomessa varhaismodernilta ajalta nykypäivään." Teoksessa *Kiistellyt tiet terveyteen. Parantamisen*

- monimuotoisuus globaalihistoriassa*, toimittaneet Markku Hokkanen ja Kalle Kananoja, 83–129. Historiallisia Tutkimuksia 273. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki: SKS.
- Saari, Juho, toim. 2015. *Hyvinvointi: Suomalaisen yhteiskunnan perusta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Seesmeri, Laura. 2018. *Sauno itsellesi menneisyys: Kehollisuus osana muisteltua ja esitettyä kokemusta*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Siivonen, Katriina. 2022. ”Tulevaisuusperintö kulttuurisen kestävyysmurroksen välineenä.” Teoksessa *Tulevaisuudentutkimus tutuksi–Perusteita ja menetelmiä*, toimittaneet Hanna-Kaisa Aalto, Katariina Heikkilä, Pasi Keski-Pukkila, Maija Mäki ja Markus Pöllänen, 444–458. Luettu 12.11.2024. <https://tulevaisuus.fi/wp-content/uploads/2022/03/tva-1-2022-siivonen.pdf>.
- Stark-Arola, Laura. 1998. *Magic, body and social order: The construction of gender through women’s private rituals in traditional Finland*. Helsinki: SKS.
- Tanskanen, Jani. 2023. ”Hyvinvointi- ja terveystieteiden haasteita.” Teoksessa *Hyvinvointi koettuna, kuvattuna ja tulkittuna*, toimittaneet Annika Tammela, Pilvi Hämeenaho, Johanna Eronen ja Jari Eilola, 19–32. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-202306143780>.
- UNESCO. 2022. *Basic Texts of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. 2022 Edition. Paris: UNESCO. Luettu 12.12.2024. https://ich.unesco.org/doc/src/2003_Convention_Basic_Texts-_2022_version-EN_.pdf.
- Uusitalo, Hannu ja Tuomo Laihiala. 2022. ”Suomalaisten hyvinvointi 1972 ja 2017.” Teoksessa *Hyvinvoinnin muutos ja pysyvyys*, toimittaneet Hannu Uusitalo, Jussi Simpura, Juho Saari ja Tuomo Laihiala, 119–160. Helsinki: Into kustannus.
- Vahtikari, Tanja. 2022. ”Menneisyyden ja nykyisyyden käsitteellinen ja kokemuksellinen yhteys: Kulttuuriperintö lähihistorian tutkimuskohteena ja työkaluna.” *Lähihistoria* 2022 (1): 43–66. Luettu 12.11.2024. <https://lahihistoria.journal.fi/article/view/125576>.
- Vaskilampi, Tuula. 1983. ”Kansanlääkinnän kulttuuriperusta.” Teoksessa *Kansa parantaa*, toimittaneet Pekka Laaksonen ja Ulla Piela, 61–68. Helsinki: SKS.
- Wetherell, Margaret, Laurajane Smith ja Gary Campbell 2018. ”Introduction. Affective heritage practices.” Teoksessa *Emotion, Affective Practices and the Past in the Present*, toimittaneet Margaret Wetherell, Laurajane Smith ja Gary Campbell, 1–22. London: Routledge.
- Vilkuna, Janne. 2009. ”Yhteinen kulttuuriperintömme.” Teoksessa *Museologia tänään*, toimittanut Pauliina Kinanen, 12–41. Helsinki: Suomen museoliitto.
- Vuolle-Apiala, Risto. 2009. *Savusauna: ennen ja nyt*. Vantaa: Multikustannus.
- Yleissopimus 47/2013. *Yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta*. Luettu 2.9.2023. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2013/20130047/20130047_2.

Kuiva ja ikävä kulttuuriperintö

*Keskustelu Kalevalan kouluopetuksesta
1910–1930-luvuilla*

Niina Hämäläinen

 <https://orcid.org/0000-0001-8788-9065>

Kalevala on suulliseen ja kirjalliseen kulttuuriin palautuva hybridi-teos. Yhden tekijän kirjoittama kirja pohjautuu laajaan suullisesti laulettuun runostoon. Täten *Kalevalaan* sisältyy sekä aineellisen että aineettoman kulttuuriperinnön ulottuvuudet, joista jälkimmäistä, *Kalevalaan* liittyvää kulttuurista tietoa, käsityksiä, tulkintoja ja arvostuksia tuotetaan yhä tässäkin hetkessä.¹ *Kalevala* kytkeytyy aineettomaan kulttuuriperintöön paitsi keskeisen lähdeaineiston, runolaulun, myös eepokseen liittyvien yhä uudestaan tuotettujen moninaisten tulkintojen ja käytäntöjen välityksellä. Toistuvia käsityksiä *Kalevalasta* välittää esimerkiksi koululaitos. Tässä luvussa lähestyn *Kalevalaa* aineettoman kulttuuriperinnön näkökulmasta kulttuurisena ja kansallisena ilmiönä, jota on muokattu ja vahvistettu erityisesti kouluopetuksen kautta. Keskityn tarkastelemaan kouluopetukseen liittyvää Kalevala-diskurssia 1910–1930-luvuilla.

”Koulu ja Kalevala – onko mitään tylsempää?” otsikoi koulutuspolitiikan asiantuntija Tapio Heiskari blogikirjoituksensa Kalevalan

1 Laurajane Smith huomauttaa, että jako aineelliseen ja aineettomaan kulttuuriperintöön ei ole yksinkertainen. Kaikkein kulttuuriperintöön sisältyy aineeton, ilmiön arvoja ja merkityksiä toistava ja muokkaava ulottuvuus. Toisaalta esimerkiksi ei-eurooppalainen käsitys kulttuuriperinnöstä on erilainen ja siihen kietoutuvat molemmat, aineelliset ja aineettomat, kysymykset. Ks. Smith 2006, 53–57; myös Harrison 2013; Haapoja-Mäkelä 2019; Kuutma 2015.

päivän alla muutama vuosi sitten (Heiskari 26.2.2021). Heiskari ilmoittaa, että ”Kalevalan lukemisessa nimittäin tiivistyy se, miksi koulutuksesta, osaamisesta ja sivistyksestä on niin hankalaa keskustella.” *Kalevalan* tylsyys ei ole vain 2020-luvun ilmiö vaan on seurannut eeposta sen ilmestymisestä asti. Vuoden 1849 *Kalevalaa* moitittiin pitkävetiseksi ja vaikealukuiseksi (ks. Anttila 1985, 359, 361). Myös kouluopetuksessa eepokseen on suhtauduttu ikävänä ja pitkästyttävänä ja pohdittu, miten saada lapset ja nuoret innostumaan siitä. *Kalevalaa* alettiin lukea kouluissa 1843, kun suomen kieli määritettiin oppiaineeksi (Anttonen ja Kuusi 1999, 136; Fewster 2008, 200), ja keskustelu opetuksen ja *Kalevalan* välisestä suhteesta alkoi. *Kalevalan* juhluvuonna 1985 Äidinkielen Opettajain Liitto julkaisi artikkelikokoelman *Kalevala, perinne ja koulu*, jonka takakannessa pohditaan tuttuja haasteita:

Kalevala on ainoa kirja, joka mainitaan nimeltä peruskoulun äidinkielen oppimääräsuunnitelmassa. Miten Kalevalaa tulisi koulussa kohdella, että siitä olisi iloa ja henkistä ravintoa niin yksityiselle koulutytölle ja koulupojalle kuin hänen opettajalleenkin. Suomalaisen käsitys Kalevalasta on valtaosaltaan opettajan hänelle antama. (Mäkinen, toim. 1985.)

Kalevalan sisällyttämisellä kouluopetukseen on ollut kiistaton, kansan valistamiseen liittyvä tavoite kahden vuosisadan ajan, sillä 1800-luvun aikana luotu ajatus kansalliskirjallisuudesta painotti kaunokirjallisuuden tehtävää kansakunnan ja kansalaisten rakennusmateriaalina (ks. Lehtinen 1999, 202). Samalla opetuksen sisällöstä ja menetelmistä on käyty monenlaista keskustelua. Keskeinen kysymys on ollut, miten esittää *Kalevala* kiinnostavasti koululaisille. Keskityn tässä luvussa *Kalevalaan* kouluopetuksen näkökulmasta 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä, enkä ota laajemmin kantaa kouluopetukseen tai siihen, miten *Kalevalaa* kouluissa tänä päivänä luetaan.

Uudelle vuosisadalle tultaessa kysymys *Kalevalan* kouluopetuksesta sai uusia piirteitä, sillä aiemmat menetelmät koettiin

vanhentuneina ja opettajat ja tutkijat etsivät uusia tapoja lukea *Kalevalaa*. Kysyn luvussani, miksi eepos on koettu haastavaksi koulujen opetuksessa ja minkälaisia merkityksiä ja arvoja eepokselle on annettu keskustelussa sen opetuksesta. Valotan keskustelun kautta myös *Kalevalan* perinnöllistämisprosessia, eli sitä, miten *Kalevalan* kouluopetus ja siitä käyty keskustelu ovat aktiivisesti muistamisen, toistamisen ja unohtamisen kautta tuottaneet käsityksiä *Kalevalasta* suomalaisena kulttuuriperintönä. Aineistonani ovat Kotikielen Seuran aikakauslehti *Virittäjän Kalevalan* kouluopetusta koskevat artikkelit 1910–1930-luvuilta. Tarkastelen ensisijaisesti suomenkielisen kouluopetuksen ja *Kalevalan* suhdetta, mutta aineistoni artikkeleissa sivutaan myös ruotsinkielisten koulujen *Kalevalan* opetusta. Lisäksi hyödynnän valikoiden samaan aikaan muissa lehdissä ilmestyneitä kirjoituksia ja muita julkaisuja sekä kouluille laadittuja *Kalevalan* lyhennelmiä. On tärkeää tarkastella koulun näkökulmaa *Kalevalaan*, sillä teosta luetaan yhä kouluissa ja eepoksen kouluopetus on ollut kritiikin kohteena. Kaikilla suomalaisen koulujärjestelmän läpikäyneillä on *Kalevalan* opetuksesta henkilökohtaisia kokemuksia, eivätkä ne aina ole myönteisiä.

Kalevalaa luettiin 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kansakouluissa valikoiden, mutta oppikouluissa sitä ”päntättiin” erilaisen sanaselitysten avulla useampi lukuvuosi (ks. mm. Genetz 1895; Niemi 1910). Oppikoulun opetussuunnitelmassa *Kalevala* mainitaan ensimmäisen kerran vuonna 1905, mikä tarkoitti sitä, että *Kalevalan* opetusta ryhdyttiin suunnittelemaan erityisesti tiettyjen ikäryhmien tarpeita ajatellen. Suunnitelman mukaan *Kalevalaa* tulisi käsitellä viidenneltä luokalta alkaen. Alemmilla luokilla suositeltiin luettavaksi tekstejä Topeliuksen *Maamme kirjasta* (1875, suom. 1876). (Kauppinen 1985, 68–70.)² Haasteena *Kalevalan* opetuksessa olivat kotimaisen kirjallisuuden vähäisyys vielä 1800-luvun lopulla,

2 Koko kansakoulun opetussuunnitelma valmistui 1925 (Kauppinen 1985, 72). Ks. myös oppivelvollisuuslaki 1921, joka sisälsi alkeisopetuksen osana kansankoulua, Leino-Kaukiainen ja Heikkinen 2011, 24.

kirjallisuuden opetuksen vakiintumattomuus sekä äidinkielen pienet tuntimäärät (Haila 1934, 51, 53–56).³

Varsinainen debatti *Kalevalan* kouluopetuksesta lähti vauhtiin 1900-luvun ensimmäisellä kymmenyksellä, kun Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, *Kalevalan* kustantaja, kieltäytyi kustantamasta lyhennettyä laitosta *Kalevalasta* koulujen tarpeita varten. SKS vetosi siihen, että lyhennys tekisi eepoksesta ”mehuttoman” tai siitä jäisi lyhennettäessä pois tärkeitä runoja (SKS:n pöytäkirja 5.10.1908). SKS:n asiantuntijana päätöksessä oli kreikan kielen ja kirjallisuuden professori O. E. Tudeer. Lisäksi vuonna 1909 kotimaisten kielten opettajain kokouksessa yliopettaja A. V. Koskimies sekä yhteiskoulun rehtori Oskari Mantere käsitelivät kysymystä *Kalevalan* opetuksesta. Alkoi keskustelu, jota kävivät niin opetuksen asiantuntijat kuin *Kalevalaan* läheisesti liittyvien oppialojen edustajat. Keskustelu jatkui 1930-luvulle saakka, mutta hiipui toisen maailmansodan sytyttyä. Keskustelun aikana valmistui myös ensimmäinen kasvatuspsykologinen väitöskirja, V. A. Hailan *Suomenkielisten oppikoulujen kaunokirjallisuuden opetuksesta erityisesti silmälläpitäen kirjallisuuden walintaa* (1934).

Kulttuuriperintö ja perinnöllistäminen

Kulttuuriperintö on jotain, mikä on yhteisesti jaettua, tuotettua, koettua ja toistettua, ja se limittyy läheisesti kaanonin käsitteeseen. Kuten Lotte Tarkka asian ilmaisee, kaanonit ”ovat normatiivisia ohjenuoria, muistilistoja ja myös näyteikkunoita kulttuuriin. Myös kulttuuriperintölistat ovat laajakäyttöisiä: ne irrottavat kulttuuriset ilmaisut ja käytännöt konteksteistaan ja objektivoivat ne yksiköiksi, joita voi hallinnoida, suojella ja edistää”. (Tarkka 2022, 8.) *Kalevala* on eittämättä yksi kanonisoiduimmista suomalaisuuden

3 Oli myös epäselvyyttä, kenen vastuulla oli huolehtia kansanopetuksesta eli miten roolit jakautuivat kirkon, valtion, kunnan ja yksityisten toimijoiden kesken. Ks. Leino-Kaukiainen ja Heikkinen 2011, 23.

symboleista, ja sen välityksellä on myös kanonisoitu osa kansanroudesta, kuten kalevalamittaiset eepiset runot. Suomalaista⁴ menneisyyttä jäsentävänä ja nykyisyydessä yhä uusia merkityksiä luovana *Kalevala* on esimerkki myös hankalasta kulttuuriperinnöstä. *Kalevala* teoksena, sen symbolinen ja identiteetteihin kiinnittyvä merkitys heijastaa ristiriitaisia näkemyksiä ja erilaisten ryhmien välisiä hierarkioita (ks. esim. Kallio 2023).

Kulttuuriperinnöksi *Kalevalan* tekee erityisesti se, että kautta aikain siitä on kiistelty sekä neuvoteltu ja sitä on määritelty, toistettu ja tuotettu eri tavoin (ks. Lafrenz Samuels 2015, 6, 21). Puhutaan perinnöllistämisen prosesseista, joiden avulla jokin asia, esine, tapa, ilmiö, tässä tapauksessa eepos, tehdään aktiivisesti kulttuuriperinnöksi (Mäkelä ja Tarkka 2022; ks. Smith 2006, 44–45; Tieteen termipankki 2023). Perinnöllistämiseen liittyvät erilaiset neuvotellut, tulkinnat ja muut diskurssit, tässä luvussa lehtiartikkelit ja niiden tuottamat tietosisällöt *Kalevalan* merkityksestä kansallisessa kulttuurissa, erityisesti kouluopetuksessa. Laurajane Smith lähestyy kulttuuriperintöä muun muassa esityksenä, jatkuvana performanssina, jossa esitykseen osallistujat, Smithin esimerkeissä historiallisen kohteen vierailijat, välittävät kulttuuriperintöön liittyviä kokemuksiaan ja tunteitaan (Smith 2006, 66–71). Kulttuuriperintö muovautuu ja toistuu moninaisessa suhteessa identiteetteihin, niin yksilön identiteettiin kuin kansalliseen tai institutionaaliseen identiteettiin. Rodney Harrison (2013, 166) korostaa, että kyse on myös kulttuuriperinnön (kulttuuriperintöjen) eräänlaisesta kasautumisesta eli laajemmin yhteiskunnan perinnöllistamisestä: siitä, miten erilaiset kulttuuriperintöorganisaatiot, hallinnot, toimijat ja listat esittävät, rakentavat ja tuottavat kollektiivista muistia erilaisista menneisyyksistä. Perinnöllistämisen prosessin seurauksena syntyvät erilaiset perinnöt johtavat väistämättä runsaudenpulaan ja sen myötä valikointiin. Harrison viittaa kaikkialla läsnä olevaan kulttuuriperintöön käsitteellä *kasautumisen kriisi* (*crisis of accu-*

4 *Kalevala* heijastelee myös karjalaista menneisyyttä ja vaikuttaa karjalaisten kulttuuriin ja identiteettiin nyky-Suomessa, ks. Kallio 2023.

mulation), jonka hän katsoo heikentävän kulttuuriperinnön roolia kollektiivisen menneisyyden rakentamisessa ja kaventavan erilais-
ten menneisyyksien jälkiä.

Kriittisessä kulttuuriperinnön tutkimuksessa korostetaan, että kulttuuriperintö on aina puheenvuoro, väittävä, lausunto, joka yleensä korostaa ja vahvistaa vallitsevan eliitin, viranomaisten ja länsimaisen kulttuurin arvoja (Smith 2006, 11). Tätä asiantuntija-
lähtöistä, Eurooppa-keskeistä ja kansallisia merkityksiä painotta-
vaa näkemystä kulttuuriperinnöstä Smith kuvaa käsitteellä auk-
torisoiva kulttuuriperintödiskurssi (emt., 29–30; ks. myös Mäkelä
2022). Kulttuuriperinnön juuret ovat 1800-luvun eurooppalaisessa
modernisaatiossa, nationalismissa ja romantikassa, eliitin lisäänty-
neessä kiinnostuksessa suojella, säilyttää ja hoitaa, hallinnoida his-
toriallisia rakennuksia ja monumentteja, sekä yhtä lailla esimerkiksi
tallentaa menneisyyden tarinoita ja muuta folklorea tulevaisuuden
sukupolville säilytettäväksi (ks. Smith 2006, 18–19). Toisaalta on
korostettu, että nimenomaan aineeton kulttuuriperintö tarjoaa
vaihtoehdon vallitsevaan kulttuuriperintödiskurssiin korostamal-
la viranomaislähtöisyyden sijaan tavallisen ihmisen luomia mer-
kityksiä, omaehtoista kokemusta ja esimerkiksi paikallisuutta (ks.
Haapoja-Mäkelä 2019).

Koululaitos on yksi keskeinen, kulttuuriperintöjä ja kaanoneja
rakentava ja vahvistava instituutio. Kaikille kuuluva koulu yhdistää
eliittiä ja kansaa, mutta koulu instituutiona edustaa pääasiallisesti
vallitsevan eliitin (auktorisoiva kulttuuriperintödiskurssi) näke-
myksiä.⁵ Voidaan esittää, että kasautumisen kriisi on jossain määrin
kohdannut *Kalevalan* kulttuuriperintönä; eepoksesta jaetut kansal-
liset, kollektiiviset näkemykset ovat toistuvia ja vakiintuneita, ja ne
ovat jossain määrin jättäneet varjoon toisenlaisia eepokseen sekä
yksilöihin ja ryhmiin kytkeytyviä merkityksiä (ks. Kallio 2023).
Kasautumisen kriisi heijastuu monin osin myös keskustelussa

5 Tässä on huomioitava, että vielä 1900-luvun alussa koulujärjestelmä ei ollut kai-
kille tasa-arvoinen johtuen kansa- ja oppikoulujen eroista. Kansakoulusta ei esi-
merkiksi päässyt suoraan oppikouluun. Ks. Tuomaala 2011, 106–110.

eeoksen kouluopetuksesta, jossa limittyivät useat erilaiset näkemykset ja menetelmät, mutta jossa lopputulos jäi jossain määrin auki keskustelun vaiettua toisen maailmansodan alkaessa. Palaan tähän lopuksi tarkemmin.

Kiinnostavaa perinnöllistämässä on selvittää myös sitä, mitä jätetään prosessin ulkopuolelle, mistä vaietaan ja mikä ohitetaan, eli tämän luvun kontekstissa, miten *Kalevalaa* on toistettu, arvotettu, tuotteistettu eri yhteyksissä, mitä ja miten siitä on vaiettu, ja erityisesti, missä määrin nämä näkyvät käsityksissä kouluopetuksesta. Tarkemmin tutkin sitä, miten *Kalevalan* merkitystä aineettomana kulttuuriperintönä on tuotettu keskustelussa eepoksen opetukselta kouluissa. Tämä linkittyy keskusteluun, joka 1900-luvun alkuvuosikymmenillä keskittyi kysymykseen, miten teos saataisiin kiinnostavaksi ja eläväksi koululaisille, ja missä määrin Lönnrotin eepokseen saisi koskea eli tehdä siihen muutoksia. Keskustelun hiljaisena juonteena on *Kalevalan* symbolinen asema suomalaisessa kulttuurissa ja suomalaisuuden representaatioissa ja tämän symbolin koskemattomuus.

Kalevalan merkitys

Ajatus *Kalevalasta* suomalaisena kulttuuriperintönä juontaa eepoksen ilmestymisen nostattamaan välittömään innostukseen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran esimiehen J. G. Linsénin useasti toistetut, ikoniset sanat ”Se [Suomi] voi sanoa itselleen: ’Minulakin on historia’” jähmettivät eepoksen eräänlaiseksi suomalaisen historian kokoavaksi identiteettimonumentiksi. Kuten Outi Lehtipuro (1985, 25) asian ilmaisee ”Kalevalan asema suomalaisen kulttuuri-identiteetin symbolina ei perustu ensisijaisesti eepoksen esteettisiin ansioihin – – vaan siihen laajalti omaksuttuun vakaukseen, että Kalevala kertoo muinaisista esi-isistämme, heidän elämästään ja maailmankuvastaan.” Oman tarkasteluni kannalta on myös kiinnostavaa, että puheessaan Linsén nosti esiin kansan valistamisen: ”Kansanrunoudesta täytyy tulla kansan paras

sivistysväline – – Syntyköön Suomessakin kansakouluja ja sivistyköön niiden nuoriso myös Kalevalan lukemisesta.” (SKS:n pöytäkirja 16.3.1836.) Puhe osoitti *Kalevalan* pedagogisen merkityksen kouluille, sillä juuri eepoksen avulla ”kasvavalla kansalla” olisi mahdollisuuksia omaksua tarpeellista tietoa, sivistyä ja valistua. Innostuksesta huolimatta *Kalevala* ei ollut suuren yleisön parissa bestseller, sillä 500 kappaleen painos riitti hyvin 12 vuotta. Kuitenkin merkityksellistä oli, että 1800-luvun, pääosin ruotsinkielinen sivistyneistö ihastui *ajatukseen* eepoksesta, vaikka ei välttämättä pystynyt sitä lukemaan. Kuten Lauri Honko (1987, 139) kirjoittaa, ”Kalevalasta tiedettiin, mikä se oli, jo paljon ennen kuin tiedettiin, mitä siinä oli.” Tämän vuoksi oli olennaista, että *Kalevalasta* laadittiin nopealla tahdilla käännöksiä (ruots. 1841 Castrén) sekä lyhennelmiä ja selityksiä.

Toimiessaan 1853 alkaen suomen kielen professorina Elias Lönnrot itse ryhtyi selittämään *Kalevalaa* laatimalla omia luentojaan varren *Kalevalaan* sanojen selityksiä. Nämä selitykset eivät kuitenkaan tavoittaneet laajaa yleisöä ja niitä on hyödynnetty lähinnä tutkimuksen käytössä (Lönnrotiana 43, 121, 122). Varsinaiseen eepoksen lyhentämiseen Lönnrot päätyi siinä vaiheessa, kun *Uuden Kalevalan* (1849) painosmäärä oli loppunut ja häneltä pyydettiin uutta painosta (Anttila 1985, 369).⁶ On arveltu, että Lönnrotin lyhennelmä oli myös eräänlainen vastaus eepoksen saamaan kritiikkiin (ks. esim. Laaksonen 2005, XVII). Tutkijakunnan lausunto lyhennelmästä oli myönteinen ja siinä tulivat esiin moitteet aiempien versioiden laiveutta ja pitkäveteyttä kohtaan (emt.). Lönnrotin omien sanojen mukaan ”lyhennys on sillä tavoin toimitettu, että siihen on otettu ainoastaan pää-asiat tarinat”. Säkeitä *Lyhennetyssä Kalevalassa* eli *Koulu-Kalevalassa* on yli puolet vähemmän (9 732 säettä), mutta se koettiin silti hankalana koulujen käyttöön, se oli liian kallis, eikä se saanut myöskään suopeita arvioita Lönnrotin kollegoilta (Laaksonen 2005, XVII–XVIII; Anttila 1985, 369). Myös Kalevala-tutkimuksessa Lönnrotin vuonna 1862 ilmestynyt laitos on jäänyt

6 Lönnrot valittiin kansakoulukomitean jäseneksi vuonna 1861 (Lönnrot 1991, 558).

muiden eeposversioiden, erityisesti *Vanhan* ja *Uuden Kalevalan*, varjoon (ks. Laaksonen 2005; Hämäläinen 2020, 224).

Sivistyneistön ihastunut näkemys *Kalevalasta* ei myöskään tavoittanut koulujen todellisuutta, ja vaikka eepoksen kasvatuksellinen ulottuvuus ymmärrettiin, koettiin se monin tavoin hankalana opetuskäytössä. Rehtori Lauri Pelkonen kiteytti eepoksen opettamisen vuonna 1928 seuraavasti: ”Kalevalan opettaminen on kiusallisen ja kuolettavan tylsää” (Pelkonen 1928, 165). Edelleen 1930-luvulla V. A. Haila toteaa väitöskirjassaan kouluopetuksen epäonnistuneen tehtävässään esittää *Kalevala* kiinnostavasti:

Huolimatta Kalevalan kansallisesta ja runollisesta arvosta ei sen opetus koulussa ole kuitenkaan ottanut menestyäkseen, eikä se myöskään kansan laajojen kerrosten keskuudessa ole saanut sitä asemaa, mikä sille luonnostaa kuuluisi. Koulun oppilaille ja suurelle yleisölle on se kaikesta huolimatta ollut kuiva ja ikävä kirja. (Haila 1934, 236.)

1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa alakouluissa tutustuttiinkin *Kalevalaan* Sakari Topeliuksen *Maamme kirjan* avulla. *Maamme kirjan* tarkoituksena oli opettaa tietoa Suomesta, sen kansasta ja historiasta, mutta myös kasvattaa kiinnostusta ja rakkautta isänmaata kohtaan. Kuten Kati Mikkola (2008, 171) painottaa, kirjan perusta oli kansallisuusaatteen ideologiassa. Tämän vuoksi ja tämän luvun kannalta on kiinnostavaa, että kirja oli useita vuosikymmeniä, aina 1940-luvun alkupuolelle asti, suomalaisten ensimmäinen, jos ei ainoa, kosketus *Kalevalaan* (ks. emt., 172; Fewster 2008; Laaksonen 2005). *Maamme kirja* oli laadittu pedagogisesti helppolukuiseksi ja populaariksi julkaisuksi, joten se päihitti *Kalevalan* kiinnostavuudessaan ja esitystavassaan. Toisin kuin *Kalevala*, kirja myös löytyi useista kodeista, erityisesti jos lapset olivat kansakoulussa. (Mikkola 2008, 172–173.)

Kansan valistaminen

Keskustelussa *Kalevalan* kouluopetuksesta toistuvat näkemykset, jotka – kiinnostavaa kyllä – ovat osin edelleen esillä 2020-luvun Suomessa. Yksi niistä liittyy eepoksen vaikeaselkoisuuteen, toinen opetuksen pitkävetisyyteen. Ratkaisuiksi esitettiin 1900-luvun alussa muun muassa eepoksen lyhentämistä, sanaselitysten havainnollistamista kuvien avulla, Kalevala-kuvituksen käyttöä opetuksen tukena⁷ tai esimerkiksi kansatieteellistä ”seinätaulukuvastoa” (ks. Tunkelo 1910, 16). Syynä Kalevala-tympeyteen oli myös tavallisen kansanosan tietämättömyys ja vääränlainen, sivistymätön lukuharrastus. Kansan- ja työväenopiston johtajana toimineen Mikko W. Erichin mukaan tavallista kansaa kiinnosti enemmän ajan viihdekirjallisuus kuin *Kalevala*: ”Mutta Kalevalan henkeä ei tarpeeksi ymmärretä, monet pitävät edelleenkin Kalevalaa ikävänä ja lukewat mieluummin Arsène Lupinia, Dragan rakkausseikkailuja, Yön herraa ja muuta sellaista roskaa” (*Helsingin Sanomat* 1.3.1910).⁸ Koulun tulisi lisätä *Kalevalan* tietämystä, sillä se tunnettiin liian heikosti, ja kun tämä korjattaisiin, koululaiset myös innostuisivat eepoksesta. Taustalla vaikuttivat käsitykset hyvästä ja huonosta kirjallisuudesta sekä kirjallisuuden sivistävästä ja ohjaavasta vaikutuksesta nuoriin (ks. Mantere 1913). Tutkimuksessaan koulujen kaunokirjallisuuden opetuksesta V. A. Haila painotti, että hyvässä kirjallisuudessa tulee olla eetillinen sävy, eivätkä esimerkiksi nuorisokirjallisuus ja tendenssikirjallisuus sovi kouluissa luettavien joukkoon (Haila 1934, 87, 89). Myös vääränlaisesta, liian kevyestä tai eroottisesta kirjallisuudesta varoitettiin, koska sillä katsottiin olevan haitallisia vaikutuksia nuorten kehitykseen (emt., 92).

7 Akseli Gallen-Kallela suunnitteli suurhanketta *Kalevalan* kuvittamiseksi 1910-luvulla, mutta vain puugrafiikalla toteutettu *Koru-Kalevala* valmistui 1922 (Hatakka 2018). Ks. myös Koskimies 1909.

8 Arsène Lupin ranskalaisen Maurice Leblancin (1864–1941) luoma rikosetsivä. Lupin-novelleja julkaistiin suomalaisissa sanomalehdissä vuosina 1905–1907 Jalmari Finnen suomentamana. *Kuningatar Dragan rakkausseikkailut ja Kuningas Aleksanterin onneton kohtalo* ilmestyivät suomeksi 1903.

Kirjoituksissa otettiin moraalisesti kantaa, sillä *Kalevala* koettiin monin tavoin sisällöltään sopimattomaksi koululaisille. Osa kirjoittajista katsoi, että *Kalevala* on paitsi liian laaja, se sisältää myös runoja ja kohtauksia, jotka eivät sovi ainakaan alaluokille käsiteltäviksi (ks. Tunkelo 1911, 18). Lyhennettyä *Kalevalaa* kouluopetukseen kannattava, opettajana, sittemmin kansansatujen tutkijana ja professorina tunnettu Aarne Antti (1910, 271) perusteli lyhennelmää sillä, että osa *Kalevalan* tarinoista on sopimattomia ”nuorison luettavaksi”. Myös Lauri Pelkonen pohtiessaan *Kalevalan* opetuksen supistamista toteaa, että ”Kalevalassa [on] kieltämättä kuolleita ja kasvatuksellisesti tarkoituksettomia, ellei suorastaan sopimattomia kohtia” (Pelkonen 1928, 163). Oskari Mantere nosti erityisesti Lemminkäisen retken saaren tyttöjä kosimaan sekä *Kalevalan* viimeisen runon esimerkkeinä osista, jotka voisi hyvin opetuksessa poistaa kokonaan (Mantere 1911, 32). Myös nimimerkki Y. L. korosti, että Aino ja Kullervo eivät ole lasten kirjallisuutta, eivät myöskään suurin osa hää- ja kosintarunoista. Lisäksi *Kalevalan* mieshahmoista erityisesti Lemminkäinen ja Kullervo eivät kuulu lapsimaailman sankareihin. (Ks. Tunkelo 1911.) Näitä näkemyksiä ohjasi ajatus tavallisen kansan sivistymättömyydestä ja yleisestä *Kalevala*-tietämättömyydestä.

Kalevala-metodi

Eepoksen lukeminen kouluissa oli haastavaa useasta syystä, mutta ongelmien katsottiin olevan opetuksessa, ei *Kalevalassa* itsessään. Kirjailijana ja opettajana toimineen Rafael Engelbergin mukaan *Kalevalan* oli tehnyt epäkiinnostavaksi kouluopetus: ”Koulunuriso ylipäättään ei ole kovinkaan huvitettu Kalevalan lukemisesta, vaan monta kertaa siitä kerrassaan kiusaantunut. – – vika on suurimmaksi osaksi Kalevalan opetuksessa.” (Engelberg 1910, 171; ks. myös Pelkonen 1931.) *Kalevalan* innostavaan ja tietoa lisäävään opetukseen ehdotettiin kahdenlaista menetelmää, joista yksi painotti eepoksen tarkastelemista kaunokirjallisuutena (esteettinen

linja), toinen kansaneepoksena (kansanrunoutta, historiallisuutta korostava linja). Molemmat näkökulmat heijastelivat myös *Kalevalan* kansalliseen merkitykseen liittyviä käsityksiä. Esteettisen linjan kannattajat esittivät opetuksen kohdistamista keskeisiin tarinoihin, sankareihin, heidän ajatuksiinsa ja mielialoihinsa. Parhaiten tällaista opetusta palvelisi *Kalevalan* lyhennelmä, jolloin voitaisiin tutustua eepin juonen kannalta olennaisiin seikkoihin. Esimerkiksi pitkät loitsurunot tai häärunot olisi jätettävä opetuksesta kokonaan pois. Historiallisuutta ja kansanrunouden taustoja painottava linja puolestaan oli sillä kannalla, että *Kalevala* tulisi lukea kokonaan ja taustoittaen, erityisesti havainnollistaen sen kansanrunoainesta ja kansankulttuurin kuvausta.

Kouluopetuksen metodinen heikkous liittyi Rafael Engelbergin mukaan erityisesti erilaisten selitysten, sanojen, runojen, mytologisten seikkojen, runomitan, toistuvaan tarkasteluun ja opetteluun (Engelberg 1910, 172). Engelbergin kanta oli, että *Kalevalaa* tulisi esisijaisesti lukea kirjallisuutena, runoteoksena, ja näin jättää lukijoille eli koululaisille vapaus nauttia ja innostua siitä (emt., 173–174). Engelberg väitteli sittemmin *Kalevalan* esteettisellä tutkimuksella *Kalevalan sisällys ja rakenne* (1914). Kiinnostavaa on se, että Engelberg mainitsee ruotsinkieliset koululaiset sekä jaon suomen- ja ruotsinkielisiin kouluihin yhtenä syynä siihen, että *Kalevala* ei kiinnosta ruotsinkielistä väestöä. Kritiikkiä saa myös opettajien liiallinen Kalevala-ihailu ”– suomenkielisissä kouluissa, Kalevalaa ehkä liiaksi pyritään tuomaan tarjottimella esiin, puhumaan siitä pöyhisteleviä sanoja –” (emt.).⁹

Helsingin Sanomien toimittajana ja toimitussihteerinä 1910-luvulla toiminut Erkki Kivijärvi painotti niin ikään opetuksen huonoa menetelmää lehtikirjoituksessaan vuodelta 1915. Hän oli Engelbergin linjalla korostaessaan opetuksen haasteena olleen ulkoa opettelu ja pitkien runojen ääneen lukeminen:

9 Engelberg kritisoi opetukseen liittyvää isänmaallista mahtipontisuutta referoiden *Valvojassa* (1909) ilmestynyttä kirjoitusta ”Kalevala Suomen kouluissa”, jonka oli allekirjoittanut nimimerkillä Alku Siikaniemi Artur Sieberg, joka toimi Helsingin suomalaisen tyttökoulun, sittemmin tyttölyseon rehtorina vuosina 1897–1932.

Millä tawoin tapahtuu nyt tämä opetus?

Useimmiten niin, että runot käydään läpi 150:n à 200:n säkeen läksyinä. Säkeet luetaan luokalla, parhaimmassa tapauksessa waaditaan oppilailta luettuihin kappaleihin otsikot, opettaja latelee sanaselityksiä (=synonymymejä), huomauttaa jostakin etnografisesta seikasta, ehkäpä allewiiwauttaa jonkin kauniin säkeenkin. Ja seuraawalla tunnilla on näin ”walmisteltu” läksy ”kerrottawa”. Siinä kaikki! Ja tätä Kalevalan opetusta jatketaan kahden pitkän lukuwuoden aikana, tunnista tuntiin, runosta runoon. (*Helsingin Sanomat* 17.3.1915.)

Myös *Kalevalan* säkeitä tutkinut sekä teosta selittänyt kansanrunoustieteen professori A. R. Niemi kirjoitti vuonna 1927, että *Kalevalan* kouluopetuksen ongelmana ovat opetusmenetelmät, ei suinkaan itse eepos, sen väitetty vaikeaselkoisuus tai ikävyys. Niemellä toistuvat edellisten kirjoittajien huomiot opetuksen pitkäväteisydestä:

Seurattuani sitä keskustelua, mikä puolentoistakymmentä vuotta sitten Kalevalan asemasta oppikouluissa virisi, minuun on jäänyt se vaikutelma, että silloin tahdottiin todella korjata yksipuolisuutta, johon oli Kalevalan opetuksessa jouduttu. Omilta kouluvuosiltani muistelen, että äidinkielen opetukseen varattua aikaa ei silloin käytetty niin hyvin, kuin olisi pitänyt. Suomen kieliopin rinnalla luettiin yksinomaan Kalevalaa 5:nneiltä 8:nneille luokalle. Ja miten sitä luettiin? Aivan samoin kuin jotakin klassista kirjailijaa kappale kappaleelta, runo runolta, oudot sanat kysyttiin ja asiaselityksiä annettiin, mutta yhtä vähän latinalaisia tai kreikkalaisia kirjailijoita luettaessa tulivat kysymykseen laajemmat yleiskatsaukset, yhtä vähän niitä tarjottiin Kalevalasta. Ei näin ollen ole ihmeenä pidettävä, jos oppilaista nämä tunnit olivat ikäviä ja he puolestansa selvisivät Kalevalasta mahdollisimman vähäisellä kotityöllä. (Niemi 1927, 200.)

Niemen mukaan opetuksessa on kiinnitetty liian vähän huomiota *Kalevalan* opetukselliseen metodiin. Hän korosti erityisesti *Kalevalan* ymmärtämistä kansaneepoksena ja kansanrunoja vasten (ks. myös Turunen 1938). Häälauluja ja esimerkiksi Lönnrotin kansanlyriikasta laatimaa *Kanteletarta* oppilaat voisivat lueskella

loma-aikaan, mutta *Kalevalan* keskeiset, jyrkät eepiset tarinat tulisi käydä opettajan ohjauksessa läpi. (Emt., 201.) Niemi oli vankkumaton kannassaan: *Kalevalaa* ei tulisi tarkastella tai opettaa kaunokirjallisuutena, vaikka opettajat voisivatkin käyttää kirjallisuuden opetusmetodia. Keskeistä olisi opettajien perehdyttäminen ”kansanrunouden ajatus- ja tunnemaailmaan sekä runoja laulaneen kansan sivistyshistoriaan” (emt., 200). Niemi katsoi, että äidinkielen opettajien koulutukseen tulisi lisätä pätevyysvaatimukset kansanrunoudessa, sillä kouluopetuksen pohjalta opettajiksi aikovat eivät vielä tunne *Kalevalaa*: ”Tähän saakka on tavallisesti pidetty itsestään selvänä, että tutkittava muka jo koulusta tuntee Kalevalansa, mutta vaikka niinkin olisi, mikä ei aina ole asianlaita – Kantelettaren suhteen melko harvinaistakin –, on tieteen tulosten soveltaminen opetusalaan siksi tärkeä, ettei sitä saa laiminlyödä” (emt., 201). Niemen näkemykset eivät saaneet laajaa vastakaikua. Haila (1934, 240) kritisoi väitöstutkimuksessaan Niemen näkemystä, sillä koulu ei ole tieteellisen opetuksen ja tutkimuksen tai syvällisemmän selvityksen paikka. Opettajankin toiminut ja *Kalevalasta* sanakirjan 1949 laatinut kielitieteilijä, professori Aimo Turunen arvelee Niemen näkemysten ongelmana olleen, ettei Niemi tarjonnut mitään metodia tai ratkaisua *Kalevalan* laajamittaisen, vaativan opiskelun ja toisaalta äidinkielenopetuksen tuntien supistamisen välille (ks. Turunen 1948, 327).

Myöhemmin sotien jälkeen Aimo Turunen jatkoi Niemen ohjelmanjulistusta artikkelissaan ”Kalevala koulujemme äidinkielen opetuksessa” (1948). Turunen kirjaa viisi kohtaa, jotka tulisi huomioida *Kalevalan* opetuksessa: 1) *Kalevalan* tarkasteleminen kaunokirjallisuutena, 2) muinaisen maailmankuvan ja mytologian perusasiat, 3) etnografisen taustan olennaisuus eepoksen ymmärtämisessä, 4) kielentutkimuksen tulokset mytologian ja asiasisällön osalta, 5) eepoksen merkitys kansalliselle kulttuurille. (Turunen 1948, 330–331.) Turunen perustelee listan laajuutta artikkelinsa lopussa vetoamalla kansallisen ”kulmakiven” kokonaisvaltaiseen huomioimiseen: ”Kalevala kansalliseepoksenamme ja kulttuurimme kulmakivenä ansaitsee kaikinpuolisen huolenpitomme” (emt., 336).

Niemen tavoin Turunen ei esittänyt vaatimuksia opettajankoulutukseen, mutta korosti, että kansanrunoudentutkimuksen arvosana pitäisi katsoa ansioksi suomen kielen lehtorin virkoihin haettaessa (emt., 332).

Kaunokirjallinen, esteettinen näkökulma puolestaan esitti Kalevala-opetuksen supistamista ja opetuksen keskittämistä uudempaan, yhä lisääntyvään kotimaiseen kirjallisuuteen ja maailmankirjallisuuteen (ks. Turunen 1948). Linjaa edustivat erityisesti Antti Aarne sekä Oskari Mantere ja hänen vuonna 1913 laatimansa selvitys ”Äidinkielen kirjallisuus kouluopetuksessa” (ks. myös Mantere 1911; Tunkelo 1910; 1911; Hästesko 1926; Pelkonen 1928). Mantere (1913, mm. 13, 43–51) korosti hyvän kirjallisuuden kasvattavaa vaikutusta oppilaisiin, ja siihen tulisi nuoria myös ohjata. Myös kieli-tieteilijä, suomen kielen opettaja E. A. Saarimaa painotti *Kalevalan* ja kansanrunouden esteettisen kasvatuksen merkitystä kouluopetuksessa (Saarimaa 1921, 2), mutta ehdotti ”jyrkkää uudistusta”: *Kalevala* tulisi *Maamme kirjan* sijaan sisällyttää jo alimmille kouluasteille. ”Tähän lukemiseen sopisi käyttää suorasanaisesti kerrottua Kalevalaa, jossa olisi myös runsaasti runo-otteita. (Se voisi olla vähän laajempi kuin Iivo Härkösen toimittama laitos, joka muuten tuntuu tarkoituksenmukaiselta.) Runopukuiset kohdat luettaisiin, mikäli mahdollista, ulkoa.” (Emt., 5.) Saarimaan näkemyksessä korostuu se, että *Kalevalaa* luetutettaisiin jo alimmilla kouluasteilla, ja että opetuksessa painottuisi ”asiallinen, psykologinen ja esteettinen tarkastelu” (emt., 6). Kiinnostavaa on Saarimaan ehdotus runojen ulkoa opettelusta: monelta muulta metodi sai kritiikkiä. Vaikka Saarimaa korostaa esteettistä tarkastelua, on hän Niemen linjoilla siinä, että *Kalevalan* ymmärtämiseksi täytyy oppilaiden ymmärtää myös kansanrunoja ja niiden taustoja.

Kysymys eepoksen lyhentämisestä

Myös *Kalevalan* lyhentäminen jakoi keskustelijoita. Linja ei kuitenkaan kulkenut esteettisen ja historiallisen näkökulman mukaisesti, vaan liimittyi näiden välillä. Kysymys siitä, saako *Kalevalaa* lyhentää, liittyi paitsi opetuksen käytäntöihin ja menetelmiin, mutta yhtä lailla arvoihin. *Maamme kirjan* rinnalla kouluissa luettiin *Kalevalaa* ja 1900-luvun alkukymmeniltä lähtien yhä enemmän erilaisia lyhennelmiä, mutta toisaalta lyhennelmät koettiin liian laajoiksi opetusta ajatellen (ks. esim. Salminen 1940).¹⁰ Elias Lönnrot oli itse laatinut lyhennetyn *Kalevalan* kouluja varten vuonna 1862, mutta tämä versio koettiin vaikeaksi ja jossain määrin latteaksi opetusta ajatellen. J. V. Snellmanin mukaan lyhennelmä oli vienyt eepoksesta sen eepillisen ja runollisen pohjavireen (ks. Anttila 1985, 369). Oli olemassa myös muita varhaisia *Kalevalan* lyhennelmiä, kuten August Ahlqvistin lyhennelmät äidinkielen opetusta (1853, 1862) varten sekä F. W. Rothstenin toimittama, SKS:n kustantama lyhennys (1870), mutta nämä katsottiin uudella vuosisadalla vanhentuneiksi (ks. myös Herzberg 1875).

Keskustelussa eepoksen lyhentämisestä sivuttiin myös sitä, missä määrin Sakari Topeliuksen kirja voisi toimia edelleen, ainakin alempien koululuokkien johdantona *Kalevalaan*. Nimimerkki W. T. kritisoi koululaisten huonoa Kalevala-tuntemusta, joka hänen mukaansa juontaa *Maamme kirjasta*, ”suoranaisesta käännöksen käännöksestä”, ja harva tuntee itse *Kalevalaa* (*Haminan Sanomat* 25.5.1909). Arne Antti katsoi, että vaikka Topeliuksen kirja on monin paikoin hyvä, sillä se ottaa huomioon myös kansanrunouden ja sisältää *Kalevalan* sanaselityksiä, on se liian vaikeaselkoinen alakoululaisille. Kirja on liian ”korkealentoinen”, ja sisältää pienille koululaisille sopivia kansansatuja tai muuta vastaavaa kerrontaa vain lyhyinä näytteinä. (Antti 1910, 268–269.) Lyhentämistä puolesti myös Oskari Mantere, jonka mukaan *Kalevalaa* tulisi ensi-

10 Ks. tarkemmin erilaisista lyhennelmistä Mäkelä-Henriksson 1961 ja Järvinen 2008.

sijaisesti opettaa kaunokirjallisuutena ja lyhennelmän avulla estää koululaisten tylsistyminen eepoksen äärellä (Mantere 1911, 32).

Toisella kannalla oli A. V. Koskimies, joka arveli, että lisäämällä opetustunteja ja opettajien resursseja sekä *Kalevalan* mahdollisimman syvällistä tarkastelua saadaan lisättyä koululaisten innostusta eepokseen, ei suinkaan lyhentämällä eeposta tai supistamalla opetusta (ks. Koskimies 1909). Kielitieteilijä ja *Virittäjä*-lehden päätoimittaja (1897–1899, 1910–1926) E. A. Tunkelo esitti, että *Maamme kirja* pitäisi säilyttää Kalevala-opetuksessa. Topeliuksen tapa yksinkertaistaa, havainnollistaa ja kuvittaa *Kalevalan* sisältöä sopii kirjoittajan mukaan juuri lapsille (Tunkelo 1911, 22). Sen sijaan vanhemmille oppilaille suunnatussa opetuksessa Tunkelo ehdottaa *Kalevalan* ”lukukaavaa” ja vastustaa eepoksen lyhentämistä vedoten kansallisaarteen koskemattomuuteen:

Oppikoulujen varalle siis ehdotan: Kalevalan lukemista osittain mutta taiten supistettakoon ja tätä varten laadittakoon tarkoituksenmukainen, lyhyt lukukaava: tätä keinoa koeteltakoon ensin käytännössä riittävästi, ennen kuin kansallisrunoelmaamme käydään meitä itseämme varten supistamaan. (Tunkelo 1911, 26.)

Tunkelo korosti *Kalevalan* esteettisyyden säilyttämistä, joka kärsisi lyhentämisestä ”Kalevala on puutteineenkin sentään eheä runoteos ja sellaisena kohdeltava” (emt., 25), mutta toisaalta hän ymmärsi, että koko *Kalevalan* läpilukeminen on liian vaativa tehtävä. Tunkelo taipui lopulta kantaan, että *Kalevalan* lyhennelmä olisi laadittava nimenomaan opettajia varten sekä vielä erillinen opas eepoksen käsittelyn avuksi (emt., 28). Tunkelon näkökulman muutos pohjautui Oskari Mantereen kirjoitukseen ”Kalevala kouluisamme” (1911), joka käsitteli *Kalevalan* lyhentämistä (ks. Tunkelo 1911, 27–28). Tunkelon tapaan *Kalevalan* koskemattomuutta puolusti kannassaan ehdottomana *Virittäjään* kirjoittanut kasvatustieteilijä, kriitikko ja kääntäjä Juho Hollo. Hollon mukaan eeposta ei voi lyhentää tekemättä sille vääryyttä. Hollo kritisoi varhaisia *Kalevalan* ja kansanrunoudentutkijoita eepoksen kiinnostavuuden

latistamisesta juuri siinä, että he ovat keskittyneet runohistoriallisiin ulottuvuuksiin tai runojen leviämisteorioihin syrjäyttäen *Kalevalan* esteettiset piirteet (Hollo 1912, 20–21). *Kalevalan* lyhentämisen kannalla ei ollut myöskään Kalevala-tutkija A. R. Niemi. Hän perusteli tätä omalla säetutkimuksellaan *Kalevalan kokoonpano I. Runokokous Väinämöisestä* (1898), joka on osoittanut, että eepos on eheä, ”yhtenäinen kokonaisuus, jonka lyhentäminen ei ole mahdollinen tekemättä sille väkivaltaa” (Niemi 1927, 199–200). Niemi painotti, että opettajien tulisi olla perehtyneitä kansanrunoudentutkimukseen ja sopeuttaa tieto kouluopetusta varten (emt.). Samoilla linjoilla oli myös Aimo Turunen (1938).

Lyhentämistä kannattavat näkemykset saivat lopulta jalansijaa keskustelijoiden joukossa ja kouluissa. Oskari Mantere esitti laajan ehdotuksen lyhennyksen periaatteista: runomuotoisuus ja eepinen kokonaisuus olisi säilytettävä sekä pidettävä tärkeimmät henkilöitä luonnehtivat osiot mukana. Mantere oli harvoja, joka halusi säilyttää osin myös lyyriset kohdat, mutta muiden tavoin katsoi, että esimerkiksi loitsuja ja häärunoja tulisi karsia. (Ks. Mantere 1911, 34–35.) Antti Aarnen (1910, 271) mukaan oppilaiden tulisi oppia *Kalevalan* kansallinen arvo ja merkitys sekä runollinen taidokkuus. Tähän tarkoitukseen riittäisi lyhyempi versio eepoksesta. Myös rehtori ja kansanrunoudentutkija F. A. Hästesko oli esteettisen linjan ja lyhennelmien kannattaja. Hänen mukaansa *Kalevalaa* olisi käsiteltävä kaunokirjallisenä tuotteena eli kiinnitettävä opetuksen huomio sellaisiin seikkoihin, joita kirjallisuuden opetuksessa käsitellään, eli psykologisiin ja esteettisiin seikkoihin (Hästesko 1926, 12; ks. myös Tunkelo 1911).

Keskustelun aikana syntyikin opetustarkoituksiin erilaisia lyhennelmiä ja oppaita, joista F. A. Hästeskon *Kalevalan opetusopas* vuodelta 1926 lienee seikkaperäisin. Hästesko laati myös lyhennetyt *Kalevalan* kouluille 1925. Tätä aiemmin perinteenkerääjä, opettaja ja kirjailija Iivo Härkönen oli julkaissut oppaan *Kalevala kouluille ja nuorisolle* (1921). Opas sisältää valikoituja runo- ja proosamuotoisia lyhennelmiä *Kalevalan* runoista sekä keskeisten sanojen selityksiä. Toisin kuin Hästeskon kirjassa, Härkösellä ei ole lukijoiden

avuksi kirjoitettua johdantoa tai muuta taustoittavaa tekstiä. F. A. Hästeskon linja oli käytännöllinen: *Kalevalaa* ei kannata opetella ulkoa, eikä muutenkaan lukea liian tarkkaan, vaan opetella ”tärkeimmät tapahtumat ja piirteet” (Hästeskö 1926). *Kalevalan opetusoppaassa* annetaan vinkkejä runojen käsittelyyn, taustoitetaan kansanrunoudentutkimuksen tuloksia ja *Kalevalan* kansanruno-taustoja sekä runolaulajia. Kirjan lopussa on lausuntataiteilijan kokemuksia ja tulkintoja *Kalevalasta*.

Tanskalaisen F. Ohrtin teos *Kalevala kansanrunoelmana ja kansalliseepoksena* oli ilmestynyt suomennettuna jo 1909. Muun muassa E. A. Tunkelo piti Ohrtin tiivistä ja yleistajuista teosta, jossa on otettu huomioon myös Kalevala-tutkimuksen tulokset, hyvin sopivana koulujen ja muiden tahojen opetuskäyttöön (Tunkelo 1910, 15), mutta yleisesti keskustelijat kannattivat kotimaisten tekijöiden oppaita ja lyhennelmiä. Historiallinen, kansanrunotaustoja painottava linja mureni vähitellen ja yhä enenevässä määrin kouluissa käytettiin erilaisia lyhennelmiä. Tähän tarpeeseen vastasi *Kalevalan* juhluvuoden 1935 jälkeen myös Martti Haavio teoksellaan *Pienois-Kalevala* (1938). Teos oli tuohon aikaan SKS:n kansanrunousarkiston johtajana toimineen tutkijan näkemys siitä, millainen lyhennelmä selityksineen ja muine taustoittavine lisineen voisi nuorisoa innostaa tarttumaan *Kalevalaan*. Aimo Turusen (1938, 246) mukaan lyhennelmä on onnistunut kokonaisuus, jossa on otettu huomioon paitsi esteettiset myös kansanrunoustieteelliset periaatteet. Myös kansanrunoudentutkimuksen professori Väinö Salminen julkaisi teoksen *Kalevala sankarirunoelmana* vuonna 1940. Salmisen tarkoituksena oli tarjota hyvin tiiviissä, 80-sivuisessa kirjassa opettajille kattava esitys *Kalevalasta*, sen taustoista, synnystä ja kielestä.

Kalevalan arvo ja asema

Keskustelu *Kalevalan* kouluopetuksesta oli monessa mielessä intohimoinen arvokeskustelu, jossa eepoksen kansallista ja symbolista merkitystä ei kyseenalaistettu, vaan sillä perusteltiin kulloisenkin kirjoittajan näkemystä. Kuten V. A. Haila totesi: ”Kalevalan arvo perustuu etukädessä sen kansallisesti kehittävään ja sivistävään vaikutukseen” (Haila 1934, 235). *Kalevalan* symbolinen koskemattomuus käy hyvin ilmi Äidinkielen opettajain päivien puheenvuoroissa vuodelta 1927 (julk. *Virittäjässä*, Vaula 1927), jossa otettiin kantaa siihen, tulisiko *Kalevalaa* opettaa lyhennetystä versiosta vai koko eepoksesta. Lyhennettyä *Kalevalaa* tai Iivo Härkösen teosta hyödyntäen eräs keskustelijoista katsoi, että ”siitä keskikouluasteella saa tarpeeksi ainesta. -- Gallen-Kallelan kuvituksen käyttö lisäisi opetuksen viehättävyyttä”. (Vaula 1927, 274.) Moni kuitenkin oli sitä mieltä, että *Kalevalaa* pitää lukea kokonaisena teoksena ja se ”pitää antaa eheänä oppilaiden käsiin”. Korostettiin, ettei opettajilla ole oikeutta lyhentämiseen tai muuttamiseen. Myös suorasanaainen versio eepoksesta katsottiin ”pyhyden häpäisemisenä”. Kuitenkin vallitseva näkemys oli, että opetuksen kannalta lyhennetty *Kalevala* olisi toimivin ratkaisu. (Emt., 275.)

Arvolatautunut oli myös suhtautuminen ensimmäiseen kasvatustieteelliseen väitöskirjaan, joka käsitteli kirjallisuuden opetusta ja kirjallisuuden valintaa kouluissa. V. A. Hailan tutkimus sai ankaraa kritiikkiä E. A. Saarimalta (1935a), joka itse oli opettanut *Kalevalaa* ja toimittanut *Kalevalan* selityksiä ja erilaisia kirjallisuusoppaita kouluille. Saarimaan mukaan Hailan väitöskirja oli monin tavoin puutteellinen ja keskeneräinen. Kritiikkiä saa erityisesti kirjallisuuden esteettinen ja kasvatustieteellinen käsittely sekä monet kieleen liittyvät seikat. Saarimaan arvostelu kohdistui siis juuri niihin kohtiin, joita hän itse painotti koulujen opetusmenetelmissä: esteettisiin ja psykologisiin metodeihin. Haila vastasi kritiikkiin seikkaperäisellä selonteolla ja kirjoittamalla muun muassa, että ”Arvostelu on asiallisesti kovin saivarteleva ja mestaroiva, sävyllään omahyväinen ja näykkivä” (Haila 1935, 425). Hailan vastineen

jälkeen on *Virittäjään* liitetty vielä kriitikon näpäyttävä huomautus. Saarimaa toimi lehden päätoimittajana vuosina 1927–1936:

Edellisen johdosta

viitataan *Virittäjän* viime numerossa olevaan arvosteluuni ja arvosteltuun teokseen. Siitä tavasta, millä tohtori Haila on sulattanut lähteensä, on hyvänä todistuksena se, että hän yhä samastaa *hahmon* (Gestalt) ja *muodon* (Form). Hänen teoksensa virallisesta tarkastuksesta, johon hän vetoaa, en halua lausua mitään. (Saarimaa 1935b, 428.)

Väittely ei ollut suinkaan vanhemman tutkijan teilaus nuoremman tutkimusta kohtaan, vaan kahden kollegan välinen kiista. Saarimaa (s. 1888) ja Haila (s. 1894) olivat melko samanikäisiä, ja ennen väittelemistä Haila oli ehtinyt toimia opettajana ja koulunjohtajana sekä lehtorina. Debatti havainnollistaa kuitenkin sitä, miten haastava ja sensitiivinen aihe kouluopetus eli kansalaisten kasvattaminen ylipäätään oli, erityisesti pohdittaessa, minkälaista kirjallisuutta kouluissa tulisi lukea.

Keskustelu *Kalevalan* kouluopetuksesta liittyi monella tapaa eepoksen kansalliseen merkitykseen, mikä valottaa kiinnostavalla tavalla *Kalevalan* perinnöllistämisen prosessia. Keskustelussa kouluopetuksesta jäätiin jonkinlaiseen odottavaan tilaan, sillä eepos koettiin siihen liian hankalaksi ja monitasoiseksi. Myös opettajien resurssit (muun muassa tuntimäärät) ja taidot eivät yksinkertaisesti riittäneet niin laajamittaiseen perehdytykseen, kuin mitä moni keskustelija toivoi. Keskustelua hankaloitti myös kaksi toisilleen vastakkaista koulukuntaa (esteettinen ja historiallinen) sekä kysymys *Kalevalan* lyhentämisestä. Kenties suurin haaste liittyi kuitenkin tunteisiin ja eepoksen kiinnittyviin merkityksiin. *Kalevala* herätti keskustelijoissa voimakkaitakin tunteita, mikä osin sumensi esitettyjä argumentteja. *Kalevalan* lyhentämistä vastustavat vetosivat viime kädessä eepoksen pyhään, kansalliseen merkitykseen, johon oli sopimatonta kajota. Niin ikään lyhentämistä puolustavat keskustelijat vetosivat eepoksen horjumattomaan arvoon ja suomalaiseen identiteettiin. Kunnioittavat ja eepoksen ”pyhyttä” ylläpitävät käsitykset vaikutti-

vat (ja vaikuttavat kenties edelleen) myös opetuksen haasteisiin (ks. myös Mäkinen 1985, 8). Lopulta opetuksen menetelmissä ei tapahtunut muutoksia – ainakaan keskustelijoiden toivomia – ja jäljelle jäi pettymys. Kouluneuvos G. Sarvan kuvaus äidinkielenopettajien päivien yhteydessä vuonna 1927 kertoo monitahoisista haasteista:

Tarkastusmatkoilla oli Kalevala ollut hänelle surulapsi, johon hänen oli yleensä ollut vaikea kajota. Useimmille se oli näyttänyt olevan vaikein kohta kirjallisuuden opetuksessa. Kun oli neuvoja kysytty, ei hän niitä juuri osannut antaa. Eikä hän ole oikein selvillä, miksi ei Kalevalan opetus tuota hedelmää. Mahdollisesti on vika metodissakin. (Vaula 1927, 275.)

Seuraavalla vuosikymmenellä E. A. Saarimaa kuvasi syvää turhautumistaan *Kalevalan* kouluopetukseen, joka ei näytä hänen mukaansa – kaikista keskusteluista, oppaista ja kokeiluista huolimatta – onnistuneen innostamaan koululaisia:

Kirjallisuuden opetuksessa on ehdottomasti hylättävä jokainen metodi, joka ikävyyttää ja tympäisee. Sellainen opetustapa tappaa kaiken runouden. Tällaista tihua työtä tekevät kuitenkin yleisesti äidinkielen opettajat Kalevalaa opettaessaan. – Menisin niin pitkälle, että sanoisin: on parasta olla opettamatta Kalevalaa kouluissa, jos tätä opetusta ei saada mielenkiintoiseksi. Joka tapauksessa on syytä ottaa vakavasti harkittavaksi, eikö Kalevala opetusta olisi lopulta siirrettävä pois siltä asteelta, millä se nykyään on. (Saarimaa 1934, 266–267.)

Kirsti Mäkisen (1985, 8) mukaan *Kalevalaa* olisi alusta lähtien pitänyt lukea kouluissa kaunokirjallisuutena ja hyväksyä Lönnrotin rooli eepoksen luovana tekijänä. Näin *Kalevala* olisi ollut vapaampi uusille tulkinnoille ja ymmärrykselle. Koko keskustelussa voidaan osin havaita jonkinlaista Rodney Harrisonin (2013) esittelemää kulttuuriperinnön kasautumista, joka heikentää kulttuuriperinnön merkitystä ja käyttöä. On vaikea sanoa, tapahtuiko tällaista kulttuuriperinnön kasautumista ja heikentymistä todellisuudessa koulujen opetuksessa, mutta siihen viittaa ainakin 1910–1930-lukujen keskustelu, jota myös opettajat kävivät.

Haasteena *Kalevala* vai opetus?

Tässä luvussa olen tarkastellut 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenien keskustelua *Kalevalasta* ja kouluopetuksesta. Olen valottanut keskustelua erilaisten lehtikirjoitusten välityksellä, mutta keskusteluun vaikuttivat myös ympäröivässä yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset. Luvun aineiston kattamilla vuosikymmenillä, 1910–1930-luvuilla kotimaisen kirjallisuuden julkaisumäärät kasvoivat yhä enemmän, lukemisen kulttuuri monipuolistui ja koululaitos vakiintui (ks. Leino-Kaukiainen ja Heikkinen 2011, 17). Kun *Kalevala* tuli kouluihin 1840-luvulla, ei suomenkielistä kirjallisuutta juuri ollut, mutta 1900-luvun alkuun tultaessa Aleksis Kivi, Minna Canth, Eino Leino ja muut suomeksi kirjoittavat kirjailijat olivat vakiinnuttaneet asemansa suomalaisen kirjallisuuden kaanonissa. Ne, jotka halusivat vähentää *Kalevalan* opiskelua koulussa ja tutustuttaa koululaisia eepokseen lyhennelmän avulla, perustelivat kantaansa esimerkiksi tarpeella luetuttaa myös muuta kotimaista (ja ulkomaista) kirjallisuutta. Myös *Kalevalaan* liittyvä tutkimus lisääntyi 1900-luvun alkuun tultaessa ja saatavilla oli yhä enemmän tietoa eepoksen taustoista ja Lönnrotin toimitustyön luonteesta.

Keskusteluun heijastuivat välillisesti myös käsitykset kirjallisuudesta ja kysymys siitä, oliko *Kalevala* kirjallisuutta vai kansanrunoutta. Tähän vaikutti 1890-luvulla syntyneen kansanrunoustieteen oppiaineen sanoutuminen irti *Kalevalan* tutkimisesta ja keskittymisen eepoksen lähteisiin, suullisesti laulettuihin runoihin. Kansanrunouden näkökulma ohjasi erityisesti yhtä keskustelijoista, A. R. Niemeä, joka oppialansa edustajana korosti *Kalevalan* opettamista vasten kansanrunojen taustoja ja -kulttuuria. Kiinnostavaa on, että Niemi vastusti eepoksen lukemista kaunokirjallisuutena, vaikka kansanrunoustieteessä katsottiin Kaarle Krohnin johdolla *Kalevalan* kuuluvan kirjallisuudentutkimuksen piiriin. Niemen kollegat, Antti Aarne ja F. A. Hästesko näkivät asian toisin, käytännöllisemmin, ja olivat lyhennelmän ja erilaisten selitysten kannalla. Esteettinen, kaunokirjallisuutta edustava sekä lyhennettyä *Kalevalaa*

kannattanut linja sai lopulta jalansijaa keskustelijoiden parissa ja myös kouluissa (ks. Vaula 1930, 188). Tämä johtunee osittain siitä, että nämä näkökulmat olivat opettajien kannalta helpompia opetuksen käytössä kuin monenlaisia kansanrunouden ja -kulttuurin taustoja ja eeposta kokonaisena teoksena puolustava näkemys.

Mikä siis oli suurin haaste, *Kalevala* vai opetus? Varmasti molemmat, mutta erityisesti tämän tutkimuksen aineistosta käy ilmi, että haasteet löytyivät niin koulujen ikävästä ja pitkästyttävästä opetustavasta kuin asenteistakin. Keskusteluun osallistujat olivat omaksuneet melko vakiintuneet käsitykset *Kalevalasta* ja sen merkityksestä kasvattavassa opetuksessa. Näin keskustelijoista suurin osa ei myöskään irrottautunut eepoksen ”pyhästä” asemasta suomalaisessa kulttuurissa, mikä pohjimmiltaan saattoi estää täysin uudenlaisen tavan opettaa *Kalevalaa*. On myös muistettava, että keskustelua käyneet olivat 1900-luvun alkupuolen oppinutta sivistyneistöä, jolle oli tärkeää korostaa niin sanotun hyvän, kasvattavan kirjallisuuden tuntemusta ja kansalliseepoksen merkitystä. Eepoksen vaikeaselkoisuutta tai pitkäveteyttä ei välttämättä haluttu tuoda esille, koska *Kalevalan* katsottiin ehdottomasti kuuluvan isänmaallisen koulusivistyksen piiriin: ”Kalevalan arvo perustuu etukädessä sen kansallisesti kehittävään ja sivistävään vaikutukseen” (Haila 1934, 234–235). Lukuun ottamatta opetuksen turhautunutta E. A. Saari- maata kukaan keskustelijoista ei ehdottanut *Kalevalan* poistamista kouluopetuksesta tai eepoksen kevyempää käsittelemistä esimerkiksi suhteessa muuhun kansalliseen kirjallisuuteen. Keskustelua käyneet tutkijat katsoivat asiaa myös oman oppialansa menetelmiä ja käytäntöjä vasten.

Tässä luvussa käsitellyn keskustelun juonteet ja vastakkainasettelut antavat mahdollisuuden vertailla myös 2020-luvun koulujen tapoihin opettaa *Kalevalaa* ja yrityksiin innostaa koululaisia tutustumaan syvemmin eepoksen maailmaan ja sen taustoihin. Luvun aineisto havainnollistaa, miten *Kalevalan* kouluopetus ja siitä käyty keskustelu ovat omalta osaltaan tuottaneet käsityksiä *Kalevalasta* vakiintuneena, kyseenalaistamattomana ja jonkinlaisena staattisena suomalaisena kulttuuriperintönä. Eepokseen liitetty

symbolinen koskemattomuus ja kouluopetuksessa toistettavien käsitysten kasautuminen herättävät myös kysymyksen, millainen valta institutionaalisilla toimijoilla ja asiantuntijoilla on hallita ja määritellä kulttuuriperintöjä – ja missä määrin tämä vaikuttaa ihmisten omakohtaisiin tapoihin merkityksellistää menneisyyden ilmiöitä nykyhetkessä.

Lähteet

Aineistot

- Aarne, Antti. 1910. ”Kansanrunous äidinkielen opetuksessa meillä ja muutamissa muissa maissa.” *Suomen Kasvatusopillisen Yhdistyksen Aikakauskirja*, no 5–6 / 1.1.1910: 267–276. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/919219?page=67>.
- Ahqvist, August. 1853. *De fem första sångerna af Kalevala med svensk ordbok*. Helsinki: Öhmanska bokhandeln.
- Ahqvist, August. 1862. *Tio sånger ur Kalevala med ordbok och mythologiska förklaringar*. Helsinki: Tikkanen.
- Engelberg, Rafael. 1910. ”Kalevala kouluopetuksessa.” *Valvoja* nro 3: 171–174.
- Erich, Mikko W. 1910. ”Kalevala ja kansa.” *Helsingin Sanomat* no 48, 1.3.1910. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/752097>.
- Haavio, Martti. 1938. *Pienois-Kalevala*. Helsinki: WSOY.
- Haila, V. A. 1934. *Suomenkielisten oppikoulujen kaunokirjallisuuden opetuksesta erityisesti silmälläpitäen kirjallisuuden walintaa*. Mikkeli: Mikkelin sanomain kirjapaino.
- Haila, V. A. 1935. ”Muuan arvostelu.” *Virtittäjä* 1935: 425–428.
- Hertzberg, Rafael. 1875. *Kalevala berättad för ungdom / med 8 teckningar af R. W. Ekman*. Helsingfors: Holm.
- Hollo, Juho. 1912. ”Kalevala ja oppikoulut. Mietteitä Kalevalan yhtenäisyydestä ja Kalevalan lyhentelystä.” *Virtittäjä* nro 2/1912: 17–28.
- Härkönen, Iivo. 1921. *Kalevala kouluille ja nuorisolle*. Helsinki: WSOY.
- Hästesko, F. A. 1926. *Kalevalan opetusopas*. Porvoo: WSOY.
- Kivijärvi, Erkki. 1915. ”Kalevalan opetuksesta kouluissamme.” *Helsingin Sanomat* 17.3.1915. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1172892>.
- Koskimies, A. V. 1909. ”Kalevalan opetuksesta.” *Uusi Suometar* no 24: 30.1.1909. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/800305>.
- Lönnrot, Elias. 1862. *Koulu-Kalevala*. Helsinki: SKS.

- Lönnrotiana 43, 121 ja 122. SKS KRA. Elias Lönnrotin aineisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto, perinteen ja nykykulttuurin kokoelma.
- Mantere, Oskari. 1911. "Kalevala kouluissamme." *Suomen Kasvatusopillisen Yhdistyksen Aikakauskirja* nrot 1–2.
- Mantere, Oskari. 1913. *Äidinkielen kirjallisuus kouluopetuksessa*. Helsinki: Kirja.
- Niemi, A. R. 1927. "Kalevalan asemasta suomenkielisisä oppikouluissamme." *Virittäjä* nrot 4–6: 195–208.
- Pelkonen, Lauri. 1928. "Kalevalan opetuksesta." *Virittäjä* nrot 5–7: 162–171.
- Pelkonen, Lauri. 1931. "Oppikoulun äidinkielenopetus suunnitelmasta." *Virittäjä* nro 3: 231–239.
- Saarimaa, E. A. 1921. "Kansanrunouden asema suomenkielisten oppikoulujen äidinkielen opetuksessa." *Virittäjä* nrot 1–3: 1–6.
- Saarimaa, E. A. 1934. "Huono Kalevalan opetusmenetelmä." *Virittäjä* 1934: 266–267.
- Saarimaa, E. A. 1935a. "Arvio teoksesta V. A. Haila, Suomenkielisten oppikoulujen kaunokirjallisuuden opetuksesta erityisesti silmälläpitäen kirjallisuuden valintaa." *Virittäjä* Vol 39, 1935: 299–305.
- Saarimaa, E. A. 1935b. "Edellisen johdosta." *Virittäjä* Vol 39, 1935: 428.
- Salmi, Väinö. 1940. *Kalevala sankarirunoelmana*. Helsinki: Otava.
- Siikaniemi, Alku. 1909. "Kalevala Suomen kouluissa." *Valvoja* 1909: 247–252.
- Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran pöytäkirjat 16.3.1836 / 5.10.1908. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto.
- Tunkelo, E. A. 1910. "Uusia apuneuvoja kaunokirjallisuuden käsittelyyn suomenkielen opetuksessa." *Virittäjä* nro 1/1910: 11–22.
- Tunkelo, E. A. 1911. "Muutama sana Kalevalan sovitamisesta kansa- ja oppikoulujen tarpeisiin." *Virittäjä* nro 2–3/1911: 17–28.
- Turunen, Aimo. 1938. "Pienois-Kalevala. Toim. Martti Haavio." *Virittäjä* Vol 42, 1938: 245–247. <https://journal.fi/virittaja/article/view/30528>.
- Turunen, Aimo. 1948. "Kalevala koulujemme äidinkielen opetuksessa." *Virittäjä* Vol 52, 1948: 323–336.
- Vaula, Martti. 1927. "Äidinkielen opettajain päivät Helsingissä." *Virittäjä* nrot 4–6, 1927: 262–290.
- Vaula, Martti. 1930. "Suunnan etsintää Kalevalan opetuksessa." *Virittäjä* nro 34, 1930: 188–191.
- W. T. 1909. "Kalevala kansan omaksi." *Haminan Sanomat* no. 56. 25.5.1909. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/622868>.
- "Äidinkielen opettajain kurssien pöytäkirjat 3.–12.1.1931." *Virittäjä* nro 3, 1931: 241–300.

Kirjallisuus

- Anttila, Aarne. 1985. *Elias Lönnrot. Elämä ja toiminta*. Helsinki: SKS.
- Anttonen, Pertti ja Matti Kuusi. 1999. *Kalevala-lipas*. Helsinki: SKS.
- Engelberg, Rafael. 1914. *Kalevalan sisällys ja rakenne*. Helsinki: Helsingin uusi kirjapaino-osakeyhtiö.

- Fewster, Derek. 2008. ”Kalevala kouluopetuksessa.” Teoksessa *Kalevalan kulttuurihistoria*, toimittaneet Ulla Piela, Seppo Knuutila ja Pekka Laaksonen, 200. Helsinki: SKS.
- Genetz, Arvid. 1895. *Kalevala. II. Selityksiä*. Helsinki: SKS.
- Haapojja-Mäkelä, Heidi. 2019. ”Näkökulmia suomalaisen muinaisuuteen: Aineeton kulttuuriperintö, kalevalaisuus, paikka ja maisema.” *Terra* 131 (2): 97–112.
- Harrison, Rodney. 2013. *Heritage. Critical Approaches*. London: Routledge.
- Hatakka, Mari. 2018. ”Akseli Gallen-Kallelan *Kalevala*-taide.” Teoksessa *Kalevalan kulttuurihistoria*, toimittaneet Ulla Piela, Seppo Knuutila ja Pekka Laaksonen, 70–71. Helsinki: SKS.
- Heiskari, Tapio. 2021. ”Koulu ja Kalevala – onko mitään tylsempää?” 26.2.2021. Luettu 7.11.2023. <https://www.tek.fi/fi/uutiset-blogit/koulu-ja-kalevala-onko-mitaan-tylsempaa>.
- Honko, Lauri. 1987. ”Kalevala: aitouden, tulkinnan ja identiteetin ongelmia.” Teoksessa *Kalevala ja maailman eepokset*, toimittanut Lauri Honko, 125–170. Kalevalaseuran vuosikirja 65. Helsinki: SKS.
- Hämäläinen, Niina. 2020. ”Säe säkeeltä. Väinö Kaukosen säetutkimukset Kalevalasta.” *Sananjalka*, 62 (62): 215–235. <https://doi.org/10.30673/sja.91113>.
- Järvinen, Irma-Riitta. 2008. ”Kalevalan lyhennelmät ja mukaelmat.” Teoksessa *Kalevalan kulttuurihistoria*, toimittaneet Ulla Piela, Seppo Knuutila ja Pekka Laaksonen, 408–413. Helsinki: SKS.
- Kallio, Kati. 2023. Karjalaisuus, suomalaisuus ja Kalevala II: Voiko Kalevalan varastaa? Blogisarja *Karjalaisuus, suomalaisuus ja Kalevala. Vähäisiä lisiä*. SKS. Luettu 1.12.2023. <http://neba.finlit.fi/blogi/karjalaisuus-suomalaisuus-ja-kalevala-ii-voiko-kalevalan-varastaa/>.
- Kauppinen, Sirpa. 1985. ”Kaavaa ja henkeä. Kalevalan opetuksen perinne.” Teoksessa *Kalevala, koulu ja opetus*, toimittanut Kirsi Mäkinen, 63–92. Äidinkielen Opettajain Liiton vuosikirja XXXII. Helsinki: Äidinkielen Opettajain Liitto.
- Kuutma, Kristin. 2015. ”From Folklore to Intangible Heritage.” Teoksessa *A Companion to Heritage Studies*, toimittaneet William Logan, Máiréad Ní Craith ja Ullrich Kockel, 41–53. London: Wiley-Blackwell.
- Laaksonen, Pekka. 2005. ”Viides Kalevala.” Teoksessa Elias Lönnrot, *Kalevala, lyhennetty laitos 1862*, VII–XX. Helsinki: SKS.
- Lafrenz Samuels, Kathryn. 2015. ”Introduction. Heritage as Persuasion.” Teoksessa *Heritage Keywords. Rhetoric and Redescription in Cultural Heritage*, toimittaneet Kathryn Lafrenz Samuels ja Trinidad Rico, 3–28. Colorado: University Press of Colorado.
- Lehtinen, Marja. 1999. ”Kirjallisuuden käsite ja kirjallisuusinstituution eriytyminen.” Teoksessa *Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin. Suomen kirjallisuushistoria 1*, toimittaneet Yrjö Varpio ja Liisi Huhtala, 196–203. Helsinki: SKS.
- Lehtipuro, Outi. 1985. ”Kalevala siltana kansankulttuurin ja korkeakulttuurin välillä.” Teoksessa *Kalevala, koulu ja opetus*, toimittanut Kirsti Mäkinen, 25–44.

- Äidinkielen Opettajain Liiton vuosikirja XXXII. Helsinki: Äidinkielen Opettajain Liitto.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko ja Anja Heikkinen. 2011. ”Yhteiskunta ja koulutus.” Teoksessa *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*, toimittaneet Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen, 16–33. Helsinki: SKS.
- Lönnrot, Elias. 1991. *Valitut teokset 3. Kirjoitelmia ja lausumia*. Toimittanut Raija Majamaa. Helsinki: SKS.
- Mikkola, Kati. 2008. ”Maamme kirja Kalevalan tulkitsijana.” Teoksessa *Kalevalan kulttuurihistoria*, toimittaneet Ulla Piela, Seppo Knuuttilla ja Pekka Laaksonen, 170–189. Helsinki: SKS.
- Mäkelä, Heidi Henriikka. 2022. ”Suurin piirtein kaikki mitä kriittisestä kulttuuriperinnön tutkimuksesta on tiedettävä juuri nyt: Smith, Laurajane. 2020. Emotional Heritage. Visitor Engagement at Museums and Heritage Sites.” *Elore* 29 (1): 200–203. <https://doi.org/10.30666/elore.116236>.
- Mäkelä, Heidi Henriikka ja Lotte Tarkka. 2022. ”Sopimatonta: Seksuaalisuuteen liittyvien kalevalamittaisten runojen perinnöllistäminen Suomessa 1818–1997.” *Elore* 29 (2): 34–58. <https://doi.org/10.30666/elore.121473>.
- Mäkelä-Henriksson, Eeva. 1961. ”Kalevalan lyhennelmistä ja mukaelmista.” Teoksessa *Kalevalaseuran vuosikirja* 41, 270–292. Helsinki: SKS.
- Mäkinen, Kirsti, toim. 1985. *Kalevala, koulu ja opetus*. Äidinkielen Opettajain Liiton vuosikirja XXXII. Helsinki: Äidinkielen Opettajain Liitto.
- Mäkinen, Kirsti. 1985. ”Saatteeksi.” Teoksessa *Kalevala, koulu ja opetus*, toimittanut Kirsti Mäkinen, 7–12. Äidinkielen Opettajain Liiton vuosikirja XXXII. Helsinki: Äidinkielen Opettajain Liitto.
- Niemi, A. R. 1898. *Kalevalan kokoonpano I. Runokokous Väinämöisestä*. Helsinki: SKS.
- Niemi, A. R. 1910. *Kalevalan selityksiä*. Helsinki: SKS.
- Ohrt, F. 1909. *Kalevala kansanrunoelmana ja kansalliseepoksena*. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Smith, Laurajane. 2006. *Uses of Heritage*. London: Routledge.
- Tarkka, Lotte. 2022. ”Johdanto kulttuurin kaanoneihin ja katveisiin.” Teoksessa *Kaanon ja marginaali. Kulttuuriperinnön vaiennetut äänet*, toimittaneet Niina Hämäläinen ja Lotte Tarkka, 7–20. Kalevalaseuran vuosikirja 101. Helsinki: SKS. <https://doi.org/10.21435/ksvk.101>.
- Tieteen termipankki. 2023. ”perinnöyttäminen, perinnöytyminen, perinnöllistäminen, perinnöllistyminen.” Luettu 9.11.2023. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Perinn%C3%B6ntutkimus:perint%C3%B6ytyminen>.
- Tuomaala, Saara. 2011. ”Kamppailu yhteisestä koulusta ja oppivelvollisuudesta.” Teoksessa *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*, toimittaneet Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen, 95–110. Helsinki: SKS.

Arkeologia ja aineettoman kulttuuriperintötyön jännitteiset yhteisöt

Visa Immonen

 <https://orcid.org/0000-0002-7616-500X>

Anna Sivula

 <https://orcid.org/0000-0002-3544-7318>

Tieteenalana arkeologia tutkii ihmistoiminnan aineellisia jälkiä tai laajemmin ymmärrettynä aineellista kulttuuriperintöä (Halinen ja muut 2014; Hicks ja Beaudry 2018). Arkeologisen koulutuksen saaneet asiantuntijat määrittelevät ja muovaavat työllään kulttuuriperintöä. Vaikka arkeologeille on täten säilytetty arkeologisen perinnön hallinnoinnin portinvartijan rooli (Matsuda ja Okamura 2011), heidän työnkuvansa on 2000-luvulla sulautunut osaksi maankäytön suunnittelua ja kulttuuriperintöhallinnon demokraattisesti säädelyjä toimintoja, joissa osallisuutta eli yhteisöjen ja tavallisten kansalaisten toimijuutta on pyritty lisäämään. Osallisuus tuo esiin sen, että arkeologia on myös aineettoman kulttuuriperinnön tieteenala.

Tässä luvussa keskitymme arkeologian ja aineettomaan kulttuuriperinnön suhteeseen. Tarkastelemme kulttuuriperintöä yhtäaikaisena aineellisen ja aineettoman konstruoinnin prosessina, jossa saavat hahmonsansa niin paikalliset, kansalliset kuin globaalitkin identiteetit. Nostamme esiin arkeologisen kulttuuriperintötyön vaikuttavuuden erilaisia mittakaavoja ja muotoja, ja osoitamme, kuinka mahdollistamalla erilaisia osallistumisen ja osallistamisen muotoja arkeologia on aineettoman kulttuuriperinnön toimija ja yhteisöjen identiteettien tukija.

Arkeologian tieteenalan ympärille ryhmittyvät yhteisöt, kuten arkeologit, paikalliset asukkaat ja museovierailijat, osallistuvat eri

tavoin kulttuuriperinnön rakentamiseen. Kulttuuriperintö kuuluu aina jollekin yhteisölle, oli kyse sitten pienistä yhteisöistä tai kokonaisesta kansakunnasta. Näin he edustavat erilaisia perintöyhteisöjä eli – Faron sopimuksen (2005) määritelmää seuraten – ryhmiä, jotka ”arvostavat tiettyjä kulttuuriperinnön piirteitä, joita he haluavat julkisen toiminnan puitteissa ylläpitää ja välittää tuleville sukupolville” (EN 50/2018, artikla 2b). Arkeologit ammattiryhmänä muodostavat yhden näistä yhteisöistä, ja siksi arkeologisen kulttuuriperinnön arvonluonti ei ole vain hallinnon ohjesääntöjen noudattamista tai tieteellisen tiedon tuottamista, vaan se kattaa myös arkeologiyhteisön identiteetin rakentumisen (Smith ja Campbell 2018). Arkeologit, heitä avustavat amatöörit ja muut arkeologian liepeillä olevat toimijat vaikuttavat aineellista ja aineetonta kulttuuriperintöä määrittelevään fyysiseen ja sosiaaliseen prosessiin. He tekevät perintötyötä. Arkeologinen perintötyö on eri toimijoiden itsereflektiota ja siitä voimansa saavaa yhteisöllisten löytöpaikkojen, historiakulttuurisesti identifioituvien alueiden – kuten kaupunkien tai kylien – ja globaalien kulttuurihistoriallisten viitekehysten uudelleenmäärittelyä. Osallistuminen ja osallisuus pitävät erinäisten arkeologisten perintöyhteisöjen perintötyön käynnissä ja määrittävät kuhunkin yhteisöön kuulumisen kriteerejä ja ehtoja. He kaikki ottavat osaa sekä aineellisen että aineettoman kulttuuriperinnön arvonluontiin (esim. Skeates ja muut 2012; Smith ja Waterton 2012).

Arkeologinen kulttuuriperintöprosessi on paitsi arkeologisen kohteen arvonluontia, myös siihen kiinnittyvien identiteettien työstämistä. Tämä arkeologian luonne aineettoman kulttuuriperinnön lähteenä ja toimijana tunnustetaan 2000-luvun tutkimuskirjallisuudessa (esim. Vaz da Silva 2008; Kirshenblatt-Gimblett 2014; Smith ja Campbell 2018). Arkeologisessa kulttuuriperintöprosessissa on aina kaksi toiminnallista muotoa: yhtäältä se on yhteisöä palvelevaa aineellista ja aineetonta kulttuurituotantoa, toisaalta arkeologisen perinnön aineetonta identiteettityötä. Tässä luvussa kehittelemme teoreettisia työkaluja, joiden avulla tutkimuksessa ja sen popularisoinnissa saadaan selkeämmin esiin tämä arkeologiseen kulttuurituotantoon sisältyvä aineeton ulottuvuus. Laajennamme Laurajane

Smithin (2006) ajatusta kaikesta kulttuuriperinnöstä aineettomana kytkemällä tähän jännitteiseen ja ristiriitaiseen merkityskenttään arvонуonnin sekä yhteisön käsitteet. Kulttuuriperinnön tarkastelu prosessina, joka tukee yhteisön identiteettityötä, auttaa ratkaisemaan aineettoman ja aineellisen kulttuuriperinnön dikotomiasta johtuvia teoreettisia ja metodologisia ongelmia.

Tarkastelemme, miten arkeologiset perintöyhteisöt tuottavat aineetonta kulttuuriperintöä. Sen taustalla vaikuttaa laaja kehityskaari 1800-luvun lopun ja 1900-luvun valtiojohtoisesta menneisyydenhallinnasta ja kansanvalistustoiminnasta 2000-luvun kulttuuriperintötyöhön, joka antaa tilaa omaehtoiselle ja yhteisölliselle identiteettityölle. Aiemmin keskiössä ollut kansallinen yhdenmukaisuus muuttuu asteittain paikallisten ja globaalien identiteettien kirjoksi. Tarkastelemme esimerkkien valossa tämän muutoksen etenemistä ja vaikutuksia arkeologiseen aineettomaan kulttuuriperintöön. Arkeologian tieteenhistorian lisäksi analysoimme Euran kunnan arkeologista perintöä ja sitä, miten paikalliset arkeologiset löydöt kytkeytyvät osaksi kunnallisten, kansallisten ja globaalien arkeologisten yhteisöjen identiteettityötä.

Aineeton kulttuuriperintö arkeologiassa 1800- ja 1900-luvuilla

Arkeologit ammatillisena yhteisönä sekä erinäisten kulttuuriperintöä määrittelevien ja käyttävien yhteisöjen jäseninä tuottavat niin aineetonta ja aineellista kulttuuriperintöä. Myös tieteenalan identiteetille aineeton kulttuuriperintö on ollut olennainen tekijä 1800-luvulta lähtien. Ennen tieteellisen arkeologian syntyä 1800-luvun jälkipuoliskolla kulttuuriperintöä tarkasteltiin antikvaarisen perinteen pohjalta (Immonen ja Taavitsainen 2011; Kostet ja Härö 2021). Siinä ei tehty oleellista jaottelua arkeologisiin löytöihin, teksteihin ja suulliseen perinteeseen tai aineettomaan ja aineelliseen kulttuuriperintöön, vaan ne nähtiin jatkumona, jonka pohjalta menneisyyttä tarkasteltiin. Lähdeaineistoihin ja niiden

erityispiirteisiin paneutuneiden tieteenalojen jaottelu alkoi kuitenkin hahmottua, kun geologia osoitti maapallon pitkäikäisyyden ja biologia ihmislajin kehityksen ajallisen jänteen (Trigger 2006; Kunnas-Pusa 2021). Tuolloin ymmärrettiin, että esihistoriaa ei voi tavoittaa kirjallisten lähteiden ja suullisen perinteen kautta. Siitä kehkeytyi tieteellisen arkeologian tutkimuskohde. Vaikka myös nuorempia historiallisia paikkoja voitiin tutkia arkeologisesti, tieteenalalan identiteetti rakentui ajatukselle keskittymisestä aineellisiin jäännöksiin, mikä vaikutti myös tapaan jäsentää esihistorian jälkeistä arkeologista tutkimusta. Lähdeaineistojen mukainen eriytyminen arkeologiaan, folkloristiikkaan, etnologiaan ja historiankirjoitukseen vaikutti myös kulttuuriperintöinstituutioihin ja niissä tehtyyn työhön. Tämä rajojen täsmentyminen näkyy myös Suomen muinaistutkimuksen varhaisvaiheissa (Kostet ja Härö 2021).

Ruotsin valtakunnassa annettiin varhaisin muinaismuistojen säilyttämistä koskeva plakaatti vuonna 1666, ja lainsäädäntö tuki antikvaarisen tutkimuksen vakiintumista (Kostet ja Härö 2021). Sekä antikvaarisesti että arkeologisesti suuntautuneen tutkimuksen ja kulttuuriperintöhallinnon perustana ovat olleet kartoitukseen perustuvat inventaarit muinaisjäännöksistä ja esinelöydöistä. Ensimmäiset pitäjäkertomukset Suomessa laadittiin 1700-luvulla, jolloin papit ja maanmittarit kokosivat tietoja Suomen paikkakunnilta, mutta toiminta hiipui vuosisadan loppuun mennessä (Tommila 1982). Uudestaan pitäjäkertomusten kokoaminen ja myös julkaiseminen käynnistyi 1800-luvulla. Vuonna 1831 perustettu Suomalaisen Kirjallisuuden Seura alkoi kerätä tietoa pitäjistä ja laatia paikalliskuvauksia (Lähdesmäki 2018, 105–106), ja vuonna 1871 perustettu Suomen Muinaismuistoyhdistys ryhtyi vuodesta 1876 järjestelmällisesti kokoamaan stipendiaattien voimin tietoja muinaismuistoista kautta Suomen (Ruohonen 2021). Näissä aineistoissa ja julkaistuissa pitäjänkertomuksissa käsitellään monipuolisesti paikkakuntien historiaa, murteita, luontoa, taloutta, suullista perinnettä ja arkeologisia kohteita. Lähdeaineistojen kirjossa, aineellisessa ja aineettomassa, ei tehdä vielä tieteenalakohtaisia

rajauksia. Eriytyminen aineistojen ja tieteenalojen välillä kuitenkin eteni 1800-luvun jälkipuolella. Tästä merkki oli Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus muinaisaikaisten muistomerkkien rauhoittamisesta ja suojelemisesta (16/1883), joka astui voimaan vuonna 1883 ja johti arkeologisen muinaismuistohallinnon rakentamiseen.

Menneisyyttä koskevan tutkimuksen laaja-alaisuus kumpusi yhtäältä antikvaarisesta perinteestä, mutta toisaalta saksalaisesta romantiikan filosofiasta omaksutun sivistyskäsitteen keskeisyydestä suomalaisessa kulttuuriperintötyössä (Immonen 2020). Sivistys on prosessi, jossa yksilöt, yhteisöt ja kansat oppimisen kautta toteuttavat itseään sekä laajentavat ajattelunsa ja toimintansa piiriä. Sivistykseen sisältyvät kaikki yhteisöjen jakamat kulttuuriset saavutukset ja kulttuuriperintö. Tämän sivistymisen prosessin kokonaisvaltaisuuden kannalta jaottelu aineettomaan ja aineelliseen kulttuuriperintöön on toissijaista tai tarpeetonta. Sivistyspohjainen kansallisuus- ja perintökäsitys jätti jälkensä myös suomalaiseen muinaismuistolainsäädäntöön ja sen toteuttamista varten tarvittuihin instituutioihin.

Sivistyspohjainen perintökäsitys korvautui 1900-jälkipuoliskolla hiljalleen globaalilla kulttuuriperintöajattelulla (Immonen 2020). Siinä korostuivat kulttuuriperinnön suojelun ja hallinnoinnin käytännölliset puolet, kansainväliset sopimukset sekä jaottelu aineelliseen ja aineettomaan. Tieteellisessä työssä alakohtainen jaottelu vahvistui jo tätä aiemmin, mikä näkyy suullisen perinteen ja aineettoman kulttuuriperinnön roolin kutistumisena arkeologiassa. Ne saatettiin edelleen mainita inventointi- ja tutkimustöiden yhteydessä ohimennen, ikään kuin kuriositeetteina, muttei arkeologisen tutkimuksen ytimeen kuuluvina. Muistitieto merkittiin arkeologisiin raportteihin, mikäli se auttoi esimerkiksi ymmärtämään, mitkä tekijät ovat aiheuttaneet muutoksia muinaisjäännökseen rakenteeseen ja laatuun.

Suullista perinnettä hyödynnettiin arkeologisessa tutkimuksessa lähinnä neljänlaisissa kysymyksenasetteluissa. Ensimmäinen niistä pyrki paljastamaan yhteyksiä kansanrunouden ja myöhäisrautakauden Suomessa eläneiden esikristillisten yhteisöjen välillä

(esim. Linna 1987). Toinen haki samasta aineistosta ja *Kalevalasta* fennougristista mytologiaa, minkä pohjalta voitiin tulkita kivi- ja pronssikauden kalliomaalausten kuvastoa (Mantere 2023, 24 alaviite 9). Kolmas koski nimistötutkimuksen hyödyntämistä arkeologisten aineistojen rinnalla. Paikannimien avulla tunnistettiin linnavuoria (Vento 2018, 10), tarkasteltiin Varsinais-Suomen esikristillistä kulttuuria (Tallgren 1933) ja selvitettiin Karjalan alkuperää (Kuusi 1983). Neljänneksi suomalaisten alkuperää ja esihistorian kulttuurikehitystä tutkittaessa hyödynnettiin kielihistorian tuloksia. Arkeologisessa aineistossa havaittuja muutoksia, kuten uusien teknologioiden käyttöönottoa tai väestöjen siirtymiä, pyrittiin tulkitsemaan kielellisten muutosten kautta (Piha 2020a). Vaikka kaikilla neljällä lähestymistavalla oli kannattajansa, ne herättivät myös väkevää kritiikkiä. Tutkimussuuntauksia pidettiin metodologisesti kyseenalaisina ja liian hanakkoina vetämään yhtäläisyysviivoja arkeologisten löytöjen, paikannimien sekä kansanrunousaineistosta poimittujen tekstiotteiden välille.

Arkeologisessa tutkimuksessa aineeton kulttuuriperintö kulki juonteena, muttei tutkimuskentän kannalta keskeisenä. Ensi sijassa vain aineellisiin jäänteisiin keskittynyt tutkimusote määritteli myös arkeologisen perinnön hallinnon kehitystä. Kansallisesti virittyneen lainsäädännöllisen ja institutionaalisen historiansa vuoksi Suomessa, kuten monissa muissakin Euroopan maissa, suojeluintressi oli voimakkaasti tieteellishallinnollinen (myös Carman 2015). Tähtäimessä oli kansakunnan menneisyyden tieteellinen ennallistaminen, minkä vuoksi hallinto nähtiin hierarkkisenä ja asiantuntijoilta kansalaisille suuntautuvana. Yhtäältä arkeologit alansa asiantuntijoina siirsivät tietoa menneisyydestä suurelle yleisölle ja toisaalta kansalaisia valistettiin tieteenalan tulosten lisäksi hallinnon tarpeista eli muinaisjäännösten oikeanlaisesta kohtelusta, uusien arkeologisten löytöjen ilmoittamisesta ja luovuttamisesta viranomaisille sekä ammattilaisten tunnistaman kulttuuriperinnön arvostamisesta.

Yhteisöt ja aineeton kulttuuriperintö suomalaisessa muinaismuistolainsäädännössä

Huolimatta siitä, että muinaistutkimus on akateeminen ala, arkeologisen perintötyön sekä kenttätöiden institutionaalinen ja taloudellinen perusta määritellään kansallisessa lainsäädännössä. Vuoden 1883 muinaismuistoasetuksen korvasi muinaismuistolaki vuonna 1963. Se on edelleen voimassa, vaikka lain uudistamiseksi on tehty useita aloitteita. Pisimmälle niistä on päässyt valmistelutyö, joka käynnistettiin vuonna 2020. Opetus- ja kulttuuriministeriön asettaman työryhmän mietintö julkaistiin lokakuussa 2023 (OKM 2023). Seuraavassa tarkastelemme aineettoman kulttuuriperinnön asemaa rinnakkain vuoden 1963 laissa sekä vuoden 2023 mietinnössä.

Vuoden 1963 muinaismuistolain ensimmäinen pykälä perustelee arkeologisen perinnön arvon sen merkityksellä kansallisessa identiteettityössä lyhyesti: ”Kiinteät muinaisjäännökset ovat rauhoitettuja muistoina Suomen aikaisemmasta asutuksesta ja historiasta.” Hallituksen lakiesityksessä suojelun pohjaa selostetaan yksityiskohtaisemmin toteamalla, että kiinteät muinaisjäännökset ”ovat eräänlaista kansallisuutta, joka sivistyksellisten arvojensa vuoksi on säilytettävä tulevillekin sukupolville” (HE 100/1962, 3). Sivistyksen käsite liittyy lain taustat 1900-luvun alkupuolella vielä vaikuttaneeseen kansallisromanttiseen aatemaailmaan. Lainsäädännön kansallisuutta korostaa vielä se, että muinaismuistolaki ei vuoden 1963 muodossaan viittaa muihin yhteisöihin. Vuoden 2019 lakimuutoksen yhteydessä siihen kuitenkin lisättiin maininnat saamelaiskäräjistä ja kolttien kyläkokouksesta kiinteiden muinaisjäännösten ja niiden suoja-alueiden vahvistamisen sekä kajoamisluvan lausunnonantajina (§ 5, § 11, § 22).

Aineeton kulttuuriperintö on mukana vuoden 1963 muinaismuistolaissa hajanaisina viittauksina. Se mainitaan kiinteiden muinaisjäännösten eri tyyppien listauksen viimeisenä kohtana kattaen ”kiinteät luonnonesineet, joihin liittyy vanhoja tapoja, tarinoita tai huomattavia historiallisia muistoja” (§ 2) eli aineetonta kulttuuri-

perintöä. Tätä erityistyyppiä muinaisjäännöksissä hallitus perustelee kyseisten kohteiden ”sivistyksellisillä arvoilla” (HE 100/1962, 3), mikä osoittaa jaon aineettomaan ja aineelliseen kulttuuriperintöön toissijaiseksi sivistyksen kokonaisuuden näkökulmasta. Näin olen arkeologisten jäännösten arvon voidaan kiteyttää perustuvan vuoden 1963 laissa siihen, että ne ovat kansallisia ”monumentteja” käsitteen alkuperäisessä merkityksessä. Termin taustalla on latinan sana *monumentum*, joka koostuu kahdesta osasta: *monere* ’muistaa’ ja *mens* ’mieli’. Muinaisjäännökset ovat monumentteja, joiden avulla kansakunta muistaa menneisyytensä.

Yhteisöt ja aineeton kulttuuriperintö ovat läsnä lakiuudistusta valmisteleavan työryhmän vuoden 2023 muistiossa vuoden 1963 lainsäädäntöä voimallisemmin (OKM 2023). Arkeologinen perintö todetaan suorasanaisesti yhteisöjen voimavaraksi. Asiakirjassa saavat paljon huomiota erityisesti saamelaisyhteisöt, mutta myös paikallisyhteisöt (OKM 2023, 35) ja arkeologian harrastajat mainitaan (OKM 2023, 45–46). Tämän vuoksi työryhmä ehdottaa, että rekisteröity yhteisö, joka tehtäväksi on määritelty kulttuuriperinnön vaaliminen, voisi tehdä esityksen arkeologisen jäännöksen rauhoittamiseksi (OKM 2023, 72, 93–94, 103, 142, 161, 293).

Yli 300-sivuisessa muistiossa mainitaan aineeton kulttuuriperintö aihepiirin taustoitusluvussa, jossa määritellään kulttuuriperinnön käsitettä (OKM 2023, 18) sekä Unescon sopimusten kuvailun ja Viron kulttuuriperinnön säätelyn yhteydessä (OKM 2023, 113, 134). Muutoin aineettoman kulttuuriperinnön käsittely keskittyy saamelaisiin (OKM 2023, 63–65). Tämä johtuu asiakirjan mukaan siitä, että jako aineelliseen ja aineettomaan kulttuuriperintöön ei ”vastaa saamelaisten maailmankuvaa eikä sitä, miten saamelaiset itse kulttuuriperintöään hahmottavat” (OKM 2023, 139). Tämä on johtanut siihen, että saamelaiskulttuurin suojelu on hallinnollisesti hajautunutta. Työryhmän ehdotus onkin, että ympäristöön kiinnittyneestä aineettomasta kulttuuriperinnöstä tehtäisiin hallinnollista jatkoselvittelyä.

Vaikka käsitteenä aineeton kulttuuriperintö ei ole läsnä muualla asiakirjassa, sitä sivutaan työryhmän ehdotuksessa määritellä termi

arkeologinen jäännös. Sen on määrä korvata vanhan lain termi *kiinteä muinaisjäännös*. Arkeologisen jäännöksen lähtökohtana on arkeologinen perintö eli ”ihmisen toiminnan johdosta syntyneet tai merkityksensä saaneet arkeologiset jäännökset, löydöt sekä niistä lain perusteella hankittu tai tuotettu tieto” (OKM 2023, 145). Työryhmä katsoo, että arkeologisiin jäännöksiin sisältyisivät myös muistomerkit, jolle ihminen on ”antanut menneisyydessä merkityksen” (OKM 2023, 146). Näin sääntely koskisi myös vuoden 1963 lain mainitsemia luonnonesineitä, jotka erottaa muista luontokohteista juuri niihin liittyvä aineeton kulttuuriperintö (OKM 2023, 150).

Vuoden 1963 muinaismuistolaki oli kirjoitusaikanaan edistyksellinen, mikä näkyy muun muassa sen tavassa jättää rauhoitettavien kiinteiden muinaisjäännösten ikä määrittelemättä sekä sisällyttää suojelun piiriin luonnonkohteet, joihin kytkeytyy aineetonta kulttuuriperintöä. Myös vuoden 2023 mietintö vaikuttaa ajankohtaiselta. Se noudattaa virtauksia, jotka ovat ajankohtaisia kulttuuriperintöhallinnossa 2020-luvulla: se tuo esiin yhteisöllisyyden sekä liittyy keskustelun aineettomasta kulttuuriperinnöstä arkeologisen perinnön suojeluun. Tekstin tarkempi analyysi kuitenkin paljastaa, että yhteisöllisyys rajoittuu lähinnä rekisteröityjen yhteisöjen mahdollisuuksiin esittää kohteita rauhoitettavaksi sekä metallinetsinnän harrastajiin.

Merkittävää mietinnössä on se, että aineeton kulttuuriperintö liitetään nimenomaan saamelaisiin kohteisiin. Kytkös aineettoman kulttuuriperinnön ja alkuperäisväestön välillä juontaa laajasta kansainvälisestä keskustelusta, jota on käyty Unescon piirissä 1970-luvulta lähtien. Siinä tuodaan esiin kolonialismin vaikutukset Unescon edustamiin, näennäisen neutraaleihin kulttuuriperintönäkemyksiin (Harrison ja Rose 2010). Kritiikin kärki kohdistuu aineellisen kulttuuriperinnön dominoivaan asemaan kulttuuriperintöpolitiikassa ja -suojelussa. Kritiikki kumpuaa monumentteihin ja museo-objekteihin keskittyvästä estetisoivasta perintökäsityksestä, joka vakiinnutettiin Suomeenkin 1960- ja 1970-luvuilla. Käsitys on ongelmallisen länsimaalainen ja kolonialistinen, sillä suurin osa sen kriteerit täyttävästä kulttuuriperinnöstä on Euroopassa, erityisesti

sen eteläisissä maissa. Sen sijaan entisten siirtomaiden ja nykyisten kehitysmaiden kulttuuriperintö on heikommassa asemassa. Monien alkuperäiskansojen perintö, joka on usein suullista tai käsityö- ja juhlaperinnettä, ei näyttäydy mairittelevasti länsimaisen aineellisen perinnön ideaalien valossa. Tilanteen kohentamiseksi Unesco laati aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta yleissopimuksen, jonka yleiskokous hyväksyi 2003 (Unesco 2022). Se on vaikuttanut myös suomalaiseen lainvalmistelutyöhön ja vuoden 2023 mietintöön.

Vaikka Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta kohensi alkuperäiskansojen kulttuuriperinnön suojelua, siihen edelleen sisältyy oletuksia, jotka toistavat länsimaisen perintönäkemyksen ongelmallisia piirteitä. Eräs niistä on kahtiajako aineettomaan ja aineelliseen kulttuuriperintöön (Harrison ja Rose 2010). Jaottelu kuvaa ehkä poliittisia ja hallinnollisia käytäntöjä, muttei kulttuuriperinnön luonnetta, joka rakentuu aina sosiaalisesti ja yhteisöjen antamista merkityksistä (Smith 2006). Laurajane Smith (2015) huomauttaa myös, että aineettoman kulttuuriperinnön käsitteen lanseeraaminen ei ole onnistunut horjuttamaan aiempia länsimaisia näkemyksiä kulttuuriperinnöstä ja sen arvosta. Aineettomasta kulttuuriperinnöstä on tullut vain uusi käsite aiempien rinnalle.

Unescon yleissopimusta on kritisoitu myös siitä, että aineettoman kulttuuriperinnön suojelu toteutetaan nykyisten kansallisvaltioiden kautta, mikä vahvistaa vähemmistöinä elävien alkuperäiskansojen erityisyyttä ja marginaalista asemaa (Harrison ja Rose 2010). Kansallisvaltiot tuottavat yhtenäisyyttä mutta myös sen reunoille jääviä ihmisryhmiä (Bhabha 1990). Eräs seuraus tästä on heidän kulttuuriperintönsä näkeminen kansallisesti eksoottisena ja mielenkiintoa herättävänä, toisenlaisena. Toiseuttaminen aineettoman kulttuuriperinnön avulla näkyy esimerkiksi suomalaisen perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa, joissa aineeton kulttuuriperintö kytketään nimenomaan vähemmistöihin (Immonen ja Sivula 2024).

Suomen ohella sekä Unescon toiminnassa että kansainvälisissä sopimuksissa alkuperäiskansat leimautuvat aineettoman kulttuuri-

perinnön kantajiksi (Kirshenblatt-Gimblett 2014), ja siten aineettomasta kulttuuriperinnöstä muovautuu eksotisoinnin ja toiseuttamisen väline. Toiseuttaminen luokittelee ihmisiä ja ihmisryhmiä meihin ja muihin, mutta se on samalla oleellisesti vallankäyttöä (Smith Linda 2021). Tätä toiseuttamisen kaavaa toistaa OKM:n muistio, jossa saamelaisia kohdellaan muusta väestöstä poikkeavana ryhmänä. Muistiossa todetaan esimerkiksi, että saamelaisten perintökäsitys ei noudata selkeää jaottelua aineettomaan ja aineelliseen, mikä hankaloittaa kulttuuriperinnön suojelua. Oletus on kuitenkin virheellinen, sillä toiseuttamisen ohella se sivuuttaa aineettoman kulttuuriperinnön läsnäolon kaikissa yhteisöissä. Aineeton kulttuuriperintö ei pohjimmiltaan ole jotain poikkeuksellista, toisenlaista tai erityistoimenpiteitä vaativaa – se kuuluu kiinteästi kaikkiin eläviin yhteisöihin.

Aineettoman kulttuuriperinnön uusi tuleminen arkeologiaan 2000-luvulla

Arkeologian ja aineellisen kulttuurin suhdetta on arvioitu uudelleen tieteellisessä tutkimuksessa 2000-luvulla. Yhtäältä kyse on suullisen perinteen lähdearvon näkemisestä uudessa mutta eri tieteiden erityispiirteet tiedostavassa valossa ja toisaalta hallinnon erilaisesta suhtautumisesta yhteisöjen osallisuuteen ja vaikuttamismahdollisuuksiin sekä kulttuuriperinnön käsitteen muutokseen. Molemmat kehityskulut ovat nähtävissä sekä kansainvälisesti että Suomessa.

Arkeologia on uudella vuosituhanella luonnontieteellistynyt rajusti (Kristiansen 2014). Samalla tieteidenvälisyyden merkitys on kasvanut (Maggio 2018), mikä koskee myös yhteistyötä muiden humanististen alojen kanssa. Eräs seuraus tästä on ollut uuden, arkeologisia jäännöksiä ja folkloristisia aineistoja yhdistävän tutkijasukupolven varttuminen. Esimerkiksi tietyt elementit Australian aboriginaalien perimätiedossa on voitu kytkeä arkeologisen ja luonnontieteellisiin menetelmiin jo kivikaudella maisemassa

ja tähtitaivaalla tapahtuneisiin muutoksiin (Reid ja muut 2014; Matchan ja muut 2020; Hamacher ja muut 2023). Suomessa puolestaan viikinkiajan tutkimusta on uudistettu tuomalla kansanrunouden aineistoja kriittisesti esihistorian tutkimukseen (Ahola ja muut 2014). Timo Muhonen (2010) on tarkastellut kiviröykkiöiden sekä kansanperinteen kytköksiä ja Sonja Hukantaival (2016) yhdistänyt folkloristisia lähteitä arkeologisesti tunnettuihin tapauksiin rakennuskätköistä. Myös karhunpeijaisrituaalia on tulkittu arkeologiaa ja kansanrunoutta yhdistellen (Moilanen ja muut 2022). Saa-mentutkimuksessa puolestaan Minerva Piha (2020b) on kytkenyt kielitieteen ja arkeologian toisiinsa tutkiessaan eteläsaamelaista rautakautta. Luonnontieteellisen juonteen rinnalla on vahvistunut pyrkimys tarkastella ihmisten ja ympäristön suhdetta uusin, arkeologiaa, folkloristiikkaa ja uskontotiedettä yhdistävin tavoin. Tämä näkyy esimerkiksi esihistoriallisen kalliotaiteen tarkastelemisessa šamanismin käsitteen kautta (esim. Herva ja Lahelma 2019).

Tutkimustyön ohella on myös arkeologisen perinnön hallinnossa tapahtunut liikahduksia kohti osallistavampaa ja perinnön aineettomia ulottuvuuksia arvostavaa linjaa. Taustalla on laaja kansainvälinen keskustelu, jota on käyty Unescon piirissä kolonialismin vaikutuksista sen edustamiin kulttuuriperintönäkemyksiin. Tämän periaatteellisen ja poliittisen keskustelun seurauksena kulttuuriperintöhallinnossa tärkeäksi on noussut aineettoman kulttuuriperinnön vaaliminen. Se on mahdollista vain, jos sen eri muotoja toteuttavat yhteisöt säilyvät elinvoimaisina sekä kykenevinä vaikuttamaan omaan perintöönsä. Perintötyön osallistavuudesta onkin kehkeytynyt tärkeä teema 2000-luvulla, ja se yhdistyy kolonialismin vaikean historian perkaamiseen. Perintöhallinnossa trendi on näkynyt pyrkimyksinä demokratisoida päätöksentekoa ja kasvattaa perintöyhteisöjen osallisuutta perintötyössä. Kansainvälinen ilmaus tästä oli Euroopan neuvoston laatima puiteyleissopimus kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä eli Faron sopimus vuodelta 2005 (Faro 2005). Suomessa se ratifioitiin vuonna 2018 (VN 50/2018).

Faron (2005) sopimus ohjaa siirtämään kulttuuriperintöä koskevan säätelyn painopistettä kansallisesta yhtenäiskulttuurista

kohti perintöyhteisöjä. Se ei erottele kansakuntaa muista perintöyhteisöistä, vaan määrittelee ne kaikki vapaaehtoisesti yhteisöihin hakeutuneiden jäsentensä arvojen, toiminnan ja tavoitteiden pohjalta. Sopimus ei myöskään erota aineetonta kulttuuriperintöä aineellisesta. Sen kolmas artikla keskittyy ohjaamaan valtioiden toimia ja edistämään niiden kautta tietoisuutta Euroopan yhteisestä kulttuuriperinnöstä. Sopimuksen mukaan niistä rakentuu ”yhteisten muistojen, ymmärryksen, identiteetin, yhtenäisyyden ja luovuuden” jaettu lähde (EN 50/2018, artikla 3a). Myös ihanteet, periaatteet ja arvot kuuluvat sen piiriin. Kokonaisuutena tämä yleiseurooppalainen perintö edistää ”ihmisoikeuksien, demokratian ja oikeusvaltion kunnioittamiseen perustuvan rauhanomaisen ja vakaan yhteiskunnan kehittymistä” (EN 50/2018, artikla 3b).

Yhteisöjen ja osallistavuuden arvostus näkyy arkeologiassa ensi sijassa paikallisyhteisöjen merkityksen korostamisena. Arkeologiaa on opetettu 1800-luvulta lähtien – vaikkakin vähäisessä määrin – peruskouluissa ja toisen asteen oppilaitoksissa, ja sen popularisointi on kuulunut keskeisesti alan ammatilliseen työnkuvaan. Silti ristiriidat arkeologien ja paikallisyhteisöjen välille virittyivät pian modernin muinaismuistohallinnon syntyamisen jälkeen. Muinaismuistoasetus annettiin vuonna 1883, ja sen toteuttamista varten perustettiin seuraavana vuonna Muinaistieteellisen toimikunta, vuodesta 1908 nimeltään Muinaistieteellinen toimikunta (Kostet ja Härö 2021). Monet katsoivat jo varhain sen toiminnassa ongelmaksi, että helsinkiläiset virkamiehet eivät tunteneet paikallisolosuhteita, eivätkä arkeologiset löydöt jääneet löytöpaikkakunnilleen, vaan ne vietiin Kansallismuseoon. Arkeologisen perinnön hallinto ja sen ammatillaiset olivat keskittyneet pääkaupunkiin (Immonen 2016, 83), mikä jatkui vuonna 1972 perustetussa Museovirastossa.

Jännite arkeologian keskushallinnon ja paikallisen asukkaiden välillä on edelleen olemassa, vaikka Museovirasto on 2000-luvulla hajauttanut toimintojaan maakuntiin. Ristiriitoja on lisännyt suosituksi noussut metallinetsintä. Sen harrastajat ovat usein innostuneita paikallishistoriasta, eikä löytöjen luovuttaminen Helsinkiin ole heistä edelleenkään oikeudenmukaista. Amatööreillä on myös

arkeologian ammattilaisista poikkeavia näkemyksiä löytöjen arvottamisesta (Moilanen 2022). Arkeologit reagoivat vielä 2010-luvulla uuteen harrastukseen ja harrastajiin kielteisesti, mutta sittemmin asenteet ovat lieventyneet. Monet heistä näkevät yhteistyön harrastajien kanssa nykyään välttämättömäksi ja jopa hyödylliseksi (Immonen ja Kinnunen 2020; Wessman 2023).

Toinen esimerkki arkeologien lisääntyvästä kiinnostuksesta osallistamiseen on Adoptoi monumentti -toiminta. Siinä paikallisia vapaaehtoisia ohjataan ottamaan vastuuta arkeologisten kohteiden ja vanhojen rakennusten hoidosta (Soininen 2018). Adoptointi on ollut menestyksekkästä, houkutelut paljon innokkaita harrastajia suojelutoimintaan ja omaksuttu useiden museoiden ohjelmaan niin Suomessa kuin myös kansainvälisesti.

Arkeologian tieteenalan ja hallinnon rinnalle on kehittynyt myös täysin virallisesta linjasta poikkeavia näkemyksiä. Niitä on esitetty aiemminkin, mutta internetin ja sosiaalisen median aikana näennäisarkeologia tai -historian kirjoitus on saanut suurempaa huomiota ja jatkuvuutta sekä laajemman kannattajakunnan. Näiden vaihtoehtoisia tulkintoja vaalivien yhteisöjen menneisyyskuvissa muun muassa rautakauden lopun Suomeen sijoitetaan merkittävien kuninkaiden dynastioita (Ikäheimo ja Perttola 2010; Välimäki ja Ristilä 2021; Välimäki ja Aali 2022). Ne rinnastuvat muiden Pohjoismaiden tunnettuihin viikinkiajan kuningaskuntiin, vaikka arkeologisesti tai historiallisesti näkemyksille ei ole perusteita.

Arkeologian tieteenalan, perintöhallinnon trendien ja näennäistieteellisten perinteiden rinnalla ja niihin lomittuen on kulttuuriperinnön tutkimuksen käsitys kulttuuriperinnöstä mullistunut. Tämä on pitkälti Laurajane Smithin (2006; 2021) töiden ansiota (ks. myös Enqvist 2016, 165–167). Hänen mukaansa kulttuuriperintö ei ole ensisijaisesti menneisyyttä eikä aineellisia kappaleita, vaan yhteyden luomista eli kommunikaatioakti. Kulttuuriperintö on pohjimmiltaan arvojen, merkitysten ja kokemusten muodostamista nykyhetkessä ja nykyhetken tarpeisiin. Tämän vuoksi kulttuuriperintö on Smithin mukaan aina aineetonta ja poliittista – aivan kuten sen hallinnointi. Kulttuuriperintöhallinto näyttäytyy

tällöin kulttuuristen ja sosiaalisten arvojen eli kulttuuriperinnön herättämien merkitysten, assosiaatioiden ja kokemusten hallinnointina. Se määrittelee ja muokkaa ihmisten kokemuksia kohteista eli kulttuuriperinnöstä. Hallinnolla on siksi mahdollisuus ottaa aktiivinen ja uutta luova rooli perintötyössä, mutta se vaatii kriittistä tietoisuutta asiantuntijatyöhön sisältyvistä oletuksista ja työn vaihteluksista perintöyhteisöihin. Parhaimmillaan kulttuuriperintötyö raivaa tilaa, jossa perintöyhteisöt voivat neuvotella identiteettejään ja niiden pohjana olevia merkityksiä ja arvoja sekä kyseenalaistaa ja määritellä asemaansa nykymaailmassa. Tällaisella käsityksellä kulttuuriperinnöstä on vaikutuksia sekä kulttuuriperinnön tutkimiseen sekä kulttuuriperintöä koskevien hallinnollisteknisten käytäntöjen ammattilaisiin. Tämä koskee myös arkeologiaa (Smith 2004; Waterton ja Smith 2009).

Arkeologista identiteettityötä Eurassa

Esimerkkitapauksemme sai alkunsa kulttuurihankkeesta, joka keskittyi Euraan ja euralaisten historiaan ja toteutettiin vuosina 2017–2022. Hanke avasi tuoreen näkökulman noin kymmenen tuhannen kuntalaisen muodostaman yhteisön kulttuuriperintöihin ja niitä muovaaviin sosiaalsiin, taloudellisiin ja kulttuurisiin prosesseihin. Hankkeen pohjana oli Anna Sivulan (2010; 2015) teoria dynamisesta kulttuuriperintöprosessista. Sen mukaan kulttuuriperintöprosessi on luonteeltaan aina sekä toiminnallinen että yhteisöllinen, joten se on kulloistakin perintöyhteisöä koossa pitävää toimintaa. Prosessin dynamiikka perustuu kolmenlaiseen yhteisölliseen identiteettityöhön: *omaksuvaan*, *monumentalisovaan* ja *historioivaan*. Yhteisön rinnalla myös kulttuuriperintö kestää ja purkautuu samaa kolmijakoista dynamiikkaa noudattaen. Esimerkiksi historiakäsityksen perustavanlainen muutos johtaa väistämättä muutoksiin myös siinä, mitä yhteisö tunnistaa ja vaalii kulttuuriperintönään (Sivula ja Ruohomäki 2022, 13–14; Sivula ja Suominen 2023).

Perintöyhteisön jäsenyyden kivijalkana on vapaaehtoisuus ja ihmisten halu toimia julkisessa sfäärissä. Se ei siis perustu etniseen alkuperään, kansalaisuuteen tai kansallisuuteen, asuinpaikkaan, kuntalaisuuteen tai jäsenyyteen rekisteröidyssä yhteisössä – toisin kuin lainuudistustyöryhmän muistiossa oletetaan. Perintöyhteisön jäsenyys ei myöskään edellytä maanomistusta, muuta omistusoikeutta eikä vahvistettua oikeutta rekisteröityyn elinkeinon tai tavaramerkin tai alkuperämerkinnän käyttöön. Sen sijaan näin määrittyvää perintöyhteisöä pitää koossa identiteettityö, jota motivoi halu julkisen toiminnan asettamassa rajoissa ylläpitää ja välittää jokin menneisyydestä peritty resurssi tuleville sukupolville. Ihmisten ja paikan vuorovaikutuksesta syntynyttä kulttuuriperintöä voi halutessaan vaalia, vaikka toiselta puolen maapalloa. Se ei vaadi paikallisuutta, ja siksi yhteisö voi toimia aina myös globaalisti. Käytännössä näin usein tapahtuukin, kun esimerkiksi kansainväliset siirtolaiset tai maaseudulta kaupunkeihin muuttaneet osallistuvat vanhempiansa tai esivanhempiansa kotikuntien kulttuuriperintöprosesseihin.

Euran ja euralaisten historian hanke antoi mahdollisuuden analysoida yhden kunnan mittakaavassa sitä, millaisen ympäristön ihmisten ja paikkojen vuorovaikutus oli muodostanut paikallisen perintöyhteisön vaalittavaksi. Miten kunnaksi järjestäytynyt julkisesti toimiva yhteisö oli eri aikoina sekä ylläpitänyt että tuottanut lisää tätä ympäristöä? Alusta pitäen hankkeen keskiössä olivat siten Faron sopimuksen artikuloimat kulttuuriperinnön ja kulttuuriperintöprosessin määritelmät (Sivula 2022, 508).

Kulttuuriperintöyhteisö vaalii tietoisuutta. Kyse on tietoisuuden vaalimisesta silloinkin, kun suojelu- ja säilytystoimien sekä -tavoitteiden kohde on aineellinen. Näin kaikki kulttuuriperintö on Smithin (2006, 4) kiteyttämässä mielessä aineetonta, ja samalla tietoisuuden käsite luo yhteyden jo ohitettuun sivistyksen aatevirtaukseen. Paikallinen perintöyhteisö identifioi vuorovai- kutustaan paikkojen kanssa ja työstää historiallisesti rakentuneen ympäristön elementteihin tukevaa identiteettiään (ks. myös Sivula 2015, 64).

Euran kunnan alueelle on syntynyt paikkojen ja ihmisten vuorovaikutuksesta poikkeuksellisen paljon arkeologista perintöä. Euran historiatietoisuutta vaalivan yhteisön toiminnassa arkeologian tieteenala olikin keskeisessä asemassa. Euran kunnan ”arkeologista aarrearkkua” vaaliva ja tuottava paikallinen perintöyhteisö muutou-tui 2000-luvulla laajentuneen perintöyhteisökäsityksen mukaiseksi. Muodonmuutoksessa on tunnistettavissa samoja elementtejä kuin Faron sopimuksessa. Se merkitsi liukumista yhteisöstä, joka vahvisti kansallista identiteettiä paikallis-in elementein, yhteisöön, joka vahvisti paikallista identiteettiä kansallisin ja eurooppalaisin ele-mentein (Sivula 2022, 514–516). Olennaista on kuitenkin huomata, että Euran arkeologiseen perintöön kiinnittyvän perintöyhteisön muodonmuutos käynnistyi huomattavasti ennen Faron sopimuk-sen sisältöjen juurtumista suomalaiseen kulttuuriperintöhallintoon.

Paikallinen, arkeologisesti merkityksellisiä ympäristöjä vaaliva perintöyhteisö sai Eurassa alkunsa 1840-luvulla. Tuolloin perintö-yhteisöt järjestäytyivät mitä suurimmissa määrin kansallisen yhtei-sön ehdoin. Niiden historioiva identiteettityö perusteli paikallisen kohteen arvoa kansallisen menneisyyden todisteena ja sen kon-tekstissa. Autonomisen Suomen suuriruhtinaskunnan kansallista muinaismuistopolitiikkaa johdettiin Helsingistä, ja menneisyyden aineelliset jäänteet luetteloi-tiin Suomen Keisarillisen Aleksanterin Yliopiston historialliskansatieteelliseen museoon. Kansallisen his-torian kehyskertomus ei joutanut paikallisuutta kohti, eivätkä Euran rikkaiden rautakautisten kalmistojen löydöt siten ensisijai-sesti kehystäneet paikkakuntaa. Sitä vastoin ne kehystivät konst-ruoitua kansallisuutta, ja niistä muovattiin kansallisen identiteet-tiyön välineitä.

Euran Pappilanmäellä, Käräjämäellä ja Osmanmäellä sijaitsee merkittäviksi nousseita rautakautisia ruumiskalmistoja. Arkeo-logisissa kaivauksissa 1880–1890-luvuilla tehdyt löydöt nostivat alueen rautakauden Suomen arkeologisen tutkimuksen valokei-laan. Eeva Raike (2022, 468–469) toteaa peräti, että Suomen rau-takausi keksittiin Eurassa. Suomalainen näkemys rautakaudesta on kansallisen kehyskertomuksen läpäisemä, ja tämä kehyskertomus

vaikuttaa edelleenkin Euran rautakautista kulttuuriperintöä monumentalisoivassa identiteettityössä *Monumentalisoiva identiteettityö* on perintöyhteisöä ylläpitävän ja kulttuuriperintöä tuottavan identiteettityön laji, jossa perintöyhteisö kiinnittää menneisyyden aineellisen tai aineettoman jäänteen todisteena tiettyyn historialliseen kehyskertomukseen. Euran rautakautisten löytöjen koko Suomea koskevan monumentalisoitumisen vuoksi kansallisen historian kehyskertomus on dominoinut arkeologisten löytöjen paikallishistoriallista tulkintaa aina 2010-luvulle asti.

Eräs tunnetuimmista Euran kunnan alueella sijaitsevista ihmisen ja paikan vuorovaikutuksesta syntyneistä kulttuuriperintökohteista löytyi vesi- ja viemäryömaalta vuonna 1969, kun kaivinkone nosti Uotilan tilan Luistarinmäen alueelta esiin viikinkiaikaisen miekan (Keskitalo 1969). Kaivinkoneenkuljettaja Matti Niemi vei miekan opettaja Valter Lyysaarelle, joka puolestaan toimitti löydön Kansallismuseoon. Muinaistieteellisen toimikunnan ylin virkamies eli valtionarkeologi määräsi arkeologi Oiva Keskitalon tarkastamaan kohteen. Rakennustyöt keskeytettiin, ja paikalta paljastui laaja rautakautinen kalmisto. Arkeologi Pirkko-Liisa Lehtosalo-Hilander tutki Luistarin aluetta arkeologisin kaivauksin vuosina 1969–1972, 1977, 1979, 1984 ja 1986–1992. Paikka paljastui laajaksi rautakautiseksi kalmistoksi, josta on 2020-luvulle tultaessa tutkittu jo yli 1 300 hautaa. Luistarista muodostui Suomen tunnetuin rautakautinen kalmisto (Lehtosalo-Hilander 2001; Raike 2022, 487). Lehtosalo-Hilander teki kohteesta väitöskirjansa ja julkaisi useita teoksia (Lehtosalo-Hilander 1982a; 1982b; 1982c; 2000a; 2000b). Tuotannon saama laaja julkisuus edisti Luistariin liittyvän arkeologisen tietoisuuden leviämistä, ja löydöistä tulikin sekä paikallisen että kansallisen identiteettityön välineitä.

Eurassa perintöyhteisön suosikiksi nousi yhden haudan sisältö. Hauta numero 56 avattiin jo vuonna 1969. Siinä lepäsi naispuolinen vainaja, joka oli kuollessaan 1000-luvun alkupuolella ollut noin 45-vuotias. Häneen perustuva henkilöahhmo kulki perintöyhteisön puheissa alkuun nimellä Euran Emäntä, ja sittemmin hän sai nimen Luistarin Lempi. Kuviteltu henkilö irtautui arkeologisesta

taustatiedosta ja alkoi elää omaa elämäänsä kuvitteellisen historia-kulttuurin kuvastoissa (Raike ja Sivula 2022, 489–491). Historia-kulttuurisena kuvitelmanakin Lempi säilytti kontekstinsa, minkä vuoksi henkilö sijoitettiin edelleen siihen aikaan ja sille alueelle, jolla Luistarin kalmiston haudasta numero 56 löytynyt vainaja oli elänyt.

Vuonna 1976 perustettu työryhmä rekonstruoi haudassa lepään naisen asun. Työryhmään kuuluivat arkeologit Pirkko-Liisa Lehtosalo-Hilander, Leena Tomanterä ja Seija Sarkki. Rekonstruointia tuki Euran muinaispukutoimikunta. Selvitystyö ja ensimmäiset replikapuvut valmistuivat vuonna 1982. Vainajan asun tutkimukseen perustuva rekonstruktio ja rekonstruktioon tukeutuva muinaispuvun valmistamisohje tekivät Euran Emännän puvusta Luistarin kulttuuriperintöä vaalivan paikallisen perintöyhteisön *omaksuvan identiteettityön* välineen. Pukua valmistettiin omaan käyttöön. Sen saattoi omistaa. Luistarin löytöjen inspiroimana kehitetty Kalevala Korun Luistari-sarja oli yhtä lailla omaksuttavissa. Replika-asuun liittyvän historioivan identiteettityön kansallista kytköstä puolestaan vahvisti se, että tasavallan presidentti Tarja Halonen käytti puvun toisintoa vuoden 2001 itsenäisyyspäivän vastaanotolla. Presidentin käyttämän puvun oli valmistanut euralainen muinaispukutoimikunnan jäsen Erja-Kaarina Helkiö (Raike ja Sivula 2022, 489). Euran Emännän eli Luistarin Lempin puku on skaalautunut niin kansalliseen, alueelliseen kuin paikalliseenkin *historioivaan identiteettityöhön*. Alueelliseen käyttöön se sopii, koska puku on sittemmin tulkittu tyypilliseksi 1000-luvun lounaisuomalaiseksi puvuksi.

Paikallista kulttuuriperintöä ylläpitävä yhteisö muodostuu vapaaehtoisista jäsenistä, mutta tämä ei tarkoita, että nämä julkisesti ihmisten ja paikan vuorovaikutuksesta syntynyttä ympäristöä koskevaa tietoisuutta levittävät yksilöt olisivat vain yksityishenkilöitä tai harrastelijoita. Euran tapauksessa arkeologisen perintöyhteisön aktiivisia toimijoihin lukeutui ja lukeutuu edelleenkin useita ammattiarkeologeja, historianopettajia, kunnan kulttuuritoimen vi-
ranhaltijoita ja valtakunnallinen verkosto museoalan ammattilaisia.

Euran kunta omaksui viikinkiajan osaksi julkista identiteettityötään jo 1990-luvulla. Elävän esihistorian Eura -hanke haki ja sai Euroopan Unionin rahoitusta vuonna 1996, ja kunnan ylläpitämä elävän esihistorian toiminta on jatkunut kohta kolmekymmentä vuotta (Eura 2023). Härkänummelle 1990-luvun lopulla EU-rahoituksella valmistunut viikinkikylä toimii monenlaisen historioivan identiteettityön ympäristönä. Euran kunta käyttää arkeologista erityisrooliaan systemaattisesti kuntabrändinsä rakennusaineena. Euran asema arkeologisen tiedon tärkeänä paikkakuntana kirjattiin vuonna 2016 kunnan opetussuunnitelmaan ja kunnan historiaa esittelevän 600-sivuisen tilaushistoriateoksen ulkoasussa näkyvät Euran Emännän puvun värit (Sivula ja Ruohomäki 2022; Raike ja Sivula 2022, 491).

Luistarin tutkimusten uusinta vaihetta edustaa vuonna 2023 julkaistu artikkelikokoelma *Luihin ja ytimiin: Tutkimuksia ja tulkintoja Euran Luistarin kalmistosta – I mǫrg och ben: Studier och tolkningar kring Luistari gravfält i Eura* (Etu-Sihvola, Moilanen ja Therus 2023). Sen 503-sivuinen ja kaksikielinen sisältö on osoitus halusta tulkita tuoreesti Luistarin aineistoja. Samalla se rakentaa uuden arkeologisukupolven omakuvaa perintöyhteisönä, mikä näkyy käsiteltyjen aihepiirien monimuotoisuutena ja ajankohtaisuutena. Teoksen 21 artikkelissa esitellään muinais-DNA- ja isotooppianalyysejä tuloksia, keskustellaan rautakauden äitiydestä, täydennetään Euran muinaispukua, hahmotellaan miesten muinaispukua sekä pohditaan esihistorian elävöittämistä ja Luistarin merkitystä paikallisille, matkailijoille ja markkinoinnissa kuntatasolla (ks. myös Danielisová ja muut 2025).

Ammattiyhteisön ohella Luistarista on tullut tärkeä harrastaja-identiteetin rakentamisessa. Arkeologiset kaivaukset on Eurassa toteutettu usein vapaaehtoisvoimin. Kaivauksille osallistuneiden vapaaehtoisten keskuudessa on 1970-luvulta lähtien muodostunut erityinen, paikallisia kaivauksia muisteleva yhteisönsä. Se on siirtänyt vapaaehtoisen kaivajuuden kulttuuria siihen liittyvine tarinoineen perintönä myös seuraavalle sukupolvelle. Arkeologian aineellinen ja aineeton kulttuuriperintö limittyvät toisiinsa tässä erityislaatuudessa yhteisössä.

Arkeologinen perintö aineettomana kulttuuriperintönä

Arkeologian aineeton kulttuuriperintö ja perintöyhteisöt sekä niiden osallisuus arkeologiseen toimintaan ovat toisiinsa kietoutuvia ilmiöitä. Nämä kytkökset voidaan kuitenkin heuristisesti jäsentää kahteen ryhmään eli tutkimuksen sisältöihin ja arkeologian sosiaalisiin vaikutuksiin. Ensimmäistä olemme lähestyneet tarkastelemalla arkeologian ja aineettoman kulttuuriperinnön vuorovaikutuksen historiaa. Suomessa arkeologia syntyi tieteen ja kansallisaatteen risteymässä 1800-luvun jälkipuoliskolla. Aikakaudelle ominaisissa antikvaarisissa inventoinneissa eli pitäjänkertomuksissa arkeologiset kohteet ja suullinen perimätieto elivät vielä saumattomasti rinnakkain. Tämä noudatti sivistysajattelun näkemystä kielen, kulttuurin ja kansakunnan yhtenäisyydestä. Vasta 1800- ja 1900-lukujen taitteessa aineeton kulttuuriperintö eriyettiin institutionaalisesti kansatieteeseen ja folkloristiikkaan, vaikka arkeologian käytännössä ja vaikutuksissa se oli edelleen sivuroolissa. Arkeologit ovat esimerkiksi kouluttaneet kansalaisia arvostamaan ja kohtelemaan muinaisjäännöksiä asianmukaisin tavoin.

Arkeologian tieteellisissä keskusteluissa suhde aineettomaan kulttuuriperintöön oli pitkään artikuloitumaton tai ongelmallisenä pidetty, mutta tilanne muuttui 2000-luvulla. Ensinnäkin suullisen perinteen asemaa arkeologisessa tutkimuksessa on arvioitu uudelleen, ja sen myötä arkeologiseen aineistoon on avattu uusi näkökulma. Toiseksi käsitys kulttuuriperinnöstä on muuttunut kulttuuriperintöhallinnossa ja akateemisessa tutkimuksessa. Käsitteen dynaamisuutta ja diskursiivisuutta painotetaan. Yhteisöjen ja kulttuuriperinnön suhteen tunnustaminen ja vahvistaminen nähdään kulttuuriperintötyössä elintärkeiksi. Muutos on johtanut uudenlaisten osallistamisen tapojen ja aineettomien varantojen kehittämiseen myös arkeologiassa. Silti sekä vuoden 1963 muinaismuistolaissa että lakiuudistusta käsittelevässä vuoden 2023 muistiossa aineeton kulttuuriperintö jää varsin laiminlyödyksi. Jälkimmäisessä asiakirjassa se yhdistetään lähinnä saamelaisiin, vaikka aineeton kulttuuriperintö koskee kaikkia eläviä yhteisöjä.

Arkeologian yhteisöllisyys oli 1800-luvulla kansakunnan yhtenäistämisen ja rakentamisen jatke, ja tästä ajattelusta kumpusi myös kansan valistaminen arkeologisista löydöistä, muinaisuudesta ja arkeologisen perinnön vaalimisesta. Arkeologinen yhteisöllisyys oli osa suurta sivistyksen projektia. Toisen maailmansodan jälkeen kulttuuriperinnön pohja korvautui kansainvälisellä, käytännöllisesti suuntautuneella perintöhallinnoinnilla, jonka kautta jako aineettomaan ja aineelliseen perintöön vakiintui osaksi 1900-luvun lopun ja 2000-luvun kulttuuriperintökeskusteluja.

Kansainvälisen kulttuuriperintötyön laajentuessa kattamaan sekä aineettomat että aineelliset ulottuvuudet myös yhteisöllisyydestä ja osallistavuudesta on tullut ainakin retorisesti perintöhallinnoinnin tavoitteita myös Suomessa. Kehitys keskittää huomion myös arkeologian rooliin paikallisessa identiteettityössä ja sen ilmaisuihin aineettomana kulttuuriperintönä. Tästä olemme käyttäneet esimerkkinä Euran kunnan arkeologista perintöä ja sen limittymistä osaksi paikallisuuden ja paikallisyhteisöjen rakentumista. Arkeologian näkeminen myös aineettoman kulttuuriperinnön ilmiönä johtaa perintöyhteisöjen näkemiseen osana tieteenalan toimintaa sekä mahdollisesti kulttuuriperintötyön osallistavuuden tärkeyden tunnistamiseen ja siten demokratisoimiseen. Trendit näkyvät myös muinaismuistolain uudistamista pohtineen työryhmän muistossa, vaikka siinä aineeton kulttuuriperintö assosioituukin vielä voimakkaasti kulttuurisesti toiseen eli saamelaisuuteen.

Lähteet

Aineistot

EN 50/2018. *Euroopan Neuvoston puiteyleissopimus kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä*. Luettu 16.12.2024. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2018/20180050/20180050_2.

Faro. 2005. *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural*

- Heritage for Society*. Council of Europe Treaty Series 199. Strasbourg: Council of Europe. Luettu 26.10.2024. <https://rm.coe.int/1680083746>.
- HE 100/1962. *Hallituksen esitys Eduskunnalle muinaismuistoja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi*. 1962 vuoden valtiopäivät N:o 100. Helsinki: Suomen hallitus.
- OKM. 2023. *Arkeologista kulttuuriperintöä koskevan lainsäädännön uudistaminen. Työryhmän mietintö*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-742-0>.
- Unesco. 2022. *Basic Texts of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. 2022 Edition. Pariisi: UNESCO. Luettu 26.10.2024. https://ich.unesco.org/doc/src/2003_Convention_Basic_Texts_-_2022_version-EN_.pdf.
- VN 50/2018. *Valtioneuvoston asetus kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä tehdystä Euroopan neuvoston puiteyleissopimuksesta*. Luettu 16.12.2024. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2018/20180050/20180050_1.

Kirjallisuus

- Ahola, Joonas, Frog ja Clive Tolley, toim. 2014. *Fibula, Fabula, Fact. The Viking Age in Finland*. Helsinki: SKS.
- Bhabha, Homi K. 1990. ”DissemiNation. Time, Narrative, and the Margins of the Modern Nation.” Teoksessa *Narration and Nation*, toimittanut Homi K. Bhabha, 291–322. London: Routledge.
- Carman, John. 2015. *Archaeological Resource Management. An International Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Danielisová, Alžběta, Ulla Nordfors, Samuel Kertes, Anna Wessman, Lukáš Ackerman, Markku Oinonen, Heli Etu-Sihvola ja Laura Arppe. 2025. ”Multi-Isotopic Evidence Reveals the Emergence of a Cosmopolitan Community at the Luistari Cemetery in Eura, Finland, during the Early Medieval Period (600–1130 CE).” *Archaeological and Anthropological Sciences* 17: 1–25. <https://doi.org/10.1007/s12520-024-02147-6>.
- Enqvist, Johanna. 2016. *Suojellut muistot. Arkeologisen perinnön hallinnan kieli, käsitteet ja ideologia*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-2242-1>.
- Etu-Sihvola, Heli, Ulla Moilanen ja Johnny Therus, toim. 2023. *Luihin ja ytimiin. Tutkimuksia ja tulkintoja Euran Luistarin kalmistosta. – I märke och ben. Studier och tolkningar kring Luistari gravfält i Eura*. Turku: Sigillum.
- Eura. 2023. *Elävän esihistorian Eura*. Eura: Euran kunta. Luettu 26.10.2024. <https://www.eura.fi/kulttuuri-ja-vapaa-aika/kulttuuri/elavan-esihistorian-aura/>.
- Hamacher, Duane, Patrick Nunn, Michelle Gantevoort, Rebe Taylor, Greg Lehman, Ka Hei Andrew Law ja Mel Miles. 2023. ”The Archaeology of Orality. Dating Tasmanian Aboriginal Oral Traditions to the Late Pleistocene.” *Journal*

- of *Archaeological Science* 159: 1–16. <https://doi.org/10.1016/j.jas.2023.105819>.
- Harrison, Rodney ja Deborah Rose. 2010. "Intangible Heritage." Teoksessa *Understanding Heritage and Memory*, toimittanut Tim Benton, 238–276. Manchester: Manchester University Press.
- Herva, Vesa-Pekka ja Antti Lahelma. 2019. *Northern Archaeology and Cosmology. A Relational View*. London: Routledge.
- Hicks, Dan ja Mary C. Beaudry, toim. 2018. *The Oxford Handbook of Material Culture Studies*. Oxford: Oxford University Press.
- Hukantaival, Sonja. 2016. "For a Witch Cannot Cross Such a Threshold!" *Building Concealment Traditions in Finland c. 1200–1950*. Turku: University of Turku. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-67329-9-2>.
- Ikäheimo, Janne ja Wesa Perttola. 2010. "Näennäisarkeologia linjanvetoja Suomen muinaisuuteen." *Muinaistutkija* 4/2010: 22–33.
- Immonen, Visa. 2016. *Tutkimuksen ja hallinnon ristiaallokossa. 2/1917-1972 Muinaistieteellinen toimikunta*. Helsinki: Museovirasto.
- Immonen, Visa. 2020. "Bildung as the Process of Cultural Heritage. Two Traditions under a Single Name." *International Journal of Heritage Studies* 27 (4): 344–355. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13527258.2020.1795906>.
- Immonen, Visa ja Joonas Kinnunen. 2020. "Metal Detecting as a Social Formation. A Longitudinal Survey Study from Finland." *Journal of Social Archaeology* 20 (3): 313–334. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1469605320943737>.
- Immonen, Visa ja Anna Sivula. 2024. "The Politics of Heritage Education. An Analysis of National Curriculum Guidelines in Estonia, Finland, and Sweden." *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education* 2024. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01596306.2024.2412603>.
- Immonen, Visa ja J.-P. Taavitsainen. 2011. "Oscillating between the National and the International. The Case of Finnish Archaeology." Teoksessa *Comparative Archaeologies. A Sociological View of the Science of the Past*, toimittanut Ludomir Lozny, 137–178. New York: Springer.
- Keskitalo, Oiva. 1969. *Eura, Kauttua, Luisterinmäki. Miekan KM 17847 löytöpaikan tarkastus* 22.3.1969. Julkaisematon tarkastusraportti. Helsinki: Museovirasto. Luettu 26.10.2024. <https://www.kyppi.fi/to.aspx?id=129.128336>.
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara. 2014. "Intangible Heritage as Metacultural Production." *Museum International* 66 (1–4): 163–174. <https://doi.org/10.1111/muse.12070>.
- Kostet, Juhani ja Mikko Härö. 2021. *Kuninkaallinen ja keisarillinen muinaismuistohallinto. 1/1630-1917 Suomen muinaismuistohallinto*. Helsinki: Museovirasto.
- Kristiansen, Kristian. 2014. "Towards a New Paradigm? The Third Science Revolution and its Possible Consequences in Archaeology." *Current Swedish Archaeology* 22 (1): 11–34.
- Kunnas-Pusa, Liisa. 2021. "Eighteenth-Century Visions of the Stone Age. Stone Artefacts and the Concept of the Furthest Past in Theses Published at the Academy of Turku in 1700–1828." *Sjuttonhundratals. Nordic Yearbook of*

- Eighteenth-Century Studies* 18: 11–27.
- Kuusi, Matti. 1983. ”Karjalan arvoitus.” *Virittäjä* 87 (2): 235–241.
- Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Liisa. 1982a. *Luistari I. The Graves*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 82:1. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Liisa. 1982b. *Luistari II. The Artefacts*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 82: 2. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Liisa. 1982c. *Luistari III. A Burial-Ground Reflecting the Finnish Viking Age Society*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 82: 3. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Liisa. 2000a. *Kalastajista kauppanaisiin. Euran esihistoria*. Eura: Euran kunta.
- Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Liisa. 2000b. *Luistari IV. A History of Weapons and Ornaments*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 107. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Liisa. 2001. *Euran puku ja muut muinaisvaatteet*. Eura: Euran muinaispukutoimikunta.
- Linna, Martti, toim. 1987. *Muinaisrunot ja todellisuus. Suomen kansan vanhojen runojen historiallinen tausta*. Helsinki: Historian Ystävien Liitto.
- Lähdesmäki, Ulla. 2018. *Muinaisjäänös ympäristön muutoksessa. Modernin alueidenkäytön vaikutuksia Pirkanmaan muinaisjäänöskantaan*. Turku: Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe202211565583>.
- Maggio, Ariane. 2018. ”Interdisciplinarity and Archaeology.” Teoksessa *Encyclopedia of Global Archaeology*, toimittanut Claire Smith, 1–7. Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-51726-1_2851-1.
- Mantere, Ville. 2023. *The Relationship between Humans and Elks (Alces alces) in Northern Europe c. 12 000–1200 calBC*. Turku: University of Turku. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-9476-2>.
- Matchan, Erin L., David Phillips, Fred Jourdan ja Korien Oostingh. 2020. ”Early Human Occupation of Southeastern Australia. New Insights from 40Ar/39Ar Dating of Young Volcanoes.” *Geology* 48 (4): 390–394. <https://doi.org/10.1130/G47166.1>.
- Matsuda, Akira ja Katsuyuki Okamura. 2011. ”Introduction. New Perspectives in Global Public Archaeology.” Teoksessa *New Perspectives in Global Public Archaeology*, toimittaneet Katsuyuki Okamura ja Akira Matsuda, 1–18. Cham: Springer.
- Moilanen, Ulla. 2022. ”The Role of Experiences in Valuing Metal-Detecting Finds among Finnish Hobbyists.” *Public Archaeology* 21 (1–4): 94–107. <https://doi.org/10.1080/14655187.2022.2158617>.
- Moilanen, Ulla, Timo Muhonen, Minerva Piha, Janne Rantanen ja Jasse Tiilikka. 2022. ”Historiallinen karhunpeijaisrituaali ja karhunkallomännyt arkeologisina kohteina.” *SKAS* 1/2022: 21–44.
- Muhonen, Timo. 2010. ”Kiven hoavat kiukualle, rauan hoavat rauniolle. Parannus-

- taikuus kiviraunion historiassa.” *Muinaistutkija* 3/2010: 19–37.
- Piha, Minerva. 2020a. ”Esihistorian kieliteoriat. Tutkimushistoriallisia näkökulmia Suomessa esihistoriallisella ajalla puhuttuihin kieliin.” *Muinaistutkija* 2/2020: 41–55.
- Piha, Minerva. 2020b. *Eteläsaamelaiset rautakautisessa Pohjolassa. Kielitie-teellis-arkeologinen näkökulma*. Turku: Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-8212-7>.
- Raike, Eeva. 2022. ”Esihistorian tutkijat ja esihistoriatietoisuus.” Teoksessa *Virtaava sydän. Euran ja euralaisten historiaa 1860-luvulta 2000-luvulle*, toimittaneet Anna Sivula ja Anni Ruohomäki, 467–488. Eura: Euran kunta.
- Raike Eeva ja Anna Sivula. 2022. ”Kulttuuriperintöään vaaliva 2000-luvun Eura.” Teoksessa *Virtaava sydän. Euran ja euralaisten historiaa 1860-luvulta 2000-luvulle*, toimittaneet Anna Sivula ja Anni Ruohomäki, 467–491. Eura: Euran kunta.
- Reid, Nicholas, Patrick Nunn ja Margaret Sharpe. 2014. ”Indigenous Australian Stories and Sea-Level Change.” Teoksessa *Indigenous Languages. Their Value to the Community. Proceedings of the 18th FEL Conference*, toimittaneet Patrick Heinrich ja Nicholas Ostler, 82–87. Bath: Foundation for Endangered Languages.
- Ruohonen, Juha. 2021. ”Muinaismuistoja Savosta ja Karjalasta. Kansakoulunopettaja Henrik Laitinen muinaistutkijana.” *Suomen Museo–Finskt Museum* 119: 131–157. Luettu 23.5.2025. <https://journal.fi/suomenmuseo/article/view/110334>.
- Sivula, Anna. 2010. ”Menetetyn järven jäljillä. Historia osana paikallista kulttuuriperintöprosessia.” Teoksessa *Medeiasta pronssisoturiin. Kuka tekee menneestä historiaa?*, toimittaneet Pertti Grönholm ja Anna Sivula, 11–20. Turku: Turun historiallinen yhdistys.
- Sivula, Anna. 2015. ”Tilaushistoria identiteettityönä ja kulttuuriperintöprosessina. Paikallisen historiapolitiikan tarkastelua.” *Kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirja* 1/2015: 56–69.
- Sivula, Anna. 2022. ”Teollinen kulttuuriperintö ja muistava yhteisö.” Teoksessa *Virtaava sydän. Euran ja euralaisten historiaa 1860-luvulta 2000-luvulle*, toimittaneet Anna Sivula ja Anni Ruohomäki, 508–520. Eura: Euran kunta.
- Sivula, Anna ja Anni Ruohomäki. 2022. ”Euran muisti ja Euran historia.” Teoksessa *Virtaava sydän. Euran ja euralaisten historiaa 1860-luvulta 2000-luvulle*, toimittaneet Anna Sivula ja Anni Ruohomäki, 7–14. Eura: Euran kunta.
- Sivula, Anna ja Jaakko Suominen. 2023. ”The Finnish Afrikan tähti Board Game and Its Change to Contested Heritage 1951–2021.” Teoksessa *Heritage, Memory and Identity in Postcolonial Board Games*, toimittanut Michal Mochocki, 90–108. London: Routledge.
- Skeates, Robin, Carol McDavid ja John Carman, toim. 2012. *The Oxford Handbook of Public Archaeology*. Oxford: Oxford University Press.
- Smith, Laurajane. 2004. *Archaeological Theory and the Politics of Cultural Heritage*. Abington: Routledge.

- Smith, Laurajane. 2006. *The Uses of Heritage*. London: Routledge.
- Smith, Laurajane. 2015. "Intangible Heritage. A Challenge to the Authorised Heritage Discourse?" *Revista d'etnologia de Catalunya* 40: 133–142.
- Smith, Laurajane. 2021. *Emotional Heritage. Visitor Engagement at Museums and Heritage Sites*. Oxon: Routledge.
- Smith, Laurajane ja Gary Campbell. 2018. "The Tautology of 'Intangible Values' and the Misrecognition of Intangible Cultural Heritage." *Heritage & Society* 10 (1): 26–44. <https://doi.org/10.1080/2159032X.2017.1423225>.
- Smith, Laurajane ja Emma Waterton. 2012. *Heritage, Communities and Archaeology*. London: Bloomsbury Academic.
- Smith, Linda Tuhiwai. 2021. *Decolonizing Methodologies. Research and Indigenous Peoples*. London: Zed Books, 3. painos.
- Soininen, Tuija-Liisa. 2018. "Adopt a Monument. Conserving the Cultural Environment for the People, with the People." Teoksessa *Heritage is Ours. Citizens Participating in Decision Making*, toimittaneet Anna-Maija Halme, Tapani Mustonen, Jussi-Pekka Taavitsainen, Suzie Thomas ja Astrid Weij, 56–61. Helsinki: Europa Nostra Finland.
- Tallgren, A. M. 1933. "Hiisi ja Moisio. Yritys muinaissuomalaisen asutus- ja yhteiskuntahistorian selvittämiseksi." *Virittäjä* 37: 319–331.
- Tommila, Päiviö. 1982. "Paikalliskuvauksista paikallishistoriaan. Paikallistutkimuksen vaiheita ennen Paikallishistoriallisen Toimiston perustamista." *Historiallinen Aikakauskirja* 1982: 291–311.
- Trigger, Bruce G. 2006. *A History of Archaeological Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 2. painos.
- Vaz da Silva, Francisco. 2008. *Archeology of Intangible Heritage*. New York: Peter Lang.
- Vento, Valtteri. 2018. "Linnavuoret ja Linnamäet jälkinä menneisyydestä?" *Muinaistutkija* 4/2018: 10–26.
- Välimäki, Reima ja Heta Aali. 2022. "The Ancient Finnish Kings and their Swedish Archenemy. Nationalism, Conspiracy Theories, and Alt-Right Memes in Finnish Online Medievalism." *Studies in Medievalism* 31: 31–55.
- Välimäki, Reima ja Anna Ristilä. 2021. "Muinainen itsenäisyys suomalaisessa historiantutkimuksessa ja historiakulttuurissa 1920–2020." *Historiallinen Aikakauskirja* 119: 406–418.
- Waterton, Emma ja Laurajane Smith, toim. 2009. *Taking Archaeology Out of Heritage*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Wessman, Anna. 2023. "Searching for the Past. Relationships between Finnish Metal-Detectorists and Heritage Professionals." Teoksessa *Transitions and Relationships over Land and Sea in the Early Middle Ages of Northern Europe*, toimittaneet Andrew Richardson, Michael Bintley, John Hines, Andy Seaman ja Ellen Swift, 199–213. Bath: Isle Heritage CIC.

Tornionjoen lippokalastusperinne*

Yhteinen kulttuuriperintö, kaksi maata

Markku Vaaraniemi

Tornionjoen apajapaikoilla, Kukkolankoskella ja Matkakoskella molemmin puolin rajajokea, harjoitetaan edelleen lippokalastusta 1400-luvun mallin mukaisilla välineillä ja menetelmillä. Lippoaja kalastaa pääosin vaellussiikaa omatekoisella pitkävartisella haavilla rannalta tai puisilta telineiltä eli krenkuilta. Hän kuljettaa lippoja myötävirtaan lähellä kosken pohjaa. Kalastaja tuntee sormillaan siian lipossa ja nostaa sen ylös sulkemalla lipon pienellä liikkeellä. Lippoaja ei valitse krenkkujen paikkaa sattumanvaraisesti: hän on oppinut, että vaelluskala vaihtaa uintireittiään ja lepopaikkaan veden virtauksen mukaan. Puiset krenkut, joiden paikoilla on vakiintuneet nimetkin, rakennetaan ennen pyyntikautta talukoovoimin perinteisellä tekniikalla ja puretaan talveksi kosken rannalle. Kalastusvälineet varastoidaan kantatilojen omistamiin kala-aittoihin. Rannalle on rakennettu myös yhteisiä paistokotia ja kalapuoheja 1800-luvun kellotorneineen. Punamullatut rakennukset ja tarvikepinot muodostavat alueelle leimallisia koskikenttiä. Lippokalastuskulttuurissa yhdistyvät saumattomasti sekä aineeton että aineellinen kulttuuriperintö.

Kalastusoikeudet ovat satojen vuosien ajan kuuluneet apajapaikkoja ympäröivien kylien kantatiloille. Apajapaikkojen kalastuksen järjestämistapa on edelleen tärkeä osa kalastusyhteisöjen identiteettiä ja yhteisöllisyyttä. Vaellussiian nousun aikana osa kalastuskunnista siirtyy edelleen osakastilojen vuorolippoukseen.

* Luku ei ole Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimeämien asiantuntijoiden tarkastama.

Koskikentillä tapahtuva siianjako suoritetaan vuoron päätteeksi kantatilojen manttaaliosuuksien perusteella. Siianjako on myös kesäiltojen tärkeä sosiaalinen kokoontuminen ja nähtävyys. Monista paikallisista kalaruoista kuuluisin on varrassiika, joka paistetaan avotulella paistokodassa pitkällä kiviarinalla. Varrassiialla on tähti-rooli perheiden ja yhteisöjen tapahtumissa. Perinne on vuosisatojen mittaan luontevasti kehittynyt keskeisestä toimeentuloa ja ravintoa tuottavasta elinkeinosta monien paikallisten vaalimaksi elämätavan kaltaiseksi harrastukseksi. Kalastus leimaa niin jokivarren maisemaa kuin paikallista mielenlaatuakin.

Tornionjoki, Väylä, on Pohjois-Euroopan pisin vapaana virtaava joki. Se virtaa edelleen vapaana, koska se on ollut Suomen ja Ruotsin valtakunnan rajana vuodesta 1809. Tornionlaaksossa on historiallisista syistä hyvin tiiviit yhteydet Suomen ja Ruotsin välillä: kylät eri puolilla jokea ovat samannimisiä ja paikallinen meänkieli yhdistää suomalaisia ja ruotsalaisia. Maailman ystävällisimmäksi rajaksi kutsutulla joella myös koskipaikoilla kalastetaan vastapuolen naapurille kättä heilauttaen. Kalastajat kommunikoiivat meänkielen lisäksi sekä suomeksi että ruotsiksi, mikä kehittää arjen kielitaitoa. Globaalista näkökulmasta perinteen erityisyys näkyy siinä, että huolimatta maantieteellisesti pienestä alueesta perinne on kuitenkin mutkattoman monikansallinen.

Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta tukee lippokalastusperinteen vaalimista

Perinteenharjoittajille tärkeintä on kalastuksen ja siihen liittyvän kulttuurin elinvoimaisuus myös tulevaisuudessa. On tärkeää, että eri tahot todella tunnustavat perinteen arvon: perinnekalastusta ja aluetta halutaan tukea ja samalla turvataan kalastusoikeudet sekä perinteelle elintärkeä kalakannan suojelu. Perinteen ylläpito ja kalastajien läheinen luontosuhde edustavat jo sinällään ekologista ja kulttuurista kestävyyttä. Kestävin periaattein rakennettu matkailutoiminta voisi myös tukea perinteen ja kalastuskielien elinvoimaa.

Unescon sopimus tuli perinteenharjoittajille tutuksi vuonna 2014 Tornionlaakson kesäsiika -hanketta valmistellessa. Suomi oli silloin ratifioimassa yleissopimusta aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta. Ajatus Unescon ihmiskunnan aineettoman kulttuuriperinnön luetteloon hakeutumisesta lähti perinnekalastajayhteisön aktiivisilta jäseniltä. Toiminnan kulmakiveksi otettiin jo silloin ajatus perinteen vaalimisesta Unescon yllä mainitun sopimuksen hengessä, koska siinä perinteenharjoittajien rooli on keskeinen ja se tarjosi loogisen ja uskottavan viitekehyksen vaalimistyölle. Samalla otettiin konkreettiseksi tavoitteeksi tulla nimetyksi Unescon aineettoman kulttuuriperinnön kansainväliseen luetteloon.

Selkeä tavoite ja viitekehys onkin ohjannut toimintaa Unesco-matkalla lähes kymmenen vuoden ajan ja tämä näkökulma on todettu työssä erittäin toimivaksi. Lukuisilla kehityshankkeilla on ollut sama strateginen tavoite, eli listaus Unescon luetteloon. Hankkeet on toteutettu onnistuneesti osallistavilla prosesseilla. Perinteeseen ja kestävän luontosuhteeseen liittyy hiljaista perinnetietoa, jota kalastusyhteisöt jakavat suullisten tarinoiden ja käytännön opetuksen kautta. Siirtämistä tuetaan nykyisin digitaalisella materiaalilla ja kehittämällä uusia osallistumistapoja kuten elämyspalveluja. Tornionlaakson koulujen kulttuurikasvatus sisältää vierailuja perinnetietoon, ja liponkutomista voi oppia myös kansalaisopiston kursseilla. Lippokalastusperinteelle on luotu kotisivut ja muita viestintäkanavia, ja perinteen ja Unesco-sopimuksen tunnettuuden lisäämiseksi on järjestetty erilaisia seminaareja, tapahtumia ja tapaamisia.

Unesco-kehys on tuonut toiminnalle uskottavuutta ja tuonut mukanaan perinteelle kotimaista ja kansainvälistä näkyvyyttä sekä lukuisia uusia yhteistyökumppaneita. Kansainväliset yhteydet ja lippouksen tunnetuksi tekeminen ovat lisänneet perinteenharjoittajien ja monien sidosryhmien tietoutta perinteestä. Kulttuuri- ja luontomatkailun kasvu ja kiinnostus kestävää elämäntapaa kohtaan ovat lisänneet mielenkiintoa perinnettä kohtaan, mikä toivottavasti tuo uutta elinvoimaa myös lähiseudun kylille.

Lippokalastuksen perinteenharjoittajat järjestivät yhdessä Lumimuutos-organisaation kanssa Torniossa Lippo 2018-festivaalin,

johon osallistui kalastuskulttuurien edustajia ympäri maailmaa. Huomattiin, että monien alkuperäiskansojen sekä heikommin edustettujen ryhmien haasteet ovat yhteisiä. Vuonna 2019 perinteenharrastajat tutustuivat Kaustisen viulunsoittoon ja Belgian Oostduinkeressä katkaravun hevossnuottaukseen, joka pääsi Unescon luetteloon vuonna 2013. Oostduinkerestä lippokalastusperinteen vaalimiseen opittiin kulttuuriperinnön koordinoitumalli, jossa työtä koordinoi Unesco-ryhmä, jossa ovat edustettuna perinteenharjoittajat, yhdistykset, alueellinen vastuumuseo, yritykset, kunnat ja muita toimijoita.

Unesco-hakuun liittyvät lomakkeet ja muu materiaali ovat tarjonneet ryhmän jäsenille pohdittavaa, keskustelun aiheita ja ideoita. Hakulomakkeiden pohjalta on kirjoitettu yhdessä aiehdokkeita, joissa on kuvattu tiiviisti perinnettä ja sen vaalimista eri näkökulmista. Työ on tehnyt perinteen arvoa näkyväksi ja lisännyt niin sidosryhmien kuin itse perinteenharjoittajienkin ymmärrystä perinteen sisällöstä ja erityisyydestä. Kulttuuriperintö on otettu Tornion ja Haaparannan strategioihin ja samalla perinteen vaalimista tukevat resurssit ovat vahvistuneet. Vuonna 2023 lippokalastusperinteen vaalimisen koordinaatiovastuu siirtyi ProSiikary:ltä Suomen ja Ruotsin yhteiselle Tornionlaakson museolle, joka on alueellinen vastuumuseo.

Lippokalastusperinne listattiin Suomen Elävän perinnön kansalliseen luetteloon vuonna 2017 ja Ruotsin vastaavaan Levande Kulturarv -luetteloon seuraavana vuonna. Kesäkuussa 2023 kalastusperinne valittiin Ruotsin monikansalliseksi ehdokkaaksi Unescon kansainväliseen luetteloon ja Suomi teki vastaavan päätöksen tammikuussa 2024. Maiden yhteinen monikansallinen hakemus aiotaan toimittaa Unescolle vuonna 2025, ja päätöstä odotetaan vuodelle 2026. Perinnekalastuksen mahdollisen Unesco-statuksen toivotaan nostavan esiin myös pehmeät arvot: alueen rajat ylittävän kulttuurihistorian, perinteet, luontevan lähikansainvälisyyden ja yhteisen kielen. Ne ovat asioita, joiden varaan paikallisidentiteetti rakentuu ja joille perinteenharjoittajat toivovat Unescon kautta lisää painoarvoa.

Lippokalastusperinteen vaalimisen haasteet ovat herättäneet myös hämmennystä

Unescon sopimukseen ja perinteen suojeluun liittyy monenlaista terminologiaa ja erilaisia kategorioita. Lippokalastuskulttuurissa näistä ovat läsnä muun muassa käsityötaito, kalastustaito, ruoka-perinne, juhlat, luontosuhde, luonto ja maailmankaikkeus. Lippokalastuskulttuuri edustaa lisäksi sekä aineetonta että aineellista kulttuuriperintöä. Näemme perintemme kuitenkin yhtenä ehjänä kokonaisuutena.

Perinteenharjoittajat kokevat, että heillä on yksi yhteinen kulttuuriperintö, jonka vuonna 1809 piirretty valtakunnanraja jakoi muodollisesti kahteen maahan. Mielestämme ei ole olemassa suomalaista tai ruotsalaista lippokalastuskulttuuria vaan on rajaton Tornionjoen lippokalastusperinne, joka on samalla esimerkki Meänmaan kulttuurista. Tässä mielessä monikansallisuus koetaan hieman keinotekoiseksi. Toisaalta ”rajaton rauhan raja” on myös alueemme erikoispiirre.

Lippokalastusyhteisön määrittely on myös ollut haastavaa. On kaksi maata, apajapaikat, neljä kylää ja kalastuskuntaa. Perinne perustuu kuitenkin kantatilojen maanomistukseen ja 1700-luvulla vahvistettuihin kalastusoikeuksiin. Perinteen harjoittamisen ytimessä ovat osakastalojen omistajat ja jälkeläiset, mutta lisäksi tarvitaan muita sidosryhmiä perinteen vaalimiseen. Lippokalastusmahdollisuutta on laajennettu kalastuskuntien päätöksellä eri tavoin paikallisille ja matkailijoillekin.

Perinteenharjoittajat kokevat valtioiden toiminnan lippokalastuskulttuurin kannalta hieman ristiriitaiseksi. Valtiot ovat ratifioineet Unesco-sopimuksen, jossa sitoudutaan kulttuuriperinnön vaalimiseen ja tunnustetaan perinteenharjoittajien keskeinen rooli. Samaan aikaan Suomen valtio kyseenalaistaa kalastusoikeudet, joihin perinteen harjoittaminen perustuu. Käräjiä käydään aiheesta edelleen ja varmasti jatkossakin. Lisäksi perinteen elinehto on keskeinen vaellussiikakanta, jonka vaalimisesta vastaavat osaltaan Suomen ja Ruotsin valtiot. Tulokset eivät ole kovinkaan rohkaisevia.

Kuva 7. Lippokalastusta Kukkolankoskella. Kuva: Krista Kuusela.

Sitoutuminen perinteen suojeluun edellyttää kalakannan suojelua tavalla, joka ei haittaa perinteen harjoittamista.

Yhteenvetona todettakoon, että lippokalastusperinteen suojelussa on päästy pitkälle systemaattisella vapaaehtoistyöllä, jossa ovat olleet mukana sekä Unescon henki että arkijärki. Perinneyhteisö on rakentanut vaalimistyölle vakaan pohjan ja työtä jatketaan järjestelmällisesti. Tulevaisuudessa perinteen elinvoimaisuutta voivat tukea erityisesti kasvava lippokalastuskulttuurin tuntemus, edelleen vahvistuva yhteistyöverkosto sekä kestävä kulttuurimatkailun mahdollisuudet.

III

Tulevaisuusperintö, kulttuurinen kestävyys ja kulttuuripolitiikka

Elävä luontosuhde

Soiden luonnon- ja kulttuuriperintö 2020-luvulla

Pauliina Latvala-Harvilahti

 <https://orcid.org/0000-0003-4930-1915>

Kirsi Laurén

 <https://orcid.org/0000-0002-5277-6084>

Virpi Kaukio

 <https://orcid.org/0009-0004-1541-0392>

Marjukka Piirainen

 <https://orcid.org/0009-0009-8598-5454>

Kulttuuriin kuuluu olennaisena osana se, millaiseksi luontosuhde koetaan ja miten se muuttuu. Ihmisten ajattelussa kulttuuri- ja luonnonperinnön muodot limittyvät monin tavoin toisiinsa, minä vuoksi luonnonympäristöt ovat osa yhteisöllistä, elävää perintöä (Lowenthal 2005). Se pysyy elävänä vain, kun ihmiset välittävät eteenpäin itselleen ja yhteisölleen tärkeitä muistoja ja merkityksiä. Luonnon- ja kulttuuriperinnön muovautumisessa ovat läsnä samanaikaisesti ajallisuuden eri tasot: mennyt, nykyisyys ja tuleva. Eri luonnonalueisiin liittyy sosiaalisesti jaettu, ihmisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa syntyviä kulttuurisia merkityksiä ja käsityksiä, jotka yhteisöt tunnistavat osaksi omaa luontosuhdettaan. Tämä heijastuu paikkoihin liitettyinä nimeämisinä, puheta-poina ja tietojen ja taitojen ylläpitämisenä. Kieli yhteisenä symbolijärjestelmänä on tärkeä osa sitä, miten luonto, luonnonkäyttö ja sen merkitykset käsitetään. Elävä luontosuhde näkyy myös teoin ja toimin, esimerkiksi luonnonpaikkojen puolustamisena rakentamiselta tai monenlaisina tapoina viettää aikaa luonnossa. (Ks. Sievänen 2017; Haanpää ja Laakkonen 2018; Laurén ja muut 2022, 90.) Uudenlaisia luonnon kohtaamisia edustavat muun muassa

geokätköily (Geokätköt.fi 2024), ulkoilun ja hotellitason telttailun yhdistävä *glamping* sekä karnevalistiset joukkueurheilutapahtumat, kuten suopotkupallon ja suolentiksen MM-kisat (Laurén ja Piirainen 2023).

Tässä luvussa tarkastelemme elävää luontosuhdetta, erityisesti suhdetta suoluontoon. Hyödynnämme soiden kulttuuriperinnön muutosta tutkineen Suotrendi-tutkimushankkeen empiiristä aineistoa.¹ Suomen runsaslukuiset suot ovat erityislaatuisia luonnonalueita, jotka herättävät moninaisia tunteita. Suot ovat määrittäneet sitä, miten ihmiset ovat oppineet ja sopeutuneet elämään niiden äärellä ja millaista kulttuuria suosuhteista on syntynyt. Luonnontilaisilta soilta on saatu marjoja, riistaa ja tarveaineita kotitalouksiin. Pelloiksi, metsiksi ja turvetuotantoalueiksi ojitettut suot on saatu tuottamaan viljaa ja puuta, ja suolta on nostettu poltto- ja kasvuturvetta. Suuret yhteiskunnalliset muutokset heijastuvat soiden käyttötapoihin luonnonressursina, mutta myös aineettomien hyötyjen lähteenä.

Suot ja niiden mahdolliset, toivotut ja ei-toivotut tulevaisuudet ovat myös tämänhetkisessä julkisessa keskustelussa toistuvasti esillä esimerkiksi hiilinielujen ja energiapolitiikan näkökulmista. Turvetuotannon hiipussa tuotannosta vapautuvia suonpohjia on otettu maa- ja metsätalouskäyttöön, vesitetty kosteikoiksi sekä ennallistettu ja niille on rakennettu aurinko- ja tuulivoimaloita (Aro ja muut 2023). Luonnontilaisille, suojelluille soille rakennettujen pitkospuiden myötä soita hyödynnetään aiempaa enemmän myös virkistyskellisinä paikkoina, joista etsitään vastapainoa kiireiselle arjelle. Esimerkiksi puustoiset suot ja rämeet ovat marjastajien suosimia, ja avoimet, märät suot kutsuvat lintuharrastajia. (Lappalainen 2008; Nikkilä ja Korhonen 2008; Haverinen 2023, 7.) Tyypillisten virkistyskäyttömuotojen, kuten retkeilyn ja marjastuksen, rinnalle on noussut uusia käyttötapoja, jotka uusintavat soiden elävää kulttuuriperintöä. Soiden merkitysten ja niiden tulkintojen uudet kontekstit löytyvät

1 Koneen Säätiön rahoittama Suotrendi-tutkimushanke ”Alastomuutta, allikoita ja kannanottoa: Suotrendi kulttuuriperintöä muokkaamassa” oli käynnissä vuosina 2020–2023.

yhtä lailla suoluonnossa järjestetyistä urheilu- ja taidetapahtumista kuin suon ulkopuolella taidenäyttelyistä. Nykypäivänä luontosuhteen ilmaukset välittyvät myös yhä enemmän digitaalisesti ja eri medioiden kautta. Virkistyskäyttöön kytkeytyvän yksilöllisyyden ja luonnonrauhaan vetäytymisen rinnalle suokulttuuriin on ilmaantunut uudenlaista yhteisöllisyyttä, kehollisuutta ja moniaistisuutta sekä ympäristötietoisuutta (Laurén ja muut 2022; 2023).

Tässä luvussa suomalaisten luontosuhteen muutoksia tarkastellaan luonnonympäristöjen *perinnöllistämisen* näkökulmasta. Perinnöllistäminen on menneisyyden aineellisiin ja aineettomiin kulttuuriin jälkiin liittyvien merkitysten valikoivaa ja tietoista ylläpitämistä, muokkaamista ja välittämistä eteenpäin sukupolvelta toiselle (Winter 2015, 998). Suoluonnon ja -kulttuurin perinnöllistäminen valintoineen kuvastaa aikansa arvomaailmaa ja tulevaisuuskuvia. Luontosuhteen tarkastelussa ymmärrämme ihmisen osana luontoa, jolloin suhde sisältää ihmisen ja ei-inhimillisen luonnon välisen vuorovaikutuksen sekä luontoon liittyvän elävän perinnön ylläpitämisen ja varioinnin eri muodoissaan. Tarkastelussa painotamme yhteisöjen roolia perinnöllistämässä nykypäivänä, historian tiedostaen ja tähyten tulevaa. Kysymme: kuinka yksilöt ja yhteisöt arvoineen luovat ja muokkaavat kulttuurista luontosuhdetta ja siihen liittyvää kulttuuriperintöä 2020-luvulla? Vastauksessa valotamme, millaisissa yhteyksissä yksilöt, usein osana yhteisöjä, rakentavat ja ravistelevat suoluontosuhdetta, miten luontokokemukset ja -arvot muuttuvat ja miten luonnossa liikkumisen myötä syntyy uudenlaista kulttuuriperintötietoa.

Yhteisöt luonnonympäristöjen ja -suhteiden perinnöllistäjinä

Tänä päivänä ei enää ole sellaista luontoa, jossa ihmisen vaikutus ei olisi millään tavoin läsnä. Luontoa on niin maaseudulla kuin kaupungeissa ja luonnossa liikkuminen tunnistetaan ja tunnustetaan yhtä lailla kaikille kuuluvaksi. Luonnollisuutta voi

ajatella eräänlaisena jatkumona, jossa luonto ilmenee eriasteisina ja -muotoisina ilmiöinä, ja joihin ihminen mahtuu elinpiirinsä muokkaajana ja kokijana (Budd 2002, 3–5; Ross 2006, 20–26; Kaukio 2013, 19–20). Jatkuvasti muuttuvaa suhdetta luontoon ja ympäristöön jäsentävät monet päällekkäiset ja toisiinsa limittyvät tekijät. *Luontosuhde* viittaa enemmän luonnonympäristöihin kuin sen synonyymina toisinaan käytetty, erilaisiin ympäristötyyppeihin viittaava *ympäristösuhde*, vaikkakin näille molemmille suhteille luodaan perusteet jo lapsuudessa (Cantell 2011, 332; ks. myös Lummaa ja muut, toim. 2012). Materiaalinen luonto luo omanlaisensa raamit luontosuhteille. Suhde erilaisiin luonnonalueisiin muotoutuu, kun niihin liittyviä tapoja ja perinteitä ylläpidetään. Suhde voi myös muuttua, jos ympäristö muuttuu. Aiemmista tuntuista tavoista voidaan joutua luopumaan ja luomaan uudenlaisia suhteita, jos esimerkiksi ilmastonmuutoksen myötä luonnonalueet muuttuvat aiempaa vähälumisemmiksi, kuivemmiksi tai vetisemmiksi.

Kokemukset ja mielikuvat ovat yhteisöllisen perinnöllistämisen keskiössä. Perinnöllistamisprosessissa välittyvät merkitykset edustavat sellaisia kulttuurisia ominaisuuksia, joita arvostetaan ja jotka halutaan säilyttää. Siihen osallistuu yhtä aikaa erilaisia toimijoita ja erilaisia ääniä; yhteisöt eivät ole aina samaa mieltä siitä, mikä on perinnön ydintä, mitä tulisi merkityksellistää toisin tai mistä perinnön osasta tai piirteistä tulisi luopua. Jotkin merkitykset voivat siis hävitä, jos yhteisö tai osa sen jäsenistä ei enää tunnista niitä omikseen tai pidä niitä syystä tai toisesta välittämisen arvoisina. Luonnon perinnöllistämisen avulla yhteisöt voivat järjestää uudelleen ja kontekstualisoida asioiden ja perinteiden välisiä suhteita halutusta näkökulmasta (ks. Hafstein ja Skrydstrup 2020, 46). Elävän perinnön yhteisöt ja yksilöt voivat luonnonperintökohteiden käyttäjinä tuoda omilla toimillaan vastavoimaa virallistettuun luonnon perinnöllistämiseen sekä muovata luontosuhdetta haluaansa suuntaan ja korostaa itselleen tärkeitä näkökulmia, kuten lempipaikkoja tai paikkoihin liittyviä muistoja. (Ks. myös Parodi ja Tamm 2018; Böhme ja muut 2022.)

Kertomuksilla, muistoilla sekä erilaisilla kulttuurisilla ilmauksilla on aina ollut tärkeä rooli siinä, millaiseksi ihmisten ja soiden suhde on muotoutunut. Usein perheissä ja muissa yhteisöissä luontoon liittyvät käsitykset, tiedot ja taidot välittyvät ihmisiltä toisille suullisesti sekä tavoissa ja teoissa. Elävää perintöä syntyy arkisessa toiminnassa, kun suolla esimerkiksi liikutaan valokuvaamassa, marjastamassa ja sienestämässä. Marjastus on olennainen osa jokaisenoikeuksia sekä suosuhdetta: soilta on aina poimittu ravinnoksi lakkoja ja karpaloita. Nykyäänkin marjastus on suosituimpia syitä lähteä suolle, vaikkeivät marjat enää ole ravinnonlähteenä välttämättömiä ja niitä voi myös ostaa. Aineellisen marjasaaliin rinnalla korostuvat hyvinvoinnin aineettomat ulottuvuudet, kuten luonnosta nauttiminen ja virkistyminen. (Kaukio 2022b; Piirainen ja Laurén 2023.)

Yhteisölliseen perintöön kuuluvat myös ihmisiin ja luontoon sekä eri lajien läsnäoloon ja hyvinvointiin liittyvät tunteet. Esimerkiksi pelot, joita koetaan luontoympäristön turvallisuudesta, voivat vaihdella eksymisestä petoeläinten tai ympäristömyrkköjen pelkoon. Luonnon arvottamista määrittävät lisäksi kiintymys, kunnioitus ja huoli, mutta myös toivo tai velvollisuuden tunne tulevia sukupolvia kohtaan. Kulttuuriperintötieto onkin luonteeltaan dynaamista ja monikerroksista. Se on myös kehollista. Mielen ja kehon kautta luonnon kanssa vuorovaikutuksessa syntyvää tietoa voidaan kutsua affektiiviseksi tai hiljaiseksi tiedoksi (ks. Hankonen 2021, 48–50, 135–142). Kokemus- ja aistimusperäinen tieto ei ole aina kielellistettävissä, mutta se voi kuitenkin todentua toiminnallisessa ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. (Ks. Howes 2003, 29–58; Ahmed 2018 [2004], 9–24; Edensor 2014, 31–38; Hämäläinen ja Mäkelä 2022, 3–4.)

Kerrotut suot – luonnonperinnön muuttuvat muodot

Ihmisten paikkasuhteita kulttuuriperinnön näkökulmasta tutkittaessa on havaittu, että kulttuurisesti periytyneet, joko suullisesti tai kuvien ja taiteen kautta välitetyt mielikuvat ja muistot voivat muovata maisemakäsityksiä joskus jopa enemmän kuin

aineellinen luonto. (Laurén 2011, 109–110.) Suomen suot voidaan karkeasti jakaa puuttomiin avosoihin sekä puustoisiin soihin. Vaikka tarkempia suotyyppejä on kymmenittäin, yleensä soista puhuttaessa ajatellaan useimmin märkiä ja upottavia avosoita. Suomessa jo 1600-luvulla käynnistyneeseen soiden ojitukseen ja pelloiksi muokkaamiseen kytketyt tarinat ovat muovanneet soihin liittyvää historiallista kulttuuriperintöä. Kun suomalaisesta kansallisesta kirjallisuudesta on luettu soiden raivauksesta ja ojitamisesta pelloiksi muun muassa J. L. Runebergin *Saarijärven Paavosta* (1830) ja Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla* -trilogian ensimmäisestä osasta (1959), ovat teokset samalla synnyttäneet vahvoja mielikuvia soista ja suomalaisten suhteesta niihin. Kansalliseen muistiin uponneet suokuvaukset nousevat aina uudelleen esiin erilaisissa suohon liittyvissä yhteyksissä (Laurén 2006, 48–53; Kaukio 2022b, 72). Luonnonvoimia vastaan kamppailevien sankareiden tarinoilla on välitetty mielikuvia suomalaisuuteen liitettävästä periksiantamattomuudesta lähes mahdottoman edessä; elämän edellytysten luomisesta pohjoisten soiden äärellä.

Agraarikulttuurin kuvausten rinnalla kulttuurituotteissa esiintyvät runsaslukuisina myös kansanperinteestä tutut soiden myyttiset mielikuvat. Niinpä myös nykypäivän romaanien henkilöt voivat samaan tapaan kuin satoja vuosia sitten kohdata suolla turpeeseen kätkeytyjen aarteiden päällä palavia aarnivalkeita ja virvatulia, suolampia vartioivia luonnonhaltioita ja muita yliluonnollisia olentoja (Karila 2019; Turtschaninoff 2022; Kaukio 2023a; Kinnunen 2023). Uudet suokuvaukset eivät kuitenkaan toista esikuviansa merkityksiä, vaan niitä on luettava ja tulkittava oman aikansa kontekstissa. Esimerkiksi kahden tietäjän, Väinämöisen ja Joukahaisen, kilpalaulantarunoa *Kalevalasta* (Lönnrot 1849) lukevat tai vastaanottavat muiden kulttuuriesitysten muodossa yhä uudet sukupolvet. Suohon laulanta on nykypäivän televisio-ohjelmassa taipunut muun muassa rap-taistelun aiheeksi (Riku ja Tunna 2020). Soilla on uusia merkityksiä synnyttävä rooli tapahtumien ympäristöinä myös 2000-luvulla julkaistussa lasten-, nuorten- ja aikuisten kirjallisuudessa, ja sama trendi näkyy tv-sarjoissa ja elokuvissa (Kaukio 2023a; Kaukio 2023b).

Kertomusperinteestä ja kulttuurituotteista syntyneet mielikuvat muovaavat käsityksiä luonnon paikoista ja voivat nousta esille mitä erilaisimmissa kohtaamisissa luonnon kanssa. Joukahaisen kamppailu suossa suonivöitään myöten herättää ja ylläpitää suohon uppoamisen pelkoja, mikä tulee myös suolla nykyään liikkuvien mieleen suosta puhuttaessa ja suolla liikuttaessa (Laurén 2006; Suotrendi-tutkimushankkeen haastattelut 2020–2022). Suomalaisuuteen liittyvien kuvastojen toistaminen, idealisoiminen, välittäminen sukupolvelta toiselle sekä muokkaaminen uusiin konteksteihin kertovat suohon liittyvän luontosuhteen perinnöllistämistä (ks. Sjöholm 2016; Mäkelä ja Tarkka 2022). Suomalaisten suosuhteestakin on yhä tarinoita kertomatta ja kuulematta. Tällaisia ovat esimerkiksi turvetuottajien kokemukset, jotka voivat liittyä ilmastokeskusteluun, turpeentuotannon alasajoon, soiden ennallistamiseen, energiaomavaraisuuteen, maaseudun elinvoimaisuuden ja turvemaille kehiteltyjen uusien innovaatioiden ristipaineisiin. Kaikkia näkökulmia ei saa esille haastatteleamalla tai kokemuksia tavoittelevilla kirjoituskeruilla, koska niihin osallistuvat ja vastaavat enimmäkseen sellaiset henkilöt, joille soilla on positiivista merkitystä. Puuttuvat tarinat muistuttavat siitä, etteivät eri tavoin kerätyt aineistot edusta kaikkien suomalaisten suosuhdetta. Samalla tarinoiden puuttuminen kertoo, että luonnonalueiden käyttö ja niiden väliset suhteet ovat monimuotoisia ja muuntuvia (Tuulentie ja Pitkänen 2021).

Kokemusten jaettavuus on yksi luontosuhteen perinnöllistymisen elinehto. Suolle voidaan mennä nykyään porukalla sauvakävelämään tai treenaamaan juoksua haastavalla alustalla. Yhteisöllinen luonnossa liikkuminen on osa kasvavaa elämyshakuisuutta, joka on ollut nähtävissä vuosikymmenien ajan (Laurén 2006, 206–209; Laurén 2022, 100). Siihen kuuluu tarve kokea yhdessä ja toisaalta jakaa kokemuksia vielä tilanteen jälkeenkin esimerkiksi sosiaalisessa mediassa. Luontokokemusten digitaalinen välitys onkin yleistynyt matkapuhelinten kameroiden kehittymisen ja erilaisten somekanavien suosion kasvamisen myötä. Sosiaalisessa mediassa välitettyjen luontokuvien sisällön ja määrän perusteella voidaan tehdä

päätelmiä esimerkiksi erilaisten luonnonpaikkojen suosiosta ja merkityksestä ihmisille (Väisänen ja muut 2021). Digikuvaaminen kameralla tai dronilla voi herättää kiinnostuksen muuten ehkä vaille huomiotta jääviin luonnon yksityiskohtiin ja esteettisyyteen, jolloin kuvaaminen saattaa syventää luontosuhdetta. Toisaalta digilaite voi myös viedä kaiken huomion ja ympärillä oleva luonto jää havaitsematta tai siihen tutustutaan vasta jälkepäin kuvien kautta. (Laurén ja Seppä 2024.)

Muistojen ja materiaalisen luonnon muovaama suhde

Tutkimuksessa hyödyntämässämme Suo. Kirjoitus- ja kuvakeruu (2018–2019) -kutsussa² esitettiin kysymys ”Viihdytkö sinä soilla?” ja pyydettiin kirjoittamaan omista suokokemuksista tai ottamaan suolta kuva (ks. Kaukio 2022b). Myös tutkimuksemme haastatteluisissa kartoitettiin erilaisia suokokemuksia ja -muistoja. Omista suokokemuksista ja käsityksistä kertominen on henkilökohtaisesti koetun menneisyyden muistelua, muistitietoa. Arkistoon tallennetut suokirjoitukset ja haastattelut ovat ennen kaikkea subjektiivisia. Kertojat sanallistivat niissä lapsuudenaikaisia ja uusia suokokemuksiaan, soihin liittyviä tunteitaan, soilla liikkumisen ja toimimisen käyttäytymismallejaan sekä suhtautumistaan soiden suojeluun. Haastatteluissa kiinnitettiin huomioita myös suolla liikkumisen synnyttämiin aistikokemuksiin ja niiden vaikutuksiin haastateltavien suosuhdeissa.

Jaettu muistitieto synnyttää yhteisöllisyyttä. Muistoja tarkastelemalla voidaan tutkia myös kollektiivisia käsityksiä, sillä yksilöä ympäröivä yhteisö vaikuttaa siihen, miten tapahtumat tai asiat koetaan, miten niitä tulkitaan ja mistä voidaan tai mistä kuuluu kertoa. Muistitieto on myös heterogeenista ja monikerroksista,

2 SKS JPE. Suo. Kirjoitus- ja kuvakeruu (2018–2019). Kirjoituskutsun esite: <http://nebu.finlit.fi/keruuesitteet/suokeruu.pdf>.

sillä uusi ja vanha tieto limittyvät ja käyvät jatkuvaa vuoropuhelua keskenään. Muistaminen tapahtuu aina nykyhetkestä käsin, joten muistelutilanne ja muistelijan senhetkiset käsitykset vaikuttavat siihen, mitä ja miten muistetaan. (Peltonen 2006; Pöysä 2006; Savolainen ja Taavetti 2022.) Soihin liittyvät käsitykset voivat toimia monin tavoin siteenä omiin juuriin ja edeltäviin sukupolviin. Suotaitoja on opittu oman kokemuksen kautta, mutta useimmiten toisten opastuksella. Esimerkiksi suolla liikkuminen vaatii kehon hallintaa, mutta se edellyttää myös kykyä lukea ja tulkita ympäristöä. (Kaukio 2022b, 72–76.) Kun edeltäviltä sukupolvilta omaksutut tiedot ja taidot ovat mahdollistaneet itselle soilla kulkemisen ja henkilökohtaisen suosuhteen muodostumisen, halutaan rikkauksiksi koettua ymmärrystä suon monimuotoisuudesta välittää myös uusille sukupolville. Tiedon lisääntymisen sekä soiden käytön ja arvomaailmojen muuttumisen myötä myös suoperinteet muuttuvat. Aiemmin oli yleistä pelotella lapsia suon vaaroista, jotta nämä eivät menisi suolle yksin. Tämä kumpusi käytännön tarpeesta, kun elettiin lähellä luontoa. Nykyään asutaan kauempana soista ja lasten kanssa kuljetaan niillä yhdessä ja useammin vapaa-ajan kuin työn merkeissä, jolloin huomio voidaan kohdistaa luonnon virkistyskultuuriin, ekologiaan ja esteettisiin seikkoihin:

Kuljen pienimpien lapsieni kanssa pitkin korpipolkua, näytän heille tuulen taivuttamat laiha petäjän oksat, kerron niiden kasvaneen siinä jo vuosikymmenet, vaikka ovat noin lyhyitä ja kapeita. Opetan sammalten sormen iholla pehmeältä tuntuvat siivet ja kynnet, kuivemman kankaan kohdalla pikarijäkälän, ja jo varhain karpalon vahvanhappaman maun. (SKS JPE. Suo 177.)

Suot symboloivat ajattomuutta, mutta maanpinnan alla lepäävät myös konkreettisesti menneisyyden syvät kerrostumat. Ymmärrys suon pitkästä iästä herättää kunnioitusta. Myös tarkastelun aikajänne vaikuttaa siihen, miten ympäristö koetaan. Syklinen vuodenkierto näkyy, kuuluu, tuoksuu ja tuntuu suolla vahvasti, mutta samalla luonnontilainen suo on maisemaa, joka muuttuu hitaasti.

Suon eliölajiston tunteva osaa kiinnittää huomiota sen pieni-piirteiseen, herkkään kauneuteen. Syvä henkilökohtainen suhde luonnontilaiseen suohon voi olla voimanlähde. Samalla tietoisuus suohon kohdistuvista uhkista tai maiseman ja luonnonrauhan rikkovista elementeistä synnyttää pahoinvointia. (Latvala-Harvilahti 2021; 2023a; Kaukio 2022b.) Soiden ojittamisen ja turvetuotannon negatiiviset seuraukset ovat olleet yleisesti tiedossa jo kauan, mutta huomion kohdistuminen luonnon pitkän aikavälin muutoksiin herättää enenevää huolta muuttuneesta ilmastosta ja ihmisen toiminnan vaikutuksesta soihin. Tiettyihin paikkoihin kytkeytyvät ja voimakkaita tunteita herättävät kollektiiviset muistot voivat säilyttää myös sellaisten suolla kulkijoiden kokemusta, jotka eivät olleet muisteltujen tapahtumien aikaan vielä syntyneetkään. Esimerkiksi Suomen itärajan läheisyydessä soihin liittyy ylisukupolvisia muistoja muun muassa jatkosodan aikaisista siviileihin kohdistuneista partisaanihyökkäyksistä (SKS JPE. Suo 121), mutta tapahtumien kulusta riippuu, millaisena paikka koetaan. Maantieteellisen ja ajallisen välimatkan kasvaessa muistikuvat kuitenkin haalistuvat.

Luontosuhteelle ja siihen liittyvälle kulttuuriperinnölle on ominaista, että voi syntyä tilanteita, joissa mielikuvan ja materiaalisen todellisuuden ero hätkähdyttää. Paikkaan voi latautua kertomuksista ja muiden ihmisten muistoista sellaisia odotuksia, jotka eivät paikan päällä toteudu. Silloin saatetaan kokea, että paikan merkitys tai arvo on muuttunut. (Latvala 2006, 173.) Tällaiset tilanteet korostavat aineellisen ja aineettoman luonnon keskinäisiä kytköksiä. Suokokemuksien kuvauksissa toistuvat useat suon ominaispiirteet kuten märkyys, pehmeys, koko, syrjäisyys, koskemattomuus, karuus ja pieni-piirteinen eloisuus. Suon ominaisuus sisältää muun muassa sekoituksen turpeen maatuviin aineisten ja suopursun aroma. Äänimaisemaa hallitsevat tyypillisesti hyönteisten ja lintujen äänet. (Kaukio 2022b, 72–75.)

Tuosta soiden keskellä uinuvasta saarekkeesta oli vuosien varrella tullut pyhä paikka. Kuin uhrilehto kaikkivaltiaan kauneimman luomistyön keskellä. Kauneudesta voi tosin olla muutakin mieltä. Monelle nuo

maisemat olisivat ehkä vain ahdistavaa autiutta. Pelkkää hyllyvien nevojen ja kivisten männiköiden karua mosaiikkia. Suo silti hellii omiansa ja kevään herkimpinä hetkinä se sykkii monenlaista elämää. (SKS JPE. Suo 215–216.)

Luonnon esteettisessä kokemisessa ympäristö ja kokija ovat vuorovaikutuksessa. Esimerkiksi suopotkupalloilija uppoaa vaativalla pelikentällä veteseen turpeeseen ja pelaamisesta tulee raskaampaa ja varsin erilaista kuin tavallisessa jalkapallossa. Materiaalinen suo on käsitettävissä luontosuhteen ei-inhimilliseksi toimijaksi, joka osallistuu merkitysten muotoutumiseen. Esteettinen kokemus syntyy aistillisen (materiaalisen, kehollisen) ja ajatuksellisen (tulkitsevan, kontekstualisoivan, kuvittelevan) havaitsemisen yhdistelmänä (Hepburn 2001, 2–3). Tällaisen yhteispelin tarkastelu huomioi ajallisen ja tilallisen ympäristön materiaaliset ominaisuudet ja muutokset yhtä lailla kuin niiden kulttuurisen ja henkilohtaisten – ja joskus myös sanallistumattoman – merkityksenannon (Kaukio 2022b, 69–70).

Oli suolla olemisessa kyse marjastuksesta, arkitreenistä tai jokakesäisestä festivaalitapahtumasta, toistuvanakin ihmisen suolla oleminen on tilapäistä. Kuitenkin myös ohikiitävissä kohtaamisissa syntyy merkityksiä. Esimerkiksi suo urheilukisojen tapahtumareenana on sosiaalinen ja prosessinomainen tila, jonka osallistujat ja muut mukana olevat samanaikaisesti havaitsevat, kokevat ja elävät (Massey 2005, 54–59; Laurén 2022, 101). Yhteisö itse rakentaa suon merkitykset tapahtumahetkellä, joten ne voidaan ymmärtää myös sosiaalisessa ja historiallisessa kontekstissaan. Merkitykset muotoutuvat yhteisöllisten ja yksityisten kokemusten ja kulttuuristen ja sosiaalisten käytäntöjen vuorovaikutuksessa. Toimijat voivat myös itsenäisesti ja yhdessä muuttaa ja muovata suotilan merkityksiä (Massey 1994, 154–156; Laurén 2009, 14–15; 2022, 100). Soinen pelikenttä voi esimerkiksi antaa ihmisille mahdollisuuden irrottautua arjesta ja heittäytyä suolle leikkimään ja osallistumaan. Pelin henki on likaantua mudassa: likaantuminen ja aikuisten yhdessä leikkiminen luovat yhteisyyttä toisten pelaajien ja materiaalisen

suon kanssa. Likaantumisesta tulee merkki yhteenkuuluvuudesta. (Laurén ja Piirainen 2023, 31.)

[Kiehtovinta suopotkupallossa on] tietenkin se eksoottinen alusta, semmoinen täysin toisenlainen ajattelutapa sen viikonlopun ajan, et ihan sama miten likaiseksi menee tai jos joku vaate menee vähän rikki, et häviää semmonen turha murehtiminen kaikesta. Ja sitten, no onhan tuo lajina tosi hauskaa. Et siel kyl kaikki joutuu välillä jumiin ja sit siellä joko oman puolen pelaaja tai ihan vastustajakin saattaa olla vetämässä ylös suosta. Sit on myös tosi hauskaa seurata muiden pelejä, me ollaan saatu sieltä paljon kavereita vuosien varrella [–] tavallaan se suo yhdistää meitä (H1.)

Elävä perintö osana tulevaisuusorientoitunutta ympäristökeskustelua

Erilaiset luontoarvot ja tunteet synnyttävät usein tarpeen vaikuttaa omaksi koettuun ympäristöön. Luontosuhteen yhteisölliset merkitykset ilmenevätkin myös virkistyskäyttöä vakavammassa toiminnassa, kuten suoympäristöihin liittyvässä taiteessa, jossa korostuu nykypäivänä vahva ekologinen tiedostaminen. Yleisölle suunnatuissa taiteellisen toiminnan muodoissa, jotka käsittelevät suota ja esimerkiksi suon käytön historiaa, muutosprosesseja tai soiden tulevaisuutta, ympäristöhuoli kohdistuu luonnon hyvinvointiin. (Latvala-Harvilahti 2021; 2022; Kaukio 2022a.) Kuten tulevaisuuskuviin yleensäkin, eri tavoin ilmaistuihin käsityksiin luonnosta sisältyy toiveita ja huolia, äärimmillään erilaisia haave- ja kauhukuvia (ks. Mäkelä ja muut 2022, 298–299). Myös tutkimuksemme haastatteluaineistosta löytyy soiden ja suosuhteiden ja ihmisten kestävämmiin toimintatapoihin viittaavia huolenilmaisuja.

Se on vähän sama asia kuin metsät suomalaisille, me aina kuvitellaan, et sitä on ja et sitä riittää ja me voidaan kiskoa sieltä mitä me halutaan, irti, kunnes jonain päivänä se on se kotipiha, josta on viety kaikki luonto pois ja siinä vaiheessa ehkä sitten ihminen herää, että ei se nyt kyllä ihan hyvällä tolalla ole. (H2.)

Luontosuhteeseen kuuluva ympäristökeskustelu erilaisin välinein on sosiaalista toimintaa. Taiteilija voi esimerkiksi käsitellä ympäristöhuolta välittämällä soihin liittyvää luonnontieteellistä tietoa ja vahvistamalla vuoropuhelua eri yhteisöjen välillä (Marks, Chadler ja Baldwin 2017). Taiteilijat voivat luonnon puolestapuhujina lainata ääntään paitsi luonnolle, myös hiljaisemmille yhteisön jäsenille. Toisaalta taiteilijan oleminen osa yhteisöä tarkoittaa myös sitä, ettei sosiaalisen kestävyyskysymyksiä – siis sitä, millaiset mahdollisuudet ihmisillä on vaikuttaa yhtä lailla alueensa tulevaisuuteen kuin omaan toimeentuloonsa ja hyvinvointiinsa – voi taiteenkaan kohdalla irrottaa suon käyttöön liittyvistä kysymyksistä. Kun suotaiteen merkitykset syntyvät taiteilijan toiminnan ja yleisön vastaanoton vuorovaikutuksessa, niistä rakentuu luonnollinen, kulttuurisesti ja sosiaalisesti kestävä ja elävä osa yhteistä kulttuuriperintöä. Ympäristöhuolen käsittely taiteen avulla voi olla myös rituaalinomaista. Siihen kuuluu rajattu aika ja paikka, osallistujien roolit, tietyt symboliset piirteet sekä rituaalin järjestäjien tavoitteet ja vaikutukset (Pihkala 2021, 7). Toisinaan suolla toteutettavassa taiteessa esiintyjän ja yleisön välinen raja katoaa ja suosta tulee tila, joka mahdollistaa tulevaisuutta koskevien yhteisten ympäristöhuolien käsittelyn (Latvala-Harvilahti 2021; 2022; Kaukio 2022a).

Vielä ei voi tietää, millaisia muutostrendejä (suo)luontosuhteet tulevat kohtaamaan ajan myötä, mutta on jo nähtävissä, että monipuolistuvat suoluontosuhteiden ilmaiset kertovat monikerroksisempaa ja -äänisempää tarinaa kuin yksinkertaistavat yleistyksen suomalaisten hyvästä luontosuhteesta. Soita arvostavia yhteisöjä tai yksilöitä ei voida luokitella hierarkkisesti esimerkiksi maanomistajiin ja suoluonnon erilaisiin käyttäjiin, eikä myöskään soiden kokemista kulttuuriperinnöksi tule määritellä ylhäältä alaspäin. Soilla liikkuvat voivat arvostaa sekä soiden luonnonperintöä että ihmisten uudenlaista luontosuhdetta synnyttävää toimintaa, mikä on yksi luontosuhteiden monipuolistumiseen vaikuttava tekijä (Latvala-Harvilahti 2022; 2023a; 2023b).

2020-luvulla luontosuhteen tutkimus ja luonnonvarojen kestävä käytön kysymyksiin keskittyvä yhteiskunnallinen keskustelu

ovat voimakkaasti aikasidonnaisia, politisoituneita ja arvolatautuneita. Ne kohdistuvat usein huoleen luonnon tilasta, sen monimuotoisuuden köyhtymisestä ja ilmaston lämpenemisestä. Nykypäivän kestävyyskriisissä ekologiseen jälleenrakentamiseen tarvitaan nopeita ratkaisuja. Ihmiset voivat vaikuttaa toimillaan toivottujen tai ei-toivottujen tulevaisuussuuntien voimistumiseen ja toteutumiseen. (Dufva 2020; Dufva ja Rekola 2022; ks. myös Björklund ja muut 2022, 10.)

Tulevien sukupolvien ajattelemiseen liittyy kysymyksiä myös vastuusta ja oikeuksista. Tulevaisuusperinnön käsite kytkeytyy etenkin suomalaisessa tutkimuksessa ekologiseen kestävyYTEEN ja yhteiseen, tavoitteelliseen tulevaisuuden tekemiseen, jolloin siinä yhdistyy ajatus planetaarisia rajoja kunnioittavasta luontosuhteesta ja elävästä, aineettomasta perinnöstä. Ihmiset voivat arjessaan omaehtoisesti muuttaa kulttuuriaan ja luoda uutta, kestävyytettä voimistavaa tulevaisuusperintöä. (Siivonen ja Kouri 2020, 81; Siivonen 2022, 452–454; Siivonen ja muut 2022; Ahvenharju 2022.) Tulevaisuusperintöä säilyttämisen näkökulmasta pohtivat tutkijat kysyvät aineellisen kulttuuriperinnön osalta, millainen rooli kulttuuriperinnöllä on nykyisten ja tulevien yhteiskuntien välisten suhteiden hallinnassa. Onko esimerkiksi ydinjäte tulevaisuuden kulttuuriperintöä ja millaisia suhteita se luo nykyisten ja tulevien yhteiskuntien välille? (Ks. Holtorf ja Högberg 2021.) Säilyttämisen ja suojelun laajemmasta näkökulmasta katsottuna kunkin aikakauden kulttuuriperintökäytännöt rakentavat ja mahdollistavat tiettyjä tulevaisuuksia, joissa valikoidusti tallennetut asiat, paikat ja ilmiöt ovat läsnä (Harrison 2020, 20–25).

Lopuksi

Luontokäsitykset ja niihin kiinnittyvät arvot vaihtelevat historian, kulttuurin ja yhteiskunnallisten muutosten myötä, jolloin niitä on myös tutkittava aina uudelleen. Myös kulttuuri- ja luonnonperinnön ja tulevaisuuden välinen tarkastelu on herättänyt kiinnostusta

jo pitkään. Ihmisten suhde luontoon ja sen tulevaisuuteen on paitsi muuttuva, myös ristiriitainen ilmiöiden kokonaisuus, joka kiinnostaa tutkijoita yli tieteenalarajojen. Tämän luvun tavoitteena on ollut pohtia, kuinka yksilöt ja yhteisöt arvoineen luovat ja muokkaavat kulttuurista luontosuhdetta ja siihen liittyvää kulttuuriperintöä. Yhteisöjen tuottamaa luonnon perinnöllistämistä tarkasteltiin erityisesti soiden käytön ja soille annettujen merkitysten näkökulmasta. Kuten edellä on käynyt ilmi, luontosuhteita muokkaa erityisesti viime vuosikymmeninä lisääntynyt ekologinen tietoisuus. Aineeton, kuten aineellinenkin kulttuuriperintö, kuuluu ihmisten jokapäiväiseen elämään ja on myös olennainen osa elävää luontosuhdetta.

Soihin liittyvää tietämystä, taitoa ja tunnettavuutta sekä tapoja, joilla perinteet siirtyvät, uudistetaan. Nykyinen suokuvasto ei toisinaan vain soiden fyysisesti rankkaan työntekoon ja raivaukseen kiinnittyvää vakavamielistä suhdetta suohon. Menneisyyden suosuhteiden luomien mielikuvien rinnalla ja lisäksi nykypäivän suot tarjoavat ryhmille ja yksinkulkijoille monenlaisia hyvinvointia tukevia luonto-, urheilu- ja taide- ja kulttuurielämyksiä sekä toimivat etenkin paikallisen ympäristöaktivismiin paikkoina. Suhde suohon voi olla myös hetkellistä ympäristöhuolista ja arjesta vaiputtavaa karnevalistista ruumiinkulttuuria, jossa heittäydytään läheiseen vuorovaikutukseen ei-inhimillisen luonnon kanssa. Ilakoiva, humoristinen ja yhteisölliseen toimintaan perustuva luontosuhde haastaa soiden aiemman tummasävyisen kulttuuriperinnön korostamalla ihmisen ja luonnon maanläheistä ja intiimiä suhdetta.

Lähteet

Aineistot

- SKS JPE. Suo. Kirjoitus- ja kuvakeruu. 2018. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkiston Joensuun kokoelma.
- H1. Kuvataiteilijan haastattelu vuonna 2020. Haastattelijana Pauliina Latvala-Harvilahti. SKS KRA. Suotrendi-tutkimushanke 2025. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto.
- H2. Suopokkupalloilijan haastattelu vuonna 2022. Haastattelijana Kirsi Laurén. SKS KRA. Suotrendi-tutkimushanke 2025. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto.

Kirjallisuus

- Ahmed, Sara. 2018. *Tunteiden kulttuuripoliittikka*. Kääntänyt Elina Halttunen-Riikonen. Alkuteos *The Cultural Politics of Emotion*, 2004. Tampere: Niin & näin.
- Ahvenharju, Sanna. 2022. *Futures Consciousness as a Human Anticipatory Capacity: Definition and Measurement*. Sarja E, Oeconomica. Turku: Turun yliopiston julkaisuja.
- Aro, Lasse, Paula Jylhä, Kirsi Järvenranta, Airi Matila, Ulla Ramstadius, Tiina Ronkainen, Aleks Räsänen, Niko Silvan, Frans Silvenius, Perttu Virkajärvi, Antti Wall ja Anne Tolvanen. 2023. *Turvetuotannosta poistuvien alueiden jatkokäytön vaihtoehdot Suomessa sekä arvio niiden ympäristö- ja talousvaikutuksista*. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 120/2023. Helsinki: Luonnonvarakeskus.
- Budd, Malcolm. 2002. *The Aesthetic Appreciation of Nature: Essays on the Aesthetics of Nature*. Oxford: Clarendon Press.
- Björklund, Heidi, Kaisa Hiltunen, Jenna Purhonen, Minna Rainio, Nina Sääsکیlahti ja Antti Vallius. 2022. ”Ristiriitainen luontosuhde.” Teoksessa *Luontosuhteiden luonto: taiteentutkimuksen ja ekologian näkökulmia*, toimittaneet Heidi Björklund, Kaisa Hiltunen, Jenna Purhonen, Minna Rainio, Nina Sääsکیlahti ja Antti Vallius, 9–36. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 133. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9459-4>.
- Böhme, Jessica, Jack Walsh ja Christine Wamsler. 2022. ”Sustainable lifestyles: towards a relational approach.” *Sustainability Science* 17: 2063–2076. <https://doi.org/10.1007/s11625-022-01117-y>.
- Cantell, Hannele. 2011. ”Lapsuus ja nuoruus ympäristösuhteen perustana.” Teoksessa *Ihminen ja ympäristö*, toimittaneet Jari Niemelä, Eeva Furman, Antti Halkka, Eeva-Liisa Hallanaro ja Sanna Sorvari, 15–19. Helsinki: Gaudeamus.
- Dufva, Mikko. 2020. *Megatrendit 2020*. Sitran selvityksiä 162. Helsinki: Sitra. Luettu 30.5.2025. <https://www.sitra.fi/app/uploads/2019/12/megatrendit-2020.pdf>.

- Dufva, Mikko ja Sanna Rekola. 2023. *Megatrendit 2023. Ymmärrystä yllätysten aikaan*. Sitran selvityksiä 224. Helsinki: Sitra. Luettu 30.5.2025. https://www.sitra.fi/uploads/2023/01/sitra_megatrendit-2023_ymmarrysta-yllatysten-aikaan.pdf.
- Eldor, Tim. 2014. "The Social Life of the Senses: Ordering and Disordering the Modern Sensorium." Teoksessa *A Cultural History of the Senses in the Modern Age*, toimittanut David Howes, 31–54. London: Bloomsbury Academic.
- Geokätköt.fi. "Lähdetään geokätköilemään!" Luettu 24.1.2024. <https://geokatkot.fi/>.
- Haanpää, Riina ja Simo Laakkonen. 2018. "Teemanumeron saatteeksi: Ajattele van maiseman kerrostumia." *Elore* 25 (1): 7–12. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.
- Hafstein, Valdimar ja Martin Skrydstrup. 2020. *Patrimonialities. Heritage vs. Property*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108933629>.
- Hankonen, Ilona. 2021. *Ihmiä metsässä: Luonto kulttuuriympäristökysymyksenä*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.
- Harrison, Rodney. 2020. "Heritage as future-making practices." Teoksessa *Heritage Futures. Comparative Approaches to Natural and Cultural Heritage Practices*, toimittaneet Rodney Harrison, Caitlin DeSilvey, Cornelius Holtorf, Sharon Macdonald, Nadia Bartolini, Esther Breithoff, Harald Fredheim, Antony Lyons, Sarah May, Jennie Morgan ja Sefryn Penrose, 20–50. London: UCL Press.
- Haverinen, Sanna. 2023. *Patvinsuon kansallispuiston kävijätutkimus*. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja B 270. Vantaa: Metsähallitus.
- Hepburn, Ronald W. 2001. *The Reach of the Aesthetic: Collected Essays on Art and Nature*. Ashgate: Aldershot and Burlington.
- Holtorf, Cornelius ja Anders Högberg. 2021 "What lies ahead? Nuclear waste as cultural heritage of the future." Teoksessa *Cultural heritage and the Future*, toimittaneet Cornelius Holtorf ja Anders Högberg, 144–158. London and New York: Routledge.
- Howes, David. 2003. *Sensual Relations. Engaging the Senses in Culture and Social Theory*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Hämäläinen, Niina ja Heidi Henriikka Mäkelä. 2022. "Tunteet, ruumiillisuus ja niihin liittyvät ideologiat suullis-kirjallisissa aineistoissa." *Elore* 29 (2): 3–8. <https://doi.org/10.30666/elore.125366>.
- Karila, Juhani. 2019. *Pienen hauen pyydystys*. Helsinki: Siltala.
- Kaukio, Virpi. 2013. *Sateenkaari lätkössä: Kuvittelun ja kerrotun ympäristöestetiikka*. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-1273-2>.
- Kaukio, Virpi. 2022a. "Taiteilijat suon puolesta." Teoksessa *Ympäristömuutos ja estetiikka*, toimittaneet Jukka Mikkonen, Sanna Lehtinen, Kaisa Kortekallio ja Noora-Helena Korpelainen, 430–469. Helsinki: Suomen Estetiikan Seura ry.
- Kaukio, Virpi. 2022b. "Elämyksellinen suo." *Terra*, 134 (2): 67–81. <https://doi.org/10.30677/terra.112122>.

- Kaukio, Virpi. 2023a. "Messy Affairs with Imagined Swamp Creatures: The Human-Nature Relationship in Swamp Monster Narratives." *Folklore. Electronic Journal of Folklore* 89: 77–106. <https://doi.org/10.7592/FEJF2023.89.kaukio>.
- Kaukio, Virpi. 2023b. "Rakkaus marginaaliseen paikkaan: Affektiivinen luontosuhde elokuvassa Suon villi laulu." *Lähikuva – Audiovisuaalisen Kulttuurin Tieteellinen Julkaisu* 36 (2): 8–25. <https://doi.org/10.23994/lk.136792>.
- Kinnunen, Meri. 2023. "Four centuries with the mire: Maria Turtchaninoff's generational novel unravels the relationships between humans and nature." *Folklore. Electronic Journal of Folklore* 89: 224–229. <https://www.folklore.ee/folklore/vol89/>.
- Lappalainen, Eino. 2008. "Elämyksiä ja mielenrauhaa pohjoisilta aapasuolta – esimerkkinä Kolarin Teuravuoma." Teoksessa *Suomi – Suomaa: Soiden ja turpeen tutkimus sekä kestävä käyttö*, toimittaneet Riitta Korhonen, Leila Korpela ja Sakari Sarkkola, 257–263. Helsinki: Maahenki Oy.
- Latvala, Pauliina. 2006. "Suvun satumailta katkeruuden kentille: Paikka kokemuksena ja tunnetilana." Teoksessa *Paikka: Eletty, kuviteltu, kerrottu*, toimittaneet Seppo Knuutila, Pekka Laaksonen ja Ulla Piela, 171–186. Helsinki: SKS.
- Latvala-Harvilahti, Pauliina. 2021. "Mire Art: Environmental Activism and Future Agency in the Landscape of Mining." *Ethnologia Scandinavica* 51: 81–101.
- Latvala-Harvilahti, Pauliina. 2022. "Kohtaamispaikkana suo: Suotaide kulttuuriperintö- ja luontoarvojen yhdistäjänä." *Terra* 134 (2): 83–97. <https://doi.org/10.30677/terra.112015>.
- Latvala-Harvilahti, Pauliina. 2023a. "Experiencing a Lament Performance in a Mire: Emotions Linked to Nature and Unsustainable Lifestyles." *Ethnologia Fennica* 50 (1): 141–167. <https://doi.org/10.23991/ef.v50i1.121289>.
- Latvala-Harvilahti, Pauliina. 2023b. "Figures in the mire: Towards transformative art and a respectful mire relationship." Theme number: Living heritage of mires. *Folklore. Electronic Journal of Folklore* 89: 47–76. https://doi.org/10.7592/FEJF2023.89.latvala_harvilahti.
- Laurén, Kirsi. 2002. "Kertomusten suomalaisemissa: muistot ja nostalgia maise-man muodostamisessa." *Alue ja ympäristö* 31 (1): 13–23.
- Laurén, Kirsi. 2006. *Suo – sisulla ja sydämellä: Suomalaisten suokokemukset ja -kertomukset kulttuurisen luontosuhteen ilmentäjinä*. Helsinki: SKS.
- Laurén, Kirsi. 2009. "Metsä arkisen hyvinvoinnin lähteenä naisten kertomuksissa." *Alue ja ympäristö* 38 (2): 13–24. <https://aluejaymparisto.journal.fi/article/view/64386/25663>.
- Laurén, Kirsi. 2011. "Writing the Environment: Finnish Written Nature Narratives." Teoksessa *The Space of Culture: The Place of Nature in Estonia and Beyond*, toimittanut Tiina Peil, 107–119. Tartu: Tartu University Press. <http://library.open.org/handle/20.500.12657/34476>.
- Laurén, Kirsi. 2022. "Suo karnevalistisena tilana" *Terra* 134 (2): 99–112. <https://doi.org/10.30677/terra.112016>.
- Laurén, Kirsi, Virpi Kaukio ja Pauliina Latvala-Harvilahti. 2022. "Soiden

- muuttuvan kulttuuriperinnön jäljillä.” *Terra* 134 (2): 65–66. <https://doi.org/10.30677/terra.116743>.
- Laurén, Kirsi, Pauliina Latvala-Harvilahti, Virpi Kaukio ja Noora Vikman. 2022. ”Suosuhteen muutosnäkömät: Suotrendi kulttuuriperinnön muokkaajana.” *Metsät ja tulevaisuus -teemanumero. Vuosilusto* 14: 88–101. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-20230111269>.
- Laurén, Kirsi, Virpi Kaukio ja Pauliina Latvala-Harvilahti. 2023. ”Introduction: Affective mires in contemporary culture.” Theme number: Living heritage of mires. *Folklore. Electronic Journal of Folklore* 89: 7–14. <https://doi.org/10.7592/FEJF2023.89.introduction>.
- Laurén, Kirsi ja Marjukka Piirainen. 2023. ”Experiences of mire sports: Sensory Encounters in Nature.” *Folklore. Electronic Journal of Folklore* 89: 15–46. https://doi.org/10.7592/FEJF2023.89.lauren_piirainen.
- Laurén, Kirsi ja Tiina Seppä. 2024. ”Liikkeellä märiällä mailla: Suolla digilaitteiden kanssa.” *Elore*, 31 (2): 23–43. <https://doi.org/10.30666/elore.147589>.
- Linna, Väinö. 1974 [1959]. *Täällä Pohjantähden alla*. Osa 1. Helsinki: WSOY.
- Lowenthal, David. 2005. ”Natural and Cultural Heritage.” *International Journal of Heritage Studies* 11 (1): 81–92. <https://doi.org/10.1080/13527250500037088>.
- Lummaa, Karoliina, Mia Rönkä ja Timo Vuorisalo, toim. 2012. *Monitieteinen ympäristötutkimus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Lönnrot, Elias. 1849. *Kalevala*. Helsinki: SKS.
- Marks, Megan, Lisa Chandler ja Claudia Baldwin. 2017. ”Environmental art as an innovative medium for environmental education in Biosphere Reserves.” *Environmental Education Research* 23 (9): 1307–1321. <https://doi.org/10.1080/13504622.2016.1214864>.
- Massey, Doreen. 1994. *Space, place and gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Massey, Doreen. 2005. *For space*. London: Sage Publications.
- Mäkelä, Marileena, Joni Karjalainen ja Marjukka Parkkinen. 2022. ”Tulevaisuuskuvat: merkitykset, roolit ja käyttötavat tulevaisuudentutkimuksessa.” Teoksessa *Tulevaisuudentutkimus tutuksi. Perusteita ja menetelmiä*, toimittaneet Hanna-Kaisa Aalto, Katariina Heikkilä, Pasi Keski-Pukkila, Maija Mäki ja Markus Pöllänen, 297–312. Tulevaisuudentutkimuksen Verkostoakatemia julkaisu 1/2022. Turun yliopisto: Tulevaisuuden tutkimuskeskus. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-249-563-1>.
- Mäkelä, Heidi Henriikka ja Lotte Tarkka. 2022. ”Sopimatonta: Seksuaalisuuteen liittyvien kalevalamittaisten runojen perinnöllistäminen Suomessa 1818–1997.” *Elore* 29 (2): 34–58. <https://doi.org/10.30666/elore.121473>.
- Nikkilä, Lea-Elina ja Riitta Korhonen. 2008. ”Suomatkailu ja suourheilu Suomessa.” Teoksessa *Suomi – Suoma: Soiden ja turpeen tutkimus sekä kestävä käyttö*, toimittaneet Riitta Korhonen, Leila Korpela ja Sakari Sarkkola, 252–256. Helsinki: Maahenki Oy.
- Parodi, Oliver ja Kaidi Tamm. 2018. ”Sustainability without I-sense is Nonsense:

- Inner 'technologies' for a viable future and the inner dimension of sustainability." Teoksessa *Personal sustainability: Exploring the far side of the sustainable development*, toimittaneet Oliver Parodi ja Kaidi Tamm, 171–188. London: Routledge.
- Peltonen, Ulla-Maija. 2006. "Muistitieto folkloristiikassa." Teoksessa *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*, toimittaneet Outi Fingerroos, Riina Haanpää ja Anne Heimo, 93–119. Helsinki: SKS.
- Pihkala, Panu. 2021. "Ympäristöahdistus ja rituaalit: Analyysia ympäristötunneiden rituaalisesta" käsittelystä. *Uskonnotutkija* 10 (1): 1–19.
- Piirainen, Marjukka ja Kirsi Laurén. 2023. "Suolla marjastamisen muuttuva kulttuuriperintö." *Jargonia* 21 (42): 225–248.
- Pöysä, Jyrki. 2006. "Kilpikirjoitukset muistitietotutkimuksessa." Teoksessa *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*, toimittaneet Outi Fingerroos, Riina Haanpää ja Anne Heimo, 221–224. Helsinki: SKS.
- Riku ja Tunna. 2020. "Are vs Kajo Madventures Suomi freestyle rap battle suolla." Luettu 12.12.2024. <https://www.youtube.com/watch?v=EJ1jYJCA5IE>.
- Ross, Stephanie. 2006. "Paradokseja ja arvoituksia: Puutarhojen ja kaupunkiluonnon esteettisestä arvostamisesta." Kääntänyt Hanna Mattila. Teoksessa *Paradokseja paratiiseissa: Näkökulmia urbaanin luonnon kysymyksiin*, toimittaneet Arto Haapala ja Mia Kunnaskari, 16–40. Lahti: Kansainvälinen soveltavan estetiikan instituutti.
- Runeberg, Johan Ludvig. 1996 [1830]. "Saarijärven Paavo". Kääntänyt Tarmo Mannelius. Teoksessa *Runo on vapaa: Radiokuuntelijoiden suosikkirunot*, toimittaneet Satu Koskimies ja Juha Virkkunen, 19–20. Helsinki: Otava.
- Savolainen, Ulla ja Riikka Taavetti, toim. 2022. *Muistitietotutkimuksen paikka: Teoriat, käytännöt ja muutos*. Helsinki: SKS.
- Sievänen, Tuija. 2017. "Luonnossa virkistäytyminen pitää yllä yhteyttä luontoon ja kulttuuriperintöön." Teoksessa *Elossa: Luonto ja elävä kulttuuriperintö*, toimittaneet Aura Kivilaakso ja Leena Marsio, 16–22. Helsinki: Museovirasto. Luettu 30.5.2025. <https://stpiensivustotprod.blob.core.windows.net/aineeton/PDF/elossa-Luonto-ja-elava-kulttuuriperinto.pdf>.
- Siivonen, Katriina. 2022. "Tulevaisuusperintö kulttuurisen kestävyysmurroksen välineenä." Teoksessa *Tulevaisuudentutkimus tutuksi. Perusteita ja menetelmiä*, toimittaneet Hanna-Kaisa Aalto, Katriina Heikkilä, Pasi Keski-Pukkila, Maija Mäki ja Markus Pöllänen, 444–458. Tulevaisuudentutkimuksen Verkostoakatemian julkaisuja 1/2022. Turun yliopisto: Tulevaisuuden tutkimuskeskus. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-249-563-1>.
- Siivonen, Katriina, Hannele Cantell, Outi Ihanainen-Rokio, Mikko Kurenlahti, Senja Laakso, Pauliina Latvala-Harvilahti, Janna Pietikäinen ja Arto O. Salonen. 2022. "Kestävyysmurroksen keinot." Teoksessa *Kestävyys avaimet: Kestävyystieteen keinoin ihmisen ja luonnon yhteiseloon*, toimittaneet Tarja Halonen, Kaisa Korhonen-Kurki, Jari Niemelä ja Janna Pietikäinen, 199–236. Helsinki: Gaudeamus.
- Siivonen, Katriina ja Jaana Kouri. 2020. "Tulevaisuusperintö ihmisen kestävän

- merellisen luontosuhteen perustana.” Teoksessa *Muutoksen tyrskyt ja kotirannan mainingit: Kulttuurisia näkökulmia merentutkimukseen*, toimittaneet Jaana Kouri, Tuomas Räsänen ja Nina Tynkkynen, 76–100. Helsinki: SKS.
- Sjöholm, Jenny. 2016. *Heritagisation, Re-heritagisation and De-heritagisation of Built Environments: The Urban Transformation of Kiruna, Sweden*. Luleå: Luleå University of Technology.
- Turtschaninoff, Maria. 2022. *Suomaa*. Kääntänyt Sirkka-Liisa Sjöblom. Helsinki: Tammi.
- Tuulentie, Seija ja Kati Pitkänen. 2021. ”Moninainen luonto, moninaiset suhteet.” *Terra* 133 (4): 171–182. <https://doi.org/10.30677/terra.112391>.
- Väisänen, Tuomas, Vuokko Heikinheimo, Tuomo Hiippala ja Tuuli Toivonen. 2021. ”Exploring human–nature interactions in national parks with social media photographs and computer vision.” *Conservation Biology*, 35 (2): 424–436. <https://doi.org/10.1111/cobi.13704>.
- Winter, Tim. 2015. ”Heritage Diplomacy.” *International Journal of Heritage Studies* 21 (10): 997–1015.

Esittävät taiteet aineettomana kulttuuriperintönä Suomessa

Tiedeyliopistojen vastuu, kulttuurisesti kestävä korkeakoulupolitiikka ja taiteiden tutkimus

Hanna Korsberg

 <https://orcid.org/0000-0002-0570-6825>

Susanna Välimäki

 <https://orcid.org/0000-0003-0073-8075>

Esittävät taiteet (engl. *performing arts*) on nimetty Unescon aineettoman kulttuuriperinnön suojelua koskevassa yleissopimuksessa yhdeksi aineettoman kulttuuriperinnön viidestä keskeisestä alasta (Unesco 2022, artikla 2 kappale 2; Yleissopimus 47/2013, artikla 2 kappale 2). Esittävillä taiteilla tarkoitetaan musiikkia, tanssia ja teatteria sekä niihin verrattavissa olevia muita samankaltaisia ilmaisumuotoja (Unesco 2023). Aineetonta kulttuuriperintöä ovat siten näiden taiteiden ilmaisut ja käytännöt (esimerkiksi teatteri- ja musiikkiesitykset), näitä ilmaisuja ja käytäntöjä koskevat tiedot ja taidot, niiden tallenteet ja kuvaukset sekä niihin liittyvät välineet (esimerkiksi lavasteet, puvut, soittimet ja nuotit)¹ (Unesco 2022, artikla 1 kappale 1; Yleissopimus 47/2013, artikla 1 kappale 1; Unesco 2023).

Suomi ratifioi Unescon sopimuksen vuonna 2013 (Unesco 2022). Aineettoman kulttuuriperinnön suojelua varten on tuotettu useita asiakirjoja, kuten suunnitelma sopimuksen kansallisesta toimeenpanosta (Museovirasto 2015) sekä sen päivitettyt versiot, joista uusin on vuodelta 2024 (Museovirasto 2024). Alkuvuodesta 2023

1 Nämä välineet ovat samalla myös aineellista perintöä.

julkaistiin Marinin hallitusohjelman osana ja Euroopan Komission (2018) Euroopan uuden kulttuuriohjelman² mukaisesti Suomen ensimmäinen Kulttuuriperintöstrategia 2023–2030. Tähän Valtioneuvoston periaatepäätökseen on kirjattu aineellisen, aineettoman ja digitaalisen kulttuuriperinnön vaalimista edistävät kansalliset tavoitteet ja toimenpidelinjaukset. (VN 2023.) Strategian toteuttamiseksi ministeriö käynnisti syksyllä 2023 aineettoman kulttuuriperintöstrategian toimeenpanosuunnitelmatyön, jonka tarkoitus oli ”konkretisoida ja priorisoida toimenpiteiden aikataulu, toteutus-tapa, vastuutahot ja resursointi” (OKM 2023b). Myös Suomen raportti Unescolle aineettoman kulttuuriperinnön suojelun toimista on julkaistu (Museovirasto ja Cupore 2022).

Tarkastelemme tässä luvussa Unescon aineettoman kulttuuriperinnön suojelua koskevaa yleissopimusta ja siihen liittyviä kansallisia strategioita tiedeyliopiston ja erityisesti esittäviä taiteita koskevan tieteellisen tutkimuksen ja asiantuntijakoulutuksen näkökulmasta. Kaikissa näissä asiakirjoissa suojelun tärkeimmiksi toimiksi on määritelty kasvatusta, koulutus, tutkimus, tallennus ja dokumentointi (Museovirasto 2015, 3), jotka kaikki kytkeytyvät ainakin jossakin määrin elimellisesti yliopistoihin. Kysymme ensinnäkin, mitä esittävien taiteiden alaan kuuluvan aineettoman kulttuuriperinnön – musiikin, teatterin, tanssin, sirkuksen ja muun vastaavan esitystaiteen – suojelu vaatii tiedeyliopistolta ja erityisesti esittävien taiteiden tutkimukseen keskittyneiltä tieteenaloilta, kuten teatteritieteeltä, musiikkitieteeltä ja estetiikalta³. Toiseksi kysymme, mitä tiedeyliopistoissa on tapahtunut sopimuksen noudattamisen edellytysten kannalta sen ratifioinnin jälkeen vuosina 2013–2024. Tarkastelemme ennen kaikkea Helsingin yliopistoa, sillä teatteritiedettä ja estetiikkaa ei ole muissa Suomen yliopistoissa. Tavoitteenamme on hahmottaa

2 Engl. A New European Agenda for Culture.

3 Taiteiden tutkimuksen ja filosofian leikkauspintaan kiinnittyvää estetiikan tieteenalaa määrittävät esittäviin taiteisiin liittyvät tutkimuskohteet siinä missä muutkin taiteet ja estetisoituneet luovuuden kulttuurit ja ilmiöt.

- 1) mitkä ovat suomalaisten tiedeyliopistojen sekä mainittujen tieteenalojen eli musiikki- ja teatteritieteen sekä estetiikan vastuut ja velvollisuudet Unescon aineettoman kulttuuriperinnön suojelua koskevan kansainvälisen sopimuksen toteuttamisessa
- 2) miten tiedeyliopistot ovat toteuttaneet vastuutaan ja minkälaiset edellytykset niillä siihen on
- 3) mitkä ovat suurimmat tiedeyliopistoihin kytkeytyvät uhat, haasteet ja esteet sopimuksen noudattamiselle esittävien taiteiden tutkimuksen osalta ja minkälaisia ratkaisuja ongelmiin olisi löydettävissä.

Metodologisesti tutkimuksemme edustaa laadullista tapaustutkimusta (Laine ja muut, toim. 2015; Yin 2018), jossa sovellamme kriittistä sisällönanalyysia tiede-, korkeakoulu- ja kulttuuripiiriin liittyvään kysymyksenasetteluun tulkiten kirjallisia asiakirjoja ja painottaen kehittävä yliopistotutkimuksen ja yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen näkökulmaa (esim. Lindholm ja muut 2023; ks. myös Pirnes 2008). Aineistomme toimivat Unescon aineettoman kulttuuriperinnön suojelua koskevaan sopimukseen liittyvät kansainväliset ja kansalliset asiakirjat,⁴ taiteiden tutkimusta koskevat korkeakoulutuspoliittiset selvitykset ja Helsingin yliopiston aiheeseen liittyvät asiakirjat. Hyödynnämme myös Helsingin yliopiston taiteiden tutkimuksen koulutusohjelmia ja niihin lukeutuvien teatteritieteen, estetiikan ja musiikkitieteen tieteenaloja ja opintosuuntia koskevia aineistoja. Olemme toimineet esittävien taiteiden tutkijoina 1990-luvun puolivälistä alkaen ja osallistumme aktiivisesti tieteellisten seurojen toimintaan sekä Suomessa että kansainvälisesti. Helsingin yliopiston valikoitumista tapaus-tutkimuksen kohteeksi perustelee sen kansallinen asema Suomen suurimpana yliopistona, jonka humanistinen tiedekunta sisältää maan laajimman tieteenalojen kirjon. Lisäksi pääkaupunkiseudun

4 Koska huomiomme on aineettoman kulttuuriperinnön suojelun kansallisissa linjauksissa ja prosesseissa, viittaamme pääsääntöisesti yleissopimuksen suomenkieliseen versioon sekä monenlaisiin asiakirjoihin ja niiden eri muunnoksiin, kuten aiempiin versioihin ja myöhempään päivityksiin.

esittävien taiteiden kentän keskittymä sekä kansallista vastuuta kantavat taide- ja kulttuuriperintöinstituutiot (esim. Heiskanen ja muut, toim. 2015, 47–53, 92–95) heijastuvat erityisellä tavalla Helsingin yliopiston taiteiden tutkimuksen tieteenalojen tutkimukseen, opetukseen ja yhteiskunnalliseen vuorovaikutukseen. Niin ikään se on yliopisto, jonka itse tunnemme parhaiten ja jonka sisäisiinkin aineistoihin meillä on pääsy.

Unescon sopimukseen kytkeytyvää aineettoman kulttuuriperinnön, kuten musiikin ja teatterin, suojelua erilaisten kansallisten perinteiden kontekstissa on tutkittu monista näkökulmista (esim. Schippers ja Seeger, toim. 2022). Sitä ei ole kuitenkaan tutkittu tiedeyliopiston roolin ja vastuun kannalta esittävien taiteiden tutkimukseen liittyen eikä erityisesti Suomen kontekstissa. Tämän luvun tarkoitus on tuottaa niin yliopistotoimijoita, poliittisia päättäjiä kuin yleistä yhteiskunnallista keskusteluakin varten tutkittua tietoa tiedeyliopiston roolista Unescon sopimuksen täytäntöönpanossa sekä siihen liittyvistä haasteista. Samalla pyrimme edistämään sopimuksen tunnettuutta ja täytäntöönpanoa tiedeyliopistoissa niin tiede- ja korkeakoulupoliittisten linjausten kuin käytännön tutkimuksen ja opetuksen tasoilla. Kansallisissa aineetonta kulttuuriperintöä koskevissa strategioissa painotetaan, että sopimus koskettaa läpäisevästi koko suomalaista yhteiskuntaa ja sen eri organisaatioita aina yksilöistä, yhteisöistä ja yhdistyksistä valtiollisiin toimijoihin (esim. Museovirasto 2015, 5). Valtioneuvoston periaatepäätös kulttuuriperintöstrategiasta 2023–2030 linjaa, että kulttuuriperinnön tutkimusta ja kulttuuriperintötiedon laajaa hyödyntämistä ja näkyvyyttä pyritään vahvistamaan, ja ”alan tutkijoita rohkaistaan aktiiviseen yhteiskunnalliseen keskusteluun ja osallistumiseen” (VN 2023, 58). Vastaamme tähän velvoitteeseen tiedeyliopiston ja esittäviä taiteita koskevan tieteellisen tutkimuksen ja asiantuntijakoulutuksen puolesta vastuuprofessoreina (ks. Museovirasto 2023a, 15).

Esittävien taiteiden tieteellinen tutkimus ja Unescon sopimus

Unescon aineettoman kulttuuriperinnön suojelua koskevassa yleissopimuksessa todetaan, että sopimuksen jokaisen osapuolen tulee edistää aineettomaan kulttuuriperintöön kytkeytyvää *tieteellistä tutkimusta* ja *tutkimusmenetelmiä*. Niin ikään tulee edistää aineettoman kulttuuriperinnön *hallinnoinnin koulutusta* perustamalla tai vahvistamalla tätä tarjoavia laitoksia. Lisäksi tulee perustaa aineettoman kulttuuriperinnön *tallentamisen* instituutioita. Erityisesti johtamisen (engl. *management*) ja tieteellisen tutkimuksen katsotaan parantavan suojelua koskevia valmiuksia. (Yleissopimus 47/2013, artikkelit 13 ja 14.) Unescon englanninkielisessä yleissopimuksessa käytetty käsite *management* (Unesco 2022, artikkelit 13 ja 14) on suomenkielisessä versiossa tässä yhteydessä suomennettu *johtamiseksi*. Se voitaisiin kuitenkin suomentaa myös *hoidoksi*, *hallinnaksi*, *hallinnoinniksi* tai *käsittelyksi*, kuten sopimuksen asiayhteydessä olisi osuvampaa: *hallinnointi* kuvaisi paremmin niitä toimia, joilla suojelua koskevia valmiuksia voidaan parantaa, tieteellisen tutkimuksen ohella. Muualla suomenkielisessä yleissopimuksessa puhutaankin tässä mielessä juuri hallinnoinnista.

Esittävien taiteiden, kuten musiikin ja teatterin, kohdalla aineettoman kulttuuriperinnön suojeluun kytkeytyvä tieteellinen tutkimus sekä hallinnoinnin koulutus tapahtuu ennen kaikkea tiedeyliopistoissa musiikkitieteen ja teatteritieteen tieteenalojen tutkimuksessa ja koulutuksessa. Musiikkitiede ja teatteritiede ovat kyseisiä esittävien taiteiden aloja järjestelmällisesti ja laajasti tutkivia sekä niitä koskevia tutkimusmenetelmiä kehittäviä tieteitä, joilla on vakiintuneet asemansa ja pitkät historiansa kansainvälisellä tieteiden kentällä. (Ks. esim. HY 2023a; 2023b; Eerola ja muut, toim.

2003b; Reitala 1990).⁵ Tämä tarkoittaa myös täysimittaista tieteellistä oppiainetta eli tiettyyn tieteenalaan sidottua koulutuskaarta kandidaatista maisteriin ja tohtorintutkintoon asti. Vaikka musiikkia ja teatteria ynnä muita esitystaiteita tutkitaan jonkin verran myös muilla tieteenaloilla, ei musiikkia ja teatteria koskevaa tieteellistä tietoa, käsitteistöä ja tutkimusmenetelmiä, niiden ilmiöluonnetta tutkimuskohteina eli niitä koskevaa ontologista ja epistemologista ymmärrystä ja muita tieteenfilosofisia perusteita, sekä kaikelle tälle perustuvaa asiantuntijakoulutusta, systematisoida, kehitetä ja edistetä järjestelmällisesti muilla tieteenaloilla. Tieteellinen tieto perustuu tieteellisen tiedon tuottamisen käytäntöihin, kuten tieteellisiin menetelmiin, tieteellisiä menetelmiä ja asiasisältöjä uusivaan kriittiseen ajatteluun, eettisen tutkimuksen periaatteisiin sekä tiedeyhteisön tiedon varmentamismekanismeihin eli vertaisarviointiin ja tieteelliseen keskusteluun (ks. esim. Metsämuuronen 2011; Haaparanta ja Niiniluoto 2016). Niinpä sitä ei voi korvata esimerkiksi taiteen tekemistä koskevalla ammatillisella osaamisella ja tiedolla. Niin ikään esittäviin taiteisiin lukeutuvan aineettoman kulttuuriperinnön hallinnointi vaatii tiedeyliopiston koulutusta, joka on edellytys esimerkiksi museo-, arkisto- ja muussa kokoelmatyössä.⁶ Unescon sopimuksen velvoittamat tieteellisen tutkimuksen ja

5 Esimerkiksi musiikkitieteen ensimmäinen tehtävä Helsingin yliopistossa oli Ilmari Krohnin musiikkitieteen dosenttuuri (1908–1918), jota seurasi hänen hoitamansa ylimääräinen musiikkitieteen professuuri (1918–1935). Varsinainen musiikkitieteen professuuri perustettiin vuonna 1956, ja sen ensimmäinen haltija oli jo vuodesta 1940 dosenttina toiminut kansanmusiikintutkija A. O. Väisänen. Teatteritieteessä Ester-Margaret von Frenckell nimitettiin ensimmäiseksi teatterihistorian dosentiksi vuonna 1953 Helsingin yliopistoon. Ensimmäinen teatteritieteen professori Helsingin yliopistossa oli Timo Tiusanen, joka hoiti vuodesta 1977 alkaen teatteritieteen ylimääräistä professuuria. Tätä ennen hän oli toiminut teatteritieteen assistenttina (1964–1967).

6 Esimerkiksi museo on määritelmällisesti tutkiva instituutio. Unescon läheisesti sidoksissa olevan Kansainvälinen museoneuvoston (International Council of Museums) määritelmän mukaan museo ”tutkii, kerää, säilyttää, tulkitsee ja asettaa näytteille aineellista ja aineetonta perintöä” (ICOM Finland 2022). Siten jo museomääritelmä painottaa tutkimuksen ensisijaista ja perustavaa merkitystä museotoiminnalle, ja tätä perustehtäväänsä täyttämään tarvitaan tieteellisen peruskoulutuksen saaneita. Kiitämme Johannes Brusilaa näistä huomioista.

hallinnoinnin asiantuntijakoulutuksen mahdollistavat tahot ovat esittävien taiteiden osalta musiikkitieteen ja teatteritieteen täysimittaiset oppiaineet, jotka kantaessaan vastuuta tieteenalastaan ja asiantuntijakoulutuksestaan – osana monitieteistä tiedeyliopistoa – pystyvät osaltaan vastaamaan myös Unescon sopimuksen täytäntöönpanosta.

Myös taidehistoriassa, elokuva- ja televisiotutkimuksessa, folkloristiikassa, kulttuurintutkimuksessa, kulttuurihistoriassa ynnä muilla tieteenaloilla voidaan tutkia esittäviä taiteita. Tässä luvussa keskitymme kuitenkin tieteenaloihin, jotka määrittyvät lähtökohteisesti esittävien taiteiden (musiikin, teatterin tai esitystaiteen, tanssin ja sirkuksen) tutkimukseksi ja jotka siten kantavat niiden tutkimuksesta, käsitteellistämisestä ja hallinnoinnin kysymyksistä erityisvastuuta tieteiden kentällä. Rajaamme tutkimuksen koskemaan tieteellistä tutkimusta, Unescon sopimuksen mukaisesti, ja siksi taide sinänsä kuten myös siihen lukeutuva taiteellinen tutkimus on rajattu käsittelyn ulkopuolelle.

Valtioneuvosto, opetus- ja kulttuuriministeriö sekä Museovirasto ovat tuottaneet useita kansalliseen käyttöön tarkoitettuja asiakirjoja aineettoman kulttuuriperinnön suojelusta (Museovirasto 2015; 2023a; 2024; VN 2023; Museovirasto ja Cupore 2022; ks. myös Kanerva ja Mitchell, toim. 2015, 456–473). Esittävien taiteiden aineettoman kulttuuriperinnön suojelusta ne asettavat samat vaatimukset tiedeyliopistolle kuin Unescon sopimus. Lisäksi ne sisältävät kansallisia eli paikallisesti yksilöidymiä ja yksityiskohteisempia strategioita ja toimeenpanoon liittyviä suunnitelmia erilaisine edellytyksineen ja vaatimuksineen. Asiakirjoissa toistuvat sanat (*tieteellinen*) *tutkimus*, *koulutus*, *tallennus* ja *dokumentointi*. Avasimme jo edellä tieteellistä tutkimusta ja sille perustuvaa tutkimuksen ja hallinnoinnin asiantuntijakoulutusta, mutta mitä tarkoittavat tallennus ja dokumentointi? Teatterin ja musiikin ynnä muun esittävän taiteen kohdalla tallentaminen tarkoittaa elävän perinteen, kuten esityksen ja siihen liittyvien välineiden talteen ottamista esimerkiksi audiovisuaalisessa ja esineellisessä muodossa sekä säilyttämistä esimerkiksi arkistossa. Tieteellinen tutkimus

käyttää aineistonaan usein tallenteita, mutta se myös tuottaa niitä tutkimuksen metodologisena osana. Dokumentointi taas tarkoittaa tarkasteltavan kohteen mahdollisimman tarkkaa kuvausta tuotettuun aineistoon liittyvine metatietoineen. Dokumentointi on niin ikään oleellinen osa tieteellistä tutkimusprosessia ja aineiston käsittelyä. Toisin sanoen esittäviä taiteita koskeva tieteellinen tutkimus tuottaa aina sekä esittävien taiteiden tallennusta että dokumentointia. Aineettoman kulttuuriperinnön suojelun näkökulmasta tämä on ratkaisevan tärkeää esittävien taiteiden ontologiseen luonteeseen sisältyvän hetkellisyyden takia. Itse teokset eli esitykset katoavat, mutta tutkimuksen tuottamat ja kohdetta kuvaavat dokumentit siirtävät kulttuuriperintöä uusille sukupolville.⁷

Kansallinen *Aineettoman kulttuuriperinnön toimeenpanosuunnitelma 2023–2028* (Museovirasto 2023a) sekä sen päivitetty versio *Aineettoman kulttuuriperinnön toimeenpanosuunnitelma 2024–2028* (Museovirasto 2024) jakautuvat johdantoon ja tiivistelmään sekä kahdeksaan lukuun. Yksi luvuista käsittelee tutkimusta. Vuoden 2023 versiossa luvun nimi on ”Tutkimus suojelutyön osana” (Museovirasto 2023a, 15–16), ja vuoden 2024 päivitettyssä versiossa se kulkee nimellä ”Tutkimus vaalimistyön tukena” (Museovirasto 2024, 49–50). Tekstit poikkeavat jonkin verran toisistaan, mutta molempien versioiden mukaan aineettomaan kulttuuriperintöön liittyvä tutkimus sisältää esimerkiksi seuraavia suojeluun liittyviä tehtäviä:

- elävien perinteiden tunnistaminen ja vahvistaminen
- ymmärryksen tuottaminen elävän perinnön merkityksistä
- perinteiden tallentaminen tutkimuksen osana
- tiedon tuottaminen suojelutoimenpiteiden toiminnasta ja vaikutuksista

7 Emme paneudu tässä taidefilosofiseen kysymykseen teoksen ja esityksen käsitteistä tai teoksen ja esityksen suhteesta esimerkiksi partituuriin, nuottitranskriptioon, draamaan tai näytelmän käsikirjoitukseen. Toteamme vain, että käytännössä musiikki ja teatteri vaativat esityksen tullakseen olemassa oleviksi esittävinä taiteina.

- elävän perinnön näkyvyyden, tunnettuuden ja arvostuksen lisääminen
- suojeleuhjelmien laatimisen sekä ylipäätään kulttuuriperintöön liittyvän yhteiskunnallisen ja poliittisen päätöksenteon tiedollinen tukeminen
- aineettoman kulttuuriperinnön kriittinen tarkastelu, mukaan lukien suojelun, tuottamisen ja nimeämisen prosessit sekä aihepiiriä koskeva käsitteistö. (Museovirasto 2023a, 15; 2024, 49.)

Akateeminen opetus ja tutkimus todetaan yksiselitteisesti yliopistojen ja korkeakoulujen tehtäväksi. Tutkimuksen sekä tallennuksen todetaan olevan toimintaa, joka enenevässä määrin tapahtuu yliopistojen ja korkeakoulujen yhteistyönä museoiden, arkistojen ja muiden muistiorganisaatioiden sekä erilaisten instituutioiden ja kansalaisjärjestöjen kanssa. (Museovirasto 2023a, 15; 2024, 49.) Tämä yhteistyönäkökohta tuo esiin soveltavan ja toiminnallisen tutkimuksen sekä yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen merkityksen tiedeyliopistoille. Suojelutoimena tutkimus ja dokumentointi tarkoittavat toimeenpanosuunnitelman mukaan nimenomaan tutkimusta, joka tapahtuu yhteistyössä tutkittavan yhteisön kanssa. (Museovirasto 2023a, 15.)

Erityisen keskeiseksi aloiksi opetuksen ja tutkimuksen osalta mainitaan taiteiden tutkimuksen sekä perinteen- ja kulttuurintutkimukseen liittyvät tieteenalat. Suunnitelmassa myös todetaan, että Unescon sopimuksen sisältöä ja siihen liittyvää terminologiaa, kuten aineettoman kulttuuriperinnön käsitettä, on tutkittu varsin niukasti, vaikka sinänsä aineetonta kulttuuriperintöä on tutkittu pitkään ja monilla aloilla. (Museovirasto 2023a, 15.)

Tutkimusyliopistoista mainitaan vuoden 2023 toimeenpanosuunnitelman versiossa nimeltä Helsingin yliopiston ohella Itä-Suomen, Jyväskylän, Tampereen, Turun, Oulun ja Lapin yliopisto sekä Åbo Akademi ja Aalto-yliopisto. (Museovirasto 2023a, 15.) Vuoden 2024 toimeenpanosuunnitelman päivityksessä ei enää nimetä eri yliopistoja, mutta sen sijaan siinä nostetaan esiin vain esittävien taiteiden tutkimukseen liittyvät tieteenalat sekä niiden

heikentynyt asema. Päivityksen voi tulkita toimenpiteiden priorisoinniksi, sillä suojelutoimet, kuten edellä kuvattu, edellyttävät täysimittaisten tieteenalojen olemassaoloa:

Viime vuosikymmenen aikana monet pienet aineettoman kulttuuriperinnön alat ovat olleet yliopistoissa ja korkeakouluissa supistusten kohteena. Esimerkiksi taiteiden tutkimuksen aloista teatteritieteen vastualueen (sisältäen teatterin, tanssin, sirkuksen ja esitystaiteen) sekä musiikkitieteen tutkimus ovat kaikki aineettoman kulttuuriperinnön ydintä. Oppiaineita on lakkautettu ja opettavan henkilökunnan määrää ja tuntiopetusta vähennetty. Pelkkä opintokokonaisuus ei anna valmiuksia riittävään asiantuntijuuteen ylemmän korkeakoulututkinnon tasolla eikä jatko-opinnoissa. Osaamisen heikentyessä myös näiden alojen talennus tulevaisuudessa on uhattuna. (Museovirasto 2024, 49–50.)

Kaikissa aineettoman kulttuuriperinnön suojelua koskevissa kansallisissa asiakirjoissa painotetaan perustutkimuksen resurssien turvaamista ajantasaisen tutkimustiedon saatavuuden varmistamiseksi sekä korostetaan tutkimuksen monitieteisyyteen ja kansainvälisyyteen panostamista (esim. VN 2023, 24–25). Kulttuuriperintöstrategian 2023–2030 mukaan tähän liittyy tavoite tutkimuksen ja kulttuuriperintötiedon laajasta hyödyntämisestä ja näkyvyyden vahvistamisesta yhteiskunnassa. Samassa dokumentissa todetaan, että alan tutkijoita tulisi tämän takia kannustaa yhteiskunnalliseen keskusteluun ja osallistumiseen. Lisäksi painotetaan, että koska suojelutyö on ylisukupolvista toimintaa, myös koulutuksella on tärkeä rooli, jotta asiantuntijoita tutkimukseen, tallennukseen ja dokumentointiin – sekä samalla korkeakoulutuksen pariin – on saatavilla myös tulevaisuudessa. (Emt. 42–44, 58.) Nimenomaan tiedeyliopisto kouluttaa tutkijoiden lisäksi esimerkiksi esittävien taiteiden tukirakenteiden, kuten teatteri- ja konserttitalojen, festivaalien ja taidetapahtumien hallinnon sekä muistiorganisaatioiden asiantuntijatyöntekijät.

Musiikkitiede ja teatteritiede Helsingin yliopistossa ja suomalaisessa korkeakoulukentässä

Helsingin yliopistossa musiikkitieteen ja teatteritieteen tieteenalat muodostavat yhdessä estetiikan, elokuva- ja televisiotutkimuksen sekä yleisen kirjallisuustieteen kanssa taiteiden tutkimuksen koulutusohjelmat, jotka käynnistivät toimintansa yliopiston niin sanotun Iso pyörä -koulutusohjelmauudistuksen yhteydessä 2017.⁸ (HY 2023a; 2023b; 2020.) Tieteenaloilla on Helsingin yliopistossa pitkät historiansa, ja ne ovat aikojen saatossa muodostaneet erilaisia koulutusohjelmakokonaisuuksia. Nykyiset koulutusohjelmat ovat koostumukseltaan ainutlaatuisia Suomessa ja niistä valmistuvat työllistyvät taiteen kentälle taiteellista työtä tukeviin ja mahdollistaviin tehtäviin ja tieteen kentälle tutkimus- ja hallinnointitehtäviin. Ainutlaatuisuus johtuu siitä, että teatteritiedettä ja estetiikkaa ei ole olemassa itsenäisinä ja täysimittaisina tieteenaloina ja oppiaineina muissa Suomen yliopistoissa, kuten ei ole elokuva- ja televisiotutkimustakaan (esim. Museovirasto ja Cupore 2022, Question 6.2). Lisäksi vain Helsingin yliopistossa on laajasti suomalaisen musiikin tutkimukseen sekä ekologisesti ja sosiaalisti kestävämpää yhteiskuntaa edistävään ja yhdessä pääkaupunkiseudun taide- ja kulttuuriperintötoimijoiden kanssa toteutettavaan soveltavaan tutkimukseen profiloitunut musiikkitiede (MT 2021; 2022).

Nykypäivän musiikkitieteellisestä koulutuksesta Åbo Akademin musiikkitiede (*musikvetenskap*) on erikoistunut erityisesti suomenruotsalaisen musiikin ja musiikkielämän tutkimukseen (ÅA 2023), Jyväskylän yliopiston musiikkitiede kognitiiviseen ja empiiristä psykologiaa hyödyntävään musiikintutkimukseen (JY 2023) ja Turun yliopiston musiikkitiede musiikin audiovisuaaliseen

8 Saman uudistuksen myötä taidehistoria siirtyi taiteiden tutkimuksen koulutusohjelmien yhteydestä osaksi kulttuurintutkimuksen kandiohjelmaa ja kulttuuriperinnön maisteriohjelmaa. (HY 2023c.) Luvun kirjoittamisen aikana humanistisessa tiedekunnassa on jälleen menossa niin sanottu koulutusohjelmien kehittäminen.

ja kulttuuriseen tutkimukseen osana median, musiikin ja taiteen tutkimuksen koulutusohjelmaa (TY 2023). Itä-Suomen yliopistossa voi kulttuurintutkimuksen pääainetta opiskeleva erikoistua etnomusikologiaan, ja se on tunnettu esimerkiksi äänimaisemien sekä Karjalan perinnesävelmien tutkimuksesta (UEF 2023).⁹ On kuitenkin tärkeä ymmärtää, että vaikka eri yliopistojen musiikkitieteelliset koulutusohjelmat erikoistuvat tiettyihin tutkimusalueisiin, ne samalla pyrkivät laaja-alaisuuteen, mikä on välttämätöntä tieteenalan ylläpidolle ja kehitykselle. Suomen yliopistoissa musiikkitieteen tutkinto-ohjelmia on kuitenkin huomattavissa määrin leikattu 2010-luvun aikana: opinto-ohjelmia on kokonaan lakkautettu sekä supistettu ja yhdistetty tai sulautettu toisiin oppiaineisiin, ja alan henkilökuntaa ja opiskelijoiden sisäänottoa on vähennetty rajusti (esim. Rautiainen-Keskustalo 2015, 1–2; MT 2020; Sirén 2021a; 2021b; Tiikkaja 2016; Leisiö ja Gronow 2021; ks. myös Eerola ja muut 2003a).¹⁰

Helsingin yliopiston taiteiden tutkimuksen koulutusohjelmien haasteena ovat niin ikään merkittävät resurssileikkaukset, joiden myötä tehtäviä on vähennetty, tuntiopetusta leikattu ja koulutus-ta supistettu, mikä myös todetaan opetus- ja kulttuuriministeriön Unescolle antamassa aineettoman kulttuuriperinnön suojelua koskevassa vuoden 2022 kausiraportissa (Museovirasto ja Cupore 2022, Question 6.2.), Museoviraston asiaa koskevassa huolikirjeessä

- 9 Emme huomioi tässä musiikkikasvatuksen koulutusohjelmia, jotka ensisijaisesti kouluttavat koulujen musiikinopettajia. Musiikkikasvatuksen alan tutkimus on tärkeää aineettoman kulttuuriperinnön suojelun kannalta, kuten kaikki musiikkia koskeva, eri tieteenaloilla tehtävä tutkimus, mutta se ei korvaa musiikkitieteellistä koulutusta ja tutkimusta. Lisäksi voidaan huomioida musiikkiterapian koulutus Jyväskylän yliopistossa. Taideyliopiston Sibelius-Akatemiassa voi tehdä jatkotutkintotasolla tieteellisen väitöstudiumin (taiteellisen tai kehittävän tutkimuksen sijaan) muttei musiikkitieteellistä perustutkimusta; tämä näkyy siinäkin, että Sibelius-Akatemian tieteellisistä jatkotutkinnoista vastaavat professorit ovat tiedeyliopistojen kasvatteja. Ks. TaiY 2023; 2024. Tutkimuksellisista koulutusohjelmista ks. alaviite 15.
- 10 Kiitämme Johannes Brusilaa, Tarja Keskustalo-Rautiaista, Saijaleena Rantasta, Katja Sutelaa ja Milla Tiaista musiikkitieteen tieteenalaa eri yliopistojen koulutusohjelmissa koskevista kommentteista ja tiedonannoista.

Helsingin yliopistolle ja sen humanistiselle tiedekunnalle (Museovirasto 2021; ks. myös Korsberg ja muut 2021) sekä uusimmassa *Aineettoman kulttuuriperinnön toimeenpanosuunnitelmassa 2024–2028* (Museovirasto 2024, 49–50). Jyrkimmin tehtävien vähentäminen on koskenut musiikkitiedettä, jossa vielä vuosikymmen (2015) sitten oli kuusi henkilötyövuotta (esim. MT 2020), kun nykyisin on vain yksi yliopistonlehtori sekä taiteiden tutkimuksen professori, jonka erityisalana on musiikkitiede. Teatteritieteessä on yksi professori ja yksi yliopistonlehtori. (HY 2023a; 2023b.) Tuntiopetuksen leikkaukset ovat koskeneet kaikkia Helsingin yliopiston taiteiden tutkimuksen tieteenaloja. Näistä huolimatta tieteenalat ovat tähän asti kouluttaneet maistereita ja tohtoreita vastaamaan yhteiskunnan asiantuntijatarpeeseen, mutta resurssien riittämättömyys muodostaa uhan esittävien taiteiden aineettoman kulttuuriperinnön suojelulle.

Helsingin yliopiston tieteenalojen ja täysimittaisten opintosuuntien asema esittäviin taiteisiin liittyvän aineettoman kulttuuriperinnön suojelussa on koulutuksen ja tutkimuksen näkökulmasta kriittinen ja ratkaiseva, erityisesti sen jälkeen, kun Tampereen yliopisto lakkautti vuosina 2015 ja 2019 sekä musiikintutkimuksen että teatterin ja draaman tutkimuksen koulutukset itsenäisinä opintosuuntina ja siten niiden perustana olleiden tieteenalojen (musiikkitiede ja etnomusikologia¹¹ sekä teatteritiede) kestävän ylläpidon. Onkin ristiriitaista ja hälyttävää, että lakkautukset tehtiin samaan aikaan, kun Unescon yleissopimus oli jo voimassa Suomessa, jolloin

11 Etnomusikologia on musiikkitieteen suuntaus, joka korostaa musiikin kulttuurista tutkimusta ja joka on perinteisesti painottanut kenttätöitä ja maailman musiikkikulttuurien moninaisuutta (ala syntyi 1900-luvun puolivälissä pitkälti vastareaktiona musiikkitieteen valtavirran keskittymiselle länsimaiseen taide-musiikkiin). Nykyään etnomusikologian perusnäkemys on musiikkitieteen valtavirtaa ja sulautuneet osaksi kulttuurisen musiikkitieteen ja musiikintutkimuksen perinnettä. Niinpä ero musiikkitieteen ja etnomusikologian välillä yliopistollisina oppiaineina on nykyään lähinnä oppihistoriallinen, tiedepoliittinen ja tutkijaidentiteettillinen kysymys. Laajassa katsannossa musiikkitiede ymmärretään tieteenalaksi, jonka lähestymistapoihin kuuluvat kulttuuristen näkökulmien ja ihmistieteiden ohella myös esimerkiksi luonnontieteelliset menetelmät (kuten akustiikka, laskennallinen musiikintutkimus ja musiikin aivotutkimus).

suojelun edellytykset olisi tullut ”kaikin asianmukaisin keinoin” turvata (Yleissopimus 47/2013, artikla 14; Unesco 2022, artikla 14). Lakkautukset osoittavat välinpitämättömyyttä suojelun velvoitteista. Ilmeistä on myös, että sopimuksen toimeenpanoa valvovan Museoviraston, kulttuuri-, tiede- ja korkeakoulupolitiikasta vastaavan opetus- ja kulttuuriministeriön eri vastuualueiden ja korkeakoulujen väliltä puuttuu kansallinen koordinaatio. Sama ristiriitatilanne on laajemminkin Unescon aineettoman kulttuuriperinnön suojelun strategioiden ja tiedeyliopistojen toiminnan välillä.¹² Kansallisen koordinaation puutteesta sopimuksen toimeenpanossa todistaa niin ikään se, ettei aineettoman kulttuuriperinnön suojelutyön tiedeyliopistoon kytkeytyviä edellytyksiä ole huomioitu niissä erilaisissa suomalaista korkeakoulutusta käsittelevissä selvityksissä, jotka liittyvät taiteiden tutkimukseen (näitä ovat esim. Nuorteva 2015, 23–24; Tuovinen 2016, 31; ks. myös VN 2021).

Aineettoman kulttuuriperinnön suojelun kannalta välttämättömien tieteenalojen toimintaedellytysten kaventaminen on toimenpaina päinvastainen kuin mitä Unescon yleissopimus edellyttää. Sopimuksen ratifioineena osapuolena Suomen valtio on sitoutunut turvaamaan aineettoman kulttuuriperinnön tunnistamista ja edistämistä yhteiskunnassa lisäämällä siihen kytkeytyviä koulutusohjelmia (Unesco 2022, artikla 14; Yleissopimus 47/2013, artikla 14). Kulttuuriperintöstrategiassa todetaan, että ”perustutkimuksen resurssit turvataan ja soveltavan tutkimuksen edellytyksiä tuetaan” ja että ”tutkimuksen monitieteisyyteen ja kansainvälisyyteen

12 Sama kansallisen koordinaation puute näkyy esimerkiksi uusimmassa *Aineettoman kulttuuriperinnön toimeenpanosuunnitelmassa 2024–2028*, jossa listataan juuri Museoviraston toimenpiteet eri asiakohtiin liittyen. Muita vastuutahoja ei toimenpiteiden kohdalla nimetä eikä toimenpiteitä tai resursseja konkretisoida tai priorisoida. Näin siitä huolimatta, että *Valtioneuvoston periaatepäätöksen kulttuuriperintöstrategiasta 2023–2030* julkistuksen yhteydessä todettiin, että työtä jatketaan ”laatimalla toimeenpanosuunnitelma, jossa yhteistyössä toimialojen ja sidosryhmien kanssa konkretisoidaan ja priorisoidaan toimenpiteiden aikataulu, toteutustapa, vastuutahot ja resursointi”. (OKM 2023a.) Sama toistettiin myöhemmin samana vuonna toimeenpanosuunnitelman laadintaa käynnistettäessä (OKM2023b).

panostetaan” (VN 2023, 44). Kuten jo toimme esiin, taiteiden tutkimuksen kohdalla perustutkimuksen resurssija ei ole toistaiseksi turvattu eikä soveltavan tutkimuksen edellytyksiä tuettu, vaan toimenpiteet ovat olleet päinvastaisia. (Museovirasto 2024, 49–50). Niin ikään tutkimuksen monitieteisyyteen ei voida panostaa ilman vahvoja tieteenaloja. Tutkimuksessa tieteidenvälisyys edellyttää ryhmää tutkijoita, jotka ovat kukin omien tieteenalojensa syvällisiä asiantuntijoita. Tällaisten osaajien koulutus edellyttää vahvojen täysimittaisten eri tieteenalojen olemassaoloa. (Esim. Griffiths 2022; Muhonen ja Kalalahti 2022.) Tällä hetkellä trendikkäissä monialaisissa koulutusohjelmissa onkin varottava tieteenalojen ”puuroutumista”, mikä johtaa tieteenalakohtaisen osaamisen häviämiseen. Tästä on jo Suomessa aineettoman kulttuuriperinnön suojeluun liittyen varoittavia esimerkkejä, kuten Tampereen yliopistossa taapahtunut musiikkitieteen ja etnomusikologian sulauttaminen ensin laajempaan monialaiseen koulutusohjelmaan vuonna 2010 ja sitä seurannut katoaminen vuonna 2015. (Rautiainen-Keskustalo 2015, 1–2; Leisiö ja Gronow 2021.)

Tiedeyliopiston vastuukysymystä esittäviin taiteisiin liittyvän aineettoman – kuten muunkin – kulttuuriperinnön suojelusta voidaan tarkastella myös *Helsingin yliopiston strategiaa 2021–2030* vasten (HY 2021). Vaikkei strategiasta löydy sanaa *kulttuuriperintö*, strategian sisältämien kansalliseen ja kansainväliseen sivistykseen, kestävyteen ja vastuullisuuteen sekä yhteiskunnalliseen vuorovaikutukseen liittyvien teemojen voi tulkita ilmaisevan periaatteita, jotka velvoittavat tiedeyliopistoa kulttuuriperinnön suojeluun. Tähän viittaavia sisältöjä ovat esimerkiksi väitteet kansainvälisesti arvostetusta ja kansallisesti johtavasta sivistysyliopistosta, joka toimii näkemyksellisenä ja aloitteellisenä vaikuttajana tiede-, korkeakoulu- ja sivistyspolitiikassa ja joka

- vastaa yhteiskunnan ja sidosryhmiensä tiedon tarpeisiin
- tuottaa tutkittua tietoa yhteiskunnan päätöksenteon perustaksi
- edistää kestävästä hyvinvointia vuorovaikutuksessa ympäröivän yhteiskunnan kanssa

- harjoittaa tutkimukseen perustuvaa vuorovaikutusta yhteistyökumppaneiden kanssa, missä keskeistä on muun muassa tutkimusta hyödyntävä vapaa sivistystyö, kansalaistoiminta ja taide
- pitää huolta sivistyksen huoltovarmuudesta sekä siihen liittyvästä osaamisen tasosta ja koulutuksen laadusta. (HY 2021.)

Myös Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan sekä sen professoreiden Museovirastolle lähettämät lausunnot kansallisesta ehdotuksesta kulttuuriperintöstrategiaksi (OKM 2022) toivat toistuvasti esiin keskeisimpänä strategian onnistumisen haasteena taiteiden tutkimuksen tieteenaloihin ja koulutukseen liittyvän resurssipulan sekä jatkuvat leikkaukset, erityisesti liittyen tiedeyliopistojen vastuuseen esittäviin taiteisiin kuuluvan aineettoman kulttuuriperinnön suojelutyöstä ja asiantuntijakoulutuksesta. Niin ikään useat taiteiden tutkimuksen tieteenaloja edustavat tieteelliset seurukset ja muiden yliopistojen edustajat lausuvat samat huomiot. (Lausuntopalvelu 2022.) Lisäksi Museovirasto lähetti Helsingin yliopiston humanistiselle tiedekunnalle ja opetus- ja kulttuuriministeriölle jo aiemmin mainitun huolikirjeen taiteiden tutkimuksen opetuksen resursseista ja tulevaisuudesta (Museovirasto 2021). Yliopisto tai tiedekunta ei kuitenkaan ole tietojemme mukaan vastannut kirjeeseen. Tieteenalojen huolestuttava tilanne ja niiden keskeinen merkitys aineettoman kulttuuriperinnön suojelussa kuitenkin nostettiin esille uusimmassa *Aineettoman kulttuuriperinnön toimeenpanosuunnitelmassa 2024–2028*. (Museovirasto 2024, 49–50).

Tiede- ja taidekoulutuksen ero sekä kulttuuriperinnön asiantuntijatarpeet

Olemme edellä todenneet resurssivajeen ja leikkausten ohella esittäviin taiteisiin liittyvän aineettoman kulttuuriperinnön suojelun keskeiseksi ongelmaksi tiedeyliopistojen kannalta kansallisen koordinaation puutteen Unescon aineettoman kulttuuriperinnön

suojelua koskevan sopimuksen toimeenpanoa valvovan Museoviraston sekä opetus- ja kulttuuriministeriön eri vastuualueiden ja korkeakoulujen välillä. Tähän liittyy myös se, ettei aineettoman kulttuuriperinnön suojelutyön tiedeyliopistoon kytkeytyviä edellytyksiä ole huomioitu esittävien taiteiden tutkimukseen ja tieteelliseen koulutukseen liittyvissä, suomalaista korkeakoulutusta käsittelevissä selvityksissä. Näissä selvityksissä toinen keskeinen ongelma on se, ettei niissä ole tehty eroa taiteen harjoittamisen ja taiteenalan koskevan tieteellisen tutkimuksen välillä, ja joissain tapauksissa tätä perustavaa eroa on jopa haitallisesti hämärretty. Tämä on tilanne esimerkiksi yliopistojen yhteistyötä ja toimintamahdollisuuksien edistämistä varten perustetun Suomen yliopistojen rehtorineuvoston Unifin tuottamissa raporteissa ”Humanistisen alan koulutuksen ja tutkimuksen rakenteellinen kehittäminen ja profilointi” (Nuorteva 2015) sekä ”Lisäselvitys taidealojen koulutuksen ja tutkimuksen rakenteellisen kehittämisen ja profiloinnin tueksi” (Tuovinen 2016).

Taiteen ja tieteen välisen eron hämärtyminen, joka ilmenee monissa taiteiden tutkimuksen tieteenaloja ja koulutusta koskevissa yleisissä keskusteluissakin, on nähdäksemme yksi keskeinen ongelma esittäviin taiteisiin liittyvän aineettoman kulttuuriperinnön suojelussa. Jos tieteen ja taiteen ero on epäselvä, ei kyetä myöskään tunnistamaan ja nimeämään erilaisten suojelutoimien vastuutahoja. Hämärtyminen näkyy esimerkiksi taiteiden tutkimuksen tieteenaloja koskevana ympäröivänä puheena ”taidealoista” (esim. Tuovinen 2016), vaikka kyse on tieteen eikä taiteen aloista. Termillä *taideala* tulisikin viitata taiteilijakoulutukseen ja taiteiden harjoittamiseen, kun taas *taiteiden tutkimuksella* taidetta tutkiviin eri tieteenaloihin, joita ovat elokuva- ja televisiotutkimus, estetiikka, kirjallisuustiede, musiikkitiede, taidehistoria ja teatteritiede. Yksinkertaistetusti todeten: taiteilijakoulutus kouluttaa taiteilijoita sekä taiteen opettajia, tieteellinen koulutus tutkijoita ja kulttuuriperinnön hallinnoijia sekä asiantuntijoita taidekentälle mahdollistamaan ja tukemaan siellä tehtävää taiteellista työtä (esim. Taitu 2021; Korsberg ja muut 2021).

Suomalaista korkeakoulutusta käsittelevissä selvityksissä sekä kulttuuri-, korkeakoulu- ja tiedepoliittisessa keskustelussa on aika ajoin esitetty jopa musiikkitieteen ja teatteritieteen tieteenalojen yhdistämistä taiteilijakoulutukseen tai yhteisen koulutusohjelman perustamista (Nuorteva 2015, 23–24; Tuovinen 2016, 31; ks. myös Erkkilä-Hill ja Hiidenmaa 2021). Tällaiset ehdotukset osoittavat ymmärtämättömyyttä tieteen (tiedekoulutuksen) ja taiteen (taidekoulutuksen) välisestä perustavasta erosta, kuten myös taiteen tekemistä ja taiteiden tieteellistä tutkimusta koskevan koulutuksen erilaisista ammatillisista kentistä, yhteiskunnallisista funktioista ja asiantuntijatarpeista. Jos taiteen tekemisen ja taiteen tieteellisen tutkimuksen sekä näihin liittyvien koulutusten eroa ei ymmärretä, ei myöskään ymmärretä yhteiskunnan erilaisia asiantuntijatarpeita esimerkiksi kulttuuriperinnön suojelussa. Ymmärtämättömyys koskee nimenomaan esittäviä taiteita ja niiden tutkimusta, sillä vastaavia institutionaalisia yhdistämisistä ei ole ehdotettu esimerkiksi draaman ja muun kaunokirjallisuuden tai tietokirjallisuuden kirjoittamisen opetuksen ja kirjallisuustieteen välille tai kuvataiteilijan ja taidehistorioitsijan koulutusten välille. Vaikuttaa siltä, että kirjallisuuden ja kuvataiteen kohdalla ero taiteen tekemisen ja taiteen tutkimisen välillä on selkeästi tunnistettu ja tunnustettu, ja kirjallisuustiede ja taidehistoria on ymmärretty tiedeyliopistojen tieteenaloiksi. Jatkotutkimukselle jää selvittää, miksi korkeakoulupolitiikassa ei ole juuri esittävien taiteiden kohdalla kyetty hahmottamaan eroa taiteen tekemisen ja taiteen tieteellisen tutkimuksen välillä.

Aineettoman kulttuuriperinnön suojelun näkökulmasta taiteilijakoulutuksen pyrkimyksenä on ylläpitää ja välittää olemassa olevaa aineetonta kulttuuriperintöä elävänä taiteellisenä toimintana ja edistää uuden aineettoman kulttuuriperinnön syntyä. Tieteellisen koulutuksen lähtökohtana taas on auttaa aineettoman kulttuuriperinnön tunnistamisessa, tallentamisessa ja dokumentoinnissa sekä luoda edellytykset sitä koskevalle tieteelliselle tutkimukselle, mukaan lukien aineetonta kulttuuriperintöä koskevalle käsitteelliselle, metodologiselle, tutkimuseettiselle sekä hallinnolliselle

kehitystyölle, sekä niin ikään kouluttaa asiantuntijoita toimimaan taidetta mahdollistavissa ja ylläpitävissä rakenteissa taiteen ja kulttuurin kentällä ja siten edistämään olemassa olevan aineettoman kulttuuriperinnön ylläpitoa ja välittymistä sekä uuden syntyä. Tieteellisellä koulutuksella varmistetaan myös asiantuntijoiden saatavuus esimerkiksi museoihin ja arkistoihin. Tutkijat puolestaan tuottavat ajantasaista tietoa, kehittävät tutkimusmenetelmiä ja osallistuvat tieteenalojensa kansainväliseen keskusteluun. Kaikki tämä osallistuu aineettoman kulttuuriperinnön suojeluun. (Unesco 2022, artikla 13; Yleissopimus 47/2013, artikla 13.)

Toisin kuin edellä mainitut korkeakoulutuspoliittiset selvitykset, opetus- ja kulttuuriministeriön, Museoviraston ja valtioneuvoston tuottamat aineettoman kulttuuriperinnön suojelua koskevat dokumentit sen sijaan pääosin tekevät selkeän erottelun tieteen ja taiteen välille. Silti niissäkin tulisi kiinnittää vielä tarkempaa terminologista huomiota tähän seikkaan. Tieteen ja taiteen välisen eron hämärtyamisen ongelma näkyy jossakin määrin esimerkiksi opetus- ja kulttuuriministeriön Unescolle laatimassa kausiraportissa aineettoman kulttuuriperinnön suojelua koskevista toimista (Museovirasto ja Cupore 2022). Raportissa Taideyliopiston Sibelius-Akatemiassa annettava muusikonkoulutus ei erotu selkeästi tiedeyliopistojen musiikkitieteen koulutuksesta eikä niiden roolia ja vastuita aineettoman kulttuuriperinnön suojelutehtävässä ole eriytetty. Lisäksi kausiraportissa esitetään virheellisesti, että musiikkitiedettä voisi opiskella Tampereen ja Oulun yliopistoissa. (Emt.) Tampereen yliopistosta on lakkautettu mahdollisuus opiskella musiikintutkimusta pääaineena kandi- ja maisteritutkinnossa.¹³ Oulun yliopistossa on

13 Tampereen yliopiston aiemmasta musiikintutkimuksen koulutusohjelman henkilökunnasta jäljellä on yksi äänen- ja musiikintutkimuksen professori sekä lehtori, jotka ovat työskennelleet vuodesta 2016 lähtien vaihtelevasti todella monissa erilaisissa tiedekuntarakenteissa, kuten esimerkiksi yhteiskuntatutkimuksen yksikössä sosiaaliantropologian oppiaineessa. Tällä hetkellä heidän tiedekuntansa on informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta, ja heidän opetuksensa on keskittynyt mediatutkimuksen oppiaineeseen. Vanhan opinto-ohjeuden säilymisen takia musiikintutkimuksesta on voinut väitellä vielä perustutkinto-opetuksen lakkautuksen jälkeenkin.

vain musiikkikasvatuksen eli koulun musiikinopettajia kouluttava tutkinto-ohjelma. Vastaavasti teatteritieteen osalta esittävien taiteiden taiteilijakoulutus tulisi erottaa selvästi vain Helsingin yliopistossa olevasta teatteritieteestä. Esittävien taiteiden taiteilijoita koulutetaan sekä Taideyliopiston Teatterikorkeakoulussa että Tampereen yliopiston Näyttelijäntöön koulutuslaitoksella (Näty). Eri yliopistojen kasvatustieteellisissä tiedekunnissa taas on taito- ja taideaineiden didaktiikan opetusta, jolla on jossain määrin yhteeneväisiä tavoitteita Taideyliopiston taidepedagogien koulutuksen kanssa. Sitä vastoin musiikkitieteen ja teatteritieteen koulutus poikkeaa kummastakin näistä: ne eivät kouluta taiteilijoita eivätkä pedagogeja.

Bolognan prosessin myötä taidekorkeakouluihin vakiintunut ja Suomessa erityisesti Taideyliopistossa harjoitettava taiteellinen tutkimus vaikuttaisi käsitteenä hämärtäneen tieteen ja taiteen eroa yleisissä korkeakoulu-, tiede- ja kulttuuripoliittisissa keskusteluissa. Taiteellinen tutkimus on kuitenkin ymmärrettävä ennen kaikkea taiteen eikä tieteen harjoittamiseksi (esim. Metsälä 2022, 50; ks. myös Aavanranta ja Välimäki, toim. 2025). Se ei myöskään ole tieteen ja taiteen välimuoto, vaan tapa tehdä ja kehittää taidetta sekä tuoda esiin taiteen tiedollisia ulottuvuuksia taiteena.¹⁴ Emme siten käsittele taiteellista tutkimusta, jonka rooli aineettoman kulttuuriperinnön suojelussa on oma kysymyksensä, joka ei liity tieteen harjoittamiseen. *Aineettoman kulttuuriperinnön toimeenpanosuunnitelmassa 2023–2028* tämä ero tuodaan esille esimerkiksi seuraavasti: ”Korkeakoulut ovat tärkeässä roolissa mm. taiteen ja kulttuurin tutkimiselle sekä taideyliopisto taiteen koulutukselle.” (Museovirasto 2023a, 11.)

Esittäviä taiteita koskeva tieteellinen tutkimus – kuin myös sen peruskoulutus – tapahtuu ennen kaikkea tiedeyliopistoissa, jotka myös kouluttavat esittäviin taiteisiin liittyvän aineettoman kulttuuriperinnön suojelutyötä eri instituutioissa tekevät asian-

14 Taiteellinen tutkimus on tässä mielessä eri asia kuin taiteelliset menetelmät osana tieteellistä metodologiaa, mitä on harjoitettu muun muassa yhteiskunta- ja humanistisissa tieteissä sekä esimerkiksi design-tutkimuksessa.

tuntijat. On myös huomattava, että monet tiedeyliopistojen tieteenalakirjon tarjoamat alat, kuten museologia, folkloristiiikka, saamentutkimus, alkuperäiskansatutkimus ja filosofia, ovat oleellisia sivuaineita esittävien taiteiden suojelutyöhön päätyville asiantuntijoille. Taideyliopisto kouluttaa ennen kaikkea taiteilijoita eikä siellä ole tieteellisiä kandi- ja maisteriohjelmaa eli järjestelmällistä tieteenasidonnaista peruskoulutusta musiikin- tai teatterintutkimuksen alalla eikä kulttuuriperinnön suojelutyötä takaavaa tieteenalakirjoa. Viime aikoina Taideyliopistossa on käynnistetty osin kokeiluluontoisesti kaksi esittäviin taiteisiin liittyvää tutkimuslista koulutusohjelmaa (yksi kandi- ja yksi maisteriohjelma), mutta taidekorkeakoulun ohjelmina ne eivät ole niinkään tiede- kuin kulttuuri- ja taidealapainotteisia eikä niitä myöskään ole sidottu täysmittaiseen tieteenalakoulutukseen osana tieteen institutionaalista projektia ja järjestelmää¹⁵ (TaiY 2023; 2024; Taitu 2021). Ainoastaan jatko-opinnoissa voi Taideyliopistossa valita tieteelliseksi nimetyn suuntautumisvaihtoehdon, mutta sitä valitaan ymmärrettävästi huomattavasti vähemmän kuin taiteellisia opintoja.

- 15 Taideyliopiston Sibelius-Akatemian Seinäjoen yksikössä aloitti syksyllä 2022 kokeiluluontoisesti kulttuurisen musiikintutkimuksen kandidaton koulutusohjelma (Taiteen kandidaatti). Sen sisältökuvauksessa ei ole termiä *tiede* eikä ammatillisessa kuvauksessa mainita tutkijaa vaan musiikki- ja kulttuurialan hallinto- ja välittäjätehtävät. Ohjelman jatko on epävarmaa, eikä vuonna 2024 otettu sisään uusia opiskelijoita. Sibelius-Akatemian kansanmusiikin maisteriohjelmassa on syksystä 2024 lähtien kolme suuntautumisvaihtoehtoa: luova muusikkous, pedagogiikka ja tutkimus (Musiikin maisteri). (TaiY 2024.) Termiä *tiede* ei käytetä ohjelman sisältökuvauksessa (emt.), vaikka tutkimuslinjan syntyyn lienee osaltaan vaikuttanut kansanmusiikin tieteellisen tutkimuksen alasajo Suomessa esimerkiksi Tampereen yliopiston lakkautettua koulutusohjelmistaan musiikkiteetien ja etnomusikologian tieteenalat 2010-luvun kuluessa. Niin ikään esimerkiksi taidehallinnon alan *Arts Management* -koulutuksessa opetetaan myös jonkin verran tutkimustaitoja, kuten lähes kaikissa teema- ja asiakokonaisuusperustaisissa ammatillisissa koulutuksissa nykyään, esimerkiksi ammattikorkeakouluissa, mutta se ei kouluta minkään tieteenalaa (esim. hallintotieteen) edustajia, jotka osaavat tietyn tieteenalaa perustaidot ja ymmärtävät tieteenalaa paikan osana tieteen sosiaalista järjestelmää ja institutionaalista hanketta. Kuten alaviitteessä 9 mainitsimme, emme myöskään huomioi tarkastelussamme musiikkikasvatuksen koulutusohjelmia, jotka kouluttavat ensisijaisesti musiikinopettajia sekä samalla myös musiikkikasvatuksen tutkijoita.

Huomionarvoista on, että edellä mainitut tieteen ja taiteen välisiä eroa hämärtävät korkeakoulutuspoliittiset selvitykset (Nuorteva 2015; Tuovinen 2016) on tehty sen jälkeen, kun Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelusta on ratifioitu Suomessa. Siitä huolimatta ne eivät ota huomioon korkeakouluopetuksen ja tutkimuksen merkitystä aineettoman kulttuuriperinnön suojelutoimena. Tämä on osoitus yleisemmästä ongelmasta: kulttuuriperinnön suojelua ja korkeakoulupolitiikkaa tarkastelevat eri dokumentit, selvitykset, strategiat ja toimeenpanosuunnitelmat ovat jääneet toisistaan irrallisiksi. Kansallinen koordinointi toistaiseksi puuttuu.

Lopuksi: strategioiden ja todellisuuden välinen ristiriita

Olemme tässä luvussa tarkastelleet Unescon yleissopimusta aineettoman kulttuuriperinnön suojelusta sekä siihen kytkeytyviä kansallisia dokumentteja hahmottamalla niistä tiedeyliopiston vastuuta, roolia ja mahdollisuuksia vastata sen velvoitteisiin esitettävien taiteiden tutkimukseen liittyen. Analyysimme perusteella suojelun keskeisimmät ongelmat, haasteet ja esteet tiedeyliopiston kannalta ovat seuraavat.

Ensinnäkin Unescon yleissopimuksen ja sen pohjalta laadittujen kansallisten strategioiden velvoitteet ja tavoitteet ovat suuressa ristiriidassa sopimuksen ratifioinnin jälkeisen korkeakoulupolitiikan kanssa. Yliopistojen toimenpiteet ovat olleet päinvastaisia kuin mitä sopimuksessa ja strategioissa on edellytetty tai ehdotettu, sillä resurssit ovat jatkuvasti vähentyneet. Uhkana on, että aineettoman kulttuuriperinnön suojelua ei ole mahdollista toteuttaa esittävien taiteiden tieteellisen tutkimuksen ja koulutuksen osalta, koska sen resursseja ei ole turvattu opetus- ja kulttuuriministeriön eikä yliopistojen itsensä taholta.

Yhteiskunnallisesta instituutio- ja yliopistotutkimuksesta tiedämme, että tilanne, jossa kirjalliset dokumentit ovat räikeässä ristiriidassa käytännön todellisuuden kanssa, on tyypillinen

organisaatiolle, jolta yhteiskunnan poliittiset tahot vaativat yhteiskunnalliseen vastuullisuuteen ja kestävyyyteen liittyviä muutoksia ja toimenpiteitä: instituutio – esimerkiksi yliopisto tai opetus- ja kulttuuriministeriö – tuottaa julkisuuteen kirjallisia dokumentteja, joiden tarkoitus on vakuuttaa lukijat, että asia on ymmärretty, mutta asian käsittely jää siihen eikä asia koskaan etene konkreettiseen toiminnan tasolle. Konkreettisten toimien sijaan suoritetaan vain performatiivista kirjallisten dokumenttien esittelyä, aivan kuin asian nimeäminen dokumentissa hoitaisi itse asian eikä varsinaista työtä tarvitsisi tehdä. (Esim. Ahmed 2021; Saukkonen 2021; Kvist 2023.) Uhkana onkin, että erilaisilla lausuntokierroksilla pyörivät dokumentit jäävät Helsingin yliopiston ja muiden tiedeyliopistojen ainoaksi osallistumiseksi esittävien taiteiden kulttuuriperinnön suojelun turvaamiseen. Vastuullisuudesta kyllä puhutaan dokumenteissa, mutta käytännön toimenpiteet ovat jopa vastakkaisia. Sanat ja teot ovat ristiriidassa. On myös vaikea kuvitella, miten Museovirasto voisi valvoa ja varmistaa, että aineettoman kulttuuriperinnön toimeenpanosuunnitelma todella pannaan toimeen esimerkiksi esittävien taiteiden tutkimuksen kohdalla, jos tiedeyliopistojen ja humanististen (tai muiden) tiedekuntien päättäjät eivät asiasta välitä tai heillä ei ole siihen kohdistettavia resursseja.

Toiseksi Unescon yleissopimuksen kansallisen tason strategia- ja toimeenpanotyötä vaikuttaisi luonnehtivan kansallisen koordinaation puute opetus- ja kulttuuriministeriön, Museoviraston sekä korkeakoulujen ja tiedeyliopistojen välillä, mikä vaikeuttaa ja pahimmillaan estää tiedonkulun keskeisten vastuutahojen välillä. Vaikka suojelun tavoite läpäisee koko yhteiskunnan, mikään taho ei ole ottanut vastuuta siitä, että esittävien taiteiden tutkimuksen tieteellistä tutkimusta ja asiantuntijakoulutusta on tarjolla myös tulevaisuudessa – ei edes sopimuksen ratifoinut Suomen valtio (opetus- ja kulttuuriministeriö). On mahdollista, että kyse on tietokatkoksesta suojelun kannalta ratkaisevien tahojen välillä: opetus- ja kulttuuriministeriössä kulttuuriperintöasiat kuuluvat yhdessä taide- ja kulttuurialojen sekä museoiden kanssa kulttuurin vastuualueeseen, kun taas yliopistot kuuluvat yhdessä ammatti-

korkeakoulujen sekä tutkimus- ja kehittämistoiminnan kanssa korkeakoulutuksen ja tieteen vastualueeseen. Koordinaatio-ongelma myös osoittaa, miten erottamattomasti kulttuuri-, korkeakoulu- ja tiedepolitiikka kietoutuvat toisiinsa.¹⁶

Kolmanneksi yliopistokoulutuksen rakenteita ja tulevaisuutta tarkastelevissa selvityksissä ei ole riittävällä tavalla ymmärretty esittävien taiteiden kohdalla eroa tieteellisen koulutuksen ja taiteilijakoulutuksen välillä. Tämän takia aineettoman kulttuuriperinnön suojelutyössä ei tunnisteta siihen liittyvän tieteellisen tutkimuksen ja asiantuntijakoulutuksen oikeaa vastuutahoa (esittäviä taiteita tutkivat tieteenalat, kuten teatteritiede, musiikkitiede ja estetiikka). Uhkana on, että esittävien taiteiden tutkimukseen, arkistoihin ja kulttuuriperintöorganisaatioihin sekä taiteen tukipalveluihin ei tulevaisuudessa riitä asiantuntijoita, koska näistä tieteenalosta ja niiden tarjoamasta koulutuksesta ei ole pidetty huolta.

Mitä tälle tilanteelle tulisi tehdä? On paradoksi, että vielä yli vuosikymmen Unescon yleissopimuksen ratifiointin jälkeen esittävien taiteiden suojelu tutkimuksen avulla on suomalaisessa yhteiskunnassa katvealue. Sopimuksen kansallisesta koordinoinnista vastaa Museovirasto, jonka tukena tässä työssä on opetus- ja kulttuuriministeriön osoittama asiantuntijaryhmä, jossa ei ole tähän mennessä ollut mukana juurikaan esittävien taiteiden tutkimusta edustavia asiantuntijoita (Museovirasto 2023a, 4). Heitä on ollut koko aikana vain kaksi: vuosina 2018–2022 mukana olleet kansanmusiikin tutkijat.¹⁷ Teatterin, tanssin, esitystaiteen ja sirkuksen tutkija-asiantuntijoita ei ole ollut lainkaan, eikä kansanmusiikin ohella muiden musiikkiperintöjen tai äänellisen kulttuurin tutkimuksen edustajia.

16 Yhteenkietoutuminen ilmenee myös esimerkiksi *Opetus- ja kulttuuriministeriön kulttuuripolitiikan strategiassa 2025*, jossa sanotaan Suomen olevan tiedepolitiikkassaan ”sitoutunut EU:n avoimen tutkimuksen ja innovoinnin toimintatavan periaatteisiin ja tavoitteisiin, mikä edistää myös kulttuuriperinnön sekä taiteeseen ja kulttuuriin liittyvän tutkimuksen saatavuutta ja hyödyntämistä”. OKM 2017.

17 Etnomusikologi, FT Risto Blomster ja folkloristi, FD Johanna Björkholm; ks. myös Björkholm 2011.

Tämä puute voisi osaltaan selittää sitä, miksi juuri esittäviä taiteita koskevan tutkimuksen keinoin suoritettava suojeleminen on jäänyt suurimmaksi osaksi katvealueeksi, sillä kuten tuore *Kenen kulttuuriperintö* -kirja toteaa, kulttuuriperinnöksi tulemisessa on aina kyse nimeämisestä ja valinnoista (Lähdesmäki ja muut 2024). Asiantuntijaryhmiin ja muihin työryhmiin on saatava järjestelmällisesti esittävien taiteiden tutkimuksen asiantuntijoita. Suunta olisi käännettävä esittävien taiteiden tutkimuksen lakkautuksista ja resurssileikkauksista konkreettisesti niihin linjauksiin, joita kansallisissa aineettoman kulttuuriperinnön suojeleminen strategioissa ja toimeenpanosuunnitelmissa on ehdotettu vuodesta 2015 alkaen.

Jotta aineettoman kulttuuriperinnön suojeleminen edellyttämä tieteellisen tutkimuksen näkökulma voitaisiin huomioida kaikissa suojelemissa, kuten uusimmissa toimeenpanosuunnitelmissakin jo todetaan (Museovirasto 2023a, 15; 2024, 49–50), tulisi opetus- ja kulttuuriministeriön, Museoviraston ja tiedeyliopistojen välillä tehdä kansallista koordinaatiota. Suojeleminen vastaavien eri tieteenalojen asema vastuutahoina tulisi tunnistaa ja nimetä: opetus- ja kulttuuriministeriön tulisi sisällyttää koulutusvastuuasetukseen esittäviä taiteita tutkivat tieteenalat sekä muutkin kulttuuriperinnön suojeleminen keskeisesti vastuuta kantavat tieteenalat ja siten turvata niiden mahdollistama asiantuntijakoulutus ja tutkimus. Koulutusvastuuasetuksen keinoin Unescon sopimuksen velvoitteista voitaisiin pitää kiinni.

Tarvitaan myös lisää tutkimusta selvittämään, mitkä ovat tulevaisuuden näkymät tiedeyliopiston roolista Unescon sopimuksen keskeisenä toteuttajana sekä miten velvoittavia kansainväliset sopimukset ja niiden kansalliset toimeenpanosuunnitelmat ylipäättään ovat tiedeyliopistoille. Tarvitsemme lisää tutkijoiden laaja-alaista vaikuttamista tiede-, korkeakoulu- ja kulttuuripolitiikassa, jotta sopimus tunnettaisiin paremmin yliopistoissa, yliopistojen vastuutahot tunnistettaisiin ja sopimuksen edellyttämiin toimiin voitaisiin ryhtyä.

Nämä ongelmat ja haasteet on ratkaistava, mikäli Suomi haluaa noudattaa Unescon aineettoman kulttuuriperinnön suojeleminen yleis-

sopimusta esittävien taiteiden kohdalla sopimuksessa mainituin tutkimuksen, dokumentoinnin, tallennuksen ja asiantuntijakoulutuksen keinoin.

Lähteet

Aineisto

- Erkkilä-Hill, Jaana ja Pirjo Hiidenmaa. 2021. ”Voimia yhdistämällä tuotetaan enemmän ja monipuolisempaa koulutusta.” *Helsingin Sanomat* 10.3.2021. <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000007849654.html>.
- Euroopan Komissio. 2018. ”A New European Agenda for Culture.” *EUR Lex: Access to European Union Law*. Brussels: European Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2018:267:FIN>.
- HY. 2020. Sopimusraportointi 2020: Helsingin yliopiston KOTA:n raportointi sopimuskauden 2017–2020 keskeisten kehittämistoimenpiteiden etenemisestä [opetus- ja kulttuuriministeriölle].
- HY. 2021. *Helsingin yliopiston strategia 2021–2030: tieteen voimalla – maailman parhaaksi*. Helsinki: Helsingin yliopisto. Luettu 29.5.2025. <https://www.helsinki.fi/fi/tutustu-meihin/strategia-talous-ja-laatu/strategia-2021-2030/helsingin-yliopiston-strategia>.
- HY. 2023a. ”Taiteiden tutkimuksen kandiohjelma.” Helsingin yliopiston verkkosivut. Luettu 15.8.2023. <https://www.helsinki.fi/fi/koulutusohjelmat/taiteiden-tutkimuksen-kandiohjelma>.
- HY. 2023b. ”Taiteiden tutkimuksen maisteriohjelma.” Helsingin yliopiston verkkosivut. Luettu 15.8.2023. <https://www.helsinki.fi/fi/koulutusohjelmat/taiteiden-tutkimuksen-maisteriohjelma>.
- HY. 2023c. ”Taidehistoria.” Helsingin yliopiston verkkosivut. Luettu 15.8.2023. <https://www.helsinki.fi/fi/humanistinen-tiedekunta/tutkimus/tieteenalat/kulttuurien-tutkimus/taidehistoria>.
- JY. 2023. ”Musiikkitieteen opinnot.” Jyväskylän yliopiston verkkosivut. Luettu 15.12.2023. <https://www.jyu.fi/fi/tule-opiskelemaan/tutustu-aloihimme/musiikki-taide-kulttuuri-ja-kasvatus/musiikkitieteen-opinnot>.
- Korsberg, Hanna, Arto Haapala, Heta Pyrhönen, Susanna Välimäki ja Henry Bacon. 2021. ”Taiteiden tutkimuksen tulevaisuus Suomessa pitää turvata.” *Helsingin Sanomat* 4.9.2021. <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000008231753.html>.
- Lausuntopalvelu. 2022. ”Ehdotus kulttuuriperintöstrategiaksi, lausuntopyyntö, diaarinumero VN/1364/2021.” Lausunnonantajien lausunnot [161 kpl]. Luettu

- 15.8.2023. <https://www.lausuntopalvelu.fi/FI/Proposal/Participation?proposalId=33966c9f-ffe-45b2-b3c8-c89c1f802874>.
- Leisiö, Timo ja Pekka Gronow. 2021. Virkojen katomainen johtaa musiikkiteetien kuittuamiseen. *Helsingin Sanomat* 17.2.2021. <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000007806346.html>.
- Metsälä, Susanna ja muut 2022. *Esittävien taiteiden kasvatuksen ja koulutuksen visio 2030*. Helsinki: Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu. Luettu 12.11.2024. <https://taju.uniarts.fi/handle/10024/7676>.
- MT. 2020. ”Musiikkiteetien resurssitilanne ja -tarpeet, tilanne 17.11.2020. Musiikkiteetien opintosuunnan selvitys ja tiedustelukirje Helsingin yliopiston dekaanille.” Asiakirjat 2020–2023, Musiikkiteide, Helsingin yliopisto.
- MT. 2021. ”Musiikkiteetien tehtävän täyttäminen ja musiikkiteetien profiili. Apulaisprofessori Susanna Välimäen esitys Helsingin yliopiston Humanistisen tiedekunnan johtoryhmälle 14.12.2021.” Asiakirjat 2020–2023, Musiikkiteide, Helsingin yliopisto.
- MT. 2022. ”Musiikkiteetien profiili.” Asiakirjat 2020–2023, Musiikkiteide, Helsingin yliopisto.
- Museovirasto. 2015. *Aineeton kulttuuriperintö. Elävä perintö! Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta. Suunnitelma kansallisesta toimeenpanosta*. Luettu 15.8.2023. <https://www.aineetonkulttuuriperinto.fi/assets/Kansallinen-toimeenpanosuunnitelma.pdf>. Ei enää saatavilla, kopio tekijöiden hallussa.
- Museovirasto. 2021. ”Museoviraston lausunto koskien taiteiden tutkimuksen opetusta Helsingin Yliopistossa 16.12.2021. MV/4/06.00.00/2021.” Taiteiden tutkimus, HY.
- Museovirasto. 2023a. *Aineettoman kulttuuriperinnön toimeenpanosuunnitelma 2023–2028*. Luettu 15.8.2023. <https://www.aineetonkulttuuriperinto.fi/assets/Toimeenpanosuunnitelma-2023-2028.pdf>. Ei enää saatavilla, kopio tekijöiden hallussa.
- Museovirasto. 2023b. ”Aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisen eettiset periaatteet.” Luettu 12.11.2024. <https://www.aineetonkulttuuriperinto.fi/fi/unesco-sopimus>.
- Museovirasto. 2024. *Aineettoman kulttuuriperinnön toimeenpanosuunnitelma 2024–2028*. Luettu 12.11.2024. https://stmuseovirastoprod.blob.core.windows.net/museovirasto/Meista/Julkaisut/Aineettoman_kulttuurin_toimeenpanosuunnitelma_2024_28_fi.pdf.
- Museovirasto ja Cupore. 2022. ”Suomen raportti aineettoman sopimuksen toteuttamisesta Unescon / Periodic Report (Convention).” Luettu 12.11.2024. https://stpiensivustotprod.blob.core.windows.net/aineeton/ICH_Periodic-Report-2022_final.htm.
- Nuorteva, Jussi. 2015. ”Humanistisen alan koulutuksen ja tutkimuksen rakenteellinen kehittäminen ja profilointi (Strategia ja vaikuttavuushanke 2014–2015). Loppuraportti 16.12.2015.” Helsinki: Unifi. <https://www.unifi.fi>.

- [fi/wp-content/uploads/2019/08/UNIFI_RAKE_Humanistit_2015_Nuorteva_final.pdf](#).
- OKM. 2017. *Opetus- ja kulttuuriministeriön kulttuuripolitiikan strategia 2025*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2017:20. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. Luettu 12.11.2024. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-466-5>.
- OKM. 2022. *Kulttuuriperintö voimavarana kestäväälle tulevaisuudelle ja hyvälle elämälle. Ehdotus kulttuuriperintöstrategiaksi 2022–2030*, toimittanut Mirva Mattila. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2022:17. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. Luettu 12.11.2024. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-795-6>.
- OKM. 2023a. Valtioneuvoston periaatepäätös kulttuuriperintöstrategiaksi. Luettu 12.11.2024. <https://okm.fi/-/valtioneuvoston-periaatepaatos-kulttuuriperintostrategiaksi>.
- OKM. 2023b. ”Kulttuuriperintöstrategian toimeenpanosuunnitelmatyö alkaa.” Luettu 12.11.2024. <https://okm.fi/-/kulttuuriperintostrategian-toimeenpanosuunnitelmatyo-alkaa>.
- Sirén, Vesa. 2021a. ”Taiteiden tutkimus on pulassa Helsingin yliopistossa – Professorikato kuormittaa opettajia, opiskelijat jäävät vaille opetusta: ”Tilanne on raskas.” *Helsingin Sanomat* 8.2.2021. Luettu 29.5.2025. <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000007790743.html>.
- Sirén, Vesa. 2021b. ”Taiteiden tutkimuksen kriisi jatkuu Helsingin yliopistossa: Opiskelijakyselyssä lähes puolet harkitsee pääaineen vaihtamista.” *Helsingin Sanomat* 2.3.2021. Luettu 29.5.2025. <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000007835636.html>.
- Taitu = Helsingin yliopiston Taiteiden tutkimuksen koulutusohjelmat. 2021. ”Selvitys Helsingin yliopiston dekaanille Taiteiden tutkimuksen kandi- ja maisteriohjelmien opetusyhteistyöstä Taideyliopiston kanssa 26.2.2021.” Laatinut Susanna Välimäki yhdessä koulutusohjelmien henkilöstön kanssa. Helsingin yliopiston humanistinen tiedekunta.
- TaiY. 2023. *Taideyliopiston opinto-opas*. Luettu 15.12.2023. <https://opinto-opas.uniarts.fi/fi/index>.
- TaiY. 2024. ”Taideyliopisto. Taideyliopiston verkkosivut.” Luettu 2.2.2024. <https://www.uniarts.fi/>.
- Tiikkaja, Samuli. 2016. ”Miten käy musiikkitieteen, kun ministeriö paketoii tutkimusaloja suuremmiksi?” *Helsingin Sanomat* 28.5.2016. Luettu 29.5.2025. <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000002903328.html>.
- Tuovinen, Paula. 2016. ”Lisäselvitys taidealojen koulutuksen ja tutkimuksen rakenteellisen kehittämisen ja profiloinnin tueksi.” Helsinki: Unifi. Luettu 12.11.2024. https://unifi.fi/wp-content/uploads/2019/08/Taide_RAKE-selvitys_FINAL_301116_KM_071216.pdf.
- TY. 2023. ”Musiikkitieteen oppiaine.” Turun yliopiston verkkosivut. Luettu 15.12.2023. <https://www.utu.fi/fi/yliopisto/humanistinen-tiedekunta/musiikkitiede>.
- UEF. 2023. ”Kulttuurintutkimus.” Itä-Suomen yliopiston verkkosivut. Luettu 15.12.2023. <https://www.uef.fi/fi/koulutus/kulttuurintutkimus>.

- Unesco. 2022. *Basic Texts of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. 2022 Edition. Pariisi: UNESCO. Luettu 12.12.2024. https://ich.unesco.org/doc/src/2003_Convention_Basic_Texts-_2022_version-EN_.pdf.
- Unesco. 2023. ”Performing arts (such as traditional music, dance and theatre).” Unescos *Intangible Cultural Heritage* -sivusto. Luettu 15.8.2023. <https://ich.unesco.org/en/performing-arts-00054>.
- VN. 2021. *Valtioneuvoston koulutuspoliittinen selonteko*. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:24. Helsinki: Valtioneuvosto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-622-8>.
- VN. 2023. *Valtioneuvoston periaatepäätös kulttuuriperintöstrategiasta 2023–2030*, toimittanut Mirva Mattila. Valtioneuvoston julkaisuja 2023:7. Helsinki: Valtioneuvosto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-895-6>.
- Yleissopimus 47/2013. *Yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta*. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2013/20130047/20130047_2.
- ÅÅ. 2023. ”Huvudämnet musikvetenskap.” Åbo Akademin verkkosivut. Luettu 15.12.2023. <https://www.abo.fi/amnen/musikvetenskap/>.

Kirjallisuus

- Aavanranta, Otso ja Susanna Välimäki, toim. 2025. *Counterpoints of Art and Research: Concepts, Practices, and Demarcations from the Finnish Academia*. Art Theoretical Writings from the Academy of Fine Arts 19. Helsinki: Academy of Fine Arts, University of the Arts Helsinki.
- Ahmed, Sara. 2021. *Complaint!* Durham: Duke University Press.
- Björkholm, Johanna. 2011. *Immaterialt kulturarv som begrepp och process. Folkloristiska perspektiv på kulturarv i Finlands svensksbygder med folkmusik som exempel*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Eerola, Tuomas, Jukka Louhivuori ja Pirkko Moisala. 2003a. ”Musiikintutkimuksen koulutus Suomessa.” Teoksessa *Johdatus musiikintutkimukseen*, toimittaneet Tuomas Eerola, Jukka Louhivuori ja Pirkko Moisala, 407–413. Helsinki: Suomen musiikkitieteellinen seura.
- Eerola, Tuomas, Jukka Louhivuori ja Pirkko Moisala, toim. 2003b. *Johdatus musiikintutkimukseen*. Helsinki: Suomen musiikkitieteellinen seura.
- Griffiths, Paul E. 2022. ”Why the ’interdisciplinary’ push in universities is actually a dangerous antidisciplinary trend.” *The Conversation* 17.2.2022. Luettu 12.12.2024. <https://theconversation.com/why-the-interdisciplinary-push-in-universities-is-actually-a-dangerous-antidisciplinary-trend-175511>.
- Haaparanta, Leila ja Ilkka Niiniluoto. 2016. *Johdatus tieteelliseen ajatteluun*. Helsinki: Gaudeamus.
- Heiskanen, Ilkka, Anita Kangas ja Ritva Mitchell, toim. 2015. *Taiteen ja kulttuurin kentät: perusrakenteet, hallinta ja lainsäädäntö*. 2. uudistettu laitos. Jyväskylä: Tietosanoma.
- ICOM Finland. 2022. ”Museomääritelmä.” Kansainvälisen museoneuvoston

- Suomen komitean verkkosivut. Luettu 16.11.2024. <https://icomfinland.fi/museomaaritelma/>.
- Kanerva, Anna ja Ritva Mitchell, toim. 2015. *Elävä aineeton kulttuuriperintö. Hankkeen loppuraportti*. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cuporen verkkojulkaisuja 28. Helsinki: Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cupore. Luettu 29.5.2025. <https://www.cupore.fi/julkaisut/elava-aineeton-kulttuuriperinto-hankkeen-loppuraportti/>.
- Kvist, Wilhelm. 2023. "Work Long Overdue: Helsinki Philharmonic and the Struggle to Integrate Women Composers into the Symphonic Repertoire." *Nordisk kulturpolitisk tidsskrift* 26 (2): 212–237. <https://doi.org/10.18261/nkt.26.2.8>.
- Laine, Markku, Jarkko Bamberg ja Pekka Jokinen, toim. 2015. *Tapaustutkimuksen taito*. Helsinki: Gaudeamus.
- Lindholm, Samuel, Tapio Litmanen ja Marko Hakanen. 2023: "Kuinka mitata yliopiston vuorovaikutusta, vaikuttavuutta ja kolmatta tehtävää? Yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen mittaamisen esteet humanistis-yhteiskuntatieteellisillä aloilla." *Politiikka* 65 (1): 76–88. <https://doi.org/10.37452/politiikka.122015>.
- Lähdesmäki, Tuuli, Satu Kähkönen, Rita Paqvalén ja Johanna Turunen, toim. 2024. *Kenen kulttuuriperintö? Tunteet, tilat & teot*. Tampere: Vastapaino.
- Metsämuuronen, Jari. 2011. *Tutkimuksen teon perusteet ihmistieteissä*. Helsinki: International Methelp.
- Muhonen, Reetta ja Mira Kalalahti. 2022. "Tutkijakollegiumit, tieteidenvälisyys ja huippututkimuksen ideaali." *Tiedepolitiikka* 47 (3): 7–22. Luettu 29.5.2025. <https://journal.fi/tiedepolitiikka/article/view/122222/73068>.
- Pirnes, Esa. 2008. *Merkityksellinen kulttuuri ja kulttuuripolitiikka: Laaja kulttuurin käsite kulttuuripolitiikan perusteluna*. Jyväskylä Studies in education, psychology and social research 327. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-3085-1>.
- Rautiainen-Keskustalo, Tarja. 2015. "Kansalliset tieteet, etnomusikologia ja liikuvan maailman problematiikka." *Elore* 22 (2): 1–19. <https://doi.org/10.30666/elore.79220>.
- Reitala, Heta. 1990. *Kirjallisuuden ja taiteen tutkimuksen vaiheita Helsingin yliopistossa 1852–1990*. Helsinki: Helsingin yliopisto, Yleisen kirjallisuustieteen, teatteritieteen ja estetiikan laitos.
- Saukkonen, Pasi. 2021. "Cultural Policy and Cultural Diversity." Teoksessa *The Nordic Economic, Social and Political Model*, toimittaneet Anu Koivunen, Jari Ojala ja Janne Holmén, 177–194. London: Routledge.
- Schippers, Huip ja Anthony Seeger. 2022. *Music, Communities, Sustainability. Developing Policies and Practices*. Oxford: Oxford University Press.
- Yin, Robert K. 2018. *Case Study Research and Applications. Design and Methods*. 6. painos. Thousand Oaks: Sage.

Museo aineettomassa käännteessä*

Metsäsuhteet muuttivat museon

Reetta Karhunkorva

 <https://orcid.org/0009-0003-0089-8674>

Leena Paaskoski

 <https://orcid.org/0000-0002-1619-1222>

Kun Museovirasto kutsui valtakunnallisen metsäkultuurin vastuumuseon Suomen Metsämuseo Luston mukaan aineettoman kulttuuriperinnön työhön vuonna 2014, museossa käynnistyi odottamaton, pitkä ja merkittävä muutosprosessi. Sen seurauksena Lusto uudistui täysin: museokonsepti muotoiltiin uudelleen, toimintatavat uudistuivat ja sidosryhmäsuhteet vahvistuivat ja laajenivat. Ennen kaikkea museo kuitenkin löysi elävään perintöön liittyvän vuorovaikutuksen avulla olemassaolonsa tarkoituksen uudella, syvällisemmällä tavalla ja nosti esiin laajan, suomalaisten elämässä läsnä olevan ilmiön.

Luston ryhdyttyä Museoviraston pyynnöstä miettimään, mitä metsiin liittyvää elävää perintöä Suomessa on, listaan kertyi lukemattomia metsään liittyviä tietoja, taitoja, käytäntöjä, tapoja, merkityksiä ja arvoja, jotka ovat pitkin historiallisine juurineen edelleen monien suomalaisten elämässä läsnä. Näitä ovat esimerkiksi jokaisenoikeudet, kesämökkeily, marjastus, metsä tärkeänä paikkana, mielenmaisemana ja identiteettien rakentajana, metsästys, metsätyötaidot ja metsätalouden harjoittaminen, metsänomistamisen merkitykset, retkeily ja sienestys, luontoyhteys... Mitä valtakunnallisen metsäkultuurin vastuumuseon tulisi tällaisesta

* Luku ei ole Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimeämien asiantuntijoiden tarkastama.

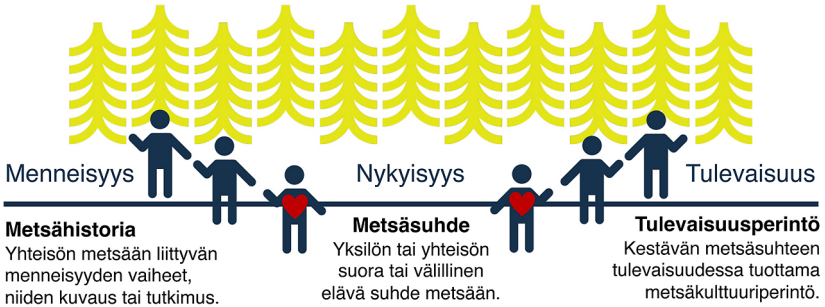
ilmiöiden kirjosta nostaa esiin? Pohdintojen seurauksena syntyi metsäsuhdeoivallus: elävä metsäkulttuuriperintö ilmenee Suomes-
sa jokaisessa yksilössä omalla ainutlaatuisella tavallaan, kunkin
henkilökohtaisten kokemusten myötä muodostuvassa suhteessa
metsään. Metsäsuhde syntyy, elää ja kehittyy elämäntarinan mu-
kana ja sen yksilölliset piirteet kietoutuvat kulttuurisiin, jaettuihin
piirteisiin. (Karhunkorva ja Paaskoski 2015; Karhunkorva ja muut
2017b; Karhunkorva ja muut 2017a.) Metsämuseossa tunnistettiin
laaja, kulttuurinen ilmiö: suomalainen metsäsuhde (metsäsuhteesta
kulttuurisena ilmiönä ks. Karhunkorva ja Paaskoski 2025).

Kun elävä metsäkulttuuriperintö jäsennettiin metsäsuhteeksi,
myös museon keskeiset käsitteet määriteltiin uudelleen (Karhun-
korva ja muut 2016). Lustossa oli aina puhuttu *metsähistoriasta* ja
metsäkulttuurista (Paaskoski 2014). Museon tulevaisuusorientoitu-
neiden sidosryhmien ei kuitenkaan ollut helppo oivaltaa metsähis-
torian merkitystä omassa toiminnassaan, ja metsäkulttuuri puoles-
taan oli käsitteenä vaikeasti ymmärrettävä. Nykyhetken sijoittuvat
ja tulevaisuuteen vaikuttavat *metsäsuhteet* sen sijaan avautuivat heti.
Metsätoimijoille metsäsuhteet liittyivät heidän kannaltaan keskei-
siin kysymyksiin siitä, mitä kansalaiset, yhteisöt ja ryhmät ajatte-
levat metsistä ja niiden monitahoisista merkityksistä. Käsite auttoi
heitä jäsentämään myös metsän merkityksiä itselleen. Metsäsu-
hteiden kautta niin ikään ymmärrys metsähistorian merkityksestä
nykyisyydessä ja tulevaisuudelle lisääntyi ja metsäkulttuurin käsite
avautui. Metsäsuhde osoittautui myös toimivaksi vuorovaikutuksen
välineeksi, sillä se tarjosi uuden ja yhdistävän näkökulman metsästä
keskustelemiseen. (Karhunkorva ja muut 2017a.)

Aineettoman kulttuuriperinnön ilmiön tunnistamisen jälkeen
Lusto kuvasi ja luetteloi sen Elävän perinnön wikiluetteloon. Yh-
dessä usean metsään liittyvän toimijan kanssa suomalaiselle met-
säsuhteelle haettiin ja saatiin kansallisen elävän perinnön kohteen
status ensimmäisten kohteiden joukossa vuonna 2017. Metsämuseo
alkoi puhua eri yhteyksissä ja keskusteluissa sidosryhmien ja kansa-
laisten kanssa metsäsuhteista, käynnisti hankkeita, kirjoitti julkai-
suja, määritteli käsitteitä ja loi uusia metsäsuhteeseen pohjautuvia

Metsäkulttuuri

Yksilöiden ja yhteisöjen sosiaalisessa yhteydessä jakamat, metsiin liittyvät toimintatavat, käytännöt, käsitykset, merkitykset ja arvot.

Kuva 8. Lustossa on tehty pitkäjänteisesti työtä museolle keskeisten käsitteiden määrittelyssä. Keskeisiä käsitteitä ovat metsäkulttuuri, metsähistoria, metsäsuhde ja tulevaisuusperintö. Kuva: Lusto.

museopalveluita (ks. esim. Halla ja muut 2019; Karhunkorva ja muut 2021; Paaskoski ja Roiko-Jokela 2018). Toiminnan tarkoituksena oli Unescon aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen mukaisesti elävän perinnön vaaliminen vahvistamalla metsäsuhteita Suomessa (Lusto). Muun muassa metsäsuhdetyöpajoilla, Metsäsuohdeklinoilla ja Metsie-kuvakeruulla museo aktivoi kansalaisia, yhteisöjä ja ryhmiä pohtimaan ja tunnistamaan metsäsuhteitaan (Ks. Halla ja muut 2021, 180–182). Suomalainen metsäsuhde aineettomana kulttuuriperintönä herätti runsaasti kiinnostusta ja huomiota, ja luonteva puhe metsäsuhteista levisi myös muiden metsätoimijoiden pariin.

Luston sidosryhmiin kuuluu lukuisia eri tavoin metsän käsitteviä ja sitä hyödyntäviä toimijoita. Näitä ovat esimerkiksi metsäalan organisaatiot, metsäteollisuusyritykset, ympäristöjärjestöt, metsän virkistyskäyttöön ja ympäristökasvatukseen liittyvät järjestöt, metsänomistajat sekä kaikki metsästä kiinnostuneet yksilöt ja yhteisöt. Kenttä on erittäin monimuotoinen ja moniarvoinen. Globaalien ympäristöongelmien myötä se on myös entistä polarisoituneempi.

Kuva 9. ”Nautimme koko perheellä luonnon upeista maisemista ja sen monimuotoisuudesta!” Kuva: Maija Vannas, Metsie-keruun kokoelma, Lusto.

Kentän monitahoisuus heijastui myös keskusteluun suomalaisista metsäsuhteista elävänä perintönä. Puhe suomalaisesta metsäsuhteesta ja metsän merkityksestä kansalliselle identiteetille nosti esiin kysymyksiä siitä, mitä suomalaisuus ylipäätään on ja kuka tai ketkä saavat sitä määritellä. Voidaanko ylipäätään puhua yksikössä suomalaisesta metsäsuhteesta, jonka sisällä kaikki Suomessa esiintyvät moninaiset metsäsuhteet ilmenevät ja kuuluuko suomalaisuuteen sisäsyntyisesti suhde metsään? Keskustelua käytiin myös siitä, ovatko metsäsuhteet Suomessa jollakin tavalla erityisiä muualla asuvien metsäsuhteisiin verrattuna. (Esim. Hankonen 2021, 22–23, 48, 263; Illukka 2020, 55–56; kansallisuuden tuottamisesta aineettoman kulttuuriperinnön luetteloinnilla ks. Haapoja-Mäkelä 2020.) Myös metsäsuhteiden ristiriitaisuus ja metsiin liittyvät valtasuhteet tuotiin esiin: ilmiötä tukevien metsätoimijoiden joukko herätti epäilyksiä metsäteollisuuden ja -talouden ”hegemonisten” metsäsuhteiden etujen ajamisesta ja jokaisen ainutlaatuisesta metsäsuhteesta ja kokemuksista puhuminen metsän poliittisuuden ja siihen liittyvien ristiriitojen häivyttämisestä (Illukka 2020, 55–56; Puustinen 26.10.2022). Myös metsäsuhdekäsitteen ihmiskeskeisyyttä arvosteltiin (Hankonen 2021, 22–23).

Kulttuuriperinnössä on aina kyse valinnasta: se on erityisen arvokkaaksi koettu osa kulttuuria, jonka halutaan säilyvän. Kulttuuriperintöön liittyvät siten aina kysymykset siitä, kuka valitsee, mitä valitaan ja mihin tarkoitukseen kulttuuriperintöä käytetään. (Lillbroända-Annala 2014, 29–30; Tuomi-Nikula ja muut 2013, 13.) Elävä perintö on kuitenkin lähtökohdiltaan erilaista: sitä on vain elävissä yksilöissä, ryhmissä ja yhteisöissä – se on lähtökohtaisesti jotakin ihmisille itselleen merkityksellistä, jota he vaalivat elämässään ja siirtävät eteenpäin seuraaville sukupolville. Elävää perintöä voivatkin Unescon sopimuksen mukaisesti olla vain ne perinteet, jotka yksilöt, ryhmät ja yhteisöt itse tunnustavat ja hyväksyvät. (Yleissopimus 47/2013; Kanerva ja Mitchell 2015, 31.) Vaikka aineettomaan kulttuuriperintöön sisältyy vahva yhteisölähtöisyys, ovat Suomessakin kulttuuriperintöä hallinnoivat instituutiot ja omaehtoiset elävän perinnön yhteisöt kietoutuneet tiiviisti toisiinsa aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen toimeenpanossa (Haapoja-Mäkelä 2020).

Elävän perinnön kontekstissa Lusto kulttuuriperintötoimijana hahmotti tehtäväkseen ennen kaikkea metsään liittyvän aineettoman kulttuuriperinnön tunnistamisen, näkyväksi tekemisen ja suojelun. Se ilmeni esimerkiksi Luston missiona vahvistaa metsäsuhteita Suomessa (Lusto 2018–2024). Keskeistä museon metsäsuhdetyössä on ollut juuri tunnistaa metsäsuhteita ja tehdä niitä näkyväksi sekä lisätä ymmärrystä niiden olemassaolosta ja vaikutuksesta yhteiskunnassa. Elävän perinnön suojeleminen poikkeaa perinteisestä ajatuksesta kulttuuriperinnön suojelusta. Toisin kuin materiaalisia kulttuuriperintöobjekteja, kuten esineitä ja monumentteja, elävää aineetonta kulttuuriperintöä ei voi tallentaa museon kokoelmiin. Siten sen suojele tarkoittaa ennen kaikkea elävien perinteiden harjoittamisen ja eteenpäin siirtämisen turvaamista. (Kanerva ja Mitchell 2015, 26–27.)

Osana Luston metsäsuhdetyötä edistettiin myös metsäsuhteisiin liittyvää tutkimusta (Karhunkorva ja muut 2017a, 24). Metsäsuhteita koskevan tutkimuksen kartoituksessa ilmeni, että tieteellisenä käsitteenä metsäsuhdetta oli määritelty vain vähän ja että metsäsuhteista tarvittiin syvällisempää, sekä määrällistä että ennen kaik-

kea laadullista, tutkimusta (ks. esim. Häyrinen ja Pynnönen 2020). Metsäsuhteisiin liittyviä tutkimushankkeita oli kuitenkin runsaasti vireillä. Yhdessä näiden tutkimushankkeiden edustajien kanssa Lusto kutsui laajasti koolle tutkijoita, ja syyskuussa 2020 perustettiin metsäsuhdetutkimusverkosto. Saman yhteistyön tuloksena metsäsuhdetutkimus integroitiin vuonna 2021 Metsäsuhdetutkimusklubiksi Suomen Metsätieteelliseen Seuraan, jossa ihmistieteinen metsäntutkimus oli kokonaan uusi tulokas. (Apajalahti ja muut 2022, 14; Metsäsuhdetutkimusklubi 2024.) Ihmistieteinen metsiin liittyvä tutkimus organisoitui lähes sadan monitieteisen tutkijan voimin, ja se esiteltiin tutkimussuuntauksena muun muassa tieteellisissä tapahtumissa sekä julkaisuissa. Metsäsuhdetta myös määriteltiin tieteellisenä käsitteenä. (Apajalahti ja muut 2022; Halla ja muut 2023.)

Luston museokonsepti muotoiltiin uudelleen ajankohtaisten yhteiskunnallisten haasteiden näkökulmasta, sillä museolle oli tärkeää – museoeettisten periaatteiden mukaisesti (ICOM 2005) – vastata vahvemmin sidosryhmiensä tarpeisiin. Uusi yhteiskunnallisesti vaikuttavamman museon konsepti syntyi yhteistyössä tulevaisuudentutkijoiden ja metsäbiotalouden ennakkoinnin tutkijoiden kanssa ja sai nimen *dynaaminen museo*. Sen perusajatus oli, ettei museo ole lähtökohtaisesti rakennus, näyttely tai edes kokoelma vaan toimintatapa. Museolla on runsaasti vahvuuksia, joista tärkeimmät ovat kyky työskennellä koko aika-akselilla menneisyydestä tulevaisuuteen, osallistaa ja tehdä yhteistyötä erilaisten yksilöiden ja yhteisöjen kanssa sekä operoida todistus- ja elinvoimaisella kulttuuriperinnöllä. Dynaaminen museo katsoo tulevaisuuteen ja rakentaa tulevaisuustaitoja menneisyyden tuntemuksen avulla. Se auttaa ihmisiä tässä hetkessä tekemään merkityksellisiä tekoja eli tuottamaan tulevaisuusperintöä, joka rakentaa kestävämpää maailmaa. Dynaamisella museolla on yhteiskunnassa jopa keskeinen merkitys kulttuurisen kestävyysmurroksen aikaansaamisessa, sillä Suomessa on paljon museoita, kaikkialla maassa, lähellä ihmisiä ja yhteisöjä. (Paaskoski ja muut 2022.)

Suomen Metsämuseo Luston perustamisen kausi kesti 1990-luvun. Museo syntyi, sai museorakennuksen, kokoelmat, ensimmäisen

perusnäyttelyn, henkilökunnan, toimintamuodot ja yleisönsä. Museolle 2000-luvun ensimmäinen reilu vuosikymmen oli monella tapaa laajenemisen kautta: museon laajennus valmistui, henkilökuntamäärä ja kokoelmat kasvoivat, toiminta monipuolistui. 2010-luvulta alkaen museo on elänyt aineetonta käännettä, millä tarkoitetaan paradigman muutosta aineettoman kulttuuriperinnön korostamiseen (Siivonen 2019). Metsäkulttuurisen ilmiön luetteloinnin ja kansalliseen tai jopa kansainväliseen luetteloon hakemisen konkreettisista tavoitteista on tultu kauas. Elävä perintö on muuttunut merkitykselliseksi tavaksi olla olemassa ihmisiä ja yhteisöjä varten, osana luontoa ja muunlajisten joukossa, kestävää tulevaisuutta rakentaen. Museo toimii ennen kaikkea verkostoissa – mutta on uudistanut myös laajan ydinnäyttelynsä. Sen nimi on Metsäsuhteiden maa, ja siellä kävijä voi elämyksellisessä tilassa tarkastella metsäsuhteita monista ja parhaimmillaan yllättävistäkin näkökulmista.

Kirjallisuus

- Apajalahti, Eeva-Lotta, Inkeri Aula, Terhi Ek, Tuulikki Halla, Maija Halonen, Eeva Kallio, Reetta Karhunkorva, Jaana Laine, Lotta Leiwo, Karoliina Lummaa, Anne Matilainen, Annukka Näyhä, Emmi Salmivuori, Tiina Seppä ja Tuomo Takala. 2022. ”Ihmistieteelliset näkökulmat ja rinnakkaiset tulevaisuuspolut – katsaus metsäsuhdetutkimuksen kenttään.” Teoksessa *Metsät ja tulevaisuus*, toimittaneet Leena Paaskoski ja Heikki Roiko-Jokela, 13–52. Vuosilusto 14. Punkaharju: Suomen Metsämuseumusto ja Metsähistorian Seura. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-20230111269>.
- Haapoja-Mäkelä, Heidi. 2020. ”Elävät perintömme. Kansallinen me aineettoman kulttuuriperinnön luetteloinnissa.” *Suomen Museo* 127: 49–66. Luettu 7.2.2024. <https://journal.fi/suomenmuseumo/article/view/109155/64070>.
- Halla, Tuulikki, Reetta Karhunkorva, Sirpa Kärkkäinen ja Leena Paaskoski. 2019. *Metsäsuhdemenetelmä*. Luston julkaisuja 2. Punkaharju: Suomen Metsämuseumosäätiö.
- Halla, Tuulikki, Reetta Karhunkorva, Jaana Laine, Leena Paaskoski. 2021. ”Human forest relationship in Finland.” Teoksessa *European Forests – Our Cultural Heritage*, toimittaneet Elisabeth Johann, Jürgen Kusmin ja Jiri Woitsch. Praha: Nová tiskárna Pelhřimov ja Institute of Ethnology of the Czech Academy of Sciences.

- Halla, Tuulikki, Jana Holz, Reetta Karhunkorva ja Jaana Laine. 2023. "The concept of the human-forest relationship (HFR) – Definition and potentials for forest policy research." *Forest Policy and Economics* 153 (2023). <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2023.102995>.
- Hankonen, Ilona. 2021. *Ihmisiä metsässä. Luonto kulttuuriympäristökysymyksenä. Kultaneito/ Suomen kansantietouden tutkijain seura.* Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Häyrinen, Liina ja Sari Pynnönen. 2020. "A Review of the Concepts and Measurements for Connection to Nature and Environmentally Responsible Behaviour – a Call for Research on Human-Forest Relationships." *Current forestry reports* 6 (4): 323–338. <https://doi.org/10.1007/s40725-020-00131-6>.
- ICOM. 2005. *Museotyön eettiset säännöt.* International Council of Museums. Luettu 6.2.2024. <https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/ICOMIN-MUSEOTY%C3%96N-EETTISET-S%C3%84%C3%84NN%C3%96T.pdf>.
- Illukka, Kaisa. 2020. *Itsevarmasta metsäsuhteesta kammottavaan ja epävarmaan. Luonnon poliittisuus kasvatuksessa.* Kuvataidekasvatuksen maisterintutkielma. Helsinki: Aalto-yliopisto.
- Kanerva, Anna ja Ritva Mitchell. 2015. "Johdanto." Teoksessa *Elävä aineeton kulttuuriperintö. Hankkeen loppuraportti*, toimittaneet Anna Kanerva ja Ritva Mitchell, 15–32. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cuporen verkkojulkaisuja 28. Helsinki: Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cupore: Helsinki. Luettu 7.2.2024. https://www.cupore.fi/images/tiedostot/elavaaineetonkulttuuriperinto_loppuraportti.pdf.
- Karhunkorva, Reetta, Sirpa Kärkkäinen ja Leena Paaskoski. 2017a. *Metsäsuhteiden kenttä.* Luston julkaisuja 1. Punkaharju: Suomen Metsämuseo Lusto.
- Karhunkorva, Reetta, Johanna Lehto-Vahtera ja Leena Paaskoski. 2021. "Das Land der Waldbeziehungen – Wie das lebendige Erbe das Museum erneuert." *Jahrbuch für finnisch-deutsche Literaturbeziehungen* 53. Helsinki: Deutsche Bibliothek Helsinki.
- Karhunkorva, Reetta, Airi Matila ja Leena Paaskoski. 2017b. Eläviä suhteita metsään ja perintöön. Teoksessa *ELOSSA. Luonto ja elävä kulttuuriperintö*, toimittaneet Aura Kivilaakso ja Leena Marsio. Helsinki: Museovirasto. Luettu 9.6.2025. <https://stpiensivustotprod.blob.core.windows.net/aineeton/PDF/elossa-Luonto-ja-elava-kulttuuriperinto.pdf>.
- Karhunkorva, Reetta ja Leena Paaskoski. 2015. "Aineeton metsäkulttuuriperintö." Teoksessa *Aineettoman läsnäolo. Kulttuuriperinnön tulkintoja*, toimittanut Riitta Vanhatalo. Kotiseutu-vuosikirja 2015. Helsinki: Suomen Kotiseutuliitto. Luettu 7.2.2024. <https://issuu.com/kotiseutuliitto/docs/kotiseutu2015/14>.
- Karhunkorva, Reetta ja Leena Paaskoski. 2025. "Perintö, elanto ja luontoyhteys. Metsänomistajien maaseutuun kiinnittyvät metsäsuhteet." Teoksessa *Monikerroksinen maaseutu: arki, muistot ja mielikuvat*, toimittaneet Ville Pöysä, Helena Ristaniemi, Lauri Julkunen ja Kaisa Vehkalahti. Helsinki: Gaudeamus.

- Karhunkorva, Reetta, Leena Paaskoski, Airi Matila ja Nora Arnkil. 2016. *Merikityksellinen metsäkulttuuri*. Tapion raportteja nro 10. Helsinki: Tapio Oy. Luettu 7.2.2025. https://tapio.fi/wp-content/uploads/2021/11/julkaisu_merikityksellinen-metsakulttuuri.pdf.
- Lillbroända-Annala, Sanna. 2014. ”Kulttuuriperintö prosessina ja arvottamisen välineenä.” Teoksessa *Muuttuva kulttuuriperintö*, toimittaneet Tytti Steel, Arja Turunen ja Maija Santikko, 19–40. Ethnos-toimite 16. Helsinki: Ethnos ry.
- Lusto. 2018–2024. Suomen Metsämuseo Luston strategia 2018–2024.
- Metsäsuhdeklubi. 2024. Suomen Metsätieteellisen Seuran tieteenalakerho. Luettu 5.2.2024. <https://metsatiede.org/klubit/metsasuhdeklubi/>.
- Museovirasto 2024. ”Suomalainen metsäsuhde.” *Elävän perinnön kansallinen luettelo*. Luettu 6.2.2024. https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/Suomalainen_mets%C3%A4suhde.
- Paaskoski, Leena. 2014. ”Experienced, Recollected and Reconstructed. The Establishment of Nordic Forest Museums in the 1940s–60s.” *Nordisk Museologi* 1: 21–36.
- Paaskoski, Leena ja Heikki Roiko-Jokela, toim. 2018. *Suomalainen metsäsuhde*. Vuosilusto 12. Punkaharju: Suomen Metsämuseo Lusto ja Metsähistorian Seura ry. Luettu 7.2.2024. <https://lusto.fi/wp-content/uploads/2023/03/Vuosilusto12.pdf>.
- Paaskoski, Leena, Katriina Siivonen, Noora Vähäkari, Pauliina Latvala-Harvilahti, Päivi Pelli, Maria Granlund ja Teppo Hujala. 2022. *Dynaaminen museo ja tulevaisuusperintöverstas. Käsikirja museoiden ekososiaaliseen sivistystyöhön*. Luston julkaisuja 6. Savonlinna: Suomen Metsämuseo Lusto. Luettu 7.2.2024. <https://lusto.fi/wp-content/uploads/2022/03/lusto-dynaaminen-museo.pdf>.
- Puustinen, Sari. 26.10.2022. ”Luontokadon juurisyys Suomen metsissä ja metsäsuhteessa.” Julkaisematon esitelmä Metsäsuhdeklubin iltapäiväsessiossa Suomen Metsätieteellisen Seuran Metsätieteiden päivässä Helsingissä loka-kuussa 2022.
- Siivonen, Katriina. 2019. ”Intangible cultural heritage will revolutionise the future.” Teoksessa *Wohin geht die Reise? Eine Geburtstagsgabe für Johanna Rolshoven*, toimittaneet Sabine Eggmann, Susanna Kolbe ja Justin Winkler. Akroama: Basel.
- Tuomi-Nikula, Outi, Riina Haanpää ja Aura Kivilaakso. 2013. ”Kulttuuriperintökysymysten äärellä.” Teoksessa *Mitä on kulttuuriperintö?*, toimittaneet Outi Tuomi-Nikula, Riina Haanpää ja Aura Kivilaakso. Tietolipas 243. Helsinki: SKS.
- Yleissopimus 47/2013. *Yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta*. Luettu 6.2.2024. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2013/20130047/20130047_2.

IV

*Unescon sopimus
ja aineettoman kulttuuri-
perinnön suojelun käsitteet ja
kehykset kansainvälisessä
kontekstissa*

Aineettoman musiikkiperinnön ekologiset ulottuvuudet ja seuraamukset

Musiikkikasvatuksen transformatiiviset mahdollisuudet Nepalissa

Vilma Timonen

 <https://orcid.org/0000-0003-3744-0213>

Heidi Westerlund

 <https://orcid.org/0000-0003-3354-9473>

Aineeton musiikkiperintö (*intangible music heritage*) yhtenä aineettoman kulttuuriperinnön osa-alueena on noussut musiikki-alan kansainvälisessä keskustelussa tärkeään asemaan. Ajatus musiikista aineettomana kulttuuriperintönä liitetään erityisesti Unescon vuoden 2003 aineettoman kulttuuriperinnön suojeluso-pimukseen (Unesco 2022), jonka toisen artiklan mukaan aineeton kulttuuriperintö on ”käytäntöjä, kuvauksia, ilmauksia, tietoa, taitoja – sekä niihin liittyviä välineitä, esineitä, artefakteja ja kulttuurisia tiloja – jotka yhteisöt, ryhmät ja joissain tapauksissa yksityishenkilöt tunnustavat osaksi kulttuuriperintöään” (Yleissopimus 47/2013). Musiikkiperinteiden käsitteellistäminen aineettomana kulttuuriperintönä on tuonut musiikkialan keskusteluun tarpeen tunnistaa ja huomioida laajasti monimuotoiset perinteet ja erityisesti suullisesti välittyvä perinne. Aineettoman kulttuuriperinnön keskusteluissa korostuu näin Unescon sopimuksen ja kestävän kehityksen suositusten mukainen ajatus siitä, että kollektiivisesti tunnustettu perinne tulisi pitää elinvoimaisena (Istvandity 2021). Kulttuuriperintöön liittyvät kansainväliset sopimukset ja toiminta-

ohjelmat voidaan tällöin nähdä tärkeänä poliittisena työkaluna, sillä niiden tarkoitus on lisätä kiinnostusta monimuotoisia musiikkiperinteitä kohtaan sekä toimia velvoittavana erityisesti sellaisissa konteksteissa, joissa paikallinen perinnesäilytys ja siihen liittyvät kulttuuriset merkitykset ovat uhanalaisia.

Viimeaikaisessa keskustelussa maailman aineettoman kulttuuriperinnön vahvistaminen on yhdistynyt edelleen laajempiin kestävä kehityksen tavoitteisiin ja erityisesti Yhdistyneiden kansakuntien kestävä kehityksen globaaliin Agenda 2030 -toimintaohjelmaan (United Nations 2015). Agenda 2030 peräänkuuluttaa toimintaa, jossa kehityksen tulisi tasapainottaa sosiaalista, taloudellista ja ympäristön kestävyttä. Se korostaa keskenään hyvin erilaisten, kuten sosiaalisten, ympäristöllisten ja taloudellisten tavoitteiden keskinäisriippuvuutta (United Nations Development Program 2022). Toisin sanoen yhtäältä ympäristön ja luonnon ekologiseen kestävyteen liittyviä ongelmia ja toisaalta sosiaalisia, taloudellisia tai kulttuurisia näkökulmia ei tulisi tarkastella toisistaan erillään, vaan toisiinsa kytkeytyneinä ja linkittyneinä systeemisinä kokonaisuuksina (Biggs ja muut 2022). Agenda 2030 ohjaa näin tarkastelemaan myös musiikkiperinnön välittymisen prosesseja systeemisesti, jolloin kysymys ei ole vain perinnön kestävydestä, vaan myös siitä miten musiikkiperintö edesauttaa tai mahdollisesti estää laajemman yhteiskunnallisen kestävyden, esimerkiksi sukupuolisen tasa-arvon, toteutumista.

Tarkastelemme tässä luvussa aineettoman musiikkiperinnön ekologisia ulottuvuuksia ja seuraamuksia systeemissä viitekehityksessä. Käytämme esimerkkinä Nepaliläisiä konteksteja ja väitämme, että musiikkiperinteiden elinvoimaisuutta tulee tarkastella laajemmalla kestävä kehityksen viitekehityksessä, ja erityisesti niiden sukupuolittuneisuuden näkökulmasta.¹ Vaikka sukupuolten välinen epätasa-arvo on yleistä koko Kaakkois-Aasian alueella (Roces 2022), on se Nepalissa räikeää (Rana ja Koirala 2021) ja ilmenee myös

1 Tarkastelu kytkeytyy kulttuuriperintödiskurssiin, minkä vuoksi käytämme aineetonta musiikkiperintöä kattokäsitteenä Nepaliläisille musiikkiperinteille.

musiikillisissa käytännöissä. Musiikkiperinteiden ylläpitäminen on Nepalissa ollut pääosin miesten tehtävä ja valtaosassa perinteitä naiset eivät ole saaneet esittää musiikkia tai osallistua musiikkia sisältäviin rituaaleihin julkisissa paikoissa ja sosiaalisissa tiloissa naisiin kohdistuvan stigman vuoksi (Westerlund ja Partti 2018; Westerlund ja muut 2025). Erityisesti yhteisöjen perinnesäveltäjien sukupuolittuneisuus ilmenee systemaattisesti maan sadoissa vuotuisissa festivaalirituaaleissa, joissa pääasiassa miesten tuottama musiikki ylläpitää paitsi etnisiä identiteettejä, myös uusintaa ja normalisoi kollektiivista patriarkaalista järjestystä (Westerlund ja muut, painossa). Musiikkiperinne toisintaa näin naisten sulkeamista julkisesta elämästä vastoin jopa maan omia pyrkimyksiä tasa-arvon lisäämiseksi (Government of Nepal 2019).

Vaikka globaalit politiikkasuositukset painottavat sekä aineettoman kulttuuriperinnön elinvoimaisuuden ylläpitämistä (esim. Unesco 2022) että naisten ja tyttöjen oikeuksien ja yhteiskunnallisen osallisuuden vahvistamista (esim. Agenda 2030), musiikkialan tutkimus ja keskustelu aineettomasta musiikkiperinnöstä ei tyypillisesti tunnista näiden kahden tavoitteen välistä systeemistä jännitettä, eikä sitä että sukupuolten välisen tasa-arvon lisääminen voisi olla musiikkiperinnön elinvoimaisuuden ehto muuttuvassa yhteiskunnassa. Vaikka kulttuuriperinnön tutkimuksessa on tunnistettu sekä perinteiden että perinnöllistämisen prosessien sukupuolittuneisuus ja se, että kulttuuriperintö edistää usein maskuliinista näkemystä niin menneestä kuin nykyisyydestä (Blake 2014; Smith 2008) ja vaikka etnomusikologiset tutkimukset ovat huomioineet jo 1980-luvulla sukupuolten eriarvoisuuden Nepalin musiikkikulttuurissa (Grandin 1989; Stirr 2017; Widdess 2013), tutkimusta musiikkikasvatuksen transformatiivisista mahdollisuuksista naisten ja tyttöjen yhteiskunnallisen osallisuuden tai musiikkikoulutuksen lisäämiseksi tässä kontekstissa löytyy vain vähän (ks. kuitenkin Westerlund ja muut 2021a; Westerlund ja Partti 2018).

Ehdotamme luvussamme *ekologisen tietoisuuden* (Morton 2018; Barrett ja Westerlund 2024) lisäämistä ja *systeemistä refleksiivisyyttä* (Westerlund ja muut 2021b; Westerlund 2023) aineettoman

musiikkiperinnön tarkasteluun osana musiikkikasvatusta. Näemme musiikkikasvatuksen potentiaalisena transformatiivisena sosiaalis-spatiaalisenä ekologisenä systeeminä (Westerlund ja muut 2025), joka paitsi siirtää musiikillisia tietoja ja taitoja seuraaville sukupolville, voi myös haluttaessa pyrkiä ”korjaamaan” hierarkisia suhteita ja epätasa-arvoistavia yhteyksiä sekä luomaan uusia materiaalisia tiloja ja paikkoja musiikille. Näkökulma ohjaa tarkastelemaan musiikkiperinnön ja sosiaalisen elämän sekä näihin liittyvän materiaalsen ympäristön todellisuuden kuten esimerkiksi paikan ja tilan-suhteita ja keskinäisriippuvuuksia sekä edelleen näiden keskinäisriippuvuuksien kerrannaisvaikutuksia yhteiskunnan eri sektoreilla kestäväen kehityksen näkökulmasta.

Ekologinen, systeeminen ajattelu ohjaa toimijoita haastamaan norminmukaista toimintaa sekä tunnistamaan musiikkikäytäntöjä sosio-poliittisina ja spatiaalisenä vuorovaikutuksellisenä ilmiönä, jotka vaikuttavat ihmisten elämään. (Barrett ja Westerlund 2024, 2.) Ekologisella tietoisuudella tarkoitamme musiikkiperinteen puitteissa toimivien muusikoiden ja musiikkikasvattajien kapasiteettia tunnistaa musiikillinen käytäntö paitsi sosiaalisena, myös materiaalisena ja poliittisena systeeminä, joka voi omalta osaltaan edesauttaa laajempia yhteiskunnallisia muutosprosesseja. Ekologisen tietoisuuden avulla voimme tiedostaa toiminnan sekä toivotut että ei-toivotut sosiaaliset ja materiaaliset seuraamukset, sekä lisätä kykyämme kuvitella uudelleen niitä itsestään selvänä pidettyjä sosiaalisia rakenteita, jotka ylläpitävät systeemisesti ei-toivottuja yhteiskunnallisia seuraamuksia (Barrett ja Westerlund 2024; Westerlund 2023). Filosofin Timothy Mortonin mukailleen ekologinen tietoisuus tarkoittaa ”eettistä ja poliittista ajattelua ja toimintaa monella, ei vain yhdellä tasolla” (Morton 2018, 32–33). Ekologinen, suhteisiin perustuva tietoisuus auttaa ymmärtämään ”musiikillisen toiminnan kompleksista systeemisyyttä siten, että tarkastelussa ovat mukana toiminnan sekä positiiviset että negatiiviset sosiaaliset ja yhteiskunnalliset ulottuvuudet ja seuraamukset” (Westerlund 2023, 458). Sen avulla voidaan tunnistaa, kuinka musiikilliseen toimintaan liittyvät sosiaaliset ja usein julkiset valtahierarkiat ”muovaavat

kollektiivista todellisuutta sekä tämän myötä yksilöiden ja ryhmien erilaisia (myös epäoikeudenmukaisia) mahdollisuuksia yhteiskunnassa” (emt., 458–459). Musiikkikasvatuksessa ekologis-eettinen tietoisuus velvoittaa ”tietoisesti korjaamaan alistavia ja ulossulkevia käytäntöjä sekä tarkastelemaan kriittisesti niin yksilöiden, ryhmien kuin yhteisöjen keskinäisiä suhteita sekä näiden suhdetta ympäristöön ja luontoon” (emt., 459).

Tarkastelemme ensin perinne- ja perintökäsitysten kiinnittymistä musiikkikasvatukseen ja musiikkikasvatuksen ”moraaliseen ekologiaan” (Barrett ja Westerlund 2024) osoittaen, että neutraaliuteen pyrkivä eurosentrinen ja angloamerikkalainen tutkimusperinne ei ole huomionnut riittävästi aineettoman musiikkiperinnön näkökulmaa, eikä musiikkiperinteen sosiaalisten rakenteiden ja arvojen keskinäisriippuvuutta suhteessa muihin ekosysteemeihin (muun muassa kasvatusta, uskonto, politiikka, talous, luonnonympäristö). Lopuksi osoitamme, miten keskinäisriippuvuus ilmenee Nepalin musiikkikulttuureissa. Osoitamme myös Nepalin esimerkkien avulla, miten musiikkikasvatus voi pyrkiä toimimaan systemaattisesti transformatiivisena, sukupuolten yhdenvertaisuuteen² pyrkivänä muutosvoimana kestävään kehitykseen pyrkivässä toimintaympäristössä ja yhteiskunnassa. Väitämme, että musiikkikasvatus voi olla perintökontekstissa lähtökohtaisesti transformatiivista, jos ala tunnistaa musiikkiperinnön osana sosiaalista ja materiaalista ekologiaa ja sen riippuvuussuhteen näennäisesti musiikin ulkopuolella oleviin ekosysteemeihin. Tämä vaatii myös sitä, että alan toimijat omistautuvat mielikuvituksen käyttöön epäoikeudenmukaisten ja negatiivisten rakenteiden purkamiseksi. Toisin sanoen musiikkiperinnön transformatiivisuus edellyttää uusien, tasa-arvoisempien käytäntöjen kuvittelukykyä ja toimeenpanoa.

2 Ymmärrämme sukupuolen monimuotoisena käsitteenä huolimatta siitä, että tässä tarkastelussa käytämme binääristä ilmaisua.

Perintö- ja perinnekäsitykset musiikkikasvatuksessa: kohti dynaamista ja transformatiivista näkökulmaa

Unescon sopimus korostaa muodollisten ja epämuodollisten koulutusympäristöjen roolia perinteiden tunnistamisessa sekä niiden elinvoimaisuuden mahdollistajana (Unesco 2022, artikla 2.3.). Vaikka kulttuuriperintötutkimus on sivunnut kasvatuksellista toimintaa (Labrador 2022) ja perinnemusiikkeja on tarkasteltu myös kasvatuksen näkökulmasta erityisesti soveltavassa etnomusikologiassa (mm. Schippers 2009), ei musiikkikasvatusta yleensä käsitteellistetä aineettoman kulttuuriperinnön transformatiivisena voimavarana tai yhteiskunnan rakenteiden muutosvoimana. Musiikkikasvatuksessa muutosta tarkastellaan useimmiten musiikillisten käytäntöjen ulkopuolisena yhteiskunnallisena prosessina tai muutosta ohjaa ekspansiivinen ajatus, ”jossa musiikkikasvattajat haluavat tehdä vain enemmän sitä, mitä ovat aina ennenkin tehneet” (Westerlund 2023, 460). Seuraavassa pohdimme, kuinka perintö- ja perinnekäsitykset ja niiden muutos kiinnittyvät musiikkikasvatuksen tutkimukseen.

Käsitteet musiikillinen traditio, perinne, perintö ja käytäntö esitetään musiikkikasvatuksen tutkimuksessa usein synonyymisesti. Perinne, perintö ja kulttuuri voidaan nähdä toisiinsa yhteenkietoutuneina, mutta kulttuurien tutkimuksessa ne sisältävät kuitenkin erilaisia merkityksiä (Anttonen 2005). Käsitteiden perinne ja perintö voidaan ajatella kumpuavan erilaisista menneisyyskäsitteistä: Perinne yhdistetään usein paikallisuuteen, alueellisuuteen, jopa maalaisuuteen, ja sen ymmärretään koskettavan rajattua (usein etnisesti tai kulttuurisesti määriteltyä) ihmisryhmää. Perintö sen sijaan on laajempi ja avoimempi käsite suhteessa aikaan, paikkaan sekä ihmisryhmiin ja yhdistyy ennemminkin kansainvälisyyteen sekä globalisaatioon (Ronström 2014). Perintö ymmärretään myös vahvemmin poliittisena käsitteenä, sillä se on sidoksissa virallisiin asiayhteyksiin ja niihin liittyviin perinnöllistämisen prosesseihin (Haapoja-Mäkelä 2020). Sekä perinteen että perinnön termein puhuminen voidaan nähdä kollektiivisena merkityksenanto-

prosessina, jossa keskustelun kohde halutaan nähdä säilyttämisen arvoisena, velvoittavana ja ylevänä (Anttonen 2005).

Sekä etnomusikologiasta ponnistava angloamerikkalainen keskustelu eri musiikkiperinteistä musiikkikasvatuksessa että perinnemusiikkikoulutusta (*traditional music and transmission*) tarkasteleva tutkimus (esim. Leung 2018) on keskittynyt eri musiikkitraditioiden tyylillisiin piirteisiin sekä kontekstisidonnaisten esityskäytäntöjen ja 'autenttisten' ilmaisumuotojen kuvailuun. Tutkijat ovat korostaneet näiden kontekstisidonnaisten esityskäytäntöjen säilyttämistä ja suojelemista (Grant 2015). Etnomusikologiasta johdettu ymmärrys musiikillisesta perinteestä korostaa lisäksi tyypillisesti tiettyyn kulttuuriseen ja etniseen ryhmään kuulumista sekä siihen sidoksissa olevaa kollektiivista identiteettiä, käyttäytymismalleja ja arvoja, jotka nostetaan myös musiikkikasvatuksen normatiiviseksi ohjenuoriksi (esim. Elliott 1995). Keskeisenä transformatiivisena tavoitteena on ollut vähentää länsimaisen taidemusiikin ylivaltaa kasvatuksessa. Tutkijat ovat myös kritisoineet kaksijakoista näkökulmaa, jossa taidemusiikin arvot näyttäisivät edustavan eteenpäin katsovaa globaalisuutta, kun taas paikalliset perinnemusiikit taaksepäin katsovaa pysähtyneisyyttä (Bates 2013). Muun muassa Bates (2014) on lanseerannut musiikkikasvatukseen käsitteen juurtunut kosmopolitanismi (*rooted cosmopolitanism*). Siinä ala kiinnitetään ajatukseen tulevaisuusorientoituneesta globaalista kansalaisuudesta, jonka perustana on paikallisten musiikkikäytäntöjen tiedollinen ja taidollinen tuntemus sekä niihin liittyvien merkitysten ymmärtäminen, joka toimii väylänä globaalille kulttuuriselle ymmärrykselle. Perinnemusiikkia tarkastellaan tällöin paikallisuuden (*vernacular*) merkityksessä, jolloin tavoitteena on kasvatuksen kontekstin, ei niinkään tiettyjen musiikkikulttuurien maantieteellisesti määritellyn kulttuurisen kontekstin parempi huomioiminen (Bates 2013; 2014). Tutkimuksissa on myös korostettu tarvetta integroida alkuperäiskansojen tieto osaksi dekolonisoivaa musiikkikasvatusta (esim. Rakena ja muut 2024) sekä alkuperäiskansojen oikeutta omanlaisensa musiikkikasvatukseen (esim. Kallio ja Heimonen, 2018).

Etnomusikologiselle lähestymistavalle ominainen perintöä objektifioiva ja autenttisuuden säilyttämiseen vetoava musiikkitradiation idealisointi on musiikkikasvatuksen kontekstissa korostanut musiikillisten ilmaisutapojen monimuotoisuutta ja musiikkiperinnön itseisarvoa. Tutkimuksessa perintöä ja perinnettä ei tällöin yleensä nähdä osana laajempia sosiaalisia muutosprosesseja. Musiikillisten traditioiden ja aineettoman kulttuuriperinnön säilyttämistä korostava tutkimus ilmentää ennemminkin epäluuloa muutoshakuisuutta kohtaan, jonka muodollinen musiikkikasvatus (esimerkiksi koulu) saattaa tuoda musiikkiperinteen opetukseen (Schippers 2009; Shevock 2017). Musiikkiperinteen opetuskäytäntöjen autenttisuuden takaamiseksi tutkimuksissa on ehdotettu intensiivisempää yhteistyötä perinteenkantajien (*culture-bearer*), yhteisöjen ja kasvatuksen sekä koulutuksen instituutioiden välille (Campbell ja Banks 2018) ja korostettu perinteenkantajien asiantuntijaroolia kasvatuksellisissa ja koulutuksellisissa ympäristöissä (Campbell ja Chee-Hoo 2019). Perinteenkantajia on ehdotettu opettajan rooliin (esim. Klinger 1996) tai heidän tietämyksensä jakamista kasvatuksen ja koulutuksen ympäristöön esimerkiksi verkkomateriaalien avulla (Pecoraro 2021).

Näkökulmat eri musiikkiperinteiden suhteisiin ja merkitykseen kasvatuksessa ovat musiikkikasvatuksessa viime vuosikymmeninä asettuneet väljästi ottaen monikulttuurisen (esim. Elliott 1995; Campbell ja Banks 2018) ja interkulttuurisen musiikkikasvatuksen (esim. Westerlund ja Karlsen 2017; Westerlund ja muut 2021a) käsitteellisten sateenvarjojen alle. Kun näistä ensimmäisen pragmaattisena tavoitteena on ollut musiikillisen diversiteetin lisääminen ja musiikillisten käytäntöjen tasa-arvoisempi edustus musiikkikasvatuksessa, on interkulttuurisessa tutkimuksessa korostunut sosiaalinen ja kulttuurinen oikeudenmukaisuus, toiminnan dialogisuus ja ilmiöiden kompleksisuus (Westerlund ja muut 2021a). Tutkijat ovat enenevässä määrin kritisoineet yksipuolisesti ryhmien oikeuksiin ja kollektiiviseen identiteettiin perustuvaa monikulttuurista musiikkikasvatusta, josta puuttuu paitsi yksilön oikeus identiteetin muutokseen myös dynaaminen näkökulma yhteiskunnan muutoksesta ja

musiikkikasvatuksen transformatiivisesta roolista (esim. Hess 2015; Karlsen ja Westerlund 2015; Westerlund ja muut 2021b).

Kriittinen musiikkikasvatuksen tutkimus on tunnistanut, että myös perinnesiikkien opettamista ja oppimista ohjaavat erilaiset tiedonkäsitykseen liittyvät hierarkiat (Bates 2014; Bradley 2012) ja että etninen identiteetti yleisenä normatiivisena periaatteena voi kategorisoida ja essentialisoida ihmisiä (Kallio ja muut 2021; Karlsen ja Westerlund 2015; Westerlund ja muut 2021a). Westerlundin ja Karlsenin (2017) mukaan angloamerikkalainen monikulttuurinen musiikkikasvatus ohjaa opettajia kategorisoimaan musiikkiperinteet ”okulasentrisesti” etnisen tai maantieteellisesti määritellyn identiteetin mukaan, siten että identiteetin vaaliminen nostetaan yhteisöön kuuluvien yksilöiden ja musiikkikasvatuksen eettiseksi veloitteeksi. Tämä velvoite jättää vain vähän tilaa mahdolliselle transformatiiviselle rakenteelliselle muutokselle, tilapäisille ja muuttuville identiteeteille tai luovalle yksilönvapaudelle, jotka kuuluvat korkeintaan länsimaisten musiikkikulttuurien parissa toimivien etuoikeuksiin. Tiukasti rajattujen normatiivisten mallien sijaan kriittinen musiikkikasvatuksen tutkimus korostaa kasvatuksen tilannesidonnaisuutta (Allsup ja Westerlund 2012; Kallio, Westerlund ja Partti 2014), musiikkikasvatuksen eettisten periaatteiden kontekstuaalisuutta (Kallio ja Westerlund 2016; Westerlund ja Karlsen 2017), interkulttuurisen yhteistyön merkitystä itserefleksiivisyyden lisäämiseksi (Timonen ja muut 2021; Westerlund ja muut 2021a) sekä yksilöiden valinnanvapautta ja omakohtaisia tulkintamahdollisuuksia (Kallio ja muut 2021).

Musiikkikasvatuksen interkulttuurisen tutkimuksen voidaan näin ollen nähdä heijastavan yleisempiä aineettomaan kulttuuriperintöön liittyvän tutkimuksen trendejä. Esimerkiksi antropologi Angela M. Labrador (2022) kuvaa aineettomaan kulttuuriperintöön liittyvässä kasvatuksellisia näkökulmia kartoittavassa kirjallisuuskatsauksessaan, kuinka perinnön ymmärtäminen dynaamisena eikä staattisena on aiheuttanut perintöön liittyvän kasvatuksellisen diskurssin muutoksen. Perinnettä objektifoivasta, autoritäärisestä ulkoapäin määrittelevästä kulttuuriperintökoulutuksesta on siirretty

kohti kokonaisvaltaista kansalaisuuskasvatusta, jossa päämääränä on kriittisen ajattelun, osallistuvan kansalaisuuden prosessijohtoinen ja arvopohjainen kasvatuksellinen eetos (esim. Copeland 2005; 2009), ja jossa perintökasvatus kytketään laajempiin kestäväen kehityksen tavoitteisiin (Labrador 2022).

Muutos kohti dynamisempaa käsitystä aineettomasta kulttuuriperinnöstä ja kasvatuksen roolista perinnön vaalijana ja uudistajana näkyy myös politiikkasuosituksissa. Unescon, Unicefin, Maa-ilmanpankin, Yhdistyneiden kansakuntien ja muiden toimijoiden yhteinen toimenpidesuositus Koulutus 2030, Incheonin julistus (Unesco ja muut 2016), korostaa kriittistä ajattelua sekä yhteistoinnallista osaamista kasvatuksen tavoitteina. Julistuksen mukaan kriittinen ajattelu edellyttää yksilön kykyä tarkastella vallitsevia käsitteitä ja käytäntöjä monella tasolla. Toisin sanoen kasvatuksen keskeisenä päämääränä ei tulisi olla yksinomaan sulauttaa uusia sukupolvia olemassa olevaan sosiaaliseen ja kulttuuriseen järjestykseen ja perinteen jatkamiseen, vaan kehittää niiden kykyä kriittiseen refleksiivisyyteen, joka mahdollistaa yksilön irtautumisen näistä järjestyksistä.

Yksilöiden valinnanvapaus ja perinteen transformaation välttämättömyys on myös huomioitu Unescon aineettoman kulttuuriperinnön suojelusopimukseen liittyvissä politiikkasuosituksissa. Niin kutsuttu Faron sopimus (EN 50/2018) korostaa perinneyhteisöjen monimuotoisuutta, yksilöllisiä ulottuvuuksia yhteisöjen sisällä ja yksilön ja ryhmien moninaisia tapoja kiinnittyä perinteeseen. Sopimuksen mukaan ”kulttuuriperintöyhteisö koostuu ihmisistä, jotka arvostavat kulttuuriperinnön tiettyjä näkökohtia, joita he *haluavat* julkisen toiminnan puitteissa ylläpitää ja välittää tuleville sukupolville” (EN 50/2018, artikla 2, kurssiivi lisätty). Faron sopimus ei kuitenkaan toimi ohjenuorana sille, mitkä kulttuuriperinnön näkökohdat ovat niitä, joita halutaan ylläpitää ja välittää musiikkikasvatuksessa. Toisin kuin yleensä monikulttuurisessa musiikkikasvatuksessa, musiikkiperinnön huomioiminen ei tämän sopimuksen mukaan edellytä yhdenmukaista käsitystä perinteestä vaan voi pitää samanaikaisesti sisällään moninaisia

näkemyksiä demokraattisesti ja solidaarisesti. Suositusten taustalla oleva ajatus yksilön mahdollisuudesta vapautua perinteen normatiivisista rakenteista resonoi kasvatuksen ideaalin kanssa. Esimerkiksi Gert Biestan (2009) mukaan kasvatuksen tärkeimpänä päämääränä voidaan nähdä se, että yksilöt saavat valmiuksia tehdä omista lähtökohdistaan käsin informoituja, kriittisiä ja vastuullisia päätöksiä.

Perintökäsitykset tulevaisuusorientoituneessa, moniäänisessä musiikkikasvatuksessa: kohti ekologista tietoisuutta

Kuten edellä on käynyt ilmi, musiikkikasvatuksen kannalta on keskeistä, ymmärretäänkö perintö vankasti menneeseen kytkeytyneenä vai ohjaako toimintaa tulevaisuusnäkökulma. Ajallinen ymmärrys on noussut tärkeäksi viimeaikaisessa keskustelussa aineetoman musiikkiperinnöstä osana kestävästä kehitystä (esim. Allen ja muut 2014; Bennett ja muut 2014; Schippers ja Grant 2016; Titon 2015). Musiikkiperinnön jatkuvuus ja kestävä kehitys voidaan nähdä, lainaten filosofi Zygmunt Baumanin ajatusta, *retrotopiana* eli paluuna visioihin, ”jotka sijoittuvat hävinneeseen/varastettuun/hylättyyn vaikkakin ei kuolleeseen menneisyyteen” tai vaihtoehtoisesti, ”ei-vielä-syntyneeseen ja ei-olemassaolevaan tulevaisuuteen” (Bauman 2017, 5, kirjoittajien käännös). Vakiintunut menneisyyteen ankkuroitunut ymmärrys voi vahvistaa auktorisoivaa kulttuuriperintödiskurssia, joka on kuitenkin usein muotoutunut globaalien, kansallisten sekä yhteiskuntaluokkien valtarakenteisiin liittyvien arvostusten pohjalta (Smith 2006, 11). Unesco onkin tunnistanut menneisyyteen kytkeytyvän narratiivin ongelmallisuuden: termi *perinne* (*tradition*) poistettiin organisaation verkkosivuilta, koska sillä huomattiin olevan ei-toivottuja seuraamuksia yhteisöissä, joissa perinteen säilyttämisen varjolla on jatkettu eettisesti ja kulttuurisesti kestäättömiä käytäntöjä (Labrador 2022, 19). Menneisyysnarratiiviin liittyy lisäksi paitsi tiedollinen, myös

asiantuntijuuden ja tiedollisen auktoriteetin ongelma, mikäli tieto lokalisoituu nimenomaan vanhempiin sukupolviin ylisukupolvisessa tiedonsiirrossa. Kuten Labrador (2022, 21) huomauttaa, vallalla oleva sosiokonstruktivistinen lähestymistapa korostaa perinnetiedon eteenpäin siirtymistä monimuotoisissa sosiaalisissa, kulttuurisissa ja väliaikaisissa konteksteissa moninaisten toimijoiden dynaamisessa ja dialogisessa vuorovaikutuksessa.

Etnomusikologit Schippers ja Grant (2016) ovat kirjassaan *Sustainable futures for music cultures* ehdottaneet musiikin kestävyyyteen liittyvien kysymysten ymmärtämiseksi viiden alueen ekologista teoriaa (*Five domain approach*). Teoriassa musiikin eteenpäin siirtymisen tavat, musikkoiden rooli ja status yhteisössä ja yhteiskunnassa, materiaaliset ja poliittiset olosuhteet sekä ekonomiset näkymät vaikuttavat kaikki osaltaan musiikkikulttuurin elinvoimaisuuteen. Teoriassa vaikutus nähdään yksisuuntaisena. Toisin sanoen toiminnan päämääränä on itseisarvoisen musiikillisen toiminnan jatkuminen, ei niinkään perinteen mahdollisuudet ihmisen kokonaisvaltaiselle kasvulle ja laajemman yhteiskunnallisen kestävyuden tulevaisuusnäkökulmille. Jälkimmäisessä joudumme myös kysymään, mitä sosiaalis-ekologinen ympäristömme ja musiikki siinä voisivat olla, sen sijaan että kysyisimme, mitä musiikkiperintö sinänsä on nyt tai mitä se on ollut menneisyydessä. Viiden alueen lähestymistapa voi kuitenkin periaatteessa huomioida sen, että aineettoman musiikkiperinnön jatkumisen edellytyksenä voi olla esimerkiksi perinnön sukupuolittuneisuuden huomioiminen. Tutkijat eivät kuitenkaan artikuloi musiikkiperintöön liittyvien moraalisten ja uskonnollisten ulottuvuuksien merkitystä eivätkä musiikillisten käytäntöjen sosiaaliin hierarkioihin liittyviä jännitteitä suhteessa esimerkiksi yhteiskunnan laajempiin poliittisiin tasa-arvopyrkimyksiin. Näin viiden alueen lähestymistapa toistaa osaltaan musiikkikasvatuksessa yleistä tapaa esittää itse musiikki ja musiikkiperintö sosiaalis-poliittisesti neutraalina elämän alueena ja itseisarvollisena säilyttämisen kohteena.

Retrotopian vaihtoehdoksi on esitetty musiikkikasvatuksen uudelleenasetointia siten, että musiikkikasvatusta voitaisiin nähdä

jopa sosiaalisen ja yhteiskunnallisen muutoksen ytimessä (Westerlund ja Karlsen 2020). Tällöin toiminta ja toimijuus nostetaan keskeisiksi myös perinnöllistämisen prosesseissa (Harvey 2001), ja perintö voidaan käsitteellistää useiden toimijoiden dynaamisena prosessina, kuten Labrador (2022, 26) on ehdottanut. Perinnöllistämisen prosessissa voitaisiin tällöin tunnistaa perinnön elinvoimaisuuteen vaikuttavat yhteiskunnalliset ja globaalit ulottuvuudet, esimerkiksi eriarvoisuus, sekä näiden keskinäisriippuvuudet. Kallion ja Westerlundin (2016) tutkimus musiikkikasvatuksesta konfliktinjälkeisessä Kambodžassa tarjoaa esimerkin siitä, miten musiikkikasvattajina toimivat perinteenkantajat voivat positoida itsensä uudelleen muutoksen ja perinteen säilyttämiseen tähtäävien tavoitteiden välisessä jännitteessä. Tutkimuksessa kuvataan, kuinka heikommassa asemassa olevien lasten ja nuorten parissa toimivat paikalliset opettajat olivat tuskallisen tietoisia siitä, että suurin osa paikallisesta suullisesta musiikkiperinteestä ja muusikoista oli kadonnut kansanmurhan seurauksena ja ainoa keino heidän oman tietotaitonsa nopeaan ja tehokkaaseen eteenpäin siirtämiseen oli kodittomien tai huonossa sosiaalisessa asemassa olevien lasten intensiivinen opetus. Kambodžalaisten perinteiden opettajat pyrkivät kuitenkin yhdistämään eettisesti eri tarpeita: tarpeet sekä välittää paikallinen musiikki- ja tanssiperintö uudelle sukupolvelle että huomioida lasten ja nuorten hyvinvointi, sekä myös lasten tarpeet luoda yhteys globalisoitumisen tuomiin populaarimusiikin ilmiöihin. Vaikka kyseisen musiikkikasvatuksen moraalinen ekologia oli avoin uusille virikkeille, noudattivat opettajat kambodžalaisten musiikki- ja tanssiperinteiden eteenpäin siirtämisessä traditioiden pääperiaatteita.

Kuten Agenda 2030:n kestävä kehityksen tavoitteissa, myös viimeaikaisessa perintöekologioiden (*heritage ecologies*) tutkimuksessa korostetaan dynaamisuuden välttämättömyyttä ja ei-materiaalisten ja materiaalisten, inhimillisten ja ei-inhimillisten, samanaikaisia ja toisiinsa kytkeytyviä ulottuvuuksia. Esimerkiksi Harrison (2015, 28) näkee perinnön ”sarjana diplomaattisia profetioita” (kirjoittajien käänös), jotka ilmaantuvat heterogeenisissä toiminnan dialogeissa.

Harrison kääntää perintödiskurssin radikaalisti kohti tulevaisuutta korostaen perinnön mahdollisuutta osallistua aikamme sosiaaliin, taloudellisiin, poliittisiin ja ekologisiin haasteisiin:

Vaikka perintö tuotetaan osana keskustelua siitä, mikä menneisyydessä on arvokasta, sen merkityksen kokoaminen yhteen on mahdollista vain nykyhetkessä, tilassa, jossa katsotaan vastuullisesti kohti tulevaisuutta. [–] Voimme melkein sanoa, että ”uudella perinnöllä” ei ole mitään tekemistä menneisyyden kanssa, vaan että se on itse asiassa eräänlaista ”tulevaisuudentutkimusta”. (Harrison 2015, 35, kirjoittajien käänös.)

Ekologista tulevaisuuteen suuntautuvaa ja kokonaisvaltaista kestävyysnäkökulmaa ovat korostaneet myös tutkijat Torgeir Rinke Bangstad ja Þóra Pétursdóttir (2022) kirjassaan *Heritage Ecologies*. Bangstad ja Pétursdóttir näkevät perinnön resurssina, jonka lähtökohtana on orgaanisen ja epäorgaanisen ympäristön tasapainon ylläpitäminen ja ihmisten ja yhteisöjen hyvinvoinnin mahdollistaminen nyt ja tulevaisuudessa. Tämä ekologinen näkökulma ottaa huomioon perinnönmuodostuksen inhimilliset ja ei-inhimilliset ulottuvuudet osana laajempaa systeemistä verkostoa, jossa ihmisen toiminta, materiaaliset ja immateriaaliset ulottuvuudet vaikuttavat toisiinsa ja jossa jokainen osa-alue on merkityksellinen kokonaisuuden kannalta. Bangstadin ja Pétursdóttirin ekologinen näkökulma hälventää näin perintökeskusteluihin liitettyjä kahtiajakoja menneisyyden ja tulevaisuuden, luonnon ja inhimillisen kulttuurin sekä aineellisen ja aineettoman kulttuuriperinnön välillä. Esimerkiksi musiikki aineettomana kulttuuriperintönä merkityksellistyy suhteessa konkreettisiin paikkoihin ja sosiaaliin tiloihin sekä myös niihin liittyviin ulossulkemisen ja yhteenkuuluvuuden normeihin. Binäärisen ajattelun muutos kohti ekologiaa korostaa näin kokonaisvaltaista, kriittistä ja luovaa otetta sekä tunnistaa muutoksen tarpeen osana tervettä perintöekosysteemiä (Labrador 2022, 19). Kulttuuriperintö ei ole yhtenäinen yksikkö vaan sitä voidaan tarkastella muun muassa suhteessa

ihmisoikeuksiin, ilmastonmuutokseen, kehityksen kysymyksiin, köyhyyteen ja kaupunkikulttuurin uudistamiseen (Mozaffari ja Jones 2019, 3). Ekologinen näkökulma tarjoaa näin musiikkikasvatukselle kontekstuaalisia näkökulmia, joissa voivat yhdistyä niin perinteiden elinvoimaisuuteen kuin kasvatukselliseen tai muuhun laajempaan kestävyteen ja yhteiskunnalliseen tasa-arvoon liittyvät tavoitteet. Tarkastelemme seuraavaksi näiden näkökulmien mahdollisuuksia Nepalissa.

Musiikkikasvatuksen transformatiiviset mahdollisuudet Nepalin musiikkiperinnön elinvoimaisuuden suojelemiseksi

Etnomusikologisesti orientoitunut tutkimus on jo 1980-luvulla tunnistanut Nepalin musiikkiperinteiden sukupuolittuneisuuden ja siinä tapahtuvan hitaan muutoksen (esim. Grandin 1989; Stirr 2017; Widdess 2013). Nepalissa naiset ulossulkevat musiikkiperinteet voidaan liittää aineettoman musiikkiperinnön poliittiseen agendaan useasta suunnasta. Yhtäältä miesvaltaiset musiikkiperinteet ovat haavoittuvaisia maassa, jossa miljoonat nuoret miehet lähtevät vuosittain työn perässä ulkomaille jättäen vastuun sosiaalisen ja materiaalisen ympäristön kehittämistä naisille (Rijal 2022). Sukupuolten tasa-arvo voi kuitenkin periaatteessa lisätä naisten työllistymistä, sillä musiikilla on mahdollisuus kasvaa elinkeinona esimerkiksi osana kasvavaa turismia. Musiikkiperinteen harjoittamisella voi näin ollen olla merkittäviä taloudellisia kytköksiä turismin tehostaessa sekä taloudellista että kulttuurista kiertoa (Mozaffari ja Jones 2019, 3). Toisaalta perinnön välittämisen miesvaltaiset prosessit näyttävät auttamattoman vanhentuneilta jopa Nepal omien, sukupuolten yhdenvertaisuutta korostavien poliittisten suositusten näkökulmasta (ks. esim. Government of Nepal 2019). Aineettoman kulttuuriperinnön asiantuntijan, apulaisprofessori Janet Blaken (2014, 50) mukaan tutkimuksen tulisikin nähdä naisten musiikkiin liittyvä

toiminta suhteessa useisiin yhteiskunnallisiin olosuhteisiin ja niitä määrittäviin valtasuhteisiin, joissa naiset elävät. Tutkijat ovat kehottaneet kiinnittämään huomiota niihin tahattomiin seuraamuksiin, joita syntyy, mikäli maskuliinista näkökulmaa toisinnetaan ja vahvistetaan edelleen nykyisyydessä (Reading 2015, 401). Myös musiikkikasvatukselta voidaan edellyttää vastaavaa systeemistä refleksiivisyyttä ja ekologista tietoisuutta, jossa musiikkiperinnettä tarkastellaan monella tasolla (Morton 2018, 32–33) ja jossa eri tasojen keskinäistä riippuvuutta arvioidaan kasvatuksen kontekstissa ja tulevaisuuden näkökulmasta.

Nepalin julkisessa musiikkielämässä keskeisessä roolissa ovat yli sadan etnisen ryhmän kollektiivisiin käytäntöihin ja yhteisörituaaleihin liittyvät perinnesäätö (Stirr 2017) sekä toisaalta urbaanien ympäristöjen populaarimusiikki ravintoloissa ja muussa viihde-elämässä. Molemmista naisten asemaa leimaavat stigmat ja sosiaalinen kontrolli. Erityisesti perinnesäätö kiinnittyvät hindulaiseen tai hindulais-buddhalaiseen kastijärjestelmään, joka määrittelee ihmisten sosiaalisen aseman ja ammatin mukaan lukien naisten yhteiskunnallisen aseman (Mishra 2018; Toffin 2007). Muusikkous on Nepalin kastijärjestelmissä perinteisesti kuulunut alempien kastien edustajille (Mishra 2018; Toffin 2007). Vaikka kastijärjestelmä kiellettiin maassa jo vuonna 1963, vaikuttaa se edelleen voimakkaasti yhteiskunnan kaikilla tasoilla vastustaen sosiaalista liikkuvuutta ja muutosta (Bennett 2008). Etnisestä taustasta tai perheen sosiokulttuurisesta asemasta riippumatta suurin osa nepalilaisista naisista alistetaan patrilokaaliseen ja eksogaamiseen avioliittojärjestelmään (Mishra 2018), joka säätelee naisten sosiaalista osallistumista. Naisen odotetaan muuttavan aviomiehen vanhempien kotiin, hoitavan kotitaloustyöt sekä huolehtivan myös aviomiehen vanhempien hyvinvoinnista (Mishra 2018), jolloin mahdollisuudet kodin ulkopuoliseen elämään ja esimerkiksi musiikin harrastamiseen ovat rajalliset.

Treacyn (2020) haastattelemat populaarimusiikkiperinteen parissa toimivat naiset kuvasivat, kuinka heillä oli vähän, jos lainkaan, mahdollisuuksia musiikkiin liittyvien ammatillisten haavei-

Kuva 10. Miesten dominoivaa musiikkiperinnettä ylläpitävät moraaliset mekanismit Nepalissa (soveltaen Westerlund ja muut, painossa).

densa toteuttamiseen. Heidän perheensä olivat rajoittaneet naisten musiikin harjoittamista lukuisin eri tavoin vedoten kotitaloustöiden velvoitteeseen sekä naisten turvallisuuteen ja suojelemiseen. Vaikka muutamat tutkimuksen haastateltavista olivat osittain onnistuneet toimimaan muusikon tehtävissä, olivat he kokeneet alan sisäistä syrjintää sekä monenlaista häirintää sekä yleisön että kanssamuusikoiden taholta. Esimerkiksi instrumentalisteiksi raskaamman rockin pariin hakeutuneet naiset olivat joutuneet prostituutiosyytösten ja perättömien huhujen kohteeksi sekä riitaantuneet perheensä kanssa puolustaessaan oikeuttaan musisointiin. Huolimatta vähitellen muuttuvista asenteista, vakiintuneet musiikin esittämisen käytännöt ja niihin liittyvät ulossulkemisen moraaliset mekanismit eivät rohkaise perheitä antamaan työille mahdollisuutta opiskella musiikkia ja nuoria naisia hakeutumaan ammattimuusikoksi.

Vaikka naisilla on paikkansa joidenkin etnisten ryhmien ja kastien perinnesäveltämisessä, musisoivia naisia pidetään usein ”huonoina naisina” (Stirr 2018, 163). Erityisesti naisten julkinen musiikin

esittäminen ja harjoittaminen kantaa edelleen niin Nepalissa kuin koko eteläisessä Aasiassa assosiaatioita prostituutioon (Widdess 2013). Esimerkiksi kastijärjestelmän hierarkiassa alhaalla sijaitsevaan *Gāine*-kastiin kuuluviin, *Gandharviksi* kutsuttuihin, kylästä kylään kulkeviin *sāraṅgia* soittaviin ja tarinoita laulaviin muusikoihin on kuulunut myös naisia (Moisala 2013). Gandharva-ryhmän naiset ovat monin tavoin heikommassa asemassa sukupuolensa, köyhyytensä, alhaisen kastinsa sekä sosiaalisen asemansa musikon vuoksi. Heidän haavoittuvaa asemaansa kuvaa sanonta, jonka mukaan *sāraṅgin* soitto on naiselle pahasta, sillä se lyhentää naisen ikää (Moisala 2013). Vaikka naiset saattavat laulaa ja tanssia kodin piirissä, musiikkiperinnön jakamisen julkiset paikat ja ritualistiset tilanteet representoivat Nepalissa maskuliinista ja naisia alistavaa kulttuuria. Musiikkikasvatuksen haasteena onkin, miten ymmärrys musiikkiperinnöstä rakennetaan kasvatuksen kontekstissa, jossa tavoitteet sukupuolten tasa-arvosta ja perinnön säilyttämisestä näyttävät olevan keskenään ristiriidassa.

Musiikkikasvatuksen mahdollisuus muuttaa syvään sedimentoituneita sukupuolittuneita hierarkioita edellyttää Nepalissa rakenteiden tiedostamista ja jopa aktivismia. Westerlund ja Partti (2018) ovat kuvanneet elämäkerrallisessa tutkimuksessaan *newari*-yhteisöstä tulevan aktivisti-perinteenkantajan, Nuchhe Bahadur Dangolin työtä naisten ja tyttöjen musiikin harrastamisen ja ammatillisen toiminnan edistämiseksi. Newarien musiikilliseen elämään kuuluu keskeisesti *guthi*-järjestelmä, joka kokoaa paikallisesti keskittyneet yhteisöt musiikin harjoittamiseen (Widdess 2013, 5). Guthieissa yhteisön miehet kokoontuvat hengellisen musiikin, erityisesti hindulais-buddhalaisen *dāphā bhajan* äärelle sekä *pāncāi bājā* -kokoonpanoihin, joissa on erikokoisia lyömäsoittimia sekä puhaltimia (Grandin 2010). Guthien toiminta on tiukasti säädeltyä ja niihin on pääsy vain yhteisöön kuuluvilla henkilöillä (Stirr 2018). Naiset on perinteisesti suljettu guthien ulkopuolelle, sillä käsitykset kuukautisten tuomasta epäpuhtaudesta ovat estäneet naisten osallistumisen uskonnollisen musiikin harjoittamiseen sekä instrumenttien soittamiseen (Tuladhar 2018; Westerlund ja Partti 2018).

Huolimatta siitä, että viimeisen vuosikymmenen aikana dāphā- ja bājān-ryhmät ovat alkaneet avautua myös naisille (Grandin 2010), naisten julkinen esiintyminen on edelleen harvinaista (Tuladhar 2018).

Westerlundin ja Partin (2018) tutkimus kuvaa Nuchhe Bahadur Dangolin perintöaktivismia, joka sai alkunsa hänen nähtyään matkoillaan Euroopassa ja Aasiassa naisten olevan yhdenvertaisesti edustettuina eri musiikillisissa kokoonpanoissa. Dangol koh-tasi aluksi yhteisössään raivokasta vastustusta, minkä vuoksi hän joutui kehittämään erilaisia strategioita asenteiden muuttamiseksi (Westerlund ja Partti 2018). Hän aloitti työn omasta perheestään ja kutsui vasta sen jälkeen mukaan muita yhteisön naisia. Hän näytti yhteisön jäsenille kuvia ja videoita naismuusikoista eri maissa ja kutsui aviomiehet kuoron harjoituksiin valmistamaan ruokaa ja virvokkeita. Hän ymmärsi myös julkisen näkyvyyden merkityksen muutoksessa ja järjesti naisten ja tyttöjen esiintymisiä merkittäviin valtiollisiin tilaisuuksiin ja mediaan. Nucche Bahadur Dangolin opetustoiminta laajeni myöhemmin muun muassa monisukupolvi-seen ”Kotirouvien kuoroon”, jota Tuladhar (2018) on sittemmin tar-kastellut haastattelututkimuksessaan. Tuladhar kuvaa naisten arjen eri toimintojen keskinäisriippuvaisuutta ja sitä, kuinka perinteen parissa toimivien naisten systeeminen refleksiivisyys omasta yh-teiskunnallisesta asemastaan kehittyi musiikin opiskelun ja julkisen esiintymisen kautta. Kotirouvien kuoron naiset kuvasivat, kuinka kuoro toiminta vahvisti heidän henkilökohtaista toimijuuttaan ja sosiokulttuurista asemaansa newari-yhteisössä. He ilmaisivat roh-keammin mielipiteitään ja neuvottelivat omasta ajankäytöstään perheessään aktiivisemmin. Heidän aviomiehensä alkoivat myös tukea naisten mahdollisuuksia osallistua harjoituksiin ja tapahtu-miin ottamalla tarvittaessa vastuuta kotitaloustöistä. Konkreettinen esimerkki naisten toimijuuden vahvistumisesta yhteisössä oli se, että kylään oli rakennutettu vesijärjestelmä naisten aloitteesta.

Toinen esimerkki perintöaktivismista Nepalissa on vuonna 2017 perustetun Echoes in the Valley -festivaalin perustajajäsen-ten työ maan paikallisten musiikkiperinteiden pelastamiseksi

sekä asenteiden muutoksen edistämiseksi. Voittoa tavoittelematon Echoes in the Valley -organisaatio järjestää keväisin Kathmandun laaksossa organisaation nimeä kantavan kaksipäiväisen festivaalin, joka tuo yhteen eri etnisten ryhmien ja alkuperäiskansojen musiikkia, sekä uutta perinнемusiikkia Nepalista ja muualta maailmasta. Festivaali käyttää ”paikan tekemisen” ajatusta (*place-making*, esim. Schuermans ja muut 2012) muuttaen vuosisatoja vanhat yhteisöjen julkiset tilat, nykyisin kauppiaiden myyntitiloina toimivat *dabulit* uudelleen perinнемusiikin esityspaikoiksi. Naisten asemaa musiikkiperinteissä ajaa organisaation AmplifyHer-hanke ja periaate, jonka mukaan festivaalin esiintyjistä puolet tulee olla naisia. Lisäksi festivaali järjestää perinteisten käsityöläistaitojen työpajoja ja perinnekävelyitä, joissa paikallisoppaiden avulla tutustutaan festivaalin ympäristön aineelliseen kulttuuriperintöön ja niiden sosiokulttuuriin funktioihin, sekä erityisesti lapsille ja heidän perheilleen suunnattua ohjelmaa.

Festivaalin toteutuksen taustalla on ajatus julkisen pedagogiikan (*public pedagogy*, ks. esim. Sandlin ja muut 2016) mahdollisuudesta muuttaa asenteita kohti yhdenvertaisempaa yhteiskuntaa. Julkista pedagogiikkaa ohjaavat kysymykset ”mitä voisi tapahtua, mikä voisi olla mahdollinen suunta ja mikä voisi olla mahdollista” (Barrett ja Westerlund 2024, 61). Musiikkikasvatukselle festivaali tarjoaa toisin toimimisesta aktivistisia malleja, jossa musiikkiperinnön kestävyys tavoittelu yhdistyy useisiin Nepalin poliittisiin ja sosiaalisiin tavoitteisiin.

Lopuksi

Tässä luvussa olemme pyrkineet osoittamaan, että ekologisesti ja systeemisesti tietoinen musiikkikasvatus voi toimia transformatiivisena, jopa aktivistisena muutosvoimana muuttuvassa, kestävään kehitykseen pyrkivässä ympäristössä. Transformaation edellytyksenä on, että musiikkikasvatus alana ja alan toimijat tunnistavat musiikkiperinnön ja muiden ekosysteemin alueiden keskinäis-

riippuvuuden eivätkä pidä sitä musiikkiperinnön arvoa vähentävänä seikkana. Ekologisesta näkökulmasta tarkastellen aineettoman musiikkiperinnön kestävyys sekä laajempi yhteiskunnallinen ja kulttuurinen kestävyys voidaan näin ymmärtää menneisyyden ja tulevaisuuden yhteen kietoutuneina moninaisina näkökulmina, jossa musiikki ei ole erillinen, poliittisesti ja sosiaalisesti erillinen saareke yhteiskunnassa. Vastuullisesti toimivan musiikin ja musiikkikasvatuksen avulla on mahdollista osallistua laajempaan muutokseen, johon yhteiskunta ja sen moninaiset toimijat ovat sitoutuneet. Olemme pyrkineet osoittamaan Nepalín kontekstissa, että aineettomaan musiikkiperinteeseen liittyviä sosiaalisia odotuksia ja muun muassa naisten julkiseen elämään osallistumisen politiikkaa tulisi tarkastella kriittisestä laajemman kestävä kehityksen viitekehyksessä. Keskeiseksi toimintaa ohjaavaksi kysymykseksi nousee näin musiikkikasvatuksessa myös se, mitä perinne *tekee* tai *ei tee* tai *voisi tehdä paremmin* tai *parhaimmillaan* juuri tässä kyseisessä sosiokulttuurisessa ekologisessa ympäristössä.

Lähteet

Aineistot

- EN 50/2018. Euroopan Neuvoston puiteyleissopimus kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä. Luettu 16.12.2024. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2018/20180050/20180050_2.
- Unesco. 2022. *Basic Texts of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. 2022 Edition. Pariisi: UNESCO. Luettu 15.12.2023. https://ich.unesco.org/doc/src/2003_Convention_Basic_Texts-_2022_version-EN_.pdf.
- Unesco ja muut. 2016. *Education 2030: Incheon declaration and framework for action: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all*. Luettu 15.1.2024. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233813.locale=en>.

- United Nations. 2015. *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. Luettu 15.1.2024. <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>.
- United Nations Development Program (UNDP). 2022. *The SDGs in action*. Luettu 15.1.2024. https://www.undp.org/sustainable-development-goals?c_src=CENTRAL&c_src2=GSR.
- Yleissopimus 47/2013. *Yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta*. Luettu 15.1.2023. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteks-ti/2013/20130047/20130047_2.

Kirjallisuus

- Allen, Aaron S., Jeff Todd Titon ja Denise Von Glahn. 2014. "Sustainability and sound: Ecomusicology in inside and outside the academy." *Music and politics* VIII (2).
- Allsup, Randall ja Heidi Westerlund. 2012. "Methods and situational ethics in music education." *Action, Criticism, and Theory for Music Education* 11 (1): 124–148
- Anttonen, Pertti. 2005. *Tradition through Modernity: Postmodernism and the Nation-State in Folklore Scholarship*. Helsinki: Finnish Literature Society. <https://doi.org/10.21435/sff.15>.
- Bangstad, Torgeir Rinke ja Þóra Pétursdóttir, toim. 2022. *Heritage ecologies*. London: Routledge.
- Barrett, Margaret ja Heidi Westerlund. 2024. *Music education, ecopolitical professionalism and public pedagogy: Towards systems transformation*. Springer Briefs in Education. Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-45893-4_1.
- Bates, Vincent C. 2013. "Drawing from rural ideals for sustainable school music." *Action, Criticism, and Theory for Music Education* 12 (1): 24–46.
- Bates, Vincent C. 2014. "Rethinking cosmopolitanism in music education." *Action, Criticism, and Theory for Music Education* 13 (1): 310–327.
- Bauman, Zygmunt. 2017. *Retrotopia*. Cambridge: Polity.
- Bennett, Lynn. 2008. "Policy Reform and Culture Change: Contesting Gender, Caste, and Ethnic Exclusion in Nepal." Teoksessa *Inclusive states. Social policy and structural inequalities*, toimittaneet Anis A. Dani ja Arjan de Haan, 197–224. Washington DC: World Bank.
- Bennett, Dawn, Anna Reid ja Peter Petocz. 2014. "Creative workers' views on cultural heritage and sustainability." *Journal of aesthetics & culture* 6 (1): 244–76.
- Biesta, Gert. 2009. "Good education in an age of measurement: On the need to reconnect with the question of purpose in education." *Educational Assessment, Evaluation and Accountability* 21 (1): 33–46. <https://doi.org/10.1007/s11092-008-9064-9>.

- Blake, Janet. 2014. "Gender and Intangible Heritage." Teoksessa *Gender Equality, Heritage and Creativity*, 48–59. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Paris: Unesco.
- Bradley, Deborah. 2012. "Good for What, Good for Whom? Decolonizing Music Education Philosophies." Teoksessa *The Oxford Handbook of Philosophy in Music Education*, toimittaneet Wayne Bowman ja Ana Lucia Frega, 409–433. Oxford: Oxford University Press.
- Campbell, Patricia Shehan ja James A. Banks. 2018. *Music, education, and diversity. Bridging cultures and communities*. New York, NY: Teachers College Press.
- Campbell, Patricia Shehan ja Lum Chee-Hoo. 2019. *World Music Pedagogy. School-Community Intersections*. New York: Routledge.
- Copeland, Tim. 2005. *European Democratic Citizenship, Heritage Education and Identity*. Council of Europe.
- Copeland, Tim. 2009. "Archaeological Heritage Education: Citizenship from the ground up." *Treballs d'Arqueologia* 15.
- Elliott, David. 1995. *Music Matters. A New Philosophy of Music Education*. Oxford: Oxford University Press.
- Government of Nepal. 2019. *National curriculum framework for school education in Nepal*. Ministry of Education and Sports, Curriculum Development Centre.
- Grandin, Ingemar. 1989. *Music and Media in Local Life: Music Practice in a Newar Neighborhood in Nepal*. Linköping: Linköping University, Department of Communication Studies.
- Grandin, Ingemar. 2010. "Understanding change in the Newar music culture: the bhajan revisited." Esitelmä, marraskuu 2010. Symposium on music and ritual in the Himalayas. Department of religious studies, Yale. Luettu 15.12.2023. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:370674/FULLTEXT01.pdf>.
- Grant, Catherine. 2015. Endangered musical heritage as a wicked problem. *International Journal of Heritage Studies* 21 (7): 629–641. <https://doi.org/10.1080/13527258.2014.976245>.
- Haapoja-Mäkelä, Heidi. 2020. "Elävät perintömme. Kansallinen me aineettoman kulttuuriperinnön luetteloinnissa." *Suomen museo* 127: 49–66.
- Harrison, Rodney. 2015. "Beyond 'natural' and 'cultural' heritage: Toward an ontological politics of heritage in the age of Anthropocene." *Heritage & Society* 8 (1): 24–42. <https://doi.org/10.1179/2159032X15Z.00000000036>.
- Harvey, David C. 2001. "Heritage Pasts and Heritage Presents: temporality, meaning and the scope of heritage studies." *International Journal of Heritage Studies* 7 (4): 319–338. <https://doi.org/10.1080/13581650120105534>.
- Hess, Juliet. 2015. "Decolonizing music education: Moving beyond tokenism." *International Journal of Music Education* 33 (3): 336–347.
- Istvandity, Lauren. 2021. "How does music heritage get lost? Examining cultural heritage loss in community authorised music archives." *International*

- Journal of Heritage Studies* 27 (4): 331–343. <https://doi.org/10.1080/13527258.2020.1795904>.
- Kallio, Alexis Anja ja Marja Heimonen. 2018. "A toothless tiger? Capabilities for indigenous self-determination in and through Finland's extracurricular music education system." *Music Education Research* 21 (2): 150–160. <https://doi.org/10.1080/14613808.2018.1545014>.
- Kallio, Alexis Anja ja Heidi Westerlund. 2016. "The ethics of survival: Teaching the traditional arts to disadvantaged children in post-conflict Cambodia." *International Journal of Music Education* 34 (1): 90–103. <https://doi.org/10.1177/0255761415584298>.
- Kallio, Alexis Anja, Kathryn Marsh, Heidi Westerlund, Sidsel Karlsen ja Eva Sæther. 2021. "Introduction: The Politics of Diversity in Music Education." Teoksessa *The Politics of Diversity in Music Education*, toimittaneet Alexis Anja Kallio, Heidi Westerlund, Sidsel Karlsen, Kathryn Marsch ja Eva Saether, 1–11. Cham: Springer.
- Kallio, Alexis Anja, Heidi Westerlund ja Heidi Partti. 2014. "The quest for authenticity in the music classroom: Sinking or swimming?" *Nordic Research in Music Education Yearbook* 15: 205–224. <http://hdl.handle.net/11250/2372682>.
- Karlsen, Sidsel ja Heidi Westerlund. 2015. "Music teachers' repertoire choices and the quest for solidarity: Opening public arenas for the art of living with difference." Teoksessa *The Oxford Handbook of Social Justice in Music Education*, toimittaneet Cathy Benedict, Patrick Schmidt, Gary Spruce ja Paul Woodford, 373–387. Oxford: Oxford University Press.
- Klinger, Rita. 1996. *Matters of compromise: An ethnographic study of culture-bearers in elementary music education*. Luettu 15.12.2023. <http://ezproxy.uni-arts.fi/login?url=https://www.proquest.com/dissertations-theses/matters-compromise-ethnographic-study-culture/docview/304326604/se-2>.
- Labrador, Angela M. 2022. "Integrating ICH and education: A review of converging theories and methods." *International Journal of Intangible Heritage* 17: 18–36.
- Leung, Bo Wah, toim. 2018. *Traditional musics in the modern world: Transmission, evolution, and challenges*. Cham: Springer.
- Mishra, Mira. 2018. "Livelihoods, Households, and Womanhood in Nepal." Teoksessa *Women of Asia: globalization, development, and gender equity*, toimittaneet Mehrangiz Najafizadeh ja Linda Lindsey, 294–306. New York: Routledge.
- Moisala, Pirkko. 2013. "'Nobody should be forced to make a living by begging': Social exclusion and cultural rights of Gaine/Gandharva musicians of Nepal." *Yearbook for Traditional Music* 45: 13–27.
- Morton, Timothy. 2018. *Being Ecological*. Cambridge; Massachusetts: MIT Press.
- Mozaffari, Ali ja Todd Jones. 2019. "Introduction: Negotiation, Strategic Action, and the Production of Heritage." Teoksessa *Heritage Movements in Asia*.

- Cultural Heritage Activism, Politics, and Identity*, toimittaneet Ali Mozaffari ja Todd Jones, 1–31. New York: Berghahn Books.
- Pecoraro, Alexandra Sofia. 2021. *Learning pathways: A project and internship reflection*. Etnomusikologian maisterintutkielma. University of Maryland. <https://doi.org/10.13016/gbtm-yzxi>.
- Rakena, Te Oti, Clare Hall, Anita Preston ja David Johnson, toim. 2024. *Decolonizing and Indigenizing Music Education: First Peoples leading Research and Practice*. New York: Routledge.
- Rana, Bandana ja Samiksha Koirala. 2021. "Nepal's Gender Policies: Achievements and Challenges." *Nepal Public Policy Review* 1: 191–200.
- Reading, Anna. 2015. "Making feminist heritage work: gender and heritage." Teoksessa *The Palgrave handbook of contemporary heritage research*, toimittaneet Emma Waterton ja Steve Watson, 397–410. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Rijal, Aarya. 2022. "Opportunities and challenges of migration for Nepal." *Nepal Economic Forum*.
- Roces, Mina. 2022. *Gender in Southeast Asia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ronström, Owe. 2014. "Traditional music, heritage music." Teoksessa *The Oxford Handbook of Music Revival*, toimittaneet Caroline Bithell ja Juniper Hill, 43–59. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199765034.013.012>.
- Sandlin, Jennifer A., Jake Burdick ja Emma Rich. 2016. "Problematizing public engagement within public pedagogy research and practice." *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education* 38 (6): 823–835.
- Schippers, Huib. 2009. *Facing the Music: Shaping Music Education from a Global Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Schippers, Huib ja Catherine Grant, toim. 2016. *Sustainable Futures for Music Cultures: An Ecological Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Schuermans, Nick, Maarten Loopmans ja Joke Vandenabeele. 2012. "Public space, public art and public pedagogy." *Social & Cultural Geography* 13 (7): 675–682. <https://doi.org/10.1080/14649365.2012.728007>.
- Shevock, Daniel J. 2017. *Eco-literate music pedagogy*. New York: Routledge.
- Smith, Laurajane. 2006. *Uses of Heritage*. New York: Routledge
- Smith, Laurajane. 2008. "Heritage, gender and identity." Teoksessa *Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*, toimittaneet Brian Graham ja Peter Howard, 159–178. Aldershot: Ashgate.
- Stirr, Anna M. 2017. *Singing across divides: Music and intimate politics in Nepal*. Oxford: Oxford University Press.
- Stirr, Anna M. 2018. "Making a living as a musician in Nepal: Multiple regimes of value in a changing popular folk music industry." *Himalaya* 38 (1).
- Timonen, Vilma, Marja-Leena Juntunen ja Heidi Westerlund. 2021. "The Politics of Reflexivity in Music Teachers' Intercultural Dialogue." Teoksessa *The*

- Politics of Diversity in Music Education*, toimittaneet Alexis Anja Kallio, Heidi Westerlund, Sidsel Karlsen, Kathryn Marsh ja Eva Sæther, 39–52. Cham: Springer.
- Titon, Jeff. 2015. "Sustainability, Resilience, and Adaptive Management." Teoksessa *The Oxford Handbook of Applied Ethnomusicology*, toimittaneet Svanibor Pettan ja Jeff Todd Titon, 157–198. Oxford: Oxford University Press.
- Toffin, Gérard. 2007. *Newar society. City, village, and periphery*. Himal Books.
- Treacy, Danielle S. 2020. "Because I'm a girl": Troubling shared visions for music education." *Research Studies in Music Education* 42 (3): 310–325. <https://doi.org/10.1177/1321103X19845145>.
- Tuladhar, Riju. 2018. *Building social capital through music participation: A case of a female dapha/bhajan ensemble*. Kirjallinen opinnäyte. Helsinki: Taideyliopisto.
- Westerlund, Heidi. 2023. "Kriisien ja epävarmuuksien ajan ekopoliittinen ammatillisuus musiikkikasvatuksessa." Teoksessa *Musiikkikasvatus muutoksessa*, toimittaneet Heidi Partti ja Marja-Leena Juntunen, 452–475. Helsinki: Sibelius-Akatemia.
- Westerlund, Heidi ja Sidsel Karlsen. 2017. "Knowledge production beyond local and national blindspots: Remediating professional ocularcentrism of diversity in music teacher education." *Action, Criticism, and Theory for Music Education* 16 (3): 78–107. <https://doi.org/10.22176/act16.3.78>.
- Westerlund, Heidi ja Sidsel Karlsen. 2020. "Epilogue: Music teacher education engaging with the politics of diversity." Teoksessa *Visions for intercultural music teacher education*, toimittaneet Heidi Westerlund, Sidsel Karlsen ja Heidi Partti, 215–219. Cham: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-21029-8>.
- Westerlund, Heidi, Sidsel Karlsen, Alexis Anja Kallio, Danielle Shannon Treacy, Laura Miettinen, Vilma Timonen, Claudia Gluschkof, Amira Ehrlich ja Iman Bikram Shah. 2021a. "Visions for intercultural music teacher education in complex societies." *Research Studies in Music Education* 44 (2), 293–312. <https://doi.org/10.1177/1321103X211032490>.
- Westerlund, Heidi, Sari Karttunen, Kai Lehikoinen, Tuulikki Laes, Lauri Väkevä ja Eeva Anttila. 2021b. "Expanding professional responsibility in arts education: Social innovations paving the way for systems reflexivity." *International Journal of Education & the Arts* 22 (8). <https://doi.org/10.26209/ije22n8>.
- Westerlund, Heidi ja Heidi Partti. 2018. "A cosmopolitan culture-bearer as activist: Striving for gender inclusion in Nepali music education." *International Journal of Music Education*, 36 (4): 531–546.
- Westerlund, Heidi, Danielle Treacy, Katja Thomson ja Albi Odendaal. 2025. "Music educators as imaginative "designers". Emerging transformative ecopolitics in higher education." Teoksessa *The Transformative Politics of Music Education*, toimittaneet Tuulikki Laes, Gert Biesta ja Heidi Westerlund, 43–62. New York: Routledge.

- Westerlund, Heidi, Danielle Treacy ja Riju Tuladhar. Painossa. "Gender and music education in Nepali cultural ecosystems: Public pedagogy towards social and cultural sustainability." Teoksessa *Music Education in South Asia: Context and Practice*, toimittaneet André de Quadros ja Sandra Oberoi. New York: Routledge.
- Widdess, Richard. 2013. *Dapha: Sacred singing in a South Asian city. Music, performance, and meaning in Bhaktapur, Nepal*. SOAS Musicology series. Aldershot: Ashgate.

Käsityöstä kotiteollisuuteen ja takaisin

Käsitteet käsityön elävän perinnön suojelun raameina Pohjoismaissa ja kansainvälisesti

Elisa Kraatari

 <https://orcid.org/0000-0002-5113-6536>

Käsityö on arkisessa kielenkäytössä tavanomainen ja paljon käytetty sana. Puhutaan käsitöiden harrastamisesta, käsityönä tehtyjen tuotteiden arvostuksesta ja käsityötaidosta. Ihmisiä, jotka ovat erityisen harrastuneita ja taitavia käsityötekniikoissa saatetaan kutsua käsityöihmisiksi. Käsityö on siinä määrin kutoutunut jokapäiväisen kielen rekisteriin, ettei useinkaan tule pohtineeksi ja problematisoineeksi sen taustoja. Tässä luvussa tarkastelen käsityökulttuuriin liittyviä historiallisia kerroksia erityisesti pohjoismaisen vertailun kautta. Lähtökohtana ovat Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi ja siihen liittyvät akkreditoituneet kädentaitoalan keskusjärjestöt Suomessa (Käsi- ja taideteollisuusliitto Taito ry, Taitoliitto)¹, Ruotsissa (Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund, SHR, Hemslöjden) ja Norjassa (Norges Husflidslag). Yleissopimuksen akkreditoidut järjestöt pääsevät osalliseksi kansainväliseen järjestöfoorumiin (ICH NGO Forum), jolla on sopimuksen kansainvälisessä toimeenpanossa neuvoa antava rooli. Järjestöfoorumi kokoontuu erilaisiin keskustelutilaisuuksiin ja verkostoitumistapahtumiin sekä sopimuksen vuotuisiin kansainvälisiin kokouksiin.

1 Vuodesta 1913 vuoteen 1991 asti järjestön nimimääränä oli käsite *kotiteollisuus* ja järjestön nimi oli Kotiteollisuuden keskusliitto ry. (Ylönen 2003, 214.)

Suomen, Ruotsin ja Norjan akkreditoituilla kädentaitoalan keskusjärjestöillä on paljon samankaltaisia piirteitä, ja ne ovat tehneet keskinäistä yhteistyötä jo lähes sadan vuoden ajan. Tekstissäni avaam näitä järjestöjä yhdistävää historiaa ja keskityn käsityön käsitteellistämiseen, jota niiden parissa on tehty. Osoitan, että käsityö on ymmärrettävä yhteiskunnallisena ja kulttuurisena ilmiönä, joka sanallistamista ja käsitteellistämistä myöten on erilaisten neuvotte-lujen, kehittämisintressien ja arvomäärittelyjen kohde ja – kenties yllättävän usein – myös näiden väline. Käsityön problematisointi ja käsitehistoriallinen perkaaminen ohjaa huomaamaan, miten tärkeää on olla tietoinen siitä, millä sanastolla ja käsitteistöllä käsityön kulttuuriperinnöstä esimerkiksi Unescon sopimuksen yhteydessä kirjoitetaan kansainvälisissä yhteyksissä ja suomeksi.

Sopimus tunnistaa yhtenä aineettoman eli elävän perinnön ilmenemismuotona ”tiedot ja taidot perinteisten käsitöiden tuottamiseksi” (Unesco 2023d). Englanniksi sopimuksessa käytetään ilmaisua *traditional craftsmanship*, joka suomeksi on käännetty muotoon *perinteiset käsityöläistaidot* (Unesco 2022; Yleissopimus 47/2013). AKP-sopimus on lähtökohtaisesti kulttuuri- ja kulttuuriperintöpoliittinen ilmiö ja teksti, joka hahmottaa, kehystää ja myös rajaa käsittelemään kohteita, aineettoman kulttuuriperinnön eri muotoja. Sopimuksen muiden osa-alueiden (*domains*) ohella käsityöhön liittyvä perintö on vahvasti ajassa elävää ja siis historiallisesti kerrostunutta. Ei kuitenkaan ole aivan sattumanvaraista, millaiseksi esimerkiksi suomalainen käsityökulttuuri ja -perintö on muotoutunut, vaan taustalla on jo vuosisatoja myös määrätietoista kehittämistyötä ja -politiikkaa.

Käsitehistorian näkökulma

Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa käsitteistä ja käsitehistoriasta kiinnostuttiin erityisesti niin kutsutun tutkimuksen kielellisen käänteiden myötä 1900-luvun jälkipuoliskolta lähtien (Hyvärinen ja muut 2003, 10–11). Etenkin politiikan tutkimuksen kannalta

kielitieteellinen tai kielellisesti painottunut lähestymistapa tuki tutkimuksen alan kannalta keskeisten ja arkistenkin käsitteiden, kuten *yhteiskunta* tai *hallitseminen* tulkintaa latautuneina merkeinä, joiden historiallista kerrostuneisuutta voi avata esimerkiksi vanhojen lakitekstien tai asiakirjojen avulla (Palonen 2003, 569; Pekonen 2003; Kettunen 2003). Kulttuuri- ja kulttuuriperintöpolitiikan kannalta erityisinä kiinnostuksen ja tarkastelun kohteena ovat vastaavasti usein käsitteet *kulttuuri* ja *kulttuuriperintö*, joskin keskustelulle on jossain määrin ollut ominaista käsitteiden kattavuuden tarkastelu ja siten käsitteiden laajentumisen kytkeminen edelleen yhteiskunnallisiin kehityskulkuihin (esim. Pirnes 2008). Toisaalta on myös arvioitu kulttuuripolitiikan esiintymistä ennen eksplisiittistä kulttuuripolitiikan käsitettä (Bennett 2006; Sokka 2012, 25–26).

On selvää, että tieteen- tai tutkimuksenalan kattokäsite on toistuvasti analysoinnin ja käsittelyn kohteena. Se ei kuitenkaan poista sitä, etteivätkö lukuisat muut käsitteet, termit tai sanat tarjoaisi läh-
tökohtia kiinnostaville historian- tai politiikantutkimuksen tarkasteluille, vaikka joskus tutkimuksessa on haluttu arvottaa eri sanastoja.² Eri käsitteiden, termien ja sanojen suhteellinen relevanssi on luonnollisesti riippuvaista siitä, missä yhteydessä niitä tarkastellaan. Unescon aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen yhteydessä englanninkieliset käsitteet kuten *community engagement* tai *safeguarding* ovat keskeisiä ja niistä käytävät neuvottelut ja tehtävät käännökset eri kieliin ovat alan kannalta hyvin merkityksellisiä. Samalla ne ovat myös neuvottelun tuloksia ja kulttuuri(perintö)poliittisia käsitteitä, vaikka *yhteisön osallistuminen* tai *suojelu* voisivat aihepiiriä tuntemattomalle näyttäytyä neutraalisti ”vain sanoina”.

Vastaavasti arkiajattelussa *työ* ja *teollisuus* nähdään melko helposti aiheina, jotka kytkeytyvät välittömästi ja monipuolisesti yhteiskuntaan ja myös politiikkaan. Kun näihin lisätään etuliite *käsi-*

2 Artikkelissaan eurooppalaisista poliittisista käsitteistä Kari Palonen toteaa: ”Suomen kielen niin sanottu perinnesanasto (tuohivirsukieli) tai tekninen uudissanasto (bittikieli) eivät ole merkittäviä poliittiselle sanastolle” (Palonen 2003, 571).

(*käsityö, käsiteollisuus*), saattaa käsitepoliittinen arvo helposti kokea inflaation, koska *käsityöllä* ei suomalaisessa politiikan tutkimuksessa tai journalismissa ole samanlaista painoarvoa kuin *työllä* ja *teollisuudella*. Kuitenkin on niin, että siinä missä *yhteisö* tai *suojelu* voivat ilmetä yhtäältä arkisina sanoina tai toisaalta latautuneina käsitteinä, samoin *käsityö* voi olla sekä arkikielinen sana että problematisoituna ja tiettyyn kontekstiin asetettuna myös latautunut ja historiallisesti kerrostunut käsite. Tässä luvussa nostan keskiöön *käsityön* – ja siihen järjestöjen kautta kytkeytyvänä – *kotiteollisuuden* käsitteen yhteiskunnallisen ja poliittisen neuvottelun kohteena ja suhteutan niitä Unescon aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen tarjoamaan kehykseen.

Luvussa avaan ja erittelen ensiksi sitä, miten Unescon aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksessa ja siihen liittyvällä Unescon verkkosivulla sanallistetaan ja eritellään perinteistä kädentaitajuutta. Tätä kautta tartun käsityöstä käytettyihin sanoihin ja käsitteisiin ja etenen pohjoismaiseen vertailuun. Keskiössä on Suomessa *käsityötä* ”edeltäneen” *kotiteollisuus*-käsitteen avaaminen ja vertaileva pureutuminen Ruotsin, Norjan ja Tanskan *hemslöjd/husflid*-käsitteisiin. Vertailussa hyödynnän kotiteollisuusliikettä näissä maissa analysoineita ”nykyjulkaisuja” eli siis rajaan pois liikkeen aktiivisimman ajan aikalaiskirjallisuuden. Valikoidut teokset ovat hyödyllisiä siksi, että niissä eritellään ja jäsennetään *hemslöjd/husflid*-käsitteitä. Luvun loppuksi pohdin, miten käsityöalan kehittämissä järjestöjen pitkät ja käsitehistoriallisestikin monisyiset historialliset jatkumot mahdollisesti vaikuttavat siihen, miten AKP-sopimuksen mukaista perinteisen kädentaitajuuden osiota Pohjoismaissa hahmotetaan nykyisin. Luvussa pyrin näin avaamaan vertailukohtia ja ymmärrystä siihen, miten käsityön kulttuuriperintöä ja perinteistä kädentaitajuutta ja näihin liittyvää AKP-sopimuksen mukaista suojelutyötä on mielekäästä jäsentää, sanallistaa ja käsitteellistää suomalaisessa ja laajemmin pohjoismaisessakin kontekstissa, ja miten pohjoismaisten kotiteollisuusliikkeiden luomaa historiallista pohjaa voisi mahdollisesti tässä työssä hyödyntää tai peilata.

AKP-sopimus ja perinteinen kädentaitajuus

Aineettoman kulttuuriperinnön suojelun sopimusteksti itsessään mainitsee käsityön vain artiklassa kaksi, jossa luetellaan sopimuksen piiriin kuuluvia aloja, joista viidentenä mainitaan sopimuksen suomenkielisessä versiossa ”perinteiset käsityöläistaidot”. Myöskään sopimuksen toimeenpanoa säätelevät ohjeet (*Operational Directives*) eivät suoraan käsittele käsityötä tai käsityötaitoja. Laajimmin teemaa käsitellään aihealuetta tarkastelevalla verkkosivulla (Unesco 2023c) sekä vastaavassa pdf-julkaisussa (*Intangible cultural heritage domains* [2009]). Keskityn seuraavassa tähän teemaattiseen esittelytekstiin.

Esittelyn alkuun korostetaan varsinaisten käsityötaitojen aineettomuutta ja sitä, että sopimuksen mukainen suojelutyö kohdentuu erityisesti siihen, että ”rohkaistaan käsityöläisiä jatkamaan käsityön tekemistä sekä välittämään taitonsa ja tietonsa muille, varsinkin omilla yhteisöissään”³. Tekstissä käydään läpi perinteisiä kädentaitoja uhkaavia seikkoja. Ensin mainitaan pintapuolisesti globalisaatio, jonka nähdään vaarantavan aineetonta kulttuuriperintöä laajemminkin. Tarkennuksena viitataan massatuotantoon, jonka avulla tavaroita pystytään tarjoamaan kuluttajille halvemmalla ja suurempina määrinä, ja jota vastaan monet kädentaitajat (*craftspeople*) joutuvat joko kilpailemaan tai johon he joutuvat sopeutumaan. Tekstissä eritellään massatuotantoa yhtäältä kansainvälisten yhtiöiden (*multinational corporations*) tuotannoiksi ja toisaalta paikallisiksi kotiteollisuuksiksi (*local cottage industries*). Tuotannon määrästä puhutaan myös ympäristön vahingoittumista käsittelevässä yhteydessä, jossa arvioidaan perinteisen kädentaitajuuden (*traditional craftsmanship* tai *artisanship*) kehittymistä kotiteollisuudeksi (*cottage industry*). Seuraavassa lainauksessa on korostettu käsityöstä englanniksi käytettyjä ilmaisuja:

- 3 Alkuperäinen muotoilu kuuluu: “[–] encouraging artisans to continue to produce craft and to pass their skills and knowledge onto others, particularly within their own communities”. Tässä yhteydessä käänsin alkuperäistekstin englanninkielisen *to produce craft* suomen *tuottamisen* sijaan *tekemiseksi*.

Environmental and climatic pressures impact on *traditional craftsmanship* too, with deforestation and land clearing reducing the availability of key natural resources. Even in cases where *traditional artisanship* develops into a *cottage industry*, the increased scale of production may result in damage to the environment. (Unesco 2009, 14, kursiivit kirjoittajan lisäämiä.)⁴

Englannin kielen *cottage industry* on erityislaatuinen, historiallisesti kerrostunut käsite. Se voi olla monille suomalaisille ja laajemmin pohjoismaalaisillekin lukijoille vieras, eivätkä sen pohjoismaiset vastineet, *kotiteollisuus* tai *hemslöjd/husflid*, välttämättä avaudu sen enempää ilman käsitteen kulttuuri-, hallinto-, talous- ja sosiaalishistoriallista taustoittamista. Etenkin suomalaisesta näkökulmasta on huomiota herättävää, että AKP-sopimusta koskevassa tekstissä ylipäätään käytetään termiä *cottage industry*, jonka suomenkielinen vastine on katsottu vanhentuneeksi jo 1990-luvun alkupuolella, osin jo paljon aiemminkin (*Käsi- ja taideteollisuuden asiasanasto* 1992; Ylönen 2003, 224–225; Kraatari 2016, 15–20). Tavanomaisen länsimaisen taloushistorian kannalta kotiteollisuus useimmin lukeutuisi *protoindustrialism*in sivuteemaksi, jonka varteenotettava taloudellinen relevanssi kuitenkin olisi jäänyt teollistumisen vallankumouksen myötä jo 1800-luvulle. Osana varhaista teollistumista kotiteollisuuden, taloushistoriallisessa yhteydessä erityisesti kotitalouksissa alihankinta- ja sarjatyönä teetetyn käsityön määrä kasvoi, mutta teollisen tuotannon tehostuessa sen kansantaloudellinen merkitys hiipui nopeasti. Teollistumisen myötä kotiteollisuutta ja laajemmin käsityön tekemistä on jouduttu hahmottamaan ja määrittelemään uudenaikaisissa tilanteissa. (Isacson ja Magnusson 1987; Kriedte ja muut 1981; Virrankoski 1994).

Ajallisesta ja paikallisesta kontekstista riippuen *käsityöllä* ja *kotiteollisuudella* oli ja on erilaisia konnotaatioita eli merkityssisältöjä.

4 Tekstikohdan ranskankielisessä versiossa käytetään englannin *cottage industry*n kohdalla ilmaisua *industrie artisanal* ja espanjankielisessä vastaavasti ilmaisua *industria artesanal* (Unesco 2023a; Unesco 2023b.)

Käsi- ja taideteollisuusliitto Taito ry:n historiategoksessa Ylönen (2003, 224) vertaa käsityön ja kotiteollisuuden merkityksiä 1900-luvun alkupuolella, jolloin *kotiteollisuus* hänen mukaansa vakiintui suomenkieliseen käyttöön, ja huomioi, että tuolloin ”käsityö oli ammatti, jota jo varhain oli säännelty tiukoilla ammattikuntasäännöksillä. Käsityöläiseksi ei voinut ryhtyä kuka tahansa, vaan ammattiin pääseminen oli pitkällisen prosessin tulos.” Kotiteollisuutta sen sijaan saattoi harjoittaa kuka tahansa. Onkin totta, että 1800-luvun lopulle asti kotiteollisuudesta pikemminkin kehityttiin käsityöhön, jos mahdollista, eikä päinvastoin. Sosiaalisesti ja kulttuurisesti arvokkaammalla sijalla oli ilman muuta kaupunkien kiltakäsityön piirissä miesten tekemä käsityö, kun taas arvoasteikon matalaan päätyyn sijoittui esimerkiksi naimattoman ikänaisen kehruutyö. (Vainio-Korhonen 1998.) Tässä käsityötä tietenkin tarkastellaan ennemmin talous- ja elinkeinohistoriallisesta näkökulmasta kuin aineettoman, elävän kulttuuriperinnön kannalta. Ylönen toteaaakin vertailussaan, että käsityötä ja kotiteollisuutta erotti olennaisesti käsityöntekijän asuinpaikka: ”maaseudulla harjoitettiin kotiteollisuutta, kaupungeissa ammattikäsityötä” (Ylönen, 225). Tämä päti vielä 1800-luvulla ennen ammattikuntalaitoksen lakkauttamista, joka vaikutti erityisesti käsityöläisammatteihin. Käsityötä kategorisoitiin 1900-luvun alkupuolella siis aivan eri tavoin kuin edellä aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksessa, jossa käsityön muodot erotellaan pikemminkin tuotannon skaalan mukaan.

Käsityön analysointi *kotiteollisuuden (cottage industry)* ja ”perinteisen kädentaitajuuden” (*traditional craftsmanship*) välillä avaa tarkasteltavaksi mielenkiintoisen käsitteellisen risteyksen, joka tuo yhteen kulttuurin ja yhteiskunnan niin historian- kuin nykytutkimuksenkin. Tämän risteysalueen tarkastelu ei ole tarpeen vain siksi, että nämä eri termit mainitaan Unescon esittelymateriaalissa, vaan myös AKP-sopimuksen kansainvälisen luonteen vuoksi. Se tarkoittaa, että muun muassa käsityöstä puhutaan lukuisilla eri kielisillä käsitteillä ja termeillä lukuisissa erilaisissa kulttuurisissa ja yhteiskunnallisissa konteksteissa. Sopimus on ratifioitu lähes kaikissa maailman maissa, ja sopimuksen päivittäisessä koordi-

nointi- ja toimeenpanotyössä maiden välinen yhteistyö etenkin lähialueittain on tyypillistä. Suomen kannalta vielä muuta Eurooppaa läheisempi alue on muut Pohjoismaat ja Baltian maat. Tämän luvun käsittehistoriallinen analyysi käsityöstä auttaa hahmottamaan Suomen ja laajemmin Pohjoismaitten käsityökulttuuria, sen historiaa sekä käsityön nykykulttuuripolitiikasta käytävää keskustelua, mutta jatkossa on toivottavaa laajentaa tutkimusta koko Pohjolan alueelle käsittäen myös Baltian maat.

AKP-sopimus Pohjoismaissa ja perinteiset kädentaidot

Kaikki Pohjoismaat ovat ratifioineet Unescon yleissopimuksen aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi. Ensimmäisenä näin ehti tehdä Islanti vuonna 2005, sen jälkeen Norja (2007) ja Tanska (2009). 2010-luvun alussa sopimukseen liittyivät Ruotsi (2011) ja viimeisimpänä Suomi vuonna 2013. Tärkeä osa sopimuksen toteuttamisesta on aineettoman kulttuuriperinnön luettelointi: sopimuksen ratifioituaan kunkin maan velvollisuutena on luetteloinnin kautta lisätä tietoisuutta ja tehdä näkyväksi maan elävää perintöä. Luetteloinnin toimintamalleja ei sopimustekstissä tai ohjeissa tarkemmin linjata, mutta käytännössä nähdään erilaisia listauksia ja kuvauksia. Suomessa käytettävä Elävän perinnön wikiluettelo mahdollistaa avoimen ja itseään täydentävän tiedon kokoamisen ja jakamisen Suomen rajojen sisällä elävästä aineettomasta kulttuuriperinnöstä.

Pohjoismaisissa elävän perinnön kansallisissa luetteloissa perinteiset kädentaidot ovat merkittävässä roolissa. Vuonna 2023 Suomen kansalliseen luetteloon nostettiin yhdeksän käsityöhön liittyvää esitystä, mikä on lähes puolet hyväksytyistä 22 uudesta kohteesta. Kun mukaan luetaan soitinten (kanteleen ja jouhikon) rakentaminen, lähes neljännes kansallisen listan elävän perinnön kohteista koskee käsityötä (21 kohdetta 86:sta). Norjan kansallisella listalla kohteita on käsityön alalta lähes kolmannes (26/83) ja Ruotsin listalla reilusti yli kolmannes (26/70). Tanskan kansallisella

listalla olevista 40 kohteesta seitsemän kohdetta koskee perinteisiä käsityötaitoja; yksi niistä on Tanskan kotiteollisuusperinne⁵. Myös Islannin listan 32 kohteesta voi tulkintatavasta riippuen noin 5–10 kohteen katsoa koskevan perinteisiä kädentaitoja.⁶

Hyvin yleisellä tasolla voikin todeta, että Suomessa ja sen lähi-alueilla, Pohjoismaissa ja Baltiassa, käsityökulttuuri mielletään hyvinkin elinvoimaiseksi osaksi aineetonta kulttuuriperintöä. Myös haasteita kuitenkin on, eikä kaikkien käsityöperinteiden tulevaisuus näytä yhtä valoisalta. Tietyn alueen vertaileva käsityökulttuurin tarkastelu tarjoaa useita eri näkökulmia, sillä käsityö on hyvin kietoutunutta aikaan ja konteksteihinsa eli siihen kytköksissä oleviin muihin kulttuurimuotoihin sekä yleensä yhteiskuntaan ja yhteisöihin.

Käsityökulttuurien kontekstuaalisuus alkaa avautua pureutumalla siihen, miten ja millä sanastolla käsityöstä eri alueilla, esimerkiksi Pohjoismaissa, puhutaan. Käsityötä koskevan sanaston etymologiat voivat avautua yllättävänkin rikkaana tietolippaana, jota ehdottomasti kannattaisi penkoa nykykäsityönkin perspektiivistä. Tässä luvussa tarkastelen rinnan käsitteitä *kotiteollisuus*, *hemslöjd* ja *husflid*. Vaikka ne historiallisesti viittaavat samaan käsityökulttuurin ilmiöön, niillä on kiinnostavia eroja ja yhtäläisyyksiä. Esimerkiksi *teollisuus* on suomen kielen kehittämisen aikaansaannosta 1840-luvulta (Häkkinen 2013, 1299). Sana pohjaa ikivanhaan *tehdä*-verbiin ja sen merkityksenä on ollut *käytännöllinen*, mahdollisesti myös tekemisen tapaa erittelevä (käsin tehty > käsiteellinen) tai runsas, ahkera tekeminen, ennen kuin se on kytkeytynyt nykyiseen (tehdas)teollisuuteen. Tanskan ja norjan *flid* on ahkeruutta tarkoittavana siten kenties semanttisesti lähempänä suomen *teollisuutta* kuin ruotsin *slöjd*, jonka juuret palautuvat muinaisruotsin *sløghþ*-sanaan

5 Kohdetta ”*Dansk husflidstradition*” haki kansalliselle listalle Fora-järjestö vuonna 2018 (Det Kgl Bibliotek 2023a).

6 Kansalliset listat ovat nähtävissä verkossa. Suomen Elävän perinnön kansallinen luettelo (Museovirasto 2023); Ruotsin Sveriges förteckning (Levande kulturarv 2023); Norjan Immateriell kulturarv (Kulturrådet 2023); Tanskan Levende kultur – en fortegnelse over immateriel kulturarv (Det Kgl Bibliotek 2023b); Islannin Lifandi hefðir (Stjórnarráð Íslands 2023).

(murteissa säilynyt muoto *slög*), joka tarkoitti paitsi käsityötä myös kätevää tai taitavaa. Myös muinaisnorjan *slógr* tarkoitti jokseenkin samaa: osaavaa, tekemään kykenevää, mutta myös viisasta tai ovelaa. (Wessén 2002, 414; SAOB 1979.) Kun Kotiteollisuuden keskusliitto uudisti 1990-luvun alussa nimensä Käsi- ja taideteollisuusliitto Taito ry:ksi, eli lyhyemmin Taitoliitoksi, on ajateltavissa, että käsityötaidon pohjalta uudistettu nimitys on hyvinkin onnistunut päivitys. Järjestön nykyisenä tavoitteenahan on edistää erityisesti kädentaitajuutta ja osaltaan myös suojella perinteisten kädentaitojen elävyyttä, ei enää niinkään tähdentää kansalaisille työteliäisyyttä ja hyvää työmoraalia (Kraatari 2016).

Perinteisten kädentaitojen varjeliijoita Pohjolassa

Kiinnitän seuraavaksi huomion Suomen Taitoliiton sisarjärjestöihin Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa hyödyntäen kotiteollisuusliikettä näissä maissa kartoittaneita ja analysoineita historiateoksia. Näiden verrokkimaiden suhteen kiinnostavaa nimittäin on, että niissä käsityökulttuuria edistävät, AKP-sopimukseen akkreditoituneet järjestöt kantavat edelleen nimessään suomen *kotiteollisuuden* vastinetta eli ruotsiksi *hemslöjd*- ja norjaksi (ja tanskaksi) *husflid*-sanaa.⁷ Ruotsin Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR) ja Norjan Norges Husflidslag ovat olleet keskinäisessä yhteistyössä Suomen Taitoliiton kanssa jo lähes sata vuotta, 1920-luvulta lähtien.

Taitoliitto ja SHR tai Hemslöjden, kuten järjestö itseään Ruotsissa ytimekkäästi kutsuu, ovat järjestäytyneet jokseenkin samaan aikaan 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Ruotsissa perustettiin vuonna 1899 Lilli Zickermanin vaikutuksesta Föreningen för Svensk Hemslöjd, joka yhdessä muiden kotiteollisuusyhdistysten myötä loi pohjan, kun Hemslöjden perustettiin vuonna 1912

7 Kirjoittamishetkellä Tanskalla ei ole AKP-sopimukseen liitettyjä, akkreditoituneita järjestöjä.

(Lundahl 1999b; *Hemslöjdens historia* 2024). Taitoliiton, varhaisemmalta nimimuodoltaan Kotiteollisuusjärjestöjen keskusliiton, perustamisvuotena pidetään vuotta 1913, mutta alkumuotonsa yhdistys sai jo vuonna 1893, kun perustettiin Suomen yleinen käsiteollisuusyhdistys (Kraatari 2016, 108).⁸

Sekä Norjassa että Tanskassa kotiteollisuuden järjestäytyminen alkoi vielä aikaisemmin. Kummassakin maassa kotiteollisuuteen kiinnitettiin uudella tavalla huomiota jo 1800-luvun alkupuolelta lähtien, vaikka varsinainen nousu alkoi 1860-luvun lopulta. Norjassa nykyisen Husflidslag-järjestön perustamisvuotena pidetään vuotta 1910, jolloin maan kattava Norges Husflidsforbund aloitti toimintansa, mutta jo tätä ennen oli perustettu useampia kotiteollisuuden edistämiseen pyrkineitä yhdistyksiä.⁹

Tanskassa vastaava järjestäytyminen alkoi hieman varhaisemmin, sillä Dansk Husflidsselskab perustettiin jo vuonna 1873 (Hess 1983, 24). Tanskassa järjestäytyneen kotiteollisuuden ”kehityskaari” poikkeaa Norjasta, Ruotsista ja Suomesta siinä, että historiallinen järjestö on liukunut lähemmäksi vapaata sivistystyötä. Tätä nykyä järjestön lähin seuraaja on Fora, vuonna 2003 perustettu vapaan sivistystyön alalle sijoittuva järjestö, jonka jäsenyhdistyksiä ovat muiden muassa Tanskan edelleen lukuisat paikalliset kotiteollisuusyhdistykset (*husflidsforeninger*).¹⁰ Fora myös jatkaa Tanskan osuutta käsi- ja taideteollisuusjärjestöjen (aik. kotiteollisuusjärjestöjen)

8 Ruotsin Föreningen för Handarbetets Vänner perustettiin vuonna 1874 ja vastaa Suomen Käsityön Ystävät perustettiin vuonna 1879. Kumpikin yhdistys kiinnitti erityistä huomiota nk. kansanomaisiin teksteihin, mutta keskittyivät selvemmin taidekäsityöhön ja tekstiiliteeseen. (Lundahl 1999b, 209; Ylönen 2003, 30–32.)

9 Ensimmäisiä yhdistyksiä olivat Norsk Husflids Bolag (1886), Foreningen for national Textil Kunstflid (1889) ja Norsk Husflids Venner (1889). Nykyinen nimimuoto, Norges Husflidslag, on ollut käytössä vuodesta 1952. (Anker 1994, 17–18.)

10 Foran verkkosivun mukaan järjestö syntyi vuonna 2003, kun FO, Radikaali Venstre -puolueen ”Vapaa valistusliitto” (Frit Oplysningsforbund, per. 1952) fuusioitui ”Tanskan kotiteollisuusseuran valistusliiton” (Dansk Husflidsselskabs oplysningsforbund, per. 1936) kanssa. Yhteydet tanskalaiseen kansanvalistusperinteeseen ovat vahvat, ja Fora on Dansk Folkeoplysnings Samråd -kattojärjestön jäsen. (Fora 2023.)

vuonna 1927 perustetussa pohjoismaisessa Nordic Handicraft Association -yhteistyössä, joka tunnetaan edelleen myös nimellä Nordisk Husflidsförbund.

Melko usein kotiteollisuusjärjestöjen syntyhistoria kytketään 1800–1900-lukujen vaihteen taideteollisuusliikkeisiin ikään kuin niiden pohjoiseurooppalaisena lainehtimisena (Kruskopf 1989; Klein 1999; 179–182; Heinänen 2006). Näin yksioikoinen historian tulkinta jäisi kuitenkin hyvin keskentekoiseksi ja jopa vääristyneeksi. Taloushistoriallisen aikajanan näkökulmasta kotiteollisuus edelsi taideteollisuusliikkeitä, joskin on myös niin, että kotiteollisuusliikkeen suosioon vaikuttivat taideteollisen muotoilun tai suoranaisesti taidekäsityön edistämiseen pyrkineet liikkeet kuten *Arts and Crafts* -liike, *Jugend* tai *art nouveau*. Jossain määrin taideteollisuusliikkeiden uusi tyyli vaikutti kotiteollisuustuotteiden muotokieleenkin, vaikka perinteisenä tai kansanomaisena nähdyn käsityön haluttiin myös säilyvän tai jatkuvan ajankohtaan sovitettuna tyyleinä ja tuotteina. Kuitenkin monet kotiteollisuuden edistämiseen tähdänneet pyrkimykset olivat paljon käytännönläheisempiä sikäli, että ne sisälsivät vahvoja sosiaali- ja yhteiskuntapoliittisia tavoitteita elinkeinojen ja omavaraisuuden vahvistamiseksi ja käsityöperustaisen yrittäjyyden lisäämiseksi. Usein suomalaisessakin kotiteollisuuden edistämisessä tavoitteiksi nimettiin suoraan köyhyyden vähentäminen ja maata omistamattoman, vähävaraisen väestön maaltapaon eli kaupungistumisen estäminen (Kraatari 2016).

Juuri kotiteollisuuteen kytketty ideologinen ja yhteiskunnallinen instrumentalismi tekee ilmiöstä erityisen ja erillisen suhteessa käsityöhön sinänsä. Esimerkiksi tanskalaista kotiteollisuusliikettä analysoinut Carsten Hess toteaa, että arkitarpeellinen käsityö oli tavanomainen osa tanskalaisenkin maajussin elämää, ja vaikka eräin paikoin Jyllannissa erikoistuttiin esimerkiksi mustakeramiikkaan (*jydepotter*), ei käytäntöä silti käsitteellistetty käsi-, koti- saati ansiokotiteollisuutena. ”Vasta noin vuoden 1800 tienoilta tapaa tanskalaisessa maatalousalan kirjallisuudessa tämän uuden, arvolatautuneen sanan: Kotiteollisuus. Sanan, joka kattoi kaikki tavallisen kansan käsityötoimet”, kuvaa Hess *husflid*-käsitteen ilmaantumista

ja kiinnittää erityistä huomiota sanan jälkiosaan *flid* 'ahkeruus'. Sanan takaa löytyi Hessin mukaan kokonainen ideologia, ”aivan uusi maatalouspoliittinen näkemys ja uusi käsitys työstä ja tuottavuudesta”. Vaikka työteliäisyys olikin vanhastaan tunnettu kristillinen hyve, 1800-luvulla se kietoutui painokkaasti ajatuksiin työn tuottavuudesta ja talousliberalismin mukaisesta edistyksestä, johon kuului myös orastava teollinen tuotanto. Uusi maatalouspoliittinen näkemys korosti sitä, että maataomistava talonpoikaisto keskittyisi maatalouden tuottavuuden kasvattamiseen, kun taas kotiteollisuus nähtiin maatalouden työväestöä moraalisesti kasvattavana ja heille leivänlisää tuovana itseavun välineenä. (Hess 1983, 11–19; suomenokset kirjoittajan.)

Tanskassa kotiteollisuusliikkeen synty henkilöytyi vahvasti opettaja Niels Christian Romin (1839–1919) ympärille. Hän piti puheita ja kirjoitti 1860-luvulta lähtien uutterasti kotiteollisuudesta, perusti virkapitäjäänsä Horsensiin kotiteollisuusyhdistyksen ja ryhtyi tutkimaan tanskalaisen kotiteollisuuden historiaa ja silloista nykytilaa; tuloksena oli vuonna 1871 julkaistu 440-sivuinen teos *Den Danske Husflid*. Pari vuotta myöhemmin sai syntynsä Dansk Husflidsselskab (DHS). Merkillepantavaa on, että järjestön puheenjohtajat olivat ensimmäiset 25 vuotta aatelisia, kunnes Rom nousi puheenjohtajaksi vuonna 1899 ja toimi tehtävässä vuoteen 1919 saakka. Järjestön toinen pitkäaikainen puheenjohtaja (1931–1958) oli arkkitehti Svend Møller (1890–1981), jonka aikana perustettiin tanskalaisen kotiteollisuuskoulutuksen kannalta tärkeä koulu, Dansk Husflidshøjskole Kerteminden Fynin saarelle. DHS:n jäsenyhdistysten, paikallisten kotiteollisuusyhdistysten määrä kasvoi satamäärin ja saavutti huippunsa 1930-luvun lopulla, jolloin paikallisia kotiteollisuusyhdistyksiä oli maassa yli 800. (Hess 1983, 21–24; 42–43.)

Rom ehti julkaista kymmenittäin julkaisuja kotiteollisuudesta, ja jo vuonna 1876 hän perusti oman kustantamon. Vuodesta 1881 hän julkaisi myös DHS:n jäsenlehteä *Dansk Husflidstidende*. Julkaisut keskittyivät ennen kaikkea tietenkin kotiteollisuuden edistämiseen Tanskassa, mutta Romin varhaisissa julkaisuissa huomiota kiinnittää se, että ne koskevat kotiteollisuuden harjoittamista Norjassa

ja viittaavat Eilert Sundtiin (1817–1875), johon kotiteollisuusliikkeen varhaisvaiheet puolestaan Norjassa henkilöityvät. Sundt oli teologi, mutta yhteiskunnallisiin eroihin ja etenkin vähävaraisiin väestönosiin kohdistuneen tutkimustyönsä perusteella häntä pidetään yhtenä Norjan ensimmäisistä yhteiskuntatieteilijöistä. Vuosina 1867–1868 julkaistu tutkielma *Om Husfliden i Norge* on monin tavoin etenkin norjalaisen kotiteollisuusliikkeen kulmakivi: ”Eilert Sundtin kirja kotiteollisuudesta ja hänen muu tieteellinen työnsä on mahtavin Norjassa laadittu eepos moraalista ja hygieniasta, talosta [kotitaloudesta] ja kodista, työteliäisyydestä ja työn ilosta”, kuvaa Erik Rudeng (1994, 40, suomennos kirjoittajan).

Eilert Sundt näki kotiteollisuuden ennen kaikkea niukkuudesta elävien maaseutujen yhtenä elinkeinona ja välineenä kannustaa vähävaraisia auttamaan itse itseään kädentaitojensa ja kekseliäisyytensä avulla. Sundt herätti teoksellaan innostuksen, ja kotiteollisuusliike alkoi Norjassa kasvaa 1880-luvulta lähtien.

1800-luvun puolivälistä kasvanut yhteiskuntapoliittinen instrumentalismi, joka kytkettiin etenkin maaseuduilla tehtävään käsityöhön, kiteytyi kotiteollisuuden käsitteessä ja teki sen selittämisestä vaikeaa. Anker (1994, 10) erittelee *husflidin* suhdetta kylä- tai maaseutukäsityöhön (*bygdehåndverk*), kansantaiteeseen, taidekäsityöhön, käyttötaiteeseen ja designiin ja toteaa, että limittäisyyksistä ja päällekkäisyyksistä huolimatta kotiteollisuus ei ole synonyyminen minkään mainitun kanssa: ”Meidän on palattava kotiteollisuus-käsitteen alkuperään, aikakauteen, jota voimme kutsua esiteolliseksi tai esimoderniksi”, Anker täsmentää (emt.).

Esiteollista aikakautta kuvaavat avainsanat kuten maatalouden kehittyminen, kaupan säätelyn vapautuminen ja rahatalouden nousu talousliberalistisen ajattelun suosion myötä, paikallisen itsehallinnon vahvistuminen ja kansallinen herääminen nationalistisuu-teen asti. Tässä kehyksessä kotiteollisuuden käsite kasvoi, mutta 1900-luvun mittaan niin norjalainen yhteiskunta kuin muutkin Pohjoismaat muuttuivat edelleen ja sen myötä myös kotiteollisuus-käsitteen sisältö muovautui. Vuoden 1994 julkaisussa Anker kysyykin, mikä kotiteollisuuden sisältö on: ”Onko kotiteollisuus nykyään

ylevöitynyt, mutta ideologisesti vähemmän latautunut kansallinen ja konservatiivinen harrastusmuoto? Mitä kaupallinen kotiteollisuus voi tarjota yleisölle? Ja mitä se merkitsee elinkeinona? Onko sillä jokin sija kansantaloudessa?” (1994, 19).

Sama käsitteellinen pohdinta toistuu kotiteollisuuden ruotsalaisen vastineen kohdalla. Vuonna 1999 tuli kuluneeksi sata vuotta Ruotsin ”ensimmäisen modernin kotiteollisuusyhdistyksen”, Föreningen för Svensk Hemslöjdin¹¹ perustamisesta, minkä tiimoilta julkaistiin Ruotsin kotiteollisuuden historiaa tarkasteleva julkaisu *Den vackra nyttan* (Lundahl 1999a, 13). Yhdistyksen perustaja, Lilli Zickerman (1858–1949), on usein nähty jopa koko ruotsalaisen kotiteollisuusliikkeen alkuun panevana voimana, vaikka toki hänen kanssaan työskenteli lukuisia muita voimakastahtoisia ihmisiä, jotka saivat aikaan paikallisia yhdistyksiä eri puolille maata. Zickerman toivoi luotsaamastaan yhdistyksestä keskusjohtoa maan kattavalle verkostolle, mutta jäi toiseksi, kun vuonna 1912 perustettiin valtakunnallinen kotiteollisuusjärjestö (SHR, Hemslöjden), jonka jäseneksi myös Föreningen för Svensk Hemslöjd sitten liittyi. Kuten muuallakin Pohjolassa, samoihin aikoihin Ruotsissa perustettiin myös muita kädentaitojen edistämiseen keskittyneitä yhdistyksiä, kuten Handarbetets Vänner, perustajanaan Sophie Adlersparre (1823–1895), jo vuonna 1874. (Lundahl 1999b, 209; 223–226.)

Ilmiötä Ruotsissa tarkastelevan julkaisun useissa artikkeleissa pohditaan kotiteollisuuden (*hemslöjd*) sisällöllistä merkitystä ja sen

11 Yhdistyksen puheenjohtajana toimi vuosina 1899–1947 Ruotsin prinssi Eugen (1865–1947). Korkeassa asemassa olevien henkilöiden, yläluokkaisten ja aatelisten aktiivisuuden ja edustuksen 1800–1900-lukujen vaihteen kotiteollisuusliikkeissä voi sanoa olleen melko tavanomaista. Katarina Ågren (1999, 47) kertoo kokemuspohjaisessa artikkelissaan, kuinka 1960-luvulla Västerbottenin läänin kotiteollisuusyhdistyksen varapuheenjohtajana toimi lääninmuseonjohtaja (*landsantikvarie*) ”yhtä itsestään selvästi” kuin puheenjohtajana toimi maaherra (*landshövding*). Ruotsissa SHR:n suojelijana toimii kuningas Kaarle XVI Kustaa ja Norjassa *Fusflidslagin* vastaavassa tehtävässä on kuningatar Sonja. Suomessa kotiteollisuusjärjestö ja sen seuraaja, Taitoliitto, on ollut presidentillisessä suojelussa vuodesta 1937; tämän luvun kirjoittamishetkellä liiton suojelija on presidentti Alexander Stubbin puoliso Suzanne Innes-Stubb.

suhdetta ja eroja muihin käsitteisiin, joilla käsityötä on nimitetty, luokiteltu tai kategorisoitu. Taloushistoriallisesti katsoen kotiteollisuuden on nähty kuuluvan menneisyyteen, mutta kuitenkin toiminta nousi Ruotsissakin valtionhallinnon intresseihin vielä, kun teollinen tavaratuotanto alkoi sen tosiasiallisesti syrjäyttää 1870-luvulla (Isacson 1999). Suurvaltahistoriastaan huolimatta – tai juuri sen vuoksi – myös Ruotsissa koettiin 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa kansallisromanttinen nostatus, joka muokkasi myös suhdetta kotiteollisuuteen. Kuten Tanskassa, Norjassa ja Suomessa, Ruotsissakin kotiteollisuus oli ennen kaikkea kansallinen asia, *en nationell sak*. Sen oli määrä pitää yllä ja elävänä tavallisen kansan (*allmoge*) käsityöperintöä, erityistä kansallista ylpeyden aihetta. Samalla kotiteollisuusliike oli eurooppalaisittain ajankohtainen, suosittu keskustelunaihe, ja liike järjestäytyi eri Pohjoismaissa melko samanaikaisesti.

Kotiteollisuuteen nivottu yhteiskuntapoliittinen instrumentaalisuus oli Ruotsissa samankaltaista kuin muissakin Pohjoismaissa: sen oli määrä tarjota ansiotuloja väestön vähävaraisille osille ja siivistää paikkakuntaan käsitöiden estetiikkaan ja laajemmin hyvään ruotsalaiseen elämäntyyliin, mikä hillitsi kansakunnan työväenluokkaistumista (etenkin työväenluokan aktivoitumista) ja kaupungistumista. ”Allmogen skulle förmås att stanna vid sin torva” eli vapaasti suomentaen rahvas kansa oli määrä sitoa turpeeseen (Lundahl 1999a, 11).

Etnologian professori Barbro Klein (1999, 178) onkin kuvannut kotiteollisuusliikettä modernina aaterakennelma, joka sijaitsi keskellä jännitekenttää, jossa toisaalla vaikutti kansakunnan rakentaminen ja kansallisten symbolien luominen sekä toisaalla kansainvälisyys ja maailmanlaajuiset aatevirtaukset. Hän luonnehti, että kotiteollisuusliike on toiminut yhtä aikaa sekä ruotsalaisuuspoliisina ja ulkoa tulevien impulssien välittäjänä. Suuren osan 1900-lukua kotiteollisuuden käsityön estetiikkaan liittyi kansanomaisuuden ihanne, mikä usein tarkoitti perinteisinä, alkuperäisinä tai ylipäänsä vernakulaarisina pidettyjen materiaalien, muotojen, värien, koristelujen ja mittasuhteiden soveltamista käsityötuotteisiin. Klein

käsitteli maahanmuuton myötä Ruotsin rajojen sisällä muuttuvaa ja moninaistuvaa käsityökulttuuria ja mahdollisuuksia työstää tuota muutosta kotiteollisuuskäsitteen avulla, joka vuosikymmenten ajan oli nähty ikään kuin autenttisimman ruotsalaisuuden olemuksena.

Pitkän uran arkkitehtuurin ja muotoilun journalistina tehneen Gunilla Lundahlin pohdinta (1999b, 226) kotiteollisuuden olemuksesta 2000-luvun kynnyksellä nostaa myös esiin edelleen kiinnostavia kysymyksiä. Ohessa suomennoksessa käytetyn *kotiteollisuuden* sijalle voi suomalaisessa kontekstissa sovitella *käsi- ja taideteollisuutta* tai *käsityötä*:

Kotiteollisuuden käsite on nyt sadan vuoden ajan elänyt yhteiskunnallisen kehityksen vaikutuksessa. Olemmeko mahdollisesti palanneet lähtöpisteeseen? Kotiteollisuusyhdistykset ovat suurten muutosten edessä. [Yhdistysten kotiteollisuus-] kauppoja suljetaan ja aatteellinen työ saa suuremman painoarvon. Silloin heräävät uudelleen kysymykset kotiteollisuuden sisällöstä ja arvoista nykyään. Onko kotiteollisuus mahdollisesti taidekäsityön erityismuoto? Onko kotitarvekäsityöllä merkitystä? Mitä osaamista tulisi ylläpitää ja mitä varten? Onko kotiteollisuudella edelleen taloudellista merkitystä tuottajan ja kuluttajan kannalta? Mikä on kotiteollisuuden kulttuurisen merkityksen ydin? Mitä kotiteollisuus nykyisin merkitsee identiteetin luomisen, uudistamisen ja uusien kohtaamisten kannalta? (Lundah 1999b, 226, suomenos kirjoittajan.)

Nopeakin katsaus kotiteollisuuden käsitteeseen ja siihen kytkeytyvään historiaan tekee selväksi sen, että käsite ja sen skandinaavinen vastine *hemslöjd/husflid* on historiallisesti monin tavoin kerrostunut, eikä sen merkitysisältö ole helposti tyhjennettävissä. Ennen kaikkea pohjoismainen kotiteollisuuden käsite on nähtävä omalaatuisena aatteellisten ja yhteiskunnallisten kehitysprosessien kerroksellisena lopputulemana; jopa itsessään eräänlaisena elävän perinnön muotona, kuten osoittaa Tanskan aineettoman kulttuuriperinnön kansallinen listaus osoittaa. Samalla käy ilmi pohjoismaisen kotiteollisuuskäsitteen tietty yhteismitattomuus sen *cottage industry*n välillä, johon Unescon verkkosivulla ”Traditional crafts-

manship” viitataan. On tärkeää huomata, että Unescon kuvauksen yhteydessä *cottage industry* näyttäytyy ainakin jossain määrin kyseenalaisena tai ainakin ei-mairittelevana perinteistä käsityötaitoa kohtaan. Kuitenkin ilmaisu ”cases where traditional artisanship develops into a cottage industry” viittaa kehityskulkuun, joka oli ”sundtilaisen” kotiteollisuusliikkeen nimenomainen tavoite: saada aikaan etenkin maaseuduille perinteestä ammentavaa käsiteollista sarjatuotantoa ja luoda siten paikallinen työllisyyttä ja omavaraisuutta tukeva keino, jonka myöhemmin nähtiin myös vähentävän tarvetta yhteiskunnan tarjoamaan vastikkeettomaan sosiaaliturvaan.

Perinteisten kädentaitojen suojelun pitkät perinteet Pohjolassa

Kotiteollisuusliikettä tuettiin ja tuetaan paitsi yksityisin myös paljolti julkisin varoin. Kotiteollisuustoiminta elinkeinonharjoittamisena ja koulutusalanana on Suomessakin ollut valtion kehittämispolitiikkojen ja hallinnon alaista. Kotiteollisuustoimisto, sittemmin osasto, toimi tarkastajineen ensin vuodesta 1908 teollisuushallituksen, sitten maataloushallituksen alla maa- ja metsätalousministeriössä vuoteen 1968 saakka, jolloin osaston toiminta lakkasi (Laine ja muut 1969). Ruotsissa suunta oli päinvastainen. Maatalouden sivuelinkeinona alaa tuettiin ensin maatalousministeriön, sittemmin teollisuusministeriön kautta. (Ågren 1999, 60.) Nykyinen Nämnden för Hemslöjdsfrågor toimii edelleen Ruotsin kulttuuriministeriön alaisuudessa.

Suomessa oli vielä 1980-luvulle asti suhteellisen tiheä kotiteollisuuskoulujen, sittemmin käsi- ja taideteollisuuskoulujen verkosto. Oppilaitosten tavoitteina oli paitsi harjaannuttaa oppilaiden kädentaitoja myös saada heidät sisäistämään kotiteollisuusaatteen arvot ja estetiikka. Kädentaitoalojen koulutusverkosto on 2000-luvun aikana harventunut rajusti, mutta alan yhdistyskenttä on säilynyt. Myös Ruotsissa, Norjassa ja etenkin Tanskassa paikallisten

kotiteollisuusyhdistysten määrä on vähentynyt, mutta alueelliset yhdistykset ja etenkin valtakunnalliset kattojärjestöt ovat hyvinkin elinvoimaisia. Näiden käsityön (tai kotiteollisuuden) kattojärjestöjen suhde ”viralliseen”, julkishallintoon ja valtioon, on edelleenkin merkitsevä. Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa vanhat kotiteollisuusjärjestöt ovat Unescon aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen akkreditoituja järjestöjä, mikä osaltaan vahvistaa näiden järjestöjen asemoitumista ajanmukaisina, 2000-lukulaisina järjestöinä, jotka hyväksyvät, noudattavat ja pyrkivät sopimuksen hengen mukaiseen toimintaan.

Barbro Klein (1999, 178) kuvasi Ruotsin Hemsjöden-organisaatiota jopa ruotsalaisuuspoliisina. Kotiteollisuuden tai käsi- ja taide-
teollisuuden estetiikka ei kuitenkaan pyrkinyt vain menneisyyden esineiden replikoiden tuottamiseen tai määrittelemään rajattuja materiaali- tai värikarttoja, vaikka tiettyjä ihanteita olikin. Näihin kuuluivat esimerkiksi perinteisesti käytettyjen luonnonmateriaalien, -kuitujen tai -väriaineiden käyttö. Käsityön perinteisten tekniikoiden ja menetelmien välittämisessä sukupolvelta toiselle Pohjoismaiden kotiteollisuusorganisaatiot ovat kukin tehneet maassaan käsityön elävän perinnön suojelutyötä jo pitkästi yli sadan vuoden ajan, vaikka eivät olekaan kutsuneet sitä nykytermillä. Myös perinteen siirtämistä ja yleisemmin kulttuuriperintötyötä on kotiteollisuusorganisaatioissa motivoitu osittain eri tavoin kuin 2000-luvun aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksessa, mutta silti näiden organisaatioiden nousu sopimuksen akkreditoituksi järjestöiksi voi näyttää jopa itsestään selvältä.

Samalla on kuitenkin tärkeää kiinnittää huomiota näiden järjestöjen pitkiin historiaihin ja siihen, että kullakin on ollut merkittävä painoarvo maansa käsityökulttuurin edistäjänä ja määrittäjänä. Etenkin kansantaloushistoriallisesta näkökulmasta kotiteollisuuden voisi sanoa olevan 1800-luvun ilmiö, mutta 2020-luvun perspektiivistä katsoen on mahdollista sanoa, että kotiteollisuusliike oli ennen kaikkea 1900-luvun ilmiö. Sadan vuoden aikajänteellä liike ehti nousta suosionsa huippuun, mutta myös merkittävässä määrin jäädä kehittyvän hyvinvointivaltiokonstruktion jalkoihin

ja sen myötä elinkeino- ja kulttuuripolitiikoiden marginaaleihin. Toisaalta, vaikka historiaa pyrkisi tällä tavoin paketoimaan, se ei tarkoita, että kotiteollisuusliikkeen vaikutushistoria olisi millään muotoa ohitse, edes Suomessa, vaikka meillä kotiteollisuuskäsite jätettiinkin 1990-luvun alussa kokonaan pois käytöstä. (Kraatari 2016.)

Käsityön monet todellisuudet ja rinnakkaiset käsitteet

Olen edellä tarkastellut pohjoismaisen kotiteollisuuskäsitteen kattavuutta ja sen pitkiä historiallisia juuria, jotka ovat kietoutuneet järjestäytyneeseen kotiteollisuusliikkeeseen. En väitä, että kotiteollisuuskäsite tyhjentäisi käsityön käsitettä saati käsityön tekemisen historiaa. Tässä juuri on ydin: kotiteollisuus viittasi käsityöhön, mutta pääsisällöltään se oli (on) aatteita ja politiikkaa. Kotiteollisuus(liike) on perinteisiin kädentaitoihin liittyvä yhteiskunnallinen ilmiö, mutta se on myös tarkasteltavissa abstraktina käsitteenä ja konstruktiona, joka ei itsessään ole sidottu itse käsityöteosten valmistamiseen ja niihin liittyviin prosesseihin. Käsityön aineettomuuteen monin tavoin viittaavana se itse asiassa on läheistä sukua Unescon aineettoman kulttuuriperinnön suojelun sopimuksen kehyksessä tapahtuvalle ”perinteisten kädentaitojen” suojelemiselle ja suojelutyön implementoinnille.

Erityisen kotiteollisuusliikkeestä tekee se, että se nousi ja menestyi Pohjoismaissa jokseenkin samanaikaisesti. Koska liike sai myös julkishallinnon eli valtion tuen, sen etabloituminen on ollut vahvaa ja onnistunutta siinä mielessä, että kotiteollisuuden käsitteellä onnistuttiin nimeämään ja rajaamaan käsityön tekemistä siinä määrin, että – kuten tähän lukuun vertailuun valikoidut teokset osoittavat – jälkikäteen on vaivaa nähden pyritty analysoimaan, mitä kotiteollisuus oikeastaan oli ja miten se erosi ”muusta käsityöstä”. Vastaavasti Suomessa Taitoliiton kohdalla nähty järjestön nimenmuutos kotiteollisuudesta takaisin käsityöksi on tulkittavissa

käsitteellisenä valtaamisena ja pyrkimyksenä käsityön uudelleenmäärittelyyn. Nimenmuutosta perustellaan usein ajankohtaistamisella, reagoimisena ”nykyajan vaatimukseen”, mutta sellaisena se on joka tapauksessa ollut myös kulttuuripoliittinen teko. Onkin niin, että vaikka ”kotiteollisuuden harjoittamista” perusteltiin Pohjoismaissa usein sosiaali- ja elinkeinopoliittisilla argumenteilla, menestyneintä kotiteollisuus oli erityisesti käsityön kulttuuripoliittisena. (Kraatari 2016.) Toisaalta, koska käsityön paikka on Suomen siiloutuneessa kulttuurihallinnossa tyypillisesti ollut enemmän vapaan sivistystyön kuin varsinaisesti kulttuuripoliittikan alla, ei järjestön vastaavaa roolia ole juuri tunnustettu, vaikka Suomessa käsityökulttuurin edistäminen julkisuudessa on jätetty melko laajasti järjestötoimijan vastuulle.

Miten suomalaisen Taitoliiton ja myös sen sisärjestöjen toiminta Ruotsissa ja Norjassa käsityökulttuurin ja käsityöryrittäjyyden – ei pelkästään perinteisten kädentaitojen edistäjänä – asemituu suhteessa niiden rooliin Unescon aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen akkreditoituina järjestöinä? Sopimus fokusoi perinteisiin kädentaitoihin, mutta ainakin Taitoliiton huomion kohteena on jo pitkään ollut myös nykykäsityö ja käsityö visuaalisen taiteen mediana. Viittaamassani Unescon perinteisten kädentaitojen teemaesittelyssä todetaan, että suojelun (*safeguarding*) tavoitteena on varmistaa, että perinnekäsityöhön liittyvät tiedot ja taidot siirtyvät uusille sukupolville, jotta yhteisöissä voidaan jatkaa käsityön tuottamista (*continue to produce craft*), mikä yhtäältä tuottaa elinkeinoja (*provide livelihoods*) ja toisaalta heijastaa tekijöidensä luovuutta (*Intangible cultural heritage domains* [2009], 15). Ei ole perusteltua väittää, että AKP-sopimuksen käsittämä ”perinteinen kädentaitajuus” sinänsä olisi kotiteollisuusliikettä vastaava ilmiö, mutta on silti aiheellista pohtia, tuleeko sopimuksen implementointi perinteisten kädentaitojen suojelemiseksi toteuttaneeksi kuitenkin jossain määrin samaa toimintamallia, kuin mitä pohjoismaiset käsityö- ja kotiteollisuusjärjestöt tekevät ja ovat tehneet jo pitkäksi toista sataa vuotta. Voisiko Unesco jopa oppia Pohjoismaitten pitkstä kokemuksesta siitä mitä *cottage industry* voi myös olla, etenkin suhteessa

kulloinkin ympäröivään yhteiskuntaan ja sen eri politiikan aloihin, kuten sosiaali- ja elinkeinopolitiikkoihin?

AKP-sopimuksessa perinteistä käsityötaitoa on tärkeää reflektoida suhteessa kunkin sopimuksen ratifioineen jäsenmaan omassa kontekstissa. Koska erityisesti Pohjoismaat jakavat keskenään melko samankaltaista käsityön kulttuuriperinnön hallinnon ja suojelun historiaa etenkin järjestötyönsä kautta, on mielekästä, että myös tästä AKP-sopimuksen mukaisesta perinteisen käden-taitajuuden aihealueesta käytäisiin enemmän yhteistä keskustelua Pohjoismaiden kesken. Mainitut akkreditoidut pohjoismaiset kädentaitojärjestöt voivat yhdessä toimia alustana myös käsityön kulttuuriperintöpolitiikan teoreetikkoina ja kokeilevina kehittäjinä. Siitä niillä on kokemusta jo kolmelta vuosisadalta. Kotiteollisuusliikkeen historiassa on monta kritisoitavaa ja kriittisesti arvioitavaa kohtaa, mutta toisaalta liikkeen parissa on jo pitkään toimittu elävän perinnön suojelun etuvartiossa. Onkin hyvin osuvaa, että norjalaista kotiteollisuusliikettä analysoinut *Husflid, levende tradisjoner* -kirja on nostanut ensilehdilleen liikkeen suojelijan, kuningatar Sonjan tervehdyksen, jossa hän kirjaimellisesti määrittelee kotiteollisuuden olevan elävää perintöä:

Mitä siis on kotiteollisuus? Kotiteollisuus on heitä varten, jotka etsivät kosketusta juuriinsa ja luontoon. Kotiteollisuus kantaa perintöä. Kotiteollisuus on kulttuuria, joka antaa meille identiteetin ja kuuluvuuden tunnetta. Kotiteollisuus on rakkautta hyvään käsityöhön. Kotiteollisuus on elävää perintöä. (Norjan kuningatar Sonja 1994, suomennos kirjoittajan.)

Lähteet

Aineistot

- Det Kgl. Bibliotek. 2023a. Dansk husflidstradition, *Levende kultur*. Luettu 11.12.2023. https://levendekultur.kb.dk/index.php?title=Dansk_husflidstradition.
- Det Kgl. Bibliotek. 2023b. *Levende kultur – en fortegnelse over immateriel kulturarv*. Luettu 11.12.2023. www.levendekultur.kb.dk.
- Hemslöjden. 2024. *Hemslöjdens historia*. Luettu 15.11.2024. <https://hemslojden.org/om-hemslojden/historia/>.
- Kristensen, Kurt. 2016. Husflidshøjskolen i Kerteminde. *Højskolehistorie*. Tekstiä ovat muokanneet Jonie Kristensen ja Frederik Christensen vuonna 2016. Verkkosivu. Luettu 11.12.2023. <https://hojskolehistorie.dk/>.
- Kulturrådet. 2023. *Immateriell kulturarv*. Luettu 11.12.2023. <https://www.immateriellkulturarv.no/>.
- Levande kulturarv. 2023. *Sveriges förteckning*. Luettu 11.12.2023. <https://levandekulturarv.se/forteckningen>.
- Museovirasto. 2023. *Kansallinen luettelo. Aineeton kulttuuriperintö*. Luettu 11.12.2023. <https://www.aineetonkulttuuriperinto.fi/fi/sopimus-suomessa/kansallinen-luettelo>.
- SAOB (Svenska Akedemiens Ordbok). 1979. *Slög*. Luettu 15.12.2023. https://www.saob.se/artikel/?unik=S_07371-0030.qqaU.
- Stjórnarráð Íslands. 2023. *Lifandi hefðir*. Luettu 11.12.2023. <https://lifandihefdir.is/>.
- Fora. 2023. *Samarbejde*. Luettu 11.12.2023. <https://fora.dk/om-fora/samarbejde/>.
- Unesco. 2009. *Intangible cultural heritage domains*. UNESCO – Intangible Cultural Heritage, with the support of the Government of Norway. Luettu 25.11.2023. <https://ich.unesco.org/doc/src/01857-EN.pdf>.
- Unesco. 2022. *Basic Texts of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. 2022 Edition. Pariisi: UNESCO. Luettu 12.12.2024. https://ich.unesco.org/doc/src/2003_Convention_Basic_Texts-2022_version-EN.pdf.
- Unesco. 2023a. "Savoir-faire liés à l'artisanat traditionnel. UNESCO – Intangible Cultural Heritage." Luettu 25.11.2023. <https://ich.unesco.org/fr/artisanat-traditionnel-00057>.
- Unesco. 2023b. "Técnicas artesanales tradicionales. UNESCO – Intangible Cultural Heritage." Luettu 25.11.2023. <https://ich.unesco.org/es/tecnicas-artesanales-tradicionales-00057>.
- Unesco. 2023c. "Traditional craftsmanship. UNESCO – Intangible Cultural Heritage." Luettu 20.11.2023. <https://ich.unesco.org/en/traditional-craftsmanship-00057>.
- Unesco. 2023d. "What is Intangible Cultural Heritage? UNESCO – Intangible Cultural Heritage." Luettu 20.11.2023. <https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003>.
- Yleissopimus 47/2013. *Yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta*. Luettu 16.11.2023. <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2013/20130047/>.

Kirjallisuus

- Anker, Peter. 1994. ”Spørsmål om husfliden.” Teoksessa *Husflid. Levende tradisjoner*, toimittaneet Peter Anker, Vibeke Mohr, Erik Rudeng ja Anne Britt Ylvisåker, 9–29. Oslo: Grøndahl & Dreyer.
- Bennett, Oliver. 2006. ”Intellectuals, Romantics and Cultural Policy.” *International Journal of Cultural Policy* 12 (2): 117–134.
- Heinänen, Seija. 2006. *Käsityö – taide – teollisuus: näkemyksiä käsityöstä taide-teollisuuteen 1900-luvun alun ammatti- ja aikakauslehdissä*. Jyväskylä: Studies in Humanities 52. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Hess, Carsten. 1983. ”Husflid og bierhverv for Husflidsbevægelsen.” Teoksessa *Den ideologiske husfliden. Husflid i Andelstiden*, toimittanut Carsten Hess, 9–76. Kööpenhamina: Dansk Kulturhistorisk Museumsforening.
- Hyvärinen, Matti, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen ja Henrik Stenius. 2003. ”Johdanto.” Teoksessa *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*, toimittaneet Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen ja Henrik Stenius, 9–17. Tampere: Vastapaino.
- Isacson, Maths ja Lars Magnusson. 1987. *Proto-industrialisation in Scandinavia. Craft Skills in the Industrial Revolution*. Leamington Spa: Berg.
- Isacson, Maths. 1999. ”Hemslöjdens ekonomiska och sociala historia. Ett efter-satt forskningsområde.” Teoksessa *Den vackra nyttan. Om hemslöjd i Sverige*, toimittanut Gunilla Lundahl, 17–45. Hedemora: Gidlunds förlag i samarbete med Riksbankens jubileumsfond.
- Häkkinen, Kaisa. 2013. *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. 6. painos. Helsinki: SanomaPro.
- Kettunen, Pauli. 2003. ”Yhteiskunta.” Teoksessa *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*, toimittaneet Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen ja Henrik Stenius, 167–212. Tampere: Vastapaino.
- Klein, Barbro. 1999. ”Den svenska hemslöjdrörelsen och de främmande.” Teoksessa *Den vackra nyttan. Om hemslöjd i Sverige*, toimittanut Gunilla Lundahl, 177–205. Hedemora: Gidlunds förlag i samarbete med Riksbankens jubileumsfond.
- Kraatari, Eliza. 2016. *Domestic Dexterity and Cultural Policy: The Idea of Cottage Industry and Historical Experience in Finland from the Great Famine to the Reconstruction Period*. Väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-6456-6>.
- Kriedte, Peter, Hans Medick ja Jürgen Schlumbohm. 1981. *Industrialization before industrialization. Rural industry in the genesis of capitalism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kruskopf, Erik. 1989. *Suomen taideteollisuus. Suomalaisen muotoilun vaiheita*. Suom. Rauno Ekholm. Helsinki: WSOY.
- Käsi- ja taideteollisuuden asiasanasto*. 1992. Kuopio: Kuopion käsi- ja taideteollisuusakatemia.

- Laine, Katri, Yrjö Rainio ja Terttu Palva. 1969. *Kotiteollisuuden historiaa vuoteen 1968*. Helsinki: Maataloushallitus, kotiteollisuusosasto.
- Lundahl, Gunilla. 1999a. "Inledning." Teoksessa *Den vackra nyttan. Om hemslöjd i Sverige*, toimittanut Gunilla Lundahl, 9–14. Hedemora: Gidlunds förlag i samarbete med Riksbankens jubileumsfond.
- Lundahl, Gunilla. 1999b. "Vad är egentligen hemslöjd?" Teoksessa *Den vackra nyttan. Om hemslöjd i Sverige*, toimittanut Gunilla Lundahl, 207–227. Hedemora: Gidlunds förlag i samarbete med Riksbankens jubileumsfond.
- Palonen, Kari. 2003. "Eurooppalaiset poliittiset käsitteet suomalaisissa pelitiloissa." Teoksessa *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*, toimittaneet Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen ja Henrik Stenius, 569–587. Tampere: Vastapaino.
- Pekonen, Kyösti. 2003. "Hallitseminen." Teoksessa *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*, toimittaneet Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen ja Henrik Stenius, 117–166. Tampere: Vastapaino.
- Pirnes, Esa. 2008. *Merkityksellinen kulttuuri ja kulttuuripolitiikka. Laaja kulttuurin käsite kulttuuripolitiikan perusteluna*. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 327. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Rudeng, Erik. 1994. "Perspektiv på norsk husflidshistorie." Teoksessa *Husflid. Levende tradisjoner*, toimittaneet Peter Anker, Vibeke Mohr, Erik Rudeng ja Anne Britt Ylvisåker, 30–65. Oslo: Grøndahl & Dreyer.
- Sokka, Sakarias. 2012. "Kansamme kykyyn itse arvostella ei voi luottaa!" *Taidelautakunnat valtiollisina asiantuntijaeliminä ennen toista maailmansotaa*. Jyväskylä studies in education, psychology, and social research 452. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Sonja, Norjan kuningatar. 1994. "I nesten to hundre år..." [Saatesanat, kuningattaren tervehdys]. Teoksessa *Husflid. Levende tradisjoner*, toimittaneet Peter Anker, Vibeke Mohr, Erik Rudeng ja Anne Britt Ylvisåker, 5. Oslo: Grøndahl & Dreyer.
- Vainio-Korhonen, Kirsi. 1998. *Käsin tehty: Miehelle ammatti, naiselle ansioiden lähde. Käsiyötuotannon rakenteet ja strategiat esiteolisessa Turussa Ruotsin ajan lopulla*. Historiallisia tutkimuksia 200. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Virrankoski, Pentti. 1994. *Käsitöistä leivän lisää. Suomen ansiokotiteollisuus 1865–1944*. Historiallisia tutkimuksia 186. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Wessén, Elias. 2002. *Våra ord. Kortfattad etymologisk ordbok*. Stockholm: Nordstedts ordbok.
- Ylönen, Irene. 2003. *Taito elää. Käsi- ja taideteollisuusliitto Taito ry:n yhdeksän vuosikymmentä*. Artefakta 14. Hamina: Akatiimi.
- Ågren, Katarina. 1999. "I Hemslöjdens Hus." Teoksessa *Den vackra nyttan. Om hemslöjd i Sverige*, toimittanut Gunilla Lundahl, 47–69. Hedemora: Gidlunds förlag i samarbete med Riksbankens jubileumsfond.

Oikeus musiikkiperintöön

Aineettomat oikeudet Unescon luetteloissa
aineettomasta kulttuuriperinnöstä

Janne Mäkelä

 <https://orcid.org/0009-0007-8622-5380>

AV Villén

 <https://orcid.org/0000-0001-6782-6235>

Aineettomasta kulttuuriperinnöstä on tullut 2000-luvun kuluessa yhä keskeisempi osa valtiollista kulttuuripolitiikkaa. Samalla sen kytkökset niin kutsuttuihin luoviin aloihin ovat vahvistuneet, ja avoimien kulttuuriperintöaineistojen hyödyntämiseksi on kehitetty niin valtiollisia kuin eurooppalaisiakin hankkeita. Tällöin esiin nousee kuitenkin joukko oikeudellisia kysymyksiä. Kopioidaanko tilanteessa jotain ja millä tai kenen luvalla, vai onko kysymys jonkin uuden ja omaperäisen luomisesta? Onko oletuksena, että aineistoihin ja kulttuuriperintöön yleisestikin ei liity tekijänoikeuksia? Tai mikäli liittyy, mikä on niiden suhdan aineettoman kulttuuriperinnön ytimessä oleviin yleisiin ihmisoikeuksiin sekä käsityksiin yhteisöllisesti ”omasta”? Lainsäädännöllisesti asia on jokseenkin suoraviivainen: kulttuuriperinnön voi esittää luetteloissa miten yhteisöllisenä ja yhteisenä tahansa, mutta asema Unescon tai ministeriön perintökohteena ei vapauta tekijänoikeuskorvauksista.

Kulttuuriperinnön ja talouden suhde on erityisen ajankohtainen Suomessa, sillä se on yksi toimeenpanosuunnitelmavaiheessa olevan valtiollisen kulttuuriperintöstrategian neljästä teemasta. Asiaa koskevan valtioneuvoston periaatepäätöksen mukaan kulttuuriperintö on tunnistettava ”yhteiskunnan yhteisenä pääomana”, samalla kun se ”on yhä merkittävämpi voimavara luovalle taloudelle ja muulle liiketoiminnalle” (VN 2023, 46).

Musiikki on keskeisessä asemassa sekä Unescon perintölueteloissa että luovilla toimialoilla ja siten se tarjoaa mielekkään lähtökohdan aineettoman kulttuuriperinnön ja aineettomien oikeuksien välisten suhteiden tarkastelulle. Aineettomiin eli immateriaalioikeuksiin luetaan kuuluvaksi eritoten tekijänoikeudet ja niiden lähioikeudet sekä teollisoikeudet eli esimerkiksi patenti- ja tavaramerkkioikeus (ks. esim. Heikkilä 2021). Erityisesti tekijänoikeuksiin perustuvista tuloista on tullut yhä tärkeämpiä musiikki- liiketoiminnassa, ja joidenkin mielestä musiikkiteollisuuden sijaan olisikin parempi puhua ja kirjoittaa musiikista osana tekijänoikeusteollisuutta (esim. Watson ja muut 2023; ks. myös Välimäki 2002). Näin ollen kohdistamme huomiomme siihen, missä määrin ja millä tavoin tekijänoikeuksia käsitellään Unescon luetteloihin hyväksytyissä musiikillisissa perintökohteissa tai ”perintöelementeissä” (Unesco 2023). Samalla pohdimme musiikkiperinnön asemaa tekijänoikeusteollisuudessa sekä perintökohteiden lajityyppejä ja niihin liittyviä oikeuksia. Millaisia jännitteitä on havaittavissa yhteisöllisten, ihmis- ja tekijänoikeuksien välillä, kun niitä tarkastellaan suhteessa kansanmusiikin, populaarimusiikin ja taidemusiikin luokkiin? Miten erilaiset oikeudet kenties määrittävät sitä, millaisesta musiikista voi tulla Unescon mukaista aineetonta kulttuuriperintöä? Lähestymistapamme on kulttuurintutkimuksellinen ja kohdistamme huomiomme siihen, miten erilaiset ”oikeudet” ja oikeudelliset toimintakentät rakentuvat Unescon luetteloissa kielellisesti. Emme toisin sanoen ota kantaa asiaan liittyviin varsinaisiin oikeudellisiin ristiriitoihin tai seuraamuksiin, vaan painotamme niin yhteisöllisten, ihmis- kuin tekijänoikeuksienkin diskursiivisia jännitteitä.

Ehdotusasiakirjojen avainsanat ja kulttuuriperinnön kielenkäyttö

Käytämme ensisijaisena aineistonamme englanninkielisiä ”ehdotusasiakirjoja” (*nomination files*) Unescon (2023) luetteloissa aineettomasta kulttuuriperinnöstä. Luetteloita on kolme: kiireellistä suojelua vaativia elementtejä on listattu 76, ihmiskunnan aineetonta kulttuuriperintöä edustavia kohteita 567 ja hyviä suojelukäytäntöjä 33 vuosina 2008–2022. Kullakin luettelolla on omat kriteerinsä (ks. Unesco 2022, 30–32) ja ne ovat yksittäisiä sanamuototarkennuksia lukuun ottamatta pysyneet pääosin samana alusta alkaen: ainoastaan suojelukäytäntökriteereistä on poistettu kehittyvien maiden erityistarpeita koskeva kohta vuonna 2022 ja siirretty se osaksi valintaprosessin ”erityisiä huomion kohteita” (ks. Unesco 2008, 3, 8–9, 14–15; Unesco 2022, 32). Ehdotusasiakirjat puolestaan ovat vakiomuotoisia lomakkeita numeroituine kohtineen ja sellaisina pakollinen osa hakuprosessia. Ohessa on ote Unescon englanninkielisestä ehdotuslomakkeesta (*nomination form*).¹ Lomakkeessa tiedustellaan muun muassa ehdotettavan elementin vaikuttavuutta ja suhdetta ihmisoikeuksiin ja kestävään kehitykseen.

1 Ote on lomakkeen 16.1.2024 päivitetystä versiosta. Lomake on ladattavissa Unescon verkkosivuilta.

1. General information about the element

For Criterion U.1, States shall demonstrate that ‘the element constitutes intangible cultural heritage as defined in Article 2 of the Convention’.

1.1. Provide a brief description of the element that can introduce it to readers who have never seen or experienced it.

Not to exceed 200 words

1.2. Who are the bearers and practitioners of the element? Are there any specific roles, including gender-related ones or categories of persons with special responsibilities for the practice and transmission of the element? If so, who are they and what are their responsibilities?

Not to exceed 100 words

1.3. How are the knowledge and skills related to the element transmitted today?

Not to exceed 100 words

1.4. What social functions and cultural meanings does the element have nowadays for the communities concerned?

Not to exceed 100 words

1.5. Can the State Party or States Parties confirm that nothing in the element is incompatible with existing international human rights instruments?

Not to exceed 50 words

1.6. Can the State Party or States Parties confirm that nothing in the element could be perceived as not compatible with the requirement of mutual respect among communities, groups and individuals?

Not to exceed 50 words

1.7. Can the State Party or States Parties confirm that nothing in the element could be perceived as not compatible with the requirement of sustainable development?

Not to exceed 50 words

Ehdotukseen on myös liitettävä kymmenen valokuvaa ja 5–10 minuutin kestoinen editoitu video tekstitettynä joko englanniksi tai ranskaksi. Näiden osalta Unescolle on myönnettävä erillisellä liitelomakkeella rajoittamaton käyttöoikeus, joskaan ei yksinoikeudella.

Kriteeristöissä ei mainita ihmis- eikä aineettomia oikeuksia suoraan, mutta edelliset ovat erottamaton osa aineettoman kulttuuriperinnön määritelmää: yleissopimuksessa ”keskitytään ainoastaan sellaiseen aineettomaan kulttuuriperintöön, joka vastaa nykyisiä ihmisoikeuksia koskevia asiakirjoja” (Yleissopimus 47/2013, artikla 2; Unesco 2022, 5). Aineettomat oikeudet mainitaan puolestaan sopimuksen toimeenpanoa koskevissa ohjeissa ja säännöissä osana perintöyhteisöjen oikeuksien suojelua etenkin mikäli ”muut käyttävät heidän [aineetonta kulttuuriperintöään] hyväksi taloudellisesti tai muihin tarkoituksiin” (Unesco 2022, 164). Lisäksi ehdotusasiakirjan ohjeteksteissä on joukko ihmisoikeuksiin suoraan tai välillisesti liittyviä tekijöitä. Näitä ovat eritoten sukupuolen merkitys (lomakkeen kohdat 1.ii ja 3.b.iii), ihmisoikeuksien, kunnioituksen tai kestävä kehityksen kanssa yhteensopimattomat piirteet (1.iv), rohkaisu yhteisöjen väliseen vuoropuheluun (2.ii), luovuuden ja kulttuurisen moninaisuuden edistäminen (2.iii), suojelun rajoitteet kansallisesti ja kansainvälisesti (3.a.ii), luetteloinnin mahdolliset haittavaikutukset (3.b.i) sekä ”osallisuutta säätelevien totunnaiskäytäntöjen kunnioitus” (4.c).

Alkuvuosien lomakkeissa ihmisoikeuskytkökset jäävät paljolti riivien väliin, mutta ehdotusasiakirjojen sisältö noudattaa samaa kaavaa vuodesta toiseen. Esimerkiksi ”edustusluettelon” ehdotuksessa on nimettävä sen tekevä(t) valtio(t) sekä elementin nimi, asiaankuuluva(t) yhteisö(t) ja tunnusomaiset piirteet tai ”määritelmä.” Lisäksi on selitettävä, miten elementti lisää tietoisuutta kulttuuriperinnöstä yleensä ja rohkaisee vuoropuhelua yhteisöjen välillä sekä millaisia suojelukäytäntöjä on olemassa ja miten niitä olisi kehitettävä edelleen. Pakollisia kohtia ehdotuksessa ovat vielä yhteisö(je)n osuus ja suostumus sekä selvitys elementin kansallisesta luetteloinnista.

Olemme ottaneet kaikki kolme luetteloa huomioon ja rajanneet aineistomme ehdotusasiakirjat luettelosivuston tarjoamien valmiiden musiikkiin liittyvien hakutermin avulla. Rajauksen perusteet ovat

ennen kaikkea institutionaalisia, sillä täten aineistoon valikoituu nimenomaan Unescon musiikillisiksi määrittämiä elementtejä. Vapaalla hakusanalla *music* joukkoon sen sijaan siivilöityisi myös yksittäisiä mainintoja musiikista esimerkiksi kambodžalaiseen taistelulajiin *kun lbokator* tai sveitsiläis-ranskalaiseen kellonrakennukseen liittyen. Olemme lisäksi jättäneet Arabian niemimaan kamelikutsuhuudot, kuubalaisen kevyen rommin mestaritiedon ja muut järjestelmän tarjoamat toissijaiset suhteet pois. (Ks. taulukko 2.)

Taulukko 2. Aineiston rajauksessa käytetyt musiikkitermit.

Termi	Esiintymät
Body percussion	15
Bowed string instruments	36
Choir singing	30
Choreography	72
Dance	231
Idiophones	63
Instrument making	70
Instrumental music	235
Music education	27
Musical instruments	40
Musical notation	9
Musical performances	18
Musical styles	3
Musicology	7
Opera	5
Orchestras	43
Percussion instruments	139
Plucked string instruments	57
Polyphonic singing	29
Popular music	3
Religious music	11
Ritual dance	32
Sound recordings	2
String instruments	20
Struck string instruments	1
Throat singing	9
Vocal music	274
Wind instruments	42
Woodwind instruments	56
Work songs	36
Yodeling	1

Lopputuloksena on 260 elementtiä ja 205 ehdotusasiakirjaa, sillä vuoden 2008 elementit on siirretty aiemmalta ”ihmiskunnan suullisen ja aineettoman perinnön mestariteosten” luettelolta (Unesco 2022, 18; ks. myös Yleissopimus 47/2013, 31 artikla). Lisäksi vaikkakriteeristö on pysynyt samana, ehdotuslomakkeet ovat tarkentuneet vuosien varrella: siinä missä vuoden 2009 tyhjässä ”edustusluettelon” lomakkeessa on 248 sanaa, vuoden 2022 versiossa otsikoita ja ohjetekstejä on yli kymmenkertaisesti. Jälkimmäisessä on myös erinäisiä rastittavia ruutuja sekä sanamääräraajat avoimille tekstikentille. Alkuvuosien asiakirjoissa onkin tuoreempia enemmän vaihtelua siinä, kuinka suuri osa tekstistä käsittelee varsinaista perintöelementtiä. Vuoden 2009 ehdotuksissa perintöelementeistä puhutaan 2 270–7 820 sanan verran, ja etenkin Etelä-Korean, Japanin ja Kiinan ehdotuksissa sisältöä on niukemmin. Näiden maiden ehdotuksia on 35 elementistä puolet eli 17. Vuoden 2022 ehdotuksissa perintöelementeistä kerrotaan 4 130–8 670 sanan verran ja Itä-Aasiasta on ehdotettu vain yksi elementti. Maakohtaisia kokonaismääriä ajatellen onkin huomattava, että Kiinalla on eniten musiikkiperintöelementtejä, kaiken kaikkiaan 17, mutta viimeisin on luetteloitu vuonna 2011. Yleisestikin Itä- ja Kaakkois-Aasian valtiot ovat olleet aktiivisia perintöehdotusten tekijöitä, sillä kaikista listojen elementeistä niiden osuus on noin viidennes. Musiikkiperintökohteista noin joka kuudes (44) löytyy Etelä-Koreasta, Japanista, Kiinasta tai Vietnamista. Aikaväliltä 2013–2022 kärkisijan saa sen sijaan Kreikka viidellä perintöelementillään.

Analysoimme aineistoa sekä määrällisesti että laadullisesti. Tukeudumme niin kutsutun korpusavusteisen diskurssintutkimuksen (CADS) lähtökohtiin eli tuotamme aluksi laajasta tekstiaineistosta määrällistä informaatiota. Puhtaimmillaan tällaisessa niin kutsutussa korpusonomastikassa hyödynnetään todellisia kieliaineistoja fraseologiseen kielikäsitteeseen nojaten, eli huomion kohteena on toistuvat rakenteet tavanomaisessa kielenkäytössä. (Ainiala ja Jantunen 2019, 60.) Käytämme analyysiin digitaalisten tekstiaineistojen tarkasteluun kehitettyä verkkotyökalua Voyant Tools (voyant-tools.org) ja erittelemme sen avulla tutkimuskysymyksemme

kannalta keskeisten avainsanojen kronologista esiintymistiheyttä sekä *kollokaatioita* eli myötäesiintymiä. Avainsanoiksi valitsimme termit *copyright* tekijänoikeuden englanninkielisenä vastineena, *property* viitteenä sekä aineettomiin oikeuksiin (*intellectual property rights*) että muihin omistamisen muotoihin, *freedom* sanan- ja ilmaisunvapauden juurena sekä *equality* keskeisenä yleisten ihmisoikeuksien perustana. CADS-periaatteiden mukaisesti etenemme määrällisestä laadulliseen analyysiin tarkastelemalla avainsanojen ja niiden myötäesiintymien merkitysyhteyksiä sekä näin paljastuvia nyansseja (ks. Ainiala ja Jantunen 2019, 61, 76).

Koska ehdotusasiakirjat ovat lomakemuotoisia, niiden luonne todellisena kieliaineistona on häilyvä tai ainakin osittainen. Etenkin myöhempien lomakkeiden ohjetekstin määrä vinouttaa määrällistä informaatiota, vaikka aineistoa voikin seuloa niin sanottujen pysäytyssanojen (*stopwords*) avulla eli jättämällä esimerkiksi konjunktiot pois. Analyysissamme täydensimme Voyant Toolsin valmista englannin pysäytyssanalistaa ensin ilmeisimmillä lomaketeknisillä sanoilla ja lyhenteillä (*list, formcheckbox, ICH* sekä usein suluissa esiintyvä *ies*-monikkopäätte) ja sitten vaihe vaiheelta muodollisilla tai muuten kysymyksenasettelumme kannalta merkityksettömillä verbien partisiippimuodoilla, adjektiiveilla, numeraaleilla ja virastojen (eris)nimillä. Kaiken kaikkiaan lisäsimme edellisten ohella 16 pysäytyssanaa (*including, important, reference, information, promote, related, 1989, based, office, agency, Jamcopy, subdivision, act, subordinate, ONDA, designated*). Voyant Tools on kenties hyödyksi informaation visualisoinnissa, mutta sen hyötysuhde on kokemuksemme perusteella alhainen: pysäytyssanakokeilujen lisäksi runsaasti aikaa kului tiedostokronologian luontiin, koska ohjelmisto käsittelee vuosilukuja pelkinä numeraaleina.

Lomakemuodosta huolimatta aineistoa voi pitää todellisena juuri fraseologisen kielikäsitteilyn perusteella: kielenkäytön asiayhteyksillä on omat diskurssiprosodiansa (Ainiala ja Jantunen 2019, 61) ja niinpä oma aineistomme edustaa aineettoman kulttuuriperinnön kielenkäyttöä sen ylimmällä hallinnollisella tasolla. On toki

huomattava, että kysymys on englannin kielestä ja siten mukana saattaa olla useampikin käännöskukkanen. Mahdolliset kielelliset haasteet voivat osaltaan selittää myös itäaasialaisten ehdotusten suppeamman sanamäärän. Ehdotusten vakiomuotoisuudella on kuitenkin merkittävämpi seuraus myötäesiintymissä: esimerkiksi pelkästään *oikeuksien* (*rights*, 933 osumaa) välittömiä enemmän kuin kymmenen kertaa toistuvia myötäesiintymiä on vain viisi ja ne ovat kaikki luonteeltaan teknisiä (ks. taulukko 3). Tilanne muuttuu vain hieman, kun myötäesiintymien tarkasteluvälin (*context*) kasvattaa yhdestä kolmeen, joskin kahdenkymmenen kärkeen ilmaantuu tällöin myös *tekijänoikeus* (*copyright*) sekä muutama muu oikeuksien hallintaan viittaava termi (*exclusive*, *intellectual*, *respect*; ks. taulukko 4). Silti mikäli mielekäs myötäesiintymien osumamäärä on neljän sanan tarkasteluvälillä vähintään 30 (ks. Ainiala ja Jantunen 2019, 60), aineistomme osoittautuu suppeahkoksi avainsanojamme ajatellen. Viiden sanan tarkasteluvälillä raja-arvon 30 ylittäviä myötäesiintymiä on vain neljä, jos kohta ne sekä muut aineettomien oikeuksien kannalta merkittävät yhdistelmät kasautuvat samoihin elementteihin (ks. taulukko 5 ja kuvaaja 3).

Taulukko 3. Avainsanan *oikeudet* (*rights*) yleisimmät välittömät myötäesiintymät.

Myötäesiintymä	Määrä
instruments	350
corresponding	264
appended	31
provided	20
document	16
mutual	4

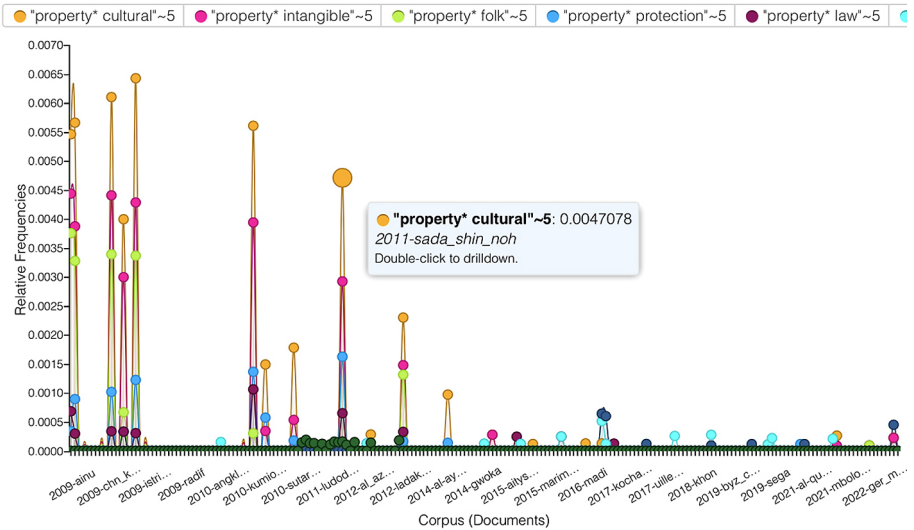
Taulukko 4. Avainsanan *oikeudet* (*rights*) yleisimmät myötäesiintymät kolmen sanan tarkasteluvälillä.

Myötäesiintymä	Määrä
instruments	354
international	348
existing	341
cession	281
corresponding	265
grant	117
registry	35
granting	32
document	32
appended	31
unesco	27
exclusive	26
provided	21
required	20
intellectual	18
respect	17
worldwide	13
include	13
copyright	13
requirements	10
sustainable	7

Taulukko 5. Avainsanojen *equality*, *freedom*, *copyright* ja *property* myötäesiintymät viiden sanan tarkasteluvälillä.

Avainsana	Myötäesiintymä	Määrä
property	intangible	121
property	folk	62
property	protection	39
property	cultural	31
property	rights	22
property	selected	16
property	national	16
copyright	rights	16
property	law	15
property	elements	15
property	property	14
property	conservation	14
copyright	creator's	13

Kuvaaja 3. Aineettomien oikeuksien kannalta merkittävien avainsanojen ja niiden myötäesiintymien yhdistelmien (ks. taulukko 5) ajallinen jakauma. Kuvakaappaus Voyant Toolsista.

Kulttuurisen omaisuuden myötäesiintymät patrimoniaalisella kentällä

Avainsanojemme myötäesiintymien kärkijoukko erottuu selvästi, mutta samalla siitä paljastuu parikin erikoista yksityiskohtaa. Ensiksikin kyseisessä joukossa toistuu sanan *property* myötäesiintymänä suhteellisesti eniten *cultural* eikä *intangible*, kuten myötäesiintymälistan (taulukko 4) perusteella saattaisi olettaa. Toiseksi kahdeksan kärjessä on vain Japanin ehdotuksia. Näitä kaikkia puolestaan yhdistää termi *aineeton kansankulttuurinen omaisuus* (*intangible folk cultural property*), mikä taas on itse lomaketekstien perusteella oma kansallisen luetteloinnin kategoriansa Japanissa aineettoman kulttuurisen omaisuuden ja konservointikäytäntöjen ohella (ks. esim. *hayachine kagura*, hyväksytty 2009). Samalla on syytä panna merkille Japanin ehdotusten ajallinen jakauma

eli musiikkiperintökohteita on vuosilta 2008–2012 yhteensä yksitoista ja sen jälkeen vain yksi, *furyo-odori* vuodelta 2022, jossa siinäkin viitataan ”kansankulttuurisen omaisuuden” suojeluun ja luettelointiin useammankin kerran. Termi *kansankulttuurinen* (*folk cultural*) esiintyy muualla aineistossa vain kerran, Mongolian *tuuli*-epiikan ehdotusasiakirjassa. Silloinkin sillä on oikeudellistaloudelliset kytköksensä: ”Mongolian eduskunnan ja hallituksen on määrä tarjota suotuisat oikeudelliset ja taloudelliset olosuhteet epiikan suojelemiseksi ja kaikki, [– –] jotka ovat halukkaita suojelemaan ja kehittämään tätä perinteistä kansankulttuurista perintöä, ovat sitoutuneet panemaan aktiivisesti täytäntöön [esitetty] suojelutoimenpiteet.”

Kulttuurisen omaisuuden kannalta myötäesiintymäanalyysin perusteella olennaisia perintöelementtejä ovat lisäksi Kroatian *ojkanje*-laulu (hyväksytty 2010), Espanjan mallorcalainen jouluveisu *La Sibil-la* (2010) sekä Korean demokraattisen kansantasavallan *arirang*-laulu (2014). Näistä ensimmäisessä termi *kulttuurinen omaisuus* toistuu vain kansallisen luetteloinnin ja sitä koskevan lainsäädännön yhteydessä, joskin luetteloinnissa erotetaan toisistaan ”kansallisesti merkittävä”, ”ennaltaehkäisevän suojelun alainen” ja muu kulttuurinen omaisuus (lomakkeen kohta 6). Samassa yhteydessä viitataan toistuvasti *kulttuurisiin hyödykkeisiin* (*cultural goods*) ja pari kertaa jopa *aineettomiin kulttuurisiin hyödykkeisiin*, mikä kieli kielellisistä sekä mahdollisesti jopa käsitteellisistä epäselvyyksistä. *La Sibil-la* ilmentää sekin perintökeskustelun kielellisiä eroja: ehdotusasiakirjassa samoihin ilmiöihin viitataan termeillä *perintö* (*heritage*), *isänperintö* (*patrimony*), *kulttuurisesti merkittävä omaisuus* (*property of cultural interest*) ja *aineeton etnologinen perintö* (*intangible ethnological heritage*). Onkin syytä huomata, että romaanisissa kielissä aineettoman kulttuuriperinnön juuret ovat kirjaimellisesti *isällisiä*: ranskaksi yleissopimuksen nimi on *Convention pour la Sauvegarde du Patrimoine Culturel Immatériel*.

Terminologisista eroista tulee lisäksi usein käsitteellisiä: Valdimar Hafstein ja Martin Skrydstrup (2020, 57) kirjoittavat kulttuurisesta omaisuudesta ja kulttuuriperinnöstä kahtena erillisenä hallinto-

ajattelun muotona ”patrimoniaalisella kentällä” omine subjekteineen ja asiantuntemuksineen. Heidän mukaansa kulttuurisen omaisuuden suojele (*protecting*) liittyy suvereniteettiin eli kulttuurisesti ja historiallisesti omaleimaisten ja autonomisten yhteisöjen muotoutumiseen. Täten se on olennainen osa nykyisten oikeusvaltioiden yhteiskunnallista suvaitsevuuutta. Kulttuuriperinnön varjelu (*safeguarding*) on sen sijaan neoliberaali uudistustekniikka, ”tuottaen vastuullisia alamaisia ja kietoen heidät asiantuntemuksen ja johtamisen verkostoihin” muun muassa ”jatkuvasti vahvemmallalla osallistumisen, osallisuuden, alhaalta ylöspäin -lähestymistapojen sekä yhteisöllisyyden korostuksella” (Hafstein ja Skrydstrup 2020, 57–58). Siinä missä edellinen nojaa lakitekniiseen asiantuntemukseen ja esimerkiksi museoesineiden *repatriaatioon* eli palautukseen niiden alkupe- räisyhteisöille, jälkimmäinen perustuu kuratoivaan asiantuntemukseen ja jälkikoloniaalisiin vastavuoroisuutta painottaviin hallinnon muotoihin. Tapauksesta, tilanteesta ja toimijoista riippuen ilmiö – tai Unesco-kielellä elementti – voi liikkua edestakaisin ja eri painotuk- sin näiden ”patrimonialiteettien” välillä. Molemmissa korostuu myös eheys: kulttuurisen omaisuuden osalta yhteisön, kulttuuriperinnössä taas kokoelman. (Hafstein ja Skrydstrup 2020, 77–78, 88).

Arirang on tässä suhteessa osuva esimerkki eritoten poliittisen ulottuvuutensa takia. Se on yksi neljästä Pohjois-Korean elemen- tistä Unescon luetteloissa, joskin yksi näistä (*ssirum-* tai *ssireum-* paini, 2018) on yhteinen Korean tasavallan eli Etelä-Korean kans- sa. Autoritaarisesti hallitun Pohjois-Korean ehdotusasiakirjoissa asiaankuuluvien yhteisöjen ”vapaa, ennakkoon annettu tietoon perustuva suostumus” (kohta 4.b.) on yksiselitteistä ja ehdoton- ta luonteeltaan, olipa kysymys sitten ”kaikkien” korealaisten tai pjongjanglaisten ”täydestä” (*kimchi*, 2015) ja ”kiihkeästä” (*ssirum*) tuesta tai jopa ”rakkaudesta” elementtiä kohtaan (*raengmyon*, 2022). Vertailun vuoksi valtiorajan eteläpuolella *ssireumin* todetaan yhtä lailla koskettavan koko väestöä, mutta samalla huomautetaan vai- keuksista varmistaa kaikenkattava suostumus. Vertailua voi itse asiassa jatkaa *arirangin* osalta, sillä se on hyväksytty Unescon luetteloihin myös Etelä-Korean ehdottamana vuonna 2012. Siinä

missä Pohjois-Korean ehdotus nojaa ”koko kansan yksimieliseen tahtoon”, Etelä-Koreassa ehdotusprosessia ”valmisteltiin huolella” (kohta 4.a.). Lueteltujen toimenpiteiden osalta maiden väliset erot jäävät silti paljolti nimellisiksi: tukea ja suosituksia on saatu rajan molemmin puolin niin viranomaisilta, järjestöiltä kuin yksittäisiltä henkilöiltäkin, ja jos pohjoisessa toiminta vastasi ”ehdotusta halajavan suuren yleisön pyyntöön”, niin etelässä sen pontimena olivat ”suuren yleisön äänekkäät vaatimukset” (kohta 4.a.). Tämän perusteella voi ounastella, että aineettoman kulttuuriperinnön diskurssiprosodia (ks. Ainiala ja Jantunen 2019, 61) ei välttämättä riipu valtiollisista poliittisista järjestelmistä. Unescolle on nyt vain kirjoitettava tietyllä tavalla, olipa takataskussa *juche*-opin käsikirja tai populistien vaaliohjelma.

Kielenkäyttö jäsenyyden kuitenkin *arirang*-ehdotuksissa eri taivoin omaisuudesta kirjoitettaessa. Etelä-Korean versiossa termi esiintyy vain kerran: ehdotetuissa suojelukäytännöissä mainitaan aineettomat oikeudet osana vireillä olevaa lakimuutosta (3.b.ii). Pohjois-Korean lomakkeessa siihen törmää toistuvasti viitteissä ”kulttuurisen omaisuuden konservaation” kansalliseen virastoon ja alueellisiin komiteoihin (erit. 4.a). Samalla kylläkin todetaan, että kyseiset toimielimet on nimetty vuosina 2012 ja 2013 uudelleen korvaamalla ”kulttuurinen omaisuus” perinnöllä ja konservoinnilla. Tämä vastaa Hafsteinin ja Skrydstrupin (2020, 63–78) huomioita ja esimerkkejä patrimonialiteettien liikehdinnästä, jossa etenkin kulttuuriseen omaisuuteen liittyviä jälkikolonialisia jännitteitä on voitu lievittää tai peräti ohittaa kehystämällä toiminta perinnöksi. Heidän mukaansa liike ei kuitenkaan ole yhdensuuntaista, vaan perinnöstäkin saattaa poliittisen tilanteen muuttuessa tulla pikemminkin palautettavaa. Aineettoman kulttuuriperinnön osalta kysymys repatriaatiosta on ongelmallisempi sikäli, että tiedot ja taidot eivät irtoa ihmiskehosta noin vain. Ajattelutavat säilyvät, vaikka ne eivät olisikaan julkisesti hyväksyttäviä. Täten patrimonialiteettien liikehdinnällä on yhteytensä niin kutsuttuun kulttuuriseen omimiseen. Provokatiivisesti voikin kysyä, pitäisikö tango Elävän perinnön kansalliseen luetteloon (Museovirasto

2024) hyväksytyssä ”suomalaisessa” ja muissa eurooppalaisissa ”muodonmuutoksissaan” (Gritzner 2017, 52) sittenkin ”palauttaa” Rio de la Platan suiston miljoonakaupunkeihin Buenos Airesiin ja Montevideoon. Tango – ilman kansallisia tai muita määreitä– on hyväksytty myös Unescon listoille Argentiinan ja Uruguayn yhteis-ehdotuksesta (2009), ja sen mukaan ”vaikka tango tunnetaankin laajalti kaikkialla maailmassa ja sen olemusta on muunneltu monin puolin ja tavoin, se on edelleen yksi helpoimmin tunnistettavista [rioplatalaisen identiteetin] kulttuurisista symboleista [ja] perimmäisistä tunnuksista” (kohdat D. ja 1.d.). Voi olla, että juuri tästä syystä Museoviraston sekä opetus- ja kulttuuriministeriön ehdotus suomalaisen tangon lisäämiseksi Unescon luetteloihin saa odottaa, ainakin kunnes ”ikiaikaiset” ja ikään kuin enemmän ”omat” kansanmusiikin ja -tanssin muodot on käyty läpi – tai kunnes rioplatalaisten mielipiteestä ei tarvitse välittää.

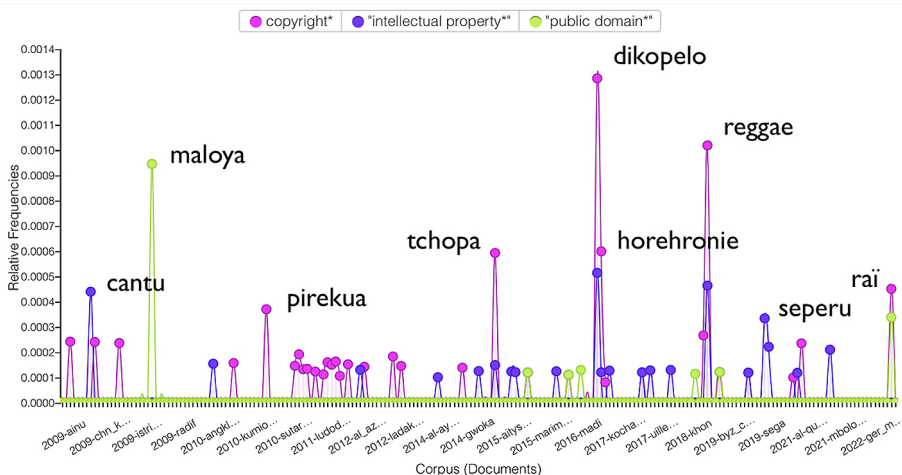
Hafsteinin ja Skrydstrupin (2020) esimerkit kumpuavat Pohjois-Atlantin jälkikoloniaalisista suhteista, eikä niiden vertaaminen Pohjois-Korean totalitarismiin ole mutkatonta. Silti molempien liike omistuksesta perintöön antaa aiheen pohtia poliittisia yhtymäkohtia eritoten aineettomien oikeuksien hallinnoinnin osalta. Olennaisilta osin tässä on kysymys siitä, että keskusjohtoisesti tai muuten ylimmiltä hallintotasoilta ”opetetaan [–] kansalle, kuinka omistaa perintö, kuinka arvottaa sitä ja kuinka huolehtia siitä” (Hafstein ja Skrydstrup 2020, 74). Vähimmällä päänvaivalla tietysti selviää, jos perintöä ei tarvitse ajatella kulttuurisen omistamisen saati tekijänoikeuksien kannalta.

Tekijänoikeus ja siirtomaavallan perintö

Avainsanojemme myötäesiintymien ero *tekijänoikeuteen* (*copyright*), *henkiseen omaisuuteen* (*intellectual property*) ja *yhteiseen omaisuuteen* (*public domain*) yksittäisinä hakutermeinä on selkeä. Kahdeksan kärki on täysin toinen ja myös ajalliselta jakaumaltaan laajempi (ks. kuvaaja 4). Termien suhteellinen esiintymistiheys

on tosin enimmilläänkin vain noin neljännes siitä, kuinka usein *kulttuurinen* esiintyy *omaisuuden* myötäesiintymänä, mutta ero viittaa siihen, että ehdotusasiakirjoissa aineettomia oikeuksia ja kulttuurista tai muuten kollektiivista omistajuutta ei juuri mainita toistensa yhteydessä. Tästä päästäänkin aineettoman kulttuuripe-
rinnön kannalta keskeiseen jännitteeseen yleisten ihmisoikeuk-
sien ja yksilöllisten tekijänoikeuksien välillä. Toisin sanoen siinä
missä Unescon yleissopimus nojaa jo ensimmäisten virkkeidensä
perusteella ”olemassa oleviin ihmisoikeuksia koskeviin asiakirjoi-
hin, erityisesti vuoden 1948 ihmisoikeuksien yleismaailmalliseen
julistukseen, taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia
koskevaan kansainväliseen yleissopimukseen vuodelta 1966 sekä
kansalaisyhteiskunnan poliittisia oikeuksia koskevaan kansainvä-
liseen yleissopimukseen vuodelta 1966” (Yleissopimus 47/2013;
Unesco 2022, 3), tekijänoikeus sen sijaan perustuu leimallisesti
luonnollisten henkilöiden aikaansaannoksiin. Niinpä esimerkiksi
Suomen ja Euroopan unionin lainsäädännön mukaan moraalisia
tekijänoikeuksia voi siirtää toisille.

Kuvaaja 4. Avainsanojen *tekijänoikeus* (*copyright*), *aineeton omaisuus* (*intellectual property*) ja *yhteinen omaisuus* (*public domain*) ajallinen jakauma. Kuvakaappaus Voyant Toolsista.

Tekijänoikeuksista on keskusteltu runsaasti viime vuosikymmeniinä juuri musiikkialalla. Markkinoiden laajentumisen ja teknologisen muutoksen vuoksi tekijöiden asemasta ja lainopillisesta sääntelystä on riittänyt puntarointia. Julkisessa ymmärryksessä musiikin ja lainsäädännön yhteys onkin usein rajautunut koskemaan pelkästään tekijänoikeuksia, vaikka mitään erityistä ”musiikkilakia” ei esimerkiksi Suomen eikä muidenkaan länsimaiden kansallista lainsäädäntökokoelmista löydy. Samalla tekijänoikeuslaki on muuttunut loputtomasti laajenevaksi pykäläviidakoksi. Lain perusteet sinänsä ovat pysyneet musiikkia koskevien säädösten osalta samankaltaisina jo 1960-luvulta lähtien. (Mäkelä 2017.)

Tiivistettynä musiikin tekijänoikeus tarkoittaa sitä, että säveltäjillä, sanoittajilla, kääntäjillä ja sovittajilla on tehtyyn musiikilliseen teokseen erilaisia taloudellisia ja moraalisia oikeuksia. Tekijällä on toisin sanoen oikeus määrätä musiikkiteoksen taloudellisesta hyväksikäytöstä eritoten kaupallisissa julkaisuissa ja lähetyksissä. Taloudelliset oikeudet voidaan – ja myös tavataan – luovuttaa korvauksia vastaan jollekin toiselle taholle, esimerkiksi kustannusyhtiölle. Moraaliset oikeudet tarkoittavat sitä, että tekijän nimi on ilmoitettava ja teoksen omaperäisyyttä kunnioitettava. Moraaliset oikeudet ovat luovuttamattomia. Nimenomaisiin *tekijänoikeuksiin* liittyy vielä joukko esimerkiksi esittäjien ja äänitetuottajien *lähioikeuksia*.

Tekijänoikeuden yhteisistä pelisäännöistä on pyritty sopimaan kansainvälisesti. Tekijänoikeuden oikeutusperusteita tutkinut Riku Neuvonen (2020, 52–53) huomauttaakin, että verrattuna muuhun lainsäädäntöön tekijänoikeudet ovat perustuneet erilaisiin ylikansallisiin normistoihin. Samalla tekijänoikeus on laajentunut omissa kuplassaan niin, että yleisen tason ideologinen ja poliittinen analysointi – erityisesti tekijänoikeuden suhde tekijöiden omien yhteisöjen oikeustajuun – on hukkunut yksityiskohtaiseen käsitesuohon. Tekijänoikeusjärjestöjen edunvalvojat puhuvat mieluummin ”harmonisoinnista” tarkoittaen sitä, että kansallisia tekijänoikeuslakeja on yhtenäistettävä maailmanlaajuisesti niin paljon kuin mahdollista.

Aineettoman kulttuuriperinnön ja tekijänoikeuksien suhdetta ei varsinkaan musiikin osalta ole leimannut niinkään harmonisaatio

kuin jatkuvat jännitteet. Nämä syntyvät pohjimmiltaan siitä, mikä tai kuka oikein on musiikin tekijä erilaisissa kulttuurisissa ja sosiaalisissa yhteyksissä. Monet tutkijat ovat huomauttaneet tekijänoikeusmallin kytköksistä Euroopassa muotoutuneeseen valtavirran intellektuaaliseen, poliittiseen ja eettiseen ajatteluun. Siten sillä on perustansa myös siirtomaavaltasuhteissa. (Ks. esim. Mills 1996; Peukert 2016; Pryer 2019, 23–24.) Kun musiikki otettiin systemaattisemmin mukaan tekijänoikeusjärjestelmään Bernin sopimuksessa 1886, taustalla vaikutti romantiikan filosofiasta kummunnut ajatus omaleimaisesta tekijästä, joka luo ainutkertaisen taideteoksen. Käytännössä musiikin tekijänoikeussuojan piiriin laskettiin aluksi vain taidemusiikin säveltäjät. Vaikka säveltäjien rinnalle on sittemmin hyväksytty muita toimijoita, länsimaista tekijäkäsitystä itseään ei kansainvälisessä tekijänoikeusjärjestelmässä ole juurikaan kyseenalaistettu.

Eurooppalaisen tekijänoikeusmallin kansainvälinen painoarvo kasvoi merkittävästi 1960-luvun vaihteessa, kun äänitemarkkinat laajenivat ja lähioikeuksien esiinmarssi avasi ovet ääniteyhtiöille. Tekijänoikeusjärjestelmä on siitä lähtien kiistatta hyödyttänyt merkittävästi tuotteiden ja palvelujen tarjoajia ja myös suojannut niiden kaupallisia etuja. Ratkaisevaa oli sekin, että tavoite harmonisoida tekijänoikeusmallia osui hetkeen, jolloin siirtomaavallan muodollisesti purkautuessa maailmankartalle ilmaantui uusia itsenäisiä valtioita. Alexander Peukert (2016, 57) tulkitsee murroksen niin, että uudet potentiaaliset jäsenmaat houkuteltiin mukaan länsimaissa perustettuun globaaliin ”tekijänoikeuskerhoon” sillä lupauksella, että jos kehittyvät maat lupaavat suojella länsimaisten kulttuurituotteiden oikeuksia, kerho lupaa puolestaan suojella kehittyvien maiden kansanperinnettä. Pohjimmiltaan kyse ei ollut niinkään ihmisten ja heidän oikeuksiensa harmonisoinnista vaan musiikkimarkkinoiden integraatiosta. Musiikin tekijänoikeus perustui laillisuuden näkökulmasta yhä yksilökeskeiseen malliin tekijästä, luovuudesta ja teoksesta. Samalla se nojasi ajatukseen, jonka mukaan musiikkiteos ei oikeastaan ole merkittävä, ellei sitä ole julkaistu kaupallisena äänitteenä. Monissa musiikkikyhteisöissä

yksilöllisyyden ja julkaisemisen vaade oli enemmän tai vähemmän vieras ajatus. Voikin väittää, että tekijänoikeus on ollut eurooppalaisen ajatteluperinteen suurimpia menestystarinoita mutta samalla myös siirtomaavaltaan perustuva vientituote.

Peukertin (2016, 57) hahmottelema tekijänoikeuskerho kalskattaa kovasti Unescon toimilta aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi. Onkin hyvä huomata, että asiaa koskeva yleissopimus on toissijainen tekijänoikeuslainsäädännön rinnalla: ”Minkään tässä yleissopimuksessa ei pidä tulkita [–] vaikuttavan osapuolten oikeuksiin tai velvollisuuksiin, jotka johtuvat henkisen omaisuuden oikeuksia [–] koskevista kansainvälisistä sopimuksista, joiden osapuolina ne ovat” (Yleissopimus 47/2013, 3 artikla; Unesco 2022, 6). Tekijänoikeus puolestaan on alisteinen perustuslaille, joka taas nojaa kulttuuriperintösopimusten lailla yleisiin ihmisoikeussopimuksiin. Jopa poikkeusoloasetusten on oltava ”Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelotteiden mukaisia” (Suomen perustuslaki 11.6.1999/731, § 23).

Sopimus- ja lakitekstien perusteella lopputuloksena hahmottuinkin omanlaisensa oikeudellinen kärrynpyörä, jossa ihmisoikeudet asettuvat vuoroin tekijänoikeuden ylä- ja alapuolelle. Yleissopimuksen 3 artiklan perusteella asiasta ei ole epäselvyyttä lakituvassa, mutta Unescon toimintamääräyksen 173 mukaan valtioita ”rohkaistaan [–] (a) edistämään yhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden *eri oikeuksien suojelemiseen liittyvien moninaisten tekijöiden ymmärtämiseen* tärkeitä tieteellisiä tutkimuksia ja tutkimusmenetelmiä” sekä ”(b) ottamaan käyttöön asianmukaisia oikeudellisia, teknisiä, hallinnollisia ja taloudellisia keinoja erityisesti aineettomien oikeuksien [–] osalta varmistaa, että aineetonta kulttuuriperintöään luovien, kantavien ja välittävien yhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden oikeuksia suojellaan asianmukaisesti lisättäessä tietoisuutta heidän perintöstään tai osallistuttaessa kaupalliseen toimintaan” (Unesco 2022, 82; korostus lisätty). Omalta osaltamme täytämme (a)-kohdan tavoitteita kiinnittämällä huomiota (b)-kohdan ristiriitaisuuteen sikäli kun aineettomien oikeuksien ytimessä ei ole yhteinen omaisuus vaan yksityiset edunsaajat (ks. Liedes 2015, 191).

Yhteistä omaisuutta vai ei?

Mitä tulee yhteiseen omaisuuteen, hakuterminä *public domain* tuottaa aineistostamme vain 11 osumaa seitsemässä asiakirjassa. Näistä puolestaan tekijän- tai aineettomat oikeudet mainitaan kolmessa, jotka ovat Mauritiuksen *geet-gawai* (2016), Dominikaanisen tasavallan *bachata* (2019) ja Algerian *rai* (2022). Kaikissa tekijänoikeuksiin viitataan kuitenkin vain ohimennen joko ”joidenkin” *geet-gawai*-harjoittajien osalta, osana Dominikaanisen tasavallan ”taiteilijakillan” edunvalvontaa tai yksinkertaisesti pelkästään Algerian tekijänoikeusviraston nimessä.

Ranskan hallintoon kuuluvan Réunion-saaren ”kulttuurin tunnusmerkki” *maloya* (2009) sen sijaan havainnollistaa edellä mainittuja moninaisia tekijöitä osuvasti. Yhtäältä juuri yhteiseen omaisuuteen nojaten ehdotusasiakirjassa todetaan, että kyseisten soitto-, laulu- ja tanssikäytäntöjen ”asianosainen yhteisö on siten koko Réunionin väestö”. Toisaalta elementin ilmoitetaan ”asteittain siirtyn[een] yhteiseksi omaisuudeksi 1970-luvulta lähtien” ja olevan nykyisin yli 300 ammattilais- ja puoliammattilaisyhtyeen ohjelmistoa. Lisäksi toimintaan sisältyy äänitetuotantoa sekä kansallisia ja kansainvälisiä kiertueita, puhumattakaan ”erilaisten kulttuurilähteiden” yhdistelmistä: ”maloya-rock, maloya-reggae (*malogué*), maloya-fusion, maloya-jazz ja niin edelleen.” Silti tekijänoikeuksia tai aineettomia oikeuksia ei asiakirjassa mainita lainkaan, ja elementin valokuviissa *maloyan* esittäjätkin on jätetty identifioimatta.

Muissa ehdotusasiakirjoissa maininnat yhteisestä omaisuudesta ovat yksittäisiä. Mauritiuksen bhodžpurinkielisen väestön *geet-gawai*-perinteen (2016) todetaan vahvistavan yhteisenä omaisuutena ”ryhmien ja yhteisöjen välisiä suhteita tarjoten jakamisen ja yhteenkuuluvuuden ilmapiirin”. Kroatian kansanlaululajeista *međimurska popevkan* (2018) yhteydessä puolestaan korostetaan nykylainsäädännölle vieraita yhteisöllistä luovuutta ja siihen liittyviä moraalisia oikeuksia sekä ”yhteisen omaisuuden vapaata ideavirtaa”. Dominikaanisen tasavallan *merengue* (2016) ja *bachata* (2019) ovat esittelyasiakirjojensa mukaan joko ”täysin” tai ”ehdotto-

masti” yhteistä omaisuutta sikäli kun kysymys on lomakkeen kohdasta 4.c. eli ”tietynlaisten tietämyksen salassapitoon” tai muihin osallisuutta rajoittaviin totunnaiskäytäntöihin liittyvästä kunnioituksesta. Molempien ”perinnönkantajia” (kohta 1.ii) esiteltäessä mainitaan kuitenkin nimeltä useampiakin ”huomattavia esiintyjä” sekä ”säveltäjiä, joiden poikkeuksellinen lahjakkuus ja ilmeinen pedagoginen kutsumus ovat olleet innoituksena ja oppaana uusille sukupolville.” Samaan tapaan kulttuuriperinnöltä *edellytetty* yhteisöllisyys kietoutuu yksityiseen liiketoimintaan Portugalin *chocalhosin* (2015) eli lehmänkellokäsityön tapauksessa eritoten turismin ja teollisen tuotannon vaikutuksesta.

Lainsäädännön kannalta musiikillinen ”yhteinen omaisuus” perustuu yhtäältä ajatukseen tekijättömistä ”perinnesävelmistä” ja toisaalta tekijänoikeudellisen suoja-ajan raukeamiseen. Kansainvälisessä lainsäädännössä suoja-aika astuu voimaan heti, kun teos on tehty, ja useimpien maiden säädöksissä suoja kestää kunnes on kulunut 70 vuotta tekijän kuolinvuodesta. Lisäksi vaikka suoja-aika koskee periaatteessa myös moraalisia oikeuksia, on esimerkiksi sävelmien tekijyys tai niin kutsuttu isyysoikeus tunnustettava ”hyvän tavan” mukaisesti myöhemminkin. Niinpä mikäli tekijäksi tiedetään Fredrik Pacius, Carlos Gardel tai ”trad.”, ei kyseisiä sävelmiä ole lupa ottaa omiin nimiinsä. Ne ovat *yhteistä* omaisuutta ja sellaisena vapaasti käytettävissä – mutta eivät omittavissa.

Suoja-ajat ovat jatkuvasti pidentyneet. Tämä on herättänyt pohdintoja siitä, missä määrin järjestelmä pikemminkin kahlitsee uutta tekemistä kuin suo tekemisen vapautta. Joidenkin väitteiden mukaan tekijänoikeuden ”ristiretki” on merkinnyt paluuta ”juurilleen sensuurin välineeksi” (Karo ja muut 2007, 11–15). Tekijänoikeusjärjestelmässä yhteinen omaisuus on jäänyt reuna-alueeksi, jota ei lakiteksteissä tavata edes mainita (Leppämäki 2007, 85–87). Käytäntö on hämmentävä, sillä maailmassa on valtava määrä sellaista musiikillista ilmaisua, jolle ei ole tarjolla tekijänoikeussuojaa ja joka ei ole koskaan päässyt sellaisesta nauttimaan. Eurooppa-keskeiseen yksilöllistä tekijää painottavaan ajatteluun nojaten tällainen ilmaisu on ollut kätevää nimetä perinteiseksi (kansan)musiikiksi.

”Perinteisen” musiikin jättäminen tekijänoikeuslain ulkopuolelle kertoo pikemminkin lain rajoittuneisuudesta kuin siitä, että musiikkia ei omistettaisi. Pitäisikö lakia siis muuttaa? Ute Röschenhaler ja Mamadou Diawara (2016, 2–3, 11–13) tuovat Afrikan musiikkejä käsittelevässä kirjoituskokoelmassa esille, miten kysymys on jakanut tutkijoita. Yhtä mieltä ollaan siitä, että musiikkia koskeva omistajuus on ollut eri puolilla Afrikkaa etnisesti tai muilla tavoin yhteisöllisesti tarkkaan säädeltyä jopa vuosisatojen ajan. Teknologian kehittyessä järjestelmän toimivuus on kuitenkin joutunut koetukselle. Monet tutkijat ovatkin penänneet sellaista aineettomien oikeuksien lainsäädäntöä, jossa ”perinteisen” musiikin omistajuudet tunnustettaisiin paremmin. Vastakkaisen kannan mukaan oikeuksien vahvistaminen vain hankaloittaisi yhteisöjen luovaa toimintaa ja samalla ehkäisisi aineettomien tuotteiden virtaa, jolle on jo luotu tekijänoikeusperinteestä irrottautuneita avoimesti saatavilla olevia palveluita ja vapaan jakelun lisenssijärjestelmiä (mm. Creative Commons).

Ehdotusasiakirjoissa yhteisen omistamisen ja tekijänoikeudellisen omistamisen muuttanutta suhdetta ei ole tavattu pahemmin avata. Joitakin poikkeuksia löytyy. Botswanan *dikopelo*-ehdotuksessa (2017) kyseisen käytännön kerrotaan muuttuneen sitä mukaa, kun yhteisöllinen tekeminen on vähentynyt ja yksilölliset artistit ja kuorot uusine omine kappaleineen ovat tulleet tunnetuiksi erityisesti erilaisissa musiikkikilpailuissa. Samalla on syntynyt epäselvyyttä ja jopa kiistoja siitä, miten musiikin tekijyys ja omistajuus määrittyvät. Ehdotuksessa luvataan järjestää useita tekijänoikeuksiin ja lähioikeuksiin liittyviä työpajoja *dikopelon* tekijöille ja esittäjille. Sama ristiriita nousee esiin myös Slovakian Horehronien alueen ryhmälauluperinteen (2017) ehdotuksessa, mutta siinä ei sitouduta etsimään ratkaisua.

Vastaava asetelma monine hapuiluineen on leimannut laajemminkin akateemista keskustelua musiikin perinteistä ja perinnöstä. Euroopassa on esimerkiksi vaadittu tekijänoikeussuojaa flamenco-musiikille, joka hyväksyttiin Unescon luetteloihin vuonna 2010. Tarkkaan ottaen vaatimus on koskenut flamenco-musiikin improvisointia sillä perusteella, että soittajan virtuoosimaisuus on

luovaa ilmaisua ja ylittää teoskynnyksen. (Heredia-Carroza ja muut 2023.) Vaatimus on täysin turha, sillä esiintyjän ilmaisulle on kansainvälisissä sopimuksissa olemassa tekijänoikeussuoja, johon teoksen muuntelija eli sovittaja kyllä voi päästä käsiksi, jos vain vaivautuu ja onnistuu kysymään luvan (ks. Eidsvold-Tøien ja Stenvik 2023). Irlantilaisen perinnesäveltäjien tietoisuutta jättäytymistä tekijänoikeuslain ulkopuolelle puolestaan on perusteltu sillä, että lajityyppi hylkii kaupallistumisen vaateita ja on yhteisöllisesti valvottuna perintösäveltäjien asettunut luontevasti yhteisen omaisuuden alueelle (McDonagh 2022). Vaikka perustelussa on kansallis- ja yhteisöromanttinen vire, sosiaaliset normit ovat ilmeisesti vahvat, sillä irlantilaista perinnesäveltäjää koskevat omistajuuskiistat ovat olleet harvinaisia.

Klassinen taidemusiikki suojelun kohteena

Yhteistä omaisuutta ajatellen yksi merkittävä maailmanlaajuinen musiikkiperinne loistaa poissaolollaan Unescon luetteloissa: länsimainen klassinen taidemusiikki. Tässä kohden onkin syytä painottaa sanaa *klassinen* kahdesta syystä: sanavalinnalla tehdään ero ”perinteiseen” musiikkiin, ja länsimaisen taidemusiikin klassismin kaudet ajoitetaan yleensä aikavälille 1720–1830 kulminoituen Mozartin tuotantoon. Näin ollen mikäli joku myöhäisklassismin lapsinerosäveltäjästä olisikin elänyt 120-vuotiaaksi, olisivat hänenkin teoksensa jo yhteistä omaisuutta – ja sikäli tekijänoikeudellisesti samalla viivalla ”perinteisen” musiikin kanssa.

Unescon ”edustusluettelossa” on kyllä pari klassiseen musiikkiin kytkeytyvää elementtiä, mutta ne liittyvät ensisijaisesti soitinrakentamiseen (Cremonan viulunvalmistus, Italia 2012; urkuvalmistus ja -musiikki, Saksa 2017). Joidenkin puheenvuorojen mukaan klassisen musiikin perinne on kuitenkin hiipumaan päin ja vaatii elääkseen Unescon ja muiden toimijoiden pelastusoperaatioita (ks. Pryer 2019, 36), mutta harvinaisia eivät ainakaan Suomessa ole nekään äänenpainot, joiden mukaan klassinen taidemusiikki ja sen

koulutus- ja esityksperinne nauttivat julkista suojelua liiankin paljon muihin musiikinlajeihin verrattuna. Joka tapauksessa on täysin selvää, että klassisella musiikilla on Unescon perintöelementeiltä vaadittu ilmaisumuotoon ja esittämisen tapaan liittyvä yhteisöllisyysensä, onhan sillä tarjota ylisukupolvista toiminnan jatkumoa usean vuosisadan ajalta.

Vaikka klassisen musiikin kulttuurinen rakentaminen ja ylläpito on selkeä esimerkki perinnöllistamisestä, sanaa *perintö* on tässä yhteydessä kuitenkin käytetty varovasti. Todennäköinen syy tähän on se, että länsimainen taidemusiikki ei ole historiallisesti liittynyt kulttuuriperintöajatteluun vaan eurooppalaiseen estetiikan teoriaan ja sen muotoilemaan niin sanotun matalan ja korkean erotteluun (Pryer 2019, 36–39). Länsimainen taidemusiikki ei edusta niin sanottua kansankulttuuria vaan korkeakulttuuria. Elitismi ei kuitenkaan ole mikään syy jättää länsimaista klassista taidemusiikkia pois Unescon luetteloista, sillä hyväksytyjen elementtien joukosta löytyy hyvinkin elitistiseksi miellettyjä perinteitä. Näitä ovat muun muassa kiinalainen *guqin*-instrumentin soittaminen (2008) ja thaimaalainen naamiotanssidraama *khon* (2018), jotka kytkeytyvät aasialaisiin hovikulttuureihin ja yläluokan taideperinteisiin. Lisäksi suurin osa aineettoman kulttuuriperinnön listalle päässeistä musiikkiperinteistä vaatii esittäjiltään samankaltaisia pitkälle hiottuja teknisiä taitoja kuin on klassisen musiikin esittäjillä.

Luultavimmin syy länsimaisen taidemusiikin poissaololle liittyykin siihen, että kyse on liian länsimaisesta perinteestä: klassinen taidemusiikki kantaa elitistiseksi miellettyä länsimaisena taidemuotona tiettyä siirtomaavallan taakkaa. Monet tutkijat tosin muistuttavat, että nykyisin lajityyppi voi erittäin hyvin varsinkin Etelä-Koreassa, Japanissa, Kiinassa ja Taiwanissa (ks. esim. Pryer 2019, 36–39; Fosler-Lussier 2020, 208–213). Nicholas Cook (2013, 78) jopa väittää, että Aasia on länsimaisen klassisen musiikin uutta ”sydänmaata”. Kuvaava esimerkki tästä on Ludvig van Beethovenin ooppera *Fidelio* (1805), joka oli kevätkauden 2024 merkkitaupaus maailman laajimmaksi väitetyssä esittävän taiteen keskuksessa Kaohsiungissa, Taiwanissa.

Kuva 11. Ludvig van Beethovenin kuuluisa muotokuva sai näkyvän roolin *Fidelio*-oopperan mainoskampanjassa Taiwanissa. Kuva: Joseph Karl Stieler, 1820. Mainos National Kaohsiung Center for the Artsin verkkosivuilla 30.1.2024.

Mistään uudesta ilmiöstä ei ole kyse. Lasse Lehtonen (2022, 17) muistuttaa, miten esimerkiksi Japanissa länsimaisen taidemusiikin konserttikulttuuri uusine ammattiorkestereineen lähti vahaan nousuun jo ennen toista maailmansotaa. Orkestereiden ohjelmistossa oli tuolloin runsaasti muun muassa suomalaissäveltäjä Jean Sibeliuksen teoksia. Perinjuurin eurooppalaiseksi mielletyn kulttuuriperinteen elinvoimainen kultivointi Aasiassa herättää tietenkin kysymyksiä musiikkiperinnöstä ja sen omistamisesta. Suomalaisissa mediateksteissä oltiin 1990-luvulla syvästi ja usein rasisisin sanankääntein huolissaan siitä, miten aasialaisoittajien vyöry hyökkyy Sibelius-viulukilpailuun (Leppänen 2000, 148–198). Voidaan hyvällä syyllä kysyä, onko klassisesta musiikista tullut uutta perintömusiikkia Euroopan ulkopuolella. Cookin väitteeseen nojautuen Anthony Pryer (2019, 39) esittää, että länsimainen taidemusiikki on löytänyt Aasian maista uudet ”isäntäkulttuurit” ja muodostunut niissä eräänlaiseksi lisäperinnöksi.

Länsimaisen klassisen taidemusiikin henkinen matka musiikkiperinnöksi Aasiassa tai Unescon aineettoman kulttuuriperinnön listalle on pitkä. Merkittävä hidaste on lisäksi se, että klassinen musiikki on ollut keskeinen käytäntö musiikkia koskevan tekijänoikeuskäsityksen muotoutumisessa ja muutoksessa. Se ei siis kannan mukanaan vain siirtomaavallan vaan myös yksilökeskeisen tekijyyden taakkaa.

Maailmassa ei juurikaan ole sellaista länsimaista klassista taidemusiikkia, joka olisi syntynyt sosiaalisen tekijyyden tuloksena.

Sopiiko reggae perintöluetteloon?

Klassisen musiikin tavoin myös populaarit musiikinlajit vaikuttavat hylkivän Unescon luetteloita, tai päin vastoin. Tässä ei lie mitään yllättävää, sikäli kun populaarit musiikki-ilmaisut ovat tyyppillisesti urbaaneja, sähköisiä, kansainvälisiä, viimeaikaisia, suosittuja, kulttuuriteollisia ja tekijäsuojattuja, siis kaikkea sellaista, joka ei vastaa mielikuvia uhanalaisesta kulttuuriperinnöstä. Esimerkiksi pop, rock, metalli ja rap ovat osoittautuneet elinvoimaisiksi musiikinlajeiksi, eivätkä niiden yhteydet Unescoon niinkään ole liittyneet perintöaseman vaatimukseen vaan esimerkiksi näkyvyyteen erilaisissa hyväntekeväisyyskonserteissa ja -hankkeissa. Toisaalta on niitäkin, joiden mielestä perintöasema tekee perinnetaidemusiikeista populaarimusiikkia: paikallisista yhteisöllisistä käytännöistä tulee maailmanmusiikkifestivaalien ohjelmanumeroita (ks. Ronström 2014).

Tekijänoikeuksien kannalta musiikinlajilla ei sinällään ole väliä: irvokas iskelmä on teos siinä missä sievistelevä sinfoniakin. Lajierot ovatkin ennen kaikkea institutionaalisia eli palvelevat etenkin koulutuksellisia, viestinnällisiä ja kaupallisia päämääriä (ks. Frith 1996, 75–88). Täten ymmärrettynä populaarimusiikkiinkin on liittynyt ajatus oikeuksista ja pelastusoperaatiosta, ei kuitenkaan unescolaisessa mielessä vaan pikemminkin lajityyppien puolestapuhujien vaatimuksina siitä, että populaarimusiikin ilmaisuille tulee suoda samanlainen kulttuuripoliittinen arvostus kuin mille tahansa muulle musiikinlajille. Unescolaiselle suojelulle voisi kyllä olla tarvetta, sillä monet populaarimusiikin paikalliset ilmiöt ja toimintamuodot ovat olleet ympäri maailmaa rajoitusten, kieltojen ja jopa vihan kohteena (ks. esim. Korpe 2004). Esimerkiksi metallimusiikin ja rapin julkinen esittäminen kohtaa monissa ääriuskonnollisissa maissa rajua virallista vastustusta, mikä liittyy asian keskeisesti sa-

nanvapauden ja ihmisoikeuksien kysymyksiin. Perintöpuritaanit voivat tässä kohden tosin parahtaa, että metallilla tai rapilla ei ole kuitenkaan kulttuuriperinnöltä vaadittavaa alueellista ylisukupolvista jatkumoa.

Vai onko muutos jo sittenkin realisoitunut? Unescon luetteloissa monet musiikinlajit kuten raï, merengue, rumba, fado, mariachi, flamenco ja tango ovat globaalisti tunnettuja ja sekoittuvat usein länsimaiseen populaarimusiikkiin. Niiden läsnäoloa listalla on perusteltu sillä, että niillä on vahva alueellinen luonne. Tango on erottamaton osa Río de la Platan suiston kulttuuri-identiteettiä Argentiinassa ja Uruguayssa, ja samaa voidaan sanoa Andalusian ja flamencon suhteesta Espanjassa. (De-Miguel-Molina ja Boix-Domenech 2021, 3.) Raï puolestaan on esimerkki suojelutarpeesta uskonkiihkoa vastaan: ehdotusasiakirjassakin mainitaan super-tähden asemaan noussut ja äärimuslimien murhaama Chab Hasni musiikinlajin marttyyrina (ehdotusasiakirjan kohta 1.v.).

Kaikkein huomattavin poikkeus musiikkiperinnön ”perinteisestä” linjauksesta Unescon luetteloissa on 1970-luvulla maailmanmaailmaaneeseen noussut Jamaikan reggae-musiikki (2018). Hyvällä syyllä voi kysyä, missä määrin nykyinen reggae on suojelua osakseen vaativaa jamaikalaista kulttuuriperintöä ja miten ihmis- ja tekijänoikeudet suhteutuvat siihen. Ensiksikin on selvää, että reggaessa ei ole kyse tiettyyn paikkaan rajoittuneesta musiikista. Populaarimusiikin identiteettejä ja paikallisuuksia tutkineet John Connell ja Chris Gibson (2003, 174–183) kirjoittivat vuosituhatosen vaihteessa, että reggae on Jamaikan arvokkain vientituote ja maailman hajaantunein musiikinlaji. Reggae on yhdistellyt afrikkalaista ja afrikkalaisamerikkalaista kulttuuria sekä hyödyntänyt uusinta teknologiaa. Unescolaisessa ajattelussa musiikkiperintöön yhdistetään usein akustiset soittimet, mutta reggaen klassinen sointi on syntynyt sähkökitaralla, sähköbassolla, sähköisillä kosketinsoittimilla ja erilaisilla tehosteilla, kuten laulun ja rumpujen kaiuttamisella. Connellin ja Gibsonin (2003) kirjoituksen jälkeen reggaen maine ei ole juurikaan himmennyt, vaan se on löytänyt uusia paikallisia ilmaisumuotoja ympäri maailmaa.

Entäpä reggaen suhde oikeuksiin musiikkiperintönä? Unescon ehdotuslomakkeessa kysytään, onko mukana elementtejä, jotka ovat ristiriidassa kansainvälisten ihmisoikeuksien, yhteisöjen kunnioittamisen ja kestäväen kehityksen kanssa. Ehdotuksessa korostetaan, miten reggae on musiikillisena taiteenlajina ”kaikenkattava” ja miten se on alusta lähtien sitoutunut universaalin rakkauden, rauhan, kunnioituksen, veljeyden, ilmaisunvapauden ja ylipäänsä ihmisoikeuksien puolustamiseen ja taistellut esimerkiksi rotusortoa vastaan, ja kuvastossa tätä korostetaan esiintyjän ja pyörätuolissa istuvan yleisön jäsenen yhteydellä. Jos jokin Unescon tiedusteleva oikeudellinen ristiriita nousikin esiin, se oli marijuanan polttaminen, jota kuitenkin puolustettiin reggaen ”sakramenttina” ja siten esimerkkinä ilmaisun- ja uskonnonvapaudesta (kohta 1.v.). Niin kliseinen ja kiertelevä kuin vastaus onkin, ei voida kiistää, etteikö reggae olisi edistänyt ihmisoikeuksia. Esimerkiksi Etelä-Afrikassa se nousi apartheidin aikana 1970-luvulla merkittäväksi ”arkipäivän vastarinnan” symboliksi (Otieno 2019).

Reggaen hyväksyntä Unescon listalle herätti kuitenkin heti tuoreeltaan kritiikkiä, jonka mukaan päätös oli typerä ja konservatiivinen. Esimerkiksi englantilainen kirjailija ja journalisti Julie Burchill (2018) huomautti lehtiartikkelissaan, miten reggae on rakentunut seksistiselle ja homofobiselle ajattelulle, jolle ei tulisi olla sijaa Unescon toiminnassa. Muutosta oli kyllä yritetty vuosikymmen aiemmin, ainakin nimellisesti: vuonna 2007 useat artistit allekirjoittivat sopimuksen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuneen vihapuheen kitkemiseksi, mutta ihmisoikeusjärjestö Human Rights Watchin (2014, 14–15, 57) mukaan monet heistä söivät sanansa ja homofobisuus on saanut jatkossakin rehottaa (ks. myös Chunnu 2021, 128–130). Itse asiassa Jamaikan ajantasainen lainsäädäntö sisältää yhä erilliset pykälät, jotka kieltävät ”epäluonnolliset rikokset” eli eritoten miesten anaalyhdynnän (LJ OAPA 1864, § 76–77).

Ehdotuslomakkeessa myös kysytään, miten ihmisten luovuutta kunnioitetaan. Reggaen osalta sama ihmisoikeusliturgia jatkuu tässäkin, sillä vastauksessa korostuu ”rodullinen harmonia” luovuuden lähteenä. Tekijänoikeuksia ei nosteta esiin, vaikka asianomaisten

yhteisöjen joukossa on jamaikalaisia tekijänoikeus- ja muita edunvalvontajärjestöjä (kohta 4.d.). Historiallisesti reggaen ja tekijänoikeuksien välillä kyllä on ollut jännitteitä. Reggae kuuluu niihin musiikinlajeihin, jotka ovat vähitellen siirtyneet yhteisökeskeisestä omistajuudesta lainmukaisen tekijänoikeuden kentälle. Reggaen alkuvuosikymmeniä määritteli välinpitämättömyys tekijänoikeuksia kohtaan. Jason Toynbeen (2010, 359–367) mukaan koko reggaen toimiala Jamaikalla pohjautui ”sosiaaliseen tekijyyteen”, mikä muun muassa mahdollisti intensiivisen kilpailun kotimaan markkinoilla ja ulkomaisten musiikkivaikutteiden suruttoman käytön. Reggae-toimijoiden mielestä tekijänoikeuksista olisi vain ollut haittaa paikalliselle ja kansalliselle musiikkiteollisuudelle. Kun reggae sitten siirtyi kansainvälisille markkinoille, tekijänoikeuksia ei voinut välttää. Lopulta Jamaikan tekijänoikeuslaki uudistui 1990-luvulla länsimaisen mallin mukaan. Tutkijat ovat olleet eri mieltä siitä, missä määrin reggaen sosiaalinen tekijyys on jatkunut digitaalisella avointen aineistojen aikakaudella (ks. Toynbee 2010; Okpaluba 2010). Monet lakitupiin johtaneet kiistat tekijänoikeuksista kielivät siitä, että nykyisen reggaen tekijyys ei enää määriyty yhteisöllisesti vaan on länsimaisen tekijänoikeuden suojaamaa toimintaa.

Tekijänoikeudellisessa mielessä reggae ei välttämättä tarvitse unescolaista suojakeinoa rinnalleen, mutta tällainen kytkentä on kuitenkin Unesco-ajattelussa mahdollista tehdä. Luetteloihin vuonna 2022 hyväksytyyn Algerian räi-musiikin perinteet ulotetaan 1900-luvun alkuvuosikymmeniin, mutta sillä on reggaen tavoin ollut jo pitkään vahva side populaarimusiikin sähköiseen ilmaisuun. Ehdotuksessa todetaan, että erilaiset aineettoman kulttuuriperintöön liittyvät lainopilliset välineet ja monet keruu- ja arkistointitoimenpiteet ovat kyllä suojelleet räi-musiikkia, mutta apua tarvitaan myös Algerian tekijänoikeus- ja lähioikeusvirastolta. Sen rooli etenkin nyky-räin suojelijana saa ehdotuksessa hyvin tilaa, mutta mainitaanpa tekstissä myös viraston ”missio suojella sellaisia musiikkiperintöteoksia, jotka ovat siirtyneet julkiselle alueelle”. Käytännön esimerkkinä nostetaan esiin viraston julkaisema musiikkialbumi *Homage to Bedouin music from Oran* (2014). Yhteiseksi

omaisuudeksi siirtyneen musiikin tekijöille ei tietenkään voi antaa tekijänoikeuksia takaisin (ellei musiikille sitten löydy aiemmin rekisteröimättömiä tekijöitä), mutta yleisöä voi tällä tavoin muistuttaa siitä, että tekijänsyys on ainakin henkisessä mielessä enemmän tai vähemmän ikuista.

Lopuksi

Ei ole vaikea havaita, että Unescon luettelot ihmiskunnan aineettomasta kulttuuriperinnöstä ja niihin liittyvät pyrkimykset suojella uhanalaisia musiikkikäytäntöjä liittyvät oleellisesti juuri omistamisen oikeutta koskevaan kysymykseen. Tavallaan luettelo paikkaa niitä puutteita, joita länsimainen tekijänoikeusjärjestelmä ei ole kyennyt korjaamaan ja jotka järjestelmä on käytännössä jättänyt huomioimatta. Tekijänoikeuslait käsittelevät yksityistä omistamisen oikeutta, ja kaikki muu omaisuus on järjestelmässä pelkkää yhteisen alueen sekajätettä. Unescon paikkauksella on epäilemättä jalot tarkoituserät, mutta se jättää jälkeensä paljon kysymyksiä aineettoman kulttuuriperinnön ja tekijänoikeuksien jännitteistä. Yksi näistä koskee terminologiaa, sillä suomen *aineeton* kääntyy englanniksi asiayhteydestä riippuen joko muotoon *intangible* (puhuttaessa perinnöstä) tai *intellectual* (puhuttaessa omaisuudesta). Pakkaa sekoittaa vielä suomen *immateriaalioikeus* aineettomien oikeuksien synonyymina.

Aiheemme kannalta olennaisempi seuraamus on se, että musiikkiperintöä on helppo ajatella ennen kaikkea kansanmusiikkina. Tällä on musiikinlajeja olemuksellistavat vaikutuksensa, ja vaikka hip-hop-kulttuuri Heidelbergissa sekä iranilainen klassinen musiikki Suomessa on hyväksytty kansallisille kulttuuriperintölistoille, ne tuskin koskaan päätyvät Unescon luetteloihin. Näin perintöajattelu itse asiassa tuottaa musiikinlajeja eikä päin vastoin: siinä missä kansanmusiikki on itsestään selvästi aineetonta kulttuuriperintöä, perinnöksi kelpaamaton – tai sen tuolla puolen oleva – yhteinen musiikkiomaisuus on ”klassista” ja tekijänoikeuksin suojattu ”populaaria.”

Musiikkiperinnön ja aineettomien oikeuksien suhteissa riittää perattavaa. Korpusavusteinen diskurssintutkimus tarjoaa yhden mahdollisuuden edetä yleisestä yksityiskohtaiseen, mutta sikäli kun lain kirjain on aina jotain muuta kuin sen tulkinta ja täytännönpano, laadullisen analyysin painoarvo on suuri. Digitaalisen humanismin tarjoama apu jää kaikesta muodikkeudesta huolimatta varsin pinnalliseksi, jos kohta tähän vaikuttaa myös työkalujen valinta sekä aineiston tyyppi ja laajuus. Lisäksi mielekkäisiin myötäesiintymiin liittyvä epävarmuus kielii siitä, että aineiston perusteella voi todellakin vain aprikoida trendejä ja tendessejä. Kirjoitus- ja toimitusprosessin aikana ja aikarajauksemme ulkopuolelle asettuen potentiaalisen aineiston määrä sitä paitsi kasvoi yli sadalla uudella elementillä mukaan lukien Kuuban ja Meksikon bolero, Puolan poloneesi sekä Ruotsin avainviuluverkosto. Kenties länsimainen klassinen taidemusiikki ja laajasti ottaen länsimainen taideilmaisu ylipäänsä saa unescolaisessa perintöajattelussa uutta sijaa, sillä luetteloon hyväksyttiin nyt myös Italian oopperalaulu.

Lähteet

Aineisto

- LJ OAPA. 1864. *Laws of Jamaica, Offences Against the Person Act*. Luettu 29.10.2024. <https://laws.moj.gov.jm/library/statute/the-offences-against-the-person-act>.
- Museovirasto. 2024. ”Suomalainen tango – Elävä perintö.” Luettu 29.10.2024. https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/Suomalainen_tango.
- Suomen perustuslaki 11.6.1999/731. Luettu 8.12.2023. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>.
- Unesco. 2008. *Operational Directives for the Implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Luettu 25.11.2023. https://ich.unesco.org/doc/src/ICH-Operational_Directives-2.GA-EN.pdf.
- Unesco. 2022. *Basic Texts of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. 2022 Edition. Pariisi: UNESCO. Luettu 16.11.2023. https://ich.unesco.org/doc/src/2003_Convention_Basic_Texts-_2022_version-EN_.pdf.

- Unesco. 2023. "Browse the Lists of Intangible Cultural Heritage and the Register of Good Safeguarding Practices." UNESCO. Luettu 16.11.2023. <https://ich.unesco.org/en/lists>.
- Yleissopimus 47/2013. *Yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta*. Luettu 16.11.2023. <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2013/20130047/>.

Kirjallisuus

- Ainiala, Terhi ja Jarmo Harri Jantunen. 2019. "Korpusionomastinen tutkimus slanginimistä Hesa ja Stadi digitaalisissa diskurssissa." *Sananjalka* 61: 57–79.
- Broclain, Elsa, Benoit Haug ja Pénélope Patrice. 2019. "Introduction. Music: Intangible Heritage?" *Transposition. Musique et Sciences Sociales* 8. <https://doi.org/10.4000/transposition.4201>.
- Burchill, Julia. 2018. "Reggae Was Sexist and Homophobic – UNESCO 'Safeguarding' It Is Ludicrous and Conservative." *Spectator*, 5.12.2018. Luettu 29.10.2024. <https://www.spectator.co.uk/article/reggae-was-sexist-and-homophobic-unesco-safeguarding-it-is-ludicrous-and-conservative/>.
- Chunnu, Winsome Marcia. 2021. "Battyboy Must Die! Dancehall, Class, and Religion in Jamaican Homophobia." *European Journal of Cultural Studies* 24 (1): 123–142.
- Connell, John ja Chris Gibson. 2003. *Sound Tracks: Popular Music, Identity and Place*. London: Routledge.
- Cook, Nicholas. 2013. "Western Music as World Music." Teoksessa *The Cambridge History of World Music*, toimittanut Philip V. Bohlman, 75–99. Cambridge: Cambridge University Press.
- De-Miguel-Molina, Blanca ja Rafael Boix-Doménech. 2021. "Introduction: Music, from Intangible Cultural Heritage to the Music Industry." Teoksessa *Music as Intangible Cultural Heritage. Economic, Cultural and Social Identity*, toimittaneet Blanca de-Miguel-Molina, Virginia Santamarina-Campos, María de-Miguel-Molina ja Rafael Boix-Doménech, 3–8. Cham: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-76882-9>.
- Eidsvold-Tøien, Irina ja Are Stenvik. 2023. "Copyright for Performers – an Obligation under International Law." *Journal of Intellectual Property Law & Practice* 18 (10): 754–67. <https://doi.org/10.1093/jiplp/jpado73>.
- Fosler-Lussier, Danielle. 2020. *Music on the Move*. Ann Arbor: University of Michigan Press. <https://doi.org/10.3998/mpub.9853855>.
- Frith, Simon. 1996. *Performing Rites. On the Value of Popular Music*. Cambridge: Harvard University Press.
- Gritzner, Karoline. 2017. "Between Commodification and Emancipation." *Dance Research* 35 (1): 49–60.
- Hafstein, Valdimar. ja Martin Skrydstrup. 2020. *Patrimonialities*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Heikkilä, Jussi. 2021. ”IPR-aineistojen mahdollisuuksia, replikointitarpeita ja teknisiä haasteita.” *Informaatiotutkimus* 40 (4): 27–51. <https://doi.org/10.23978/inf.112094>.
- Heredia-Carroza, Jesús, Luis Palma ja Luis F. Aguado. 2023. ”Does Copyright Understand Intangible Heritage? The Case of Flamenco in Spain.” *International Journal of Heritage Studies* 29 (6): 598–614. <https://doi.org/10.1080/13527258.2023.2208102>.
- Human Rights Watch. 2014. *Not Safe at Home: Violence and Discrimination against LGBT People on Jamaica*. Luettu 29.10.2024. https://www.hrw.org/reports/jamaica1014_ForUpload_o.pdf.
- Karo, Marko, Juha Lavapuro ja Tuomas Mylly. 2007. ”Johdanto: Tekemisen vapaus.” Teoksessa *Tekemisen vapaus. Luovuuden ehdot ja tekijänoikeus*, toimittaneet Tuomas Mylly, Juha Lavapuro ja Marko Karo, 9–27. Helsinki: Gaudeamus.
- Korpe, Marie, toim. 2004. *Shoot the Singer! Music Censorship Today*. London: Zed Books.
- Lehtonen, Lasse. 2022. ”Jean Sibelius Japanissa: Toiseus, samuus ja globaalit musiikinhistoriat.” *Synteesi* 41 (1–2): 14–32. <http://hdl.handle.net/10138/351413>.
- Leppämäki, Laura. 2007. ”Tekijänoikeudeton alue: Public Domain.” Teoksessa *Tekemisen vapaus. Luovuuden ehdot ja tekijänoikeus*, toimittaneet Tuomas Mylly, Juha Lavapuro ja Marko Karo, 80–93. Helsinki: Gaudeamus.
- Leppänen, Taru. 2000. *Viulisti, musiikki ja identiteetti. Sibelius-viulukilpailu suomalaisessa mediassa 1995*. Suomen etnomusikologisen seuran julkaisuja 4. Vaasa: Suomen etnomusikologinen seura. Luettu 29.10.2024. https://www.musiikkiarkisto.fi/oa/_tiedostot/julkaisut/viulisti-musiikki-ja-identiteetti.pdf.
- Liedes, Jukka. 2015. ”WIPO ja aineeton kulttuuriperintö: Kansanperinteen ja perinteisten kulttuuri-ilmausten suoja.” Teoksessa *Elävä aineeton kulttuuriperintö*, toimittaneet Anna Kanerva ja Ritva Mitchell, 189–202. Helsinki: Cupore.
- McDonagh, Luke. 2022. ”Exploring Ownership of Irish Traditional Dance Music: Heritage or Property?” *International Journal of Cultural Property* 29: 183–200. <https://doi.org/10.1017/S094073912200011X>.
- Mills, Sherylle. 1996. ”Indigenous Music and the Law: An Analysis of National and International Legislation.” *Yearbook for Traditional Music* 28: 57–86. <https://doi.org/10.2307/767807>.
- Mäkelä, Janne. 2017. ”Oikeuden soitto. Lainsäädäntö ja musiikkikulttuuri Suomessa 1968–1999.” *Musiikin suunta* 3/2017. Luettu 29.10.2024. <https://musiikinsuunta.fi/2017/3-2017-39-vuosikerta/oikeuden-soitto-lainsaadanto-ja-musiikkikulttuuri-suomessa-1968-1999/>.
- Neuvonen, Riku. 2020. ”Yleistä ja yksityistä etoa: Tekijänoikeuden oikeutusperusteet.” Teoksessa *Muuttuva Tekijä: Kirjoituksia Tekijänoikeudesta ja Taiteesta*, toimittaneet Anette Alén-Savikko, Vehka Kurjenmiekkä, Sanna Nyqvist ja Outi Oja, 52–77. Helsinki: Helsingin yliopisto. <https://doi.org/10.31885/97895151510134>.

- Okpaluba, Johnson. 2010. "Free-Riding on the Riddim? Open Source, Copyright Law and Reggae Music in Jamaica." Teoksessa *Copyright and Piracy: An Interdisciplinary Critique*, toimittaneet Lionel Bently, Jennifer Davis ja Jane C. Ginsburg, 374–386. Cambridge: Cambridge University Press.
- Otieno, Alex. 2019. "Reggae and Human Rights Discourses in Africa." *Peace Review: A Journal of Social Justice* 31: 322–31. <https://doi.org/10.1080/10402659.2019.1735168>.
- Peukert, Alexander. 2016. "The Colonial Legacy of the International Copyright System." Teoksessa *Copyright Africa: How Intellectual Property, Media and Markets Transform Immaterial Cultural Goods*, toimittaneet Ute Rösenthaler ja Mamadou Diawara, 37–68. Canon Pyon: Sean Kingston.
- Pryer, Anthony. 2019. "Musical Heritage as a Cultural and Global Concept." Teoksessa *Music as Heritage: Historical and Ethnographic Perspectives*, toimittaneet Barley Norton ja Naomi Matsumoto, 21–41. London: Routledge.
- Ronström, Owe. 2014. "Traditional Music, Heritage Music." Teoksessa *The Oxford Handbook of Music Revival*, toimittaneet Caroline Bithell ja Juniper Hill, 43–59. New York: Oxford University Press.
- Rösenthaler, Ute ja Mamadou Diawara. 2016. "African Intellectual Worlds in the Making." Teoksessa *Copyright Africa: How Intellectual Property, Media and Markets Transform Immaterial Cultural Goods*, toimittaneet Ute Rösenthaler ja Mamadou Diawara, 1–34. Canon Pyon: Sean Kingston.
- Toynbee, Jason. 2010. "Reggae Open Source: How the Absence of Copyright Enabled the Emergence of Popular Music in Jamaica." Teoksessa *Copyright and Piracy: An Interdisciplinary Critique*, toimittaneet Lionel Bently, Jennifer Davis ja Jane C. Ginsburg, 357–373. Cambridge: Cambridge University Press.
- VN. 2023. *Valtioneuvoston periaatepäätös kulttuuriperintöstrategiasta 2023–2030*, toimittanut Mirva Mattila. Helsinki: Valtioneuvosto. Luettu 29.10.2024. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-895-6>.
- Välimäki, Mikko. 2002. "Tekijänoikeuskeskustelun kapinalliset." *IPRinfo*, 1.8.2002. Luettu 29.10.2024. https://iprinfo.fi/artikkeli/tekijänoikeuskeskustelun_kapinalliset.
- Watson, Allan, Andrew Leyshon ja George Windsor. 2023. "Tech Start-Up Capitalisation in an Oligopolistic Copyright Industry: The Case of the Contemporary Music Industry." *Cultural Trends*, 11.9.2023. <https://doi.org/10.1080/09548963.2023.2255832>.

Unescon sopimus, kansalaisjärjestöjen rooli ja globaali epätasapaino*

Matti Hakamäki

 <https://orcid.org/0009-0003-8973-6152>

Kansanmusiikki-instituutti on suomalaisen kansanmusiikin ja kansantanssin edistämisorganisaatio, joka täytti 50 vuotta vuonna 2024. Kansanmusiikki-instituutin työn keskiössä ovat perinteenharjoittajat, harrastajat ja ruohonjuuritason toiminta, ja sen päätehtäviin kuuluvat muun muassa arkistointi, koulutus, museotyö ja tutkimus- ja julkaisutoiminta. Instituutti sijaitsee Kaustisella, mutta työ on valtakunnallista ja erityisesti vilkkaan projektitoiminnan osalta myös vahvasti kansainvälistä.

Vuonna 2018 Kansanmusiikki-instituutti akkreditoitiin Unescon aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen komitean asiantuntija-organisaatioksi ensimmäisenä suomalaisena järjestönä. Akkreditointi on lisännyt instituutin toimijoiden ymmärrystä aineettomasta kulttuuriperinnöstä ja Unescon sopimuksesta sekä tarjonnut runsaasti tilaisuuksia verkostoitua niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin muiden elävän perinnön suojelutyötä tekevien järjestöjen kanssa. Instituutille akkreditoinnin lisäksi toinen tärkeä side Unescon sopimukseen ja sitä kautta aineettoman kulttuuriperinnön parissa toimimiseen oli kaustislaisen viulunsoiton Unesco-hakemusprosessin koordinointi. Reilun kahden vuoden valmistelutyö ja itse hakemuksen kirjoittaminen toi asiantuntemusta ja ymmärrystä yhteisöjen osallistamisen metodeista ja Unescon sopimuksen

* Luku ei ole Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimeämien asiantuntijoiden tarkastama.

luettelointimekanismista. Itse hakemuksen arviointiryhmä nosti hyväksi esimerkiksi erityisesti yhteisöjen osallistamisen osalta. Kokemukset ovatkin avanneet instituutille myös muita aineettomaan kulttuuriperintöön liittyviä kansainvälisiä fasilitointi- ja konsultointitehtäviä.

Vaikka Unescon sopimuksesta kumpuava tulokulma kulttuuriperintöön on viime vuosina otettu instituutissa osaksi toiminnan läpileikkaavaa strategiaa, käytännön perustyö perinteen parissa on pysynyt koko lailla ennallaan. Näkökulmia ja työn arvottamisen perusteita on pitänyt kuitenkin myös tuulettaa. Arkistot, tallennustyö, julkaisut, perinteiden elävöittäminen ja museotoiminta nähdään Unescon sopimuksessa ensisijaisesti elävän perinnön suojelutoimina. Elävien perinteiden elinvoimaisuuden turvaaminen seuraaville sukupolville on ikään kuin ylätavoite, ja esimerkiksi tutkimus ja museotoiminta saavat enemmänkin välineellisen arvon. Tämä näkökulma on ehkä länsimaisessa kulttuuriperintötyössä uusi ja osalle toimijoita hyvinkin radikaali, mutta toisaalta se sopii hyvin siihen tehtävään ja rooliin, joka Kansanmusiikki-instituutille yli 50 vuotta sitten asetettiin. Instituutin toiminnan tarkoitus on aina ollut erityisesti perinteen harrastajien ja harrastamisen näkökulman korostaminen kaikessa kansanmusiikin ja -tanssin edistämisessä.

Tämän ajattelutavan sisäistäminen ja siirtäminen toiminnaksi on ollut mielenkiintoista ja opettavaista mutta välillä myös haastavaa. Oppeja ja uutta ymmärrystä on kuitenkin jo saatu hankkeiden, seminaarien, tutkimuksen ja tapahtumien kautta esimerkiksi yhteisölähtöisyyden, kulttuuriperinnön siirtymisen, arkistotyön ja esittävän taiteen käytäntöjen osalta. Yhteinen ja globaali Unescon sopimuksen tarjoama kieli ja suojelutyön metodologia mahdollistaa toiminnan ja verkostojen kehittämisen uudelle tasolle, mutta työn voidaan katsoa olevan tältä osin vielä alussa – niin Kansanmusiikki-instituutissa kuin laajemmin koko kulttuuriperintökentälläkin.

Kansalaisjärjestöt tulkkeina ja yhteisöjen äänenkantajina

Unescon sopimus korostaa yhteisöjen ja perinteenharjoittajien roolia, vastuuta ja valtaa suojelutyössä. ”Ylhäältä alas” -ajattelusta on pyritty tietoisesti eroon. Sopimus on kuitenkin valtioiden välinen, joten suoraa määräysvaltaa sopimuksen toimii yhteisöillä ei ole. Sopimuksen teksteihin on silti läpikotaisin kirjattu yhteisöjen ja perinteenharjoittajien osallistaminen niin, että käytännössä yhteisöjen ohittamisen ei tulisi olla sopimuksen täytäntöönpanossa mahdollista. Perintöä suojellaan vain, jos sen omakseen tunteva yhteisö näin haluaa, ja suojelutoimien tulisi olla samalla lailla yhteisöjen haluamia, hyväksymiä ja niiden tarpeista kumpuavia.

Unescon sopimuksen on vuoden 2025 alkuun mennessä allekirjoittanut yhteensä 184 valtiota, joten sopimus on luonteeltaan vahvasti globaali. Sen tulee olla käyttökelpoinen ja toimiva yhtä lailla syrjäisellä maaseudulla Afrikassa, Euroopan suurkaupungeissa, Aasian vanhojen korkeakulttuurien parissa kuin Etelä-Amerikan alkuperäiskansojen keskuudessa. Tästä syystä sopimuksen rungoksi on siivilöitynyt kaikkea maapallomme kulttuuria ja kulttuuriperintöä yhdistävän käsitteistön ydin, joka mahdollistaa keskustelun yhteisistä arvoista ja käytänteistä. Samalla keskustelun kieli on kuitenkin erkaantunut käytännön elämästä. Käsitteet on riisuttu paikallisista, alueellisista, kulttuurisista tai perinnelajikohtaisista merkityksistä niin, että ne ovat monesti perinteenharjoittajille hajuttomia ja mauttomia; oman perinteen harjoittamisen yhteyttä sopimukseen voi olla vaikea ymmärtää. Sopimuksen kieli on sekoi tus globaalia kulttuuripolitiikkaa, valtioiden välistä diplomati aa ja teknokraattista lakitekstiä, kun perinteenharjoittajat itse puhuvat lauluista, veistämisestä, karnevaaliasuista ja isoäitien tarinoista.

Perinteenharjoittajatason ja asiantuntijatason yhdistäminen ja sitä kautta perinteenharjoittajien äänen saattaminen kuuluviin sopimuksen toteutuksessa on rakennettu sopimuksessa akkreditoituneiden kansalaisjärjestöjen varaan. Tässä roolissa akkreditoituneilta kansalaisjärjestöiltä edellytetään toisaalta ymmärrystä

yhteisölähtöisistä menetelmistä ja vahvaa ja läheistä kontaktia yhteisöihin ja perinteenharjoittajiin mutta myös Unescon sopimuksen kielen ja käsitteistön hallintaa.

ICH NGO Forum ja järjestöjen globaali edustajuus

Unescon aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen komitean akkreditoituja asiantuntijajärjestöjä on tällä hetkellä 264 eri puolilta maailmaa. Järjestöt ovat hyvin erilaisia, pienistä muutaman hengen ruohonjuuritason yhdistyksistä aina globaaleihin suuriin kattojärjestöihin, kuten esimerkiksi ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) tai ICTMD (International Council for Traditions of Music and Dance). Osa järjestöistä toimii jonkin tietyn perinteenlajin parissa hyvinkin tarkkaan rajatussa tehtävässä ja toiset laaja-alaisemmin korostaen esimerkiksi hallinnon, kulttuuripolitiikan, lainsäädännön tai kestävän kehityksen näkökulmia.

Akkreditoituneet järjestöt järjestäytyivät viime vuosikymmenellä yhteistyöelimeksi, ICH NGO -foorumiksi, joka kokoontuu sopimuksen komitean kokousten ja yleiskokousten rinnalla sekä työskentelee tietysti myös kokousten välillä. Sen teematyöryhmät käsittelevät muun muassa sukupuolta, etiikkaa ja tutkimusta yhteydessä aineettomaan kulttuuriperintöön. Vuoden 2023 komiteakokouksessa Botswanan Kasanessa julkaistu foorumin toimintaraportti on yhdeksänsivuinen. Erilaisia projekteja, kartoituksia ja raportointitoimia toteutetaan vuosittain lukuisia.

Kansanmusiikki-instituutti on toiminut akkreditoinnistaan asti aktiivisesti ICH NGO -foorumissa sekä työryhmissä että tällä hetkellä myös hallituksessa. Järjestöt ovat saaneet jäsenmailta laajasti kiitosta panoksestaan ja aktiivisuudestaan, mutta kritiikkiä on herättänyt akkreditoitujen järjestöjen epätasainen maantieteellinen jakautuminen. Noin puolet akkreditoituista järjestöistä on Euroopasta ja Pohjois-Amerikasta, jotka muodostavat YK:n hallinnollisessa kartassa yhteisen alueen. Toistaiseksi Kansanmusiikki-instituutin

tärkeimpänä saavutuksena voidaankin pitää akkreditoitujen järjestöjen käynnistämää työryhmää, joka pyrkii korjaamaan tätä globaalia epätasapainoa. Akkreditoituneiden kansalaisjärjestöjen potentiaali sopimuksen kehittämiseksi ja tavoitteiden edistämiseksi on valtava, mutta jos itse järjestelmä ei noudata YK:n alueellisen tasapainon periaatetta, on toimintaa mahdotonta kehittää. Miksi jäsenvaltiot haluaisivat antaa järjestöille lisää valtaa ja vastuuta, jos ne kokevat järjestöjen edustavan vain yhtä maantieteellistä aluetta? Tilanne olisi haastava ilman kolonialismin ja eurooppakeskeisyyden historiallista painolastiakin.

Länsimaissa ja aivan erityisesti pohjoisessa Euroopassa kansalaisyhteiskunta on rakennettu vahvan järjestökulttuurin varaan, ja myös osaajia ja kokemusta kulttuuriperintöstä ja kansanvälisestä järjestötyöstä on runsaasti. Monissa muissa maissa kansalaisjärjestökenttä on varsin heikko eikä eurooppalaisilla mittapuilla aina kovin itsenäinen valtionhallinnosta, joten globaalin epätasapainon korjaaminen vaatii pitkäjänteistä kehittämistä ja monenlaista tasapainoilua. Jos tilanteeseen ei aktiivisesti puututa, epätasapaino tulee edelleen kasvamaan voimakkaasti, sillä siellä missä järjestöjä on akkreditoitu, myös tietoisuus akkreditoinnin mahdollisuudesta ja kiinnostus siihen on suurinta. Käytännön esimerkkinä ongelmaa kuvaa Kansanmusiikki-instituutissa hankalana koettu yhtälö: toisaalta instituutin tehtävä akkreditoituneena järjestönä on levittää kotimaassa tietoa sopimuksesta ja siten myös mahdollisuudesta akkreditoitua, mutta toisaalta uusien suomalaisten järjestöjen akkreditoituminen vääristäisi tasapainoa entistä enemmän.

Työryhmän antia

ICH NGO -foorumin alueellisen tasapainon työryhmässä on keskitytty erityisesti kahteen toimintalinjaan. Ensinnäkin on haluttu kerätä tietoa, kartoittaa ja tuoda näkyväksi, millaisissa toimintaympäristöissä aineetonta kulttuuriperintöä edistävät kansalaisjärjestöt eri puolilla maailmaa työskentelevät. On eri asia toimia

kansalaisjärjestössä Pohjoismaissa kuin Iranissa, Argentiinassa, Malawissa tai Kiinassa. Työryhmässä on käyty läpi järjestöjen käytännön haasteita, mutta myös lukuisia mielenkiintoisia keskusteluja ja esitelmiä on kuultu siitä, miten kansalaisjärjestön käsite (*non-governmental organization*) missäkin maassa ymmärretään. Tämän ymmärryksen lisäämisen kautta pyritään kestäviin tapoihin toteuttaa käytännön toimet tilanteen korjaamiseksi.

Toinen työryhmän toimintalinja on ollut etsiä keinoja tilanteen parantamiseksi. Ehdotetut toimet ovat jakautuneet niin sanotusti pehmeisiin ja koviin toimiin. Pehmeitä käytännön toimia ovat olleet muun muassa tiedotusmateriaalien valmistaminen, potentiaalisten järjestöjen kartoittaminen sekä työpajatyöskentely ja muu konsultointityö potentiaalisille uusille akkreditoinnista kiinnostuneille järjestöille aliedustetuilta alueilta. Suunniteltuja kovia toimia ovat olleet sopimuksen akkreditointijärjestelmän muuttaminen siten, että länsimaisten kansalaisjärjestöjen lukumäärää rajoitettaisiin muita alueita enemmän tai foorumin äänestyssääntöihin luotavat mekanismit, joilla länsimaiden yliedustusta rajoitettaisiin.

Työn edetessä on tullut selväksi, että asian korjaaminen vaatii enemmän resursseja kuin järjestöillä on. Järjestöt toimivat foorumeissa pääosin vapaaehtois pohjalta, ja toiminnan kuten työpajojen järjestäminen vaatii resursseja. Vuonna 2023 saatiin onnistumisen kokemuksia, kun Unescon sopimuksen jäsenmaiden ylläpitämät alueelliset niin sanotut kategoria 2 -keskukset lähtivät yhteistyössä toteuttamaan työpajoja uusien akkreditoituneiden järjestöjen saamiseksi aliedustetuilta alueilta. Erityisesti Etelä-Amerikan ja Karibian alueen Crespial-keskuksen järjestämä koulutus oli menestys, ja alueen akkreditoitujen järjestöjen lukumäärä tuplaantui 12:sta 24:ään. Vaikka tilanne yhden alueen osalta parantui, kokonaisuutena tilanne on sitkeästi epätasapainoinen. Sittemmin ennen seuraavaa akkreditointikierrosta järjestettiin menestyksekkäästi lisää työpajoja myös useilla aliedustetuilla alueilla. Ennen joulukuun 2023 Kasanen kokouksessa hyväksyttäväksi ehdotettuja järjestöjä Euroopan ja Pohjois-Amerikan osuus kaikista akkreditoituneista järjestöistä oli noin 53 prosenttia, ja kun uudet ehdotetut järjestöt lasketaan

mukaan, noin 49 prosenttia. (Osaltaan tulkintaa hankaloittaa se, että monien globaalisti toimivien järjestöjen päämaja on Euroopassa tai Pohjois-Amerikassa. Tällaisia järjestöjä on kuitenkin alle 20, ja toisaalta monen tällaisen järjestön päätäntävalta on hyvin länsimaista.) Muutos ei ole riittävän nopeaa, mutta Etelä-Amerikan esimerkki osoittaa, että keinoja tilanteen korjaamiseksi on olemassa.

Seuraavat 20 vuotta

Unescon sopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi täytti 20 vuotta vuonna 2023, ja Suomessakin sopimuksen ratifiointista on 10 vuotta. Sopimuksen henki ja käytännön arvot ovat monin tavoin vallankumouksellisia. Vaikka aineettoman kulttuuriperinnön käsitteistö on tullut mukaan globaaliin kulttuuripoliittikkaan ennätysvauhtia, voidaan toisaalta katsoa, että asian kanssa ollaan vasta lähtökuopissa. On mielenkiintoista nähdä, miten sopimuksen kulttuuripoliittinen painoarvo kehittyy Suomessa ja kansainvälisesti sekä millaiseen suuntaan akkreditoitujen kansalaisjärjestöt rooli sopimuksen täytäntöönpanossa muuttuu. Jääkö foorumi nykyisen kaltaiseksi jäsenjärjestöjen vapaaehtoisuuteen perustuvaksi verkostoksi vai muodostuuko siitä vahva ja järjestäytynyt toimija kansainvälisen kulttuuripolitiikan kentälle? Miltä näyttää tilanne taas 20 vuoden päästä? Virtaavatko tuolloin uudet kulttuuripoliittiset muodit, käsitteet ja kielet, vai saavuttaako aiheeton kulttuuriperintö vankan aseman globaalien kulttuuripoliittisen kentän ilmiönä ja jäsentävänä käsitteenä?

V
Jälkisanat

Aineettoman kulttuuriperinnön käsitteen, politiikan ja hallinnoinnin mahdollisuuksia ja haasteita*

Tuuli Lähdesmäki

 <https://orcid.org/0000-0002-5166-489X>

Aineeton kulttuuriperintö on yksi 2000-luvun kansainvälisen kulttuuripolitiikan keskeisistä käsiteinnovaatioista, joka on tehnyt uudella tavalla näkyväksi ja merkityksellistänyt yhteisöjen ja ryhmien sukupolvelta toiselle siirtyviä ja siirtymissä muokkautuvia ja mukautuvia kulttuurisia käytäntöjä. Kuluneen kahdenkymmenen vuoden aikana käsite on tuottanut sekä monia aineettomaksi kulttuuriperinnöksi määriteltyjä asioita että hallinnon alueen, jolla näitä asioita ja niiden merkityksiä hallinnoidaan. Hallinnointi puolestaan edellyttää ja samalla tuottaa hallinnon ammattilaisia ja päätöksiä, linjauksia, strategioita ja ohjelmia, joilla hallinnointia toteutetaan. Käsite kulttuuripoliittisena innovaationa on erinomainen esimerkki foucault'laisesta hallinnollisuudesta (Foucault 2002): hallinnon lähtökohdista ja tarpeisiin muodostettu käsite tuottaa hallinnon kohteena olevia asioita ja hallinnoivia henkilöitä, poliitikkoja ja instituutioita ja samalla saa aikaan kulttuuriperintötoimijoiden itsehallintaa – siis mukautumista aineettoman kulttuuriperinnön hallinnon ammattilaisten päätöksiin, linjauksiin, strategioihin ja ohjelmiin ja toimimista niitä noudattaen.

Tämän kirjan luvuissa on käsitelty monelta näkökulmalta aineettomaksi kulttuuriperinnöksi tulevista ja toimijoita, jotka osallistuvat näihin prosesseihin. Kuten monet kirjan kirjoittajista

* Luku ei ole Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimeämien asiantuntijoiden tarkastama.

osoittavat, kyseessä on laaja toimintakenttä, joka hallinnon alueena kytkeytyy kulttuurin lisäksi moniin muihin yhteiskunnan politiikkasektoreihin. Kytkeytyminen on mahdollista ja käy helposti, koska aineettoman kulttuuriperinnön käsite – kuten kulttuuriperinnön käsite ylipäänsä – on 2000-luvulla välineellistynyt uudella tavalla. Kulttuuriperinnöstä on tullut työkalu harjoittaa monenlaisia politiikkoja yhteiskunnan eri sektoreilla.

Kulttuuriperintö ei toki koskaan ole ollut poliittisesti neutraalia tai vain ”kulttuuriperintöä kulttuuriperinnön vuoksi”. Kriittisessä perinnöntutkimuksessa, johon myös tämä kirja paikantuu, poliittisuus nähdään kulttuuriperintöön lähtökohtaisesti kiinnittyvänä ulottuvuutena (Smith 2006; Harrison 2013). Kulttuuriperinnön kenties pisimpään tunnistettu ja laajimmin tutkittu poliittinen ulottuvuus kohdistuu kansakuntien identiteettien rakentamiseen. Kansallinen identiteettipolitiikka on ohjannut myös aineettoman kulttuuriperinnön hallinnointia, kuten monet tämän kirjan luvuista osoittavat. Se vaikuttaa taustamotiivina myös valtioiden edustajien kulttuuriperintöä koskevassa päätöksenteossa Unescossa, jossa edustajat voivat ajaa omia kansallisia intressejään tai liittyä yhteen muiden valtioiden edustajien kanssa edistääkseen haluamaansa (kulttuuriperintö)politiikkaa (Hafstein 2009; Meskell 2018).

Kansallisten intressien lisäksi kulttuuriperintö on jo pitkään toiminut talouskasvun ja kaupunkien ja alueiden elinvoimaisuuden kehittämisen työkaluna. Tämä koskee myös aineetonta kulttuuriperintöä ja sen näkyväksi tuleamista hallinnon tarpeisiin luotujen listojen kautta. On myös selvää, että listauksiin liittyy taloudellisia intressejä: listat ovat erinomaisia esimerkkejä huomiotalouden loogiikasta kulttuuriperinnön kentällä. Huomio lisää kiinnostusta, ja sitä kautta turismia, tuotteistamista ja kulutusta. (Kuutma 2019.)

Kulttuuriperinnön sosiaalipoliittinen merkitys on vahvistunut 2000-luvulla niin kansallisissa kuin kansainvälisissä kulttuuriperintöhallinnon diskursseissa. Aineettomalla kulttuuriperinnöllä on tärkeä rooli näissä politiikoissa, sillä sitä käsittelevässä Unescon yleissopimuksen määritelmässä korostuu perinnön yhteisöllinen ulottuvuus ja yhteisöjen väliset suhteet (Yleissopimus 47/2013).

Kulttuuriperinnön kentällä on viime aikoina korostettu kulttuuriperinnön roolia esimerkiksi yksilöiden ja yhteisöjen hyvinvoinnin tukemisessa, kulttuuristen oikeuksien ja yhdenvertaisuuden edistämässä, inklusiivisempien yhteiskuntien rakentamisessa ja marginaalissa ja heikommassa asemassa olevien ryhmien näkyväksi tekemisessä (Lähdesmäki ja muut 2024). Unescon yleissopimus nostaa esiin myös kestäväen kehityksen. Monissa kansainvälisissä ja kansallisissa politiikoissa kulttuuriperintö on otettu työkaluksi ilmastohätätilaan vastaamisessa ja siirtymisessä kohti kestävyysmurrosta.

Aineeton kulttuuriperintö on käsiteinnovaationa vakiintunut nopeasti sekä kulttuuripoliittisessa että akateemisessa keskustelussa niin kansainvälisesti kuin Suomessa. Monia muitakin käsitteitä käytetään näissä keskusteluissa rinnakkain ja toisesta toiseen sujuvasti siirtyen, jolloin voi olla vaikea hahmottaa, kumpaan käsite on omaksuttu ensimmäisenä. Käsitteiden omaksuamisen samanaikaisuus ja hankaluus paikantaa käsitteiden siirtymien suuntaa kertovat kulttuuripoliittikan ja akateemisen keskustelun tiiviistä suhteista. Poliittiset ja hallinnolliset toimijat tarttuvat tutkimuksen esiin nostamiin ilmiöihin ja käsitteisiin ja vastaavasti tutkijat reagoivat politiikan ja hallinnon tavoitteisiin. Tiiviitä suhteita tuottaa myös osallistava hallintomalli, jossa hallinnon linjauksia, strategioita ja ohjelmia valmistellaan yhdessä alan asiantuntijoiden ja sidosryhmien kanssa. Suomessakin on viime vuosina valmisteltu yhteistyössä kulttuuriministeriön ja laajan tieteen ja museokentän asiantuntijajoukon kanssa kulttuuriperintöstrategia (VN 2023) ja sen toimeenpanosuunnitelma kuluvalle vuosikymmenelle.

Käsitteiden merkitystä ei voi liikaa korostaa politiikan ja kulttuurin tutkimuksen areenoilla. Molemmissa kieli tuottaa kohteensa ja on siten operatiivinen väline kohteeseen liittyvissä teossa. Poliittisen retoriikan ja kielen tutkijat korostavat käsitteitä tekoina. Heidän mukaansa politiikan ja hallinnon käsitteiden muutokset eivät ole vain kieltä ja kielen uudistumista vaan tapoja toteuttaa yhteiskunnallisia muutoksia. Poliittikan ja hallinnon käsitteet ovat siten performatiivisia eli ne ohjaavat ymmärtämään ja merkityk-

sellistämään asioita tietyllä tavalla ja saavat aikaan tekoja ja niitä tuottavia toimijoita. (Esim. Ball, Farr ja Hanson 1989; Guzzini 2005; Wiesner, Haapala ja Palonen 2017; Wiesner ja muut 2018; Lähdesmäki, Kaasik-Krogerus ja Mäkinen 2019.)

Euroopan unioni aineettoman kulttuuriperinnön hallinnoijana

Tämä kirja kohdistuu aineettoman kulttuuriperinnön hallinnoinnin keskeisiin toimijatasoihin: Unescoon ja kansallisiin viranomaisiin. Unesco ohjaa aineettoman kulttuuriperinnön vaalimista yleissopimuksen, sen täytäntöönpanoa koskevien toimintaohjeiden ja sitä jalkauttavien hankkeiden kautta. Täytäntöönpanossa ja jalkauttamisessa keskeinen rooli on kansallisella lainsäädännöllä ja kulttuuriperintöhallinnon strategia- ja ohjelmatyöllä. Unescon ja kansallisten viranomaisten lisäksi kulttuuriperintöhallinnon kentällä vaikuttaa myös muita toimijoita, kuten Euroopan unioni (EU), joka on viime vuosikymmenenä panostanut määrätietoisesti kulttuuriperintöpolitiikkansa kehittämiseen. EU on huomannut myös aineettoman kulttuuriperinnön merkityksen tässä työssä.

EU:n kulttuuriperintöpolitiikan kulmakivenä on yhteistyö muiden kansainvälisten toimijoiden kanssa. EU on vaalinut yhteistyötään Unescon kanssa sopimuksin vuodesta 1995 lähtien. Tuolloin laaditun puitesopimuksen mukaisesti yhdenmukaistettiin organisaatioiden hallinnollisia ja taloudellisia menettelyjä yhteistyön vahvistamiseksi. 2000-luvun alussa Euroopan komissio kutsuttiin viralliseksi tarkkailijaksi Unescon yleiskokouksen ja hallintoneuvoston keskusteluihin. Vastaavasti Unescon perusti oman yhteystoimiston Brysseliin vuonna 2011. Seuraavana vuonna Unesco ja EU allekirjoittivat uuden yhteisymmärryspöytäkirjan, jonka tarkoituksena oli lisätä vuoropuhelua osapuolten välille, lujittaa yhteistyötä ja edistää parhaiden käytäntöjen vaihtoa. EU:n ja Euroopan talousalueen jäsenmailla on myös oma vuonna 2015 virallisesti perustettu verkostonsa Unescon sisällä. Sen tavoitteena on lisätä

verkoston maiden välistä yhteistyötä Unescon toiminnan puitteissa. (Schreiber 2019.)

EU:n ja Unescon kulttuuriin kohdistuvaa yhteistyötä tarkastelleet tutkijat ovat osoittaneet, miten Euroopan komission mielenkiinto yhteistyön alkuvuosina kohdistui ennen kaikkea kulttuurisen monimuotoisuuden vaalimiseen, jota käsittelevä Unescon yleissopimus kulttuuri-ilmaisujen moninaisuuden suojelemisesta ja edistämiseksi allekirjoitettiin vuonna 2005. Euroopan komissio osallistui sopimuksesta käytyihin neuvotteluihin unionin edustajana. (Cavicchioli 2006; Psychogiopoulou 2012.) Komission keskittyminen kulttuurista monimuotoisuutta koskevaan sopimustyöhön ja komission kulttuuripolitiikkaa lähtökohtaisesti ohjaava taloudellinen intressi vaikuttivat Hanna Schreiberin (2019) mukaan siihen, että aineettoman kulttuuriperinnön sopimus jäi vähemmälle huomiolle Unescon ja EU:n yhteistyössä. Komissio ei heti tunnistanut sopimusta EU:n kannalta käyttökelpoisena työkaluna, sillä aineettomaan kulttuuriperintöön kiinnittyvä ajatus kansanperinteestä nähtiin komission kannalta hankalana, sillä sen katsottiin kuuluvan pikemminkin kansalliseen kulttuuriperintötyöhön ja kulttuuripolitiikan kenttään (Schreiber 2019).

Hanna Schreiber on vuonna 2019 julkaistussa tutkimuksessaan arvioinut, että EU:n aineetonta kulttuuriperintöä koskeva politiikka on vielä työn alla. Oma tutkimukseni on osoittanut, että tämä työ on ollut viime vuosina ripeää. Ylipäänsä EU:n kulttuuriperintöpolitiikka on voimistunut kuluneen vuosikymmenen aikana, jolloin unioni on julkaissut useita kulttuuriperintöön kohdistuvia tiedonantoja ja toimintakehyksiä ja perustanut erilaisia kulttuuriperintöä vaalivia ohjelmia (Lähdesmäki ja muut 2020; Lähdesmäki 2024). On totta, että EU:lla ei ole erillistä aineettoman kulttuuriperinnön politiikkaa. EU ei tyypillisesti erottele politiikkojaan kulttuuriperinnön eri muotojen osalta, vaan aineettoman kulttuuriperinnön käsite toistuu unionin politiikoissa yhdessä aineellisen kulttuuriperinnön ja usein myös digitaalisen perinnön kanssa.

Olen osallistunut urani aikana moniin sekä komission että yliopistojen järjestämiin konferensseihin, seminaareihin ja symposiumeihin, joissa komission virkamiehet ja tutkijat ovat keskustelleet

eurooppalaisesta kulttuuriperintöpolitiikasta. Näissä tilaisuuksissa tutkijat ovat nostaneet esiin aineettoman kulttuuriperinnön vaatimattoman roolin ja ylipäänsä kulttuuriperinnön asiantuntijanköykymien heikon näkyvyyden komission toiminnassa. Kritiikkiin komission virkamiehet ovat – oikeutetustikin – vastanneet muistuttamalla komission ja sen alaisuudessa työskentelevän henkilökunnan perustehtävistä: heidän tehtävänsä ei ole toimia kulttuuriperintöviranomaisina. EU:n kulttuuriperintöpolitiikka perustuu niin sanottuihin pehmeän oikeuden välineisiin, kuten erilaisiin suosituksiin, linjauksiin, kannustimiin ja vapaaehtoisin ohjelmiin (Lähdesmäki ja muut 2020). EU:n jäsenvaltiot ovat unionin perussopimuksessa esitellyn toissijaisuusperiaatteen mukaisesti vastuussa omasta kulttuuripolitiikastaan. Kuten EU:n perustaneessa Maastrichtin sopimuksessa todetaan, unioni pyrkii ”toiminnallaan rohkaisemaan jäsenvaltioiden välistä yhteistyötä sekä tarvittaessa tukemaan ja täydentämään niiden toimintaa [–] aloilla”, joihin kuuluu muun muassa ”Euroopan kannalta merkittävän kulttuuriperinnön säilyttäminen ja suojaaminen” (Euroopan yhteisön perustamissopimus 1992). EU:n kulttuuriperintöpolitiikkaan ei sisälly samanlaisia velvoittavia direktiivejä kuin luonnonperinnön kohdalla, joista tunnetuin esimerkki lienee Natura 2000 -verkosto ja sen lähtökohtana oleva direktiivi luontotyyppien sekä luonnonvaraisen eläimistön ja kasviston suojelusta vuodelta 1992. Tosin kulttuuriperinnön teemoja voi sisältyä muiden politiikkasektoreiden direktiiveihin, kuten esimerkiksi ympäristövaikutusten arviointia, julkisia hankintoja, tekijänoikeutta ja digitaalisia yhteismarkkinoita ja jälleenmyyntiä koskeviin direktiiveihin.

EU:n tämänhetkisissä kulttuuriperintöpolitiikoissa sekä aineellisella että aineettomalla kulttuuriperinnöllä on monia tehtäviä. Jo unionin perussopimuksessa kulttuuriperinnön vaaliminen kytketään eurooppalaisuuden rakentamiseen, kuten edellä lainattu sitaatti osoittaa. Sitaatissa esiin tuotu ajatus Euroopan kannalta merkittävästä kulttuuriperinnöstä toistuu monissa EU:n kulttuuri- ja kulttuuriperintöohjelmien teksteissä. Kulttuuriperintö toimii identiteettityökaluna, jolla pyritään luomaan yhtenäisempää unionia.

Tutkijat ovat kutsuneet tällaista politiikkaa kulttuuriseksi eurooppalaistamiseksi ja nähneet sen yhdeksi vaiheeksi Euroopan yhdentymisprosessissa, joka ulottuu myös kulttuurin alueelle (Delanty 2005; Sassatelli 2008; Karlsson 2010; Lähdesmäki ja muut 2021). Euroopan kulttuuriperintötunnus on malliesimerkinä eurooppalaisuutta korostavista EU:n kulttuuriperintötoimista. Tässä toimessa komissio jakaa tunnuksia kohteille, jotka voivat olla ”muistomerkkejä, luontokohteita, vedenalaisia tai arkeologisia kohteita taikka teollisuus- tai kaupunkikohteita, kulttuurimaisemia, historiallisia paikkoja, tiettyyn paikkaan liittyviä kulttuurituotteita ja -esineitä sekä aineetonta perintöä, nykyajan kulttuuriperintö mukaan lukien”. Kohteiden on tuotava esiin eurooppalaista merkitystään siten, että toimilla ”vahvistetaan Euroopan kansalaisten, erityisesti nuorten, tunnetta kuuluvuudesta unioniin yhteisten arvojen, Euroopan historian ja kulttuuriperinnön luomalta pohjalta sekä lisätään kansallisen ja alueellisen monimuotoisuuden arvostamista” ja ”syvennetään kulttuurien välistä vuoropuhelua”. (Euroopan parlamentti ja neuvosto 2011, 3.) Suomen kaksi ensimmäistä tunnuksen saanutta kohdetta ovat Seminaarinmäen kampus ja sen tasa-arvoisen koulutuksen perintö Jyväskylässä ja *Kalevala* aineettomana elävänä eepoksena. *Kalevalan* saama tunnus on merkittävä myös siksi, että nykyisten 67 tunnuksen saaneen kohteen joukossa on vain muutama muu selkeästi aineeton kohde.

Eurooppalaisuuden rakentamisen lisäksi EU:n kulttuuriperintöpolitiikoissa korostuvat taloudelliset ja sosiaalipoliittiset tavoitteet. Unionin ensimmäisessä yksinomaan kulttuuriperintöön kohdistuvassa poliittisessa asiakirjassa heijastuu Euroopan neuvoston Faron sopimuksen eetos, jossa kulttuuriperintö nähdään monin tavoin yhteiskuntaan kytkeytyvänä resurssina. Tämän Euroopan komission (2014) tiedonannon mukaan

Euroopan kulttuuriperintö, niin aineellinen kuin aineeton, on yhteinen rikkautemme, jonka olemme perineet aiemmilta sukupolvilta ja jonka jätämme tuleville sukupolville. Se on korvaamaton tiedon lähde ja arvokas voimavara talouskasvun, työllisyyden ja sosiaalisen yhteenkuuluvuuden lisäämiseksi.

Vaikka taloudelliset näkökulmat kytkeytyvät vahvasti unionin harjoittamaan kulttuuripolitiikkaan, viime vuosien aikana sosiaaliset painotukset ovat voimistuneet. Nämä painotukset heijastavat yleisemmin kulttuuriperinnön hallinnoinnissa tapahtuneita muutoksia. 2000-luvulla osallistava käänne on tavoittanut myös kulttuuriperinnön kentän, mikä on näkynyt osallistavan hallinnoinnin vahvistumisena. Sen lähtökohtana on sitouttaa yhteisöjä ja ryhmiä kulttuuriperintöä koskevaan päätöksentekoon ja kulttuuriperinnön arvottamista, vaalimista ja suojelua koskevaan työhön. EU on pyrkinyt lisäämään kulttuuriperinnön osallistavaa hallintoa kulttuuriperintötoimissaan. Euroopan neuvoston (2014, 1) laatimissa päätelmissä kulttuuriperinnön osallistavasta hallinnoinnista ”tunnustetaan yhä laajemmin kulttuuriperinnön sosiaalinen ulottuvuus ja eri sidosryhmien toiminnan synergian hyödyntämisen merkitys kulttuuriperinnön suojelemisessa, kehittämisessä ja välittämisessä tuleville sukupolville”. Sosiaalinen ulottuvuus painottuu yksityiskohtaisemmin komission vuonna 2019 laatimassa kulttuuriperintöä koskevassa eurooppalaisessa toimintakehyksessä. Sen mukaan ”kulttuuriperinnön aineellisia, aineettomia ja digitaalisia ulottuvuuksia pidetään erottamattomina ja toisiinsa liittyvinä” ja siinä ”asetetaan ihmiset keskeiseen asemaan ja edistetään kulttuuriperinnön saavutettavuutta ja siihen sitoutumista samoin kuin yleisöpohjan laajentamista kiinnittämällä erityistä huomiota paikallisyhteisöihin, lapsiin ja nuoriin sekä vammaisiin henkilöihin ja edistämällä siten sosiaalista osallisuutta ja integraatiota” (Euroopan komissio 2019, 8).

Viime vuosina EU on kiinnittänyt kulttuuriperinnön myös ilmasto- ja kestävyyspolitiikoihinsa. Esimerkiksi komission raportissa ”Strengthening cultural heritage resilience for climate change – Where the European Green Deal meets cultural heritage” tunnustetaan, miten ”kulttuuriperintö ei ole vain uhri; se voi tuottaa ratkaisuja, jotka auttavat Eurooppaa tulemaan vihreäksi ja ilmasto-neutraaliksi maanosaksi” (Euroopan komissio 2022, 5; suomennos kirjoittajan). Raportissa aineettomalla kulttuuriperinnöllä on tässä tärkeä tehtävä: se käsittää usein perinteisiä kädentaitoja ja tietoja,

joilla voidaan vaalia, kunnostaa ja säilyttää olemassa olevia materiaalisia ympäristöjä ja esineitä uusien rakentamisen, tuottamisen ja kuluttamisen sijaan ja siten pienentää ihmisten jättämää hiilijalanjälkeä. Sama eetos toistuu myös komission Uusi eurooppalainen Bauhaus -aloitteessa, joka pyrkii yhdistämään kestävyystoimia EU-kansalaisten jokapäiväiseen elämään. Vaikka aloitteen teksteissä ei suoraan mainita aineettoman kulttuuriperinnön käsitettä, siinä ”tunnustetaan ja ymmärretään kulttuuriperinnön, paikallisen tietämyksen ja perinteiden merkitys ja niiden rooli kestävän tulevaisuuden rakentamisessa”, jonka vuoksi niitä tulisi vaalia ja vahvistaa (Euroopan komissio 2021).

Aineettoman kulttuuriperinnön hallinnoinnin ja politiikan haasteita

Edellä kuvattujen EU:n kulttuuriperintöpolitiikan yhteisöllisyyttä, inklusiivisuutta ja kestävyyttä korostavien tavoitteiden kanssa on helppo olla samaa mieltä. Poliitiikan täytyy olla kunnianhimoista ja tulevaisuuteen katsovaa mutta sen on myös oltava toteutettavissa. EU:n kulttuuriperintöpolitiikan toimeenpano on sen kriittinen kohta, etenkin kun kyse on edellä kuvatuista pehmeän oikeuden instrumenteista. Miten politiikan päämäärät ja päämääriä konkreettisoivan hallinnon tavoitteet saadaan kohtaamaan käytännön kulttuuriperintötyön ja työntekijöiden kanssa? Myös tämän kirjan luvuissa on pohdittu Unescon yleissopimuksen jalkautumisen haasteita.

Yksi keskeisistä jalkautumiseen liittyvistä haasteista kytkeytyy kulttuuriperinnön välineellistymiseen hyvin erilaisten politiikkojen työkaluksi. Miten luovia käytännössä erilaisten tavoitteiden ristiallokossa, jossa kulttuuriperinnön tulisi yhtäältä tukea talouskasvua ja toisaalta ekologisesti kestäviä valintoja, tai tukea paikallisyhteisöjen yhteisöllisyyttä ja kuuluvuuden tunnetta EU:hun? Kuten tämän kirjan luvut osoittavat, kaikkeen kulttuuriperintöön, myös aineettomaan, sisältyy monia ristiriitaisia odotuksia, oletuksia ja tulkintoja.

Oman haasteensa aineetonta kulttuuriperintöä koskeviin poliittikkoihin ja hallintoon tuo siihen lähtökohtaisesti kytkeytyvä yhteisöjen korostus. Yhteisö on käsitteenä epämääräinen ja reaalielämänsä jatkuvasti muuttuva (Waterton ja Smith 2010; György ja muut 2019). Määrittelijästä riippuen yhteisö voi tarkoittaa monia asioita ja rajautua eri tavoin. Kristin Kuutma (2019) on huomauttanut, miten yhteisöjen äänitorvet eivät välttämättä ole itse aktiivisia aineettoman kulttuuriperinnön käytännöissä. Käytäntöihin osallistumisen sijaan yhteisöt voivat toimia pelikenttinä erilaisten sosiaalisten pääomien, arvovallan tai statuksien hankkimisessa.

Aineetonta kulttuuriperintöä käsittelevät poliitikot tähtäävät erilaisten yhteisöjen, myös vähemmistöjen ja yhteiskunnassa heikommassa olevien ryhmien, yhteisöllisyyden ja identiteettien tukemiseen, ja tutkimus on tuonut tästä esiin lukuisia positiivisia esimerkkejä (Re ja Avanza 2021; Hodson ja muut 2025). Aineettomaan kulttuuriperintöön ja sen yhteisöjä korostavaan diskurssiin voi kytkeytyä myös eksklusiivisuuden haaste. Diskurssi mahdollistaa tarttumapintoja ulosulkevaan populistiseen tai laitaoikeistolaiseen identiteettipoliittikkaan, jolloin kulttuuriperinnön vaaliminen ja suojeleminen näyttää etnonationalistisena yhteisöjen ja niiden kulttuurien ”puhtaanapitona”. Populismien ja laitaoikeiston tutkijat ovat tuoneet esiin, miten sekä aineellista että aineetonta kulttuuriperintöä hyödynnetään ”meidän” ja ”muiden” rajanvedossa ja myyttisen ja mytologisoituneen alkuperäisyyden ja autenttisuuden ideoiden tuottamisessa (Niklasson 2023; Kaya 2020). Rob van der Laarsen mukaan Unescon yleissopimuksen korostama diskurssi kulttuurisesta monimuotoisuudesta, perinnön edustavuudesta ja yhteisöistä ”tuottaa riskin, että siitä tulee legitimointityökalu ryhmille ja yhteisöille, jotka vaativat eksklusiivisia oikeuksia ja arvoja kilpailussaan muiden kanssa” (van der Laarse 2019, 86; suomennos kirjoittajan), ja sopimus ”on itse asiassa tukenut kulttuurin odottamatonta folklorisoitumista, kansallistumista ja politisoitumista” (van der Laarse 2019, 116; suomennos kirjoittajan). Tällaista aineettoman kulttuuriperinnön välineellistymistä voi tunnistaa myös Suomesta. Esimerkiksi kansallismielisen Suomen Sisun (2024)

sääntökirjan mukaan yhdistyksen ”varsinaisena tarkoituksena on suomalaisen kulttuuriperinteen ja Suomen kansan ja kansallisen omaleimaisuuden säilyttäminen”. Van der Laarsenin esiin nostamista riskeistä huolimatta Unescon yleissopimus ei ole nähdäkseen avannut identiteettipoliittista Pandoran lipasta. Aineettoman kulttuuriperinnön ulossulkevassa, rajoja vetävässä ja etnonationalistisessa hyödyntämisessä harvoin suoraan viitataan kansainvälisiin kulttuuriperintöhallinnon sopimuksiin.

Aineettoman kulttuuriperinnön käsitteen, politiikkojen, hallinnon ja käytänteiden haasteena on aineettoman kulttuuriperinnön ”matkustaminen” yhteisöjen välillä ja muutokset sen siirtyessä sukupolvelta toiselle. Sama kulttuuriperintö voi olla monen omaa, ylirajaista ja eri muodoissaan yhtä lailla edustavaa. Esimerkiksi perinneruoka tai kansanmusiikkikappale voi olla samalla myös jokin toisen tai jopa usean kansan tai yhteisön omaksi kokemaa. Tämä voi hämmästyttää ja närkästyttää, kuten Adela Peevan Balkanin ja sen lähialueilla tunnetusta laulusta kertova dokumenttielokuva ”Whose Is This Song?” (2003) hyvin havainnollistaa. Van der Laarse (2019) näkee tässä aineettoman kulttuuriperinnön piirteessä Unescon yleissopimukseen sisältyvän keskeisen ristiriidan: sopimus pitää sisällään ajatuksen selvärajaisista yhteistöistä ja niiden ’matkustamattomasta’ kulttuurista, joka uhkaa kadota ilman suojelua hegemonisen, yhteisöttömän, modernisaation levittämän ’yleiskulttuurin’ puristuksissa. Kuten myös tämä kirjan kirjoittajat tuovat esiin, Unescon yleissopimus korostaa yhteisöjä ja yhteisölähtöisyyttä, mutta on samalla esimerkki globaalista kulttuuriperintöhallinnosta, jolla on oma universalistinen missio siitä, miten kulttuuriperintöä hallinnoidaan ja mille arvoille ja oikeuskäsityksille kyseinen hallinto perustuu.

Tässä kirjassa on tuotu esiin monia aineettoman kulttuuriperinnön käsitteeseen, käytäntöihin, politiikkaan ja hallintoon liittyviä mahdollisuuksia ja haasteita. Aineeton kulttuuriperintö on käsitteinnovaatio ja hallinnon alue, joka on luotu tiettyyn kulttuuriseen, sosiaaliseen ja poliittiseen tarpeeseen ja on siten myös tarvittaessa uudelleen määriteltävissä ja muokattavissa. Tulevaisuuden tarpeet

ja haasteet näyttävät, miten kansallista, eurooppalaista ja kansainvälistä kulttuuriperintöhallintoa on kehitettävä ja miten käsite on ymmärrettävä, jotta niiden haasteet kierretään ja hallinnon keskeinen potentiaali pääsee toteutumaan.

Kirjallisuus

- Ball, Terence, James Farr ja Russel L. Hanson, toim. 1989. *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cavicchioli, Lucia. 2006. ”The European Community at Unesco: An Exceptionally Active Observer?” Teoksessa *The United Nations and the European Union: An Ever Stronger Partnership*, toimittaneet Jan Wouters, Frank Hoffmeister ja Tom Ruys, 135–154. The Hague: T.M.C Asser Press.
- Delanty, Gerald. 2005. ”The Cosmopolitan Imagination: Critical Cosmopolitanism and Social Theory.” *The British Journal of Sociology* 57 (1): 25–47. <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2006.00092.x>.
- Euroopan komissio. 2014. Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle. Taavoitteena kulttuuriperintöä koskeva yhdenmukainen lähestymistapa Euroopassa. Bryssel 22.7, COM(2014) 477. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:52014DCo477>.
- Euroopan komissio. 2019. Kulttuuriperintöä koskeva eurooppalainen toimintakehys. Luxemburg: Euroopan unionin julkaisutoimisto. <https://data.europa.eu/doi/10.2766/30979>.
- Euroopan komissio. 2021. Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle. Uusi eurooppalainen Bauhaus. Kaunista, kestävä, yhdessä. Bryssel, 15.9. COM/2021/573. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021DCo573>.
- Euroopan komissio. 2022. Strengthening cultural heritage resilience for climate change – Where the European Green Deal meets cultural heritage. Luxemburg: Euroopan unionin julkaisutoimisto. <https://data.europa.eu/doi/10.2766/44688>.
- Euroopan neuvosto. 2013. Neuvoston päätelmät kulttuuriperinnön osallistavasta hallinnasta, 23.12. *Euroopan unionin virallinen lehti* C 463: 1–3. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG1223\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG1223(01)).
- Euroopan parlamentti ja neuvosto. 2011. Euroopan parlamentin ja neuvoston päätös n:o 1194/2011/EU, annettu 16 päivänä marraskuuta 2011, Euroopan kulttuuriperintötunnusta koskevan Euroopan unionin toimen perustamisesta.

- Euroopan unionin virallinen lehti*, L 303: 1–9. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/ALL/?uri=CELEX:32011D1194>.
- Euroopan yhteisön perustamissopimus. 1992. Kulttuuri, 128 artikla. *Virallinen lehti* 31.8, C 224: 47. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A11992E128>.
- Foucault, Michel. 2002. "Governmentality". Teoksessa *Power: Essential Works of Foucault 1954–1984*, toimittanut James Faubion, 201–222. London: Penguin Books.
- Guzzini, Stefano. 2005. "The Concept of Power: A Constructivist Analysis." *Millennium: Journal of International Studies* 33 (3): 495–521. <https://doi.org/10.1177/03058298050330031301>.
- György, Eszter, Gábor Sonkoly, Gábor Oláh ja Eline Kieft. 2019. Participatory Models. Report of the REACH Project. Luettu 16.1.2025. <https://www.reach-culture.eu/wp-content/uploads/2019/12/REACH-D3.1-Participatory-Models.pdf>.
- Hafstein, Valdimar Tr. 2009. "Intangible Heritage as a List: From Masterpieces to Representation." Teoksessa *Intangible Heritage*, toimittaneet Laurajane Smith ja Natsuko Akagawa, 93–111. London: Routledge.
- Harrison, Rodney. 2013. *Heritage: Critical Approaches*. New York: Routledge.
- Hodsdon, Laura, Valts Ernštreits, Kadri Koreinik ja Sjoerd-Jeroen Moenandar, toim. 2025. *Revoicing Intangible Cultural Heritage. Perspectives from the Margins of Europe*. London: Routledge.
- Lähdesmäki, Tuuli. 2024. "The Economic Logic of Cultural Europeanization: Branding, Competition and Social Capital." Teoksessa *European Union Economic Law and Culture: Towards a European Culturally Corrected Market Economy?*, toimittaneet Evangelia Psychogiopoulou ja Sarah Schoenmaekers, 27–45. London: Edward Elgar Publishing.
- Lähdesmäki, Tuuli, Viktorija L. A. Čeginskas, Sigrid Kaasik-Krogerus, Katja Mäkinen ja Johanna Turunen. 2020. *Creating and Governing Cultural Heritage in the European Union: The European Heritage Label*. London: Routledge.
- Lähdesmäki, Tuuli, Sigrid Kaasik-Krogerus ja Katja Mäkinen. 2019. "Genealogy of the Concept of Heritage in the European Commission's Policy Discourse." *Contributions to the History of Concepts* 14 (1): 115–139. <https://doi.org/10.3167/choc.2019.140106>.
- Lähdesmäki, Tuuli, Satu Kähkönen, Rita Paqvalén ja Johanna Turunen. 2024. "Kulttuuriperinnön merkitykset ja omistajuus liikkeessä." Teoksessa *Kenen kulttuuriperintö? Tunteet, tilat ja teot*, toimittaneet Tuuli Lähdesmäki, Satu Kähkönen, Rita Paqvalén ja Johanna Turunen, 11–28. Tampere: Vastapaino.
- Lähdesmäki, Tuuli, Katja Mäkinen, Viktorija L. A. Čeginskas ja Sigrid Kaasik-Krogerus. 2021. *Europe from Below. Notions of Europe and the European among Participants of EU Cultural Initiatives*. Leiden: Brill.
- Karlsson, Klas-Göran. 2010. "The Uses of History and the Third Wave of Europeanisation." Teoksessa *A European Memory? Contested Histories and Politics of Remembrance*, toimittaneet Małgorzata Pakier ja Bo Stråth, 38–55. New York: Berghahn Books.

- Kayam, Ayhan. 2020. *Populism and Heritage in Europe. Lost in Diversity and Unity*. London: Routledge.
- Kuutma, Kristin. 2019. "Afterword. The Politics of Scale for Intangible Cultural Heritage. Identification, Ownership and Representation." Teoksessa *Politics of Scale. New Directions in Critical Heritage Studies*, toimittaneet Tuuli Lähdesmäki, Suzie Thomas ja Yujie Zhu, 156–170. New York: Berghahn Books.
- Mesckell, Lynn. 2018. *A Future in Ruins: UNESCO, World Heritage, and the Dream of Peace*. Oxford: Oxford University Press.
- Niklasson, Elisabeth, toim. 2023. *Polarized Pasts. Heritage and Belonging in Times of Political Polarization*. New York: Berghahn Books.
- Psychogiopoulou, Evangelia. 2012. "The Convention on the Diversity of Cultural Expressions and the European Union: The Quest for Competence and Implementation." Teoksessa *The UNESCO Convention on the Diversity of Cultural Expressions: A Tale of Fragmentation in International Law*, toimittaneet Toshiyuki Kono ja Steven Van Uytsel, 365–394. Cambridge: Intersentia.
- Re, Alessio ja Giulia Avanza, toim. 2021. *Intangible Cultural Heritage & Development. Communities, Safeguard, Resilience*. Torino: Edizioni Fondazione Santagata.
- Sassatelli, Monica. 2009. *Becoming Europeans. Cultural Identity and Cultural Policies*. New York: Palgrave Macmillan.
- Schreiber, Hanna. 2019. "Intangible Cultural Heritage, Europe, and the EU: Dangerous Liaisons?" Teoksessa *Cultural Heritage in the European Union. A Critical Inquiry into Law and Policy*, toimittaneet Andrzej Jakubowski, Kristin Hausler ja Francesca Jakubowski, 324–364. Leiden: Brill-Nijhoff.
- Smith, Laurajane. 2006. *Uses of Heritage*. London: Routledge.
- Suomen Sisu. 2024. Suomen Sisu. Periaatteet. Luettu 16.1.2025. <https://www.suomensisu.fi/periaatteet/>.
- Van der Laarse, Rob. 2019. "Europe's Peat Fire: Intangible Heritage and the Crusades for Identity." Teoksessa *Dissonant Heritages and Memories in Contemporary Europe*, toimittaneet Tuuli Lähdesmäki, Luisa Passerini, Sigrid Kaasik- Krogerus ja Iris van Huis, 79–134. New York: Palgrave Macmillan.
- VN 2023. Valtioneuvoston periaatepäätös kulttuuriperintöstrategiasta 2023–2030. Valtioneuvoston julkaisuja 2023:7. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Waterton, Emma ja Laurajane Smith. 2009. "There Is No Such Thing as Heritage." Teoksessa *Taking Archeology out of Heritage*, toimittaneet Emma Waterton and Laurajane Smith, 10– 27. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Wiesner, Claudia, Taru Haapala ja Kari Palonen. 2017. *Debates, Rhetoric, and Political Action*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Wiesner, Claudia, Anna Björk, Hanna-Mari Kivistö ja Katja Mäkinen, toim. 2018. *Shaping Citizenship: A Political Concept in Theory, Debate and Practice*. London: Routledge.
- Yleissopimus 47/2013. Yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta. Luettu 15.1.2025. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2013/20130047/20130047_2.

Kirjoittajat

Musiikkipedagogi **Matti Hakamäki** on Kansanmusiikki-instituutin johtaja ja muusikko. Hän toimii lukuisissa luottamustehtävissä kansanmusiikin ja aineettoman kulttuuriperinnön saralla niin kotimaassa kuin kansainvälisesti. Hakamäki on myös Unescon kouluttama fasilitaattori, joka tukee aineettoman kulttuuriperinnön suojelusopimuksen toimeenpanoa ja toimii asiantuntijana koulutus- ja konsulttitehtävissä maailmanlaajuisesti.

🔗 <https://orcid.org/0009-0003-8973-6152>

FT, dosentti **Niina Hämäläinen** työskentelee Kalevalaseuran toiminnanjohtajana.

🔗 <https://orcid.org/0000-0001-8788-9065>

FT, dosentti **Visa Immonen** on arkeologian professori Bergenin yliopistossa Norjassa. Pääosa hänen tutkimustyöstään keskittyy keskiajan aineelliseen kulttuuriin Pohjoismaissa, mutta hän on analysoinut myös esimerkiksi metallinpaljastinharrastajien yhteisöä kulttuuriperintöyhteisönä, alastomien selfieiden ottamista kulttuuriperintökohteissa, queer-perintöä ja Lenin-monumenttien poistamista Suomessa vuonna 2022.

🔗 <https://orcid.org/0000-0002-7616-500X>

FM **Reetta Karhunkorva** työskentelee Suomen Metsämuseo Lustossa tutkimuspäällikkönä. Lustossa Karhunkorva on erityisesti kehittänyt metsäsuuhdekäsitettä ja -ajattelua sekä tehnyt elävän perinnön työtä metsäsuhteiden parissa. Hän on aktiivisesti mukana

metsäsuhdetutkimusverkostossa ja valmistelee työn ohessa väitöstudkimusta suomalaisten metsänomistajien metsäsuhteista Itä-Suomen yliopistossa.

🔗 <https://orcid.org/0009-0003-0089-8674>

FT, dosentti **Virpi Kaukio** on ympäristöestetiikan tutkija, joka työskentelee Museo tosinjulkaisemisen foorumina -projektissa (2024–2025, UEF, Koneen Säätiö). Hän on tutkinut muun muassa soiden käyttöön ja kulttuuriseen luontosuhteeseen liittyviä muutoksia (2020–2023, UEF, Koneen Säätiö), hajuainin ympäristöjä sekä taiteen ja fiktion tarjoamien ympäristökokemusten ja fyysisesti paikan päällä koettujen ympäristöjen monitahoista suhdetta.

🔗 <https://orcid.org/0009-0004-1541-0392>

FT, dosentti **Hanna Korsberg** on teatteritieteen professori Helsingin yliopistossa. Hänen tutkimusalojaan ovat teatterihistoria, historiografia, esitystudkimus ja kulttuuripolitiikka.

🔗 <https://orcid.org/0000-0002-0570-6825>

YTT, TaM **Elisa Kraatari** työskentelee tutkijana ja asiantuntijana kulttuuriperinnön ja luovan alan politiikantutkimuksen ja -kehittämisen parissa. Hänen erityisalojaan ovat käsityökulttuuri ja muotoilun historia, aineeton kulttuuriperintö sekä kestävä kehityksen kysymykset osana kansainvälistä kulttuuripolitiikkaa sekä alueellista ja paikallista kehittämistä.

🔗 <https://orcid.org/0000-0002-5113-6536>

FT, YTT, dosentti **Tuuli Lähdesmäki** työskentelee apulaisprofessorina musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitoksella Jyväskylän yliopistossa. Lähdesmäki on johtanut useita Suomen Akatemian ja Euroopan komission rahoittamia tutkimushankkeita, jotka ovat käsitelleet mm. kulttuuriperintöpolitiikkaa, identiteettien rakentumista ja kulttuurien välistä vuoropuhelua.

🔗 <https://orcid.org/0000-0002-5166-489X>

FM **Dalva Lamminmäki** on väitöskirjatutkija Itä-Suomen yliopiston perinteentutkimuksen oppiaineessa. Hän tutkii väitöskirjassaan hyvinvoinnin perinteisiä ja muuttuvia merkityksiä vernakulaarissa eli yhteisön omaehtoisessa saunakulttuurissa sekä saunomista aineettomana kulttuuriperintönä.

🔗 <https://orcid.org/0009-0008-5330-2244>

FT, dosentti **Pauliina Latvala-Harvilahti** työskentelee Tulevaisuuden tutkimuskeskuksessa erikoistutkijana. Hän on Tieteen ja toivon talon toimijajäsen. Viime aikoina hän on perehtynyt suotrendiin ja ympäristötaitteeseen, museoiden ekososiaaliseen sivistykseen, kulttuurin ja luovien alojen ekosysteemeihin, innovaatio- ja kulttuuripolitiikan lähentämiseen, tulevaisuusajatteluun sekä maaseutualueiden kulttuurisen potentiaalin kehittämiseen. Latvala-Harvilahti toimii aineettoman kulttuuriperinnön asian-
tuntijaryhmän puheenjohtajana.

🔗 <https://orcid.org/0000-0003-4930-1915>

FT, dosentti **Kirsi Laurén** työskentelee kulttuuriperinnön yliopistonlehtorina Oulun yliopistossa. Hän johti soiden muuttuvaa kulttuuriperintöä tarkastelevaa Suotrendi-tutkimushanketta Itä-Suomen yliopistossa (2020–2023, Koneen Säätiö). Laurénin erityis-
alaa ovat kulttuurinen ympäristötutkimus, perinteen- ja kulttuuri-
perinnön tutkimus, muistitietotutkimus ja kertomusten tutkimus.

🔗 <https://orcid.org/0000-0002-5277-6084>

MuM **Leena Marsio** toimii erikoisasantuntijana Museovirastossa, jossa hän on koordinoanut Unescon yleissopimusta aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta vuodesta 2014 alkaen. Ennen uraansa valtionhallinnossa hän toimi vuosikymmenen kulttuurin kentällä erilaisissa hankkeissa, selvitystyöissä ja tapahtumissa.

FT, MuM, dosentti **Heidi Henriikka Mäkelä** toimii Helsingin yliopistossa ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa tutkijana ja Taideyliopiston Sibelius-Akatemiassa kansanmusiikin lehtorina.

Hänen erityisalaansa ovat kulttuuriperinnön, kalevalamittaisen runon ja laulun sekä kansanmusiikin kysymykset.

📄 <https://orcid.org/0000-0001-5372-9290>

FT **Janne Mäkelä** on Taideyliopiston vieraileva tutkija ja populaarikulttuurin historian dosentti Turun yliopistossa. Hän on tutkinut kirjoissaan musiikin kulttuurihistoriaa (mm. *John Lennon Imagined* 2004, *Pophistoria* 2014, *Rytmioppia* 2022). Hänen uusimmat tutkimuksensa käsittelevät Yleisradion musiikkihistoriaa ja Jean Sibeliuksen musiikkiperintöä.

📄 <https://orcid.org/0009-0007-8622-5380>

FT, dosentti **Leena Paaskoski** työskentelee Suomen Metsämuseo Luston kehittämisjohtajana ja Jyväskylän yliopiston museologian työelämäprofessorina. Hän on kiinnostunut museoiden kehittämisestä, erityisesti yhteiskunnallisen vaikuttavuuden, elävän perinnön ja tulevaisuusperinnön sekä sidosryhmätyön näkökulmista, jotka kiteytyvät hänen työssään dynaamisen museon konseptin kehittämiseksi.

📄 <https://orcid.org/0000-0002-1619-1222>

FT **Marjukka Piirainen** työskentelee projektipäällikkönä Kuhmon kaupungin Rajaseudun muistot -hankkeessa (2025–2027, EU:n maa-seuturahaus / Elävä Kainuu Leader). Hän tutki väitöskirjassaan puutarhakulttuuria ja Suotrendi-tutkimushankkeessa (UEF, Koneen säätio) soihin kytkeytyvää kulttuuriperintöä vuosina 2022–2023.

📄 <https://orcid.org/0009-0009-8598-5454>

FT **Laura Seesmeri** toimii määräaikaisena kulttuuriperinnön yliopistonlehtorina Turun yliopistossa. Hän on väitellyt saunaan liittyvistä kokemuksista ja menneisyyteen sidottujen kokemusten kaupittelusta kiuasmainoksissa. Hänen erityistä tutkimusalaansa on aistimellinen kehollisuus ja taidelähtöisten menetelmien kehittäminen etnografisessa työssä.

📄 <https://orcid.org/0000-0001-8488-8390>

FT, dosentti **Anna Sivula** on Turun yliopiston kulttuuriperinnön tutkimuksen professori ja historian, kulttuurin ja taiteiden laitoksen johtaja. Hän on tutkinut paikallisia kulttuuriperintöyhteisöjä ja -prosesseja.

🔗 <https://orcid.org/0000-0002-3544-7318>

OTM **Pauno Soirila** on väitöskirjatutkija Helsingin yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa. Hänen väitöskirjansa käsittelee kulttuuriperinnön historiaa kansainvälisessä oikeudessa.

🔗 <https://orcid.org/0000-0001-7275-4176>

MuT **Vilma Timonen** toimii kansanmusiikin lehtorina Taideyliopiston Sibelius-Akatemiassa. Tutkijana hänen erityisalaansa ovat perinnesävelmään liittyvät kasvatukselliset ulottuvuudet kestävästä kehityksestä näkökulmista. Timonen nostaa tutkimuksessaan esiin koulutuksen kehittämistyöhön kytkeytyviä ilmiöitä tarkastellen niiden yksilöllisiä, yhteiskunnallisia ja globaaleja ulottuvuuksia.

Lippokalastaja **Markku Vaaraniemi** on paikallisten Kukkolan kosken kalastusoikeuksien omistaja useassa sukupolvessa. Vaaraniemi vaalii aktiivisesti Tornionjoen Ruotsin ja Suomen yhteistä lippokalastusperinnettä ja on toiminut Kukkolan kosken osakunnan, ProSiika ry:n ja Lippokala Oy:n hallitusten jäsenenä yli kymmenen vuoden ajan.

FT **Outi Valo** toimii vierailevana tutkijana Taideyliopistossa Musiikkiperinnön moninaisuus Suomessa -hankkeessa. Hän työskentelee vastaavana arkistonhoitajana Kansanmusiikki-instituutissa, joka on ensimmäinen suomalainen Unescon aineettoman kulttuuriperinnön suojelusopimuksen akkreditoitu asiantuntijajärjestö. Valon tutkimusaiheet painottuvat arkistotutkimukseen, kansanmusiikkiin ja aineettomaan kulttuuriperintöön.

🔗 <https://orcid.org/0009-0007-8650-3053>

FT, TM, dosentti **Antti-Ville (AV) Villén** on kulttuurisen musiikintutkimuksen professori Taideyliopistossa ja vastuussa tutkimushankkeesta ”Musiikkiperinnön moninaisuus Suomessa” (2023–2025, Koneen Säätiö).

🔗 <https://orcid.org/0000-0001-6782-6235>

FT, dosentti **Susanna Välimäki** on taiteiden tutkimuksen professori ja musiikkitieteen tieteenalavastaava Helsingin yliopistossa.

🔗 <https://orcid.org/0000-0003-0073-8075>

MuT **Heidi Westerlund** toimii Taideyliopiston Sibelius-Akatemian professorina. Hänen tutkimuksensa on kohdistunut musiikkialan ammatilliseen koulutukseen, yhteistoiminnalliseen oppimiseen, kulttuuriseen diversiteettiin ja demokratiaan musiikkikasvatuksessa. Hän on johtanut useita Suomen Akatemian hankkeita.

🔗 <https://orcid.org/0000-0003-3354-9473>

Abstract

Intangible Cultural Heritage: Concept, Practice, and Politics

The UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2003) has become a significant factor in shaping global cultural policy in the twenty-first century. It emphasises the role of communities, the intergenerational transmission of traditional phenomena and cultural diversity. Intangible cultural heritage encompasses the practices, descriptions, expressions, knowledge and skills that people identify as part of their own cultural heritage. This collection includes articles that analyse processes related to the safeguarding and production of intangible cultural heritage in Finland and other countries. These processes are multifaceted and can involve contradictions. For instance, the adoption of the international convention can simultaneously empower local actors and perpetuate nationalist discourses and practices.

Intangible cultural heritage practices are strongly rooted in the past but tightly focused on the present and future. The book presents examples of intangible heritage phenomena and policies aimed at building a sustainable future. Its chapters cover topics such as Kaustinen fiddle playing, the sauna culture, professional and amateur archaeological communities, culturally sustainable education and relationship with nature.

Hakemisto

- affektiivisuus 136–137, 151,
155–156, 229
- Agenda 2030 41, 247, 290–291,
301
- aineellisuus 18, 21, 28–30, 45,
57, 69, 85, 136, 141, 145, 161,
189–191, 193, 196, 199, 206,
216, 220, 227, 234, 238, 302,
308, 388, 391, 393
- akkreditoitu järjestö 85, 316–317,
325, 334, 336–337, 375,
377–381
- alkuperäiskansa 20, 25, 65, 198,
266
- arkeologia 42, 189–210
- arkisto 15, 22–23, 28, 37, 39,
84, 129, 137–138, 179, 232,
251–252, 254, 264, 269, 369,
375–376
- auktorisoiva
kulttuuriperintödiskurssi 36,
61–62, 98–99, 113, 166, 299
- autenttisuus 31, 34, 62, 96–97,
102, 127, 129, 153, 295–296,
332, 393
- dekolonisaatio 58, 66, 69, 79
- dokumentointi 247, 252–255
- ehdotusasiakirja 345, 347–348,
352, 360, 367
- Elävän perinnön kansallinen
luettelo 17, 87–88, 95, 134,
219, 323–324, 354
- elävän perinnön ringit 85, 134,
148
- Elävän perinnön wikiluettelo
17–18, 26, 29–31, 34–35,
39–40, 87–88, 148, 277, 323
- elävä perintö 32, 34, 40, 70, 76,
78, 84, 86–87, 89, 134–135,
139, 155, 158, 225–229, 236–
239, 253–254, 263, 276–280,
282, 317, 323, 334, 337
- esittävät taiteet 246–271, 364,
376
- etnomusikologia 29, 35, 37,
44, 257–258, 260, 266, 291,
295–296, 303
- Euroopan unioni 356, 387–392
- eurooppalaisuus 108, 161, 166,
205, 318, 327, 331, 341, 355,
358, 364, 365, 379, 389–392,
395
- Euroopan kulttuuriperintötunnus
390

- Faron sopimus 38, 190, 200,
204–205, 298, 390
- folklore 16, 21–22, 29–30, 59–62,
137, 166
- folkloristiikka 22–23, 28–29, 44,
192, 200, 209, 266
- globaalius 20, 40, 74, 140, 158,
189–191, 193, 204, 217, 278,
290–291, 295, 299, 301, 358,
375–381, 394
- hallinto 16, 23, 37, 64, 77, 194,
201–202, 205, 334, 352, 355,
386, 393–395
- hyvinvointi 100, 118–119,
134–138, 140–142, 144–145,
148, 150–151, 153–158, 229,
236–237
- hyvyysskriteerit 73–75
- identiteettipolitiikka 385, 393
- identiteettityö 190–191, 195,
203–208, 210
- ihmisoikeudet 20–21, 25, 40, 44,
58, 66–69, 73–75, 78–79, 201,
303, 341, 343, 345, 356, 359,
367–368
- ilmasto 35, 153, 228, 234, 238,
303, 386, 391
- immateriaalioikeus 59, 78, 370
- kaanon 164, 166, 183
- Kalevala* 29, 46, 145–146,
161–185, 194, 230, 390
- kansakunta 39, 99, 101, 114, 196,
201
- kansalaisjärjestö 85, 254, 375,
377, 379–381
- kansallisuus 169, 193
- kansanlaulu 100, 145, 360
- kansanmusiikki 29, 31, 36, 95–
130, 370, 375–376, 378, 394
- kansanparannus 135–136, 143,
147, 156
- kansanperinne 19, 29, 59–60,
134, 358
- kansanrunous 39, 147, 167,
172–179, 183–184, 193–194,
200
- kaupunki 100, 108, 112, 141, 150,
157, 190, 201, 303, 322, 385,
390
- kaustislainen viulunsoitto 18, 24,
36, 46, 88, 95–130, 219
- kehollisuus 152, 154–155,
157–158, 227, 229, 235
- kestävä kehitys 20–21, 35, 41–42,
45–47, 73–74, 148–149, 151,
155, 218, 246–271, 281–282,
289–290, 292–293, 298–299,
301, 308, 343, 345, 368, 378,
386, 392
- kolonialismi 197, 200, 379
- kotiteollisuus 316–337
- kriittinen kulttuuriperinnön
tutkimus 15, 40, 97, 166, 385
- kulttuurintutkimus 252, 256–257,
342
- kulttuuriperintöstrategia 15, 85,
247, 249, 255, 259, 261, 341,
386
- kulttuuripolitiikka 15, 19–21, 41–
42, 44, 46–47, 60, 97, 100, 265,
270, 318, 323, 335–336, 341,
366, 377–378, 381, 384–395
- kuvasto 95–130, 170, 194, 207,
231, 239, 368

- käsityö 40, 45, 135, 146, 220, 308,
316–337, 361
- lasiin liittyvä tieto, taito ja
tekniikat 18, 88
- lippokalastus 18, 216–221
- luonnonperintö 225–239, 389
- luontosuhde 137, 144, 148–153,
156, 216–221, 225–239
- maailmanperintösopimus 16, 21,
23, 33–36, 57, 63–65, 67, 75
- Maamme kirja* 163, 169, 175–177
- maaseutu 95–130, 143, 204, 227,
231, 322, 329, 333, 377
- metsäsuhde 39, 276–282
- monikansallinen 18, 88, 217,
219–220
- muinaismuisto 189–210
- muistitieto 29, 140, 193, 232
- museo 15, 19–20, 37, 84, 153,
189, 197, 202, 207, 251, 254,
264, 268, 276–282, 353,
375–376, 386
- museologia 28, 44, 266
- musiikkikasvatus 36, 257,
265–266, 289–309
- musiikkiperintö 32, 269, 289–
309, 341–371
- musiikkitiede 247–248, 250–252,
255–266, 269
- nationalismi 22, 39, 66, 114, 166,
329, 393–394
- nostalgia 101, 112, 118–119, 128
- oikeustiede 44–45
- osallisuus 17, 34–36, 39–40, 42,
75, 77–78, 86–87, 135, 152,
165, 189–190, 199–202, 204,
208–210, 218, 228, 231, 237,
255, 264, 281, 291, 298, 304,
306–307, 309, 318, 345, 353,
361, 375–377, 386, 391, 393
- paikallisuus 37, 40, 71, 75,
99–100, 113, 130, 158, 166,
189, 191, 201–202, 204–205,
207–208, 210, 217, 219–220,
294–295, 328, 366–367, 377,
392
- perinne 19, 21–22, 24, 29–32,
39, 42, 47, 59–61, 64, 69–70,
89, 123, 129, 134, 136–137,
145, 149, 154–155, 158, 193,
217–221, 289–291, 293–299,
304, 308–309, 361, 363, 366,
377
- perinnöllistäminen 32–33, 46,
96, 98, 127, 163–167, 181,
227–229, 231, 239, 291, 294,
301, 364
- perinteenharjoittaja 30, 34, 68,
88, 98–99, 129, 217–221, 375,
377–378
- perinteenkantaja 34, 199, 296,
301, 306, 361
- perintöekologia 301
- perintötyö 189–210, 334, 379,
388, 392
- pohjoismainen limisaumavene-
perinne 18, 85, 88
- poliittisuus 40–41, 58, 67, 76–77,
96–97, 99–101, 198, 200, 202,
254, 268, 279, 290, 292, 294,
300, 302–303, 308–309, 318–
319, 353–356, 358, 385–386,
390, 394
- populismi 354, 393

- ratifointi 15, 17, 25–26, 38, 59,
65–66, 77–78, 200, 218, 220,
246–247, 267, 322–323
- retrotopia 299–300
- saamelaisuus 24–25, 45, 65, 87,
119–120, 196–197, 199–200,
209–210
- saunaperinne 18, 88–89, 134–158
- siirtomaavalta 66–68, 198,
355–359, 364–366
- sivistys 161–185, 193, 195–196,
204, 209–210, 260–261, 326,
336, 356
- sukupuoli 75, 96, 145–146, 151,
157, 289–309, 345, 368, 378
- suojelu 9, 19–26, 29–30, 33–39,
42, 45, 47, 59–61, 64, 67, 69,
71–73, 77–79, 84, 88–90, 96,
135, 139, 148–149, 158, 164,
166, 193–199, 202, 204, 217–
221, 232, 238, 246–271, 295,
303–308, 316–337, 343, 345,
352–354, 358–359, 363–364,
366–367, 369, 375–377, 391,
393
- synkkä kulttuuriperintö 40–41,
75–76, 140
- taiteiden tutkimus 15, 246–271
- tallennus 29, 64, 84–85, 88–89,
155, 166, 238, 246–247, 250,
252–255, 263, 271, 280, 376
- talous 35, 41, 45, 64, 76–78,
157, 192, 195, 203, 290, 293,
302–303, 321–322, 328–332,
334, 341, 345, 352, 356–357,
359, 385, 387–388, 390–392
- teatteritiede 246–271
- tekijänoikeus 22, 45, 59–60, 63,
341–371, 389
- transformatiivisuus 289–309
- tulevaisuusperintö 35, 42,
45–47, 136–137, 139, 148–158,
236–238, 278, 281,
- turismi 28, 36, 78, 113, 303, 361,
385
- yhteisö 21, 33–40, 42, 44, 62,
70–71, 74–77, 79, 83–90, 96,
129–130, 134–136, 139–145,
157–158, 189–210, 216–221,
225, 227–228, 232, 235, 237,
239, 249, 254, 277–278, 280–
282, 289, 291, 293, 296–300,
302, 306–308, 318–320,
324, 336, 345, 353, 357–369,
375–378, 384–386, 391–395
- ylisukupolvisuus 21, 70, 97, 111–
114, 129, 134, 139, 147, 151,
155, 166, 190, 195, 204, 208,
227, 230–231, 233–234, 238,
253, 255, 280, 292, 298–301,
334, 336, 364, 367, 376, 384,
390–391

Tietolipas-sarja

- 200 Tom Sjöblom *Druidit*
- 201 Maija-Leena Hänninen & Maijastina Kahlos toim. *Roomalaista arkea ja juhlaa*
- 202 Maarit Knuuttila ym. toim. *Suulla ja kielellä*
- 203 Sari Katajala-Peltomaa & Raisa Maria Toivo *Paholainen, noituus ja magia*
- 204 Riku Hämäläinen toim. *Pohjois-Amerikan Intiaaniuskonnot*
- 205 Outi Fingerroos toim. *Uskonnon paikka*
- 206 Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski toim. *Referointi ja moniäänisyys*
- 207 Pirjo Lyytikäinen ym. toim. *Lajit yli rajojen*
- 208 Helena Saarikoski *Leikkikentiltä*
- 209 Eija Timonen *Perinteestä mediavirtaan*
- 210 Marja-Leena Sorjonen & Liisa Raevaara toim. *Arjen asiointia*
- 211 Jaana Hallamaa ym. toim. *Etiikkaa ihmistieteille*
- 212 Tuomas Martikainen toim. *Ylirajainen kulttuuri*
- 213 Anne Mäntynen ym. toim. *Genre – tekstilaji*
- 214 Outi Fingerroos ym. toim. *Muistitietotutkimus*
- 215 Tapani Lehtinen *Kielen vuosituhanneet*
- 216 Marjo Mela & Pirjo Mikkonen *Suomi kakkonen ja kirjallisuuden opetus*
- 217 Satu Grünthal & Elina Harjunen toim. *Näköaloja äidinkieleen ja kirjallisuuteen*
- 218 Heikki Pihlajamäki ym. *Keskiajan oikeushistoria*
- 219 Hanna Lappalainen & Liisa Raevaara toim. *Kieli kioskilla*
- 220 Sara Routarinne & Tuula Uusi-Hallila *Nuoret kielikuvassa*
- 221 Terhi Ainiala ym. *Nimistöntutkimuksen perusteet*
- 222 Toni Lahtinen & Markku Lehtimäki toim. *Äänekäs kevät*
- 223 Tuomas Martikainen ym. *Islam suomessa*
- 224 Sirpa Leppänen ym. toim. *Kolmas kotimainen*
- 225 Jari Niemelä *Talonpoika toimessaan*
- 226 Samuli Hägg ym. toim. *Näkökulmia kertomuksen tutkimiseen*
- 227 Jyrki Kalliokoski & Lari Kotilainen *Kielet kohtaavat*
- 228 Anna Idström & Sachico Sosa toim. *Kielissä kulttuurien ääni*
- 229 Vesa Heikkinen toim. *Kielen piirteet ja tekstilajit*
- 230 Maarit Grahn & Maunu Häyrinen toim. *Kulttuurituotanto*

- 231 Lars Levi Laestadius *Lappalaisten mytologian katkelmia*
- 232 Veikko Anttonen *Uskontotieteen maastot ja kartat*
- 233 Tuomas Martikainen & Lotta Haikkola toim. *Maahanmuutot ja sukupolvet*
- 234 Irja Seurujärvi-Kari ym. toim. *Saamentutkimus tänään*
- 235 Maria Laakso ym. toim. *Tapion tarhoista turkistarhoille*
- 236 Siru Kainulainen ym. toim. *Työmaana runous*
- 237 Antti Salminen ym. toim. *Kirjallisuus ja filosofia*
- 238 Aino Mäkikalli & Liisa Steinby *Johdatus kirjallisuusanalyysiin*
- 239 Kaisa Ahvenjärvi & Leena Kirstinä *Kirjallisuuden opetuksen käsikirja*
- 240 Anna Rastas toim. *Kaikille lapsille*
- 241 Anneli Kauppinen toim. *Oppimistilanteita ja vuorovaikutusta*
- 242 Aino Koivisto & Elise Nykänen toim. *Dialogi kaunokirjallisuudessa*
- 243 Outi Tuomi-Nikula ym. toim. *Mitä on kulttuuriperintö?*
- 244 Pirjo Kristiina Virtanen ym. toim. *Alkuperäiskansat tämän päivän maailmassa*
- 245 Marleena Mustola toim. *Lastenkirja. Nyt*
- 246 Johanna Isosävi & Hanna Lappalainen toim. *Saako sinutella vai täytyykö teititellä?*
- 247 Johanna Ahonen & Elina Vuola toim. *Uskonnon ja sukupuolen risteyksiä*
- 248 Simo Häyrynen *Kulttuuripolitiikan liikkuvat rajat*
- 249 Elina Vuola toim. *Uskonto ja kehitys*
- 250 Jukka Kortti *Mediahistoria*
- 251 Harri Kalha toim. *Kummat kuvat*
- 252 M. A. Castrén *Luentoja suomalaisesta mytologiasta*. Toim. ja suom. Joonas Ahola
- 253 Jari Kupiainen & Liisa Häkkinen toim. *Kuvatut kulttuurit*
- 254 Mikko Kauko & Marko Lamberg toim. *Naantalin luostarin kirja*
- 255 Outi Fingerroos ym. toim. *Yhteiskuntaetnologia*
- 256 Anneli Sarhimaa *Vaietut ja vaiennetut*
- 257 Terhi Utraiainen *Enkeleitä työpöydällä*
- 258 Maunu Häyrynen & Antti Wallin toim. *Kulttuurisuunnittelu*
- 259 Pilvi Hämeenaho ym. toim. *Soveltava kulttuurintutkimus*
- 260 Toini Rahtu ym. toim. *Kirjoitettu vuorovaikutus*
- 261 Harri Mantila ym. toim. *Oulu kieliyhteisönä*
- 262 Lari Kotilainen ym. toim. *Kielenoppiminen luokan ulkopuolella*
- 263 Arja Nurmi ym. toim. *Kielten ja kirjallisuuksien mosaiikki*
- 264 Aila Viholainen ym. toim. *Kuvittelu ja uskonto*
- 265 Elina Vuola toim. *Eletty uskonto*
- 266 Sulevi Riukulehto & Ari Haasio *Virtuaalinen kotiseutu*
- 267 Irmeli Hautamäki toim. *Avantgarde Suomessa*
- 268 Ulla-Maija Peltonen & Outi Hupaniittu toim. *Arkistot ja kulttuuriperintö*

- 269 Laura Assmuth ym. toim. *Arjen turvallisuus ja muuttoliikkeet*
- 270 Titus Hjelm toim. *Uskonto, kieli ja yhteiskunta*
- 271 Maija Saviniemi toim. *Kalle Pääatalo tutkijoiden silmin*
- 272 Sari Kivistö & Sami Pihlström *Toista ajatellen*
- 273 Tapio Nykänen *Lapin ihminen*
- 274 Outi Fingerroos & Konsta Kajander ym. toim. *Kulttuurien tutkimuksen menetelmät*
- 275 Tiina Mahlamäki & Minna Opas toim. *Uushenkisyys*
- 276 Asta Kihlman toim. *Tekstin nautinnosta*
- 277 Mikko Kauko *Pyhän Mechtildin ilmestykset*
- 278 Jyrki Siukonen *Humpuukia ja hulluutta*
- 279 Kaarina Koski & Tuomas Hovi toim. *Kansanperinne 2.0*
- 280 Yrjö Varpio *Elää, kokea, ymmärtää*
- 281 Jyrki Siukonen *Ensimmäinen*
- 282 Ulla Piela *Toiveiden maa*
- 283 Soile Veijola toim. *Matkailunkestävä Suomi?*
- 284 Johanna Isosävi *Miten tutkia kohteliaisuutta?*
- 285 Margit Rahkonen *Margaret Kilpinen*
- 286 Hanna Korsberg ym. toim. *Vieraita näyttämöllä*
- 287 Hanna Meretoja ym. toim. *Lähestymistapoja kirjallisuuteen*
- 288 Aino Mäkikalli ym. toim. *Miten luemme?*
- 289 Mikko Autere & Riikka Länsisalmi toim. *Nationalismi ja kieli*
- 290 Jyrki Siukonen *Nälkä ja vilu*
- 291 Klaus Laalo *Lapsenkielen uudissanat*
- 292 Hanna Lantto ym. toim. *Kieli maisemassa, maisema kielessä*
- 293 Sirpa Salenius *Pohjoisen Pariisi*
- 294 Carl-Johan Holmlund *Tito Colliander ja Hitlerin Saksa*
- 295 Timo Kallinen & Teuvo Laitila toim. *Sekularismit*
- 296 Heidi Mäkelä & Outi Valo toim. *Aineeton kulttuuriperintö*